

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1814-3199

Categoria B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA

Științe
sociale

- Științe juridice
- Științe politice
- Sociologie

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

OPEN ACCESS JOURNALS

Chișinău
CEP USM 2023

Nr. 3(163)
2023

Redactor-șef

BRÎNZA Serghei, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

Redactori-șefi adjuncți

STATI Vitalie, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

SOLCAN Alexandru, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

MILICENCO Stela, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Consiliul academic

Științe juridice

BAIAS Flavius Antoniu, profesor universitar, doctor (Universitatea din București, România)

BĂIEȘU Aurel, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

BĂIEȘU Sergiu, profesor universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

DOLEA Igor, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

DORUL Olga, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

GUCEAC Ion, profesor universitar, doctor habilitat, academician (Universitatea de Stat din Moldova)

NEGRU Andrei, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

RENIȚĂ Gheorghe, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

TOADER Tudorel, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

ȚICLEA Alexandru, profesor universitar, doctor (Universitatea Ecologică din București, România)

Științe politice

ZDANIUK Bartłomiej, doctor habilitat în științe politice (Universitatea din Varșovia, Polonia)

BRIE Mircea, profesor universitar, doctor (Universitatea din Oradea, România)

MOȘNEAGA Valeriu, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

TEOSA Valentina, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

EJOVA Cristina, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

PUTINĂ Natalia, doctor (Universitatea de Stat din Moldova)

Sociologie

BULGARU Maria, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea de Stat din Moldova)

KHACHATRYAN Artak, conferențiar universitar, doctor (Universitatea de Stat din Erevan, Republica Armenia)

RACU Aurelia, conferențiar universitar, doctor habilitat (Universitatea Pedagogică de Stat, I. Creangă)

SANDU Ștefan-Antonio, profesor universitar, doctor habilitat (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România)

ȘOITU Conțiu Tiberiu, profesor universitar, doctor (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România)

Grupul de lucru

HANGANU Aurelia, conferențiar universitar, doctor habilitat, prorector pentru activitate științifică și relații internaționale - coordonator

ENI Mihaela - executor responsabil

VLADÎCA Sergiu - redactare literară (limba română)

BODEAN-VOZIAN Olesia, doctor - redactare literară (limba engleză)

PASTUH Marina - corectare tehnică, design grafic

ZASMENCO Ecaterina - atribuire index CZU

CHISELIOV Anton - responsabil de site

Indexată în bazele de date

CZU: 343.213:343(478)(094.4)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_01](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_01)

UNELE ASPECTE ALE LATURII OBIECTIVE A INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA ART. 259 DIN CODUL PENAL

*Serghei BRÎNZA, Alexandru STRÎMBEANU**Universitatea de Stat din Moldova*

În cadrul prezentului studiu sunt supuse analizei: momentul de consumare a infracțiunilor prevăzute la art. 259 din Codul penal al Republicii Moldova, precum și urmările prejudiciabile ale acestora; tentativa și pregătirea în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 259 din Codul penal al Republicii Moldova; legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile, prevăzute la art. 259 din Codul penal al Republicii Moldova. Infracțiunile, prevăzute la art. 259 din Codul penal al Republicii Moldova, sunt infracțiuni materiale. Poziția față de structura laturii obiective a acestor infracțiuni trebuie diferențiată în funcție de modalitățile normative ale acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile. În cazul infracțiunilor prevăzute la art. 259 din Codul penal al Republicii Moldova, urmările prejudiciabile sunt legate causal de acțiunea adiacentă de distrugere, deteriorare, modificare, blocare sau copiere a informației, ori de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care, la rândul său, este legată causal de acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată.

Cuvinte-cheie: *infracțiune formală, infracțiune materială, momentul de consumare a infracțiunii, faptă prejudiciabilă, urmări prejudiciabile, tentativa de infracțiune, pregătirea de infracțiune, legătura causală.*

SOME ASPECTS OF THE OBJECTIVE SIDE OF THE OFFENSES PROVIDED IN ART. 259 OF THE CRIMINAL CODE

In the present study the following aspects are analyzed: the moment of consummation of the offenses provided in art. 259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, as well as their prejudicial consequences; attempt and preparation in the case of the offenses provided in art. 259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova; the cause-and-effect relationship between the prejudicial act and the prejudicial consequences, provided in art. 259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. The offenses, provided in art. 259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, are material offenses. The position regarding the structure of the objective side of these offenses must be differentiated according to the normative modalities of the adjacent action within the prejudicial act. In the case of the offenses provided in art. 259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, the prejudicial consequences are causally related to the adjacent action of destroying, deteriorating, changing, blocking or copying information, the malfunction of the computers, computer systems or networks, which, in turn, is causally related to the main action of illegal access to computerized information.

Keywords: *formal offense, material offense, the moment of consummation of an offense, prejudicial act, prejudicial consequences, attempt to commit an offense, preparation for an offense, cause-and-effect relationship.*

Introducere

Nu toate infracțiunile au urmări prejudiciabile. Doar infracțiunile materiale le pot avea. În acest sens, suntem de acord cu S. Copețchi și I. Hadîrcă care menționează: „Divizarea componentelor de infracțiune în materiale (cu urmări prejudiciabile) și formale (fără urmări prejudiciabile) decurge din confruntarea componentei de infracțiune cu dispoziția normei juridico-penale. La o analiză atentă a normelor din partea specială a Codului penal conchidem că, într-adevăr, nu toate normele incriminatoare conțin prevederi ce indică asupra urmărilor prejudiciabile” [1, p. 133-134]. Un punct de vedere asemănător este exprimat de către S. Botnaru: „Infracțiunea cu componentă materială se consideră consumată din momentul survenirii urmărilor prejudiciabile, cea cu componentă formală – în momentul săvârșirii faptei” [2, p. 145].

O asemenea concepție este promovată nu doar în doctrina penală, ci și în jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova. De exemplu, în pct. 68 din Hotărârea nr. 22 din 27.06.2017 privind excepția de

neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 28 alin. (1) din Codul penal, Curtea Constituțională a Republicii Moldova statuează: „Excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu este o infracțiune de rezultat (materială), astfel încât consumarea ei este legată, în mod obligatoriu, de producerea unor consecințe prejudiciabile (evid. ns.), și anume: „cauzarea daunelor în proporții considerabile intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice” [3]. În pct. 72 din Hotărârea nr. 33 din 07.12.2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolele 327 alin. (1) și 361 alin. (2) lit. d) din Codul penal, Curtea Constituțională a Republicii Moldova reține: „Abuzul de putere sau abuzul de serviciu este o infracțiune de rezultat (materială), astfel încât consumarea ei este legată, în mod obligatoriu, de producerea unor consecințe prejudiciabile (evid. ns.), și anume: „cauzarea daunelor în proporții considerabile intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice” [4].

După această notă introductivă, este necesar să analizăm: 1) momentul de consumare a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, precum și urmările prejudiciabile ale acestora; 2) tentativa și pregătirea în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM; 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile, prevăzute la art. 259 CP RM.

Rezultate obținute și discuții

1. Momentul de consumare și urmările prejudiciabile

Considerăm că formularea „distrugerea, deteriorarea modificarea [...] informației, [...] dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice” (care este folosită în dispoziția de la alin. (1) art. 259 CP RM din momentul adoptării Codului penal în vigoare și care nu a fost afectată de adoptarea Legii nr. 278 din 18.12.2008 pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova [5] (în continuare – Legii nr. 278/2009)) are un caracter eliptic, concentrând în ea descrierea atât a faptei prejudiciabile, cât și a urmărilor prejudiciabile, precum și a legăturii cauzale.

La o ipoteză similară se referă S. Brînza: „La alin. (1) art. 145 CPRM nu sunt descrise semnele concrete ale laturii obiective a infracțiunii examinate, legiuitorul preferând o formulare eliptică „omorul unei persoane”. În această exprimare, legiuitorul nu a considerat necesară o descriere mai amplă, deoarece s-a folosit de însușirea obiectivă a substantivului („omorul”), provenit dintr-un verb, de a comprima în el descrierea: 1) faptei prejudiciabile constând în acțiunea sau inacțiunea de lipsire ilegală de viață a unei alte persoane; 2) urmărilor prejudiciabile, și anume moartea cerebrală a victimei; 3) legăturii de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile” [6]. Extrapolând ideea de descriere eliptică a unei infracțiuni în textul legii penale, I. Soroceanu afirmă: „Dacă totuși legiuitorul a preferat să folosească o exprimare eliptică, explicația trebuie căutată în faptul că nu a socotit necesară descrierea mai amplă a conținutului incriminării. În definiția omorului legiuitorul se folosește de însușirea obiectivă a substantivului provenit dintr-un verb – uciderea, de a comprima în el descrierea acțiunii – manifestarea de violență față de victimă, rezultatul imediat – moartea victimei, cât și legătura de cauzalitate dintre faptă și rezultat și de a exprima concludent aceste realități. O asemenea tehnică mai folosește legiuitorul și în cazul altor incriminări, de exemplu, *distrugerea* (evid. ns.) [...] etc.” [7]. O abordare asemănătoare este promovată de către M. -K. Guiu: „Așa-numitele „infracțiuni cu rezultat comprimat” (omorul, uciderea din culpă etc.), în care *verbum regens* descrie atât acțiunea, cât și rezultatul ei material (moartea, *distrugerea* (evid. ns.)), infracțiunile de vătămare corporală, precum și eventualele infracțiuni complexe care absorb un asemenea rezultat” [8].

Descrierea urmărilor prejudiciabile ale infracțiunii prevăzute la art. 259 CP RM trebuie să ia în considerare caracterul eliptic al formulării „distrugerea, deteriorarea, modificarea [...] informației, [...] dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice”. Ca model apropiat poate fi prezentată structura laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 197 CP RM, propusă în 2005 de către S. Brînza: „1) fapta prejudiciabilă care constă în *acțiunea sau inacțiunea de cauzare a distrugerii ori deteriorării* (evid. ns.); 2) *urmările prejudiciabile sub forma distrugerii sau deteriorării în proporții mari* (evid. ns.); 3) legătura de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile” [9, p. 305]. Ulterior, S. Brînza a renunțat la această manieră de prezentare a structurii laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 197 CP RM: „Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 197 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în *acțiunea sau inacțiunea de distrugere ori deteriorare*; 2) urmările

prejudiciabile sub formă de daune în proporții mari; 3) legătura de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile” [10, p. 981]. Nu considerăm justificată această schimbare de poziție. Or, formularea „distrugerea sau deteriorarea [...] bunurilor” are în continuare un caracter eliptic.

Poziția față de structura laturii obiective a infracțiunilor, prevăzute la art. 259 CP RM, trebuie diferențiată în funcție de modalitățile normative ale acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile. Or, dacă recurgem la formularea folosită de către M. -K. Guiu, atunci doar în cazul unora dintre aceste modalități, „*verbum regens* descrie atât acțiunea, cât și rezultatul material” [8]. În cazul altor modalități normative ale acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, *verbum regens* descrie doar acțiunea.

Doar în cazurile de distrugere, deteriorare sau modificare a informației, ori de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, *verbum regens* vizează atât fapta prejudiciabilă, cât și urmările prejudiciabile. Or, în prezența acestor patru modalități normative, se produc anumite metamorfoze la nivelul obiectului material sau imaterial al infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM. De aceea, în aceste patru cazuri, rezultatul, necesar consumării infracțiunii, constă, în primul rând, în distrugerea, deteriorarea sau modificarea informației, ori în dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice. În al doilea rând, un astfel de rezultat se exprimă în daunele în proporții mari. La o privire *in corpore*, în cazurile analizate, urmările prejudiciabile constau în distrugerea, deteriorarea sau modificarea informației, ori dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care îmbracă forma daunelor în proporții mari.

Totodată, în cazurile de blocare sau copiere a informației, *verbum regens* vizează exclusiv fapta prejudiciabilă. Considerăm că, în prezența acestor două modalități normative, nu se produc metamorfoze la nivelul obiectului material sau imaterial al infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM. În aceste cazuri, rezultatul, necesar consumării infracțiunii, constă doar în daunele în proporții mari.

În consecință, latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM are, în prima sa variantă, următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată, succedată de acțiunea adiacentă de distrugere, deteriorare sau modificare a informației, ori de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice; 2) urmările prejudiciabile, și anume – distrugerea, deteriorarea sau modificarea informației, ori dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care îmbracă forma daunelor în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1)) ori a daunelor în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit. h) alin. (2)); 3) legătura cauzală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Într-o altă variantă, latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată, succedată de acțiunea adiacentă de blocare sau copiere a informației; 2) urmările prejudiciabile, și anume – daunele în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1)) sau daunele în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit. h) alin. (2)); 3) legătura cauzală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Așa cum am menționat *supra*, daunele în proporții mari și, respectiv, daunele în proporții deosebit de mari au devenit părți integrante ale infracțiunilor, prevăzute la art. 259 CP RM, abia după intrarea în vigoare a Legii nr. 278/2008.

La rândul său, perioada de prezență în art. 259 CP RM a noțiunilor „daunele în proporții mari” și „daunele în proporții deosebit de mari” cunoaște două etape: 1) până la intrarea în vigoare la 07.11.2015 a Legii nr.207 din 29.07.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative [11] (în continuare – Legii nr.207/2016); 2) după intrarea în vigoare a Legii nr. 207/2016.

În prima dintre aceste etape, alin.(1) art. 126 CP RM avea următoarea dispoziție: „Se consideră proporții deosebit de mari, proporții mari valoarea bunurilor sustrate, dobândite, primite, fabricate, distruse, utilizate, transportate, păstrate, comercializate, trecute peste frontiera vamală, valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care, la momentul săvârșirii infracțiunii, depășește 5000 și, respectiv, 2500 unități convenționale de amendă”. Aceasta însemna că proporțiile mari trebuiau să depășească limita de 50000 de lei, iar proporțiile deosebit de mari trebuiau să depășească limita de 100000 de lei. În cea de-a

doua etapă, lucrurile s-au schimbat, deoarece la baza determinării proporțiilor mari și a celor deosebit de mari a fost pus criteriul salariului mediu lunar pe economie prognozat, stabilit prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei. Astfel, proporțiile mari și cele deosebit de mari au început să fie stabilite pentru fiecare an aparte. De exemplu, pentru anul 2016 a fost prognozat un salariu mediu lunar pe economie în mărime de 5050 lei [12]. Aceasta însemna că proporțiile mari trebuiau să depășească limita de 101000 de lei, iar proporțiile deosebit de mari trebuiau să depășească limita de 202000 de lei. Pentru anul 2022 a fost prognozat un salariu mediu lunar pe economie în mărime de 9900 de lei [13]. Aceasta însemna că proporțiile mari trebuiau să depășească limita de 198000 de lei, iar proporțiile deosebit de mari trebuiau să depășească limita de 396000 de lei.

În opinia lui V. Stati, „o astfel de reconsiderare a mecanismului de calcul a proporțiilor mari și deosebit de mari a avut un impact asupra aprecierii gradului prejudiciabil al faptelor incriminate la art. 236-258 CP RM. Acest impact vizează delimitarea ilicitului penal de ilicitul nepenal, dar și graduarea pericolului social al infracțiunilor economice” [14]. Desigur, o constatare similară este valabilă în privința aprecierii gradului prejudiciabil al faptelor incriminate la art. 259 CP RM.

La prima vedere, doar începând cu momentul intrării în vigoare a Legii nr. 207/2016, putem vorbi despre posibilitatea recurgerii la criteriul determinării proporțiilor mari și a celor deosebit de mari în baza salariului mediu lunar pe economie prognozat, stabilit prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei. Or, art. 8 CP RM prevede: „Caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei”. Totuși, nu trebuie de uitat nici de prevederile art. 10 CP RM: „(1) Legea penală care înlătură caracterul infracțional al faptei, care ușurează pedeapsa ori, în alt mod, ameliorează situația persoanei ce a comis infracțiunea are efect retroactiv, adică se extinde asupra persoanelor care au săvârșit faptele respective până la intrarea în vigoare a acestei legi, inclusiv asupra persoanelor care execută pedeapsa ori care au executat pedeapsa, dar au antecedente penale. (2) Legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni nu are efect retroactiv”.

De exemplu, pentru anul 2015 a fost prognozat un salariu mediu lunar pe economie în mărime de 4500 de lei [15]. Aceasta însemna că, în sensul Legii nr. 207/2016, proporțiile mari ar fi trebuit să depășească limita de 90000 de lei, iar proporțiile deosebit de mari ar fi trebuit să depășească limita de 180000 de lei. Bineînțeles, în comparație cu limita de 50000 de lei și, respectiv, de 100000 de lei (care erau specificate în art. 126 CP RM înainte de intrarea în vigoare a Legii nr. 207/2016), astfel de limite „ameliorează situația persoanei ce a comis infracțiunea” în sensul alin. (1) art. 10 CP RM, deci, trebuie să fie extinse asupra persoanelor care au săvârșit faptele respective în 2015. În mod similar, este necesar să se procedeze în privința infracțiunilor săvârșite până în 2015, verificându-se de fiecare dată dacă limitele valorice, ce caracterizează proporțiile mari și cele deosebit de mari, corespund condiției „ameliorează situația persoanei ce a comis infracțiunea” din alin. (1) art. 10 CP RM.

2. Tentativa și pregătirea de infracțiune

În alin. (2) art. 8 din Directiva 2013/40/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 12.08.2013 privind atacurile împotriva sistemelor informatice și de înlocuire a Deciziei-cadru 2005/222/JAI a Consiliului, este specificat: „Statele membre se asigură că tentativa de săvârșire a oricăreia dintre infracțiunile prevăzute la articolele 4 și 5 este incriminată” [16]. În art. 4 și 5 din această directivă sunt menționate noțiuni ca „deteriorarea datelor informatice”, „modificarea datelor informatice” și „blocarea datelor informatice”, care se referă la latura obiectivă a faptelor descrise în respectivele articole. În acest mod, s-ar putea interpreta că, în art. 259 CP RM, ar trebui să existe o dispoziție aparte în care ar fi stabilită răspunderea pentru tentativa la infracțiunile prevăzute de acest articol.

O impresie asemănătoare produc unele prevederi din art. 11 al Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică (în continuare – Convenției de la Budapesta): „[...] 2. Fiecare parte va adopta măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc necesare pentru a incrimina ca infracțiune, potrivit dreptului său intern, orice tentativă săvârșită cu intenția comiterii uneia dintre infracțiunile stabilite în aplicarea art. 3-5, art. 7, 8 și a art. 9 paragraful 1 subparagrafele a) și c). 3. Fiecare parte își va putea rezerva dreptul de a nu aplica, în totalitate sau parțial, paragraful 2 al prezentului articol” [17].

În legile penale ale unor state găsim norme în care este implementată paradigma propusă în cele două acte internaționale sus-menționate. De exemplu, art. 366 din Codul penal al României are următoarea dispoziție: „Tentativa la infracțiunile prevăzute în prezentul capitol se pedepsește” [18]. Prin „prezentul capitol” se înțelege Capitolul VI „Infracțiuni contra siguranței și integrității sistemelor și datelor informatice” din partea specială a Codului penal al României, care cuprinde, printre altele, art. 360 „Accesul ilegal la un sistem informatic”. §4 art. 550bis din Codul penal al Regatului Belgiei prevede: „Tentativa de comitere a oricăreia din infracțiunile prevăzute la §1 și 2 este pedepsită cu aceleași pedepse” [19]. Potrivit alin. (3) sect. 8 din Codul penal al Republicii Finlanda, „tentativa se pedepsește” [20]. În alin. 4 art. 272 din Codul penal al Federației Ruse, ca circumstanță agravantă este relevată „producerea urmărilor grave sau *pericolul de producere a acestora* (evid. ns.)” [21].

În Codul penal al Republicii Moldova identificăm un exemplu care se apropie, sub anumite aspecte, de o astfel de concepție. Este vorba despre art. 342 CP RM, care prevede răspunderea pentru „atentarea la viața Președintelui Republicii Moldova, a Președintelui Parlamentului sau a Prim-ministrului, săvârșită în scopul sistării activității lor de stat sau a altei activități politice ori din răzbunare pentru asemenea activitate”. În acest caz, prin „atentare la viață” se are în vedere fie omorul consumat, fie tentativa de omor. Însă, o asemenea abordare are un mare neajuns: ea presupune echivalarea pericolului social al infracțiunii consumate cu pericolul social al tentativei de infracțiune. O asemenea echivalare contravine regulii stabilite în alin. (3) art. 25 CP RM: „Răspunderea pentru [...] tentativă de infracțiune se stabilește, conform articolului corespunzător din partea specială a prezentului cod, ca și pentru infracțiunea consumată, cu trimitere la art. [...] 27, respectându-se prevederile art. 81.” Diferențierea pericolului social al infracțiunii consumate cu pericolul social al tentativei de infracțiune nu trebuie lăsată la latitudinea instanței de judecată. O astfel de diferențiere ar trebui să reprezinte doar prerogativa legiuitorului. De aceea, norme de genul art. 342 CP RM ar trebui să dispară din legea penală autohtonă. De fapt, acest proces se realizează pas cu pas, dovadă fiind abrogarea art. 305 „Atentarea la viața judecătorului, a persoanei care efectuează urmărirea penală ori contribuie la înfăptuirea justiției” și a art. 350 „Atentarea la viața colaboratorului poliției” din Codul penal.

Nu doar din aceste considerente nu este oportună completarea art. 259 CP RM cu un alineat aparte în care s-ar prevedea răspunderea pentru tentativa de infracțiune. Alt argument este că art. 25, 27 și alin. (3) art. 81 CP RM sunt suficiente pentru a sancționa tentativa la infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM și pentru a individualiza pedeapsa pentru aceste infracțiuni. Nu este necesară prezența în partea specială a Codului penal a unor norme care ar dubla art. 25, 27 și alin. (3) art. 81 CP RM, și, astfel, ar dezorienta practicienii.

Mai mult, parag. 3 art. 11 al Convenției de la Budapesta lasă la discreția statelor semnatare să decidă asupra unei eventuale incriminări distincte a tentativei de infracțiune. Din acest punct de vedere nu constituie o încălcare a acestei Convenții omisiunea de a completa art. 259 CP RM cu un alineat aparte în care s-ar prevedea răspunderea pentru tentativa de infracțiune.

Unii doctrinari descriu circumstanțele în care poate fi săvârșită tentativa la infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM. Astfel, M. Gheorghiu afirmă: „În cazul în care fapta comisă a fost suprimată până la apariția faptică a consecințelor menționate, aceasta trebuie examinată ca tentativă de acces ilegal la informația computerizată [...]” [22, p. 569-579]. D. Gurev menționează: „În condițiile în care făptuitorul dorește să cauzeze daune în proporții mari, cele comise trebuie catalogate drept tentativă la infracțiunea de acces ilegal la informația computerizată, în ipoteza în care făptuitorul realizează acțiunea principală, dar din cauze independente de voința lui să nu-i reușească comiterea uneia din acțiunile adiacente” [23]. Prezintă interes, de asemenea, opinia lui D. Martin și S. Copețchi: „Calificarea tentativei de infracțiune are un anumit specific în cazul infracțiunilor materiale în raport cu infracțiunile formale [...]. De exemplu, este posibilă tentativa la infracțiunile formale complexe [...] ori la infracțiunile pasibile de a fi comise în mod etapizat [...] etc. [...]. În cazul infracțiunilor materiale, va exista tentativă atunci când urmarea prejudiciabilă prevăzută de norma incriminatoare: a) nu a survenit; b) a survenit dar nu în volum deplin; c) a survenit dar alta decât cea cuprinsă de intenția făptuitorului; d) a survenit dar latura obiectivă nu este integral realizată (de exemplu, lipsește acțiunea principală din cadrul infracțiunilor unice complexe)” [24].

Luând în calcul toate aceste opinii doctrinare, se poate conchide că, în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, tentativa este posibilă în următoarele cazuri:

1) se încearcă săvârșirea accesului ilegal la informația computerizată, însă, din cauze independente de voința făptuitorului nu este comis în întregime acest acces și nu este săvârșită în genere nici distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, nici dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice;

2) este săvârșit în întregime accesul ilegal la informația computerizată, însă, din cauze independente de voința făptuitorului, nu este comisă în genere nici distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, nici dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice;

3) este săvârșit în întregime accesul ilegal la informația computerizată, se încearcă săvârșirea distrugerii, deteriorării, modificării, blocării sau copierii informației, ori a dereglării funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, însă, din cauze independente de voința făptuitorului, nu este comisă în întregime nici distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, nici dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice;

4) sunt săvârșite în întregime atât accesul ilegal la informația computerizată, cât și distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, însă, din cauze independente de voința făptuitorului, nu se produc daunele în proporții mari sau daunele în proporții deosebit de mari.

După ce am analizat problema tentativei la infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM, va fi analizată problema pregătirii de aceste infracțiuni.

Conform alin. (2) art. 26 CP RM, „răspunderii penale și pedepsei penale sunt supuse numai persoanele care au săvârșit pregătirea unei infracțiuni mai puțin grave, grave, deosebit de grave sau excepțional de grave”. Infracțiunea, prevăzută la alin. (1) art. 259 CP RM, este o infracțiune ușoară. La rândul său, infracțiunea prevăzută la lit. h) alin. (2) art. 259 CP RM, este o infracțiune mai puțin gravă. De aceea, cel puțin în raport cu ultima dintre aceste infracțiuni, este relevant să discutăm despre esența juridică a pregătirii de infracțiune. Spunem „cel puțin”, deoarece nu trebuie neglijată nici analiza pregătirii de infracțiunea, prevăzută la alin. (1) art. 259 CP RM. O astfel de analiză ne ajută să delimităm pregătirea de această infracțiune de tentativa la ea.

Ca și tentativa la infracțiune, pregătirea de infracțiune se referă la infracțiunea neconsumată. În ambele cazuri, infracțiunea nu-și produce efectul din cauze independente de voința făptuitorului. Totuși, spre deosebire de tentativa la infracțiune, pregătirea de infracțiune nu presupune începerea executării faptei prejudiciabile. În cazul infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, aceasta înseamnă că, din cauze independente de voința făptuitorului, nu începe executarea acțiunii principale de acces ilegal la informația computerizată.

Anumite exemple care se referă la pregătirea de infracțiunile, prevăzute la art. 259 CP RM, sunt prezentate de către A. Pareniuc și A. Ghimpu: „Primul pas în cadrul unui atac informatic îl reprezintă cercetarea sistemului informatic pentru a obține informații importante care pot fi utilizate în atac. Așadar, este important să se obțină informații, cum ar fi, de exemplu, tipul *hardware*-ului utilizat, versiunea *software*, informații personale ale utilizatorilor, care pot fi utilizate în următorul pas. Acțiunile utile în obținerea informațiilor includ: „*ping sweeps*” (metodă de a scana rețeaua) pentru a determina dacă sistemul informatic țintă răspunde; scanarea porturilor pentru a observa care porturi pot fi deschise; întrebări care trimit mesaje de avariere înapoi la sistem, când o problemă de transmitere a fost detectată; ghicirea parolelor” [25]. Desigur, în afară de asemenea exemple, sunt relevante alte exemple care îndeplinesc cerințele stabilite în alin. (1) art. 26 CP RM: înțelegerea prealabilă de a săvârși infracțiunea; procurarea, fabricarea sau adaptarea mijloacelor ori instrumentelor; crearea intenționată, pe altă cale, de condiții pentru săvârșirea ei. Contează ca, în cazurile de această natură, să nu înceapă, din cauze independente de voința făptuitorului, executarea acțiunii principale de acces ilegal la informația computerizată.

În legile penale ale unor țări, putem identifica reglementări în care se incriminează distinct pregătirea de infracțiunile care sunt similare cu infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM.

De exemplu, §202c „Pregătirea faptei de spionare și interceptare de date” din Codul penal al Republicii Federale Germania prevede: „(1) Persoana care pregătește o faptă prevăzută la §202a sau §202b prin aceea că produce, își procură sau procură unei alte persoane, vinde, transmite, diseminează sau facilitează în

alt mod accesul la 1. parole sau alte coduri de siguranță care permit accesul la date (§202a alin. 2) sau 2. programe informatice al căror scop este săvârșirea unei astfel de fapte se pedepsește cu închisoarea de până la 2 ani sau cu amendă” [26].

Codul penal al Republicii Moldova conține două articole în care găsim formulări apropiate de cele din §202c din Codul penal al Republicii Federale Germania. Astfel, art. 260 CP RM stabilește răspunderea pentru „producerea, importul, comercializarea sau punerea la dispoziție, sub orice altă formă, în mod ilegal, a mijloacelor tehnice sau produselor program, concepute sau adaptate, în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 237, 259, 260¹-260³, 260⁵ și 260⁶”. La fel, art. 260⁴ CP RM prevede răspunderea pentru „producerea, importul, comercializarea sau punerea la dispoziție, sub orice altă formă, în mod ilegal, a unei parole, a unui cod de acces sau a unor date similare care permit accesul total sau parțial la un sistem informatic în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 237, 259, 260¹-260³, 260⁵ și 260⁶, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari”.

Observăm că săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM se numără printre scopurile de comitere a infracțiunilor prevăzute la art. 260 și 260⁴ CP RM. În acest context, infracțiunile, prevăzute la art. 260 și 260⁴ CP RM, pot fi considerate exemple de pregătire *sui generis* de infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM.

Un exemplu asemănător este specificat în Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție a României nr.15 din 14.10.2013 privind interpretarea și aplicarea unitară a dispozițiilor art. 42 alin. (1), (2) și (3) din Legea nr. 161/2003, respectiv pentru interpretarea unitară a noțiunii de acces fără drept la un sistem informatic: „Montarea la bancomat a dispozitivelor autonome de citire a benzii magnetice a cardului autentic și a codului PIN aferent acestuia (skimmere, minivideocamere sau dispozitive tip tastatură falsă) constituie infracțiunea prevăzută de art. 46 alin. (2) din Legea nr. 161/2003” [27]. Precizăm că art. 46 (actualmente abrogat) al Legii României nr. 161 din 19.04.2003 privind unele măsuri pentru asigurarea transparenței în exercitarea demnităților publice, a funcțiilor publice și în mediul de afaceri, prevenirea și sancționarea corupției (în continuare – Legii României nr. 161/2003) prevedea: „(1) Constituie infracțiune și se pedepsește cu închisoare de la 1 la 6 ani: a) fapta de a produce, vinde, de a importa, distribui sau de a pune la dispoziție, sub orice altă formă, fără drept, a unui dispozitiv sau program informatic conceput sau adaptat în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 42-45; b) fapta de a produce, vinde, de a importa, distribui sau de a pune la dispoziție, sub orice altă formă, fără drept, a unei parole, cod de acces sau alte asemenea date informatice care permit accesul total sau parțial la un sistem informatic în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 42-45. (2) Cu aceeași pedeapsă se sancționează și deținerea, fără drept, a unui dispozitiv, program informatic, parolă, cod de acces sau dată informatică dintre cele prevăzute la alin. (1) în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 42-45” [28].

În Codul penal al României [18], prevederilor de la art.46 al Legii României nr. 161/2003 le corespund prevederile art. 365 „Operațiuni ilegale cu dispozitive sau programe informatice”.¹ Ca urmare, explicația din Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție a României, prezentată mai sus, își păstrează valabilitatea, cu ajustările de rigoare.

Această explicație poate fi aplicată (desigur, cu ajustările de rigoare) la realitățile juridice din Republica Moldova. În context, prezintă interes câteva spețe din practica judiciară autohtonă.

Propunem atenției prima dintre aceste spețe: D. M. și C. K. au fost condamnați în baza alin. (5) art. 42 și art. 260, alin. (5) art. 42 și lit. b), e) alin. (2) art. 259, alin. (5) art. 42, art. 26 și alin. (1) art. 237 CP RM.

¹ Acest articol prevede: „(1) Fapta persoanei care, fără drept, produce, importă, distribuie sau pune la dispoziție sub orice formă: a) dispozitive sau programe informatice concepute sau adaptate în scopul comiterii uneia dintre infracțiunile prevăzute în art. 360-364; b) parole, coduri de acces sau alte asemenea date informatice care permit accesul total sau parțial la un sistem informatic, în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute în art. 360-364, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă. (2) Deținerea, fără drept, a unui dispozitiv, a unui program informatic, a unei parole, a unui cod de acces sau a altor date informatice dintre cele prevăzute în alin.(1), în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute în art. 360-364, se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau cu amendă.*

* Codul penal al României din 17.07.2009. În: Monitorul Oficial al României, 2009, nr. 510.

D. V. a fost condamnat în baza alin. (2) și (3) art. 42, art. 46 și art. 260, alin. (2) și (3) art. 42, art. 46 și lit. b), e) alin. (2) art. 259, alin. (2) și (3) art. 42, art. 26 și alin. (1) art. 237 CP RM. În iulie 2014, D. M., C. K. și D. V. au intrat pe teritoriul Republicii Moldova. La 30.08.2014 și 31.08.2014, D.V. a instalat în unele bancomatele de pe teritoriul mun. Chișinău mijlocul tehnic special de tip „skimmer”, conceput și adaptat în scopul săvârșirii infracțiunilor prevăzute la art. 237 și 259 CP RM. D.M. a copiat și a prelucrat informația accesată și obținută ilegal de pe cardurile bancare, iar C. K. a asigurat transportarea participanților și a utilajului, precum și a supravegheat ca participanții să nu fie identificați de către reprezentanții organelor de drept. După instalarea mijlocului tehnic special de tip „skimmer”, făptuitorii au dobândit ilegal mijloace bănești în proporții mari și au încercat să dobândească ilegal alte mijloace bănești [29].

Într-o altă speță, D. M., D. V. și C. K. au fost condamnați în baza art. 46 și 260, art. 46 și lit. b), e), h) alin. (2) art. 259, art. 26, 46 și lit. c), d) alin. (2) art. 237 CP RM. C. K., în iulie 2014, împreună cu A. B., D. M. și D. V., au participat la crearea unei reuniuni stabile de persoane, constituind un grup criminal organizat în scopul comiterii mai multor infracțiuni cu cauzarea de daune în proporții deosebit de mari. La 11.07.2014, în urma înțelegerii prealabile, împreună cu A. B., D. M. și D. V., C. K. a intrat pe teritoriul Republicii Moldova prin punctul de trecere a frontierei de stat „Giurgiulești – Galați”, importând ilegal mijlocul tehnic special de tip „skimmer”, acesta fiind conceput și adaptat în scopul săvârșirii infracțiunilor prevăzute la art. 237 și 259 CP RM. Urmărind scopul culegerii informațiilor de pe cardurile bancare pentru utilizarea ulterioară la confecționarea cardurilor bancare cu ajutorul cărora urmau să fie dobândite ilegal mijloace bănești, în perioada 13.07.2017 – 15.07.2014, făptuitorii au instalat ilegal mijlocul tehnic de tip „skimmer” pe un bancomat din mun. Chișinău, care aparținea unei bănci comerciale. Pe această cale, făptuitorii au accesat ilegal informația de pe cardurile bancare ale 158 de deținători de carduri bancare, pe care au copiat-o pe un dispozitiv de stocare a informației. În continuare, la 15.07.2014, fiind în posesia datelor copiate ilegal, cei patru făptuitori au părăsit teritoriul Republicii Moldova prin punctul de trecere a frontierei de stat „Leușeni – Albița”. Ulterior, în perioada 18.07.2014 – 21.07.2014, de pe teritoriul Republicii Bulgaria, prin utilizarea datelor informatice copiate ilegal ale celor 158 de deținători de carduri bancare, făptuitorii au extras ilegal bani în sumă totală de 122925,16 lei [30].

În fine, în a treia speță, T. M. și P. A. au fost condamnați în baza art. 26, alin. (2) art. 42, lit. b), e) alin. (2) art. 259 și art. 27, alin. (3) art. 42 și art. 260 CP RM. La data de 24.07.2015, XXX și XXX s-au deplasat în Regatul Bahrain, având intenția de a accesa ilegal informația computerizată de pe suportii materiali de informație în scopul copierii informației de pe carduri de plată. Aceștia au organizat expedierea în Regatul Bahrain din Republica Moldova a mijloacelor tehnice speciale de tip „skimmer”. Ca urmare, la indicația lui XXX, la data de 04.08.2015, XXX împreună cu XXX au expediat în Regatul Bahrain, prin intermediul unui serviciu de expedieri, pe numele lui X, a unui colet care conținea mijlocul tehnic special de tip „skimmer”. Din motiv că echipamentul urma să ajungă la destinație în Regatul Bahrain aproximativ în 4-5 zile lucrătoare, la data de 05.08.2015, XXX a insistat ca XXX să anuleze această comandă și să caute posibilitatea de a urgenta expedierea în Regatul Bahrain a mijlocului tehnic special de tip „skimmer”. La 06.08.2015, XXX a recuperat coletul de la serviciul de expedieri, urmând să caute altă modalitate de expediere în scopul urgentării punerii la dispoziția lui XXX și XXX a mijlocului tehnic special de tip „skimmer”, moment în care XXX a fost reținut în flagrant. Ulterior, XXX și XXX, prin utilizarea mijlocului tehnic special de tip „skimmer”, ar fi urmat să acceseze informația cu privire la deținătorii de carduri bancare [31; 32].

În toate cele trei spețe, aduse ca exemple, este specificat mijlocul tehnic special de tip „skimmer”, conceput și adaptat în scopul săvârșirii, printre altele, a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM. Din spețe nu este clar dacă făptuitorii au produs acest mijloc tehnic. Termenul „import”, menționat în cea de-a doua speță, este utilizat impropriu. Nu este posibil să importi ceva de la tine însuși. Pentru a vorbi despre un importator, este necesar ca o altă persoană să fie exportator. Aceleași persoane nu pot cumula ambele aceste calități. Doar în cea de-a treia speță sunt prezente anumite indicii despre punerea la dispoziție a mijlocului tehnic special de tip „skimmer”. Cu toate acestea, lasă loc pentru dubii folosirea nereușită și abuzivă a aceluiași lexem „XXX” în raport cu persoane diferite. În concluzie, în primele două spețe, este lipsită de teme invocarea art. 260 CP RM.

În afară de aceasta, atrage atenția faptul că, în primele două spețe, se aplică răspunderea atât în baza art. 260 CP RM, cât și pentru pregătirea de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 237 CP RM. Totodată, în aceleași spețe, la calificare nu este reținută pregătirea de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM. O astfel de abordare trezește îndoieli. În art. 260 CP RM, ca scop al infracțiunii este specificată săvârșirea infracțiunilor prevăzute, printre altele, la art. 237 sau 259 CP RM. Dacă pretinsa producere și importare a mijlocului tehnic special de tip „skimmer” a fost considerată temei de aplicare a art. 260 CP RM, nu este clar de ce aceeași pretinsă producere și importare a mijlocului tehnic special de tip „skimmer” a fost considerată în plus pregătire de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 237 CP RM. O astfel de pregătire ar trebui să se concretizeze într-o activitate diferită de pretinsa producere și importare a mijlocului tehnic special de tip „skimmer”. Doar în aceste condiții ar fi întemeiată reținerea la calificare a pregătirii de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 237 CP RM.

În mod similar, în cea de-a treia speță, se aplică răspunderea atât în baza art. 260 CP RM, cât și pentru pregătirea de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM. Însă, nu avem confirmarea faptului că o astfel de pregătire se concretizează într-o altă activitate decât punerea la dispoziție a mijlocului tehnic special de tip „skimmer”. În aceste condiții, lipsește temeiul reținerii la calificare a pregătirii de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM. Trebuie aplicat doar art. 260 CP RM, care, așa cum am afirmat mai sus, constituie un exemplu de pregătire *sui generis* de infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM. În caz contrar – dacă se aplică răspunderea atât în baza art. 260 CP RM, cât și pentru pregătirea de una dintre infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM – aceeași faptă este sancționată dublu. Ceea ce este inechitabil și abuziv.

3. Legătura cauzală

Mai sus am menționat că infracțiunile, prevăzute la art. 259 CP RM, sunt infracțiuni materiale. Aceasta înseamnă că, în mod obligatoriu, urmările prejudiciabile, prevăzute de acest articol, sunt legate cauzal cu fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 259 CP RM.

În ceea ce privește prima variantă a laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, urmările prejudiciabile – exprimate în distrugere, deteriorare sau modificare a informației, ori în dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care îmbracă forma daunelor în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1)) ori a daunelor în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit. h) alin. (2)) – trebuie să se afle într-un raport de cauzalitate cu fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată, succedată de acțiunea adiacentă de distrugere, deteriorare sau modificare a informației, ori de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice.

În ceea ce privește cea de-a doua variantă a laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, urmările prejudiciabile – exprimate în daunele în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1)) ori în daunele în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit. h) alin. (2)) – trebuie să se afle într-un raport de cauzalitate cu fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată, succedată de acțiunea adiacentă de blocare sau copiere a informației.

În prezența ambelor variante ale laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, urmările prejudiciabile sunt legate cauzal de acțiunea adiacentă de distrugere, deteriorare, modificare, blocare sau copiere a informației, ori de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care, la rândul său, este legată cauzal de acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată. În opinia lui E.A. Russkevici, care se referă la infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM, „în practică, stabilirea unui raport de cauzalitate între accesul ilegal în sine și daunele, cauzate victimei, poate provoca dificultăți semnificative” [33]. În replică, menționăm că, chiar dacă procesul de stabilire a legăturii cauzale este dificil în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, altă cale nu există. Urmările prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, trebuie să fie legate cauzal de acțiunea adiacentă de distrugere, deteriorare sau modificare a informației, ori de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, nu de acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată. Acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată nu poate, de una singură, să reprezinte cauza producerii urmărilor prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM.

G. Zlati exclude posibilitatea producerii unui prejudiciu material în cazul infracțiunii prevăzute la art. 360 din Codul penal al României, care, amintim, presupune accesul, fără drept, la un sistem informatic [34, p. 237-238]. Susținem această opinie și considerăm că, în contextul infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată nu are potențialitatea de a cauza daune în proporții mari sau deosebit de mari. Această acțiune oferă făptuitorului posibilitatea de a folosi și a dispune de informația computerizată. Posibilitatea în cauză se poate transforma în realitate doar în momentul săvârșirii acțiunii adiacente de distrugere, deteriorare, modificare, blocare sau copiere a informației, de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice. De aceea, daunele în proporții mari sau deosebit de mari trebuie raportate exclusiv la acțiunea adiacentă prevăzută de art. 259 CP RM.

Nu se exclude ca accesul ilegal la informația computerizată *per se* să reprezinte modalitatea de pregătire de unele infracțiuni care implică producerea de daune în proporții mari sau deosebit de mari (de exemplu, a infracțiunilor prevăzute la art. 245³, alin. (3) art. 245¹⁰, alin. (1) sau (3) art. 245¹², art. 260⁶ etc. din Codul penal). În asemenea cazuri, daunele în proporții mari sau deosebit de mari sunt legate cauzal nu de accesul ilegal la informația computerizată, ci de faptele descrise ca *verbum regens* în art. 245³, alin. (3) art. 245¹⁰, alin. (1) sau (3) art. 245¹², art. 260⁶ etc. din Codul penal.

Indiferent de varianta sub care se prezintă latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, fapta prejudiciabilă trebuie să preceadă urmările prejudiciabile. Dacă este invers – urmările prejudiciabile sunt prezente înainte de săvârșirea faptei prejudiciabile – atunci lipsește temeiul aplicării art. 259 CP RM. De asemenea, acțiunea principală trebuie să preceadă acțiunea adiacentă. Dacă este invers – acțiunea adiacentă este comisă înainte de săvârșirea acțiunii principale – atunci lipsește temeiul aplicării art. 259 CP RM.

În afară de aceasta, fapta prejudiciabilă, prevăzută la art. 259 CP RM, trebuie să reprezinte cauza necesară a producerii urmărilor prejudiciabile prevăzute de acest articol. Este posibil ca această cauză să fie însoțită de alte cauze, însă aceste alte cauze nu pot fi suficiente pentru a determina producerea urmărilor prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM. Cu alte cuvinte, în lipsa faptei prejudiciabile, prevăzute la art. 259 CP RM, aceste urmări nu au cum să survină. Dacă ele totuși survin, atunci nu din cauza săvârșirii faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM. În asemenea condiții, lipsește temeiul aplicării acestui articol.

De exemplu, într-o speță, P. D. a fost condamnat în baza art. 260⁴ și alin.(1) art. 245¹⁰ CP RM. B.A. a fost condamnat în baza alin. (2) art. 245¹⁰ CP RM. În perioada 23.12.2015 – 05.01.2016, aflându-se în mun. Chișinău, P. D. a accesat neautorizat serverul unei întreprinderi și a sustras informații ce conțineau un secret comercial. De asemenea, P. D. a modificat și a șters datele informatice din acest sistem informatic, în rezultat fiind perturbată activitatea respectivei întreprinderi și fiind cauzate daune în proporții mari. La rândul său, B. A. a pus la dispoziția lui P. D. numele de utilizator și parola de acces, necesare accesării neautorizate a serverului respectivei întreprinderi [35]. În această speță au fost cauzate daune în proporții mari. În afară de aceasta, a fost săvârșită acțiunea de acces ilegal la informația computerizată. Această acțiune a fost succedată atât de sustragerea unor informații ce conțineau un secret comercial, cât și de acțiunea de modificare și ștergere a datelor informatice din sistemul informatic. Sustragerea unor informații ce conțineau un secret comercial reprezintă o formă specială de copiere a informației computerizate, protejate de lege. Astfel, alin. (1) art. 245¹⁰ CP RM apare ca normă specială în raport cu lit. g) alin. (2) art. 259 CP RM. În aceste condiții, modificarea datelor informatice din sistemul informatic își pierde relevanța în planul calificării infracțiunii.

În același timp, în speța respectivă, lipsește temeiul aplicării art. 260⁴ CP RM. Scopul infracțiunilor, prevăzute de acest articol, este săvârșirea uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 237, 259, 260¹-260³, 260⁵ și 260⁶ CP RM. Comiterea infracțiunilor, prevăzute de normele, care sunt speciale față de aceste articole, nu poate să reprezinte scopul infracțiunilor prevăzute la art. 260⁴ CP RM.

Concluzii

Latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM are, în prima sa variantă, următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată, succedată de acțiunea adiacentă de distrugere, deteriorare sau modificare a informației, ori de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice; 2) urmările prejudiciabile, și anume – distrugerea, deteriorarea sau modificarea informației, ori dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care îmbracă forma daunelor în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la

alin.(1)) ori a daunelor în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit. h) alin. (2)); 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Într-o altă variantă, latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM are următoarea structură: 1) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată, succedată de acțiunea adiacentă de blocare sau copiere a informației; 2) urmările prejudiciabile, și anume – daunele în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alin. (1)) sau daunele în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la lit. h) alin. (2)); 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Nu este oportună completarea art. 259 CP RM cu un alineat aparte în care s-ar prevedea răspunderea pentru tentativa de infracțiune.

Infracțiunile, prevăzute la art. 260 și 260⁴ CP RM, pot fi considerate exemple de pregătire *sui generis* de infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM.

Indiferent de varianta sub care se prezintă latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, fapta prejudiciabilă trebuie să precedă urmările prejudiciabile. Dacă este invers – urmările prejudiciabile sunt prezente înainte de săvârșirea faptei prejudiciabile – atunci lipsește temeiul aplicării art. 259 CP RM. De asemenea, acțiunea principală trebuie să precedă acțiunea adiacentă. Dacă este invers – acțiunea adiacentă este comisă înainte de săvârșirea acțiunii principale – atunci lipsește temeiul aplicării art. 259 CP RM.

Referințe:

1. COPEȚCHI, S., HADÎRCĂ, I. *Calificarea infracțiunilor*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 133-134. 352 p. ISBN 978-9975-53-547-2.
2. BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROȘU, V., GRAMA, M. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 145. 624 p. ISBN 9975-79-329-0.
3. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 22 din 27.06.2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 328 alin. (1) din Codul penal. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 352-355.
4. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 33 din 07.12.2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolele 327 alin. (1) și 361 alin. (2) lit. d) din Codul penal. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 27-32.
5. Legea nr. 278 din 18.12.2008 pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 37-40.
6. BRÎNZA, S. Infracțiunea de omor simplu în legea penală a Republicii Moldova. În: *Jurnalul de Studii Juridice*, 2010, număr special, p. 15-29. ISSN 2067-8509.
7. SOROCEANU, I. Caracteristica generală și definirea conceptului de „omor simplu”. În: *Intellectus*, 2021, nr. 3-4, p. 161-166. ISSN 1810-7079.
8. GUIU, M. -K. Clasificarea infracțiunilor în raport cu rezultatul lor. În: *Dreptul*, 2017, nr. 12, p. 137-149. ISSN 1018-0435.
9. BRÎNZA, S., ULIANOVSKI, X., STATI, V. et al. *Drept penal. Partea specială. Vol. II*. Chișinău: Cartier, 2005, p. 305. 804 p. ISBN 9975-79-325-8.
10. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 981. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
11. Legea nr. 207 din 29.07.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 369-378.
12. Hotărârea Guvernului nr. 879 din 23.12.2015 cu privire la aprobarea cuantumului salariului mediu lunar pe economie, prognozat pentru anul 2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr. 347-360.
13. Hotărârea Guvernului nr. 458 din 29.12.2021 privind aprobarea cuantumului salariului mediu lunar pe economie, prognozat pentru anul 2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 325-333.
14. STATI, V. Impactul adoptării Legii nr. 207/2016 asupra normelor din Capitolul X din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova. În: *Актуальные научные исследования в современном мире: XIX Междунар. научн. конф., 26-27 ноября 2016 г., Переяслав-Хмельницкий // Сб. научных трудов*, 2016, Вып. 11, ч. 4, p. 25-29. ISSN 2524-0986.

15. Hotărârea Guvernului nr. 974 din 04.12.2014 privind aprobarea cuantumului salariului mediu lunar pe economie, prognozat pentru anul 2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 364-365.
16. Directiva 2013/40/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 12.08.2013 privind atacurile împotriva sistemelor informatice și de înlocuire a Deciziei-cadru 2005/222/JAI a Consiliului. [Accesat la 29.07.2022] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0040&from=RO>
17. *Convention on Cybercrime*. [Accesat la 29.07.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/1680081561>
18. *Codul penal al României* din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
19. *Codul penal al Regatului Belgiei*. [Accesat la 29.07.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Belgia-RO.html
20. *Codul penal al Republicii Finlanda*. [Accesat la 29.07.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Finlanda-RO.html
21. *Уголовный кодекс Российской Федерации*. [Accesat la 29.07.2022] Disponibil: <https://www.uk-rf.com>
22. BARBĂNEAGRĂ, A., BERLIBA, V., BÎRGĂU, M. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariul* Sub red. lui A. Barbăneagră. Chișinău: ARC, 2003, p. 569-570. 836 p. ISBN 9975-61-291-1.
23. GUREV, D. Accesul ilegal la informația computerizată: problematica încadrării juridice și soluții. În: *Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”. Rezumatele comunicărilor. Științe juridice și economice. Vol. I*. Chișinău: CEP USM, 2020, p. 54-57. ISBN 978-9975-152-48-8.
24. MARTIN, D., COPEȚCHI, S. Calificarea tentativei de infracțiune. În: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice și economice (10-11 noiembrie 2015)*. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 53-56. ISBN 978-9975-71-703-8.
25. PARENIUC, A., GHIMPU, A. Tipurile și metodele de săvârșire a infracțiunilor informaționale. În: *Legea și Viața*, 2021, nr. 1-2, p. 54-60. ISSN 1810-309X.
26. *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [Accesat la 29.07.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html
27. Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție a României nr. 15 din 14.10.2013 privind interpretarea și aplicarea unitară a dispozițiilor art. 42 alin. (1), (2) și (3) din Legea nr. 161/2003, respectiv pentru interpretarea unitară a noțiunii de acces fără drept la un sistem informatic. În: *Monitorul Oficial al României*, 2013, nr. 760.
28. Legea României nr. 161 din 19.04.2003 privind unele măsuri pentru asigurarea transparenței în exercitarea demnităților publice, a funcțiilor publice și în mediul de afaceri, prevenirea și sancționarea corupției. În: *Monitorul Oficial al României*, 2003, nr. 279.
29. *Sentița Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău, din 11.12.2014. Dosarul nr. 1-620/2014*. [Accesat la 29.07.2022] Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/3798ed32-4281-e411-8112-005056a5d154
30. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 15.06.2015. Dosarul nr. 1a-805/2015*. [Accesat la 29.07.2022] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/87ea8f58-4316-e511-b888-005056a5d154
31. *Sentița Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău, din 26.02.2016. Dosarul nr. 1-12/2016*. [Accesat la 30.07.2022] Disponibil: https://instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/691A992F-6DDC-E511-A1AB-005056A5D154
32. *Sentița Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău, din 30.06.2016. Dosarul nr. 1-163/2016*. [Accesat la 30.07.2022] Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/3fd536fe-cd3e-e611-9a6d-005056a5d154
33. Русскиевич Е. А. Законодательные подходы к криминализации деяний, связанных с неправомерным доступом к компьютерной информации в странах Содружества Независимых Государств. În: *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*, 2018, p. 116-121. ISSN 2587-9995.
34. Zlati G. *Tratat de criminalitate informatică*. Vol. I. București: Editura Solomon, 2020, p. 237-238. 658 p. ISBN 978-606-8892-62-7.
35. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 21.11.2017. Dosarul nr. 1a-842/2017*. [Accesat la 30.07.2022] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ac0d8691-62f1-e711-80d5-0050568b7027

Date despre autori:

Serghei BRÎNZA, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: decan.dreptusm@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5937-3926

Alexandru STRÎMBEANU, doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: avocatstrimbeanu@yahoo.ro

ORCID: 0000-0002-7746-6541

Prezentat la 24.10.2022

UNELE REFLECȚII METODOLOGICE DESPRE CERCETAREA JURIDICĂ LA ETAPA DOCTORATULUI

Elena ARAMĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Cunoașterea în general, și cunoașterea juridică în particular, este un proces complex, care întrunește mai multe particularități ce vizează obiectul de studiu al științei juridice, se derulează în anumite etape și utilizează diverse metode. Tinerii cercetători care sunt viitorul științei juridice trebuie să aibă un comportament științific onest, responsabil și independent. Analiza articolelor publicate de doctoranzi în Revista Națională de Drept, a evidențiat anumite particularități ale cercetării științifice juridice. Pornind de la momentul formulării problemei științifice, următoarea fază - avansarea ipotezei și demonstrarea ei este urmată de validarea rezultatelor obținute prin raportarea acestora la problema de cercetare, confruntarea acestor rezultate cu opiniile altor cercetători și aprecierea limitelor lor de generalizare.

Cuvinte-cheie: cercetare științifică, problemă științifică, ipoteză, metode de cercetare juridică.

SOME METHODOLOGICAL REFLECTIONS ON LEGAL RESEARCH AT THE DOCTORAL LEVEL

Knowledge in general, and legal knowledge in particular, is a complex process, which meets several particularities aimed at the object of study of legal science, takes place in certain stages and uses various methods. The young researchers who are the future of legal science and who must have an honest, responsible and independent scientific behavior, initiating scientific research, formulate the scientific problem to be researched. The analysis of the articles published by doctoral students in the National Journal of Law highlighted certain particularities of legal scientific research. Starting from the moment of formulating the scientific problem, the next phase – the advancement of the hypothesis and its demonstration is followed by the validation of the results obtained by reporting the results to the research problem, confronting these results with the results of other researchers and assessing their generalization limits.

Keywords: scientific research, scientific problem, hypothesis, legal research methods.

Introducere

În societatea actuală o poziție dominantă ocupă, pe lângă tehnologiile informative și educație, cercetările științifice, care sunt necesare nu numai teoreticienilor, dar și practicienilor, în particular celor din domeniul juridic. Problema metodologiei juridice se pune în planul reflecției generale asupra dreptului, fiindcă metodele de cercetare juridică nu pot și nici nu trebuie înțelese izolat, ci în interdependență, în complementaritate și complexitatea lor. Această complementaritate, interdisciplinaritate se impune cercetătorilor din domeniul științelor juridice, indiferent dacă cercetează probleme teoretice, fundamentale ori aplicative pentru a obține rezultate valoroase. Abordarea dreptului ca un sistem integru, complex și deschis se realizează de teoria generală a dreptului, care, în opinia unor autori, ar include trei componente: dogmatica dreptului, filosofia dreptului și sociologia juridică. Chiar dacă aceste componente ale teoriei generale a dreptului nu pot fi delimitate strict pe compartimente și teme, ele sunt vizibile în procesul de cercetare științifică, atunci când se optează pentru anumite modele și metode în explicarea fenomenului juridic. Dogmatica dreptului vizează categoriile, conceptele de bază ale științelor juridice, astfel punând fundamentul gândirii și culturii juridice, începând de la percepții primare, simple și mergând spre creșterea complexității.

În științele sociale și, implicit în știința juridică, există nivele de cercetare, printre care în primul rând, descrierea, adică determinarea caracteristicilor și particularitățile fenomenelor, câteodată este nevoie de a stabili legăturile dintre ele. Descrierea poate fi prima fază a unei cercetări, cercetătorul inserează expunerea unor rezultate ale observației sau anchetei de explorare. Pentru continuarea cercetării este relevantă clasifi-

care constă în a grupa, regrupa, a pune în ordine diverse fenomene, elementele acestora pentru a permite compararea sau legătura dintre ele. Faptele observate, studiate sunt organizate, structurate, regrupate sub compartimente, rubrici, categorii pentru a fi mai ușor înțelese. Și, în final, următorul nivel - explicarea - cercetătorul tinde a răspunde la întrebarea: DE CE? Explicarea constă în a clarifica relațiile dintre fenomene și a determina de ce sau în ce condiții acele fenomene sau evenimente s-au produs.

Rezultate și discuții

Metodologia juridică este știința căilor pentru aflarea adevărului, astfel încât se impune necesitatea ei în fiecare domeniu de activitate practică sau cercetare științifică, ceea ce este valabil și în cazul profesiilor juridice.

Totuși, subiectului metodologic nu i s-a acordat suficient spațiu în doctrina juridică, ceea ce l-a făcut pe Rudolf von Jhering să remarce sarcastic încă în secolul al XIX-lea: „Este curios cum juriștii, deși aplică din totdeauna metode, nu s-au preocupat în mod conștient de ele și asta cu atât mai mult cu cât dreptul cunoaște foarte bine legile societății, dar refuză să-și cunoască propriile sale legi” [1].

Cunoașterea este un proces complex, o tendință mereu reînnoită și niciodată realizată definitiv. Acest proces se mișcă între polii unei contradicții: pe de o parte, tendința subiectului cunoscător de a cunoaște în mod definitiv și complet totul, iar, pe de altă parte – imposibilitatea realizării în fapt a acestei tendințe. Activitatea juridică reprezintă un proces cognitiv prin excelență, fiindcă își propune în mod expres și implicit aflarea adevărului.

Problema adevărului a atras permanent atenția cercetătorilor științifici, care au formulat diverse teorii cu privire la adevăr: teoria adevărului-corespondență, teoria pragmatică a adevărului, teoria adevărului-coerență.

Noțiunea de adevăr în științele sociale este mai complexă, mai bogată, în ea problema se pune nu numai a criteriului corespondenței dintre conținutul informațional al cunoștințelor subiectului cunoscător și starea de fapt, dar și a reperelor valorice ale subiectului cunoscător [2]. Acest lucru a fost subliniat de autorul Ion Dobrinescu: „A cunoaște corect din punct de vedere juridic nu înseamnă numai a identifica faptele în materialitatea lor, ci îndeosebi a identifica semnificația faptelor și caracterele persoanelor care au participat la ele, inclusiv circumstanțele în care s-au aflat și s-au manifestat, putându-se afirma că temele despre adevăr în drept sunt consecința culturii juridice a celui ce emite acele teme, iar lumea care se dezvăluie subiectului cunoscător este lumea valorilor juridice” [3, p. 105].

Chaim Perelman, autorul renumit al Noii Retorici, pune în centrul ei valorile, îndemnând profesioniștii dreptului, inclusiv cercetătorii științifici, să recurgă la tehnici discursive, fundamentându-se pe adeziunea oamenilor la valori care exclud violența de orice fel, să procedeze la utilizarea corectă a judecăților de valoare.

Juristul, savant sau practician, pentru a afla adevărul, folosește puterea sa imaginativă, creatoare, înaintea o ipoteză și cercetează faptele pentru a afla rezultatele și a verifica ceea ce și-a propus ori presupus, prin ipoteza de lucru. În această activitate silogismul juridic este de mare importanță pentru cel ce caută adevărul, dar suntem împotriva exagerării rolului acestuia de autorii care prezentau judecătorul ca o persoană ce construiește un silogism ca să descopere adevărul, de parcă judecătorul ar fi un automat logic. Încă Descartes afirma că silogismul servește mai mult pentru a demonstra un lucru pe care îl știm, decât descoperă lucruri noi. Deci, numai silogismul nu este suficient juristului. Dreptul nu este o matematică, iar juristul nu este un automat, căci el lucrează cu date vii, care sunt suferințele, pasiunile, interesele celor care i se adresează, iar acestea nu se pot încadra într-o formulă matematică [4, p. 7].

În relația ipoteză-silogism, ipoteza joacă rolul principal în activitatea omului de știință și a practicianului care vor să ajungă la adevăr. Ipoteza este o presupunere făcută pentru a explica un fapt, este o supoziție bazată pe anumite probabilități.

Ipoteza științifică este avansată în procesul dezvoltării cunoașterii științifice pentru a soluționa o problemă concretă. Ipoteza judiciară are o structură specifică, mai întâi, una logică, este construită dintr-o serie de judecăți de existență, în care se afirmă sau se neagă un fapt și judecăți de valoare, în care se propune ceea ce legea permite ori interzice. Este și o structură procedurală, căci se încadrează în anumite reguli de procedură. Ipoteza are și conținut și aici întâlnim distincția dintre chestiunea de fapt (conținutul empiric) și chestiunea de drept (conținutul juridic) [5].

Metodele de interpretare sunt regulile după care se construiește conținutul juridic al ipotezei judiciare (și al ipotezei științifice de asemenea). În acest proces avem certitudinea că este nevoie de interpretare în toate cazurile, că nu se poate vorbi de sens clar și vădit neîndoielnic, că fiecare cuvânt are sensul său, iar sensul frazei nu este suma aritmetică a înțelesului fiecărui cuvânt al acelei fraze. Mai mult decât atât: o clauză poate avea mai multe fraze și atunci sensul clauzei este o sinteză superioară și nouă a mai multor fraze.

Ipoteza este o presupunere rațională despre o situație, mijloace, evenimente care ar putea să se desfășoare și se trag concluzii pe baza acestora și pe baza rezultatelor finale.

Pentru a interpreta datele noi, se formulează ipoteze plauzibile. Ipoteza este o etapă, dar și o metodă de cercetare [6, p. 205], este de părere prof. univ. Ion Craiovan.

Vorbind despre structura ipotezei, trebuie de menționat structura ei procedurală, dar și de conținut și aici întâlnim distincția dintre chestiunea de fapt și de drept. Metodele de interpretare sunt regulile după care se construiește conținutul juridic al ipotezei judiciare [7, p. 171].

Apoi ipotezele sunt puse în contact cu acele cunoștințe ce au fost asimilate anterior și se coordonează, se corelează cu situația de plecare și astfel progresează procesul cunoașterii științifice. Ipoteza este o construcție formată cu ajutorul inferențelor, se poate vorbi de ipoteze generate predominant prin inducție sau prin analogie ori deductiv.

Analiza rezultatelor înseamnă de fapt evaluarea procesului de cercetare în integralitatea sa și validarea rezultatelor obținute prin raportarea rezultatelor la problema de cercetare, confruntarea acestor rezultate cu rezultatele altor cercetători și aprecierea limitelor lor de generalizare. Cercetătorul poate propune o interpretare nouă a unui subiect cunoscut ori o interpretare originală a unui subiect necunoscut, nou.

În științele sociale și, deci, și în știința dreptului, nu mai explicarea nu este suficientă, contează și justificarea, ori absența acesteia, și, în această activitate, pe prim plan se poziționează cultura juridică a cercetătorului care va privi obiectul cercetării prin prisma celor mai noi și fructuoase teorii atât din domeniul epistemologiei, cât și din domeniul propriu zis juridic, apelând și la principiile generale ale dreptului.

Metodologia nu înseamnă doar un ansamblu de tehnici și proceduri, ci privește și principiile ce orientează cunoașterea științifică a dreptului ca fenomen social, dar și procedeele, tehnicile și operațiunile ce înlesnesc această cunoaștere. Desigur, cercetătorul ia ca punct de plecare anumite prezumții, cum ar fi raționalitatea legiuitorului, prezumând că acesta nu face nimic inutil, că este coerent, echitabil, previzibil, că adaptează mijloacele la scopuri, ceea ce nu înseamnă că nu va descoperi în procesul cercetării tocmai contrariul.

În demersul științific juridic trebuie să se integreze experiența socială și practica dreptului, el urmează să se fundamenteze pe logică și istorie și, concomitent să nu ignore contradicțiile juridicității, să pună pe primul loc condiția umană, demnitatea omului, să progreseze prin creativitate și să fie permanent deschis pentru interogații și respectiv, încercări de a configura răspunsuri [8, p. 80].

Formularea problemei științifice înseamnă de fapt debutul cercetării pentru că în fața cercetătorului se prezintă mai multe întrebări la care se caută soluții la o situație problematică, ce poate apărea în legătura cu contradicțiile posibile între informația existentă și noi fapte ce nu se integrează teoretic în vechile cunoștințe sau în legătură cu fundamentarea insuficientă de ordin logic sau ontologic a unei teorii etc.

Înaintarea ipotezei științifice ca pas necesar în cercetare, constituie o presupunere, o supoziție, un răspuns anticipat la o problemă apărută în fața unui cercetător într-o situație acțională determinată. Ipoteza este un enunț afirmativ ce declară relațiile prevăzute între două ori mai multe variabile. Presupunerea trebuie să se sprijine pe obiectivele cercetării care se cere a fi confirmată, nuanțată sau infirmată prin confruntarea cu faptele. În formularea ipotezei se va ține cont de relațiile dintre două (sau mai multe) fenomene, concepții, care poate fi cauzală (aceasta explică, produce un fenomen, element al lui...) ori de asociere (aceasta este în conexiune cu ...) În majoritatea ipotezelor se iau în considerare două tipuri de variabile: cauzele (factorii) ca variabile independente și efectele (consecințele) ca variabile dependente de primele. Pentru a verifica ipoteza sunt colectate materiale, fapte care sunt prelucrate și se confruntă cu ipoteza. Ipoteza este confirmată, dacă datele colectate nu o infirmă.

Documentarea poate începe de la lecturarea operelor ce acoperă tematica, subiectul ales pentru cercetare sau cele ce au tangență cu subiectul în cauză. Foarte importantă este analiza documentelor așa-zise

de primă mână, inclusiv a statisticilor ce se referă la cercetare. Acestea necesită o minimă prelucrare a datelor ce sunt colectate în rezultatul observației personale a cercetătorului sau a studiului documentar, de exemplu, în cazul științei juridice, nu numai a textelor normativ-juridice, dar și a deciziilor judiciare, deosebit de relevantă fiind jurisprudența constituțională. În rezultat s-ar putea ca cercetătorul să desprindă unele divergențe de opinii, unele opinii doctrinare fiind susținute de datele practicii sociale, altele – nu. În aceste situații este posibil ca ipoteza sau ipotezele formulate inițial să suporte modificări.

Cercetarea științifică în domeniul juridic este realizată de profesioniștii dreptului, printre care pot fi nominalizați și doctoranzii.

Activitățile de reflecție, îndoială, căutare, presupunere, argumentare, apreciere, critică, clarificare, inovare, construire sunt caracteristice unui tânăr cercetător, care reprezintă viitorul cercetării științifice juridice, de aceea se bazează pe libertatea lui intelectuală, independența și înalta responsabilitate pentru misiunea sa.

Publicațiile în revistele de specialitate din domeniul juridic din Republica Moldova impun urmarea unei structuri a lucrării trimisă spre publicare: Introducere; Metodologia cercetării; Rezultatele obținute și discuția lor; Concluzii.

Din analiza lucrărilor doctoranzilor din publicațiile în Revista națională de drept pe anul 2020, nr. 11-12 se desprind mai multe constatări cu privire la metodologia cercetării în domeniul juridic și, în primul rând, faptul că etapele cercetării sunt în temei respectate, iar, în al doilea rând, în ceea ce privește metodele folosite în publicații ele sunt nominalizate, iar apoi sunt prezentate rezultatele obținute în procesul de cercetare. Astfel din toate articolele doctoranzilor se poate evidenția utilizarea metodei logice (pp. 28, 32, 42, 48, 57, 81, 93, 114, 120, 170) [9].

Profesorul Ion Craiovan arată că există o vastă diversitate de sensuri a logicii și, deci, și a metodei logice care presupune pentru cercetarea științifică în domeniul juridic utilizarea legităților, principiilor, operațiilor, procedurilor logice la nivelul standardelor științei logice atât în ipostazele clasice, cât și cele mai recente [10, p. 155].

În unele articole, de rând cu metoda logică, (care este expres specificată) sunt arătate metodele de analiză logică și sinteză (p. 21, 120), deși analiza, de asemenea, este o operațiune logică prin care se construiește din termenul ce se referă la un întreg, mulțimea termenilor ce se referă la părțile întregului, iar sinteza este operația logică inversă analizei, căci din mulțimea termenilor ce se referă la părțile unui întreg se construiește termenul ce se referă la întreg.

În alte articole pe lângă metoda logică sunt arătate deducția, inducția (p. 93, 120, 130, 170) [11], deși deducția este forma logică (raționamentul) prin intermediul căreia din una sau mai multe premise ce sunt propoziții generale adevărate este derivată concluzia. Inducția este, de asemenea, un raționament care pornește de la particular la general, gândirea avansând de la cunoștințe particulare spre cunoștințe generale.

În concluzie: nu era necesară specificarea acestor operațiuni, forme logice, era suficientă enunțarea metodei logice sau cel mult era oportun de arătat că din cadrul metodei logice s-a făcut uz (posibil, mai frecvent) de unele operațiuni, forme logice, principii concrete.

Metoda comparativă este utilizată de aproape toți cercetătorii ce au publicat în nr 10-12, 2020 al Revistei Naționale de Drept (p. 21, 48, 57, 81, 114, 120, 141, 170) [12], excepțiile fiind foarte puține (p. 32, 93). La nivelul doctrinei și practicii juridice de la noi, metoda comparativă este relevantă pentru cercetarea, în primul rând, a reglementărilor normativ-juridice din diferite ramuri ale dreptului dintr-un sistem al dreptului, confruntat cu altul sau a jurisprudenței (cu referire în special la jurisprudența CtEDO). Este important ca, aplicând metoda comparativă, să nu se omită perspectiva principală și anume că se compară doar ceea ce poate fi comparat, evidențiind asemănări și deosebiri, dar la explicare și, cu atât mai mult la justificarea, unor sau altor soluții trebuie statuat de pe pozițiile cunoașterii circumstanțelor concrete în care se află reglementările juridice sau jurisprudențiale străine, ținând cont de socialitatea dreptului și confruntându-le cu realitățile noastre.

Doar în două cazuri a fost menționată metoda istorică (p. 93, 114), și cu totul sporadic – metoda sociologică (p. 93), sistemică (p. 93), literară (120) [13].

Metoda istorică a fost apreciată de reputatul autor francez François Geny care numea istoria ca fiind fizica experimentală a jurisprudenței, tocmai pentru că istoria înglobează experiențe sociale multiple ce compun un vast câmp experimental și care urmează a fi consultate pentru a afla originea și destinul lor. În acest sens, Geny făcea trimitere la școala istorică a dreptului din Germania, crezul căreia se fundamenta pe studiul forțelor și necesităților sociale ca izvor material al reglementărilor juridice. O analiză a dreptului în afara contextului istoric nu poate explica și nici justifica plenar fenomenul juridic și diversele componente ale sale, cu atât mai mult atunci când în procesul de producere și de realizare a dreptului se recurge la preluarea unor reglementări, instrumente, metode de interpretare și calificare. Actualmente interesul tinerilor cercetători francezi față de istoria dreptului este considerabilă, după cum a apreciat un autor, care a indicat că între anii 2000-2013 aproape 60 % din tezele de doctorat au abordat teme din istoria dreptului: istoria gândirii politice și juridice, istoria dreptului administrativ, istoria instituțiilor publice, istoria dreptului penal, istoria justiției [14].

Menționând metoda sociologică, trebuie amintit că încă în secolul XIX științele sociale erau numite științe morale, iar scopul cercetărilor din acest domeniu era formulat nu atât în termeni de a explica, cât de a înțelege sensul și importanța acțiunilor actorilor sociali și ai pașilor istorici urmați într-un proces sau altul. Max Weber a numit această metodă „metoda înțelegătoare” care presupune coordonarea cunoștințelor empirice cu valorile general-umane. Căci științele juridice, fiind științe sociale, în demersul lor de înțelegere nu pot fi neutre axiologic, în acest sens valorile care orientează dreptul în evoluția sa fac parte integrantă din metodologia juridică. Conceptul valorii, conținutul și sistemul valorilor, ca și corelația dintre ele, pot fi elaborate pe baza gândirii juridice și a experienței istorice. Lipsit de aspectul axiologic, dreptul apare în raport cu oamenii ca o exterioritate: de relații, respectiv, de norme. E însă fapt elementar, remarcă profesorul Ioan Humă, că așa cum relațiile interumane și sociale nu poartă între oamenii luați ca abstracții, nici normele nu sunt imperative pur formale, pozitivitate neutră axiologic, numai bună de exportat. Și unele și celelalte vehiculează valori acceptate de o comunitate [15, p. 12]. În acest sens, regretata autoare, profesor universitar Sofia Popescu considera că este necesar să se renunțe la subestimarea filosofiei dreptului și sociologiei juridice [16, p. 19]. S-a menționat că filosofia dreptului s-a constituit ca o reacție la nedreptate, iar primul filosof al dreptului a fost poetul grec Hesiod (secolul al VIII-lea) care a fost nedreptățit într-un litigiu de moștenire cu fratele său, Perses. Perses, mituind judecătorul, a primit o soluție favorabilă sa, judecătorul bazându-se pe un criteriu formal.

Pe această linie de gândire nu trebuie negate conexiunile și influențele ce vin din exteriorul dreptului, pentru că ele vin din societate, căci dreptul are ca element principal pe cel social, de aceea implică viziunea asupra omului și societății în care trăiește. În sens metodologic, metoda sistemică nu trebuie ignorată, căci ea se fundamentează pe ideea de sistem al dreptului, care este considerat de autori ca un sistem deschis, dinamic,¹ ce se află în permanentă devenire, iar structura acestuia apare ca un ansamblu complex și unitar de interacțiuni între ramurile dreptului, instituțiile lui.

Concluzii

În cercetarea științifică juridică un rol important îl joacă metodele, procedeele, tehnicile de cercetare. Aplicând diverse metode, tehnici, cercetătorul trebuie să țină cont că dreptul este un fenomen complex care nu se reduce la părțile componente. Cercetătorul aderă la o poziție filosofică recunoscută unanim în doctrina contemporană, ale cărei elemente sunt descrise de marile principii ale dreptului ca: preeminența dreptului, supremația Constituției, protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, libertatea, egalitatea etc.

În interiorul sistemului de drept există o ordine ierarhică a ramurilor dreptului, dreptul constituțional fiind o ramură structurantă față de celelalte ramuri în virtutea faptului că legea fundamentală se află în vârful piramidei actelor normativ-juridice. În acest sens, o relevanță deosebită o dobândește jurisprudența

¹ Unii autori îl consideră parțial deschis și parțial închis. Autorul J. Wroblewski a precizat că gradul deschiderii depinde de proprietățile normelor primare, cele constituționale, în cazul analizat, de profunzimea cu care acestea determină conținutul legilor și a altor acte normative, dar că indiferent de gradul de determinare, constituția stabilește cel puțin limitele unei posibile reglementări prin lege, ca norme de închidere a sistemului fiind, spre exemplu, legalitatea incriminării ori controlul de constituționalitate a legilor.

constituțională, pe care toți cercetătorii în domeniul dreptului trebuie să o cunoască. Etapele cercetării științifice finalizează cu concluzii ce sunt obiectiv final al cercetării și răspunsul la ipoteza formulată la început. Atât aspectul ontologic, cât și cel epistemologic converg spre asumarea de către cercetătorul din domeniul juridic a unei poziții metafizice, de care nu se poate lipsi. Interogația asupra obiectului cercetării, modelele și conceptele teoretice, metodele, tehnicile de investigație conduc spre formularea unor concluzii ca răspuns la problema științifică formulată și ipoteza avansată la debutul cercetării.

Referințe:

1. MANOLESCU, M. *Teoria și practica dreptului. Metodologie și sociologie juridică*. București: Fundația Regele Mihai I, 1946, p. 17.
2. ARAMĂ, E. Mircea Manolescu – inițiatorul constituirii Metodologiei juridice din România. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr. 12, p. 5-8.
3. DOBRINESCU, I. *Dreptatea și valorile culturii*. București: Editura Academiei Române, 1992, p. 105.
4. ARAMĂ, E. *Op.cit.*, p. 7.
5. Ibidem.
6. CRAIOVAN, I. *Un posibil ghid pentru cercetarea științifică în domeniul dreptului*. București: Pro Universitaria, 2013, p. 205.
7. MANOLESCU, M. *Op. cit.*, p. 177.
8. Ion Craiovan. *Op.cit.*, pag. 80.
9. *Revista Națională de Drept*, 2020, nr. 10-12. Fac referire la pagini, nu la autori, fiindcă scopul articolului este de a oferi suport, nu de a critica.
10. CRAIOVAN, I. *Op. cit.*, p. 155.
11. *Revista Națională de Drept*, 2020, nr. 10-12.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Bertrand Sergues, La recherche juridique vue par ses propres acteurs. [Accesat la 08.08.2022] Disponibil: <https://books.openedition.org/putc/947> HYPERLINK
15. HUMĂ, I. Vocația antropologică a dreptului. În: *Revista Națională de Drept*, 2020, nr. 1-3, p. 12.
16. POPESCU, S. Cercetări de metodologie juridică în sprijinul activității de elaborare a dreptului. În: *Studii de drept românesc*, nr. 1-2, 1999, p.19.
17. ARAMĂ, E., CIOBANU, R. *Metodologia dreptului. Sinteze pentru seminar*. Chișinău: CEP USM, 2011, p. 43-48.

Date despre autor:

Elena ARAMĂ, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: aramaelena@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6406-3743

Prezentat la 24.10.2022

SEPARAȚIA PUTERILOR - SPIRITUL EXERCITĂRII SUVERANITĂȚII NAȚIONALE PRIN REPREZENTARE

Alexandru ARSENI

Universitatea de Stat din Moldova

Edificarea și consolidarea statului de drept democratic în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate constituțional este posibilă prin asigurarea exercitării suveranității naționale prin reprezentare, doar prin sfântă aplicare a principiului separației puterilor în stat; mecanism în calea degenerării spre despotism.

În articolul se expune esența etimologiei precum și conceptul normativ al sintagmei „suveranitatea națională”, precum și proprietățile inerente ei. Totodată vom argumenta legătura dialectică dintre „suveranitatea națională” și principiul „separației puterilor” garanție a exercitării suveranității naționale prin reprezentare.

Cuvinte-cheie: *suveranitate, suveranitate națională, inalienabil, imprescriptibil, indivizibil, separația puterilor, reglementari constituționale.*

SEPARATION OF POWERS - THE SPIRIT OF EXERCISING NATIONAL SOVEREIGNTY THROUGH REPRESENTATION

The construction and strengthening of a democratic state governed by the rule of law, in which human dignity, human rights and freedoms, the free development of the human personality, justice and political pluralism represent the highest values and are constitutionally guaranteed, perhaps by ensuring the exercise of national sovereignty through representation, only through the application of the principle of separation of powers in the state, which represents the mechanism of degeneration towards despotism.

In this article we would outline the essence of the etymology, as well as the normative concept of the „national sovereignty”, as well as its inherent properties. At the same time, we would argue about the dialectical connection between „national sovereignty” and the principle of „separation of powers”, which guarantees the exercise of national sovereignty through representation.

Keywords: *sovereignty, national sovereignty, inalienable, non-transferable, indivisible, separation of powers, constitutional rules.*

Adnotare

Societatea umană reprezintă „un ansamblu unitar, complex și sistemic, de relații între oameni, istoricește determinate, condiție și rezultat al activității acestora de creare a bunurilor materiale și valorilor spirituale necesare traiului lor individual și colectiv” [1, p. 6]. Iar din exigențele existenței și dezvoltării societatea umană se impune prin caracterul său organizat. Problema care se pune este de a ști pe care norme și principii trebuie să fie organizată societatea în respectivul stat pentru a-și îndreptați menirea, adică structura de funcționare a instituțiilor de stat.

În evoluția sa istorică societatea umană a trecut de la o formă de organizare la alta, acceptând în ultima instanță teoria și practica „suveranității naționale”, adică deținătorul puterii fiind poporul, care o exercită în mod direct și prin reprezentare.

Soluția finală, care s-a argumentat științific și și-a găsit materializare practică, a fost aceea că atunci când „suveranitatea națională” este exercitată prin reprezentare ea poate asigura libertatea individului numai dacă este exercitată în baza principiului separației puterilor, a celor trei prerogative ale suveranității: legislativă, executivă și judecătorească.

Practica arată însă că dialectica dintre „suveranitatea națională” și principiul separației puterilor în stat este, pe de o parte, neînțeleasă de către factorii implicați în exercitarea suveranității naționale în baza acestui

principiu, iar, pe de alta parte, tendința de imixtiune în sfera de competențe a unei ramuri de către cealaltă.

În aceste circumstanțe identificăm ca scop al cercetării argumentarea logică și fundamentarea științifică a legăturii organice dintre principiul separației puterilor în stat ca garant al exercitării Suveranității Naționale prin reprezentare, condiție importantă și indispensabilă a statului de drept și democratic.

Indubitabil, sunt trasate următoarele obiective:

- determinarea conceptului și reglementarea normativă a „Suveranității Naționale”;
- proprietățile suveranității naționale și exercitarea ei prin reprezentare;
- determinarea legăturii cauzale dintre principiul separației puterilor în stat și exercitarea suveranității naționale prin reprezentare;
- identificarea reflectării principiului separației puterilor în stat în reglementările normative.

1. Determinarea conceptului și reglementarea normativă a „Suveranității Naționale”

1.1 Geneza conceptului de „Suveranitate Națională”

Etimologic, cuvântul „suveranitate” din latină vulgară „superanaitas” „super” (deasupra) „anaitas» cu sens de ierarhie, iar în limba franceză „siuverainete”, adică situația unui om care, din punct de vedere al ierarhiei, nu are pe nimeni deasupra sa, nu se subordonează nimănui.

Așa fiind înțeleasă noțiunea sfântul Toma d’Aquino (1225-1274), călugăr dominican și profesor de filosofie și teologie, fondatorul dreptului pozitiv pe dreptul natural, iar acesta pe legea eternă – legea eternă divină – l-a declarat pe Papa de la Roma reprezentant al vieții divine și șef al „Republicii lui Hristos”, atribuidu-i titlul de „suveran pontif”.

Mai târziu (anii 1570-1580), adică în sec. XVI, Jean Bodin, atribuie „suveranitatea” regelui, subliniind că „În fiecare stat trebuie să existe o putere suverană: unică și indivizibilă, fiind absolută, nelimitată și exercitată fără consimțământul celor supuși”.

Mai târziu, englezul John Locke, autorul „liberalismului politic”, a pus începutul „transmiterii suveranității” de la monarh la popor și a legitimității puterii nu ca emanație a „Divinității”, ci a „voinței poporului”. Astfel, el menționa că „în baza drepturilor sale suverane, poporul încredințează realizarea puterii în stat adunării legislative, pe care poporul însuși o alege”.

Acest concept denumit „suveranitatea poporului”, a fost mai apoi dezvoltat de către J. -J. Rousseau (1712-1778) în lucrarea sa „Contractul social sau principiile dreptului”. Ideea de bază se rezumă la următorul raționament: „deținătorul suveranității este poporul, iar conducătorii statului nu sunt decât funcționari supuși care pot fi oricând revocați”.

Iluministul, Charles Montesquieu (1689-1755), împărțind conceptul „suveranității poporului” face următorul pas, spre dezvoltarea conceptului. Astfel, dacă în categoria „Popor” Rousseau vede o entitate concretă, apoi Montesquieu, recunoscând că suveranitatea aparține poporului, vede în „Popor” o entitate abstractă denumită „Națiune” distinctă de indivizi, care o compun. Pe această cale ia naștere teoria, iar în prezent cristalizată ca principiul „**Suveranității Naționale**”, ca fiind unică, inalienabilă, imprescriptibilă și indivizibilă.

Așa fiind percepută, „Suveranitatea națională” și-a regăsit confirmarea juridică în practica constituțională franceză, mai întâi în Declarația drepturilor omului și cetățeanului. Prin art. 3 s-a stabilit că „Principiul oricărei suveranități rezidă în mod esențial în Națiune” [2, p. 191].

Respectiv, odată cu adoptarea la 3 septembrie 1791 a primei Constituții a Franței (prima Constituție scrisă, sistematică pe continentul European) în capitolul „A” „Suveranitatea națională și guvernământul reprezentativ” s-a stabilit: „Suveranitatea aparține națiunii care constituie o persoană juridică distinctă de indivizii care o compun”. Iar Constituția Franței din 4 octombrie 1958 prin art. 3, alin. (1) stabilește că „Suveranitatea națională aparține poporului, care o exercită prin reprezentanții săi și prin referendum”.

Conceptul suveranității naționale a triumfat și în Constituțiile României din 1866, 1923 și 1938/ Actuala Constituție a României, prin art. 2 alin. (1) stabilește că „Suveranitatea națională aparține poporului român, care o exercită prin organele sale reprezentative...” [3]. Chiar dacă acest articol nu stipulează expres că suveranitatea națională poate fi exercitată direct de către popor, acest drept inalienabil și indivizibil al poporului nu poate fi ignorat.

În Republica Moldova conceptul de „suveranitatea națională” dobândește o reglementare normativă în Declarația Suveranității din 23 iulie 1990, în conformitate cu art. 2 „Izvorul și purtătorul suveranității este

poporul” [4]. O formă mai largă cuprinde alin. (1) din Declarația cu privire la puterea de stat, în conformitate cu care: „...întreaga putere în republică aparține poporului. Poporul își realizează puterea de stat în modul nemijlocit și prin organele reprezentative” [5].

Iar Constituția în vigoare, prin art. 2 alin. (1) stabilește clar: „Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție” [6].

2. Proprietățile suveranității naționale și exercitarea ei prin reprezentare

Constituția franceză din 1791, asigurând reglementare constituțională „suveranității naționale”, a expus, totodată, clar și precis proprietățile ei edificatoare. Astfel, în compartimentul „A” „Suveranitatea națională și guvernământul reprezentativ” a stabilit că „... suveranitatea prezintă un triplu caracter:

- ea este unică, adică nu este partajată și se exercită asupra tuturor persoanelor care locuiesc pe teritoriu;
- ea este indivizibilă, cu alte cuvinte nici o persoană nu poate pretinde să exprime cu titlu personal;
- ea este inalienabilă și imprescriptibilă, chiar dacă este exercitată prin delegare de putere, această delegare este esențială precum și revocabilă” [7, p. 135, 8, p. 308, 9, p. 20-21].

a) Suveranitatea este inalienabilă, ceea ce înseamnă că Națiunea nu poate, printr-un contract social sau pact de supunere, să-și înstrăineze definitiv și irevocabil suveranitatea, în profitul unei sau mai multor persoane. Aceasta deoarece „Voința generală” este organic legată de persoana – Națiune, tot așa cum un individ nu poate să înstrăineze altuia voința sa. Națiunea doar poate să delege exercițiul suveranității prin reprezentare anumitor instituții etatice (Parlamentul, art. 60 alin. (1) din Constituție).

b) Suveranitatea este imprescriptibilă, ceea ce înseamnă că „un uzurpator oricât de îndelungat timp ar exercita suveranitatea nu devine titularul ei prin uzurpațiune”.

c) Suveranitatea este indivizibilă, în sensul că Poporul nu împarte cu nimeni suveranitatea, ea rămâne unică și una prin spiritul său.

Îmbinând aceste proprietăți, suveranitatea națională comportă în spiritul său trei prerogative, trei funcții: legislativă, executivă și judecătorească. Problema care se pune este de a ști cum aceste prerogative se exercită prin delegare, prin reprezentare. Cu certitudine „...depozitarul real al dreptului de putere suverană, proprietarul acestui drept este Națiunea, și toate organele care exercită suveranitatea nu exercită un drept propriu, în numele lor și pentru ei, ci exercită un drept străin, al Națiunii, în numele ei și pentru ea” [10, p. 256]. Astfel „Guvernământul unei țări nu e decât exercitarea puterii suverane” [10, p. 244].

Aceste argumentări logice și științifice fundamentale servesc ca temei legal și legitim al prevederilor art. 68 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, precum art. 69 alin. (,) din Constituția României „În exercițiul mandatului, deputații (respectiv și senatorii) sunt în serviciul poporului”.

3. Legătura causală dintre principiul separației puterilor și exercitarea suveranității naționale prin reprezentare

3.1 Evoluția principiului separației puterilor în stat ca mijloc de organizare și funcționare a statului

Teoria politică, mai apoi doctrina constituțională atribuie teoria principiului separației puterilor în exercitarea suveranității naționale cu această titulatură este atribuită lui Ch. Montesquieu (1689-1755), activist politic francez, jurist, membru al Academiei Regale, discipolul lui John Locke, gânditor politic, specialist în filosofia dreptului, publicist.

Însă spiritul dreptății ne cheamă la istorie, pentru a fi corecți cu strămoșii științei filosofice și ai celei ancorate în buna organizare și funcționare a societății umane, organizare în respectivul stat. Astfel, Aristotel, în lucrarea sa fundamentală „Politica”, cartea a IV-a menționează: „Toate constituțiile au trei părți pentru care bunul legislator trebuie să gândească, în fiecare caz, ce anume este avantajos... Una dintre acestea este deliberarea celor comune, a doua se referă la magistraturi (ea stabilește câte trebuie să fie suverani și peste ce anume și cum trebuie să se realizeze alegerea acestor), iar a treia este funcția judecătorească” [11, p. 251].

Funcția deliberativă este suverană peste război și pace, peste alianțe și peste încetarea lor, peste legi, peste pedeapsa cu moartea, exilul, confiscarea bunurilor și poate cere o dare de seamă [11, p. 253].

Magistraturile, numărul și durata mandatului. „Constituția reprezintă organizarea magistraturilor care se distribuie toate fie după capacitatea participanților, fie după o anumită egalitate comună acestora... cei bogați, fie la cei săraci, fie la ceva comun acestora” [11, p. 215].

Puterea judecătorească are trei criterii: 1) „din cine” - fie din toți, fie din unii; 2) „Cu privire la ce” - câte tipuri de judecători există; 3) „Cum” se judecă - prin sorți sau prin vot.

Odată trecută în istorie, antichitatea a luat cu sine și această organizare „constituțională”.

Abia John Locke, analizând practica revoluțiilor burgheze din Anglia (1640 și 1688) în lupta împotriva despotismului monarhic, a produs o schimbare radicală a gândirii politice. Pornind de la „cutuma constituțională Britanică și cerințele noii clase sociale” de a se garanta nu numai libertatea în sens filosofic (libertatea fiecărui individ ca persoană socială), ci și libertatea politică. Locke susține că libertatea politică ar putea fi diminuată prin separarea unor funcții ale Coroanei și exercitarea lor de către organisme distincte [12 p. 231]. În acest context, J. Locke distinge în stat trei puteri: puterea legislativă, puterea executivă și puterea federală. Între acestea puterea supremă este „puterea legislativă, întrucât adoptă norme general obligatorii. Puterea executivă are un caracter limitat și este încredințată monarhului. Întrucât legile sunt elaborate într-o perioadă scurtă de timp, dar presupun aplicarea lor permanentă, este necesar să existe o forță care să le adopte, și alta care să le pună în executare. Și astfel, puterea legislativă și cea executivă să fie separate” [13, p. 135]. În schimb puterea executivă și federativă trebuie să fie contopite.

În concepția lui Locke, puterea legislativă „fiind numai puterea reunită a tuturor membrilor societății, cedată acelei persoane sau adunării, care este legislatorul, ea nu poate fi nimic mai mult decât puterea pe care o au acele persoane în stare naturală, înainte de a intra în societate, și la care au renunțat, încredințându-le-o comunității” [13, p. 136].

Cât privește puterea judecătorească, apoi John Locke constată că aceasta este inclusă „în puterea legislativă, în considerarea funcțiilor judiciare ale Camerei Lorzilor” [13, p. 144].

Sintetizând concepția lui J. Locke privind separația puterilor, Leon Duguit menționează că „pentru a se asigura acțiunea guvernamentală, o pondere reciprocă trebuia să se instituie între diferite organe. Nu era o separare a puterilor care le-ar fi izolat, care ar fi provocat conflicte și ar fi împiedicat liberul joc al mașinăriei politice. Era mai degrabă o colaborare a organelor și o repartitie a funcțiilor” [14, p. 196].

Cât ne privește, considerăm că John Locke a conceptualizat procesul cristalizării principiului separației puterilor, pornind de la realitatea și perceperea doctrinarilor la momentul istoric potrivit. Însă practica constituțională engleză va definitiva acest proces.

3.2 Cristalizarea principiului separației puterilor în stat

Evoluția societății umane într-un context social politic prindea contururi tot mai clare ideea, potrivit căreia „instituțiile politice și sociale nu se justifică decât în măsura în care ele protejează interesele și garantează drepturile individului” [12 p. 233]. În aceste circumstanțe, iluministul francez Montesquieu sublinia „într-un stat, adică într-o societate în care există legi, libertatea nu poate consta decât în a putea face ceea ce trebuie să vrei și nu de a fi constrâns să faci ceea ce nu trebuie să vrei” [15, p. 193].

Astfel, nucleul concepției lui Montesquieu este „libertatea omului”, libertatea lui politică care nu există „decât atunci când nu se abuzează de putere; dar experiența de totdeauna ne învață că orice om care deține o putere este înclinat să abuzeze de ea și el merge mai departe așa, până ce dă de granițe” [15, p. 194].

Remediul, care a revoluționat atât gândirea politico-juridică, cât și practica statelor lumii este formulată de autor „pentru ca să nu existe posibilitatea de a se abuza de putere trebuie ca prin rânduiala statornicită, puterea să fie înfrântă de putere” [15, p. 194]. Anume contraponderea împotriva puterii tiranice în calea asigurării libertății politice a individului a fost temelia teoriei separației puterilor formulată în conceptul actual de către Ch. Montesquieu.

Autorul nu se limitează doar la această constatare, dar identifică și modalitățile de exercitare a acesteia. Pornind de la practica istorică, Montesquieu afirmă că „În fiecare stat există trei feluri de puteri: puterea legislativă, puterea executivă privitoare la chestiunile care țin de dreptul ginților și puterea privitoare la cele care țin de dreptul civil” [15, p. 195]. Însăși autorul face precizarea de rigoare în raport cu „puterea executivă”. „Puterea executivă privitoare la chestiunile care țin de dreptul ginților”, apoi ea aparține „principelui (Monarhului) și constă în dreptul acestuia de a declara război sau de a încheia pace, de a trimite și primi ambasadori, de a apăra teritoriul s.a. Ultima, pur și simplu - „puterea judecătorească” [15, p. 195].

Separarea acestor puteri, mai precis separarea exercitării acestor puteri este naturală și indubitabilă pentru realizarea și asigurarea libertății politice a individului din următoarele raționamente de ordin practic.

„Atunci când în mâinile acelorași persoane sau ale aceluiași corp de dregători se află întrunite puterea legiuitoare și puterea executivă, nu există libertate, deoarece se naște teama că același senat să nu întocmească legi tiranice, pe care să le aplice în mod tiranic. Nu există, de asemenea libertate, dacă puterea judecătorească nu este separată de puterea legislativă și de cea executivă” [15, p. 196].

Despre această tendință atenționa încă Aristotel, subliniind că „foloasele ce le aduce puterea și administrarea intereselor generale, însuflă tuturor oamenilor dorința de a se perpetua în funcție, și ca și cum toți ar fi bolnavi și numai posesiunea puterii le-ar putea da sănătate, într-atât de morțiș tind să păstreze autoritatea, odată ce o stăpânesc” [11, p. 109].

Pe această cale „s-a reușit să se argumenteze astfel exercitarea atribuțiilor suveranității de diferite organe, încât, pe de o parte, să fie asigurată și unitatea necesară și, pe de altă parte, să poată fi evitată această concentrare excesivă a puterilor în mâna unui singur om, care ar duce la despotism” [10 p. 248].

4. Separarea puterilor – de la argumentare teoretică la reglementare constituțională și realizare practică

Acceptând această teorie de organizare și funcționare, precum și de exercitare a prerogativelor suveranității naționale, autorii Constituției Statelor Unite din 17 septembrie 1787, în vigoare și astăzi, nu au formulat expres în text „separarea puterilor”, dar au reglementat direct aceste ramuri prin articole.

Astfel, potrivit articolului I, Secțiunea 1 „Toate puterile legislative acordate aici vor fi investite în Congresul Statelor Unite, care se va compune dintr-un Senat și Cameră a Reprezentanților”.

Articolul II, Secțiunea 1 „Puterea executivă va fi exercitată de către Președintele Statelor Unite ale Americii”.

Articolul III, Secțiunea 1 „Puterea judecătorească a Statelor Unite va fi exercitată de o Curte Supremă și de acele tribunale inferioare instituite și stabilite din când în când de către Congres” [16, p.89, 94 și 96].

Pe această cale, adică a concepțiilor teoretice, precum și a reglementărilor constituționale Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 26 august 1789 prin art. 16 a proclamat: „Orice societate în care garanția drepturilor nu este asigurată, nici separația puterilor determinată, nu are Constituție” [17]. În calitatea sa de element esențial al „blocului de constituționalitate”, Declarația a servit ca Preambul al Constituției din 3 septembrie 1791, prima Constituție scrisă sistematică pe continentul european.

Textul Constituției stabilea că „organizarea politică se constituie în baza „Suveranității naționale, separației puterilor și a supremației constituției”” [7, p. 135]. În conformitate cu această Constituție puterea legislativă este exercitată de către Adunarea Națională, puterea executivă de către Rege, iar puterea judecătorească de către instanțe judecătorești independente.

Revoluția franceză și prima constituție scrisă, sistematică a declanșat procesul de difuzare a constituțiilor scrise, reglementând și principiul separației puterilor în stat. Aceiași practică a fost implementată și în Constituțiile României din anii: 1866, 1923 și 1938 [12 p. 231]. După revoluția din Decembrie 1989, România a revenit la reglementarea constituțională, precum și a aplicării principiului separației puterilor. Astfel, potrivit art. 1 alin. (4) „Statele se organizează potrivit principiului separației și echilibrului puterilor – legislativă, executivă și judecătorească – în cadrul democrației constituționale” [3].

În Republica Moldova principiul separației puterilor ca bază a funcționării statului a fost legiferat, pentru prima dată în Declarația Suveranității din 23 iunie 1990. Potrivit art. 10 „Separarea puterii legislative, executive și celei judecătorești constituie principiul de bază al funcționării RSS Moldovenești ca stat democratic bazat pe drept” [4].

Ulterior, acest principiu își regăsește reconfigurarea normativă în Decretul cu privire la puterea de stat din 27 iulie 1990. În conformitate cu alin. (2) „În republică este asigurată supremația Constituției și a legilor RSS Moldova, este înfăptuită neabătut separația puterii de stat în legislativă, executivă și judiciară” [5].

În consecință principiul separației puterilor a fost consacrat în textul constituțional. Astfel, în conformitate cu prevederile art. 6 din Constituție, „În Republica Moldova puterea legislativă, executivă și judecătorească sunt separate și colaborează în exercitarea prerogativelor Constituției” [6]. Colaborarea presupune, așadar, atât echilibrul, cât și controlul reciproc prin pârgھیile constituționale de contrapondere pentru a nu regenera în arbitrar.

În calitate de garanție constituțională de asigurare a separației puterilor și colaborării în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției (art. 6 din Constituție): „Cetățenii cărora le sunt

încredințate funcții publice, precum și militarii răspund de îndeplinirea cu credință a obligațiilor ce le revin și, în cazurile prevăzute de lege, depun jurământul cerut de ea” (art. 56 alin. (2) din Constituție).

Astfel, potrivit art. 79 alin. (2) din Constituție, „Candidatul a cărui alegere a fost validată depune în fața Parlamentului și a Curții Constituționale, cel târziu la 45 de zile după alegeri, următorul jurământ: „Jur să-mi dăruiesc toată puterea și priceperea propășirii Republicii Moldova, să respect Constituția și legile țării, să apăr democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a Moldovei””. Iar art. 98 alin. (5) din Constituție “Guvernul își exercită atribuțiile din ziua depunerii jurământului de către membrii lui în fața Președintelui Republicii Moldova”. Textul jurământului este stipulat în articol din Legea cu privire la Guvern [18].

Paradoxal însă este faptul că Președintele Republicii depune jurământul în fața Parlamentului, și tot Parlamentul acordă încredere Guvernului cu votul majorității deputaților aleși (art. 98 alin. (3) din Constituție), pe când deputații însăși nu au depus jurământul întru răspunderea de îndeplinire cu credință a obligațiilor ce le revin (art. 56, alin. (2) din Constituție). Or, tocmai deputații sunt chemați să exercite puterea legislativă prin reprezentare. Art. 60 alin. (1) din Constituție stipulează clar „Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova și unica autoritate legislativă a statului”.

Astfel, deputații „scapă” de subordonarea lor față de voința poporului, care constituie „baza puterii de stat” (art. 38 alin. (1) din Constituție), precum și de sub incidența art. 68 alin. (1) din Constituție, în conformitate cu care „În exercitarea mandatului, deputații sunt în serviciul poporului”. Iată din ce raționamente teoretico-juridice se impune ca și deputații să intre în exercițiul atribuțiilor după depunerea jurământului respectiv.

Apropo, și magistrații antrenați în exercitarea puterii judecătorești, la intarea în exercițiul funcției, depun jurământul [19], condiție de exercitare legală și legitimă a puterii judecătorești, prerogativă a suveranității naționale.

Concluzii

Societatea reprezintă un ansamblu unitar, complex și sistematic de relații dintre oameni, istoricește determinate, condiție și rezultat al activității acestora de creare a bunurilor materiale și valori spirituale necesare traiului lor individual și colectiv [1, p. 6]. În această calitate posedă calități exclusive caracteristice ființei umane (rațiune și conștiință), precum și prin caracterul său „organizat, rezultat din exigențele existenței și dezvoltării, din dorința de perfecțiune” [1, p. 6], societatea umană organizată în respectivul stat este și va fi Suverană, își va realiza scopul și menirea, aplicând principiul „Suveranității naționale”.

În același timp, delegând exercițiul suveranității naționale prin reprezentare, Poporul va veghea ca:

- proprietățile suveranității naționale: unitatea și indivizibilitatea; imprescriptibilitatea și inalienabilitatea să fie intangibile;

- legitimitatea instituțiilor reprezentative să fie „valabilă atât timp cât desemnarea lor reflectă voința poporului, tot așa și legitimitatea funcționării mecanismului de stat este asigurată doar dacă este strict determinat statutul juridic și răspunderea personală a deputaților, șefului de stat, membrilor guvernului și a magistraților” [20, p. 284].

Doar aplicarea autentică în practică a mecanismului statului în exercitarea suveranității naționale prin reprezentare a principiului separației puterilor în stat asigură organizarea exercitării prerogativelor suveranității, împiedicând concentrarea puterilor în mâna unui singur om, unei singure instituții, care s-ar solda cu dictatura și despotismul.

Propuneri

Pornind de la raționamentul în conformitate cu care: „Numai un om înzestrat cu responsabilitate este capabil să conștientizeze răspunderea (funcțională) și să o asume în exercitarea funcțiilor și atribuțiilor încredințate” [21, p. 13] și dat fiind că deputații însăși nu depun jurământul la intrare în exercițiul mandatului, propunem, cu titlu de „lege ferenda”:

1. De a completa art. 62 din Constituție cu un nou alineat (2) în următoarea redacție: „La ședința de constituire legală a Parlamentului nou ales, deputatul depune jurământul stabilit în legea organică”.

2. De completat art. 2 din Regulamentul Parlamentului [22] cu alin. (3) în următoarea redacție: „Deputatul depune jurământul în conformitate cu legea organică”.

3. De completat art. 2 alin. (4) din Legea despre statutul deputatului în Parlament [23] cu următoarea frază: „Deputatul intră în exercițiul mandatului în ziua constituirii legale a Parlamentului nou ales și depune următorul jurământ: „Eu (Numele, prenumele) jur, în exercitarea mandatului de deputat să exercit voința poporului, să-mi dăruiesc toată puterea și priceperea propășirii Republicii Moldova, să respect Constituția și legile statului, să apăr demnitatea, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, democrația, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova””.

Referințe:

1. DELEANU, Ion. *Drept constitutional si institutii politice*. Tratat – Editura Europa Bucuresti 1996, vol. 2.
2. ARSENI, Al., IVANOV, Vl., SUHOLITCO, L. *Dreptul constituțional comparat*. Chișinău, CEP USM, 2003, p. 191.
3. Constituția ROMÂNIEI din 21 noiembrie 1991, Publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea 1, nr. 233 din 21.11.1991, Republicată în *Monitorul Oficial al României* nr. 767 din 31 octombrie 2003. Disponibil: <https://www.constitutia.ro/>
4. Declarația de suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova nr. 148-XII din 23.06.90 „Vesti” Nr. 8/192, 1990.
5. DECRET nr. 201 din 27.07.1990 cu privire la puterea de stat Publicat: 11.12.1990 în *Veștile* nr. 8 art. 208. Disponibil: lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=289599
6. CONSTITUȚIA Nr. 1 din 29-07-1994 CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA*. Publicată la 29-03-2016 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78 art. 140. MODIFICAT LP120 din 23.09.21, MO238/01.10.21 art. 274, în vigoare 01.04.22 CRM1/1994 (legis.md). Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro
7. DRAGOI, G. *L'execution des decisons du Constiel constitutionel*. Paris Economica PUBM 1992, p. 135.
8. DRAGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Edit. Lumina TIPO, București Vol. 1, 2000, p. 308.
9. ARSENI, Al. *Suveranitatea națională de la construcție teoretică la realizarea practică*. Chișinău: CEP USM, p. 20-21. ISBN 978-9975-71-433-4.
10. STERE, C. *Curs de drept constituțional*. Cartier Tipogr. Bons Offices Chișinău 2016 p. 248. ISBN 978-79-951-5.
11. Aristotel. *Politica*.
12. IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*. București: Editura ALL BECK, 2003, p. 231. ISBN 973-655-271-3.
13. LOCKE, John. *Al doilea tratat despre cârmuire Scrisoare despre toleranță*. Ed. Nemira București 1999, p. 135.
14. DUGUIT, Leon. *Lecons de droit public general*. Paris, 1926, p. 196.
15. MONTESQUIEU, Ch. *Despre spiritul legilor*. Ed. Științifică București 1964, vol. 1, p. 193.
16. David P. *Constituția Statelor Unite ale Americii. Comentarii*. Editura Nord-Est SRL - Iași, 1992, p. 89, 94 și 96. ISBN 0-226-13106-8.
17. *La Declaration de droit de l'homme et du citoyen*. Paris. Hachette „Plural”, 1989.
18. LEGE nr. 136 din 07.07.2017 cu privire la Guvern. Publicată la 19.07.2017 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 252 art. 412. MODIFICAT LP74 din 26.04.18, MO235-244/29.06.18 art. 368. Disponibil: lex.justice.md/md/370935/
19. LEGE nr. 544 din 20-07-1995 cu privire la statutul judecătorului. Publicată la 22-01-2013 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 15-17 art. 63. MODIFICAT LP246 din 29.07.22, MO267-273/26.08.22 art. 564, în vigoare 26.08.22 LP544/1995 (legis.md). Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133017&lang=ro
20. ARSENI, Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiul edificator al statului de drept și democratic contemporan*. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 284. ISBN 978-9975-71-604-8.
21. ARSENI, Al. Răspunderea constituțională a guvernanților – legitimitate și oportunitate. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 2-3 (2007-209), 2018, p. 13. ISBN 1811-0770.

22. LEGE nr. 797 din 02-04-1996 pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului*. Publicată la 07-04-2007 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 50 art. 237. MODIFICAT LP95 din 14.04.22, MO151-157/20.05.22 art. 269, în vigoare 20.06.22 LP797/1996 (legis.md). Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131346&lang=ro
23. LEGE nr. 39 din 07-04-1994 despre statutul deputatului în Parlament*. Publicată la 01-05-1994 în *Monitorul Parlamentului* nr. 59-61 art. 201 MODIFICAT LP95 din 14.04.22, MO151-157/20.05.22 art. 269, în vigoare 20.06.22 LP39/1994 (legis.md). Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131341&lang=ro

Date despre autor:

Alexandru ARSENI, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: alexandruarseni@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5068-6934

Prezentat la 23.11.2022

CLAUZELE ARBITRALE PATOLOGICE: PROBLEME ȘI SOLUȚII

Aurel BĂIEȘU

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul articol este consacrat problematicii clauzelor arbitrale, numite în doctrină și în jurisprudență clauze „patologice”, care sunt redactate deficient, fiind de natură să împiedice buna desfășurare a arbitrajului din cauza stipulațiilor incomplete, imprecise, neclare sau contradictorii. Remediile pentru clauzele vizate depind de categoria și gravitatea patologiei care afectează fiecare clauză în parte și, deseori, deficiențele acestor clauze sunt înlăturate, pe cât este posibil, prin aplicarea diferitelor metode de interpretare a clauzelor contractuale, care s-au cristalizat în legislațiile naționale, în instrumentele de drept uniform și în jurisprudența comparată. În remedierea clauzelor patologice instanțele trebuie să caute un echilibru între favorizarea arbitrajului ca metodă alternativă de soluționare a disputelor și controlul jurisdicțiilor statale asupra validității și eficienței unor clauze defectuoase, pe calea clarificării și respectării voinței reale a părților exprimate în acordul lor privind modul de reglementare a litigiilor care apar între ele.

Cuvinte-cheie: *arbitraj, convenție de arbitraj, clauză arbitrală patologică, tribunal arbitral, jurisdicție statală, remedii, interpretarea clauzelor, jurisprudență comparată.*

PATHOLOGICAL ARBITRATION CLAUSES: PROBLEMS AND SOLUTIONS

This article is devoted to the issue of arbitration clauses, called in doctrine and jurisprudence „pathological” clauses, which are drafted poorly, being likely to prevent the proper conduct of arbitration due to incomplete, imprecise, unclear or contradictory stipulations. The remedies for the affected clauses depend on the category and severity of the pathology affecting each clause, and, often, the deficiencies of these clauses are removed, as far as possible, by applying the various methods of interpretation of the contractual clauses, which have crystallized in national legislations, uniform law instruments and comparative jurisprudence. In remedying the pathological causes, the courts must seek a balance between the favoring of arbitration as an alternative method of dispute resolution and the control of state jurisdictions over the validity and effectiveness of some defective clauses, by way of clarifying and respecting the real will of the parties expressed in their agreement on how to regulate the disputes that arise between them.

Keywords: *arbitration, arbitration agreement, pathological arbitration clause, arbitral tribunal, state jurisdiction, remedies, interpretation of clauses, comparative jurisprudence.*

Considerații generale

Condiție primordială a arbitrajului, clauza arbitrală este stipulația contractuală ce reprezintă un acord de natură procedurală realizat între părțile contractante care stă la baza investirii arbitrilor cu puterea de a judeca litigiile deduse arbitrajului. Legea-tip a Comisiei Națiunilor Unite pentru Dreptul Comerțului Internațional (UNCITRAL – engl.) asupra Arbitrajului Comercial Internațional din 21 iunie 1985, cu modificările din 2006 (în continuare – Legea-tip UNCITRAL) definește convenția de arbitraj ca fiind un *acord al părților să supună arbitrajului toate sau unele litigii care apar sau care vor apărea între ele în legătură cu relațiile lor comerciale. Convenția de arbitraj poate fi exprimată în forma unei clauze în contract sau în forma unui acord separat* [1]. Aceași definiție o găsim și în Legea 24/2008 cu privire la arbitrajul comercial internațional (art. 7) [2].

Eminentul jurist francez Frédéric Eisemann, fost Secretar general al Curții de Arbitraj Internațional a Camerei de Comerț Internaționale de la Paris, a stabilit patru funcții ale clauzei arbitrale: 1) produce consecințe obligatorii pentru părți; 2) exclude intervenția instanțelor statale în soluționarea litigiului, cel puțin până la pronunțarea unei hotărâri arbitrale; 3) oferă puteri tribunalului arbitral de a soluționa posibilele litigii ce pot apărea între părți și 4) permite desfășurarea unei procedurii arbitrale eficiente și rapide care duce la pronunțarea unei sentințe susceptibile de executare judiciară [3].

Clauzele contractuale privind soluționarea litigiilor pe cale de arbitraj, elaborate cu grijă, sunt esențiale pentru facilitarea tranzacțiilor dintre părți, dar sunt adesea neglijate în procesul de negociere. Părțile și consilierii lor investesc timp și resurse semnificative pentru a-și reglementa relația comercială în contractul lor, dar uneori nu reușesc să acorde aceeași grijă – sau să solicite sfatul unui expert – atunci când elaborează un mecanism pentru soluționarea litigiilor. Aceste clauze sunt numite și „clauze de la miezul nopții” (*midnight clauses*), deoarece, de obicei, sunt ultimele clauze care sunt luate în considerare în negocierile contractului, fiind redactate uneori noaptea târziu sau la primele ore ale dimineții [4]. Lipsa de suficientă atenție modulului în care disputele trebuie soluționate (posibil pentru că părțile sunt reticente în a lua în considerare posibilitatea apariției disputelor între ele) duce adesea la adoptarea unui compromis inadecvat și greu de realizat [5]. În unele cazuri, clauzele sunt atât de prost redactate încât suferă de diferite defecte care le pot face greoaie sau, în cel mai rău scenariu, chiar inaplicabile.

Atunci când clauzele arbitrale sunt redactate necorespunzător, fiind „de natură să împiedice buna desfășurare a arbitrajului” [6, p. 283], din cauza stipulațiilor incomplete, imprecise, neclare sau contradictorii, în doctrină și în jurisprudența comparată se vorbește de clauze arbitrale „patologice”, termen introdus de Frédéric Eisemann, fost Secretar general al Curții de Arbitraj Internațional a Camerei de Comerț Internaționale de la Paris [3]. În accepția acestui autor, împărtășită pe larg în doctrină, sunt considerate patologice acele clauze care nu îndeplinesc cel puțin una din cele 4 funcții ale clauzei arbitrale, formulate de acesta.

Un alt autor notoriu, profesorul Fernández Rozas, afirmă că ne aflăm în prezența unei clauze patologice ori de câte ori „clauza este ambiguă în ceea ce privește voința părților de a se supune arbitrajului, în identificarea instituției arbitrale competente sau în ceea ce privește certitudinea renunțării la jurisdicția statală” [7]. Întrebările care se ridică în privința acestora sunt în principal următoarele: au dorit cu adevărat părțile să deroge de la competența instanței de stat pentru a atribui competența unui tribunal arbitral? Este posibil ca acordul lor să fie aplicat?

Căile de „remediere” și de „profilaxie” a clauzelor arbitrale patologice

Calificarea clauzei arbitrale ca „patologică” nu îi schimbă natura juridică sau substanța. O deficiență a unei clauze de arbitraj nu invalidează neapărat acordul astfel constituit; depinde de natura sau de substanța deficienței și dacă aceasta este remediabilă [8]. În general, clauzele de arbitraj sunt menținute ca valide, irevocabile și executorii, cu excepția cazului în care sunt afectate de vicii juridice general aplicabile, cum sunt eroarea, dolul, violența, sau sunt inadmisibile pe motivul că litigiul este inarbitrabil. Ca urmare, atunci când se confruntă cu o clauză de arbitraj prost redactată sau defectuoasă, instanțele de judecată sau arbitrii trebuie, în primul rând, să stabilească dacă părțile au convenit să arbitreze litigiul în pofida redactării proaste a clauzei. În atare situații judecătorii sau arbitrii vor încerca să remedieze clauzele defectuoase, numai dacă acestea nu suferă de patologii incurabile [9, p.1115].

Remedierea clauzelor patologice se face de cele mai dese ori prin interpretarea lor, în vederea determinării esenței voinței părților de a recurge la arbitraj pentru a soluționa litigiile lor. Problema interpretării convențiilor de arbitraj poate apărea la diferite etape ale procesului de arbitraj, reglementate de Legea-tip UNCITRAL: (a) hotărârea tribunalului de arbitraj cu privire la propria sa competență, inclusiv asupra oricărei excepții de existență și validitate a convenției de arbitraj (art. 16(1)); (b) revizuirea de către instanța de judecată a sentinței tribunalului arbitral cu privire la propria sa competență (art. 16(3)); (c) decizia instanței de judecată sesizate cu o acțiune asupra unei chestiuni care face obiectul unei convenții arbitrale (art. 8); (d) examinarea de către instanța de judecată a cererii de anulare a sentinței arbitrale (art. 34) și a cererii de recunoaștere și executare a unei sentințe arbitrale străine (art. 36).

Remarcăm că regulile de interpretare a clauzelor arbitrale sunt, în principiu, aceleași reguli generale aplicabile interpretării clauzelor contractuale; ele sunt inserate în cuprinsul art. 1100-1107 Cod civil al Republicii Moldova (în continuare - C. civ. RM), precum și în instrumentele de drept uniform - Convenția de la Viena din 11 aprilie 1980 asupra contractelor de vânzare internațională de mărfuri (în continuare – Convenția de la Viena) [10], „Principiile referitoare la contractele de comerț internațional” elaborate de UNIDROIT (în continuare – Principiile UNIDROIT) [11]. De cele mai dese ori se recurge la următoarele reguli de interpretare: (a) interpretarea potrivit bunei credințe, (b) prioritatea voinței reale a părților, (c)

interpretarea coordonată (sistematică) a clauzelor, (d) interpretarea potrivit efectului util, (e) interpretarea în folosul părții defavorizate, f) interpretarea în cazul discrepanțelor lingvistice.

a) *Interpretarea potrivit bunei credințe.* Într-o hotărâre a Curții Supreme Federale din Elveția din 2010, s-a statuat: *[i]interpretarea unei clauze arbitrare urmează regulile generale aplicabile interpretării declarațiilor de voință private. Atunci când această voință de fapt a părților nu poate fi stabilită, clauza arbitrală trebuie interpretată în mod obiectiv, adică voința presupusă a părților trebuie determinată în funcție de ceea ce putea și ar fi trebuit să fie înțeles de un destinatar de bună-credință* [12]. Într-o sentință pronunțată sub egida Centrului Internațional pentru Rezolvarea Diferendelor din Domeniul Investițiilor în 1983 s-a statuat că *orice convenție, inclusiv o convenție de arbitraj, trebuie să fie interpretată cu bună credință, adică ținând cont de consecințele angajamentelor pe care părțile puteau să le considere ca fiind asumate în mod rațional și legitim* [6, p. 277-278].

b) *Prioritatea voinței reale a părților.* Această regulă, care se regăsește atât în legislațiile naționale, cât și în instrumentele de drept uniform, stabilește că interpretarea contractului se face după intenția comună a părților, fără a se limita la sensul literal al termenilor utilizați (art. 1100 (2) C.civ. RM, art.8 alin.2 al Convenției de la Viena și art.4.1 al Principiilor UNIDROIT). Potrivit acestei reguli, interpretarea trebuie să se facă pornindu-se de la voința reală a părților și nu de la cuvintele în care acest acord a fost exprimat. Într-o sentință pronunțată sub egida Centrului Internațional pentru Rezolvarea Diferendelor din Domeniul Investițiilor în 1983 s-a statuat că *ea [clauza] trebuie să fie interpretată într-o manieră care să conducă la găsirea și respectarea intenției comune a părților: o astfel de metodă de interpretare nu este altceva decât aplicarea principiului fundamental pacta sunt servanda, comun tuturor sistemelor de drept intern și dreptului internațional*” [6, p. 279].

Stabilirea voinței reale a părților se face luându-se în considerare toți factorii care influențează interpretarea contractului: natura și scopul lui, circumstanțele în care a fost încheiat, negocierile preliminare, interpretarea care este dată acestuia de către părți sau care poate fi dedusă din comportamentul lor de până la și după încheierea contractului, practicile stabilite între părți, înțelesul acordat în mod obișnuit clauzelor și expresiilor în ramura comercială vizată, precum și uzanțele (art. 1101 C.civ. RM, art. 8 alin. 3 al Convenției de la Viena și art. 4.3 al Principiilor UNIDROIT). Dacă nu poate fi stabilită intenția părților, contractul va fi interpretat conform înțelesului dat acestuia de orice persoană rezonabilă din aceeași categorie ca și părțile, în circumstanțe identice (art. 1100 C. civ. RM, art. 8 din Convenția de la Viena și art.4.1 din Principiile UNIDROIT).

c) *Interpretarea coordonată (sistematică) a clauzelor.* Clauzele oricărui contract alcătuiesc un întreg. De aceea, clauzele și expresiile utilizate de părți nu trebuie să fie privite izolat, ci făcând parte integrantă din contextul general. În acest sens, clauzele contractuale se interpretează în contextul întregului contract (art. 1103 C.civ. RM art .4.4 Principiile UNIDROIT). Totodată ținem să subliniem că această regulă de interpretare trebuie aplicată, ținându-se cont de principiul autonomiei clauzei de arbitraj în raport cu contractul principal. Referitor la respectiva autonomie, Legea-tip UNCITRAL stipulează: *tribunalul arbitral se poate pronunța asupra propriei competențe, inclusiv orice obiecții referitoare la existența sau valabilitatea convenției de arbitraj. În acest scop, o clauză arbitrală care face parte dintr-un contract este considerată a fi un acord distinct de celelalte clauze ale contractului* (art. 16).

d) *Interpretarea potrivit efectului util .* Clauzele contractului se interpretează în sensul în care pot produce efecte, dar nu în sensul în care nu ar produce nici un efect (art. 1104(1) C.civ. RM, art. 4.5 al Principiilor UNIDROIT). Într-o sentință a Curții Internaționale de Arbitraj a Camerei de Comerț Internaționale de la Paris s-a menționat că în caz de dubii trebuie să se prefere interpretarea care păstrează cuvintelor un anumit sens interpretării care le consideră inutile sau absurde [6, p. 279]. Referitor la aplicarea principiului efectului util în vederea salvagădării clauzei arbitrare s-a pronunțat și Curtea Supremă Federală a Elveției: *[a]tunci când rezultatul interpretării arată că părțile au dorit într-adevăr să excludă litigiul de la instanțele de stat și să-l supună unei hotărâri arbitrare, dar că rămân anumite diferențe în ceea ce privește implementarea procedurii de arbitraj, atunci se aplică așa-numitul concept de utilitate, conform căruia este necesar să se urmărească o interpretare a contractului care să permită subzistența clauzei arbitrare* [12].

e) *Interpretarea în folosul părții defavorizate.* Art. 4.6 al Principiilor UNIDROIT consacră regula „*contra proferentem*”: în caz de neclaritate, clauzele unui contract se interpretează, de preferință, împotriva părții care le-a propus. La fel, art. 1107 C. civ. RM dispune: *neclaritățile din condițiile contractuale standard se interpretează în defavoarea părții care le-a formulat* (alin. 1). În caz de dubiu, contractul se interpretează în favoarea celui care a contractat obligația și în defavoarea celui care a stipulat-o. În toate cazurile, contractul se interpretează în favoarea aderentului sau a consumatorului (alin. 2). La fel, regula potrivit căreia contractul se interpretează în favoarea celui ce se obligă „*in dubio pro reo (debitori)*” este aplicată constant în practica arbitrală de comerț internațional [13]. În materia arbitrajului, regulile evocate înseamnă că cel care a redactat o convenție arbitrală confuză nu s-ar putea prevala de respectiva ambiguitate pentru a înlătura competența tribunalului arbitral, întrucât ar contraveni principiului conform căruia o parte nu poate invoca propria sa culpă sau nepricepere.

f) *Discrepanțe lingvistice.* Interpretarea contractelor comerciale internaționale prezintă o dificultate sporită față de contactele interne și datorită faptului că, în numeroase cazuri, aceste contracte sunt redactate într-o limbă străină, apoi sunt traduse în altă limbă, ceea ce ridică probleme specifice de interpretare a termenilor utilizați. Principiile UNIDROIT prevăd regula potrivit căreia „atunci când un contract este redactat în două sau mai multe versiuni de limbă care au forță egală, se va prefera, în caz de discrepanță între versiuni, interpretarea conformă versiunii în care a fost redactat inițial contractul” (art. 4.7). Prevederi similare se regăsesc în art. 1102 C.civ. RM.

Într-o clauză recentă din jurisprudența arbitrală autohtonă (nepublicată), în care Curtea de Apel a desființat o hotărâre a Tribunalului arbitral al Curții de Arbitraj Comercial Internațional de pe lângă Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova (CACI CCI RM), unul din temeiurile de desființare a fost incompetența Tribunalului arbitral sus numit. În procesul interpretării clauzei arbitrale a contractului, tradus din limba engleză, a apărut întrebarea despre traducerea corectă a termenului *appointing authority* în raport cu CACI CCI RM. Una din părți considera că el se traduce ca *autoritate numită*, altă parte - ca *autoritate de numire*. În prima versiune, ar fi fost competent Tribunalul arbitral al CACI CCI, în cea de a doua – CACI CCI ar fi trebuit să numească un tribunal ad-hoc.

Cât privește căile de „profilaxie” contra apariției clauzelor patologice, se cuvine de menționat că multe instituții de arbitraj (atât naționale, cât și internaționale) prevăd clauze de arbitraj standardizate. Diferitele reguli de arbitraj ale instituțiilor permanente de arbitraj sunt frecvent însoțite de clauze model, redactate minuțios și gata de utilizare. Ele pot fi introduse în acordul părților, ca atare, sau cu unele adaptări. Părțile care au ales o anumită instituție pentru a-și administra arbitrajul sunt îndemnate să adopte acele clauze model pentru a evita necesitatea formulării unor asemenea clauze de sine stătător și a riscurilor ca aceste clauze să fie afectate de diverse patologii.

De exemplu, clauza compromisorie standard inserată în Regulile de arbitraj ale Camerei de Comerț Internaționale (Regulile CCI) are următoarea redacție: *orice litigiu decurgând din sau în legătură cu prezentul contract va fi soluționat definitiv în conformitate cu de către unul sau mai mulți arbitri desemnați în conformitate cu Regulile menționate.* De asemenea, se menționează că [...] *părțile au libertatea de a adapta clauza la circumstanțele particulare ale acestora [...]. În cazul adaptării clauzei, părțile trebuie să fie atente să evite orice ambiguitate. Formulările neclare din cuprinsul clauzei vor conduce la incertitudine și întârziere și pot împiedica sau chiar compromite procesul de soluționare a litigiului. De asemenea, părțile ar trebui să țină cont de toți factorii care ar putea afecta caracterul executoriu al clauzei conform dreptului aplicabil, incluzând aici normele imperative de la locul arbitrajului și de la locul estimat al punerii în executare* [14].

Categoriile patologiilor și remediile respective

În literatura de specialitate au fost efectuate diferite studii asupra clasificării patologiilor clauzelor arbitrale. Bunăoară, Frédéric Eisemann împarte clauzele arbitrale patologice în două categorii principale: (A) clauzele arbitrale care – chiar dacă nu contrazic direct funcțiile esențiale ale convenției de arbitraj – provoacă dificultăți care trebuie depășite și (B) clauzele arbitrale care nu îndeplinesc una sau mai multe dintre funcțiile esențiale.

Clauzele patologice din grupul A (*les clauses pathologiques au 1er degré*) cuprind convenții de ar-

bitraj care dau naștere la dificultăți în ceea ce privește (a) numirea arbitrilor și (b) procedura și alegerea legii. Această categorie include convențiile de arbitraj care stabilesc cerințe ambigue, inoperante sau incomplete sau, din contra, excesiv de detaliate, pentru numirea arbitrilor sau procedura în general, inclusiv cerințe care complică interacțiunea cu regulile de arbitraj.

Clauzele patologice din grupul B (*les clauses pathologiques au second degré*) este subdivizată în (a) convenții de arbitraj în care numirea arbitrilor necesită un nou acord sau intervenția instanțelor judecătorești; (b) convenții de arbitraj în care sunt stabilite limite „periculoase” pentru competența tribunalului de arbitraj și (c) convenții care au fost atât de prost redactate încât nici măcar nu pot fi desemnate drept convenții de arbitraj – clauze „hiperpatologice”.

Sintetizând diferitele studii efectuate în doctrină asupra clasificării patologiilor ce afectează clauzele arbitrale, la modul general, pot fi evidențiate două categorii principale de patologii: pe de o parte, sunt acelea în care imprecizia se referă la însăși voința de a recurge la arbitraj (patologii ce afectează însuși principiul recurgerii la arbitraj), iar, pe de altă parte, sunt acele patologii în care voința de a recurge la arbitraj este sigură, dar metodele sale de implementare rămân confuze (patologii ce afectează modalitățile recurgerii la arbitraj).

Patologii ce afectează principiul recurgerii la arbitraj

Această categorie include convențiile cele mai „fragile”, prin aceea că pun la îndoială însăși decizia părților de a recurge la arbitraj.

Curtea Supremă Federală a Elveției în cauza *X Holding AG și alții v Y Investments NV* (25 octombrie 2010) a respins o clauză de arbitraj patologică, considerând că ea nu evidențiază intenția părților de a arbitra. Clauza prevedea ca disputele dintre părți să fie soluționate prin arbitraj executoriu de către *American Arbitration Association (AAA) sau la orice alt tribunal american*. Curtea Supremă Federală a Elveției a statuat: *[...] Acest lucru poate fi înțeles cu ușurință în sensul că părțile au dorit să supună litigiile fie AAA pentru arbitraj („la arbitraj executoriu AAA”), fie unei alte „instanțe americane” opționale (oricărei alte instanțe americane). Sub „tribunal american” în cadrul formulării alese, o instanță de stat poate fi înțeleasă oricum și doar o descriere precum „tribunal arbitral american” ar fi arătat cu suficientă claritate că instanțele de stat ordinare trebuiau excluse [12].*

Curtea a mai subliniat: *[...] în interpretarea unei clauze de arbitraj, trebuie avut în vedere faptul că alegerea unui tribunal arbitral este de mare importanță deoarece procedurile de arbitraj implică în mod regulat costuri mai mari, iar căile de atac sunt limitate din cauza renunțării la instanțele de stat. O astfel de intenție de renunțare nu poate fi presupusă cu ușurință și, în caz de dubiu, este necesară, în consecință, o interpretare restrictivă.*

În jurisprudența arbitrală și în doctrină, se consideră patologică și clauza care prevede supunerea litigiului arbitrajului într-o manieră facultativă (de ex.: „părțile pot recurge la arbitraj”). Deși foarte problematice, aceste clauze au fost uneori opuse cu succes competenței judecătorului ordinar sesizat de una dintre părți. Ca exemplu, Curtea de Apel din Ontario (Canada) a trimis părțile la arbitraj în temeiul unei clauze de arbitraj care stipulează că „părțile pot trimite orice diferend în arbitraj” [15].

La fel, se atribuie la această categorie așa-numitele *clauze combinate* - acele convenții, în care părțile combină supunerea litigiului arbitrajului și desemnarea unei jurisdicții statale concomitent. Ele pun probleme foarte delicate de interpretare a voinței părților, așa cum arată pozițiile contradictorii ale diferitelor jurisdicții chemate să se pronunțe asupra acestor clauze. Uneori s-a decis că astfel de clauze nu manifestă nicio intenție certă și, prin urmare, ar trebui să fie considerate nule [16]. În alte clauze, în caz de contradicție aparentă între o clauză compromisorie și o clauză ce atribuie competența unei jurisdicții statale, s-a dat prioritate primei față de a doua. Astfel, Tribunalul de înaltă instanță din Paris, prin decizia din 1 februarie 1979 a stabilit că *clauza compromisorie echivocă trebuie să fie interpretată considerând că, dacă părțile n-ar fi vrut să supună diferendele lor arbitrajului, ele s-ar fi limitat să treacă sub tăcere posibilitatea de a recurge la arbitri; [...] incluzând o clauză compromisorie în convenția lor ele manifestau necesitatea să aducă dificultățile născute din contract în fața jurisdicției arbitrale vizate [6, p. 289-290].* Într-o situație similară în care părțile au stipulat, în două articole succesive ale contractului, o clauză compromisorie a Camerei de Comerț Internaționale și competența exclusivă a jurisdicțiilor engleze, atunci când reclamantul s-a adresat cu o cerere în arbitraj, iar părțile au contestat competența tribunalului arbitral, Înalta Curte (*High*

Court) din Londra a salvat clauza compromisorie, hotărând că referința la jurisdicțiile engleze nu se aplică decât incidentelor susceptibile de a afecta desfășurarea arbitrajului [17].

Problematica determinării voinței reale ale părților se învederează și în *clauzele compromisorii prin referință*, i.e. atunci când părțile unui contract comercial internațional nu formalizează în detalii termenii contractului, ci se referă la unele documente preexistente, de exemplu condiții generale sau contracte-tip stabilite de asociații profesionale. Atunci când textul la care se face referință conține o clauză compromisorie, se pune întrebarea de a ști dacă această trimitere este suficientă pentru a lega părțile în termenii convenției de arbitraj. În această privință, în afacerea *Bomar Oil* Curtea de Casație a Franței, prin decizia din 9 noiembrie 1993 a statuat că în materie de arbitraj internațional, clauza compromisorie prin referință scrisă la un document în care aceasta este prevăzută, de ex. condiții generale sau un contract - tip, este valabilă, dacă partea căreia i se opune această clauză, a cunoscut conținutul acestui document la momentul încheierii contractului și dacă ea, fie chiar prin tăcere, a acceptat incorporarea documentului în contract [6, p. 294-295].

Patologii ce afectează modalitățile recurgerii la arbitraj

Convențiile de arbitraj patologice din această categorie exprimă o alegere clară în favoarea arbitrajului, însă în exprimarea alegerii lor, părțile deseori nu sunt explicite asupra caracterului ad-hoc sau instituțional al arbitrajului, asupra modalităților de constituire a tribunalului arbitral, asupra desemnării organului care trebuie să asigure buna desfășurare a procedurii, asupra regulilor de procedură etc. Astfel de clauze pot da naștere dificultăților în timpul implementării arbitrajului, iar soarta lor depinde de interpretarea făcută de instanțe (atât de arbitri, cât și de judecători) în ceea ce privește precizarea adevăratei intenții a părților [16].

În această ordine de idei, în Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a prevederilor legale la soluționarea unor chestiuni în cadrul examinării litigiilor în care părțile au încheiat convenția de arbitraj, nr. 2 din 30.03.2015, s-a statuat: în cazurile unei convenții de arbitraj, cu anumite inexactități sau omisiuni, dar care confirmă incontestabil voința părților de a soluționa litigiul prin arbitraj, părțile urmează să înlăture aceste deficiențe, concretizându-i conținutul. Dacă în convenție nu este indicată instituția de arbitraj *sau se cere o concretizare a ei, părțile urmează să înlăture aceste inexactități* [18].

Curtea de Apel din Singapore a explicat în celebra clauză *Insignia v Alstom*: ... în cazul în care părțile au demonstrat o intenție clară de a soluționa orice diferend prin arbitraj, instanța ar trebui să dea efect acestei intenții, chiar dacă anumite aspecte ale acordului pot fi ambigue, inconsecvente, incomplete sau lipsite de anumite detalii... atâta timp cât arbitrajul se poate desfășura fără a aduce atingere drepturilor oricăreia dintre părți [19].

Tribunalele arbitrale și instanțele judecătorești se confruntă frecvent cu o varietate de clauze de arbitraj care se referă la un centru de arbitraj care nu este identificat cu suficientă precizie sau chiar inexistent. Într-o clauză examinată în 2022 de un tribunal arbitral al CACI CCI RM, în contractul din care a izvorât litigiul, clauza arbitrală era formulată în felul următor: *orice litigiu, rezultat din prezentul contract sau în legătură cu acesta, trebuie examinat în ordine arbitrală, stabilită pentru asemenea litigii în țara reclamantului*. Analizând materialele clauzei, tribunalul arbitral a constatat că, din totalitatea circumstanțelor clauzei, inclusiv comportamentul părților și elementele corespondenței lor, nu poate fi dedusă voința comună, reală și incontestabilă a părților de a supune litigiul în cauză spre soluționare CACI CCI RM. Tribunalul arbitral a relevat că *expresia „ordine arbitrală”, folosită în convenția de arbitraj examinată, fără nicio precizare cu privire la tipul de arbitraj pentru care părțile au optat (ad-hoc sau instituționalizat) și fără nici un element care să identifice instituția de arbitraj, în condițiile existenței mai multor instituții permanente în țara reclamantului (Republica Moldova – nota noastră), nu permite de a trage concluzia că părțile au avut în vedere anume arbitrajul în cadrul CACI CCI RM. Respectiva convenție de arbitraj ar fi putut deveni operantă și valabilă numai în urma unui acord ulterior al părților în favoarea CACI CCI RM, acord ce nu s-a realizat. Dimpotrivă, pârâțul a contestat valabilitatea clauzei contractuale în clauză și, în consecință, competența CACI CCI RM de a soluționa litigiul prezent. Prin urmare, deși din conținutul convenției rezultă că părțile au avut intenția să soluționeze litigiile lor pe cale arbitrală, această convenție este inoperantă.*

Curtea de Apel Hamm din Germania a refuzat să mențină o clauză de arbitraj care prevedea că *[părțile] vor proceda la litigii în fața Curții de Arbitraj a Camerei de Comerț Internaționale din Paris cu sediul la*

Zurich. Curtea a considerat că clauza era nulă, deoarece era ambiguă, stipulând că litigiile părților ar trebui să fie arbitrate sub auspiciile Camerei de Comerț Internaționale din Paris sau ale Camerei de Comerț din Zurich, însă fiecare din aceste entități avea propria instituție permanentă de arbitraj [19].

Pe de altă parte, în jurisprudența comparată se atestă deseori o atitudine mai îngăduitoare față de acest gen de clauze patologice. Astfel, de exemplu, Singapore este bine-cunoscut pentru disponibilitatea instanțelor sale de a menține clauzele arbitrale patologice. Într-o clauză - *HKL v Rizq International Holdings* - Înalta Curte din Singapore a menținut o clauză „hibridă” (o clauză cu nepotrivire între regulile aplicabile și instituția de administrare) care prevedea că litigiile vor fi [...] soluționate de *Comitetul de Arbitraj din Singapore în conformitate cu regulile Camerei de Comerț Internaționale* [...]. Înalta Curte a remarcat că, în ciuda faptului că clauza specifică o instituție inexistentă, părților le-ar fi permis să se adreseze oricărei instituții de arbitraj din Singapore care ar putea administra arbitrajul aplicând Regulile CCI. Prin urmare, instanța a suspendat procedura judiciară cu condiția ca părțile să obțină acordul Centrului Internațional de Arbitraj din Singapore sau al oricărei alte instituții de arbitraj din Singapore pentru a desfășura un arbitraj hibrid, aplicând Regulile CCI [19].

Într-o altă jurisdicție - India, în clauza *Pricol Limited v Johnson Controls Enterprise Ltd*, Curtea Supremă a Indiei a menținut o clauză care se referea la „regulile de arbitraj ale Camerei de Comerț din Singapore”, menționând că *cea mai rezonabilă interpretare a clauzei menționate ar fi să înțelegem referirea la „Camera de Comerț din Singapore” ca la „Centrul Internațional de Arbitraj din Singapore”* [19].

Următoarele formulări vagi și imprecise au fost acceptate ca referințe la Curtea Internațională de Arbitraj a Camerei de Comerț Internaționale:

- „Camera de Comerț oficială din Paris, Franța” (*the official Chamber of Commerce in Paris, France*);
- „Comisia de Arbitraj a Camerei de Comerț și Industrie din Paris” (*the Arbitration Commission of the Chamber of Commerce and Industry of Paris*);
- „o comisie de arbitraj a Camerei de Comerț Franceze, Paris” (*a Commission of arbitration of French Chamber of Commerce, Paris*) [20].

Deseori se întâlnesc clauze în care este reglementată într-un mod imprecis sau confuz procedura de numire a arbitrilor. Bunăoară, într-o clauză recentă, examinată la CACI CCI RM, clauza arbitrală în contractul din care a izvorât litigiul, încheiat între trei părți, dintre care două părți erau coreclamanți iar una - pârât, clauza arbitrală era formulată în felul următor: *Tribunalul de arbitraj va fi compus din 3 (trei) arbitri, câte unul numit de fiecare și un supraarbitru, al patrulea, numit de ceilalți trei arbitri. În cazul în care pârâtul nu reușește să numească un arbitru sau arbitrii desemnați nu pot numi arbitrul principal, ultimul va fi desemnat de președintele Curții de Arbitraj.* Din această clauză, destul de ambiguă, ar fi rezultat că litigiul, de fapt, ar fi trebuit să fie examinat de un complet din patru arbitri. Într-o atare ipoteză, ar fi putut să apară problema modului de adoptare a hotărârii arbitrale, în cazul parității de voturi ale arbitrilor. În cererea de arbitraj și în explicațiile ulterioare, coreclamanții au desemnat de comun acord un arbitru (ceea ce este permis de regulamentul de procedură al CACI CCI RM) și au solicitat constituirea tribunalului arbitral din 3 arbitri. La rândul său, pârâtul a desemnat al doilea arbitru, iar cei doi arbitri au numit supraarbitrul. Astfel, situația de incertitudine a fost remediată prin ajustarea clauzei arbitrale de către părțile litigiului.

Concluzii

Multitudinea problemelor cauzate de clauzele arbitrale patologice a scos la iveală dificultățile întocmirii clauzelor arbitrale eficiente și a determinat practica și doctrina să se intereseze mai mult de acestea.

Remediile pentru clauzele vizate depind de categoria și gravitatea patologiei care afectează fiecare clauză în parte, și, de cele mai dese ori, deficiențele acestor clauze sunt înlăturate, pe cât este posibil, prin aplicarea diferitelor metode de interpretare a clauzelor contractuale, care s-au cristalizat în legislațiile naționale, în instrumentele de drept uniform și în jurisprudența comparată.

Soluțiile adoptate variază, dar tendința generală este mai degrabă pentru favorizarea de către jurisdicțiile statale și tribunalele arbitrale a validității clauzelor arbitrale afectate de anumite patologii, dorind să promoveze efectul jurisdicțional al acestor clauze ori de câte ori este posibil. Dar se întâmplă și ca judecătorii să adopte o atitudine inversă, considerând că salvarea cu orice preț a clauzelor patologice nu este poate cea mai bună modalitate de a încuraja părțile să acorde mai multă grijă elaborării lor.

În această dilemă instanțele trebuie să caute un echilibru între favorizarea arbitrajului ca metodă alternativă de soluționare a disputelor și controlul jurisdicțiilor statale asupra validității și eficienței unor clauze defectuoase, pe calea clarificării și respectării voinței reale a părților exprimate în acordul lor privind modul de reglementare a litigiilor care apar între ele.

Cât privește cei care redactează contractele comerciale internaționale, recomandarea este să atragă mai multă atenție elaborării clauzelor arbitrale, folosind diferite instrumente și surse, cum sunt clauzele-model elaborate de instituțiile permanente de arbitraj, doctrina, jurisprudența, ghidurile practice etc. Acest lucru ar evita riscurile ca asemenea clauze patologice să împiedice buna desfășurare a arbitrajului și ar contribui la consolidarea și proliferarea acestei modalități eficiente de soluționare a litigiilor comerciale internaționale. Totuși, în unele situații, nu este recomandabil ca clauzele-model să fie preluate și introduse mecanic în contracte; uneori ele trebuie să fie adaptate la specificul fiecărui contract și la circumstanțele în care derulează raporturile dintre părțile contractante.

Referințe:

1. *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration//United Nations Document A/40/17*. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf
2. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 88-89, art. 316, 20.05.2008*. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110184&lang=ro
3. EISEMANN, F. La clause d'arbitrage pathologique. În: *Commercial Arbitration Essays in Memoriam Eugenio Minoli*. Torino: Unione Tipografico-editrice Torinese, 1974, p. 129-161.
4. HOLTZ, N., *Beware the Midnight Clause: Hold the Champagne?* [Accesat la 06.01.2023] Disponibil: <https://www.jamsadr.com/publications/2016/beware-the-midnight-clause-hold-the-champagne>
5. BORN, G. B. *International Commercial Arbitration*. 2d ed. Kluwer Law International, 2014, p. 771.
6. FOUCHARD, PH., GAILLARD, E., GOLDMAN, B. *Traité de l'arbitrage commercial international*. Paris: Litec, 1996.
7. FERNANDEZ ROZAS, J. C. *Le rôle des juridictions étatiques devant l'arbitrage commercial international*, *RCADI*, tome 290, 2001, p. 118.
8. *HKL Group Co. Ltd. v. Rizq Int'l Holding Pte. Ltd., [2013] SGHCR 5*. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil: https://www.elitigation.sg/gd/s/2013_SGHCR_8
9. SAMRA HAROUT, J., RAMACHANDERAN, R. *A Cure for Every Ill? Remedies for „Pathological” Arbitration Clauses*, 74 U. Miami L. Rev. 1110 (2020) [Accesat la 06.01.2023] Disponibil: <https://repository.law.miami.edu/umlr/vol74/iss4/6>
10. *United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil: <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/sales/cisg/V1056997-CISG-e-book.pdf>
11. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>
12. *X Holding AG v Y Investments NV, 4A_279/2010 Judgment of October 25, 2010, First Civil Law Court*. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil: <https://www.swissarbitrationdecisions.com/sites/default/files/25%20octobre%202010%204A%20279%202010.pdf>
13. SITARU, D. -A. *Dreptul comerțului internațional. Tratat. Partea Generală*. București: Universul Juridic, 2008, p. 677.
14. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil <https://cms.iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2021/06/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-romanian-version.pdf>
15. *Ontario Court of Appeal, 8 juillet 1999, Canadian National Railway Co c. Lovat Tunnel Equipment Inc.* [Accesat la 06.01.2023] Disponibil <https://jsumundi.com/fr/document/decision/en-lovat-tunnel-equipment-inc-v-canadian-national-railway-company-and-grand-trunk-western-railroad-incorporated-judgment-of-the-ontario-court-of-appeal-thursday-8th-july-1999>
16. DIALLO, O., *Le consentement des parties à l'arbitrage international*. Geneve: Graduate Institute Publications, 2010. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil <https://books.openedition.org/iheid/956>

17. *Paul Smith Ltd. v. H & S International Holding Co. Inc.*, [1991]. [Accesat la 06.01.2023] Disponibil https://www.trans-lex.org/303000/_/paul-smith-ltd-v-h-s-lrep-127/
18. *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2015, nr. 6, pag. 4.
19. Singapore International Arbitration Blog. *Pathological Arbitration Clauses* [Accesat la 06.01.2023] Disponibil <https://singaporeinternationalarbitration.com/2013/03/08/pathological-arbitration-clauses/>
20. REDFERN, A., HUNTER, M. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. 4th Edition, Thomson/Sweet & Maxwell, 2004, p. 3-69.

Date despre autor:

Aurel BĂIEȘU, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova; arbitru la Curtea de Arbitraj Comercial Internațional de pe lângă Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova.

E-mail: aurel.baiesu@usm.md

ORCID: 0000-0002-0218-446X

Prezentat la 09.01.2023

CZU: 343.37:339.56.055:662.767

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_05](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_05)

INFRAȚIUNILE SĂVÂRȘITE PE PIAȚA GAZELOR NATURALE: UN NOU SUBGRUP DE INFRAȚIUNI ECONOMICE

Vitalie STATI*Universitatea de Stat din Moldova*

Liberalizarea pieței gazelor naturale în Republica Moldova a determinat completarea Legii nr.108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale în corespundere cu prevederile Regulamentului (UE) nr.1227/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 25.10.2011 privind integritatea și transparența pieței angro de energie. Apariția unor noi relații sociale economice (și anume – a relațiilor sociale cu privire la integritatea și transparența pieței de gaze naturale) a condiționat completarea Codului penal cu articolele 244² „Manipularea pe piața gazelor naturale” și 244³ „Utilizarea abuzivă a informațiilor privilegiate pe piața gazelor naturale”. În studiul de față sunt analizate elementele constitutive ale infracțiunilor prevăzute de aceste articole: obiectul infracțiunii; latura obiectivă a infracțiunii; latura subiectivă a infracțiunii; subiectul infracțiunii. Interpretarea art. 244² și 244³ CP RM se face cu luarea în considerare a normelor de referință extrapenale.

Cuvinte-cheie: piața gazelor naturale, manipulare pe piața gazelor naturale, produse energetice angro, tranzacție; ordin de tranzacționare, înșelăciune; informații false, informații privilegiate, utilizarea abuzivă a informațiilor privilegiate, daune în proporții deosebit de mari.

OFFENSES COMMITTED ON THE NATURAL GAS MARKET: A NEW SUBGROUP OF ECONOMIC OFFENSES

The liberalization of the natural gas market in the Republic of Moldova determined the completion of Law no. 108 of 27 May 2016 regarding natural gas in accordance with the provisions of Regulation (EU) No 1227/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on wholesale energy market integrity and transparency. The emergence of new economic social relations (viz. social relations regarding the integrity and transparency of the natural gas market) conditioned the completion of the Criminal Code with articles 244² „Manipulation on the natural gas market” and 244³ „Abusive use of inside information on the natural gas market”. In the present study the constitutive elements of the offenses provided by these articles are analyzed: the object of the offense; the objective side of the offense; the subjective side of the offense; the subject of the offense. The interpretation of art. 244² and 244³ of the Criminal Code of the Republic of Moldova is done taking into account the extra-penal reference norms.

Keywords: the natural gas market, manipulation on the natural gas market, wholesale energy products; transaction, trading order, fraud; false information, inside information, abusive use of inside information, damage on an especially large scale.

Introducere

Legea nr. 249 din 29.07.2022 cu privire la modificarea unor acte normative [1] (în continuare – Legea nr. 249/2022) a intrat în vigoare la 10.08.2022. Prin această lege, Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM) a fost completat cu articolele 244² „Manipularea pe piața gazelor naturale” și 244³ „Utilizarea abuzivă a informațiilor privilegiate pe piața gazelor naturale”. Din tota informativă la proiectul, care stă la baza Legii nr.249/2022, aflăm că acest amendament a fost efectuat pentru „asigurarea implementării corespunzătoare a modificărilor și completărilor la Legea cu privire la gazele naturale” [2].

Într-adevăr, prin Legea nr. 249/2022 au fost operate anumite completări nu doar în legea penală, ci și în Legea nr. 108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale (în continuare – Legea nr. 108/2016). Printre dispozițiile Legii nr. 108/2016, care au apărut în rezultatul intrării în vigoare a Legii nr. 249/2022, se evidențiază următoarele:

- „Obiectivele de reglementare ale prezentei legi sunt următoarele: [...] asigurarea integrității și

transparenței pieței gazelor naturale, inclusiv prin [...] stabilirea interdicțiilor referitoare la manipularea pieței și la tranzacțiile bazate pe informații privilegiate [...]” [3] (lit. d¹) alin. (2) art. 3);

- „Persoanelor fizice sau juridice care dețin informații privilegiate li se interzice: [...] să folosească aceste informații pentru a dobândi, înstrăina sau pentru a încerca să dobândească ori să înstrăineze, pentru sine sau pentru o terță persoană, în mod direct sau indirect, produse energetice angro la care se referă informațiile în cauză” [3] (lit. a) alin. (1) art. 97¹);

- „Se interzice manipularea sau tentativa de manipulare a pieței gazelor naturale” [3] (alin. (1) art. 97⁴);

- „În sensul prezentei legi, manipularea pieței include una dintre următoarele acțiuni: 1) efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro: a) care oferă sau sunt susceptibile de a oferi indicații false sau înșelătoare în ceea ce privește oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro; b) care stabilesc sau prin care se încearcă stabilirea, în mod artificial, prin acțiunea uneia sau mai multor persoane care acționează în mod concertat, a prețului unuia sau mai multor produse energetice angro, cu excepția cazului în care persoana care a efectuat tranzacția sau care a emis ordinul de tranzacționare consideră că motivele care au determinat-o să procedeze astfel sunt legitime și că respectiva tranzacție sau respectivul ordin de tranzacționare sunt conforme cu practicile de piață admise pe respectiva piață angro a gazelor naturale; c) care utilizează sau prin care se încearcă utilizarea unui instrument fictiv sau a unei alte forme de înșelăciune sau abuz de încredere, care transmit sau sunt de natură să transmită informații false sau înșelătoare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro; 2) difuzarea, prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, inclusiv al internetului, sau prin orice alte mijloace, a unor informații care oferă ori sunt susceptibile de a oferi mesaje false sau înșelătoare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro, inclusiv răspândirea de zvonuri și difuzarea de informații false sau înșelătoare, dacă persoana care a difuzat informațiile știa sau trebuia să știe că acestea sunt false sau înșelătoare” [3] (alin. (1) art. 97⁴).

Aceste dispoziții, cu care a fost completată Legea nr.108/2016, au fost inspirate de anumite prevederi ale Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 25.10.2011 privind integritatea și transparența pieței angro de energie (în continuare – Regulamentului (UE) nr. 1227/2011):

- „Persoanelor care dețin informații privilegiate referitoare la un produs energetic angro li se interzice: [...] să folosească respectivele informații pentru a dobândi, a ceda sau pentru a încerca să dobândească sau să cedeze, pentru sine sau pentru o terță parte, în mod direct sau indirect, produse energetice angro la care se referă informațiile în cauză” [4] (lit. a) alin. (1) art. 3);

- „Se interzice manipularea sau tentativa de manipulare a pieței pe piețele angro de energie” [4] (art. 5);

- „Statele membre stabilesc normele cu privire la sancțiunile aplicabile în cazul încălcării prezentului regulament și iau toate măsurile necesare pentru a asigura punerea în aplicare a acestora. Sancțiunile prevăzute trebuie să fie eficiente, disuasive și proporționale și să reflecte natura, durata și gravitatea încălcărilor, daunele produse consumatorilor și beneficiile potențiale obținute de pe urma tranzacțiilor bazate pe informații privilegiate și a manipulării pieței” [4] (teza 1 art. 18).

Observăm că Regulamentul (UE) nr. 1227/2011 nu recomandă în mod expres incriminarea faptelor săvârșite pe piața gazelor naturale. O astfel de incriminare este sugerată doar implicit. Incriminând faptele săvârșite pe piața gazelor naturale, legiuitorul moldovean a acceptat abordarea promovată, de exemplu, de legiuitorul britanic. Or, Regulamentul Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord din 2015 privind integritatea și transparența pieței de energie electrică și de gaze stabilește sancțiuni penale pentru: infracțiunile de utilizare a informațiilor privilegiate în legătură cu produse energetice angro (art.3); infracțiunile de manipulare a pieței de produse energetice angro (art. 4) [5]. Pentru comparație, legiuitorul român are o altă abordare. Astfel, Legea României nr. 123 din 10.07.2012 a energiei electrice și a gazelor naturale (în continuare – Legea României nr. 123/2012) prevede în pct. 42 alin. (1) art. 93: „Constituie contravenții următoarele fapte: [...] nerespectarea de către participanții la piață a obligațiilor ce le revin în temeiul prevederilor art.3 alin. (1)-(2) lit. e) și art. 5 din Regulamentul (UE) nr. 1227/2011” [6]. De precizat că, în corespundere cu lit. g) alin. (2) art. 93 al Legii României nr. 123/2012, pentru fapta în cauză, doar persoanele juridice pot fi sancționate cu „amendă între 5% și 10% din cifra de afaceri a anului anterior aplicării sancționării” [6].

În alt context, observăm o anumită similitudine între formulările din art. 244² și 244³ CP RM, pe de o parte, și formulările din art. 245¹ („Manipularea pe piața de capital”) și art. 245³ („Utilizarea abuzivă a

informațiilor privilegiate pe piața de capital”) CP RM, pe de altă parte. Singura deosebire notabilă este că infracțiunile, prevăzute la art. 244² și 244³ CP RM, sunt săvârșite pe piața gazelor naturale, nu pe piața de capital. Similitudinile sesizate sunt firești, având la bază circumstanțele consemnate în art. (8) din preambulul Regulamentului (UE) nr. 1227/2011: „Tranzacțiile cu instrumente derivate, care ar putea fi regularizate în natură sau financiar, și cele cu mărfuri sunt folosite împreună pe piețele angro de energie. Prin urmare, este important ca definițiile tranzacției bazate pe informații privilegiate și ale manipulării pieței, care constituie abuz de piață, să fie compatibile între piețele instrumentelor derivate și piețele de mărfuri. Prezentul regulament ar trebui să se aplice, în principiu, tuturor tranzacțiilor încheiate și, în același timp, ar trebui să țină seama de caracteristicile specifice ale piețelor angro de energie” [4].

După această notă introductivă, în cele ce urmează vor fi analizate infracțiunile prevăzute la art. 244² și 244³ CP RM.

Rezultate obținute și discuții

1. Manipularea pe piața gazelor naturale

În art. 244² CP RM este stabilită răspunderea pentru infracțiunea de manipulare pe piața gazelor naturale, adică pentru acțiunea de manipulare pe piața gazelor naturale prin cel puțin una dintre următoarele modalități, dacă aceasta a cauzat daune în proporții deosebit de mari:

a) efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro care oferă sau este susceptibil de a oferi indicații false sau înșelătoare în ceea ce privește oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro;

b) efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro care stabilește sau prin care se încearcă stabilirea, în mod artificial, prin acțiunea uneia sau a mai multor persoane care acționează în mod concertat, a prețului unuia sau mai multor produse energetice angro;

c) efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro care utilizează un instrument fictiv sau o altă formă de înșelăciune sau abuz de încredere, care transmite sau este de natură să transmită informații false sau înșelătoare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro;

d) difuzarea, prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, inclusiv al internetului, sau prin orice alte mijloace, a unor informații care oferă sau sunt susceptibile de a oferi mesaje false cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro, dacă persoana care a difuzat informațiile știa sau trebuia să știe că acestea sunt false.

Din denumirea Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 și din dispozițiile de la art. (2), (10), (17), (21), (25) și (32) din preambulul acestui Regulament, din dispoziția de la lit. d¹) alin. (2) art. 3 și din denumirea Secțiunii a 2-a din Capitolul XIII al Legii nr. 108/2016, putem deduce că *obiectul juridic de subgrup* al infracțiunilor, prevăzute la art. 244² și 244³ CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la integritatea și transparența pieței de gaze naturale.

Derivând din acest obiect, *obiectul juridic special* al infracțiunii, prevăzute la art. 244² CP RM, îl formează relațiile sociale cu privire la integritatea și transparența pieței de gaze naturale, condiționate de activitatea onestă, fără manipulare, pe această piață.

Așadar, relațiile sociale, apărute împotriva infracțiunilor prevăzute la art. 244² și 244³ CP RM, se desfășoară pe piața de gaze naturale. Potrivit art. 2 al Legii nr. 108/2016, prin „piață a gazelor naturale” se înțelege „cadrul organizat de vânzare-cumpărare a gazelor naturale de către participanții la piață și de prestare a serviciilor de sistem în scopul asigurării continue și fiabile a consumatorilor cu gaze naturale în cadrul sistemului de gaze naturale” [3]. Din alin. (1) art. 92 al aceleiași legi rezultă că piața gazelor naturale „este compusă din piața angro a gazelor naturale și piața cu amănuntul a gazelor naturale” [3]. În art. 244² și 244³ CP RM se recurge la sintagmele „tranzacționare cu produse energetice angro”, „oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro” și „intenția de a dobândi sau înstrăina [...] produse energetice angro”. Singura concluzie, care se impune, este că infracțiunile, prevăzute la art. 244² și 244³ CP RM, sunt săvârșite pe piața angro a gazelor naturale. În acord cu alin. (1) art. 94 al Legii nr. 108/2016, pe piața angro a gazelor naturale se efectuează „tranzacțiile de vânzare-cumpărare a gazelor naturale, inclusiv tranzacțiile de import sau export, tranzacțiile de vânzare-cumpărare a produselor conexe, la care participă producătorii, operatorii sistemelor de transport, operatorii sistemelor de distribuție, operatorii depozitelor de stocare și furnizorii” [3].

Obiectul imaterial al infracțiunii specificate la art. 244² CP RM îl pot reprezenta: 1) informațiile false sau înșelătoare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro; 2) informațiile care oferă sau sunt susceptibile de a oferi mesaje false cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro. Observăm că astfel de informații vizează produsele energetice angro. Conform art. 2 al Legii nr.108/2016, prin „produse energetice angro” se are în vedere „următoarele tipuri de contracte și instrumente derivate, indiferent de locul sau modul lor de tranzacționare: a) contractele de furnizare a gazelor naturale, în cazul în care livrarea se efectuează în Republica Moldova sau în țările părți ale Comunității Energetice¹; b) contractele de prestare a serviciilor de transport al gazelor naturale în Republica Moldova sau în țările părți ale Comunității Energetice; c) contractele de furnizare și de prestare a serviciului de distribuție a gazelor naturale consumatorilor finali cu o capacitate de consum mai mare de 600 GWh/an” [3].

Victimă a infracțiunii, prevăzute la art. 244² CP RM, este acel participant la piața angro a gazelor naturale, care suportă daune în proporții deosebit de mari în rezultatul participării la o tranzacție de vânzare-cumpărare a gazelor naturale (inclusiv la o tranzacție de import sau export) ori la o tranzacție de vânzare-cumpărare a produselor conexe.

În acest sens, preambulul Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 prevede, *inter alia*: „(13) Manipularea piețelor angro de energie presupune acțiuni ale persoanelor care fac în mod artificial ca prețurile să fie la un nivel care nu este justificat de forțele pieței ale cererii și ofertei, inclusiv disponibilitatea efectivă a capacității de producție, înmagazinare sau transport și cererea efectivă. [...] (14). Exemplele de cazuri de manipulare a pieței și încercări de manipulare a pieței includ comportamentul unei persoane, sau al mai multor persoane care acționează în mod concertat, pentru a-și asigura o poziție dominantă asupra ofertei sau cererii unui produs energetic angro, având drept efect stabilirea directă sau indirectă a prețului sau crearea altor condiții de tranzacționare inechitabile; și oferirea, cumpărarea sau vânzarea de produse energetice angro având ca scop, intenție sau rezultat *inducerea în eroare a participanților la piață care acționează pe baza prețurilor de referință* (evid. ns.)” [4].

În conformitate cu art. 2 al Legii nr. 108/2016, prin „participant la piața gazelor naturale” se înțelege „persoana fizică sau juridică, inclusiv operatorul de sistem, care se angajează în tranzacții cu gaze naturale, inclusiv prin plasarea de ordine de tranzacționare pe piața angro a gazelor naturale” [3]. Așa cum am menționat *supra*, infracțiunea, prevăzută la art. 244² CP RM, este comisă pe piața angro a gazelor naturale. Din alin. (1) art. 94 al Legii nr. 108/2016 rezultă că participanți la piața angro a gazelor naturale sunt: producătorii²; operatorii sistemelor de transport³; operatorii sistemelor de distribuție⁴; operatorii depozitelor de stocare⁵; furnizorii⁶.

¹ Comunitatea Energetică este o organizație internațională formată din Uniunea Europeană, reprezentată de Comisia Europeană, Albania, Bosnia și Herțegovina, Georgia, Republica Macedonia de Nord și Kosovo. Moldova, Muntenegru, Serbia și Ucraina sunt cunoscute drept părți contractante.

Republica Moldova a aderat la Tratatul de constituire a Comunității Energetice în rezultatul adoptării Legii nr.117 din 23.12.2009, care a intrat în vigoare la 22.01.2010.*

* Legea nr. 117 din 23.12.2009 pentru aderarea Republicii Moldova la Tratatul de constituire a Comunității Energetice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr. 8-10.

Potrivit art. 2 al Legii nr. 108/2016, producător se consideră „întreprinderea de gaze naturale titulară de licență pentru producerea gazelor naturale, care desfășoară activitatea de extragere a gazelor ca zăcământ natural pe teritoriul Republicii Moldova sau care produce gaze în mod artificial”.*

* Legea nr.108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 193-203.

³ În corespundere cu art. 2 al Legii nr. 108/2016, prin „operator al sistemului de transport” se înțelege „întreprinderea de gaze naturale titulară de licență pentru transportul gazelor naturale, care dispune de rețele de transport al gazelor naturale, îndeplinește funcții de transport al gazelor naturale și este responsabilă de exploatarea, întreținerea, modernizarea, inclusiv rețehnologizarea, și dezvoltarea rețelelor de transport al gazelor naturale și a interconexiunilor, precum și de asigurarea capacității rețelelor de transport al gazelor naturale de a satisface pe termen lung un nivel rezonabil al cererii privind prestarea serviciului de transport al gazelor naturale”.*

* Legea nr. 108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 193-203.

Astfel de persoane trebuie să fie înregistrate în modul prevăzut de lege. Potrivit alin. (1) art. 94¹ al Legii nr. 108/2016, „participanții la piața angro a gazelor naturale, care efectuează tranzacții cu produse energetice angro sau care manifestă interesul de a participa la astfel de tranzacții prin intermediul notificărilor de tranzacționare, sunt obligați să se înregistreze în Registrul participanților la piața angro” [3]. În conformitate cu lit. a¹) alin. (3) art. 7 al aceleiași legi, „în domeniul reglementării pieței gazelor naturale și a schimburilor transfrontaliere de gaze naturale, Agenția [Națională pentru Reglementare în Energetică] (în continuare – ANRE – *n.a.*) [...] înregistrează participanții la piața angro a gazelor naturale, în conformitate cu prezenta lege” [3].

În altă ordine de idei, *latura obiectivă* a infracțiunii, prevăzute la art. 244² CP RM, include următoarele trei semne:

- 1) fapta prejudiciabilă exprimată în acțiune;
- 2) urmările prejudiciabile constând în daune în proporții deosebit de mari;
- 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Acțiunea prejudiciabilă, specificată la art. 244² CP RM, cunoaște următoarele patru modalități normative cu caracter alternativ:

a) efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro care oferă sau este susceptibil de a oferi indicații false sau înșelătoare în ceea ce privește oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro;

b) efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro care stabilește sau prin care se încearcă stabilirea, în mod artificial, prin acțiunea uneia sau a mai multor persoane care acționează în mod concertat, a prețului unuia sau mai multor produse energetice angro;

c) efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro care utilizează un instrument fictiv sau o altă formă de înșelăciune sau abuz de încredere, care transmite sau este de natură să transmită informații false sau înșelătoare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro;

d) difuzarea, prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, inclusiv al internetului, sau prin orice alte mijloace, a unor informații care oferă sau sunt susceptibile de a oferi mesaje false cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro, dacă persoana care a difuzat informațiile știa sau trebuia să știe că acestea sunt false.

În continuare vor fi analizate cele mai relevante aspecte care vizează aceste modalități normative.

Astfel, la lit.a) art. 244² CP RM se folosește sintagma „indicații false sau înșelătoare”. În nota de îndrumare ACER nr. 1/2017 privind aplicarea Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 se arată: „Oferind altor participanți pe piață o reprezentare înșelătoare a lichidității, a prețului, a volatilității prețurilor sau creând o așteptare cu privire la potențialele modificări ale cererii sau ofertei disponibile, o tranzacție [...] poate determina alți participanți la piață să acționeze într-un mod pe care nu l-ar fi luat în considerare în absența acelei tranzacții. [...] Această impresie falsă sau greșită ar putea determina alți participanți la piață să ia decizii de tranzacționare bazate pe informații înșelătoare” [7].

La lit. b) art. 244² CP RM se recurge la sintagma „stabilirea, în mod artificial [...] a prețului”. În Nota

⁴ Conform art. 2 al Legii nr. 108/2016, operator al sistemului de distribuție este „întreprinderea de gaze naturale titulară de licență pentru distribuția gazelor naturale, care dispune de rețele de distribuție a gazelor naturale, îndeplinește funcții de distribuție a gazelor naturale și este responsabilă de exploatarea, întreținerea, modernizarea, inclusiv rețehnologizarea, și dezvoltarea rețelelor de distribuție a gazelor naturale în anumite zone, precum și de asigurarea capacității rețelelor de distribuție a gazelor naturale de a satisface pe termen lung un nivel rezonabil al cererii privind prestarea serviciului de distribuție a gazelor naturale”.

* Legea nr. 108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 193-203.

⁵ Potrivit art. 2 al Legii nr. 108/2016, operator al depozitului de stocare se consideră „întreprinderea de gaze naturale titulară de licență pentru stocarea gazelor naturale, care dispune de depozit de stocare pe care îl exploatează în legătură cu desfășurarea activității de stocare a gazelor naturale”.

* Legea nr.108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 193-203.

⁶ În corespundere cu art. 2 al Legii nr. 108/2016, prin „furnizor” se are în vedere „întreprinderea de gaze naturale titulară de licență pentru furnizarea gazelor naturale, care furnizează gaze naturale în condițiile prezentei legi”.*

de îndrumare ACER⁷ nr. 1/2017 privind aplicarea Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 se menționează: „Caracterul artificial presupune că prețul ar trebui să devieze de la nivelul prețului în absența oricărei manipulari (adică de la prețul de referință), indiferent de mărimea abaterii [...]. Se va considera că prețul este artificial dacă acesta nu corespunde interacțiunii autentice dintre cerere și ofertă, care reflectă fundamentele pieței” [7]. În același registru, în Ghidul ACER privind aplicarea Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 se relevă: „Termenul „artificial” presupune că nivelul prețului unui produs energetic angro nu corespunde cu cel care ar fi rezultat dintr-o interacțiune echitabilă și competitivă între cerere și ofertă de pe piața respectivă, reflectând fundamentele pieței [...]. Un preț artificial poate să determine alți participanți la piață să emită ordine de tranzacționare sau să inițieze tranzacții la prețuri care diferă de cele care ar predomina în absența comportamentului manipulator, ceea ce poate duce la o nouă tendință de preț pe piață” [8].

În contextul modalității normative specificate la lit. b) art. 244² CP RM, este valabilă excepția stabilită în dispoziția de la lit. b) pct. 1) alin. (2) art. 97⁴ al Legii nr. 108/2016: „În sensul prezentei legi, manipularea pieței include una dintre următoarele acțiuni: [...] efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro: [...] care stabilesc sau prin care se încearcă stabilirea, în mod artificial, prin acțiunea uneia sau mai multor persoane care acționează în mod concertat, a prețului unuia sau mai multor produse energetice angro, *cu excepția cazului în care persoana care a efectuat tranzacția sau care a emis ordinul de tranzacționare consideră că motivele care au determinat-o să procedeze astfel sunt legitime și că respectiva tranzacție sau respectivul ordin de tranzacționare sunt conforme cu practicile de piață admise pe respectiva piață angro a gazelor naturale* (evid. ns.)” [3].

La lit. c) art. 244² CP RM se folosește sintagma „care utilizează un instrument fictiv sau o altă formă de înșelăciune sau abuz de încredere”. În Ghidul ACER privind aplicarea Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 atrage atenția următorul fragment: „În mod obișnuit, acest tip de manipulare a pieței nu se concentrează exclusiv pe anumite ordine de tranzacționare sau pe anumite tranzacții. Acesta se referă mai degrabă la ordinele plasate sau la tranzacțiile încheiate, privite ca parte a unui sistem mai mare în care ordinele/tranzacțiile „pe piață” se bazează pe o altă parte a schemei, care este „în afara pieței” [...]. Partea „în afara pieței” a strategiei poate consta în răspândirea de informații false sau înșelătoare, [...] dar și în întreprinderea de acțiuni care transmit indicații înșelătoare. Pot fi, de asemenea, recomandări de tranzacționare care sunt eronate sau părtinitoare” [8].

La lit. d) art. 244² CP RM se recurge la sintagma „difuzarea [...] unor informații care oferă sau sunt susceptibile de a oferi mesaje false”. În Ghidul ACER privind aplicarea Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 se arată: „Termenul „informații” trebuie înțeles ca orice tip de informații [...], inclusiv zvonuri, știri false sau înșelătoare și/sau omiterea intenționată a unor fapte, precum și raportarea cu bună știință incorectă a informațiilor [...]. Difuzarea poate avea loc prin intermediul mass-media, inclusiv prin internet, sau prin orice alte mijloace (de exemplu, rețele sociale, camere de chat etc.). La fel, numărul de persoane cărora le este răspândită informația este irelevant” [8].

Lista de modalități normative ale acțiunii prejudiciabile, prevăzute la art. 244² CP RM, are un caracter exhaustiv și nu poate include alte modalități normative.

Încheind analiza laturii obiective a infracțiunii specificate la art. 244² CP RM, menționăm că aceasta este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii daunelor în proporții deosebit de mari.

În această ordine de idei, consemnăm că, în art. 2 al Legii nr. 108/2016, este definită noțiunea „tentativă de manipulare a pieței”: „[...] una dintre următoarele acțiuni: 1) efectuarea unei tranzacții sau emiterea unui ordin de tranzacționare cu produse energetice angro cu intenția: a) de a oferi indicații false sau de a da semnale înșelătoare în ceea ce privește oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro; b) de a stabili în mod artificial prețul unuia sau mai multor produse energetice angro, cu excepția cazului în care

* Legea nr. 108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 193-203.

⁷ Agenția Uniunii Europene pentru Cooperarea Autorităților de Reglementare a Energiei (ACER) este una dintre agențiile descentralizate ale Uniunii Europene.

persoana care a efectuat tranzacția sau care a emis ordinul de tranzacționare consideră că motivele care au determinat-o să procedeze astfel sunt legitime și că respectiva tranzacție sau respectivul ordin este conform cu practicile de piață admise pe respectiva piață a gazelor naturale; c) de a utiliza un instrument fictiv sau oricare altă formă de înșelăciune ori abuz de încredere care transmite sau este de natură să transmită informații ce nu corespund realității ori sunt înșelătoare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro; 2) difuzarea de informații, prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, inclusiv al internetului, sau prin orice alte mijloace, cu intenția de a oferi mesaje care nu corespund realității ori sunt înșelătoare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro” [3]. O definiție similară este formulată în alin. 3 art. 2 al Regulamentului (UE) nr. 1227/2011. În legătură cu această din urmă definiție, M. Iancu, V. Soltan și A. Bunea exprimă următorul punct de vedere: „În timp ce elementul de bază în definiția noțiunii „manipulării pieței” este efectul – real sau probabil – pe care anumite tipuri de comportament îl au asupra cererii, ofertei sau prețurilor [produselor energetice angro], elementul central în definiția noțiunii „tentativă de manipulare a pieței” este intenția în spatele comportamentului, chiar dacă încercarea este nereușită” [9].

În contextul art. 244² CP RM, tentativa de manipulare pe piața gazelor naturale presupune că, din cauze independente de voința făptuitorului, nu s-au produs daunele în proporții deosebit de mari. În acest caz, răspunderea se aplică în baza art. 27 și 244² CP RM.

Precizăm că dacă acțiunea prejudiciabilă prevăzută la art. 244² CP RM nu implică producerea daunelor în proporții deosebit de mari, atunci nu poate fi aplicată răspunderea contravențională. Aceasta deoarece în Codul contravențional lipsește o normă complementară cu art. 244² CP RM. În schimb, în asemenea cazuri, pot fi aplicate sancțiunile financiare prevăzute de alin. (3) art. 113² al Legii nr. 108/2016.

Latura subiectivă a infracțiunii, prevăzute la art. 244² CP RM, se caracterizează prin intenție directă sau indirectă. De regulă, motivul acestei infracțiuni constă în interesul material.

Subiectul infracțiunii, specificate la art. 244² CP RM, este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii faptei a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

În plus, subiectul trebuie să aibă calitatea specială de participant la piața angro a gazelor naturale, altul decât victima aceleiași infracțiuni. Ne-am referit la conținutul noțiunii „participant la piața angro a gazelor naturale” mai sus, cu ocazia analizei caracteristicilor victimei infracțiunii prevăzute la art. 244² CP RM.

Din dispoziția de la alin. (6) art. 97¹ al al Legii nr. 108/2016 deducem că, în prezența modalității normative consemnate la lit. d) art. 244² CP RM, subiect al infracțiunii, specificate la art. 244² CP RM, poate fi, de asemenea, persoana care difuzează informații în scop jurnalistic sau ca expresie artistică. Într-un astfel de caz, persoana în cauză se află în oricare dintre următoarele ipostaze: 1) încalcă prevederile actelor normative care reglementează libertatea presei sau libertatea de exprimare în alte mijloace media; 2) obține, direct sau indirect, avantaje sau beneficii ca urmare a diseminării informațiilor în cauză; 3) difuzează informațiile respective cu intenția de a induce piața în eroare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro.

2. Utilizarea abuzivă a informațiilor privilegiate pe piața gazelor naturale

În art. 244³ CP RM este stabilită răspunderea pentru infracțiunea de utilizare abuzivă a informațiilor privilegiate pe piața gazelor naturale, adică pentru utilizarea de către orice persoană a informațiilor privilegiate cu intenția de a dobândi sau înstrăina, în mod direct sau indirect, pentru sine sau pentru o terță persoană, produse energetice angro la care se referă aceste informații, dacă aceasta a cauzat daune în proporții deosebit de mari.

Obiectul juridic special al infracțiunii, specificate la art. 244³ CP RM, îl formează relațiile sociale cu privire la integritatea și transparența pieței de gaze naturale, condiționate de utilizarea onestă, fără abuzuri, a informațiilor privilegiate pe această piață.

Obiectul imaterial al infracțiunii analizate îl reprezintă informațiile privilegiate.

Noțiunea „informații privilegiate” este definită în art. 2 al Legii nr. 108/2016: „informații privilegiate – informații cu caracter exact care nu au fost făcute publice, care se referă în mod direct sau indirect la unul sau mai multe produse energetice angro și care, dacă ar fi făcute publice, ar putea influența în

mod semnificativ prețul produselor energetice angro”⁸ [3]. Din această definiție rezultă că informațiile privilegiate îndeplinesc următoarele patru condiții: 1) au un caracter exact; 2) nu au fost făcute publice; 3) se referă în mod direct sau indirect la unul sau mai multe produse energetice angro; 4) dacă ar fi făcute publice, ar putea influența în mod semnificativ prețul produselor energetice angro.

Conform art. 2 al Legii nr.108/2016, prin „informații cu caracter exact” se înțeleg „informațiile care indică un ansamblu de circumstanțe existente sau despre care există motive justificate de a crede că vor exista, un eveniment care a avut loc sau despre care există motive justificate de a crede că va avea loc și care sunt suficient de precise pentru a duce la o concluzie în legătură cu efectul posibil al tuturor circumstanțelor sau al evenimentului asupra prețurilor la produsele energetice angro” [3].

Referitor la cea de-a doua condiție, în Ghidul ACER privind aplicarea Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 se menționează: „În general, informațiile sunt considerate a fi aduse la cunoștința publicului dacă acestea au fost puse [...] la dispoziția [...] unui număr nespecificat de participanți la piață [...]. Este suficient, dar și necesar, ca informațiile să fie puse la dispoziția tuturor participanților la piață în mod simultan, asigurându-se accesul egal la informații, astfel încât oricare dintre acești participanți să poată evalua informațiile. Acesta poate fi cazul, de exemplu, al utilizării unui sistem electronic general accesibil pentru diseminarea informațiilor [...]” [8].

Cât privește cea de-a treia condiție, la noțiunea „produse energetice angro” ne-am referit mai sus, în contextul analizei obiectului imaterial al infracțiunii specificate la art. 244² CP RM.

În fine, referitor la cea de-a patra condiție, în Ghidul ACER privind aplicarea Regulamentului (UE) nr. 1227/2011 se arată: „Simpla probabilitate a unui impact semnificativ asupra prețului este suficientă pentru a îndeplini această condiție, nefiind necesar ca influențarea semnificativă asupra prețului produselor energetice angro să aibă un caracter real. Evaluarea probabilității, ce caracterizează impactul asupra prețului, trebuie efectuată [...] de la caz la caz. Participantul la piață ar trebui să ia în considerare: efectul anticipat al informațiilor în lumina naturii acestora; specificul pieței; situația pieței la momentul evaluării” [8].

Victimă a infracțiunii, prevăzute la art. 244³ CP RM, este acel participant la piața angro a gazelor naturale, care suportă daune în proporții deosebit de mari în rezultatul utilizării abuzive de către făptuitor a informațiilor privilegiate. La noțiunea „participant la piața angro a gazelor naturale” ne-am referit anterior, cu ocazia analizei victimei infracțiunii prevăzute la art. 244² CP RM.

Latura obiectivă a infracțiunii specificate la art. 244³ CP RM include următoarele trei semne:

- 1) fapta prejudiciabilă exprimată în acțiunea de utilizare a informațiilor privilegiate;
- 2) urmările prejudiciabile constând în daune în proporții deosebit de mari;
- 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Acțiunea de utilizare a informațiilor privilegiate presupune profitarea de calitățile utile ale informațiilor în cauză. Așa cum subliniază M. Iancu, V. Soltan și A. Bunea, „deținerea de informații privilegiate are ca rezultat un avantaj informațional inechitabil față de alte părți care nu cunosc astfel de informații și creează asimetrii informaționale între participanții pe piață [...]. Avantajul nedrept obținut din cunoașterea asimetrică a informațiilor [...] poate aduce un beneficiu persoanei implicate în această practică [...]” [9].

În conjunctura acțiunii prejudiciabile specificate la art. 244³ CP RM, principala normă extrapenală de referință este lit.a) alin.(1) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016: „Persoanelor fizice sau juridice care dețin informații

⁸ În această definiție găsim următoarea remarcă: „În sensul prezentei noțiuni, prin informații se înțelege: a) informațiile care trebuie făcute publice în conformitate cu prezenta lege, cu Regulamentul privind accesul la rețelele de transport al gazelor naturale și gestionarea congestiilor, cu Codul rețelelor de gaze naturale și cu Regulile pieței gazelor naturale; b) informațiile cu privire la capacitatea și utilizarea instalațiilor de utilizare, a instalațiilor de producere, a depozitelor de stocare sau a rețelelor de transport al gazelor naturale, inclusiv informațiile cu privire la indisponibilitatea planificată sau neplanificată a acestora; c) informațiile care trebuie divulgate în conformitate cu prevederile actelor normative sau ale contractelor de pe piața angro a gazelor naturale, în măsura în care aceste informații ar putea avea un efect semnificativ asupra prețului produselor energetice angro; d) alte informații legate de piața gazelor naturale pe care un participant la piață ar putea să le folosească pentru a lua decizia de a efectua tranzacții legate de un produs energetic angro sau de a emite un ordin de tranzacționare cu un astfel de produs”.*

* Legea nr.108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 193-203.

privilegiate li se interzice: [...] să folosească aceste informații pentru a dobândi, înstrăina sau pentru a încerca să dobândească ori să înstrăineze, pentru sine sau pentru o terță persoană, în mod direct sau indirect, produse energetice angro la care se referă informațiile în cauză” [3]. Nerespectarea acestei interdicții intră sub incidența prevederii de la art. 244³ CP RM.

Nu intră sub incidența acestei prevederi: divulgarea informațiilor privilegiate altei persoane (lit. b) alin. (1) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016); recomandarea altei persoane să dobândească sau să înstrăineze ori să determine altă persoană să dobândească sau să înstrăineze, în baza informațiilor privilegiate, produsele energetice angro la care se referă informațiile în cauză (lit. c) alin. (1) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016).

Precizăm că participantul la piața gazelor naturale este obligat să facă publice informațiile privilegiate, respectând condițiile prevăzute în art. 97² al Legii nr. 108/2016. Refuzul de a publica informațiile privilegiate în termenele și modul, stabilite de ANRE, atrage aplicarea sancțiunilor financiare prevăzute de alin. (2) art. 113² al Legii nr. 108/2016.

Încheind analiza laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 244³ CP RM, menționăm că aceasta este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii daunelor în proporții deosebit de mari.

Procurarea sau deținerea informațiilor privilegiate poate fi calificată ca pregătire de infracțiunea prevăzută la art. 244³ CP RM, dacă este săvârșită în vederea: 1) utilizării acestor informații pentru a dobândi sau înstrăina, în mod direct sau indirect, pentru sine sau pentru o terță persoană, produse energetice angro la care se referă aceste informații; 2) cauzării de daune în proporții deosebit de mari.

Dacă fapta nu implică producerea daunelor în proporții deosebit de mari, nu poate fi aplicată răspunderea contravențională. Or, în Codul contravențional lipsește o normă complementară cu art. 244³ CP RM. În schimb, în asemenea cazuri, pot fi aplicate sancțiunile financiare prevăzute de alin. (3) art. 113² al Legii nr. 108/2016.

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 244³ CP RM se caracterizează prin intenție directă. De regulă, motivul acestei infracțiuni constă în interesul material.

Scopul infracțiunii specificate la art. 244³ CP RM este unul special: scopul de a dobândi sau înstrăina, în mod direct sau indirect, pentru sine sau pentru o terță persoană, produse energetice angro la care se referă aceste informații. În lipsa acestui scop, fapta nu poate fi calificată potrivit art. 244³ CP RM.

Așa cum se desprinde din alin. (4) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016, scopul infracțiunii, prevăzute la art. 244³ CP RM, nu se referă la: „a) tranzacțiile realizate pentru a achita o obligație scadentă de dobândire sau înstrăinare a unor produse energetice angro, în cazul în care această obligație decurge dintr-un contract încheiat sau dintr-un ordin de tranzacționare emis înainte ca persoana vizată să intre în posesia unor informații privilegiate; b) tranzacțiile realizate de producătorii de gaze naturale sau de operatorii depozitelor de stocare al căror scop este de a-și acoperi pierderile imediate, cauzate de întreruperile neplanificate, dacă fără realizarea acestora participantul la piața gazelor naturale nu ar putea să-și îndeplinească obligațiile contractuale existente sau dacă astfel de acțiuni sunt întreprinse cu acordul operatorilor sistemelor de transport implicați în vederea asigurării funcționării sigure și fiabile a sistemului de gaze naturale. Producătorii de gaze naturale, operatorii depozitelor de stocare care realizează asemenea tranzacții sunt obligați să prezinte [ANRE] informații cu privire la tranzacțiile respective” [3].

Subiectul infracțiunii specificate art. 244³ CP RM este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii faptei a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică (cu excepția autorității publice).

În dispoziția art. 244³ CP RM, în raport cu subiectul infracțiunii, se folosește sintagma „orice persoană”. Dispoziția de la alin. (2) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016 dezvoltă această sintagmă: „Interdicțiile stabilite la alin.(1) se aplică următoarelor persoane care dețin informații privilegiate: a) membrilor organului administrativ, de conducere sau de supraveghere al unei întreprinderi; b) persoanelor care dețin cote în capitalul social al unei întreprinderi; c) persoanelor care au acces la informații prin exercitarea muncii, profesiei sau funcțiilor; d) persoanelor care au dobândit astfel de informații prin activități infracționale; e) persoanelor care cunosc sau trebuie să cunoască faptul că informațiile sunt privilegiate” [3]. Așadar, oricare dintre persoanele, specificate alin. (2) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016, posedă calitatea de subiect al infracțiunii prevăzute art. 244³ CP RM.

În acord cu alin. (3) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016, nu poate avea această calitate „operatorul sistemului de transport la procurarea gazelor naturale în vederea asigurării funcționării sigure și fiabile a sistemului de gaze naturale conform obligațiilor ce îi revin potrivit art. 39” [3].

Așa cum se desprinde din dispoziția de la lit. c) alin. (4) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016, nu poate avea calitatea de subiect al infracțiunii prevăzute art. 244³ CP RM nici „participantul la piața gazelor naturale care acționează în conformitate cu Regulamentul privind situațiile excepționale în sectorul gazelor naturale și cu Planul de acțiuni pentru situații excepționale în sectorul gazelor naturale, prevăzute în cap. XV, în cazul în care se constată apariția situației excepționale în sectorul gazelor naturale, iar mecanismele de piață pe întreg teritoriul țării au fost suspendate” [3].

În conformitate cu alin. (5) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016, „în cazul în care persoana care deține informații privilegiate este o persoană juridică, interdicțiile stabilite la alin. (1) se aplică în egală măsură persoanelor fizice care participă în numele persoanei juridice respective la luarea deciziei privind realizarea tranzacției” [3]. Această prevedere este consonantă cu dispoziția de la alin. (5) art. 21 CP RM: „Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită”.

Supra am afirmat că divulgarea informațiilor privilegiate altei persoane nu intră sub incidența prevederii de la art. 244³ CP RM. Ca urmare, din perspectiva dispoziției de la lit. a) alin. (6) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016, nu poate fi considerat subiect al infracțiunii, prevăzute art. 244³ CP RM, persoana care difuzează informații în scop jurnalistic sau ca expresie artistică. O asemenea persoană poate avea rolul de complice la infracțiunea prevăzută art. 244³ CP RM, dacă, prin divulgarea informațiilor privilegiate ajută o altă persoană să le utilizeze pentru: 1) a dobândi sau înstrăina, în mod direct sau indirect, pentru sine sau pentru o terță persoană, produse energetice angro la care se referă aceste informații; 2) a cauza daune în proporții deosebit de mari.

Concluzii

Obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor, prevăzute la art. 244² și 244³ CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la integritatea și transparența pieței de gaze naturale. Valorile sociale specifice apărute împotriva acestor infracțiuni sunt: activitatea onestă, fără manipulare, pe piața de gaze naturale (în cazul infracțiunii prevăzute la art. 244² CP RM); utilizarea onestă, fără abuzuri, a informațiilor privilegiate pe piața de gaze naturale (în cazul infracțiunii prevăzute la art. 244³ CP RM).

Obiectul imaterial al infracțiunii specificate la art. 244² CP RM îl pot reprezenta: 1) informațiile false sau înșelătoare cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro; 2) informațiile care oferă sau sunt susceptibile de a oferi mesaje false cu privire la oferta, cererea sau prețul produselor energetice angro. În cazul infracțiunii prevăzute la art. 244³ CP RM, obiectul imaterial îl reprezintă informațiile privilegiate în accepțiunea art. 2 al Legii nr. 108/2016.

Victimă a infracțiunii, prevăzute la art. 244² CP RM, este acel participant la piața angro a gazelor naturale, care suportă daune în proporții deosebit de mari în rezultatul participării la o tranzacție de vânzare-cumpărare a gazelor naturale (inclusiv la o tranzacție de import sau export) ori la o tranzacție de vânzare-cumpărare a produselor conexe. În cazul infracțiunii prevăzute la art. 244³ CP RM, victimă este acel participant la piața angro a gazelor naturale, care suportă daune în proporții deosebit de mari în rezultatul utilizării abuzive de către făptuitor a informațiilor privilegiate.

Infracțiunile, prevăzute la art. 244² și 244³ CP RM, sunt infracțiuni materiale. Ele se consideră consumate din momentul producerii daunelor în proporții deosebit de mari. Dacă faptele specificate în aceste articole nu implică producerea daunelor în proporții deosebit de mari, pot fi aplicate sancțiunile financiare prevăzute de alin. (3) art. 113² al Legii nr. 108/2016.

Latura subiectivă a infracțiunii, prevăzute la art. 244² CP RM, se caracterizează prin intenție directă sau indirectă. În cazul infracțiunii prevăzute la art. 244³ CP RM, latura subiectivă se caracterizează prin intenție directă. Scopul special al acestei infracțiuni este cel de a dobândi sau înstrăina, în mod direct sau indirect, pentru sine sau pentru o terță persoană, produse energetice angro la care se referă aceste informații.

Subiectul infracțiunii, specificate la art. 244² CP RM, trebuie să aibă calitatea specială de participant la piața angro a gazelor naturale, altul decât victima aceleiași infracțiuni. În prezența modalității normative consemnate la lit. d) art. 244² CP RM, subiect al infracțiunii, prevăzute la art. 244² CP RM, poate fi,

de asemenea, persoana care difuzează informații în scop jurnalistic sau ca expresie artistică. Cât privește calitatea specială a subiectului infracțiunii prevăzute la art. 244³ CP RM, aceasta trebuie stabilită cu luarea în considerare a condițiilor menționate în alin. (2)-(6) art. 97¹ al Legii nr. 108/2016.

Referințe:

1. Legea nr. 249 din 29.07.2022 cu privire la modificarea unor acte normative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 251-256.
2. *Nota informativă la Proiectul de lege pentru modificarea unor acte normative (Legea nr. 108/2016 cu privire la gazele naturale – art. 1, 2, 3 ș.a.; Legea nr. 174/2017 cu privire la energetică – art. 5, 11, 12 ș.a.; Codul penal al Republicii Moldova nr. 985/2002 – art. 244², 244³)*. [Accesat la 30.11.2022] Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/5914/language/ro-RO/Default.aspx>
3. Legea nr. 108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 193-203.
4. *Regulamentul (UE) nr. 1227/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 25.10.2011 privind integritatea și transparența pieței angro de energie*. [Accesat la 30.11.2022] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R1227&from=RO>
5. *The Electricity and Gas (Market Integrity and Transparency) (Criminal Sanctions) Regulations 2015*. [Accesat la 30.11.2022] Disponibil: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2015/979/contents>
6. Legea României nr. 123 din 10.07.2012 energiei electrice și a gazelor naturale. În: *Monitorul Oficial al României*, 2012, nr. 485.
7. *Guidance Note 1/2017 on the application of article 5 of REMIT on the prohibition of market manipulation. Wash trades*. [Accesat la 30.11.2022] Disponibil: <https://documents.acer.europa.eu/en/remit/About/Guidance>
8. *ACER Guidance on the application of Regulation (EU) No 1227/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on wholesale energy market integrity and transparency. 6th Edition*. [Accesat la 30.11.2022] Disponibil: https://acer.europa.eu/en/remit/Documents/ACER_Guidance_on_REMIT_application_6th_Edition_Final.pdf
9. IANCU, M., SOLTAN, V., BUNEA, A. *Transparency of the electricity and natural gas markets: one decade of REMIT application (I)*. [Accesat la 30.11.2022] Disponibil: <https://rlw.juridice.ro/20201/transparency-of-the-electricity-and-natural-gas-markets-one-decade-of-remit-application-i.html>

Date despre autor:

Vitalie STATI, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vitalie.stati@usm.md

ORCID: 0000-0003-1371-4961

Prezentat la 08.12.2022

IMPLICAȚIILE BUNEI-CREDINȚE ÎN CADRUL ACȚIUNII REVOCATORII

Sergiu BAIEȘU, Elena ARAPU

Universitatea de Stat din Moldova

Orice comportament al subiecților participanți la raporturile juridice civile manifestat în tandem cu principiul bunei-credințe, duce spre asigurarea unei vieți juridice eficiente și echitabile. Dimpotrivă, abaterea acestora de la standardul de conduită stabilit de legiuitor prin sfidarea principiului de bună-credință, duce la o minimalizare a posibilităților de exercitare corespunzătoare a drepturilor civile. Impactul respectiv fiind determinat de greutatea principiului bunei-credințe în dreptul privat. Este natural ca fiecare persoană să se îngrijească, în primul rând, de propriul interes egoist. Totuși, în raporturile juridice civile acest egoism poate împinge persoana ținută să execute o obligație (debitorul), să încalce standardul de conduită de bună-credință, dintr-o temere disperată de eșec sau din dorința de a evita o daună patrimonială. Evident, un asemenea scenariu prezintă consecințe negative pentru persoana îndreptățită să primească executarea obligației (creditorul).

Cuvinte-cheie: *bună-credință, rea-credință, exercitare cu bună-credință a dreptului de proprietate, creditor, debitor, act juridic inopozabil, în dauna creditorului, cu intenția de a dauna creditorilor în general.*

THE IMPLICATIONS OF GOOD FAITH IN THE ACTION FOR REVOCATION

Any behavior of subjects participating in civil legal relations manifested in tandem with the principle of good faith, leads to ensuring an efficient and fair legal life. On the contrary, their deviation from the standard of conduct established by the legislator by defying the principle of good faith, leads to a minimization of the possibilities for the appropriate exercise of civil rights. That impact being determined by the weight of the principle of good faith in private law. It is natural for each person to look after their own selfish interest first. However, in civil legal relations this selfishness can push the person held to perform an obligation (the debtor) to violate the standard of good faith conduct, out of a desperate fear of failure or out of a desire to avoid patrimonial damage. Obviously, such a scenario presents negative consequences for the person entitled to receive the performance of the obligation (the creditor).

Keywords: *good faith, bad faith, good faith exercise of property rights, creditor, debtor, unenforceable legal act, to the detriment of the creditor; with the intention to harm creditors in general.*

Introducere

După cum observa autorul francez Marcel Planiol [1, p. 17], există anumite lucruri, mai rele pentru creditor decât neglijența debitorului: reaua sa credință. În contextul necesității apărării intereselor creditorilor, legiuitorul pune la îndemâna acestora mijloace de apărare eficiente, dar proporționale. Instituția acțiunii revocatorii instituită ca un mijloc de asigurare a gajului general al creditorilor, ca o acțiune personală [2, p. 1922] vine să protejeze creditorii chirografari de actele juridice încheiate de debitor în dauna lor, dar și pe cei garantați, întrucât legiuitorul nu distinge, făcând trimitere la termenul general de „creditor”. Chiar și în cazul în care actul juridic încheiat de debitor compromite dreptul unui creditor garantat, cum ar fi cel de gaj, legiuitorul nu-l limitează în a-și apăra pe calea acțiunii revocatorii dreptul său. Eventual, dacă debitorul distruge bunul gajat și purcede la încheierea de acte juridice prin care își spulberă patrimoniul său, creditorul poate avea interes în înaintarea unei acțiuni revocatorii. În doctrina franceză [3, pnc. 110], se menționează că în situația unui creditor gajist, nu se pune problema insolvenței debitorului ca urmare a încheierii actului juridic fraudulos, ci reducerea valorii bunului gajat.

Dreptul de proprietate este conceput astfel încât să ofere titularului acestuia posibilitatea de a decide în deplinătate soarta bunurilor sale prin a face orice act în privința acestora. Această libertate de acțiune este supusă anumitor limitări stabilite de lege, care vin să protejeze inclusiv și drepturile unor alte persoane. Aparent, proprietarul unui bun fiind în drept să-l înstrăineze în baza unui contract de vânzare-cumpărare, stabilind după bunul său plac condițiile de vânzare, chiar și în situația în care acestea sunt mai puțin

avantajoase lui, mai ales sub aspectul prețului. Acest lucru nu ar trebui să-i afecteze pe terți. Situația se schimbă, iar terții devin afectați, în cazul în care intenția de înstrăinare fie prin vânzare în condiții dezavantajoase pentru proprietar, donare sau în alt mod este determinată de dorința proprietarului de a scoate din componența patrimoniului său anumite bunuri, în scopul de a evita sau diminua posibilitatea creditorilor săi de a le urmări în vederea satisfacerii creanțelor lor. Această conduită, afectează semnificativ una dintre funcțiile de bază ale patrimoniului, cea de garanție generală a creditorilor.

Creditorii chirografari au de pățimit îndeosebi. Aceștia, spre deosebire de cei garantați, nu au la dispoziție decât patrimoniul debitorului ca garanție comună, ei nu dețin vreun drept real și, în consecință, ei sunt lipsiți de orice drept de preferință și de urmărire. Neavând nici o preferință, în caz de insuficiență de bunuri, ei își vor satisface creanțele proporțional și fără distincție între data nașterii creanței lor: creditorii recenti vor fi tratați egal cu cei mai vechi și, neavând un drept de urmărire, ei vor putea urmări doar bunurile care încă se află în patrimoniul debitorului lor: orice bun ieșit din acest patrimoniu în mod automat scapă garanției comune [4]. Astfel, instituirea unor mecanisme de descurajare a debitorilor de a micșora artificial patrimoniul lor în dauna creditorilor săi este pe deplin justificată.

Normele cuprinse în Codul civil în materie de acțiune revocatorie permit a distinge trei condiții juridice de admitere a acesteia: dauna creditorului (condiție obiectivă), previzibilitatea daunei (condiție subiectivă), absența decăderii sau prescripției. În prezentul studiu ne vom apleca atenția asupra cerințelor legale care se referă la atitudinea psihică a părților implicate în fraudă pauliană (debitorul și terțul) și corelația acestor cerințe cu standardul de bună-credință.

Condiția prejudiciului versus daunei

Întrebarea centrală este așadar: în ce măsură actele juridice încheiate de debitor trebuie să afecteze drepturile creditorului pentru a-i îndreptăți o acțiune revocatorie. Una dintre condițiile angajării răspunderii civile este cauzarea unui prejudiciu. Pornind de la aceasta, legiuitorul român a ales să pună în evidență necesitatea existenței acestuia și a recurs la introducerea termenului de „prejudiciu” în însăși definiția acțiunii revocatorii. Formularea art. 1562 alin. (1) din noul Cod civil al României („dacă dovedește un prejudiciu(...)”) tinde să confere prejudiciului statut de condiție esențială pentru admiterea acțiunii revocatorii. În contrast, formularea cuprinsă în art. 895 alin. (1) din Codul civil al Republicii Moldova („creditorul poate cere să fie declarate inopozabile față de el actele juridice încheiate de debitor în *dauna creditorului, manifestată prin împiedicarea satisfacerii integrale a drepturilor creditorului față de debitor (...)*”) condiționează admiterea acțiunii revocatorii de existența unei *daune* care se „manifestă prin împiedicarea satisfacerii integrale a drepturilor creditorului față de debitor” și este un termen mai larg decât cel de „prejudiciu”. Acesta acoperă și anumite situații în care nu se cauzează un prejudiciu creditorului în sensul art. 19 (daună reală sau profit ratat), dar care îl împiedică pe creditor să-și execute silit creanța sa față de debitor.

Intenția de a dauna și rolul bunei-credințe

Condițiile acțiunii revocatorii trebuie examinată nu doar în latura debitorului fraudulos, ci și în latura celeilalte părți la actul juridic sau a terțului beneficiar al actului juridic. Or, în fond, ei la fel sunt creditori și interesele lor legitime trebuie ocrotite prin regimul acțiunii revocatorii.

În conformitate cu art. 898 CC, admiterea acțiunii revocatorii are ca efect inopozabilitatea actului juridic atacat, iar creditorul care a depus acțiunea revocatorie, inclusiv cei care putând înainta acțiune revocatorie au intervenit în cauză, au dreptul de a fi plătiți din sumele obținute din urmărirea prestației primite de către *terțul contractant sau beneficiarul actului juridic inopozabil*. În continuare, *brevitatis causa*, ne vom referi la ei ca „terț”. Prin urmare, admiterea acțiunii revocatorii prezintă consecințe negative și asupra patrimoniului terțului.

Astfel, actorii a căror comportament urmează a fi raportat la standardul de bună-credință, este, în primul rând, debitorul și, eventual, terțul. Spunem, în primul rând, debitorul, pentru că în cazul actelor juridice cu titlu gratuit, precum donațiile, pentru inopozabilitatea lor va avea importanță doar reaua-credință a debitorului, nu și cea a donatarului, și doar în cazul actelor juridice cu titlu oneros, reaua-credință a terțului urmează a fi probată de creditor.

Încadrarea comportamentului debitorului într-unul de rea-credință este pe cât se poate de lesne de realizat, întrucât condiția vizată se consideră îndeplinită prin simpla conștientizare a debitorului că unul dintre

efectele actului juridic încheiat de el va dăuna creditorului. Efectul obiectiv are deci prioritate față de atitudinea subiectivă a debitorului. Este deci, suficient ca debitorul să își manifeste voința, să încheie benevol un act juridic, care obiectiv are efect dăunător. Intenția debitorului de a dăuna creditorilor în general este cerută de lege doar în cazul actelor încheiate înainte de apariția dreptului de creanță al creditorului.

În fapt, indiferent de instituția care se supune analizei, acele chestiuni care prezintă tangență cu fapte de ordin psihologic, precum sunt în speță cele legate de reaua-credință a debitorului la încheierea actelor juridice dăunătoare pentru creditor, comportă diferite nuanțări și se conturează ca fiind cele mai delicate de tratat. Precum se menționează în literatura juridică română, frauda pauliană, este considerată o veritabilă „hidră cu o mie de capete” [1, 96]. Comparația dată este adecvată, în măsura în care avem în vedere contextul legislativ român cu referire la acțiunea pauliană, și mult prea dură atunci când vorbim despre prevederile modernizate cuprinse în Codul civil al Republicii Moldova. Or, legiuitorul nostru nu instituie termenul de fraudă, care din punct de vedere al manifestării subiective a debitorului, gradual este mult mai înalt, presupunând intenția de fraudare. Textul de lege ce reglementează acțiunea revocatorie în Codul civil al Republicii Moldova, permite, după cum am menționat supra, a distinge două gradații ale manifestării subiective a debitorului.

Formula „a cunoscut sau trebuia să cunoască” despre faptul că actul juridic încheiat de debitor va dăuna creditorului, constituie cea mai ușoară formă de „culpă”, când doar simpla cunoaștere sau necesitate de cunoaștere (cunoaștere imputată) de către terț a faptului dăunării de către debitor, plasează actul juridic încheiat în zona celor pasibile de a fi atacate de către creditor. Prin urmare, testul de cunoaștere este destul de jos, mai jos decât intenția, cerută în cazul fraudei [5]. Or, buna-credință guvernează întreaga viață juridică, și orișice manifestare care este în măsură de a o încălca, nu poate fi tăgăduită de către legiuitor. Pentru actele juridice încheiate după apariția dreptului creditorului, intenția debitorului de a dăuna nu este necesară, fiind suficientă doar culpa.

Pare a fi un tratament destul de dur, dar care vine din necesitatea de a proteja creditorul de amalgamul de posibilități de dăuna, pe care le are debitorul la îndemână. Corect se punctează în doctrina română, că ar constitui o veritabilă profanare adusă acțiunii pauliene respingerea sa pe un argument al debitorului primar de genul: nu am știut că prin actul juridic i-am cauzat un prejudiciu creditorului meu, nu am dorit să-l prejudiciez, cu toate că actul încheiat l-a prejudiciat. Gestul în cauză poate fi asimilat cu invocarea propriei culpe, ce nu poate fi acceptat de lege și echitate [1, p. 99].

Spiritul legii cere responsabilitate maximă din partea debitorului, atitudinea lui neglijentă nu poate fi tolerată în detrimentul admiterii acțiunii pauliene, consimțirea la încheierea unui act juridic trebuie să fie rezultatul unei decizii asumate cu maturitate și analizate pe deplin sub aspectul consecințelor lui asupra solvabilității ulterioare, asemenea unui proprietar diligent. Deși, mai cu seamă în cazul actelor juridice cu titlu gratuit, lipsa conștientizării de către debitor a efectului de sărăcire ca urmare a lipsei obținerii în schimb a unui folos patrimonial, este greu de imaginat, drept pentru care cu referire la acestea nu se pune problema demonstrării altor circumstanțe decât cele legate de persoana debitorului. Indubitabil, în cazul în care tatăl fiind inundat de datorii, donează copiilor singurul imobil pe care îl are în proprietate, în mod evident el conștientizează sau trebuie să conștientizeze dauna adusă prin acest act creditorilor lui. Exemplul prezentat amintește de adagiul latin: „Nemo liberalis, nisi liberatus”, statuat în art. 12 alin. (2) din noul Cod civil al României, în conformitate cu care, „Nimeni nu poate dispune cu titlu gratuit, dacă este insolubil.” Debitorul poate fi generos sau păgubitor, numai cu condiția executării impecabile a obligațiilor proprii față de creditori. Este nefiresc să faci daruri atunci când nu-ți poți plăti datoriile față de alții [6, p. 53-54]. De altfel, în lipsa unor datorii, acesta ar putea face acest gest de grațitudine din dorința de a susține financiar copiii, cu excepția cazului în care intenția lui este de a dăuna creditorilor în general. Și aici intervine cea de-a doua gradație a manifestării subiective a debitorului, *intenția*, o fraudă pauliană clasică, pentru actele juridice încheiate până la apariția dreptului creditorului. E just să fie necesară îndeplinirea acestei condiții, întrucât în situația dată, actele în sine, ce constituie probele de fraudă, precede raportul juridic obligațional, care provoacă datorii pe seama debitorului.

Reaua-credință a terțului: condiție suplimentară în cazul actului cu titlu oneros atacat

Pentru cazul actelor juridice cu titlu oneros, art. 895 alin.(2) din Codul civil impune condiția relei-credințe a terțului și plasează sarcina probațiunii pe creditorul care introduce acțiunea revocatorie. Deci, în cazul actelor juridice cu titlu oneros, apare cel de-al doilea actor al cărui comportament urmează a fi raportat

la standardul de bună credință, terțul. Ce rol au acești subiecți în realizarea intențiilor debitorului? Desigur, după cum se poate ușor intui, unul semnificativ. Acesta se poate caracteriza pe două segmente, pe de o parte, fără „suportul” terțului un asemenea act nu este posibil de încheiat, dar pe de altă parte, pentru cazul unui act juridic cu titlu oneros, fără o manifestare de rea-credință a acestuia, actul nu va putea fi declarat inopozabil. Soluția legislativă are sens, deoarece promovează protecția dobânditorilor de bună-credință: greșelile făcute la contractare de către debitorul vânzător nu ar trebui să afecteze eficacitatea titlului de proprietar al terțului cumpărător. Or, tocmai atunci când se contractează cu debitorul, fiind în cunoștință de cauză despre reaua-credință a acestuia, actul juridic în cauză, de altfel care îi profită, poate fi declarat inopozabil de către creditor.

Formele relei credințe a terțului

Art. 895 alin. (2) impune cerința ca terțul să fi acționat cu bună-știință, făcând apel către formula clasică a perechii testului subiectiv și obiectiv: „a cunoscut ori trebuia să cunoască”. Prin urmare, nu se impune ca terțul să cunoască faptul dăunării de către debitor ca să devină relevantă previzibilitatea lui, în ipoteza în care circumstanțele cazului cer din partea lui o cunoaștere obiectivă, suficientă pentru a-i atribui consecințele admiterii acțiunii revocatorii. Astfel, conform art. 895 alin. (2), în cazul în care actul juridic atacat este cu titlu oneros, creditorul trebuie să demonstreze că: a) terțul contractant sau beneficiarul actului a cunoscut ori trebuia să cunoască că actul juridic va dăuna creditorului sau că el a fost încheiat cu intenția de a dăuna creditorului; sau b) dacă actul juridic a fost încheiat înainte de apariția dreptului creditorului, terțul contractant sau beneficiarul actului juridic a cunoscut intenția debitorului de a dăuna creditorilor în general. Testul subiectiv și obiectiv de cunoaștere se referă la necesitatea conștientizării faptului că actul juridic la care este parte, încheiat după apariția dreptului creditorului va dăuna creditorului sau că el a fost încheiat cu intenția de a dăuna creditorului, iar pentru actul juridic încheiat înainte de apariția dreptului creditorului, că a cunoscut intenția debitorului de a dăuna creditorilor în general.

Distincția dată între actele juridice cu titlu oneros și cele cu titlu gratuit este justificată printr-o comparație a intereselor implicate, respectiv interesul creditorului și cel al terțului. Desigur, în cazul terțului de bună-credință, parte a unui act juridic cu titlu oneros, afectarea securității raporturilor juridice civile se justifică prin faptul că dreptul lor nu poate fi contestat de creditor. Acest fapt și determină necesitatea probării relei-credințe a terțului [3, p. 69]. Terțul dobânditor, „părtaș” la un contract cu titlu oneros, adică la o convenție în cadrul căruia fiecare cocontractant urmărește să își procure un avantaj în schimbul obligațiilor asumate, se găsește *ab initio* într-o poziție de „egalitate” cu creditorul paulian. Ceea ce va înclina balanța în favoarea unuia sau a celuilalt este buna-credință a terțului dobânditor [1, p. 113]. Soluția are o motivare evidentă, având în vedere protecția oferită unui comportament de bună-credință, inclusiv sub aspectul securității circuitului civil și stabilității raporturilor juridice, dar suplimentar, o anumită „imputare” adusă creditorului care este „apostrofată” că nu va putea „învinovăți” în mod legal un terț de totală bună-credință, care a tratat cu debitorul său, odată ce chiar el trebuia să fie mai prevăzător în chiar alegerea cocontractantului ori să-și fi luat mai multe garanții și măsuri de siguranță pentru recuperarea creanței ce o deține [1, p. 114].

Pentru actele juridice cu titlu gratuit, însă interesul creditorului este în toate cazurile preferabil celui al terțului, întrucât el luptă pentru a evita o pierdere, în timp ce terțul ar lupta, la rândul său doar pentru a păstra un câștig. Buna-credință a terțului la încheierea actului juridic cu titlu gratuit a contat mai puțin, drept pentru care nu este necesară demonstrarea complicității lui cu debitorul [3, p. 69].

Aspecte de probațiune

De regulă, tentația cea mai mare de a recurge la încheierea de acte juridice dăunătoare pentru creditor apare într-o perioadă critică pentru debitor, când se conturează circumstanțele unei eventuale imposibilități sau a unei dorințe de evitare de plată, perioadă calificată de legiuitor drept una suspectă, de 12 luni, care precedă înaintarea acțiunii revocatorii. Având în vedere dificultatea de probare a relei-credințe, în cadrul perioadei suspecte, creditorul se bucură de o susținere și mai mare din partea legiuitorului, întrucât în această perioadă operează o prezumție de rea-credință a debitorului pentru actele juridice cu titlu gratuit, iar pentru actele juridice cu titlu oneros, ale ambelor părți ale actului juridic, în condițiile în care acesta este, în conformitate cu art. 895 alin. (4): a) un act juridic în care valoarea de piață a prestației debitorului depășește cu o treime valoarea de piață a contraprestației terțului contractant; sau b) un act juridic încheiat de către debitor cu o persoană afiliată debitorului sau al cărui beneficiar este o persoană afiliată debitorului.

Aceste prezumții conferă eficiență în aplicabilitatea acțiunii revocatorii, drept pentru care apreciem decizia legiuitorului de a le introduce în Codul civil modernizat. În timp ce în alte coduri civile acestea lipsesc, sau se instituie în număr limitat, în Codul civil olandez, care de altfel a constituit și sursa de inspirație pentru legiuitorul nostru, ele apar într-un număr impunător. Astfel, în art. 3:46 intitulat după traducerea în engleză: „Legal presumption of the existence of fraudulent conveyance”, cu scopul de a facilita sarcina probatorie a creditorilor sunt instituite prezumțiile legale care „deconspiră” înțelegerile frauduloase dintre debitor și terțul contractant [7].

Întrucât vorbim doar despre fapte prezumate, se admit probe contrare, care să răstoarne aceste prezumții, sarcina probării fiind deplasată către părțile actului juridic încheiat în dauna creditorului. Analizând prezumțiile cuprinse în Codul civil olandez, observăm că legiuitorul olandez a optat pentru o enumerare destul de cuprinzătoare, în timp ce legiuitorul nostru a optat pentru instituirea aparent a doar două prezumții: una care se referă la un act juridic în care valoarea de piață a prestației debitorului depășește cu o treime valoarea de piață a contraprestației terțului contractant și cea de-a doua la un act juridic încheiat de către debitor cu o persoană afiliată debitorului sau al cărui beneficiar este o persoană afiliată debitorului. Însă utilizând termenul de „persoană afiliată” și având în vedere cuprinsul art. 203 Cod civil olandez, cercul de subiecți de fapt crește semnificativ respectiv cresc și scenariile juridice posibile de construit.

Este de necontestat faptul că actele juridice cu titlu gratuit sunt suspectate mai ușor de posibilitatea de a dăuna, dar desigur și cele cu titlu oneros, când există un dezechilibru între prestații, raportat la valoarea de piață a lor sau în cazul în care debitorul contractează cu o persoană afiliată lui. Ori de regulă, persoanele afiliate debitorului, cunosc dificultățile financiare ale debitorului și conștientizează încălcarea drepturilor creditorilor săi pe care o face orice act de sărăcire [3, pct. 71].

Desigur, în afara acestei perioade suspecte, prezumțiile probatorii instituite nu operează. Totuși creditorul are dreptul de a înainta o acțiune revocatorie și în privința unui act juridic dăunător încheiat anterior perioadei suspecte, fiind ținut să demonstreze reaua-credință a debitorului, iar în cazul unui act juridic oneros – și reaua-credință a terțului. Această sarcină a probațiunii pune în discuție problema identificării ansamblului de circumstanțe care trebuie a fi aduse în fața judecătorului, și care dintre ele ar fi în măsură să susțină argumentele invocate. În acest sens, în doctrină se operează cu criteriul „actului normal” [1, p. 105]: dacă actul este anormal în ceea ce privește circumstanțele care îl înconjoară și îl fac suspect, proba fraudei este realizată. Implementarea acestei construcții juridice este justificată de necesitatea de a despo-văra creditorul de a proba efectiv starea de spirit a debitorului sub aspect subiectiv, care în principiu ar fi una imposibil de realizat, permițându-i creditorului să facă dovada fraudei într-un mod indirect, respectiv prin chiar actul încheiat de către debitorul său, producându-se o „deplasare” probatorie de la voința *per se* a debitorului („ceva” spiritual, nematerial, sufletesc, subiectiv) către actul juridic pe care l-a încheiat - „ceva” consistent, vizibil, material, adică ce aparține realității obiective. Cu toate acestea, probând faptele care îi dăunează, se consideră că a probat și starea de spirit, voința debitorului său, sarcina lui probatorie fiind îndeplinită” [1, p. 105-106].

Astfel, deosebim sub aspect temporal două categorii de acte juridice susceptibile de a fi atacate, unele încheiate în perioada suspectă, și altele încheiate înafara perioadei suspecte. Desigur, la nivel de gând, „planurile” debitorului, de a dăuna într-un fel sau altul pe actualii sau viitorii creditori, nu atrag consecințe juridice în afara unor materializări concrete, sub forma unor acte juridice. Or, „nimeni nu poate suferi o pedeapsă pentru gândurile lui”, astfel, indiferent de cât de dăunătoare nu ar părea, aceste construcții gânditoare sunt irelevante fără o exteriorizare materială. Prin urmare, nu avem în vedere orice act juridic, ci unul care să fie în măsură să dăuneze prin împiedicarea satisfacerii integrale a drepturilor creditorului față de debitor. Pe de altă parte, nu orice act juridic dăunător creditorului este susceptibil de a face obiectul unei acțiuni pauliene, ci doar cele încheiate de debitor cu bună-știință, adică cunoscând sau necunoscând, deși trebuind să cunoască că actul va dăuna creditorului sau cu intenția de a dăuna creditorilor în general. În situații de criză, după cum arată practica, ingeniozitatea debitorului nu are limite. Astfel, spectrul actelor juridice care ar putea fi dăunătoare pentru creditor este destul de mare.

Textul art. 895 alin. (1) face referire la termenul generic de act juridic care, ar putea fi eventual un contract de donație, un contract de vânzare-cumpărare etc. Dacă unele manifestări de rea-credință ale debitoru-

lui îndreptate spre dăunarea creditorului nu ridică prea multe semne de întrebare, unele dintre acestea sunt excluse de a fi atacate pe calea acțiunii revocatorii. În literatura de specialitate [3, pct. 12].

Sunt aduse exemple de fapte juridice ale debitorului prin care acesta de asemenea poate compromite executarea obligației sale, precum ar fi arderea singurului bun pe care debitorul îl are în proprietate și care i-ar beneficia creditorului într-o eventuală executare silită, însă, deși și acest fapt contravine bunei-credințe, întrucât provoacă diminuarea patrimoniului debitorului și afectează dreptul de gaj general al creditorului, el nu trebuie confundat [3, pct. 12] cu o „fraudă pauliană”, care se manifestă anume cu ocazia încheierii unui act juridic. O hotărâre a unei instanțe de judecată, în principiu tot nu poate face obiectul acțiunii revocatorii, și poate fi atacată doar printr-o cale de atac în ordinea prevăzută de codul de procedură civilă. În particular, în cazul unei hotărâri a instanței de judecată prin care s-a dispus partajarea averii comune a soților, hotărârea judecătorească nu poate fi atacată prin intermediul acțiunii revocatorii, teză susținută de Curtea de Casație franceză [1, p. 49]. Doctrina română, prezintă anumite argumente care ar sprijini posibilitatea atacării pe cale pauliană a unei hotărâri judecătorești, eventual într-un litigiu în care soții urmăresc în cadrul procesului de partaj obținerea unei hotărâri judecătorești pentru prejudicierea drepturilor creditorilor, în condițiile în care partajul s-a efectuat în lipsa creditorului și fără a se ține seama de opoziția pe care a făcut-o, partajul a fost simulat, partajul a fost făcut astfel încât creditorul nu a putut să intervină în proces. Deci, atacarea pe calea acțiunii revocatorii a unei hotărâri judecătorești prin care s-a tranșat un partaj este admisă ca o cale de excepție, doar în ipoteza în care mijloacele puse la îndemâna creditorilor nu au putut fi utilizate de aceștia, nu prin prisma propriei culpe, dar datorită fraudei debitorilor lor [1, p. 53].

Cât privește un contract de partaj a averii comune, încheiat între soți prin care soțul-debitor cedează proprietăți în mod artificial în favoarea celuilalt soț, în dauna creditorului, indubitabil este inclus în cercul actelor juridice posibil de a fi atacat în temeiul acțiunii revocatorii. De asemenea, un contract matrimonial a căror clauze în mod intenționat creează un dezechilibru între patrimoniul soților, cu scopul de a evita pe viitor satisfacerea creanțelor creditorilor, desigur nu este imun față de o acțiune revocatorie.

O tranzacție prin care debitorul „cedează teren” în mod nejustificat, înrăutățindu-și cu bună-știință situația financiară în detrimentul creditorului, este pasibilă de a fi declarată inopozabilă prin intermediul unei acțiuni revocatorii. Posibilitate oferită de legiuitor prin instituirea la alin. (1) art.1921 Nulitatea tranzacției: „Tranzacția poate fi declarată nulă pentru temeiurile generale de nulitate a actelor juridice. *Ea poate fi, de asemenea, atacată cu acțiune revocatorie sau cu acțiune în declararea simulației*”. Iar, în conformitate cu alin. (4) al aceluiași articol, hotărârea instanței prin care se constată sau se declară nulitatea tranzacției lipsește de orice efect hotărârea instanței prin care tranzacția judiciară a fost confirmată.

Drepturile neurmăribile în principiu, sunt excluse de la posibilitatea de a fi atacate pe calea acțiunii revocatorii, cum este cazul unei obligații de întreținere, dar nu și atunci când debitorul plătește o sumă excesivă pentru a fraudă interesele creditorilor săi [1, p. 50]. Deși executarea obligațiilor față de creditori, par a fi la prima vedere manifestări de bună-credință ale debitorului, ce denotă o responsabilitate a acestuia, fiind justificate și necesare, totuși există situații în care un act juridic de plată umbrește un scenariu dăunător pentru creditor. Autorii români, susțin că [1, pag. 41] plata unei datorii exigibile făcută de un debitor, chiar și insolubil, și cu rea-credință nu poate fi atacată de ceilalți creditori, orice plată având ca efect stingerea unei datorii. Dar va trezi dubii, de exemplu, executarea unei obligații prescise, îndeosebi în cazul existenței câtorva obligații prescise, a celei de valoare mai mare, plata unei obligații nescadente (în detrimentul celor scadente) sau prin alte modalități de plată neobișnuite. Deși, executarea unor obligații prescise nu pot fi neglijate în posibilitatea susținerii unor intenții frauduloase ale debitorului, abținerea debitorului în ridicarea excepției de tardivitate și recunoașterea unei acțiuni de încasare a datoriei ar putea ascunde o manifestare de rea-credință a debitorului, dar aceasta nu va putea fi contestată pe calea acțiunii revocatorii, creditorul având la dispoziție alte pârghii legale. Printre unele modalități de plată neobișnuite se regăsește și darea în plată, care prin punerea la dispoziție cu bună-știință de către debitor a unui alt bun de o valoare mai mare decât cea a obligației inițiale, constituie o sărăcire a debitorului și în mod clar dăunează celorlalți creditori.

Alte acțiuni ale debitorului care aparent sunt firești unei administrări ale patrimoniului asemenea unui bun proprietar, dar care sunt făcute în cunoștință de cauză despre o posibilă dăunare a creditorului, sunt cele care se referă la înlocuirea unor bunuri din patrimoniu cu altele, care sunt mai dificil de a fi urmărite

în cadrul unei proceduri silite de executare. Cum ar fi [3, pct. 57] înlocuirea unui imobil aparent ușor sechestrabil cu o sumă de bani, acțiuni ce compromit o eventuală exercitare a dreptului creditorului. De asemenea, transmiterea în arendă pe termen lung a unui imobil ipotecat pentru o chirie mică afectează dreptul creditorului ipotecar, prin aceea că reduce valoarea imobilului. De fapt, un contract de închiriere pe termen lung acordat asupra bunului ipotecat nu face în totalitate imposibilă executarea dreptului creditorului ci, prin faptul că reduce valoarea de piață a imobilului, reduce utilitatea și eficacitatea garanției. În mod similar sunt tratate și situațiile în care are loc constituirea unui drept real limitat în privința bunului, precum cea a unui uzufruct, servitute.

Doctrina în general, în dependență de contextul legislativ propriu, plasează declarația de renunțare la o succesiune, în lista actelor juridice ce pot fi atacate prin acțiune revocatorie, dacă aceasta este făcută în dauna creditorilor. Renunțarea la moștenire este actul juridic unilateral, expres și solemn prin care moștenitorul renunță la titlu de moștenitor. Întrucât, transmiterea proprietății în persoana succesibilului chemat are loc de drept, prin efectul deschiderii succesiunii și în baza vocației legale, dacă moștenitorul renunță, el înstrăinează un drept care îi era deja dobândit și în același timp el micșorează gajul creditorilor săi proprii, astfel încât este normal ca aceștia să aibă exercițiul acțiunii pauliene [1, p. 47]. Cu toate acestea, legiuitorul RM, a instituit o situație specială la art. 2401 alin. (1) CC care prevede dreptul creditorului de a cere ca obligațiile față de el ce incumbă debitorului care a renunțat la moștenire și care, la data renunțării, este în incapacitate de plată să fie stinse din contul masei succesoriale în limita cotei succesoriale la care debitorul care a renunțat la moștenire era în drept. Astfel, ținem să concluzionăm că pentru situația renunțării la succesiune, regulile acțiunii revocatorii nu se aplică [8, p. 477].

Toate aceste acte juridice încheiate de debitor, îl pot aduce în prag de insolvabilitate, dar această consecință, spre deosebire de legislația altor state, precum este cea a României, nu constituie o condiție minimă de antrenare a instituției acțiunii revocatorii, împiedicarea satisfacerii integrale a drepturilor creditorului fiind suficientă.

Situația actelor subsecvente

Urmare încheierii varietăților de acte descrise mai sus, terțul poate decide transmiterea dreptului dobândit unor alte persoane. Atare situații sunt posibile pe de o parte, întrucât sunt specifice circuitului civil, iar pe de altă parte unele sunt determinate de încrederea debitorilor în faptul că acestea ar facilita camuflarea manifestărilor dăunătoare pentru creditor. În această ordine de idei, apare necesitatea de a analiza posibilitatea înaintării acțiunii revocatorii în privința unui act juridic subsecvent dar și consecințele unei eventuale admiteri pentru subdobânditor. Legiuitorul nostru instituie la art.899 un tratament similar, astfel stabilind că: „Prin acțiune revocatorie se poate declara inopozabil și actul juridic subsecvent actului juridic inopozabil încheiat de către debitor. În acest caz, dispozițiile art. 895-900 se aplică în mod corespunzător, în special terțul contractant va fi debitorul, iar dobânditorul subsecvent va fi terțul contractant sau beneficiarul”. Respectiv, toate cerințele pentru admiterea acțiunii revocatorii înaintate față de debitor sunt identice celor înaintate față de terțul contractant, iar cele înaintate față de terțul contractant sunt identice celor înaintate față de dobânditorul subsecvent. Și desigur aici se transpun și cerințele față de calitatea de bună sau rea-credință a dobânditorului subsecvent sau cea a terțului contractant. Totuși, după cum se menționează în doctrina română, un act juridic subsecvent nu va fi declarat inopozabil, chiar dacă dobânditorul subsecvent este de rea-credință, în situația în care, actul juridic primar, este cu titlu oneros și terțul dobânditor este de bună-credință. Or, dacă nu se reușește declararea inopozabilității actului primar(respectiv cel dintre debitorul primar și terțul dobânditor), este superfluu din punct de vedere juridic a mai analiza soarta eventualelor acte subsecvente [1, p. 138].

Concluzii

Mecanismul pus în discuție în această lucrare - acțiunea revocatorie, numită și acțiune pauliană, constă în posibilitatea creditorului de a cere declararea față de el a inopozabilității actelor încheiate de debitor în dauna creditorului. Prin urmare, această acțiune își propune descurajarea debitorului în încheierea de acte juridice prin care se dorește evitarea sau crearea de impedimente în posibilitatea creditorului de a-și satisface creanța, acte care aduc atingere forței obligatorii a angajamentelor pe care și le-a asumat debitorul în momentul nașterii raportului contractual și care deviază de la principiul bunei-credințe. Acest principiu, în limitele normale, trebuie să însoțească subiecții de drept civil, respectiv debitorul și creditorul în cadrul

unui raport juridic contractual, inclusiv așa cum stabilește legiuitorul la art. 775 alin. (1) Cod civil, la momentul nașterii, pe durata existenței, la momentul executării și stingerii obligației. Prin urmare, comportamentul debitorului trebuie să corespundă unui așa nivel al standardului de conduită manifestat prin onestitate, corectitudine, deschidere și luare în cont a intereselor celeilalte părți al raportului juridic civil (art. 11 alin. (1) din Codul civil) care să-i asigure creditorului său posibilitatea satisfacerii creanței sale inclusiv prin evitarea unei eventuale implicări în încheierea de acte juridice care să împiedice sau să îngreuneze realizarea drepturilor creditorului. Reglementările în materie cuprind o legătură indisolubilă dintre acestea, datorită folosirii testului de „bună-credință”. Astfel, pe de o parte actul juridic în sine trebuie să corespundă bunei-credințe, dar și să nu cauzeze careva prejudicii terților, chiar dacă acesta beneficiază părților. Beneficiul actului juridic în cauză pentru debitor constă în spulberarea patrimoniului său în dauna satisfacerii drepturilor creditorului. Un asemenea comportament nicidecum nu poate fi o manifestare a „onestității”, cerute de art. 11 din Codul civil. Deși actul juridic încheiat se bucură de o prezumție de bună-credință, având în vedere manifestarea dăunătoare a debitorului, care desigur este una contrară bunei-credințe, este inadmisibil ca un asemenea act să fie opozabil creditorului și acesta să fie nevoit să se resemneze cu efectele actului.

Referințe:

1. IONESCU, B. *Acțiunea pauliană*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. București: Universul juridic, 2018.
2. ZAMȘA, C. *Codul Civil. Comentariu pe articole. Ediția 3*. Coordonatori: BAIAS, Fl.A., CHELARU, E., CONSTANTINOVICI, R. MACOVEI, I. București: C.H.Beck, 2021.
3. SAUTONIE-LAGUIONIE, L. *Action paulienne*. Université de Bordeaux, novembre 2016. Dalloz: Répertoire de droit civil, 2020.
4. CAZAC, O. *Adnotare la art. 888*. Codul civil adnotat. [Accesat la 1 decembrie 2022] Disponibil: animus.md/adnotari/888/
5. CAZAC, O. *Acțiunea Revocatorie*. Seminar desfășurat în cadrul Centrului de Instruire al Avocaților al Uniunii Avocaților în 17 aprilie 2019. [Accesat la 1 decembrie 2022] Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=wCpaJMKg3LY>
6. TURCU, I. *Legea procedurii insolvenței. Comentariu pe articole*. București: C.H.Beck, 2007, p. 316, apud TERZEA, V. *Noul Cod civil adnotat cu doctrină și jurisprudență*. Vol. 1, Ed. A 2-a, rev. București: Universul Juridic, 2014.
7. *Article 3:46 Legal presumption of the existence of fraudulent conveyance*.
1. If the juridical act that harms the recovery rights of one or more creditors, is performed within one year before its nullification and the debtor had not yet legally committed himself before the start of this period to perform that act, then there is a legal presumption that the involved persons on both sides of this juridical act knew or should have known that the before-mentioned recovery rights would be harmed as a result of this juridical act, if it concerns: **1°**. an agreement within which the value of the obligation of the debtor considerably exceeds the value of the obligation of his counterparty; **2°**. the performance of a not yet due and demandable debt or the provision of security for such a debt; **3°**. a juridical act performed by the debtor, who is a natural person, with or towards: **a.** his spouse, his child or foster child, his father or mother, his grandfather or grandmother, his grandchild, his brother or sister or a child of his brother or sister; **b.** a legal person in which he or one of the persons mentioned above under (a), is a member of the Board of Directors or of the Supervisory Board, or in which he or one of these persons, independently or jointly, take part as a shareholder, directly or indirectly, for at least one half of the issued share capital; **4°**. a juridical act performed by a debtor, who is a legal person, with or towards a natural person: **a.** who is a member of the Board of Directors or of the Supervisory Board of the debtor or who is this member's spouse, child, foster child, father, mother, grandfather, grandmother, grandchild, brother or sister or the child of this member's brother or sister; **b.** who, independently or jointly with his spouse or one of the other persons mentioned above under (a), take part as a shareholder, directly or indirectly, for at least one half of the issued share capital of the debtor; **c.** whose spouse, child or foster child, father or mother, grandfather or grandmother, grandchild, brother or sister or a child of this brother or sister, independently or jointly, take part as a shareholder, directly or indirectly, for at least one half of the issued share capital of the debtor; **5°**. a juridical act performed by a debtor, who is a legal person, with or towards another legal person: **a.** if one of

- these legal persons is a member of the Board of Directors of the other;**b.** if a member of the Board of Directors of one of these legal persons, which member is a natural person, is also a member of the Board of Directors of the other legal person or if this member's spouse, child, foster child, father, mother, grandfather, grandmother, grandchild, brother or sister or the child of this member's brother or sister is a member of the Board of Directors of the other legal person;**c.** if a natural person, who is a member of the Board of Directors or of the Supervisory Board of one of these legal persons, or if this member's spouse, child, foster child, father, mother, grandfather, grandmother, grandchild, brother or sister or a child of this brother or sister, independently or jointly, take part as a shareholder, directly or indirectly, for at least one half of the issued share capital of the other legal person;**d.** if the same legal person, or the same natural person, whether with or without his spouse, child, foster child, father, mother, grandfather, grandmother, grandchild, brother or sister or a child of his brother or sister, take part as a shareholder, directly or indirectly, for at least one half of the issued share capital of both legal persons;**6°.** a juridical act performed by a debtor, who is a legal person, with or towards another legal person who is legally connected with the same group of companies as the debtor himself. 2. With a 'spouse' is equated a registered partner or another life companion. 3. By a 'foster child' is understood a person who is durably raised and cared for by the debtor as if it was his own child; 4. A person who, less than a year before the nullification of the voidable juridical act, still was a member of the Board of Directors or of the Supervisory Board or a shareholder, is equated with a member of the Board of Directors or of the Supervisory Board or a shareholder. **5.** If a member of the Board of Directors of a legal person, which legal person in itself is a member of the Board of Directors of a third legal person, itself is also a legal person, then this last legal person is equated with the legal person who is a member of the Board of Directors of this third legal person.
8. CAZAC, O. *Drept civil. Moștenirea*. Seria Animus. Chișinău: Bons Offices, 2022.

Date despre autori:

Sergiu BAIEȘ, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: baies_sergiu@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-2343-420X

Elena ARAPU, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova, asistent universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: elenarapu@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-8678-291X

Prezentat la 15.12.2022

CZU: 343.82(478):341.231.14

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_07](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_07)

CLASIFICATOR LEGAL DE PENITENCIARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA. PROBLEME ȘI SOLUȚII DE DREPTURILE OMULUI

Oleg PANTEA

Universitatea de Stat din Moldova

În lucrare este prezentată analiza juridică a câmpurilor legale de categorizare a penitenciarelor în Republica Moldova, corelată cu principiile individualizării pedepsei închisorii, alături de alte principii fundamentale. Aflarea în detenție trebuie să-și îndeplinească scopul pentru care a fost plasată persoana – siguranța socială și reinsertia în comunitate. Realizarea acestui scop poate fi asigurată doar prin crearea și organizarea unui mecanism individualizat per persoană deținută.

Un loc aparte în lucrare a fost dedicat lacunelor de lege, cu privire la categoriile de penitenciare și tipurile de penitenciare, identificarea conceptelor „categorie” și „tip” în sensul legii execuțional-penale.

Totodată, au fost evidențiate problemele apărute în legătură cu stabilirea tipului de penitenciar de către instanța de judecată și posibilitatea atribuirii acestei competențe exclusiv sistemului administrației penitenciare.

Cuvinte-cheie: *penitenciar, categorie, tip, reinsertie, individualizare, planificarea pedepsei, deținut, liberarea din detenție.*

LEGAL CLASSIFIER OF PENITENTIARIES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA. HUMAN RIGHTS PROBLEMS AND SOLUTIONS

This research presents an analysis of the legal fields of categorization of penitentiaries in the Republic of Moldova, correlated with the principle of individualization of punishment and other fundamental principles. Detention must fulfill the purpose for which the person was placed in a penitentiary – social security and reintegration into community. The achievement of this goal can be ensured only by creating and organizing an individualized mechanism for each detained person.

A special place in this paper was dedicated to the law gaps regarding the categories and types of penitentiaries, as well as the identification of the concepts of „category” and „type” in terms of the criminal-executive law.

At the same time, there were highlighted the problems arising in connection with establishing the type of penitentiary by the court and the possibility of assigning this competence exclusively to the penitentiary administration system.

Keywords: *penitentiary, category, type, reintegration, individualization, punishment planning, detainee, release from detention.*

În ultimii ani tema locurilor privative de libertate în Republica Moldova a revenit în atenția publicului larg în urma condițiilor precare de detenție, a relelor tratamente, a decredibilizării sistemului justiției execuționale, dar și a Hotărârilor CEDO în care Republica Moldova a fost condamnată pentru încălcarea art. 3 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului. Însă adevărata nevoie în societate adesea rămâne ascunsă sub „plapuma” ignoranței, atenția fiind îndreptată către factori conjuncturali, fără a susține o cauză legitimă și absolut necesară astăzi.

Mai mult de 20 de ani se tot scrie/vorbește despre nevoia unui alt Penitenciar nr.13 (renumita și istovita clădire de pe str. Bernardazzi, mun. Chișinău), care să corespundă exigențelor elementare de condiții umane pentru deținerea persoanelor, iar de șapte ani nu se izbutește a pune prima piatră de temelie a unui nou penitenciar.

Volens nolens, închisorile sunt un subiect tabu, sunt privite ca fiind ceva din afara societății. Este o abordare simplistă, ce își are izvorul într-o mentalitate, cu regret, depășită. Or, oamenii care sunt angajați să lucreze în închisori (ofițeri, gardieni) fac parte din societate, la fel ca și cei care își execută pedepsele și ultimii, într-o zi, vor reveni de după gratii printre membrii societății. Stigmatizarea nici pe departe nu repre-

zintă un „colac de salvare”, ba dimpotrivă stimulează pe cei care au intrat în conflict cu legea să își repete faptele ilicite și în forme poate mult mai grave.

Revenind la tema cercetării: ce este închisoarea? Cunoscută și sub denumirea de penitenciar, închisoarea este o instituție unde, cei aflați în conflict cu legea penală sunt trimiși pentru a se preîntâmpina săvârșirea de noi infracțiuni și pentru a se realiza reinsertia socială. Oamenii plasați în închisoare se numesc deținuți sau condamnați.

În temeiul art. 72 Cod penal al Republicii Moldova [1, art. 72], pedeapsa cu închisoare se execută în următoarele categorii de penitenciare:

- a) de tip deschis;
- b) de tip semiînchis;
- c) de tip închis.

În penitenciare de tip deschis execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracțiuni săvârșite din imprudență.

În penitenciare de tip semiînchis execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracțiuni ușoare, mai puțin grave și grave, săvârșite cu intenție.

În penitenciare de tip închis execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracțiuni deosebit de grave și excepțional de grave.

Persoanele care nu au atins vârsta de 18 ani execută pedeapsa cu închisoare în centrele de detenție pentru minori și tineri, ținându-se cont de personalitatea condamnatului, antecedentele penale și gradul prejudiciabil al infracțiunii săvârșite.

Femeile condamnate execută pedeapsa închisorii în penitenciare pentru femei.

În același sens, Codul de executare al Republicii Moldova [2, art. 197], la art. 197, reliefează aceleași prevederi, adăugând elementul de categorizare după criteriile: gen și vârstă (femei și copii). Astfel, persoanele condamnate care nu au ajuns la majorat execută pedeapsa în centre de detenție pentru minori și tineri sau în sectoare separate ale penitenciarelor nespecializate, cu asigurarea pentru ei a condițiilor penitenciarului pentru minori. Iar femeile condamnate execută pedeapsa în penitenciare pentru femei sau în sectoare separate ale penitenciarelor nespecializate, cu asigurarea pentru ele a condițiilor penitenciarului pentru femei. Persoanele de sex feminin condamnate care nu au ajuns la majorat execută pedeapsa în penitenciare pentru femei, cu asigurarea pentru ele a condițiilor centrului de detenție pentru minori și tineri.

Legea nr. 300 cu privire la sistemul administrației penitenciare din 21.12.2017, în art. 11 al. (2) menționează despre instituțiile penitenciare:

- penitenciarele de tip deschis;
- penitenciarele de tip semiînchis;
- penitenciarele de tip închis;
- centrele de detenție pentru minori și tineri;
- penitenciarele pentru femei;
- casele de arest;
- spitalele penitenciare.

Analizând toate trei acte normative, observăm că legiuitorul operează cu noțiunile distincte de „categorii de penitenciare” și „tipuri de penitenciare”. În pofida faptului că, aparent ele ar putea fi abordate ca sinonime, totuși există diferențe conceptuale semnificative, ba mai mult, o integrare a noțiunii de „tip de penitenciar” în noțiunea mai largă „categorie de penitenciar”.

„Categorii” reprezintă o noțiune fundamentală și de maximă generalitate, care exprimă proprietățile și relațiile esențiale și generale ale obiectelor și fenomenelor realității, iar „tipul” este forma căreia îi corespunde un anumit grup de obiecte sau de fenomene. Prin urmare, în sensul prezentei legi execuțional-penale, categoriile de penitenciare includ: tipurile de penitenciare, în funcție de gradul de siguranță, și penitenciarele specializate (femei, minori).

La rândul său, Statutul executării pedepsei de către condamnați [3, sect. 3] a dedicat Secțiunea a 3-a „Clasificării penitenciarelor și repartiției deținuților”, relevând o structurare a acestora cu trimitere la art. 72 Cod penal, pct. 9: „Pedeapsa închisorii și detențiunii pe viață stabilită prin hotărârea instanței de judecată se

execută, în condițiile prevăzute de art. 72 din Codul penal, în penitenciare de tip deschis, semiînchis, închis, penitenciare pentru minori și penitenciare pentru femei, iar în caz de necesitate, pentru perioada acordării asistenței medicale specializate de staționar, și în spitale penitenciare. Deținerea preveniților se efectuează în izolatoarele de urmărire penală”.

În aceeași conjunctură, ordinul ministrului Justiției nr. 150 din 10.06.2022 privind stabilirea tipurilor de penitenciare, sectoarelor de detenție create în cadrul acestora și capacității de deținere pentru fiecare instituție [4, pct. 1 et. all], identifică noțiunea nouă de „tipul de bază al instituțiilor penitenciare”, punând accentul pe forma exactă de executare a pedepsei căreia îi aparține penitenciarul. De exemplu, pct. 1 la ordin: Penitenciarul nr. 1-Taraclia – penitenciar de tip închis, pentru detenția condamnaților majori de sex masculin, creându-se suplimentar: izolator de urmărire penală și sector de tip semiînchis pentru deținerea condamnaților de sex masculin.

Înțelegem rațiunea autorilor acestui ordin, care scoate în evidență un principiu fundamental la executarea pedepsei închisorii – individualizarea – în funcție de infracțiunea săvârșită, evaluarea psiho-socială, nevoile persoanei, programul individual și, nu în ultimul rând, necesitatea sistemului administrației penitenciare de a-și gestiona cât mai eficient cheltuielile de deținere și transportare dintr-un penitenciar în altul, la solicitarea instanței de judecată sau organului de urmărire penală. Crearea sectorului izolator de urmărire penală în Penitenciarul nr. 1-Taraclia optimizează resursele necesare pentru transportarea deținuților de la Taraclia la Cahul, unde, până nu demult, era unicul izolator de urmărire penală amplasat în zona de sud a republicii. Acest ordin încearcă să mai elimine o lacună gravă în legea penală și execuțional-penală din Republica Moldova și anume, repartizarea deținuților în funcție de tipul de penitenciar de către instanța de judecată, ceea ce reprezintă o eroare gravă cu referință la principiul individualizării executării pedepsei. Dar la acest aspect vom reveni ulterior.

Apoi, modelul și structura legală a instituțiilor penitenciare pare a fi una destul de complicată și considerăm că ar putea fi simplificată și ajustată la nevoile sistemului. De aceea, la elaborarea și armonizarea legislației penale și execuțional-penale ar fi bine să se consulte și să se țină cont de părerea specialiștilor din sistemul administrației penitenciare, care zilnic se confruntă cu procese de punere în executare a pedepsei închisorii.

În acest sens, propunerea noastră este să eliminăm din legislație clasificarea penitenciarelor după tipuri și să rămână la latitudinea Administrației Naționale a Penitenciarelor și a Ministerului Justiției această prerogativă. Art. 72 din Codul penal și art. 197 din Codul de executare ar trebui modificate după următorul conținut:

1. „Pedepsa cu închisoarea se execută în instituțiile penitenciare, care se înființează prin Hotărâre de Guvern.
2. În cadrul penitenciarelor pot fi create secții/sectoare de detenție în funcție de regimuri și categoriile de persoane condamnate.
3. Pentru anumite categorii de deținuți pot fi create penitenciare specializate: penitenciar pentru femei, penitenciar pentru minori (tineri) și penitenciar-spital.”

Regulile penitenciare europene [5] la fel nu indică asupra unor anumite categorii sau tipuri de penitenciare, ele stabilesc care sunt măsurile de siguranță, exigențele pentru amenajarea spațiilor, criteriile de separare a deținuților, principiile individualizării, alte reguli, clasificarea instituțiilor penitenciare fiind lăsată pe seama statelor membre.

Un indiciu important la care se referă legiuitorul este condiția separării diferitor categorii de deținuți, raportată la categoria de penitenciar. În temeiul art. 205 Cod de executare, în penitenciare se dețin separat:

- a) femeile - de bărbați;
- b) minorii - de adulți;
- c) persoanele aflate sub arest preventiv - de condamnați;
- d) persoanele condamnate pentru prima dată - de persoanele condamnate care anterior au executat pedeapsa închisorii și care au precedente penale nestinse;
- e) condamnații la pedeapsa detențiunii pe viață - de ceilalți condamnați;
- f) condamnații pentru săvârșirea infracțiunii cu participare - de ceilalți participanți la aceeași infracțiune;
- g) condamnații transferați în regim inițial de deținere în calitate de sancțiune disciplinară - de condamnații aflați în regim inițial pentru prima dată;
- h) condamnații care, în virtutea funcțiilor ocupate anterior, pot fi amenințați cu răzbunarea - de ceilalți condamnați;

- i) condamnații care beneficiază de dreptul de a se deplasa fără escortă sau însoțire - de ceilalți condamnați.
- j) alte forme de separare, dacă siguranța penitenciarului sau secției/sectorului impune acest lucru.

La repartizarea și separarea deținuților se va ține cont de cerințele legate de urmărirea penală, securitate și siguranță, precum și de necesitatea de a oferi regimuri potrivite tuturor deținuților.

Este foarte important să specificăm că, separarea deținuților după categoriile de mai sus nu trebuie sub nici o formă să afecteze drepturile omului, demnitatea umană, iar fiecare perioadă în detenție trebuie să fie gestionată astfel încât să faciliteze reintegrarea persoanelor private de libertate în societatea liberă. Însăși Legea supremă a statului proclamă în art. 1 al. (3), „Republica Moldova este un stat de drept și democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate” [6, art. 1]. Pedepsele și măsurile privative de libertate se execută în condiții care să asigure respectarea demnității umane. Persoanelor deținute le sunt garantate toate drepturile și libertățile, cu excepția acelor care au fost restrânse prin hotărârea instanței de judecată.

Condiții de executare a pedepsei închisorii după tipurile de penitenciare

În fiecare tip de penitenciar există trei regimuri de deținere: regimul inițial, regimul comun și regimul de resocializare. Executarea pedepsei în fiecare dintre regimuri este diferită și depinde de tipul de penitenciar.

Penitenciar de tip deschis

În regim inițial, condamnații se află timp de până la o lună din ziua intrării în penitenciar, luând în calcul toată perioada aflării în detenție. Condamnații care execută pedeapsa în regim inițial sunt în drept de a se deplasa liber, în intervalul de timp de la deșteptare până la stingere, pe teritoriul penitenciarului în limitele sectorului de detenție, pot avea asupra lor și de a utiliza obiecte de valoare și bani.

În regimul comun, condamnații, suplimentar la prevederile supra pot fi antrenați la muncă în afara penitenciarului fără supraveghere, pot beneficia de o deplasare de scurtă durată în condițiile prevăzute de lege.

În regim de resocializare, condamnații, suplimentar pot beneficia de dreptul de a locui cu familia într-un spațiu locativ din apropierea penitenciarului [2, art. 249].

Penitenciar de tip semiînchis

În penitenciarul de tip semiînchis, condamnații sunt deținuți cu pază și sub supraveghere permanentă, în modul și în condițiile stabilite de Codul de executare și Statutul executării pedepsei de către condamnați.

În regim inițial, condamnații se află timp de până la 3 luni din ziua intrării în penitenciar, luând în calcul toată perioada aflării în detenție. Persoanele deținute sunt repartizate în încăperi izolate cu cel mult 4 locuri și pot fi antrenați la munci care nu necesită ieșire din penitenciar.

În regim comun, suplimentar la prevederile de mai sus, condamnații sunt în drept, în intervalul de timp de la deșteptare până la stingere, să se deplaseze liber pe teritoriul penitenciarului în limitele stabilite de administrația penitenciarului, de asemenea, să fie antrenați în munci în afara penitenciarului, cu condiția asigurării supravegherii permanente.

În regim de resocializare, condamnații, suplimentar la prevederile date sunt în drept de a avea asupra lor și de a utiliza obiecte de valoare și bani; pot fi antrenați la muncă în afara penitenciarului fără supraveghere; pot beneficia de o deplasare de scurtă durată în condițiile legii.

În regim comun și în regim de resocializare, condamnații pot fi antrenați în munci în afara penitenciarului dacă dispun de dreptul de deplasare fără escortă sau însoțire [2, art. 250].

După adoptarea Codului contravențional, a fost instituită sancțiunea arestului contravențional. Aceasta se execută în condițiile prevăzute pentru penitenciarele de tip semiînchis sau, după caz, de tip deschis, având în vedere gradul de pericol social al faptei comise. De aceea, art. 250 Cod de executare ar trebui modificat și completat cu particularitățile executării sancțiunii arestului contravențional.

Penitenciar de tip închis

În penitenciarul de tip închis, condamnații sunt deținuți cu pază și sub supraveghere permanentă, potrivit regulilor de siguranță penitenciară.

În regim inițial, condamnații se află timp de până la 6 luni din ziua intrării în penitenciar, luând în calcul toată perioada aflării în detenție. Condamnații sunt repartizați în încăperi izolate cu cel mult 2 locuri; pot fi antrenați la munci care nu necesită ieșire din penitenciar.

În regim comun, condamnații sunt repartizați în încăperi izolate cu cel mult 4 locuri; pot fi antrenați la

munci care nu necesită ieșire din penitenciar, precum și în munci în afara penitenciarului, cu condiția asigurării pazei și supravegherii permanente; se pot deplasa liber în zona locativă și în încăperile de uz comun ale secției cu regim comun în intervalul de timp de la deșteptare până la stingere.

În regim de resocializare, condamnații sunt în drept să se deplaseze liber pe teritoriul penitenciarului în limitele stabilite de administrația penitenciarului, de asemenea, să fie antrenați în munci în afara penitenciarului, cu condiția asigurării supravegherii permanente.

În regim comun și în regim de resocializare, condamnații pot fi antrenați în munci în afara penitenciarului dacă dispun de dreptul de deplasare fără escortă sau însoțire, în condițiile prevăzute la Codul de executare [2, art. 251].

Centrele de detenție pentru minori și tineri

Condamnații în vârstă de până la 18 ani execută pedeapsa în Centre de detenție pentru minori și tineri în modul și în condițiile stabilite de lege. Condamnații care nu au împlinit vârsta de 18 ani pot executa pedeapsa și în sectoare separate ale penitenciarelor pentru adulți, însă în condițiile centrului de detenție pentru minori și tineri.

Condamnații minori sunt deținuți separat de condamnații adulți.

Condamnaților minori li se asigură o rație alimentară suplimentară. Ei au dreptul de a procura nelimitat produse alimentare folosind banii de pe contul lor de peculiu.

Regimul de deținere în centrul de detenție pentru minori și tineri corespunde regimului stabilit pentru penitenciarul de tip semiînchis, cu excepțiile prevăzute de lege.

Condamnatul minor poate beneficia:

a) în regim inițial - de o întrevvedere de scurtă durată o dată în lună și de o întrevvedere de lungă durată o dată în trimestru;

b) în regim comun - de o întrevvedere de scurtă durată o dată în săptămână și de o întrevvedere de lungă durată o dată în două luni;

c) în regim de resocializare - de o întrevvedere de scurtă durată o dată în săptămână, cu dreptul de a se deplasa în afara penitenciarului însoțit de reprezentantul său legal, și la o întrevvedere de lungă durată o dată în două luni, cu dreptul de a locui împreună cu familia într-un spațiu locativ separat pe teritoriul penitenciarului sau în apropierea lui.

La împlinirea vârstei de 18 ani, comisia înființată în penitenciar hotărăște asupra oportunității executării în continuare a pedepsei de către condamnat în centrul de detenție pentru minori și tineri până la atingerea vârstei de 23 de ani.

În temeiul hotărârii comisiei, administrația penitenciarului adresează instanței de judecată un demers privind transferarea condamnatului într-un alt penitenciar sau lăsarea lui în același penitenciar [2, ar. 252-254].

Penitenciarele pentru femei

Femeile condamnate execută pedeapsa în penitenciare pentru femei sau în sectoare separate ale penitenciarelor pentru bărbați, însă în condițiile penitenciarului pentru femei. Persoanele de sex feminin care nu au ajuns la majorat execută pedeapsa în condițiile centrului de detenție pentru minori și tineri.

Regimul de deținere în penitenciarul pentru femei corespunde regimului stabilit pentru penitenciarul de tip deschis, de tip semiînchis sau de tip închis, în conformitate cu prevederile art.72 al. (2), (3) și (4) din Codul penal, cu regimurile menționate mai sus.

Femeile gravide și mamele care au cu ele copii nu pot fi deținute în condițiile penitenciarului de tip închis. În penitenciare se amenajează încăperi speciale pentru îngrijirea femeilor gravide și creșe pentru copii. Mamele cu copii își pot păstra copiii născuți până la împlinirea vârstei de 3 ani, cu posibilitatea prelungirii suplimentare cu încă 6 luni, după care copilul este transmis rudelor sau autorităților tutelare [2, art. 256].

Detențiunea pe viață

Cea mai severă pedeapsă penală în Republica Moldova este detențiunea pe viață. Astfel, particularitățile executării acestei pedepse reprezintă un grad ridicat de severitate.

Detențiunea pe viață constă în izolarea condamnaților de ceilalți condamnați, într-un sector specializat al penitenciarelor de tip închis.

Pedeapsa detențiunii pe viață se execută în trei regimuri de deținere: inițial, comun și înlesnit.

Condamnații execută pedeapsa detențiunii pe viață în încăperi izolate, sub o permanentă supraveghere vizuală și/sau electronică. La solicitarea condamnatului sau în alte situații necesare la apariția pericolului pentru securitatea personală a condamnatului ori în scopul prevenirii unor noi infracțiuni sau conform indicațiilor medicale, prin decizia motivată a șefului penitenciarului, condamnatul poate fi deținut în cameră de unul singur.

În regim inițial, condamnatul la detențiune pe viață se află timp de 10 ani din ziua intrării în penitenciar. În funcție de personalitatea, comportamentul condamnatului și gradul de pericol posibil din partea acestuia, termenul menționat poate fi redus, cu transferarea condamnatului în regim comun, prin decizia directorului Administrației Naționale a Penitenciarelor, luată în temeiul hotărârii comisiei înființate în penitenciar.

Condamnații la detențiune pe viață: sunt repartizați în încăperi izolate cu cel mult 2 locuri; pot fi antrenați la munci care nu necesită ieșirea din camerele de detenție; beneficiază de dreptul la plimbări zilnice cu o durată de până la 2 ore, într-un loc special amenajat.

În regim comun, condamnații la detențiune pe viață: sunt repartizați în încăperi izolate cu cel mult patru locuri; pot fi antrenați la munci care nu necesită ieșire din sectorul de deținere sau în ateliere special amenajate în acest scop, cu condiția asigurării supravegherii permanente, în funcție de existența locurilor de muncă și condițiile detenției; beneficiază de dreptul la plimbări zilnice de până la 3 ore; au dreptul la întrevederi de lungă durată în condițiile stabilite pentru persoanele condamnate.

Transferul condamnatului la detențiune pe viață din regim comun în regim înlesnit se efectuează la momentul executării efective a termenului pedepsei, care îi dă posibilitatea solicitării liberării condiționate de pedeapsă înainte de termen în condițiile art. 91 alin. (5) din Codul penal. În regim înlesnit, condamnații pot avea întâlniri nelimitate cu colaboratorii serviciului de probațiune care își desfășoară activitatea în raza teritorială a instituției penitenciare și beneficiază de dreptul la o întvedere de lungă durată pe trimestru [2, art. art. 257-257¹]. Până în prezent nu există un mecanism viabil de liberare înainte de termen a deținuților pe viață, dar nici instanțele judecătorești nu își asumă responsabilitatea liberării, în pofida faptului că există persoane deținute care întrunesc condițiile prevăzute de Codul penal.

Având în vedere necesitățile gospodărești ale penitenciarelor, unele categorii de deținuți pot fi lăsați să-și execute pedeapsa în sectoarele de deservire ale penitenciarelor, inclusiv în izolatoarele de urmărire penală. În acest sens, trebuie îndeplinite următoarele condiții:

- acordul scris al deținutului;
- stabilirea executării pedepsei într-un penitenciar de tip semiînchis;
- persoane condamnate pentru prima dată la pedeapsa închisorii pe un termen de până la 7 ani, cu executarea pedepsei într-un penitenciar de tip închis.

Informațiile menționate supra reprezintă prezentarea generală a particularităților fiecărui regim din instituțiile penitenciare, reieșind din prevederile Codului de executare și Statutului executării pedepsei de către condamnați. Este o clasificare paradigmatică mult prea complicată pentru un sistem penitenciar care timp de 30 de ani este într-o continuă reformă și unde investițiile, cu regret, nu au fost dintre cele mai motivate, inclusiv sub aspectul infrastructurii și condițiilor de separare.

Ideea care și-a propus-o legiuitorul de la început a fost să diversifice regimurile după tipurile de penitenciare, astfel încât să poată fi asigurată detenția sigură, repartizată pe categorii și cu etape distincte de resocializare.

Deținutul este limitat de libertate fizic și juridic prin executarea pedepsei într-o instituție, în care, pe lângă suferința cauzată de pierderea libertății, este obligat să respecte și normativele de executare a pedepsei privind ordinea și securitatea penitenciară, să respecte disciplina interioară, alte reguli impuse de lege.

Însăși executarea pedepsei închisorii presupune un regim de viață mai neobișnuit, denumit „regim penitenciar”, care stabilește un șir de drepturi și obligațiuni, reguli de viață, activități de resocializare, de la intrarea în penitenciar pentru perioada detenției și până la eliberare. Astfel, regimul penitenciar nu se limitează la izolarea persoanei de restul comunității, ci reprezintă un complex de măsuri aplicate față de persoanele în privința cărora există o sentință de condamnare a instanței de judecată. Aici se include regimul zilei, de la deșteptare până la stingere, activitățile educative, munca deținuților, activitățile psiho-sociale.

Regimul penitenciar presupune și măsurile de menținere a ordinii și disciplinei penitenciare, astfel încât prin acestea să fie asigurată securitatea deținuților, siguranța personalului penitenciar, întreținerea clădirilor

și spațiilor de regim, monitorizarea conduitei, condițiile detenției, alte măsuri care trebuie să împiedice actele de indisciplină.

Disciplina condamnaților este mijlocul de formare, resocializare a lor. Regulile de disciplină sunt stabilite de personalul penitenciar și de autoritățile centrale care asigură punerea în executare a pedepsei închisorii (Administrația Națională a Penitenciarelor a Ministerului Justiției). Acestea de obicei sunt reguli impuse, deseori acceptate cu greu de persoanele deținute, în scopul menținerii ordinii și disciplinei. Pentru nerespectarea regulilor, legea execuțional-penală prevede răspunderea disciplinară, modalitate specială de răspundere (avertismentul; suspendarea dreptului la colete, pachete cu provizii și banderole, cu excepția bunurilor necesare pentru igiena individuală și asistență medicală, pe un termen de cel mult 2 luni; suspendarea dreptului la întrevederi de scurtă și de lungă durată, pe un termen de cel mult 3 luni; interdicția de a locui în afara teritoriului penitenciarului, în cazul condamnatului care beneficiază de dreptul de a se deplasa fără escortă sau însoțire; izolarea disciplinară; transferarea condamnatului din regimul de resocializare sau, în cazul condamnatului la detențiune pe viață, din regimul înlesnit în regimul comun de deținere; transferarea condamnatului în regim inițial), sau după caz, răspunderea civilă, contravențională sau penală.

Revenind la regimurile penitenciare, inițial, comun și resocializare, constatăm o identificare a lor într-o ordine descrescătoare de severitate, având în vedere particularitățile fiecărui regim. Ele se diferențiază în raport cu gradul de limitare a libertății de mișcare a persoanelor condamnate, modul de acordare a drepturilor și de desfășurare a activităților, precum și cu condițiile de detenție.

Art. 219 al. (4) Cod de executare prevede că, transferarea condamnatului dintr-un regim de deținere într-un alt regim de deținere, în cadrul aceluiași penitenciar, se efectuează în temeiul hotărârii comisiei înființate în penitenciar, din a cărei componență fac parte reprezentanți ai administrației penitenciarului, ai autorității administrației publice locale, ai asociațiilor obștești, specialiști în domeniul psihologiei și, după caz, alte persoane. În cazul minorilor, în comisie vor fi incluși și reprezentanți ai autorității tutelare [2, art. 219]. Dacă la prima vedere pare a fi totul clar, evidențiind competența comisiei penitenciare la transferul dintr-un regim în altul, însă de fapt această competență este mai mult una formală, fără a ține cont de punctul de vedere al membrilor comisiei. Legiuitorul prevede pentru regimul inițial din fiecare tip de penitenciar un termen fix de executare a pedepsei, astfel la împlinirea termenului volens nolens condamnatul va fi transferat în regimul comun, adică vrea sau nu vrea comisia. Totodată, legiuitorul nu prevede o modalitate de prelungire a termenului de aflare în regimul inițial, decât în cazul în care condamnatului i-a fost aplicată sancțiunea disciplinară „transferul în regim inițial”. Astfel, rolul comisiei penitenciare este practic nul în raport cu transferul condamnatului dintr-un regim în altul.

În aceeași ipostază apare regula transferului la regimul de resocializare. Art. 282 al. (1) Cod de executare prevede, în cazul eliberării condiționate înainte de termen, în scopul pregătirii pentru eliberare, cu cel puțin 6 luni înainte de expirarea termenului de executare a pedepsei închisorii, condamnații care își execută pedeapsa în regim comun și care nu au sancțiuni disciplinare nestinse sunt transferați în regim de resocializare [2, art. 282]. Și în acest caz legiuitorul stabilește expres condițiile pentru transferul deținuților la regimul de resocializare: să nu aibă sancțiuni nestinse și termenul împlinit. Care atunci e rolul comisiei penitenciarului? Doar să constate îndeplinirea acestor două condiții.

Din descrierea particularităților pentru fiecare regim în parte reiese că, în regimul inițial persoana se va afla trei, șase sau nouă luni, în funcție de tipul penitenciarului și va executa pedeapsa în încăperi de tip celulă. Restul populației penitenciare, la regimul comun sau resocializare, în penitenciarele de tip închis și semiînchis, va executa pedeapsa în spații dormitoare de tip comun – baracă – și au practic libertatea de mișcare neîngrădită în interiorul zonei locative. Infrastructura învechită a penitenciarelor moștenită din imperiul sovietic nu permite diferențierea reală a tipurilor de penitenciare închis de semiînchis, la regimurile comun și resocializare.

În pofida faptului că reglementările respective au fost criticate în repetate rânduri, inclusiv în cadrul recomandărilor proiectului „Twinning” desfășurat în cadrul sistemului penitenciar între 2009-2010 - „Susținerea Reformării Sistemului Instituțiilor Penitenciare și a Reformei Penale în Republica Moldova”, până în prezent au rămas fără modificări, cu toate că respectarea exactă a acestora poate să ducă până la absurd

atunci când în unicul penitenciar pentru femei din Republica Moldova (Penitenciarul nr. 7-Rusca) urmează a fi create cel puțin 12 sectoare distincte de detenție corespunzătoare fiecărui tip de penitenciar și regim de detenție (inițial, comun și de resocializare pentru fiecare tip).

Toate aceste confuzii apărute în legătură cu regimurile de executare după tipul de penitenciar nu fac altceva decât să complice situația persoanelor deținute, dar și munca personalului care pune în executare pedeapsa închisorii. Din punct de vedere practic, imposibilitatea diferențierii acestor regimuri după tipul de penitenciar consolidează dezvoltarea unui flagel sensibil al penitenciarelor – subcultura criminală. În sistemul de detenție după modelul „baracuri”, și libertatea de deplasare pe teritoriu a deținuților face imposibilă separarea lor după categorii. Astăzi, într-un „barac” se dețin de la două până la patruzeci de persoane, care pe timpul nopții practic sunt lăsați fără supraveghere și face să se mențină forța organizațiilor colective criminale, care pot provoca tot felul de dezordini. Spații disponibile pentru deținerea separată pe motive de siguranță sunt doar la sectoarele cu regim inițial, de tip celulă, unde deplasarea este restricționată. Astfel, separarea deținutului pe motive de siguranță nu face altceva decât să defavorizeze condițiile de detenție, să încalce drepturile pentru detenția în regimul comun, pentru că de fapt el trebuie să execute pedeapsa în regimul comun, în acele condiții prevăzute pentru regimul inițial. Protecția de care trebuie să beneficieze un deținut aflat în siguranță determină efectul diametral opus, plasarea în condiții mai defavorizate, ceea ce este inacceptabil pentru un sistem de executare bazat pe respectarea drepturilor omului. Iar răspunsul autorităților penitenciare rămâne standard: „nu avem alte condiții”. Fără o supraveghere de calitate și un regim bine pus la punct nu poți niciodată să asiguri separarea deținuților pe categorii.

Până la 1991, sistemul penitenciar din Republica Moldova aparținea sistemului de executare a pedepselor al Uniunii Sovietice, iar dislocarea instituțiilor de detenție pe teritoriul țării noastre avea o singură menire – educarea prin muncă. Deținuții munceau în trei schimburi la atelierele de producere de pe teritoriul penitenciarelor, corespunzător alte activități nu aveau, și nici timp pentru ilegalități și indisciplină nu le rămânea. Excepție făceau izolatoarele de urmărire penală, destinate deținerii persoanelor arestate preventiv sau a celor aflate sub urmărire penală. După 1991, infrastructura nu s-a schimbat, fără mari investiții, decât lucrări de mentenanță și de întreținere a clădirilor și spațiilor penitenciarelor.

Măsurile de resocializare și reintegrare în comunitate sunt aplicate, în mare parte, în ultimele șase luni ale termenului de executare a pedepsei, când condamnatul ar trebui transferat în regimul de resocializare, după cum am scris mai sus, în condițiile prevăzute de lege.

În continuarea demersului științific, potrivit Regulii nr. 4.1 din Ansamblul de Reguli Minime pentru Tratatamentul Deținuților (Regulile Nelson Mandela), scopul sentinței privative de libertate sau ale măsurilor similare care privează o persoană de libertate sunt, în primul rând, de a proteja societatea de infracțiuni și de a reduce recidivismul. Scopul dat pot fi atins doar dacă perioada de detenție este aplicată pentru a asigura, în măsura posibilă, reintegrarea unor atare persoane în societate după eliberare, astfel încât ele să ducă un mod de viață în conformitate cu legea și să se poată întreține [7, Regula nr. 4.1].

Codul penal al Republicii Moldova prevede în art. 72 al. (7) că, schimbarea categoriei penitenciarului se efectuează de către instanța de judecată în corespundere cu legislația [1, art. 72]. De fapt, această normă nu s-a aplicat niciodată în practică și nu există claritate în ce condiții ar fi posibilă schimbarea categoriei penitenciarului. La rândul său, art. 385 al. (1) pct. 9) din Codul de procedură penală stabilește că, tipul instituției în care urmează a fi executată pedeapsa este stabilit prin hotărârea instanței de judecată. Astfel, judecătorul este cea persoană care își ia asupra sa responsabilitatea nu doar pentru individualizarea pedepsei penale, ci și pentru individualizarea executării acesteia. Iar, în calitate de criterii de stabilire a tipului de penitenciar sunt: termenul pedepsei, sexul persoanei și vârsta (minori). Constatăm că, legiuitorul a trecut cu vederea un criteriu fundamental de stabilire a executării pedepsei – individualizarea – după: natura faptei, profilul făptuitorului, atitudinea, conduita post-infracțională, riscurile.

Principiul individualizării executării pedepsei presupune luarea în considerare a caracteristicilor personalității condamnaților, nevoile și riscurile specifice și reflectarea acestora în planul individual de executare a pedepsei [2, Regula nr. 3]. Este puțin probabil că aceste particularități vor fi luate în considerare la stabilirea executării pedepsei de instanța de judecată, deoarece presupune implicare multidisciplinară a specialiștilor psihologi, asistenți sociali, educatori, siguranța deținerii și regim penitenciar. Corespunzător,

aceste competențe de stabilire a tipului de penitenciar trebuie atribuite personalului specializat al penitenciarelor. Astfel, instanța de judecată va aprecia care este pedeapsa, iar stabilirea tipului/categoriei penitenciarului trebuie să rămână pe seama personalului penitenciar.

Astfel, prevederile art. 72 al. (7) din Codul penal urmează a fi modificate și completate într-o redacție nouă, după cum urmează: „stabilirea și schimbarea tipului de penitenciar se efectuează de personalul specializat al instituției penitenciare, în baza evaluării preliminare a deținutului”, iar art. 385 al. (1) pct. 9 din Codul de procedură penală urmează a fi exclus.

În aspect comparativ, la nivelul statelor occidentale stabilirea tipului de penitenciar este în mare parte de competența administrației penitenciare (de exemplu, Germania, Austria, Țările de Jos, Norvegia), doar în câteva dintre state tipul de penitenciar este determinat de instanța de judecată (de exemplu, Lituania), iar în unele țări funcționează sistemul combinat, când instanța decide unde va executa pedeapsa deținutul în regimul inițial și administrația penitenciară decide ulterior asupra executării de mai departe a pedepsei (de exemplu, România). La prima vedere, pare a fi o opțiune bună și sistemul combinat de repartizare a condamnaților pentru executarea pedepsei, doar că nu este pe deplin justificată necesitatea stabilirii anume de instanța de judecată a locului regimului închis (inițial), după care criteriile se determină și dacă există o evaluare prezentențială a deținutului. Este important să apreciem corect încă de la etapa inițială modul de executare a pedepsei, nevoile condamnatului, personalitatea acestuia, pentru planificarea eficientă a executării pedepsei.

Nu putem trece cu vederea rolul angajaților care interacționează zilnic cu condamnații, care le cunosc problemele, riscurile, nevoile, ei pot să-i evalueze în rezultatul activităților care le desfășoară, propunând regimuri motivaționale de executare a pedepsei. Anume personalul penitenciar cunoaște cel mai bine deținuții și poate înainta propuneri fundamentate pe evaluare cu privire la schimbarea tipului de penitenciar sau regimului de deținere, după caz. Mai mult, la depunere, deținuții sunt evaluați inițial, fiindu-le identificate preliminar nevoile, acțiunile planificate și periodic personalul specializat monitorizează gradul de evoluție a schimbărilor lui în detenție. Planificarea executării pedepsei este un proces continuu, care se adaptează periodic la evoluțiile schimbărilor de comportament, de personalitate. În ansamblu, personalul poate folosi metoda „sistemului progresiv de executare a pedepsei” pentru a asigura o reinsertie cât mai reușită în comunitate, metodă despre care vom scrie mai jos.

În raportul său către Guvernul Republicii Moldova, Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT) a specificat că autoritatea judecătorească trebuie să stabilească durata corespunzătoare a pedepsei pentru o anumită infracțiune, pe când angajații sistemului penitenciar trebuie să fie responsabili pentru determinarea regimului de detenție în baza criteriilor oficial aprobate și evaluărilor individuale ale deținuților [9].

În prezent, legea penală limitează drastic individualizarea modului de executare a pedepsei, nu permite clasificarea deținuților în funcție de nivelul de risc și nu prevede revizuirea tipului de penitenciar sau regim (nivelului de siguranță) stabilit în sentință, ceea ce împiedică gestionarea eficientă și flexibilă a deținuților de către sistemul administrației penitenciare.

Prin modalitatea în care este definită executarea pedepsei închisorii se formează percepția oamenilor despre scopul și funcțiile pedepsei, despre persoana condamnată, despre perspectivele de reinsertie socială. De la o epocă la alta, observăm că anume sistemul de executare a pedepselor, chiar și în cele mai dezvoltate țări, se schimbă foarte lent, este ultima schimbare care are loc într-un stat. Furia socială colectivă asupra persoanelor care au comis crime, dinamica dreptului represiv trebuie aduse de la o intensitate ridicată la o intensitate medie, iar emoțiile, tendințele înrădăcinate de zeci de ani trebuie temperate și readuse în albia drepturilor omului. Pedeapsa cu închisoarea privează persoana de libertate, dar nu și de celelalte drepturi: la viață, sănătate, condiții de trai, la educație, altele.

În **CONCLUZIE**, urmare a analizei informației prezentate supra, susținem următoarele:

1. Persoanelor deținute în penitenciare le sunt garantate drepturile și libertățile, cu excepția acelor care au fost restrânse prin hotărârea instanței de judecată.
2. Scopul sentinței privative de libertate sau ale măsurilor similare care privează o persoană de libertate sunt, în primul rând, de a proteja societatea de infracțiuni și de a reduce recidivismul, de a schimba conduita făptuitorului. Scopul dat poate fi atins doar dacă perioada de detenție este aplicată pentru a asigura,

în măsura posibilă, reintegrarea unor atare persoane în societate după eliberare, astfel încât ele să ducă un mod de viață în conformitate cu legea și să se poată întreține.

3. Legea penală și execuțional-penală stabilește clasificarea penitenciarelor în Republica Moldova: de tip deschis, de tip semiînchis, de tip închis, centre de detenție pentru minori și tineri, penitenciare pentru femei, case de arest, spitale penitenciare, una confuză și dezorganizată în condițiile actuale, care urgent trebuie revizuită.

4. Principiul individualizării executării pedepsei presupune luarea în considerare a caracteristicilor personale ale condamnaților, nevoile și riscurile specifice și reflectarea acestora în planul individual de executare a pedepsei.

5. Regimul penitenciar stabilește un complex de măsuri, drepturi și obligațiuni, de la intrarea în penitenciar pentru perioada detenției și până la eliberare, inclusiv măsuri de menținere a ordinii și a disciplinei penitenciare, astfel încât prin acestea să fie asigurată siguranța deținuților și siguranța personalului din penitenciar, reintegrarea socială a persoanelor.

6. Autoritatea judecătorească trebuie să stabilească durata pedepsei pentru o anumită infracțiune, iar angajații sistemului penitenciar trebuie să fie responsabili pentru determinarea regimului de detenție în baza criteriilor oficial aprobate și evaluărilor individuale ale deținuților.

În rezultatul investigațiilor realizate se înaintează următoarele **RECOMANDĂRI**:

1. Modificarea art. 72 al. (1) Cod penal și art. 197 al. (1) Cod de executare, prin redefinirea clasificatorului de penitenciare într-o formulă mai simplificată, cu atribuirea prerogativelor de stabilire a tipurilor de penitenciare către Administrația Națională a Penitenciarelor, Ministerul Justiției. Totodată, se recomandă modificarea și completarea conținutului art. 72 al. (7) Cod penal în redacție nouă, după cum urmează: „stabilirea și schimbarea tipului de penitenciar se efectuează de către personalul specializat al instituției penitenciare, în baza evaluării preliminare a deținutului”, iar art. 385 al. (1) pct. 9 din Codul de procedură penală urmează a fi exclus.

2. Modificarea și completarea art. 250 Cod de executare cu particularitățile executării sancțiunii arestului contravențional.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat la 18.04.2022. Publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 128-129 din 13.09.2002. Republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 72-74 din 14.04.2009.
2. Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat la 24.12.2004. Publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 34-35 din 03.03.2005. Republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 214-220 din 05.11.2010.
3. Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 583 din 26.05.2006. Publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 91-94 din 16.06.2006.
4. Ordinul Ministrului Justiției nr. 150 din 10.06.2022, privind stabilirea tipurilor de penitenciare, sectoarelor de detenție create în cadrul acestora și capacității de deținere pentru fiecare instituție.
5. *Regulile penitenciare europene (REC 2006)2, adoptate de Comitetul de Miniștri ai Consiliului Europei la 11.01.2006, în timpul celei de-a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați*. [Accesat la 15.12.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/16804c8d9a>
6. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. Publicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 1 din 12.08.1994. Republicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78 din 29.03.2016.
7. *Ansamblul de Reguli minime ale ONU pentru tratamentul deținuților, adoptate prin Rezoluția Adunării Generale din 17.12.2015*. [Accesat la 20.12.2022] Disponibil: https://avp.ro/wp-content/uploads/2020/07/ansamblu_reguli_mnp.pdf
8. *Recomandarea Rec(2003) 23 a Comitetului de Miniștri al CE către statele membre privind managementul de către administrația penitenciară a condamnaților pe viață și a celor pe termen lung*. [Accesat la 20.12.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/romanian-compendium-2015/16806ab9b7>
9. *Raportul către Guvernul Republicii Moldova privind vizita efectuată în Republica Moldova de către Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT) din 14-25 septembrie 2015*. [Accesat la 21.12.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/16806975da>

10. Strategia de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 1462 din 30.12.2016. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 50-59 din 17.02.2017.
11. Hotărârea Guvernului nr. 872 din 14.12.2022 pentru modificarea Hotărârii Guvernului nr. 437/2018 cu privire la organizarea și funcționarea Administrației Naționale a Penitenciarelor. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 401 din 15.12.2022.
12. Dobrica Petronel. *Progresivitatea sociabilității în două sisteme penale. Instituția regimului progresiv de executare a pedepsei cu închisoarea*. În: *Sociologie Românească*, volumul VIII, Nr. 1, 2010, pp. 27-39.

Notă: *Articolul a fost elaborat în contextul Proiectului Instituțional „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică „Drept Public Comparat și e-Guvernare”, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.*
(cifra proiectului - 20.80009.1606.15)

Date despre autor:

Oleg PANTEA, dr. conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova

Email: panteaoleg@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8790-5472

Prezentat la 19.01.2023

CZU: 347.628.42(438)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_08](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_08)

CONCEPTUL RELAȚIILOR DE FACTO ÎN POLONIA

Arkadiusz WUDARSKI

Universitatea Europeană Viadrina din Frankfurt/Oder (Germania)

Prezentul articol¹ este primul dintr-o serie de articole consacrate relațiilor de facto, i.e. concubinajului, în Polonia. În mod tradițional, concubinajul a fost definit în Polonia în opoziție cu căsătoria și înseamnă o relație pe termen lung între un bărbat și o femeie care trăiesc împreună în afara unei căsătorii oficiale. Concubinajul este larg răspândit în Polonia și este acceptat de marea majoritate a cetățenilor. În același timp, în prezent, nu există propuneri legislative care să vizeze reglementarea cuprinzătoare a concubinajului și pare puțin probabil ca acest lucru să se schimbe în viitorul apropiat. Încercări de a crea un cadru legal pentru concubinaj au fost întreprinse în trecut, într-o măsură modestă, și limitate la anumite aspecte ale dreptului civil. În perspectivă, ne putem aștepta să vedem o continuare a modelului trecut de legislație neordonată, dispersată. Conceptul concubinajului va fi probabil introdus în diverse acte juridice și, astfel, indirect, concubinajul va fi parțial integrat în sistemul juridic polonez.

Cuvinte-cheie: *relații de facto, concubinaj, concubini, dreptul familiei, relații de familie, dreptul civil, căsătorie, divorț, jurisprudență.*

THE CONCEPT OF DE FACTO RELATIONSHIPS IN POLAND

This article is the first in a series of articles dedicated to de facto relationships, i.e. cohabitation, in Poland. Traditionally, cohabitation has been defined in Poland in opposition to marriage, and means a long-term relationship between a man and a woman who are living together outside a formal marriage. Cohabitation is widespread in Poland and is accepted by the great majority of citizens. At the same time, currently, there are no legislative proposals aimed at regulating in a comprehensive manner cohabitation, and it seems unlikely that this will change in the near future. Attempts to create a legal framework for cohabiting persons, to a modest extent, and limited to selected aspects of civil law, have been undertaken in the past. Looking to the future, then, we can expect to see a continuation of the past pattern of uncoordinated, scattered legislation. The concept of cohabitation will likely be introduced into various legal acts, and thus, indirectly, cohabitations will be partially integrated into the Polish legal system.

Keywords: *de facto relationships, cohabitation, cohabitants, family law, family relations, civil law, marriage, divorce, jurisprudence.*

Introducere

Polonia este în general considerată o țară foarte conservatoare, cu o înțelegere tradițională a familiei, iar apariția recentă a așa-numitelor „zone fără LGBT” [1, p. 191] pare să confirme acest lucru. Aceasta este, totuși, o viziune destul de simplistă și unilaterală a societății poloneze. Pentru o imagine completă, este necesar să se facă distincția între realitatea socială, evoluțiile juridice și agendele politice. Istoria recentă a țării este de asemenea relevantă aici, în special transformările sistemice concentrate în primul rând pe schimbările legale în domenii de importanță pentru economie și pe adaptarea legislației la cerințele Uniunii Europene. În mod surprinzător, aceste schimbări au avut un impact redus asupra dreptului familiei, care – ca urmare – este cel mai neglijat domeniu al dreptului civil polonez. Dreptul familiei din Polonia a fost depășit de schimbările sociale și nu mai reflectă nevoile și realitățile contemporane. Această stagnare a fost de lungă durată și, din păcate, se înrăutățește. În timp ce acest studiu se concentrează în primul rând pe mediul juridic legat de relația de facto din Polonia, alte aspecte sunt, de asemenea, discutate acolo unde este relevant pentru o mai bună înțelegere a situației.

¹ Articolul se bazează pe o parte a versiunii în limba engleză a capitolului publicat în Intersentia 2023 ca parte a proiectului internațional „The Legal Status of De Facto Relationships” organizat de Jens Scherpe (Universitatea din Cambridge) și Andy Hayward (Universitatea din Durham).

Constituția poloneză definește căsătoria ca uniunea dintre un bărbat și o femeie. Căsătoria (în acest sens restrâns), familia, maternitatea și paternitatea sunt astfel sub protecția și îngrijirea Republicii Polone [2]. Definiția constituțională a unei familii este destul de largă și include cuplurile necăsătorite, care conviețuiesc. Prin urmare, familiile sunt protejate, indiferent dacă au fost create prin căsătorie sau printr-o comunitate de facto de părinți care cresc copii [3, p. 191]. Cu toate acestea, nici căsătoriile între persoane de același sex și nici parteneriatele înregistrate nu sunt reglementate la acest nivel. Într-adevăr, legalizarea căsătoriilor între persoane de același sex este considerată a fi neconstituțională și nu există nicio acțiune serioasă în curs de a schimba acest lucru. De asemenea, încercările de a reglementa parteneriatele înregistrate între persoane de același sex nu au avut succes.²

Există multe motive pentru situația actuală. Calculul politic și atașamentul larg răspândit față de valorile tradiționale (influențate de învățătura socială romano-catolică) sunt cu siguranță relevante aici, la fel ca și teama de potențialele consecințe ale legalizării uniunilor homosexuale, inclusiv adopția de copii de către cuplurile de același sex. Această problemă continuă să polarizeze societatea poloneză și este adesea folosită pentru a mobiliza sprijinul politic în diferite moduri. Nu este surprinzător, așadar, că căsătoria tradițională este încă singura formă de relație oficializată acceptată legal în Polonia.

1. Natura recunoașterii relațiilor de facto

În dreptul polonez, nu există nici definiții legale, nici acte juridice specifice dedicate concubinajului. Prevederile relevante sunt împrăștiate în diverse acte legislative din multe ramuri de drept, inclusiv dreptul familiei, dreptul contractelor și dreptul succesoral, precum și dreptul social, public, comercial, medical, procesual și penal. Cu toate acestea, legiuitorul nu au folosit termenul „concubinaj”, care în poloneză poate fi perceput peiorativ. În schimb, sunt utilizați alți termeni suficient de amplii, cum ar fi „persoană în relație strânsă” (osoba bliska), „persoană care conviețuiește” (osoba pozostająca we wspólnym pożyciu) sau „persoană care trăiește într-o gospodărie comună” (osoba pozostająca we wspólnym gospodarstwie domowym). Aceste cuvinte captează sensul termenului englez „cohabitant”, dar nu se limitează la acesta.

În literatura juridică poloneză, concubinajul este, în general, definit ca o relație de lungă durată între un bărbat și o femeie care trăiesc împreună fără căsătorie oficială [4, p. 16; 3, p. 188]. Definiția acestui concept implică puternic o normă socială a căsătoriei și este prezentată în contrast cu aceasta. Cu toate acestea, chiar și această înțelegere restrânsă a concubinajului variază și în prezent nu există o definiție unică, convenită asupra concubinajului. Mai mult, există și o dezbatere dacă concubinajul legal se aplică numai cuplurilor de sex opus sau include și cuplurile de același sex. În ciuda acestei chestiuni, care va fi discutată mai detaliat mai târziu, situația juridică a concubinilor din Polonia este astfel reglementată doar parțial și încă nu este transparentă. Multe probleme rămân nerezolvate. Atunci când astfel de cauze ajung în judecată, se aplică prevederile normative generale, iar jurisprudența joacă un rol esențial atât în interpretarea lor, cât și în căutarea unor soluții acceptabile din punct de vedere social, echilibrate și echitabile. Dar, deși în acest fel în Polonia se creează în prezent noi abordări juridice cu privire la concubini, nu există o dezbatere publică semnificativă asupra acestei chestiuni și nicio inițiativă legislativă pentru a reglementa mai coerent concubinajul.

2. Criteriile de calificare

Gândirea juridică despre concubinaj a cunoscut o evoluție interesantă în Polonia [5, p. 59-65], iar atât în doctrină, cât și în jurisprudență au fost formulate diverse definiții ale acestui concept. Cu toate acestea, încă nu a fost propusă o definiție satisfăcătoare la nivel universal, concubinajul lăsând încă o situație de fapt nereglementată de lege.

2.1. Abordarea tradițională: concubinajul între persoane de sex opus

În mod tradițional, concubinajul a fost definit în Polonia în opoziție cu căsătoria și înseamnă o relație pe termen lung între un bărbat și o femeie care trăiesc împreună în afara unei căsătorii oficiale [4, p. 16]. Existența copiilor, fie în comun, fie dintr-o relație anterioară, nu are impact asupra recunoașterii concubi-

² A se vedea: proiectele de acte legislative privind parteneriatul înregistrat de persoane de același sex din 22 decembrie 2004 (documentul parlamentar nr. 3664), privind parteneriatele civile din 16 februarie 2012 (documentul parlamentar nr. 552), privind parteneriatele civile din 29 ianuarie 2013 (documentul parlamentar nr. 2381), privind parteneriatele civile din 1 iulie 2013 (documentul parlamentar nr. 2383).

najului. Printre concubinii recunoscuți se numără și persoanele aparent căsătorite a căror căsătorie nu este valabilă din punct de vedere legal, chiar dacă a fost eliberat un certificat de căsătorie (*matrimonium non existens*). Absența unei legături conjugale recunoscute legal este așadar considerată a fi caracteristica definitorie a concubinajului [6, § 53 nota nr. 57]. Alte relații informale, în special cele care implică cupluri de același sex, sunt excluse din această definiție. Acest lucru a fost confirmat în 1997 de Curtea Supremă [7], care a afirmat că concubinajul este o relație de căsnicie nereglementată din punct de vedere juridic între un bărbat și o femeie, caracterizată prin durata îndelungată, conviețuirea partenerilor ca într-o căsătorie și lipsa unui eveniment juridic care să reglementeze această uniune.

Concubinajul începe și se termină în moduri diferite [4, p. 31-34]. Demarcarea precisă a limitelor sale temporale poate fi dificilă în practică din cauza naturii sale informale. Acest lucru este deosebit de dificil atunci când relația s-a dezvoltat pe o perioadă lungă de timp și conviețuirea a durat mulți ani. Nu este neobișnuit în astfel de situații ca înșiși partenerii de concubinaj să nu poată da o dată precisă pentru începutul relației lor [4, p. 30]. Totuși, o astfel de precizie este importantă, de exemplu, în cazul încetării unei conviețuiri și a oricăror decontări reciproce care rezultă. În acest scop, instanțele poloneze folosesc toate mijloacele de probă disponibile, sub rezerva aprecierii libere a judecătorului, în proceduri de acest fel.

În practică, un ghid util este așa-numita „doctrină a trei legături”, dezvoltată de instanțele poloneze în cauzele de divorț [8] pentru a interpreta termenul „rupere completă și permanentă a căsătoriei”³ și pentru a clarifica conceptul legal de concubinaj [4, p. 16]. Potrivit acestei doctrine, relațiile dintre concubini se presupun a fi formate, ca și în căsătorie, prin trei tipuri de legături: mentală, fizică și economică. Legătura mentală se bazează pe atașamentul emoțional, legătura fizică - pe actul sexual și legătura economică - pe îndatoririle comune de a conduce o gospodărie împreună. Durata minimă a unei astfel de relații nu este specificată.

Dacă toate aceste trei legături există între un bărbat și o femeie, instanțele poloneze de obicei concluzionează că aceștia concubinează într-adevăr [4, p. 17] ca într-o căsătorie, toate ar trebui să existe simultan. Cu toate acestea, sunt permise unele excepții. Absența uneia dintre aceste legături nu este tratată automat ca indicând dizolvarea concubinajului [4, p. 16-17]. De exemplu, conviețuirea este o manifestare tipică a concubinajului, dar nu o cerință necesară pentru existența relațiilor de fapt [5, p. 69]. În același timp, cu toate că menținerea relațiilor intime este în general privită ca o condiție necesară pentru concubinaj, sunt permise excepții atunci când actul sexual este imposibil din motive independente de voința partenerilor [5, p. 57]. Se poate întâmpla ca legătura fizică să nu poată fi menținută din cauza bolii, dizabilității, unei călătorii de afaceri de lungă durată sau a bătrâneții, în timp ce legătura economică poate fi ruptă temporar în timp ce o persoană lucrează sau studiază în străinătate. Pe de altă parte, concubinajul nu este considerat a exista dacă relația este doar una de schimb reciproc de beneficii și servicii, de ex. sprijin financiar în schimbul serviciilor sexuale [4, p. 18]. Prin urmare, în fiecare caz, instanța trebuie să efectueze o evaluare amănunțită a tuturor circumstanțelor relației [9]. În acest context, relațiile intime ca condiție *sine qua non* pentru concubinaj au fost puse la îndoială și chiar și definiția concubinajului ca relație similară căsătoriei a fost criticată în literatura de specialitate [5, p. 67-70].

Curtea Supremă a confirmat în 2007 [10] că criteriile de calificare pentru concubinaj includ de obicei: (1) absența unui temei juridic formal pentru relația dintre parteneri, (2) absența restricțiilor privind încetarea relației, (3) stabilitatea acesteia și durata, (4) existența unei vieți personale și economice comune și (5) sexele opuse ale partenerilor. Oponându-se extinderii concubinajului la cuplurile de același sex, Curtea Supremă a subliniat că sexele opuse ale partenerilor concubini este una dintre trăsăturile esențiale ale concubinajului recunoscut și a afirmat că extinderea concubinajului la cuplurile de același sex ar încălca tradițiile bine stabilite, inclusiv cele lingvistice. Alții susțin că o relație pe termen lung între persoane de același sex diferă enorm de cea a unui cuplu de sex opus. Această distincție se face pe baza presupuselor scopuri dife-

³ În cazul ruperii complete și definitive a căsătoriei, fiecare soț poate cere instanței să înceteze căsătoria prin divorț (art. 56 § 1 the Act of 25 February 1964 - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Codul Familiei și Tuteliei - CFT), Dz.U. 1964 no. 9, item 59; consolidated text: Dz. U. 2020, item 1359 (pentru traducerea engleză, a se vedea: Centrum Tłumaczeń PWN.PL, updated as of 2015 Centrum Tłumaczeń i Obsługi Konferencji, LEX 2021).

rite ale acestor relații. Prin urmare, este interesant de observat că, în timp ce comunitatea homosexuală cere admiterea la căsătorie, tendința în rândul cuplurilor de sex opus este în direcția cealaltă, spre respingerea din ce în ce mai mare a legăturilor și angajamentelor formale [11, p. 184].

În pofida deciziilor și distincțiilor menționate mai sus, concubinajul în Polonia rămâne o stare de fapt nereglementată și în prezent nu există condiții prealabile reglementate pentru concubinaj. Totuși, dacă se presupune că concubinajul poate fi format numai de persoane care sunt eligibile din punct de vedere legal pentru căsătorie, limita de vârstă pentru încheierea căsătoriei ar putea fi un punct de referință util. Interesant este că legislația poloneză definește această limită de vârstă în mod diferit în funcție de sex. De regulă, o persoană înainte de vârsta de optsprezece ani nu poate intra în căsătorie. Totuși, acolo unde este justificat în mod rezonabil, instanța poate permite căsătoria unei femei care a împlinit vârsta de șaisprezece ani, dacă împrejurările sugerează că încheierea căsătoriei ar fi benefică pentru noua familie.⁴ Urmând aceeași linie de gândire, în care diferența dintre concubinaj și căsătorie constă exclusiv în absența unei legături juridice formale, s-ar putea argumenta că alte impedimente în calea căsătoriei, cum ar fi consanguinitatea sau afinitatea, ar trebui să se aplice și concubinilor. Există totuși probleme potențiale cu o astfel de abordare. De exemplu, concubinajul (ca stare de fapt) poate exista atunci când unul sau ambii concubini sunt căsătoriți legal cu o altă persoană în același timp. Acest lucru se aplică în special cazurilor de căsătorie bigame [6, § 53 nota nr. 53]. În plus, concepțiile normative poloneze despre un concubin (adică o persoană aflată în relație strânsă cu cineva cu care locuiește sau o persoană care trăiește într-o gospodărie comună) sunt foarte largi și, în afară de concubinaj, includ o serie de alte relații sociale cărora nu se pot aplica cerințele căsătoriei. Deși nu există restricții legale impuse în mod special cu privire la concubinaj, se aplică reguli mai generale, în special interdicții privind exploatarea sexuală a unui minor⁵ sau incestul.⁶

2.2. Căsătoria pur religioasă ca concubinaj calificat

O situație interesantă poate fi observată în cazul căsătoriilor de natură pur religioasă. În general vorbind, persoanele din Polonia care sunt supuse unei ceremonii de căsătorie religioasă fără a trece prin proceduri civile sunt tratate legal ca concubini. La nivel sociologic, astfel de uniuni sunt denumite căsătorii de facto [11, p. 184]. Cu toate acestea, căsătoriile pur religioase ar trebui să fie deosebite de așa-numitele căsătorii concordate care au fost introduse în Polonia în 1998 și care sunt acum o practică comună. Deși această formă de căsătorie este contractată prin intermediul unei biserici, ea are un dublu efect, atât religios, cât și civil.⁷

Mai mult, jurisprudența poloneză și unii comentatori academici fac o distincție suplimentară între concubinajul „simplu” și cel „calificat”. Acest din urmă grup include persoane cu o căsătorie pur religioasă. În acest caz, baza acestei distincții este că căsătoria religioasă, ca și căsătoria civilă, se stabilește ca urmare a unei declarații făcute în fața martorilor, singura diferență față de căsătoria civilă fiind lipsa certificării oficiale de către stat. Astfel de căsătorii sunt deschise în mod oficial publicului și acest lucru facilitează stabilirea anumitor fapte în cazurile de concubinaj [6, § 53 nota nr. 55]. Cu toate acestea, au existat înțelegeri diferite ale conceptului de concubinaj calificat în jurisprudență.

⁴ Art. 10 § 1 CFT.

⁵ Oricine întreține raporturi sexuale sau o altă activitate sexuală cu un minor sub 15 ani sau îl determină pe acesta să se supună unei astfel de activități sau să o desfășoare, este pasibil de pedeapsa privativă de libertate de la 2 ani la 12 ani (art. 200. § 1 of the Act of 6 June 1997 - Kodeks karny (Cod penal), Dz.U. 1997 no. 88, item 553; consolidated text: Dz.U. 2020, item 1444 (pentru traducere engleză, a se vedea: W. Wróbel (ed.), LEX 2021).

⁶ Oricine întreține raporturi sexuale cu un ascendent, descendent, adoptat, adoptator, frate sau soră, se pedepsește cu pedeapsa privativă de libertate de la 3 luni la 5 ani (art. 201 Cod penal).

⁷ Art. 1 § 2 CFT: O căsătorie se încheie și atunci când un bărbat și o femeie care se căsătoresc în conformitate cu legea internă a unei biserici sau a unei alte organizații religioase își declară intenția, în prezența unui cleric, de a încheia o căsătorie simultan. În conformitate cu legea poloneză, în urma căreia șeful oficiului de registratură întocmește un certificat de căsătorie. Dacă sunt îndeplinite condițiile de mai sus, căsătoria se consideră încheiată în momentul în care declarația se face în prezența unui cleric. Art. 8 CFT reglementează îndatoririle specifice ale unui cleric, inclusiv obligația acestuia de a trimite documentația la oficiul registrului în termen de cinci zile de la data căsătoriei (Art. 8 § 3 CFT).

În 1998, Curtea Supremă [12], referindu-se la Codul de drept canonic (canoanele 1055 § 1 și 1057 § 2) care prezintă căsătoria ca o uniune irevocabilă și completă a două persoane, a hotărât că angajamentele luate în cadrul unei căsătorii bisericești, deși nu pot fi executate de stat din cauza principiul autonomiei statului și al bisericii, nu poate fi tratat ca o împrejurare inexistentă. Cu alte cuvinte, persoanele unite într-o căsătorie religioasă nu pot fi tratate ca niște concubini obișnuiți. Curtea Supremă a exprimat opinia că persoanele unite doar printr-o legătură religioasă a căsătoriei au obligații naturale unele față de altele, astfel de obligații fiind caracterizate prin respectarea normelor morale recunoscute, slăbirea sau absența sancțiunii de stat și interzicerea cererilor de rambursare pentru serviciile prestate în cadrul relației. Acest lucru se aplică în special obligațiilor de întreținere [6, § 53 nota nr. 56].ⁱ

O altă definiție a unui concubin „calificat” a fost folosită de Curtea Administrativă Supremă [13]ⁱⁱ în 2000 pentru a justifica transferul drepturilor după moartea unui veteran [6, § 53 nota nr. 55]. Instanța a afirmat că o persoană care a fost căsătorită în 1950 doar într-o formă religioasă și care a crezut întotdeauna că este o căsătorie recunoscută legal, era un concubin calificat și avea aceleași drepturi ca și o persoană căsătorită cu veteranul la momentul morții sale. Curtea a ținut cont de specificul acestei perioade de timp din istoria Poloniei, s-a referit la faptul că tradiția religioasă era puternic înrădăcinată în societatea poloneză și a remarcat disputele ideologice care au însoțit introducerea principiului secularizării căsătoriei sub regimul comunist. De asemenea, a subliniat că de o perioadă relativ îndelungată au existat multe cazuri de căsătorii celebrate doar prin nuntă la biserică, participanții neștiind că o astfel de unire nu are efecte juridice. De fapt, publicului polonez i-a trebuit mult timp să devină pe deplin conștient că o ceremonie de căsătorie religioasă ar trebui să fie precedată de una civilă. În același timp, Curtea Administrativă Supremă a acuzat legislatorii polonezi de inconsecvență și a declarat că există o lacună în reglementarea legală privind legitimarea căsătoriilor încheiate numai într-o formă religioasă în perioada 1946-1997. Acest decalaj ar fi trebuit eliminat cu ocazia introducerii căsătoriei concordate în dreptul polonez. Situația rezultată discriminează persoanele care s-au căsătorit doar într-o formă religioasă în acea perioadă.

2.3. O abordare extinsă: concubinajul între persoane de același sex

În ultimii ani, în jurisprudența poloneză a devenit vizibilă o tendință de extindere a sensului juridic al concubinajului. Rezoluția Curții Supreme din 28 noiembrie 2012 a fost o decizie de referință în această problemă. Într-un caz care implică o revendicare a dreptului de a încheia un contract de închiriere locativă care fusese contractat de un partener de concubinaj acum decedat,⁸ Curtea Supremă a făcut o interpretare istorică și literală a termenului „o persoană aflată în concubinaj efectiv”.⁹ Instanța a concluzionat că acest termen se poate referi la o persoană legată de un concubin prin legături emoționale, fizice și economice și că aceasta ar putea fi și o persoană de același sex. Astfel, o persoană care trăiește într-o relație cu o persoană de același sex poate, după decesul partenerului său, să rămână în locuința comună în condițiile existente.

Se pare că argumentele constituționale¹⁰ favorizează o abordare egală, adică interzicerea oricărei discriminări, în special pe motive de sex sau orientare sexuală. În plus, în absența unor legi care se referă în mod specific cuplurilor de același sex, dispozițiile existente ar trebui interpretate într-un mod care să recunoască interesele legitime ale acestor cupluri. De exemplu, refuzul de a presta asigurări pentru persoanele aflate în concubinaj între persoane de același sex, în jurisprudența poloneză constituie discriminare pe motive de orientare sexuală [14].

Abordarea extinsă a concubinajului între persoane de același sex a fost recent confirmată și în jurisprudența penală [15], unde termenul legal „persoană strâns înrudită”,¹¹ care include și persoanele care trăiesc într-o relație de concubinaj, nu mai este limitat doar la cuplurile de sex opus.

⁸ Art. 691 § 1-2 of the Act of 23 April 1964 - Kodeks cywilny (Cod Civil - CC), Dz.U. 1964 no. 16, item 93; consolidated text: Dz.U. 2020, item 1740 (pentru traducere engleză, a se vedea: Kancelaria ‘Kuczek-Maruta’, LEX 2021).

⁹ A se vedea și rezoluția Curții Supreme din 21 mai 2002, III CZP 26/02, LEX nr. 53966, OSNC 2003/2/20, unde Curtea Supremă a precizat că înțelesul termenului „concubinaj” a fost lărgit ca urmare a modificării dispoziției și a omiterii adjectivului „matrimonial”.

¹⁰ Art. 32 din Constituția Poloniei: 1. Toate persoanele sunt egale în fața legii. Toate persoanele au dreptul la tratament egal din partea autorităților publice. 2. Nimeni nu poate fi discriminat în viața politică, socială sau economică din orice motiv.

¹¹ Art. 115 § 11 Cod penal.

Concluzii

Concubinajul este larg răspândit în Polonia și este acceptat de marea majoritate a cetățenilor. Nu există niciun stigmat social atașat de el; a devenit pur și simplu o parte integrantă a vieții sociale și o etapă preliminară comună înainte de căsătorie. În același timp, în prezent, nu există propuneri legislative care să vizeze reglementarea concubinajului și pare puțin probabil ca acest lucru să se schimbe în viitorul apropiat. Încercările de a crea un cadru legal cuprinzător pentru persoanele care concubinează („legea concubinajului”) sunt absente chiar și din discuțiile academice contemporane, chiar dacă asemenea încercări au fost întreprinse în trecut, într-o măsură modestă, și limitate la anumite aspecte ale dreptului civil. Cu toate acestea, asemenea încercări nu au primit niciodată o aprobare larg răspândită, deoarece percepția este că astfel de legi ar introduce „căsătoria bis” în sistemul juridic polonez, tocmai genul de formalizare pe care concubinii de sex opus doresc de obicei să o evite.

În perspectivă, ne putem aștepta să vedem o continuare a modelului trecut de legislație neordonată, dispersată. Conceptul de „persoană în relație strânsă” va fi probabil introdus în diverse acte juridice și, astfel, indirect, concubinajul va fi parțial integrat în sistemul juridic polonez.

Referințe:

1. BBC, *Fighting for Poland's LGBT rights*. [Accesat la 30.11.2021] Disponibil: <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-53345590>
2. Art. 18 of the Act of 2 April 1997 — *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (the Constitution of the Republic of Poland — Polish Constitution), Dz.U. 1997 no. 78. [Accesat la 30.11.2021]. Disponibil: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>
3. Smoczyński, T. „Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji” 11–12 *Państwo i Prawo*, 1997.
4. Kazimierzak, K. *Konkubinaty. Rozliczenia majątkowe*, C.H. Beck, Warszawa, 2019.
5. Hartwich, F. *Konkubinaty — dylematy prawne* [2007] 3–4 *Palestra* 57.
6. Nazar, M. „Rozdział XI. Konkubinaty; związek partnerski”. În: Smoczyński, T. (ed.), *System Prawa Prywatnego. Tom 11 — Prawo rodzinne i opiekuńcze*, C.H.Beck, Warszawa, 2014.
7. Judgment of the Supreme Court (*Sąd Najwyższy*) of 5 December 1997, II CKN 485/97, LEX no. 583765.
8. Resolution of the Supreme Court of 28 May 1955, I CO 5/55, LEX no. 117989, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna i Karna (OSNCK) 1995/3/46*.
9. Resolution of the Supreme Court of 25 February 2016, I KZP 20/15, LEX no. 1984687, *Orzecznictwo Sądów Polskich (OSP) 2017/4/32*.
10. Judgment of the Supreme Court of 6 December 2007, IV CSK 301/07, LEX no. 361309, *Orzecznictwo Sądów Polskich. Izba Cywilna (OSNC) 2009/2/29*.
11. Paździor, S. „*Konkubinaty w prawie kanonicznym oraz w polskim prawie cywilnym*” [2007] XVII 2 *Roczniki Nauk Prawnych* 177.
12. Judgment of the Supreme Court of 27 November 1998, III CKN 31/98, LEX no. 519257, *OSP 1999/10/175*.
13. Judgment of the Supreme Administrative Court (*Naczelny Sąd Administracyjny*) in Warsaw of 12 April 2000, V SA 1512/99, LEX no. 49058; [2000] 7–8 *Palestra* 241.
14. Judgment of the Court of Appeal in Warsaw of 26 June 2014, I ACa 40/14, LEX no. 1496122.
15. Resolution of the Supreme Court of 25 February 2016, I KZP 20/15, LEX no. 1984687, *OSP 2017/4/32*.

Date despre autor:

Arkadiusz WUDARSKI, doctor în drept, profesor, șeful catedrei de drept privat polonez și european și drept comparat la Universitatea Europeană Viadrina din Frankfurt/Oder (Germania) și șeful catedrei de drept civil, drept procesual și drept privat comparat la Universitatea Zielona Góra (Polonia).

E-mail: [wudarski\[at\]europa-uni.de](mailto:wudarski[at]europa-uni.de)

Prezentat la 09.02.2023

CONCEDIEREA SALARIAȚILOR PE MOTIV DE REDUCERE A NUMĂRULUI SAU A STATELOR DE PERSONAL

Tatiana MACOVEI

Universitatea de Stat din Moldova

Concedierea salariaților reprezintă încetarea contractelor individuale de muncă din inițiativa angajatorilor. Concedierea salariaților se admite doar în cazurile strict prevăzute de lege, angajatorul neavând dreptul ca prin acte normative la nivel de unitate să stabilească cazuri suplimentare de concediere a salariaților.

Criza economică deseori determină angajatorii la concedierea salariaților pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal. În aceste cazuri de concediere a salariaților angajatorul este obligat să respecte un șir de condiții legale, fiind cea mai complexă procedură de concediere a salariaților. În acest articol ne propunem să analizăm cadrul normativ aferent procedurii de concediere a salariaților pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal.

Cuvinte-cheie: *salariat, angajator, concediere, reducere număr sau state de personal.*

DESMISSAL OF EMPLOYEES DUE TO REDUCTION OF THE NUMBER OR STATE OF STAFF

The dismissal of employees represents the termination of individual employment contracts at the initiative of the employers. The dismissal of employees is allowed only in the cases strictly provided by law, the employer not having the right to establish additional cases of dismissal of employees through normative acts at unit level.

The economic crisis often causes employers to lay off employees due to a reduction in the number or staffing levels. In these cases of employee dismissal, the employer is obligated to comply with a series of legal conditions, being the most complex procedure for employee dismissal.

In this article, we propose to analyze the normative framework related to the procedure for the dismissal of employees due to a reduction in the number or staffing levels.

Keywords: *employee, employer, dismissal, reduction in number or staff status.*

Introducere

Criza economică care afectează activitatea antreprenorilor poate genera, în anumite cazuri, necesitatea de a reduce statele de personal. Temeiul juridic al reducerii numărului sau a statelor de personal este art. 86, alin. (1) lit. c) Codul muncii.

În același timp procedura de concediere în baza acestui temei este una mai complexă, angajatorul fiind obligat să parcurgă etapele prevăzute în art. 88 din Codul muncii. Suplimentar, în dependență de caz, poate apărea necesitatea aplicării suplimentare a art. 183 Codul muncii, care se referă la dreptul preferențial de a rămâne în muncă.

În toate cazurile de concediere pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal salariații concediați vor avea dreptul la plata suplimentară a unor indemnizații a căror quantum este reglementat de art. 186 Codul muncii.

Rezultate obținute și discuții

Deși proprietarul unității economice are drept de dispoziție asupra modului în care își desfășoară activitatea, aceasta nu înseamnă că el este absolut liber în ceea ce privește administrarea resurselor umane. Reieșind din poziția de subordonare a salariaților, cât și din faptul că salariații sunt concepuți ca fiind partea mai slabă a raporturilor juridice de muncă, legislația muncii instituie o serie de garanții juridice pe care angajatorul trebuie să le respecte atunci când decide să reducă numărul sau statele de personal. Încălcarea condițiilor legale de concediere a salariaților poate servi temei pentru salariat de a contesta ordinul de concediere în instanța de judecată, iar în caz de câștig al reclamantului pârâtul (angajatorul)

va fi obligat să repare prejudiciul cauzat salariatului concediat ilegal, ce constă în plata salariului pentru întreaga absență nemotivată de la serviciu (dar nu mai mult de 12 luni), repararea prejudiciului moral și cheltuielilor de judecare a pricinii.

Prima acțiune pe care trebuie să o întreprindă un angajator este reglementată de art. 41¹ alin. (5) Codul muncii [1] al Republicii Moldova. Astfel, în cazul în care sunt preconizate anumite măsuri cu privire la salariați, informarea se va efectua cu cel puțin 30 de zile calendaristice înainte de punerea în aplicare a măsurilor de rigoare. În caz de lichidare a unității sau reducere a numărului ori a statelor de personal, salariații vor fi informați despre acest lucru cu cel puțin 30 de zile calendaristice înainte de declanșarea procedurilor prevăzute la art. 88 Codul muncii.

Potrivit art. 88 Codul muncii [1] al Republicii Moldova angajatorul are dreptul să concedieze salariații de la unitate în legătură cu reducerea numărului sau a statelor de personal doar cu respectarea următoarelor condiții:

a) *Va emite un ordin (dispoziție, decizie, hotărâre), motivat din punct de vedere juridic sau economic, cu privire la lichidarea unității ori reducerea numărului sau a statelor de personal.*

Un prim ordin pe care trebuie să îl emită angajatorul se referă nemijlocit la motivarea fie economice, fie juridice de reducere a numărului sau a statelor de personal. Motivarea acestui ordin este absolut obligatorie, însă rămâne la discreția angajatorului care va fie motivul reducerii numărului sau a statelor de personal: motiv economic sau motiv juridic. Codul muncii formulează necesitatea indicării unui motiv economic sau juridic în mod alternativ, dar nu este interzis ca ordinul de reducere a numărului sau a statelor de personal să conțină concomitent ambele motive de reducere a numărului sau a statelor de personal.

Una din problemele atestate în practica de avocat a subsemnatei se referă la cazurile când angajatorul, invocând un temei economic de reducere a numărului sau a statelor de personal, se rezumă la exprimarea „în vederea optimizării statelor de personal” și, cel mai des, în ordinul respectiv nu se face trimitere la vreun oarecare raport de audit, care ar demonstra într-adevăr faptul că unitatea are probleme de ordin financiar și obiectiv este necesar de a fi reduse numărul sau statele de personal.

Invocarea motivului juridic de reducere a numărului sau a statelor de personal în practică nu prea ridică semne de întrebare. Or, angajatorul, având dreptul să aprobe statele de personal, la fel are dreptul să reducă numărul sau statele de personal.

b) *Va emite un ordin (dispoziție, decizie, hotărâre) cu privire la preavizarea, sub semnătură sau prin altă modalitate care permite confirmarea recepționării/inștiințării fiecărui salariat vizat, a salariaților cu 2 luni înainte de lichidarea unității ori de reducere a numărului sau a statelor de personal. În caz de reducere a numărului sau a statelor de personal, vor fi preavizate numai persoanele ale căror locuri de muncă urmează a fi reduse.*

După ce angajatorul a emis ordinul motivat fie juridic, fie economic de reducere a numărului sau a statelor de personal urmează emiterea ordinului prin care salariații sunt informați despre eventuala lor concediere pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal.

Ordinul de preavizare urmează a fi adus la cunoștința salariatului cu 2 luni înainte de reducerea numărului sau a statelor de personal, sub semnătură sau prin altă modalitate care permite confirmarea faptului că salariatul a fost înștiințat despre conținutul ordinului de preavizare.

În practică se întâlnesc cazuri când salariații refuză să ia cunoștință de ordinul de preaviz. În aceste cazuri angajatorul urmează a forma o comisie dintr-un număr egal de reprezentanți ai angajatorului și ai salariatului care vor consemna faptul că salariatul a refuzat să îi fie adus la cunoștință ordinul de preaviz.

Reieșind din faptul că acest temei de concediere diferă de lichidarea unității, caz în care se concediază toți salariații unității, în caz de reducere a numărului sau a statelor de personal ordinul de preaviz nu se referă la întreg colectivul de salariați, dar doar nemijlocit la acei salariați a căror state vor fi reduse sau la acei salariați al căror număr va fi redus.

Dacă pe parcursul perioadei de preaviz salariatul s-a aflat în concediu anual de odihnă, în concediu de studii sau în concediu medical aceste perioade urmează a fi excluse din termenul de preaviz. Respectiv, după revenirea salariatului din concediu anual plătit, concediu de studii sau concediu medical, se reia curgerea termenului perioadei de preaviz.

De menționat că salariatul este obligat ca pe toată perioade de preaviz să își îndeplinească munca, urmând a fi achitat de către angajator.

c) *Odată cu preavizarea în legătură cu reducerea numărului sau a statelor de personal, va propune în scris salariatului preavizat un alt loc de muncă (funcție) în cadrul unității respective (cu condiția că astfel de loc de muncă (funcție) există la unitate, iar salariatul preavizat întrunește cerințele necesare pentru suplinirea acestuia).*

Atunci când angajatorul emite ordinul de preavizare în legătură cu reducerea numărului sau statelor de personal, el este obligat să propună salariatului funcțiile vacante existente în unitate, însă doar când salariatul întrunește condițiile necesare pentru ocuparea acestor funcții. Dacă funcții vacante în unitate nu există, atunci această obligație a angajatorului decade.

Propunerea adresată salariatului de a fi transferat la locurile de muncă vacante se face în formă scrisă.

d) *Va reduce, în primul rând, locurile de muncă vacante.* În situația în care în cadrul unității există locuri de muncă vacante, anume aceste locuri de muncă urmează a fi reduse prioritar în raport cu cele ocupate de salariați.

e) *Va desface contractul individual de muncă în primul rând cu salariații angajați prin cumul.* În cadrul unității pot fi salariați angajați cu contract de muncă de bază și salariați angajați prin cumul. Astfel, atunci când angajatorul decide să reducă numărul sau statele de personal prioritar urmează a fi concediați salariații care lucrează prin cumul în raport cu salariații cu contract de muncă de bază în cadrul acestei unități.

f) *Va acorda salariatului ce urmează a fi concediat o zi lucrătoare pe săptămână cu menținerea salariului mediu pentru căutarea unui alt loc de muncă.* Deși legislația muncii nu prevede exact cum are loc acordarea acestei zile libere, în practică, cel mai des, angajatorul propune salariatului ca acesta să indice ziua liberă din cadrul săptămânii pe care urmează a o utiliza pentru ași căuta un loc de muncă. Comparativ în cazul funcționarilor publici legea prevede că în perioada de preaviz, persoana/organul care are competența legală de numire în funcție acordă funcționarului public în cauză reducerea programului de muncă, cu până la 2 ore zilnic, fără reducerea salariului convenit [2].

g) *Va prezenta, în modul stabilit, cu 2 luni înainte de concediere, agenției pentru ocuparea forței de muncă informațiile privind persoanele ce urmează a fi disponibilizate.* Această obligație impune angajatorului urmărirea scopului ca statul să țină o evidență a persoanelor ce urmează a fi disponibilizate. În același timp, prin informarea agenției pentru ocuparea forței de muncă aceasta va întreprinde măsurile prevăzute de lege pentru a identifica soluții cât mai urgente pentru reintegrarea în câmpul muncii a persoanelor ce urmează a fi concediate, prezentându-le diverse oportunități de angajare sau recalificare profesională după caz.

h) *Se va adresa organului (organizatorului) sindical în vederea obținerii opiniei consultative privind concedierea salariatului respectiv.* Obligația respectivă urmează a fi respectată de către angajator doar în cazul în care salariatul ce urmează a fi concediat drept motiv al reducerii numărului sau statelor de personal este membru de sindicat. În acest caz angajatorul urmează a se adresa în formă scrisă către sindicatul din unitate pentru ca acesta să își exprime opinia vizavi de concedierea salariatului respectiv. Organul sindical din unitate are la dispoziție 10 zile lucrătoare de la data solicitării opiniei consultative să comunice poziția sa angajatorului. În situația în care organul sindical nu a comunicat opinia sa în termenul prevăzut de lege, se consideră că opinia organului sindical este una afirmativă.

În practică, deseori angajatorii ignoră această obligație legală. Dacă încălcarea respectivă a fost invocată de salariat în cererea de chemare în judecată, atunci în temeiul art. 89 Codul muncii al Republicii Moldova instanța de judecată urmează a solicita opinia consultativă organului sindical din cadrul unității privind concedierea salariatului respectiv.

Reieșind din faptul că opinia organului sindical este doar una consultativă și care nu are pondere sporită pentru angajator în decizia de concediere a salariatului respectiv, considerăm că ar trebui exclusă din Codul muncii această obligație a angajatorului.

În situația în care angajatorul decide să reducă numărul statelor de personal poate apărea necesitatea de a aplica prevederile art. 183 din Codul muncii al Republicii Moldova, care se referă la dreptul preferențial de a rămâne în funcție. Astfel, desfacerea contractului individual de muncă este posibilă cu condiția că salariatul nu avea dreptul preferențial de a fi lăsat la lucru [3].

Alineatul 1 al art. 183 Codul muncii prevede că în caz de reducere a numărului sau a statelor de personal, de dreptul preferențial de a fi lăsați la lucru beneficiază salariații cu o calificare și productivitate a muncii mai înaltă.

Uneori în practică apar probleme privind modul corect de aplicare a dreptului preferențial de a rămâne în muncă.

O primă idee ce trebuie de evidențiat se referă la faptul că dreptul preferențial se aplică doar dacă din numărul total de salariați ce au o anumită specialitate în cadrul unității vor fi reduse doar un anumit număr de salariați, dar nu toți salariații care ocupă aceeași funcție în cadrul unității. Spre exemplu, dacă în cadrul unității sunt șapte juriști și urmează a fi reduse doar trei funcții de jurist, atunci apare necesitatea de a aplica prevederile legale ce se referă la dreptul preferențial de a rămâne în funcție în caz de concediere pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal. Per a contrario, dacă urmează a fi concediați toți șapte, juriști atunci nu se pune problema aplicării dreptului preferențial.

A doua idee se referă la faptul că mulți practicieni consideră că criteriul ce urmează a fi luat în vedere de către angajator atunci când urmează a aplica dreptul preferențial trebuie să se refere prioritar la vechimea în muncă, ceea ce este total greșit. Astfel, drept prime criterii de care trebuie să țină cont angajatorul atunci când urmează a aplica dreptul preferențial se referă la calificarea și productivitatea în muncă a salariaților. Și în cazul în care în baza acestor două criterii angajatorul a reușit să identifice salariatul care are drept preferențial de a rămâne în muncă, nu se va recurge la aplicarea art. 183 alin. (2) Codul muncii, care prevede o listă suplimentară de criterii de departajare pentru salariații în privința cărora se aplică dreptul preferențial de a fi lăsați la muncă, printre care se regăsește și vechimea în muncă.

În ceea ce privește criteriul de departajare – calificarea salariatului, aceasta se referă la studiile salariatului. Iar criteriul legat de productivitatea în muncă a salariatului se referă nemijlocit la rezultatele muncii salariatului. Pentru aprecierea productivității în muncă a salariaților angajatorul ar trebui să instituie un sistem clar și obiectiv de măsurare a acestei productivități.

În situația în care în rezultatul aprecierii calificării și productivității în muncă a salariaților aceștia au același rezultat, angajatorul urmează a aplica prevederile alin. (2) ale art. 183 Codul muncii [1], care prevede criterii suplimentare de departajare și anume:

- a) salariații cu obligații familiale, care întrețin două sau mai multe persoane și/sau un o persoană cu dizabilități;
- b) salariații în a căror familie nu sunt alte persoane cu venit de sine stătător;
- c) salariații care au o mai mare vechime în muncă în unitatea respectivă;
- d) salariații care au suferit în unitatea respectivă un accident de muncă sau au contractat o boală profesională;
- e) salariații care își ridică calificarea în instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate, fără scoatere din activitate;
- f) persoanele cu dizabilități de pe urma războiului și membrii familiilor militarilor căzuți sau dispăruți fără urmă;
- g) participanții la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova;
- h) inventatorii;
- i) persoanele care s-au îmbolnăvit sau au suferit de boală actinică și de alte boli provocate de radiație în urma avariei de la C.A.E. Cernobîl;
- j) persoanele cu dizabilități în privința cărora este stabilit raportul de cauzalitate dintre survenirea dizabilității și avaria de la C.A.E. Cernobîl, participanții la lichidarea consecințelor avariei de la C.A.E. Cernobîl în zona de înstrăinare în anii 1986-1990;
- k) salariații care au mai multe stimulări pentru succese în muncă și nu au sancțiuni disciplinare (art.211);
- l) salariații cărora le-au rămas cel mult cinci ani până la stabilirea pensiei pentru limită de vârstă.

Pentru situația în care și după aplicarea alin. (2) al art. 183 Codul muncii salariații au același punctaj, dreptul preferențial aparține persoanei care are o vechime în muncă mai mare la unitatea respectivă.

În cazul în care angajatorul a respectat toate condițiile enumerate supra, atunci la expirarea termenului

de preaviz de 2 luni de zile urmează să emită ordinul de concediere pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal. Dacă angajatorul nu a emis ordinul de concediere în termen, această procedură de concediere nu poate fi repetată pe parcursul aceluiași an calendaristic.

După ce salariatul/salariații a fost concediat pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal locul de muncă redus nu poate fi restabilit în statele unității pe parcursul anului calendaristic în care a avut loc concedierea salariatului care l-a ocupat. Uneori, în practică, pentru a eluda prevederile legale, angajatorii recurg la angajarea altor specialiști în locul salariaților concediați pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal, însă formulează pentru funcțiile respective alte denumiri, dar, în esență, păstrează aceleași atribuții de funcție. În acest caz, este vorba de o reducere fictivă a numărului sau a statelor de personal. Prin urmare, dacă fostul salariat va contesta în instanță ordinul de concediere, urmează a proba faptul că concedierea sa a fost una fictivă, iar dovada respectivă se va face prin contrapunerea fișelor de post ale reclamantului și noului salariat.

De asemenea, la concedierea salariaților pentru motivul reducerii statelor de personal angajatorul va fi obligat în temeiul art. 186 Codul muncii să plătească suplimentar salariaților indemnizații după cum urmează:

a) pentru prima lună, plata unei indemnizații de eliberare din serviciu egală cu mărimea sumată a unui salariu mediu săptămânal pentru fiecare an complet lucrat la unitatea în cauză, dar nu mai mare decât șase salarii medii lunare și nu mai mică decât un salariu mediu lunar. Dacă unitatea a fost succesorul de drept al unei unități reorganizate anterior și contractul individual de muncă cu salariații în cauză nu a încetat anterior (art.81), se vor lua în calcul toți anii de activitate;

b) pentru a doua lună, plata unei indemnizații de eliberare din serviciu egală cu quantumul salariului mediu lunar dacă persoana concediată nu a fost plasată în câmpul muncii;

c) pentru a treia lună, plata unei indemnizații de eliberare din serviciu egală cu quantumul salariului mediu lunar, dacă persoana concediată nu a fost plasată în câmpul muncii;

d) la lichidarea unității, prin acordul scris al părților, achitarea integrală a sumelor legate de concedierea salariatului pe toate 3 luni, la data concedierii [1].

Fostul salariat va pierde dreptul la plata indemnizațiilor prevăzute la art. 186 alin. (1) lit. b) și c) dacă pe parcursul acestor luni fostul salariat s-a angajat în altă parte [4].

Concluzii

Aplicarea temeiului de concediere pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal urmează a fi efectuat doar în strictă conformitate cu art. 42¹, 86, 88, 183, 184 și 186 Codul muncii. Normele indicate în aceste articole au un caracter imperativ, iar dacă angajatorul încalcă vre-o una din condițiile de concediere și fostul salariat contestă concedierea în instanța de judecată atunci ordinul de concediere urmează a fi anulat, cu obligarea angajatorului la repararea prejudiciilor cauzate salariatului reglementate în art. 90 Codul muncii.

Pentru evita aplicarea temeiului de concediere pe motiv de reducere a numărului sau a statelor de personal am îndruma angajatorii să recurgă la așa-numita reducere naturală. Acest concept se referă la acțiunile angajatorului care sunt îndreptate spre reducerea numărului statelor de personal, dar care se realizează prin alte instrumente: spre exemplu neangajarea noilor salariați dacă angajatorul înregistrează un anumit declin economic; transferarea salariaților, cu acordul acestora, din funcțiile nerentabile în alte funcții vacante din cadrul unității; reducerea, cu acordul salariatului, a salariului stabilit inițial; recalificarea salariaților etc.

În cazul în care angajatorul va aplica aceste instrumente el va obține o reorientare și recalificare a personalului actual, putând fi evitate, în măsura posibilităților, reducerea numărului sau a statelor de personal.

Referințe:

1. Codul muncii al Republicii Moldova adoptat prin legea nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 159-162 din 29.07.2003.
2. Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public nr. 158 din 04.07.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 230-232 din 23.12.2008.

3. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova privind practica judiciară a examinării litigiilor care apar în cadrul încheierii, modificării și încetării contractului individual de muncă nr. 9 din 22.12.2014. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2015, nr. 4.
4. Eduard Boișteanu, Nicolae Romandaș, *Dreptul Muncii*. Manual, Chișinău 2015, p. 513, 978-9975-900-74-4.

Date despre autor:

Tatiana MACOVEI, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: macovei.tanea@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4458-0567

Prezentat la 16.12.2022

CZU: 343.77:343(478)(094.4)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_10](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_10)

VÂNATUL ÎN PERIOADA INTERZISĂ – IPOTEZĂ PREVĂZUTĂ DE ART. 233 DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA

Ludmila DUMNEANU, Anastasia BOLDESCU

Universitatea de Stat din Moldova

Pentru a percepe semnificația sintagmei „în perioada interzisă”, utilizată în art. 233 din Codul penal al Republicii Moldova, este necesar să luăm în considerare prevederile actelor normative de referință pentru acest articol. În cadrul acestor acte normative se face diferențierea între termenele permise pentru vânatoare și termenele interzise pentru vânatoare. Prevederile normative privind termenele interzise pentru vânatoare le suplimentează pe cele permise pentru vânatoare. Legea nr. 298/2018 prevede posibilitatea de modificare a termenelor permise pentru vânatoare. Ministerul Mediului deține competența de a modifica termenele de vânatoare, stabilite prin lege. Este imperioasă abrogarea prevederii de la lit. g) subpct. 5) pct. 101 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021. O astfel de soluție ar putea exclude interpretarea extensivă defavorabilă a art. 233 din Codul penal al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *vânat (vânătoare), vânatul ilegal, perioadă interzisă, termene permise pentru vânatoare, termene interzise pentru vânatoare, vânătoria pe timp de noapte, acte normative de referință, previzibilitatea și claritatea legii penale.*

HUNTING DURING THE PROHIBITED PERIOD – HYPOTHESIS PROVIDED BY ART. 233 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

To perceive the meaning of the syntagma „during the prohibited period”, used in art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, it is necessary to take into account the provisions of the reference normative acts for this article. Within these normative acts, the differentiation is made between the periods allowed for hunting and the periods prohibited for hunting. The normative provisions regarding the prohibited periods for hunting supplement those allowed for hunting. Law no. 298/2018 provides for the possibility of modifying the allowed terms for hunting. The Ministry of the Environment has the power to modify the hunting terms, established by law. It is imperative to abrogate the provision from let. g) subp. 5) p. 101 of Annex no. 3 to Government Decision no. 254/2021. Such a solution could exclude the unfavorable extensive interpretation of art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

Keywords: *hunting, illegal hunting, prohibited period, allowed periods for hunting, prohibited periods for hunting, hunting at night, reference normative acts; predictability and clarity of criminal law.*

Introducere

Articolul 233 CP RM prevede răspunderea pentru infracțiunea de vânat ilegal. Conform dispoziției din alineatul (1) al acestui articol, prin „vânat ilegal” se înțelege „vânatul fără autorizația corespunzătoare fie în perioada interzisă, fie în locurile interzise, fie cu unelte și metode nepermise (braconajul), dacă acesta a cauzat daune ce depășesc 200 de unități convenționale”. În acest mod, legiuitorul sugerează că, în accepțiunea Codului penal al Republicii Moldova, fapta de vânat este ilegală nu în oricare condiții, ci doar atunci când este comisă, după caz: fără autorizația corespunzătoare; în perioada interzisă; în locurile interzise; cu unelte nepermise; cu metode nepermise.

În cadrul prezentului studiu va fi analizată ipoteza săvârșirii faptei de vânat în perioada interzisă.

După părerea lui S.A. Golub, „prin „vânat în perioada interzisă” trebuie să se înțeleagă: 1) vânatul în perioadele nepermise la animale de anumite specii; 2) vânatul în anumite perioade interzise de pe parcursul zilei [1, p. 5, 8]. De exemplu, în Codul penal al Republicii Federale Germania, în pct. 1 alin. (2) §292, o astfel de concepție binară presupune că infracțiunea de braconaj este comisă „noaptea, în sezoanele de vânatoare închise” [2]. În legile penale ale altor state, perioada interzisă pentru vânat este privită într-o accepțiune mai restrânsă, implicând o singură ipoteză, și nu două ca în Codul penal al Republicii Federale

Germania: „în afara sezonului de vânătoare” [3] (lit. d) alin. (2) secț. 304 „Braconajul” din Codul penal al Republicii Cehe; „în timpul sezonului închis” [4] (alin. (1) §310 „Braconajul” din Codul penal al Republicii Slovece); „în timpul sezonului închis” [5] (alin. (2) art. 342 „Braconajul de animale” din Codul penal al Republicii Slovenia).

Din formularea „în perioada interzisă”, utilizată în art.233 CP RM, nu rezultă clar dacă legiuitorul se referă la ipoteza de vânat în perioadele nepermise la animale de anumite specii și/sau la ipoteza de vânat în anumite perioade interzise de pe parcursul zilei. Pentru a percepe semnificația formulării respective, este necesar să luăm în considerare prevederile actelor normative de referință pentru art. 233 CP RM, care completează conținutul dispoziției din acest articol. În cadrul acestor acte normative se face diferențierea între termenele permise pentru vânătoare și termenele interzise pentru vânătoare.

Rezultate obținute și discuții

Cât privește *termenele permise pentru vânătoare*, dacă privim lucrurile în consecutivitate cronologică, menționăm că, în varianta sa inițială, Regulamentul gospodăriei cinegetice (în continuare – RGC) (Anexa nr. 1 la Legea nr. 439 din 27.04.1995 a regnului animal (în continuare – Legea nr. 439/1995)) prevedea în pct. 33:

„Pe teritoriul țării sunt stabilite următoarele termene de vânătoare:

<i>la mamifere</i>	
cerbi, elani și mufloni	de la 1 septembrie până la 31 decembrie
căpriori	de la 15 mai până la 15 octombrie
căprioare	de la 1 septembrie până la 31 decembrie
mistreți	de la 1 august până la 31 decembrie
iepuri	de la 1 noiembrie până la 31 decembrie
vulpi	de la 15 septembrie până la 1 martie
<i>la păsări</i>	
porumbei	de la 1 august până la 1 octombrie
gâște, rațe, lișițe, găinușe de baltă	de la 15 august până la 31 decembrie
fazani	de la 1 octombrie până la 31 decembrie

În hotarele gospodăriei cinegetice complexe și ale parcului de vânătoare, [...] în gospodăriile cinegetice specializate sunt stabilite termene de vânătoare [...] suplimentare de către beneficiarii terenurilor de vânătoare respective în coordonare cu autoritatea centrală abilitată cu gestiunea resurselor naturale și cu protecția mediului înconjurător” [6]. Această ultimă propoziție din pct. 33 al RGC a fost introdusă prin Legea nr. 232 din 23.09.2010 cu privire la modificarea și completarea Legii regnului animal nr. 439-XIII din 27 aprilie 1995 [7] (în continuare – Legea nr. 232/2010).

Așadar, reieșind din pct. 33 al RGC, se făcea deosebirea între: 1) termenele permise pentru vânătoare, stabilite la nivelul întregii țări; 2) termenele permise pentru vânătoare, stabilite la nivelul terenurilor de vânătoare din gospodăriile cinegetice complexe, din parcurile de vânătoare sau din gospodăriile cinegetice specializate. Termenele din ultima categorie erau suplimentare în raport cu cele din prima categorie și nu le puteau substitui pe acestea. Termenele din ultima categorie erau stabilite de către beneficiarii terenurilor de vânătoare din gospodăriile cinegetice complexe, din parcurile de vânătoare sau din gospodăriile cinegetice specializate, în coordonare cu autoritatea centrală abilitată cu gestiunea resurselor naturale și cu protecția mediului înconjurător.

În ceea ce privește termenele din prima categorie, legiuitorul le-a modificat, pentru unele specii de animale, mai întâi prin Legea nr. 221 din 14.07.2006 cu privire la modificarea și completarea anexelor la Legea regnului animal nr. 439-XIII din 27 aprilie 1995. În rezultatul acestei modificări, în pct. 33 din RGC, textul „iepuri – de la 1 noiembrie până la 31 decembrie” a fost substituit prin textul „iepuri – de la 15 noiembrie până la 15 ianuarie”; textul „porumbei – de la 1 august până la 1 octombrie” a fost substituit prin textul „porumbei – de la 15 august până la 15 octombrie” [8]. Prin aceeași lege, pct. 33 din RGC a fost completat în final cu textul „prepelețe – de la 15 august până la 1 octombrie” [8].

Apoi, în pct. 33 din RGC, textul privind termenele permise pentru vânatoare a fost modificat prin Legea nr. 232/2010: din „cerbi, elani și mufloni – de la 1 septembrie până la 31 decembrie” în „cerbi și mufloni – de la 1 septembrie până la 31 decembrie”; din „vulpi – de la 15 septembrie până la 1 martie” în „vulpi – pe parcursul anului întreg”; din „porumbei – de la 15 august până la 15 octombrie” în „porumbei – de la 15 august până la 15 ianuarie”; din „gâște, rațe, lișițe, găinușe de baltă – de la 15 august până la 31 decembrie” în „gâște, rațe, lișițe, găinușe de baltă, culici – de la 15 august până la 15 ianuarie”; din „prepeșițe – de la 15 august până la 1 octombrie” în „prepeșițe – de la 15 august până la 15 octombrie”; din „fazani – de la 1 octombrie până la 31 decembrie” în „fazani – de la 1 octombrie până la 15 ianuarie” [7]. Prin aceeași lege, pct. 33 din RGC a fost completat cu următorul text: „potârnică – de la 1 octombrie până la 15 ianuarie” [7].

Modificarea termenelor de vânatoare din pct. 33 din RGC, operată prin Legea nr. 232/2010, vine în disonanță cu renunțarea legiuitorului în 2008 la competența de a modifica respectivele termene. Or, în 2008, legiuitorul a delegat autorității publice, care reprezintă și exercită puterea executivă în Republica Moldova, competența de a modifica termenele permise pentru vânatoare, stabilite la nivelul întregii țări sau la nivelul unei unități administrativ-teritoriale. Astfel, în pct. 34 a fost stabilit: „Modificarea, în caz de necesitate, a termenelor de vânatoare stabilite la punctul 33, atât pe teritoriul Republicii Moldova în ansamblu, cât și pe teritoriul unităților administrativ-teritoriale [...] se efectuează prin hotărâre a Guvernului, la propunerea argumentată a autorității centrale abilitate cu gestiunea resurselor naturale și cu protecția mediului înconjurător, coordonată în scris cu Academia de Științe a Moldovei și cu autoritatea silvică centrală și Societatea Vânătorilor și Pescarilor din Moldova” [6].¹ Această remaniere legislativă a fost operată prin Legea nr.111 din 16.05.2008 pentru modificarea Anexei nr.1 la Legea regnului animal nr. 439-XIII din 27 aprilie 1995 [9]. După această dată, în temeiul pct. 34 din RGC, au fost adoptate următoarele acte normative:

- Hotărârea Guvernului nr. 925 din 31.07.2008 cu privire la reglementarea termenelor de vânatoare în sezonul de vânatoare 2008 [10];
- Hotărârea Guvernului nr. 462 din 05.08.2009 cu privire la reglementarea termenelor de vânatoare în sezonul de vânatoare 2009-2010 [11];
- Hotărârea Guvernului nr.721 din 10.08.2010 cu privire la reglementarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2010-2011 [12];
- Hotărârea Guvernului nr.561 din 25.07.2011 cu privire la reglementarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2011-2012 [13];
- Hotărârea Guvernului nr.606 din 15.08.2012 cu privire la reglementarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2012-2013 [14];
- Hotărârea Guvernului nr.597 din 13.08.2013 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2013-2014 [15];
- Hotărârea Guvernului nr.655 din 15.08.2014 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2014-2015 [16];
- Hotărârea Guvernului nr.495 din 12.08.2015 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2015-2016 [17];
- Hotărârea Guvernului nr.963 din 08.08.2016 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2016-2017 [18];
- Hotărârea Guvernului nr.640 din 14.08.2017 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2017-2018 [19];
- Hotărârea Guvernului nr.799 din 01.08.2018 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2018-2019 [20];
- Hotărârea Guvernului nr.418 din 21.08.2019 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2019-2020 [21];

¹ Inițial, pct. 34 din RGC a avut un alt conținut: „Autoritatea centrală abilitată cu gestiunea resurselor naturale și cu protecția mediului înconjurător, de comun acord cu autoritatea silvică centrală pentru silvicultură și cu beneficiarii, are dreptul de a prelungi sau de a reduce termenele și limitele de recoltare a vânatului sau de a interzice vânatul unor specii de animale”.*

* Legea nr. 439 din 27.04.1995 a regnului animal. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr. 62-63.

– Hotărârea Guvernului nr.610 din 12.08.2020 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânătoare 2020-2021 [22].

În legislația în vigoare, termenele, care sunt permise pentru vânătoare, se reglementează într-un mod care diferă sub anumite aspecte.

Astfel, în alin. (2) art. 23 al Legii nr. 298 din 30.11.2018 a vânătorii și fondului cinegetic (în continuare – Legii nr.298/2018) se stabilește: „Vânarea exemplarelor din speciile de faună de interes cinegetic este permisă [...] în perioadele [...] stabilite conform prevederilor prezentei legi” [23]. În completarea acestei dispoziții, la alin.(1) art. 29 al Legii nr. 298/2018 se prevede: „Speciile de faună sălbatică la care este permisă vânătoarea și perioadele de vânătoare sunt stabilite în Anexă” [23]. De asemenea, în pct. 3 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254 din 13.10.2021 pentru aprobarea actelor normative cu privire la constituirea și gestionarea Fondului cinegetic național (în continuare – Hotărârea Guvernului nr. 254/2021) se stabilește: „Vânătoarea la speciile permise spre recoltare se efectuează în perioadele indicate în Anexa la Legea vânătorii și fondului cinegetic nr. 298/2018” [24].

Într-adevăr, Anexa la Legea nr. 298/2018 „Speciile de faună sălbatică la care este permisă vânătoarea și perioadele de vânătoare” conține următorul tabel:

Mamifere	Perioadele de vânătoare
Căprioară (<i>Capreolus capreolus</i>)	
- mascul	15 mai – 15 octombrie
- femelă	1 septembrie – 31 decembrie
15 mai – 15 octombrie	
1 septembrie – 31 decembrie	
Cerb comun (<i>Cervus elaphus</i>)	1 septembrie – 31 decembrie
Cerb lopătar (<i>Damadama</i>)	1 septembrie – 31 decembrie
Muflon (<i>Ovis aries musimon</i>)	1 septembrie – 31 decembrie
Mistreț (<i>Sus scrofa</i>)	15 septembrie – 15 ianuarie
Câine enot (<i>Nictereutes procyonoides</i>)	1 septembrie – 31 decembrie
Bursuc (<i>Meles meles</i>)	15 septembrie – 31 decembrie
Iepure de câmp (<i>Lepus europaeus</i>)	15 noiembrie – 15 ianuarie
Șacal (<i>Canis aureus</i>)	1 iunie – 31 martie
Vulpe (<i>Vulpes vulpes</i>)	1 iunie – 31 martie
Iepure de vizuină (<i>Oryctolagus cuniculus</i>)	15 septembrie – 31 decembrie
Păsări	
Gâscă de semănătură (<i>Anser fabalis</i>)	15 octombrie – 15 ianuarie
Gâscă de vară (<i>Anser anser</i>)	15 octombrie – 15 ianuarie
Gârliță mare (<i>Anser albifrons</i>)	15 octombrie – 15 ianuarie
Graur comun (<i>Sturnus vulgaris</i>)	15 august – 15 ianuarie
Guguștiuc (<i>Streptopelia decaocto</i>)	15 august – 15 octombrie
Turturică (<i>Streptopelia turtur</i>)	15 august – 15 octombrie
Porumbel gulerat (<i>Columba palumbus</i>)	15 august – 31 decembrie
Potârniche (<i>Perdix perdix</i>)	1 octombrie – 15 ianuarie
Prepeliță (<i>Coturnix coturnix</i>)	15 august – 15 octombrie
Lișiță (<i>Fulica atra</i>)	15 august – 31 decembrie
Nagăț (<i>Vanellus vanellus</i>)	15 august – 31 decembrie
Rață mare (<i>Anas platyrhynchos</i>)	15 august – 15 ianuarie
Rață mică (<i>Anas crecca</i>)	15 august – 15 ianuarie

Rață cârâitoare (<i>Anas querquedula</i>)	15 august – 15 ianuarie
Rață fluierătoare (<i>Anas penelope</i>)	15 august – 15 ianuarie
Rață sulițar (<i>Anas acuta</i>)	15 august – 15 ianuarie
Rață cu cap castaniu (<i>Aythya ferina</i>)	15 august – 15 ianuarie
Rață lingurar (<i>Anas clypeata</i>)	15 august – 15 ianuarie
Sitar de pădure (<i>Scolopax rusticola</i>)	15 august – 31 decembrie
Sitarde mal (<i>Limosa limosa</i>)	15 august – 31 decembrie
Stăncuță (<i>Corvus monedula</i>)	15 august – 15 ianuarie
Sturz de vâsc (<i>Turdus viscivorus</i>)	15 august – 15 ianuarie
Sturz cântător (<i>Turdus philomelos</i>)	15 august – 15 ianuarie
Sturz de vii (<i>Turdus iliacus</i>)	15 august – 15 ianuarie
Sturz de iarnă (<i>Turdus pilaris</i>)	15 august – 15 ianuarie
Becațină comună (<i>Gallinago gallinago</i>)	15 august – 31 decembrie
Cioară grivă (<i>Corvus cornix</i>)	1 iunie – 31 martie
Cioară de semănătură (<i>Corvus frugilegus</i>)	1 iunie – 31 martie
Cormoran mare (<i>Phalacrocorax carbo</i>)	15 august – 15 ianuarie
Coțofană (<i>Pica pica</i>)	1 iunie – 31 martie
Fazan (<i>Phasianus colchicus</i>)	1 octombrie – 15 ianuarie
Fluierar cu picioare verzi (<i>Tringa nebularia</i>)	15 august – 31 decembrie
Gaiță (<i>Garrulus glandarius</i>)	
Găinușă de baltă (<i>Gallinula chloropus</i>)	15 august – 31 decembrie

Ca și în RGC, în Legea nr. 298/2018 este prevăzută posibilitatea de modificare a termenelor permise pentru vânatoare. Astfel, în alin. (2) art. 29 al acestei legi se stabilește: „În situații excepționale, motivate de conservarea diversității faunei și asigurarea echilibrului ecologic, Administratorul², cu consultarea institutului de cercetare care efectuează cercetări în domeniul cinegeticii, a autorității silvice centrale și a Societății vânătorilor și pescarilor din Republica Moldova, poate dispune restrângerea sau extinderea perioadei de vânatoare pentru anumite fonduri cinegetice și/sau pentru anumite specii de faună de interes cinegetic, în cadrul unui sezon de vânatoare” [23].

În temeiul acestei dispoziții cu caracter derogatoriu, a fost adoptat Ordinul Ministerului Mediului nr. 70 din 26.07.2022 privind aprobarea cotelor de recoltare pentru unele specii de faună de interes cinegetic, la care vânatoarea este permisă, pentru sezonul de vânatoare 2022-2023. În acest act normativ atrag atenția următoarele prevederi: „1. Se aprobă cotele de recoltare pentru unele specii de faună de interes cinegetic, la care vânatoarea este permisă, pentru sezonul de vânatoare 2022-2023, prevăzute în Anexele nr. 1, nr. 2 și nr. 3. Cota de recoltare la vulpi și șacali este nelimitată în perioada 1 iunie – 31 martie. 2. Cotele de recoltare aprobate prin prezentul ordin se realizează de către fiecare gestionar și arendaș a terenurilor de vânatoare pentru fiecare specie de faună de interes cinegetic și în perioadele de vânatoare stabilite în anexa la Legea vânătorii și fondului cinegetic nr. 298/2018, dacă prezentul ordin nu prevede alte perioade de recoltare. 3. Se stabilește perioada de recoltare pentru specia Sitar de pădure (*Scolopax rusticola*) de la 1 octombrie până la 30 noiembrie. 4. Se stabilește perioada de recoltare pentru specia Cerb cu pete (*Cervus nippon*) de la 1 septembrie până la 31 decembrie. 5. Se stabilește perioada de recoltare pentru specia Căprior (*Capreolus capreolus*) de la 1 august până la 15 octombrie pentru masculi și de la 1 septembrie până la 31 decembrie pentru femele” [25].

² Conform art. 2 al Legii nr. 298/2018, prin „Administrator” se înțelege „autoritatea administrativă centrală abilitată cu protecția mediului înconjurător și care asigură administrarea faunei de interes cinegetic”.*

* Legea nr. 298 din 30.11.2018 a vânătorii și fondului cinegetic. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 76-85.

Așadar, conform legislației în vigoare, nu Guvernul, ci Ministerul Mediului deține competența de a modifica termenele de vânatoare, stabilite prin lege. O altă deosebire de RGC constă în aceea că, în temeiul Legii nr.298/2018, modificarea termenelor, permise pentru vânatoare, poate fi dispusă nu la necesitate, ci doar în situații excepționale, motivate de conservarea diversității faunei și asigurarea echilibrului ecologic.

Modificarea termenelor, permise pentru vânatoare, operată prin ordinele Ministerului Mediului, se extinde *a fortiori* asupra termenelor, permise pentru vânatoare, stabilite în Hotărârea Guvernului nr. 254/2021.

În context, în pct. 46 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021 se menționează: „Recoltarea animalelor sălbatice copitate se desfășoară în termenele și prin metodele prezentate mai jos: 1) vânatoarea la căprior: a) de la 15 mai până la 15 octombrie se permite vânatoarea individuală și de selecție la masculi. Metodele aplicabile – „la nadă”, „la pândă”, „la dibuit” și „prin ademenire”; b) de la 1 septembrie până la 31 decembrie se permite vânatoarea la speciile indicate în autorizația de vânatoare. Metodele aplicabile – „la pândă”, „la dibuit”; 2) vânatoarea la cerb (cerb comun, cerb lopătar, cerb cu pete): a) de la 1 septembrie până la 15 octombrie se permite vânatoarea individuală, de trofeu și de selecție la masculi. Metoda aplicabilă – „la nadă”, „la pândă”, „la dibuit” și „prin ademenire”; b) de la 15 octombrie până la 31 decembrie se permite vânatoarea la toate speciile indicate în autorizația de vânatoare. Metodele aplicabile – „la pândă”, „la dibuit”; 3) vânatoarea la mufon: a) de la 1 septembrie până la 15 noiembrie se permite vânatoarea individuală, de trofeu și de selecție la masculi. Metodele aplicabile – „la nadă”, „la pândă”, „la dibuit”; b) de la 15 noiembrie până la 31 decembrie se permite vânatoarea la toate speciile indicate în autorizația de vânatoare. Metodele aplicabile – „la pândă”, „la dibuit”; 4) vânatoarea la mistreț – de la 15 septembrie până la 15 ianuarie se permite vânatoarea la toate speciile indicate în autorizația de vânatoare, cu excepția femelelor-cap de ciurdă. Metodele aplicabile – „la nadă”, „la pândă”, „la dibuit” și „la goană”, cu sau fără câini de vânatoare (cu excepția câinilor gonitori)” [24].

În pct. 53 din aceeași anexă se prevede: „Recoltarea animalelor sălbatice cu blană se desfășoară în termenele și prin metodele prezentate mai jos: 1) la câine enot – de la 1 septembrie până la 31 decembrie se permite vânatoarea individuală „la pândă” sau „la vizuină” sau vânatoarea colectivă „la vizuină” și „la goană”. Se interzice folosirea cartușelor încărcate cu alice mai mari de 5 mm (0000); 2) la bursuc – de la 15 septembrie până la 31 decembrie se permite vânatoarea individuală „la pândă” sau „la vizuină” sau vânatoarea colectivă „la vizuină”. Se interzice folosirea cartușelor încărcate cu alice mai mari de 5 mm (4/0); 3) la iepure de vizuină – de la 15 septembrie până la 31 decembrie se permite vânatoarea individuală „la pândă” sau „la vizuină” sau vânatoarea colectivă „la sărite” și „la vizuină”. Se interzice folosirea cartușelor încărcate cu alice mai mari de 4 mm (0); 4) la iepure de câmp – de la 15 noiembrie până la 15 ianuarie se permite vânatoarea individuală „la dibuit” sau vânatoarea colectivă „la sărite” și „la goană”. Se interzice vânarea iepurelui pe „culcuș”, „în cerc” și „în potcoavă” sau prin alte modalități, precum și cu folosirea cartușelor încărcate cu alice mai mari de 5 mm (0000); 5) la șacal și vulpe – de la 1 iunie până la 31 martie se permite vânatoarea individuală „la pândă”, „la nadă” sau vânatoarea colectivă „la goană”, „la vizuină” [...] [24].

Astfel de termene, permise pentru vânatoare, stabilite în Hotărârea Guvernului nr. 254/2021, trebuie să fie ajustate la termenele stabilite prin ordinele Ministerului Mediului în temeiul alin. (2) art. 29 al Legii nr. 298/2018.

Suplimentar la cele menționate mai sus, termenele, permise pentru vânatoare, sunt stabilite cu luarea în considerare a următoarelor dispoziții din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021: „Zilele de vânatoare [...] pentru un vânător se stabilesc de către gestionari” [24] (subpct. 3) pct. 3); „Vânatoarea se efectuează [...] în termenele indicate în autorizația sau fișa/foaia de recoltare. Vânatoarea se organizează doar în condiții de vizibilitate bună (răsărit total, lipsa ceții și a ninsorii abundente) [...]” [24] (pct. 16).

La determinarea termenelor, permise pentru vânatoare, trebuie avute în vedere nu doar prevederile Legii nr. 298/2018 și ale Hotărârii Guvernului nr. 254/2021.

Anumite informații privitoare la asemenea termene găsim, de exemplu, în pct. 9 din Hotărârea Guvernului nr. 239 din 05.04.2014 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la reglementarea efectivului de animale sălbatice în ariile naturale protejate de stat din fondul forestier de stat (în continuare – Hotărârea Guvernului nr. 239/2014): „Metodele de reglementare a efectivului de animale se realizează de către gestionarul ariei

protejate din fondul forestier în prezența reprezentantului Institutului de Zoologie al Academiei de Științe a Moldovei, a reprezentantului Inspectoratului pentru Protecția Mediului și a medicului veterinar al Agenției Naționale pentru Siguranța Alimentelor. [...] 1) Capturarea în stare vie se efectuează *pe tot parcursul anului, cu excepția primăverii și a perioadei de reproducere* (evid. ns.). [...] 2) Imobilizarea animalelor se efectuează *pe tot parcursul anului, cu excepția primăverii și a perioadei de reproducere* (evid. ns.), în scopul reducerii densității până la nivelul optim și al repopulării altor terenuri cu specia respectivă în limita densității optime. [...] 3) Strămutarea animalelor sălbatice se efectuează *pe tot parcursul anului* (evid. ns.), în scopul diminuării densității până la nivelul optim, cu ademenirea acestora în zone adiacente, prin administrarea hranei complementare sau preferate în acele zone, crearea remizelor, amplasarea adăpătorilor, a sârăriilor și prin alte mijloace, creându-le condiții favorabile de existență. [...] 4) Sacrificarea animalelor în caz de izbucnire a epizootiilor se realizează, în măsura necesității, *în orice perioadă a anului* (evid. ns.) de către angajații gestionarului ariei protejate din fondul forestier în comun cu angajații Agenției Naționale pentru Siguranța Alimentelor, conform prevederilor Legii nr. 221 din 19 octombrie 2007 privind activitatea sanitar-veterinară, în prezența reprezentantului Institutului de Zoologie al Academiei de Științe a Moldovei și a reprezentantului Inspectoratului pentru Protecția Mediului. [...]” [26].

Deducem că, în ariile naturale protejate de stat din fondul forestier de stat, în condițiile enunțate în pct. 9 din Hotărârea Guvernului nr. 239/2014, prevederile din acest punct au prioritate față de cele care stabilesc termenele, permise pentru vânatoare, stabilite în Legea nr. 298/2018 și în Hotărârea Guvernului nr. 254/2021.

În circumstanțele, avute în vedere în Regulamentul privind autorizarea, organizarea și practicarea, în fondul forestier de stat administrat de Agenția „Moldsilva”, a vânătorii la mistreț, controlul răpitorilor și combaterea dăunătorilor vânatului, extragerea unor exemplare în scopuri științifice, cultural-educative și/sau estetice (Anexa la Ordinul Agenției „Moldsilva” nr. 322 din 24.09.2020), la determinarea termenelor, permise pentru vânatoare, este necesar să se ia în considerare, de asemenea, dispoziția de la pct. 27 al acestui Regulament: „Acțiunea de vânatoare se poate practica nu mai devreme cu o oră înainte de răsăritul soarelui și nu mai târziu cu o oră după apusul soarelui” [27].

În altă ordine de idei, după ce am analizat termenele permise pentru vânatoare, vom examina *termenele interzise pentru vânatoare*. Cele din urmă termene sunt complementare în raport cu termenele permise pentru vânatoare. Cu alte cuvinte, prevederile normative privind termenele interzise pentru vânatoare le suplimentează pe cele permise pentru vânatoare. Interpretarea sistemică a prevederilor normative referitoare la termenele din ambele aceste categorii constituie premisa aplicării, în corespundere cu principiul legalității, a răspunderii penale pentru vânatul în perioada interzisă.

Până la 01.03.2021 (data intrării în vigoare a Legii nr. 298/2018), RGC prevedea în pct. 36, printre altele: „Se interzice: a) vânatoarea în perioada de primăvară pe întreg teritoriul republicii; d) vânatoarea cu o oră mai înainte de răsăritul soarelui și cu o oră mai târziu de asfințitul lui; tragerea din armă în țintă nevăzută sau neclară ([...] pe timp de ceață, în amurg [...]) [...]” [6]. În aceeași conjunctură temporală se înscrie prevederea din art.1 din Hotărârea Parlamentului nr. 979 din 24.07.1996 privind interzicerea vânatului sportiv de animale copitate în sezonul 1996-1997: „Se interzice pe întreg teritoriul republicii vânatul sportiv de animale copitate în sezonul 1996-1997” [28].

În comparație cu prevederile normative anterioare privind termenele interzise pentru vânatoare, cele în vigoare se caracterizează, la prima vedere, printr-o previzibilitate și claritate mai pronunțată. Astfel de prevederi nu conțin, în aparență, formulări care au fost criticate întemeiat de către V. Moraru și V. Stati: „După intrarea în vigoare a Legii nr. 237/2017, dispoziția în cauză (se are în vedere dispoziția de la lit. d) pct. 36 din RGC) este completată în final cu textul „vânarea în perioada de maturizare și în diferite etape de reproducere”. Considerăm insuficient de clară sintagma „în perioada de maturizare”. Chiar apelând la asistența juridică de specialitate, beneficiarul legii penale nu ar putea determina, fără echivoc, când i s-ar aplica art. 233 CP RM pentru vânarea în perioada de maturizare [...] a animalelor. Întinderea și conținutul sintagmei „vânarea în perioada de maturizare” de la lit. d) pct. 36 din anexa nr.1 la Legea nr. 439/1995 nu pot fi determinate în baza unor criterii obiective, inclusiv normative. Pe cale de consecință, această

sintagmă nu corespunde exigenței stabilite de alin. (2) art. 23 al Constituției³ [29]. Am folosit mai sus sintagmele „la prima vedere” și „în aparență”, întrucât mai jos vom putea vedea că prevederile normative în vigoare, referitoare la termenele interzise pentru vânatoare, conțin formulări care sunt la fel de nocive ca și cea criticată de către V. Moraru și V. Stati.

Cu certitudine, în contextul legislației în vigoare, prevederile normative privind termenele interzise pentru vânatoare se referă la ipoteze mai numeroase și mai variate.

Astfel, lit. o) alin. (1) art. 22 al Legii nr. 298/2018 prevede: „În scopul protecției și al gestionării durabile a faunei de interes cinegetic și a habitatului acesteia, sunt interzise: [...] desfășurarea vânătorii mai devreme de o oră până la răsăritul soarelui și după o oră de la asfințitul acestuia” [23].

Această dispoziție legală este completată de anumite prevederi din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021: „[...] condițiile de vânatoare a speciilor de faună sălbatică care nu se încadrează în prezentul Regulament sunt interzise” [24] (pct. 6); „[Este] interzisă orice tragere în amurg, în ceață, pe ploaie torențială și ninsoare puternică în timpul vânătorii” [24] (pct. 16); „Alte situații interzise sunt: [...] practicarea vânătorii în situații periculoase precum: a) ploile torențiale; b) vântul puternic sau rafalele de vânt care ar putea provoca rupturi de arbori ori de crengi; c) ceața sau viforita care reduc vizibilitatea până la 100 m; d) temperatura mai joasă de -25°C, fără vânt sau cu vânt puternic până la moderat; e) temperatura mai joasă de -20°C, cu vânt moderat până la puternic; f) apariția întâmplătoare pe teren a persoanelor sau a animalelor domestice; g) alte situații imprevizibile ce prezintă risc pentru viața și sănătatea persoanelor, a animalelor domestice etc.” [24] (subpct. 5) pct. 101); „În scopul protecției și gestionării durabile a fondului cinegetic, se interzice: 2) [...] vânatoarea în [...] termene interzise [...]; [...] 8) vânatoarea în perioada de primăvară pe întreg teritoriul țării, iar pentru speciile de păsări migratoare – în timpul perioadei de reproducere și în timpul traseului de întoarcere către locul cuibăritului [...]; [...] 11) dobândirea pe parcursul întregului an a speciilor de animale care nu sunt incluse în anexa la Legea vânătorii și fondului cinegetic nr. 298/2018; [...]” [24].

O altă dispoziție relevantă este cea din pct. 24 din Hotărârea Guvernului nr. 1132 din 12.10.2016 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de organizare și desfășurare a vânătorii de selecție: „Extragerea exemplarului „de selecție”, prin metoda „la pândă”, stabilită la pct. 13 al prezentului Regulament, se efectuează pe tot parcursul anului, cu excepția lunilor de primăvară și a perioadei de reproducere” [30].

Pentru comparație, în Legea României nr. 407 din 09.11.2006 a vânătorii și a protecției fondului cinegetic, se stabilește: „Fără a se aduce atingere prevederilor art. 37 alin. (2) din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 57/2007⁴, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 49/2011, cu modificările și completările ulterioare, sunt interzise [...] următoarele: vânarea iepurilor, fazanilor sau potârnicilor [...] de la apusul până la răsăritul soarelui” [31] (lit. j) alin. (1) art. 31); „Constituie infracțiune de braconaj și se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă, următoarele fapte: [...] vânarea în afara perioadelor legale de vânatoare la specia respectivă, conform anexei nr.1 și prevederilor art. 36 sau aprobării date pentru speciile din anexa nr. 2” (lit. l) alin. (1) art. 42); „Faptele prevăzute la alin. (1) se pedepsesc cu închisoare de la un an la 5 ani, dacă au fost săvârșite: pe timp de noapte, cu excepția speciilor la care vânatoarea este permisă în acest interval, conform reglementărilor privind organizarea și practicarea vânătorii” [31] (lit. c) alin. (2) art. 42).

Observăm că vânatoarea pe timp de noapte (sau, altfel spus, de la apusul până la răsăritul soarelui) nu este interzisă expres în legislația de referință pentru art. 233 CP RM. O asemenea ipoteză este vizată, probabil, în prevederea de la lit. g) subpct. 5) pct. 101 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021: „Alte situații interzise sunt: [...] alte situații imprevizibile ce prezintă risc pentru viața și

³ Această normă constituțională prevede: „Statul asigură dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle. În acest scop statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative”.*

* Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr. 1.

⁴ Este vorba despre Ordonanța de urgență a Guvernului României nr. 57 din 20.06.2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice. În: Monitorul Oficial al României, 2007, nr. 442.

sănătatea persoanelor, a animalelor domestice etc.” [24]. Totuși, o astfel de interpretare ar fi vulnerabilă sub aspectul previzibilității și clarității legii penale (deci, ar veni în contradicție cu dispoziția de la alin. (2) art. 23 al Constituției. Considerăm că dispoziția de la lit. g) subpct. 5) pct. 101 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021 contravine, de asemenea, regulii stabilite la lit. a) alin. (1) art. 54 al Legii nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative: „Textul proiectului actului normativ se elaborează în limba română, cu respectarea următoarelor reguli: [...] conținutul proiectului se expune într-un limbaj simplu, clar și concis, pentru a se exclude orice echivoc [...]” [32].

În consecință, considerăm imperioasă abrogarea prevederii de la lit. g) subpct. 5) pct. 101 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021. O astfel de soluție ar putea exclude interpretarea extensivă defavorabilă a art. 233 CP RM.

Concluzii

Din formularea „în perioada interzisă”, utilizată în art. 233 CP RM, nu rezultă clar dacă legiuitorul se referă la ipoteza de vânat în perioadele nepermise la animale de anumite specii și/sau la ipoteza de vânat în anumite perioade interzise de pe parcursul zilei. Pentru a percepe semnificația formulării respective, este necesar să luăm în considerare prevederile actelor normative de referință pentru art. 233 CP RM, care completează conținutul dispoziției din acest articol. În cadrul acestor acte normative se face diferențierea între termenele permise pentru vânătoare și termenele interzise pentru vânătoare.

Termenele interzise pentru vânătoare sunt complementare în raport cu termenele permise pentru vânătoare. Cu alte cuvinte, prevederile normative privind termenele interzise pentru vânătoare le suplimentează pe cele permise pentru vânătoare. Interpretarea sistemică a prevederilor normative referitoare la termenele din ambele aceste categorii constituie premisa aplicării, în corespundere cu principiul legalității, a răspunderii penale pentru vânatul în perioada interzisă.

În Legea nr. 298/2018 este prevăzută posibilitatea de modificare a termenelor permise pentru vânătoare. Ministerul Mediului deține competența de a modifica termenele de vânătoare, stabilite prin lege. Modificarea termenelor, permise pentru vânătoare, operată prin ordinele Ministerului Mediului, se extinde *a fortiori* asupra termenelor, permise pentru vânătoare, stabilite în Hotărârea Guvernului nr. 254/2021.

În ariile naturale protejate de stat din fondul forestier de stat, în condițiile enunțate în pct. 9 din Hotărârea Guvernului nr. 239/2014, prevederile din acest punct au prioritate față de cele care stabilesc termenele, permise pentru vânătoare, stabilite în Legea nr. 298/2018 și în Hotărârea Guvernului nr. 254/2021.

Vânătoarea pe timp de noapte (sau, altfel spus, de la apusul până la răsăritul soarelui) nu este interzisă expres în legislația de referință pentru art. 233 CP RM.

Referințe:

1. ГОЛУБ, С. А. *Кримінальна відповідальність за незаконне полювання* / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2005. 14 p.
2. *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [Accesat la 27.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html>
3. *Codul penal al Republicii Cehia*. [Accesat la 27.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>
4. *Codul penal al Republicii Slovacia*. [Accesat la 28.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html>
5. *Codul penal al Republicii Slovenia*. [Accesat la 28.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>
6. Legea nr. 439 din 27.04.1995 a regnului animal. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 62-63.
7. Legea nr. 232 din 23.09.2010 cu privire la modificarea și completarea Legii regnului animal nr. 439-XIII din 27 aprilie 1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 206-210.
8. Legea nr. 221 din 14.07.2006 cu privire la modificarea și completarea anexelor la Legea regnului animal nr. 439-XIII din 27 aprilie 1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2006, nr. 126-130.

9. Legea nr. 111 din 16.05.2008 pentru modificarea anexei nr.1 la Legea regnului animal nr. 439-XIII din 27 aprilie 1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 99-101.
10. Hotărârea Guvernului nr. 925 din 31.07.2008 cu privire la reglementarea termenelor de vânatoare în sezonul de vânatoare 2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 143-144.
11. Hotărârea Guvernului nr. 462 din 05.08.2009 cu privire la reglementarea termenelor de vânatoare în sezonul de vânatoare 2009-2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 121-123.
12. Hotărârea Guvernului nr. 721 din 10.08.2010 cu privire la reglementarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2010-2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 145-147.
13. Hotărârea Guvernului nr. 561 din 25.07.2011 cu privire la reglementarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2011-2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr. 122-127.
14. Hotărârea Guvernului nr. 606 din 15.08.2012 cu privire la reglementarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2012-2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 166-169a.
15. Hotărârea Guvernului nr. 597 din 13.08.2013 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2013-2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 177-181.
16. Hotărârea Guvernului nr. 655 din 15.08.2014 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2014-2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr. 213-222.
17. Hotărârea Guvernului nr. 495 din 12.08.2015 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2015-2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr. 247-248.
18. Hotărârea Guvernului nr. 963 din 08.08.2016 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2016-2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 256-264.
19. Hotărârea Guvernului nr. 640 din 14.08.2017 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2017-2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 301-315.
20. Hotărârea Guvernului nr. 799 din 01.08.2018 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2018-2019. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 285-294.
21. Hotărârea Guvernului nr. 418 din 21.08.2019 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2019-2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 261-268.
22. Hotărârea Guvernului nr. 610 din 12.08.2020 cu privire la efectuarea vânătorii în sezonul de vânatoare 2020-2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2020, nr. 205-211.
23. Legea nr. 298 din 30.11.2018 a vânătorii și fondului cinegetic. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 76-85.
24. Hotărârea Guvernului nr. 254 din 13.10.2021 pentru aprobarea actelor normative cu privire la constituirea și gestionarea Fondului cinegetic național. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 266-272.
25. Ordinul Ministerului Mediului nr. 70 din 26.07.2022 privind aprobarea cotelor de recoltare pentru unele specii de faună de interes cinegetic, la care vânatoarea este permisă, pentru sezonul de vânatoare 2022-2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 246-250.
26. Hotărârea Guvernului nr. 239 din 05.04.2014 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la reglementarea efectivului de animale sălbatice în ariile naturale protejate de stat din fondul forestier de stat. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 86.
27. Ordinul și Regulamentul privind autorizarea și organizarea vânătorii la mistreț în fondul forestier gestionat de către agenția „Moldsilva”. [Accesat la 30.09.2022] Disponibil: moldsilva.gov.md/libview.php?l=ro&idc=202&id=1509&t=/Legislatia/Ordinecirculare/Ordinul-si-Regulamentul-privind-autorizarea-i-organizarea-vinatorii-la-mistret-in-fondul-forestier-gestionat-de-catre-agentia-Moldsilva
28. Hotărârea Parlamentului nr. 979 din 24.07.1996 privind interzicerea vânatului sportiv de animale copitate în sezonul 1996-1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1996, nr. 58.
29. MORARU, V., STATI, V. Modificări recente și preconizate privind reglementarea răspunderii penale pentru vânatul ilegal în legislația Republicii Moldova. În: *Modern scientific challenges and trends: a collection scientific works of the International scientific conference (20th may, 2018)*. Warsaw: Sp. z o. o. „iScience”, 2018, Issue 4, Part 2, p. 96-101. ISBN 978-83-949403-3-1.
30. Hotărârea Guvernului nr. 1132 din 12.10.2016 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de organizare și desfășurare a vânătorii de selecție. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 360.

31. Legea României nr. 407 din 09.11.2006 a vânătorii și a protecției fondului cinegetic. În: *Monitorul Oficial al României*, 2006, nr.944.

32. Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 7-17.

33.

Date despre autori:

Ludmila DUMNEANU, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: bpap.lspinu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0195-8267

Anastasia BOLDESCU, doctorandă, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: nastea.braniste@mail.ru

ORCID: 0000-0003-3263-0552

Prezentat la 31.10.2022

CZU: 347.921.5:336.225.6

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_11](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_11)

METODELE INDIRECTE DE ESTIMARE A OBLIGAȚIILOR FISCALE - ASPECTE TEORETICO-PRACTICE

Vlad VLAICU

Universitatea de Stat din Moldova

Prezentul articol reprezintă o cercetare complexă asupra metodelor indirecte de estimare a veniturilor persoanelor fizice și juridice, rezidente și nerezidente, control ce se efectuează în baza informațiilor din surse indirecte și are ca scop identificarea contribuabililor care au obținut venituri și nu le-au declarat. Importanța acestor metode este incontestabilă, ele fiind aplicate în majoritatea statelor cu sisteme fiscale performante, în baza metodelor date putând fi calculate obligații fiscale care au fost tănuite de continuabilii de rea credință. Aplicabilitatea în Republica Moldova a metodelor date a luat amploare în ultimii 5 ani, prin intermediul metodelor date fiind restabilită echitatea fiscală, limitarea evaziunii fiscale cât și creșterea veniturilor fiscale ale statului. În rezultatele aplicării metodelor indirecte, de obicei se identifică venituri nedeclareate, se percep impozite pe aceste venituri, majorări de întârziere și amenzi.

Cuvinte-cheie: *impozit, taxă, persoană fizică, persoană juridică, metodă indirectă, venit impozabil, sursă indirectă de informații, metoda cheltuielilor, metoda fluxului de mijloace bănești, verificare fiscală prealabilă, control fiscal, confidențialitate.*

INDIRECT METHODS OF ESTIMATING TAX LIABILITIES - THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

This article represents a complex research on the indirect methods of estimating the incomes of natural and legal persons, residents and non-residents, control that is carried out based on information from indirect sources and aims to identify taxpayers who obtained income and did not declare it. The importance of these methods is indisputable, as they are applied in most states with efficient tax systems, based on the given methods it is possible to calculate tax obligations that have been hidden by the dishonest taxpayers. The applicability of the given methods in the Republic of Moldova has increased in the last 5 years, by means of the given methods, fiscal equity has been restored, tax evasion has been limited and the state's tax revenues have increased. In the results of the application of indirect methods, undeclared income is usually identified, taxes on this income, late fees and fines are levied.

Keywords: *tax, fee, natural person, legal entity, indirect method, taxable income, indirect source of information, expenditure method, cash flow method, prior tax check, tax control, confidentiality.*

Introducere

Controlul fiscal efectuat prin aplicarea metodelor și surselor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale sunt metodele speciale de efectuare a controlului fiscal, metode ce se aplică în ultimii ani, pe larg, în Republica Moldova, acestea având ca scop verificarea calculării corecte și achitării depline a obligațiilor fiscale, aplicându-se atât în privința persoanelor fizice, cât și juridice, rezidente și nerezidente, pentru veniturile obținute în R. Moldova, cât și pentru veniturile din afara R. Moldova, folosindu-se alte surse decât contribuabilul.

Prin *metodă indirectă de estimare a obligației fiscale* urmează să înțelegem metoda de determinare a venitului impozabil estimat prin intermediul analizei situației fiscale a persoanei fizice [1, art. 226¹], folosindu-se în practică metoda cheltuielilor; metoda fluxului de mijloace bănești; metoda proprietății și alte metode utilizate în practica internațională [1, art. 226⁶].

Sursă indirectă de informație reprezintă orice sursă pasibilă să furnizeze documente, informații, explicații și/sau alte probe referitoare la persoana supusă verificării și/sau referitoare la situații similare produse în condiții similare relevante pentru estimarea venitului impozabil prin metode indirecte [1, art. 226¹].

1. Aplicarea metodelor și surselor indirecte a obligațiilor fiscale în cazul persoanelor care practică activitatea de întreprinzător

În cadrul controlului fiscal, pentru a determina corectitudinea calculării sumei obligației fiscale, Serviciul Fiscal de Stat poate folosi metode și surse indirecte [1, art. 225, al. 1] dacă în timpul controlului fiscal sumele obligațiilor fiscale care urmează să fie vărsate la buget nu pot fi determinate din lipsă de contabilitate ori, din cauza ținerii ei neconforme, dacă contribuabilul nu prezintă, în totalitate sau în parte, documentele de evidență și/sau dările de seamă fiscale, Serviciul Fiscal de Stat în acest caz urmând să calculeze obligațiile fiscale prin metode și din surse indirecte, iar recalcularea putând fi efectuată doar după restabilirea evidenței contabile sau după prezentarea documentelor respective [1, art. 189, al. 2].

Metodele și sursele indirecte includ:

- a) tipul și natura activităților practicate de contribuabil;
- b) mărimea capitalului contribuabilului;
- c) veniturile din vânzări ale contribuabilului, inclusiv cele constatate în cadrul posturilor fiscale;
- d) numărul de angajați ai contribuabilului, precum și fondul de remunerare a muncii și alte recompense;
- e) categoria clienților contribuabilului și numărul lor;
- f) diferența dintre caracteristicile cantitative și cele calitative ale materiei prime, ale altor materiale procurate și ale celor folosite în producție;
- g) analiza schimbării valorii nete a proprietății contribuabilului;
- h) chiria imobilului folosit de contribuabil în afaceri;
- i) rulajul mijloacelor bănești și soldul lor pe conturile bancare și/sau conturile de plăți ale contribuabilului;
- j) compararea cheltuielilor contribuabilului cu veniturile lui;
- k) venitul altor persoane care activează în aceleași condiții sau în condiții similare cu cele ale contribuabilului;
- l) proprietatea persoanei cu funcție de răspundere (locuința, automobilul etc.) procurată sau folosită în scopuri personale, starea ei fizică, apartenența persoanei la diferite cercuri, numărul personalului ei casnic;
- m) informații de la băncile, birourile notariale, organele vamale, organele poliției, Agenția Servicii Publice, bursele de valori privind tranzacțiile și operațiunile efectuate de contribuabil și datele despre el;
- m¹) indicatorii contoarelor de evidență a elementelor de costuri și cheltuieli;
- m²) capacitatea normativă a utilajului de producție/prelucrare;
- n) alte obiective, procese și fenomene, informații și date care denotă suma obligației fiscale a contribuabilului [1, art. 225, al. 2].

Una din cele mai des întâlnite cazuri de aplicare a metodelor indirecte, în cazul persoanelor ce practică activitatea de întreprinzător, este în cadrul instituirii posturilor fiscale [1, art. 189, al. 2] în scopul estimării veniturilor din vânzări, acestea urmând să activeze în strictă conformitate cu art. 146 Cod fiscal, fiind o modalitate specială de control, denumită și „cronometrare fiscală”, mecanismul de control realizându-se prin metoda verificării faptice, observarea directă a obiectelor, proceselor și fenomenelor, în cercetarea și analiza activității contribuabilului, având ca sarcină constatarea situațiilor nereflectate sau care nu rezultă din acte.

Scopul aplicării acestei modalități speciale de control la fața locului constă în estimarea veniturilor din vânzări ale unui contribuabil concret ca urmare a instituirii și funcționării la acesta a unui post fiscal, obiectul analizei acestuia constituind livrările zilnice de mărfuri și servicii realizate de către contribuabil.

Drept bază pentru estimarea veniturilor din vânzări (prestări servicii) servesc livrările zilnice de mărfuri și servicii, postul fiscal urmând să fie instituit cel puțin de două ori pe parcursul unui an bugetar, pe o perioadă de cel puțin 30 de zile calendaristice cu diferență dintre posturi de cel puțin 60 de zile calendaristice, urmând să fie calculate impozite prin metode indirecte doar dacă veniturile în timpul postului vor fi mai mari cu 70 % decât cele până sau între posturile fiscale [1, art. 225¹].

Estimarea veniturilor din vânzări se efectuează, având ca bază livrările zilnice de mărfuri și servicii înregistrate pe perioada funcționării posturilor fiscale, pentru perioada de la începutul perioadei fiscale până la instituirea primului post fiscal și între perioadele de funcționare a posturilor fiscale, pentru lunile în care media zilnică a livrărilor înregistrate în evidența agentului economic este mai mică de 70% din media zilnică a livrărilor înregistrate în perioadele de funcționare a posturilor fiscale [1, art. 225¹].

2. Metodele indirecte de estimare a venitului impozabil al persoanelor fizice

Controlul fiscal prin aplicarea surselor și metodelor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale se aplică **și în privința persoanelor fizice**, în conformitate cu art. 264 Cod fiscal, de regulă, pentru ultimii 4 ani [1, art. 226²] **și doar asupra obligațiilor fiscale declarate** deplin și complet, or, termenul de prescripție la general nu se aplică dacă nu a fost prezentată declarația pe venit, ori informația inclusă în aceasta nu corespunde adevărului.

Sunt pasibili de a fi supuși verificării prin metode indirecte, în conformitate cu art. 226³ Cod fiscal, persoanele fizice rezidenți, cetățeni ai Republicii Moldova care depășesc riscul minim acceptat, obiectul estimării fiind veniturile obținute începând cu 01 ianuarie 2012, modalitatea de impozitare a veniturilor în baza metodelor indirecte fiind modalitatea generală de impozitare a veniturilor persoanelor fizice [1, art. 226⁵].

În procesul estimării prin metodele indirecte se aplică în conformitate cu art. 226⁶ Cod fiscal următoarele metode indirecte de estimare a venitului impozabil:

- a) metoda cheltuielilor;
- b) metoda fluxului de mijloace bănești;
- c) metoda proprietății;
- d) alte metode utilizate în practica internațională.

Selectarea metodelor indirecte de estimare a venitului impozabil se face de către organul fiscal în funcție de situația constatată, de sursele de informații și de înscrisurile identificate și/sau documentele obținute, utilizându-se individual sau combinat, în funcție de complexitatea, dificultățile, sursele de informații și de perioada verificată.

La determinarea venitului impozabil estimat se ține cont de veniturile neimpozabile, conform art.20 al Codului fiscal, obținute după 01 ianuarie 2012 și de veniturile ce au fost impozitate final la sursa de plată, nefiind impozabile și veniturile obținute de persoanele fizice în afara Republicii Moldova, inclusiv cele care sunt transmise rudelor și afinilor de până la gradul III, cu condiția confirmării documentare prin declarațiile vamale, transferuri bancare, cu prezentarea actelor ce demonstrează rudenția menționată [1, art. 226⁶].

Calcularea suplimentară a impozitului pe venit la buget se va efectua în baza diferenței pozitive dintre impozitul pe venit determinat din venitul impozabil estimat și impozitul pe venit declarat de subiectul estimării, în cazul în care în procesul aplicării metodelor indirecte de estimare pentru o perioadă fiscală concretă se vor stabili legături cauzale cu alte perioade fiscale, Serviciul Fiscal de Stat va examina fiecare perioadă fiscală necesară care începe cu 01 ianuarie 2012, în funcție de fiecare caz concret [1, art. 226⁵].

În scopul aplicării metodelor indirecte de estimare a venitului impozabil al persoanelor fizice, Serviciul Fiscal de Stat efectuează un șir de acțiuni, printre care:

a) solicită informații de la sursele indirecte de informații enumerate la art.226¹¹ Cod fiscal, precum și de la Comisia Electorală Centrală, consiliile electorale de circumscripție, Comisia Națională de Integritate, notari, executori judecătorești și avocați;

b) analizează informațiile, documentele și alte probe referitoare la posibilitățile subiecților ai estimării prin metode indirecte;

c) confruntă informațiile obținute din toate sursele de informații cu cele din declarațiile cu privire la impozitul pe venit sau constată faptul nedeplinării acestei declarații;

c¹) în timpul efectuării controlului fiscal, verifică sursele de proveniență a mijloacelor bănești depistate la persoana fizică supusă controlului fiscal;

d) solicită informații, clarificări, explicații, documente și alte probe de la persoana fizică supusă controlului fiscal și/sau de la persoanele cu care aceasta a avut sau are raporturi economice sau juridice;

e) discută constatările Serviciului Fiscal de Stat cu persoana fizică supusă controlului și/sau cu reprezentantul legal al acesteia;

f) stabilește venitul impozabil estimat prin metodele indirecte prevăzute de Codul fiscal, precum și obligațiile fiscale corespunzătoare acestuia;

g) adoptă o decizie asupra cazului de încălcare fiscală [1, art. 226⁶].

Metodele și sursele indirecte de estimare a obligațiilor fiscale se aplică pentru perioada maximă anterioară, până la 01.01.2012. Anume la această dată, în conformitate cu art. 226⁷ al Codului fiscal, contribuabilii urmau să declare disponibilul de mijloace bănești, dacă acesta era mai mare de 500 000 lei.

Metoda cheltuielilor

Una din cele mai des **întrunite metode indirecte** care se aplică persoanelor fizice este **metoda cheltuielilor**, metodă reglementată de art. 226⁸ al Codului fiscal. Aceasta constă în compararea cheltuielilor individuale efectuate de către subiectul estimării cu veniturile declarate în perioada supusă verificării, iar diferența pozitivă dintre cheltuielile individuale și valorile elementelor expuse la art. 226⁶ alin. (4)–(6) Cod fiscal (remitențele către rude etc.) constituie venit impozabil estimat, diferența pozitivă dintre venitul impozabil estimat și venitul declarat constituind venit impozabil nedeclarat.

Metoda fluxului de mijloace bănești

O altă metodă des întrunită în cazul persoanelor fizice este **metoda fluxului mijloacelor bănești**, reglementată de art. 226⁹ al Codului fiscal. Aceasta constă în compararea intrărilor sau ieșirilor de sume în sau din conturile bancare și/sau conturile de plăți, precum și a intrărilor sau ieșirilor de sume în numerar, cu sursele de venit și utilizarea acestora, diferența pozitivă dintre, pe de o parte, intrările sau ieșirile de mijloace bănești în sau din conturile bancare și/sau conturile de plăți și/sau intrările sau ieșirile de sume în numerar și, pe de altă parte, valorile elementelor expuse la art. 226⁶ alin.(4)–(6) Cod fiscal (remitențele către rude etc.) constituie venit impozabil estimat, diferența pozitivă dintre venitul impozabil estimat și venitul declarat constituind venit impozabil nedeclarat.

Metoda proprietății

De asemenea, foarte des, **în cazul persoanelor fizice**, se mai aplică și **metoda proprietății**, reglementată de art. 226¹⁰ al Codului fiscal. Aceasta constă în analiza creșterii și, respectiv, descreșterii proprietății subiectului estimării. Creșterea sau descreșterea valorii proprietății procurate sau înstrăinate determinându-se prin compararea valorii proprietății la începutul perioadei cu cea de la sfârșitul perioadei, rezultatele reevaluării valorii proprietății neavând impact asupra creșterii sau descreșterii valorii proprietății, iar diferența pozitivă dintre, pe de o parte, creșterea sau descreșterea valorii proprietății și, pe de altă parte, valorile elementelor expuse la art. 226⁶ alin. (4)–(6) Cod fiscal (remitențele către rude etc.), constituie venit impozabil estimat, diferența pozitivă dintre venitul impozabil estimat și venitul declarat constituind venit impozabil nedeclarat.

Sursele indirecte de informații

În scopul utilizării eficiente a metodelor indirecte, Serviciul Fiscal de Stat obține informații privind veniturile sau cheltuielile contribuabililor de la **sursele indirecte de informații**, în conformitate cu art. 226¹¹ al Codului fiscal, de la următoarele entități:

- a) informații de la bănci, notari, organe vamale, organe de drept, burse de valori și/sau alte organe publice privind tranzacțiile și operațiunile efectuate de persoana fizică și datele despre aceasta, precum și privind tranzacțiile și operațiunile similare efectuate de către alte persoane fizice în condiții similare;
- b) informații deținute de persoane fizice și juridice referitoare la bunuri, lucrări, servicii și mijloace bănești comercializate și/sau transmise cu titlu gratuit, referitoare la mijloacele bănești sau bunurile materiale procurate și/sau primite de persoana fizică supusă verificării;
- c) informația disponibilă din sistemul informațional al Serviciului Fiscal de Stat;
- d) informația sau alte probe obținute de Serviciul Fiscal de Stat prin utilizarea mijloacelor speciale, prin analize, măsurări, comparări, cercetări;
- e) alte documente, informații, explicații și/sau alte probe obținute atât de la persoanele terțe, cât și de la persoana fizică supusă verificării.

În vederea colectării eficiente a informațiilor din sursele indirecte de informații, o categorie de entități au obligația de a prezenta Serviciului Fiscal de Stat informații, în cazurile menționate mai jos:

- 1) Agenția Servicii Publice a informației privind datele personale; informației privind documentarea mijloacelor de transport, inclusiv a celor transmise de către proprietari în folosință cu titlu oneros sau gratuit;
- 2) băncile – informația privind toate tipurile de conturi active pe parcursul unui an fiscal, inclusiv rula-jele pe aceste conturi;
- 3) Poliția de Frontieră – informația privind trecerea frontierei de stat a Republicii Moldova;
- 4) companiile turistice – informația privind serviciile turistice prestate;
- 5) companiile de asigurare – informația privind contractele de asigurare;

6) deținătorii de registre ale deținătorilor de valori mobiliare – informația privind tranzacțiile cu valori mobiliare efectuate în perioada anului fiscal;

7) Banca Națională a Moldovei – informația despre persoanele cărora li s-a autorizat deschiderea de conturi în străinătate, precum și rapoartele privind conturile deschise în străinătate prezentate conform legislației de titularii de conturi;

8) notarii și alte persoane care desfășoară activitate notarială - informația privind contractele de vânzare-cumpărare, de schimb, de arendă a bunurilor imobiliare și mobiliare; informația privind contractele de împrumut și de donații și informația privind alte contracte aferente activelor de capital;

9) executorii judecătorești – informația privind realizarea drepturilor creditorilor recunoscute printr-un document executoriu prezentat spre executare;

10) birourile istoriilor de credit – informația privind subiecții istoriilor de credit persoane fizice și informațiile privind obligațiile debitoriale;

11) persoanele care desfășoară activitate de întreprinzător, cu excepția deținătorilor de patente de întreprinzător și a persoanelor fizice care practică activitate independentă – informația despre cheltuielile efectuate de către persoanele fizice la procurarea mijloacelor de transport și informația privind împrumuturile contractate și rambursate de la/către persoane fizice în perioada anului fiscal;

13) societățile de plată – informația privind activitățile sau tranzacțiile realizate în numerar de către persoanele fizice pe parcursul unui an fiscal;

14) societățile emitente de monedă electronică – informația privind activitățile sau tranzacțiile realizate în numerar de către persoanele fizice pe parcursul unui an fiscal;

15) furnizorii de servicii poștale și care prestează servicii de plată – informația privind activitățile sau tranzacțiile prin sisteme de remitere de bani de către persoanele fizice pe parcursul unui an fiscal.

Informațiile relevante ce urmează a fi prezentate de către sursele indirecte

Entitățile menționate sunt obligate, conform art. 226¹¹ al Codului fiscal, să prezinte Serviciului Fiscal de Stat nu toată informația, ci doar cea relevantă ce urmează a fi folosită la estimarea veniturilor prin metodele indirecte, și anume:

a) intrările și/sau ieșirile pe parcursul unui an fiscal de mijloace bănești în/din fiecare cont bancar și/sau cont de plăți și/sau în/din conturile bancare și/sau conturile de plăți ale unei persoane fizice, dacă rulajul cumulativ debitor sau creditor al conturilor respective, în decursul unui an fiscal, depășește 300 mii de lei;

b) serviciile turistice procurate de o persoană fizică pe parcursul unui an fiscal a căror valoare cumulativă depășește suma de 100 mii lei;

c) primele de asigurare achitate de o persoană fizică pe parcursul unui an fiscal a căror valoare cumulativă depășește suma de 100 mii lei;

d) tranzacțiile cu valori mobiliare efectuate pe parcursul unui an fiscal a căror valoare cumulativă depășește suma de 100 mii lei pentru o persoană fizică;

e) contractele autentificate notarial pe parcursul unui an fiscal a căror valoare cumulativă depășește suma de 300 mii lei pe numele unei persoane fizice;

f) realizarea drepturilor creditorilor efectuate pe parcursul unui an fiscal, care cumulativ depășesc suma de 300 mii lei pentru o persoană fizică;

g) realizarea istoriilor de credit cu valoarea cumulativă a obligațiilor executate pe parcursul anului fiscal care depășește suma de 100 mii de lei;

h) procurarea de către persoana fizică, pe parcursul unui an fiscal, a autoturismelor a căror valoare depășește cumulativ pe parcursul unui an fiscal suma de 300 mii de lei;

i) contractarea/rambursarea împrumuturilor pe parcursul unui an fiscal, reflectate în contabilitatea întreprinderii, ce depășesc cumulativ suma de 200 mii de lei;

Etapele aplicate de către Serviciul Fiscal de Stat

În scopul aplicării eficiente a metodelor menționate mai sus, Serviciul Fiscal de Stat aplică în conformitate cu art. 226¹² al Codului fiscal următoarele etape:

a) analiza și selectarea persoanelor fizice care urmează a fi supuse verificării;

b) verificarea fiscală prealabilă a persoanei fizice;

c) controlul fiscal.

Analiza și selectarea persoanelor fizice care urmează a fi supuse verificării prin metodele indirecte

a) În procesul analizei și selectării persoanelor fizice care urmează a fi supuse verificării, Serviciul Fiscal de Stat aplică metodele de analiză a riscurilor în scopul stabilirii domeniilor cu cel mai înalt nivel al riscurilor și selectează persoanele fizice care vor fi supuse verificării fiscale prealabile.

Analiza de risc reprezintă activitatea efectuată de către Serviciul Fiscal de Stat pentru a identifica riscurile de nedeclarare a venitului impozabil de către persoanele fizice, în vederea selectării acestora pentru verificarea prealabilă, la selectarea persoanelor fizice ce urmează a fi verificate prin metode indirecte, Serviciul Fiscal de Stat procedând la identificarea, evaluarea și gestionarea riscurilor de nedeclarare a veniturilor impozabile ale persoanei date [1, art. 226¹²].

Activitatea de identificare a riscurilor constă în stabilirea surselor de informații, culegerea informațiilor deținute de alte persoane, formalizarea informației în structura necesară analizei și stabilirea indicatorilor fiscali și patrimoniali pentru definirea caracteristicilor persoanelor fizice cu potențial risc de nedeclarare a venitului impozabil [1, art. 226¹³].

Stabilirea surselor de informații se realizează prin evaluarea informației deținute de Serviciul Fiscal de Stat cu privire la persoanele fizice și prin stabilirea necesarului de informații care trebuie obținute pentru identificarea diferențelor dintre situația fiscală și veniturile declarate Serviciului Fiscal de Stat, culegerea informațiilor deținute de persoanele juridice și/sau fizice realizându-se prin accesul la bazele de date ale unor entități, solicitarea de informații de la aceste entități cât și obținerea de informații din surse publice [1, art. 226¹³, al.5-6].

Potențialii evazionști se vor identifica conform art. 226¹³ al Codului fiscal în dependență de indicatorii fiscali și patrimoniali, printre care veniturile declarate de persoana fizică și de plătitorii de venit, creșterea sau descreșterea proprietății persoanei fizice, cheltuielile individuale efectuate și fluxurile mijloacelor bănești, activitatea de evaluare a riscurilor realizându-se prin compararea veniturilor declarate de persoana fizică și de plătitorii de venit cu fluxurile mijloacelor bănești, precum și cu valoarea creșterii sau descreșterii valorii proprietății și a cheltuielilor individuale efectuate, cu evaluarea riscului de nedeclarare, care reprezintă diferența dintre veniturile declarate de persoana fizică sau de plătitorii de venit și situația fiscală și stabilirea diferenței semnificative dintre veniturile impozabile estimate și veniturile impozabile declarate de persoana fizică sau de plătitorii de venit.

Diferența se consideră semnificativă dacă între veniturile impozabile estimate calculate în baza situației fiscale și veniturile impozabile declarate de persoana fizică sau de plătitorii de venit este o diferență mai mare de 300 mii lei, diferența stabilită în sumă de până la 300 mii lei inclusiv considerându-se risc minim acceptat [1, art. 226¹³ al. 11].

În cazul în care Serviciul Fiscal de Stat va constata o diferență semnificativă (>300 000 lei) între veniturile impozabile declarate de persoana fizică și veniturile impozabile estimate, acesta va trece la verificarea prealabilă.

Verificarea prealabilă a persoanelor fizice prin metodele indirecte de estimare a obligațiilor fiscale

Se inițiază verificarea prealabilă, după cum am menționat mai sus, în privința contribuabililor de rea credință în privința cărora Serviciul Fiscal de Stat constată o diferență semnificativă dintre veniturile impozabile declarate de persoana fizică și veniturile impozabile estimate, selectarea persoanelor efectuându-se în dependență de diferență, de la cea mai mare spre cea mai mică.

Verificarea fiscală prealabilă este reglementată de articolul 226¹⁴ Cod fiscal și constă în reconstituirea situației fiscale prealabile a persoanei fizice supuse verificării și compararea venitului impozabil estimat ce decurge din situația fiscală constatată cu venitul impozabil declarat de aceasta, verificarea fiscală prealabilă efectuându-se la sediul Serviciului Fiscal de Stat în baza informațiilor deținute de acesta, la reconstituirea situației fiscale prealabile, Serviciul Fiscal de Stat acumulând documente, informații, explicații și/sau alte probe din toate sursele indirecte disponibile, cercetându-le și constatând situația fiscală prealabilă.

În prealabil se anunță contribuabilul despre aplicarea în privința acestuia a verificării fiscale prealabile, în cadrul verificării fiscale prealabile stabilindu-se mărimea diferenței dintre venitul impozabil estimat, determinat din situația fiscală prealabilă constatată și venitul impozabil declarat de persoana fizică și nece-

sitatea efectuării controlului fiscal sau încetării procedurii de determinare a venitului impozabil estimat [1, art. 226¹⁴].

Rezultatele fiscale prealabile se consemnează într-un raport de verificare fiscală prealabilă ce conține toate constatările stabilite de Serviciul Fiscal de Stat pe perioada desfășurării verificării, precum și propunerea de inițiere a controlului fiscal sau de încetare a procedurii de verificare, raportul dat urmând a fi examinat de către conducătorul Serviciului Fiscal de Stat, iar după, se va emite o decizie privind inițierea controlului fiscal sau privind încetarea procedurii de determinare a venitului impozabil estimat.

Procedura de verificare prealabilă în esență este strict reglementată de art. 226¹⁴, durata fiind de maxim 45 de zile de la data înștiințării privind inițierea verificării prealabile, acest termen putând fi suspendat în cazul necesității obținerii de la terți a unor documente, informații, explicații și/sau probe suplimentare și restabilit după obținerea acestora.

Controlul fiscal în privința persoanelor fizice în cazul aplicării metodelor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale

Procedura de efectuare a controlului fiscal, în cazul aplicării metodelor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale este reglementată de art. 226¹⁵ al Codului fiscal și se inițiază prin decizia de inițiere a controlului fiscal, citarea contribuabilului pentru a-l anunța despre inițierea controlului fiscal, în cazul neprezentării acestuia întocmindu-se o citație, în conformitate cu art. 226, al. 1-3 al Codului fiscal, contribuabilul fiind obligat a prezenta până la inițierea controlului fiscal, declarația cu privire la proprietate

La data prezentării la Serviciul Fiscal de Stat contribuabilul va fi anunțat despre rezultatele verificării fiscale prealabile și despre inițierea controlului fiscal, în acest sens întocmindu-se un proces verbal de înștiințare, la care se va anexa extrasul din raportul de verificare fiscală prealabilă ce conține concluziile verificării care au stat la baza luării deciziei de inițiere a controlului fiscal și cartă contribuabilului, procesul verbal de înștiințare semnându-se de ambele părți, contribuabilului fiindu-i înmănat un exemplar [1, art. 226¹⁵].

Controlul fiscal urmează a se începe în cel mult 15 zile din momentul înmânării procesului verbal de înștiințare, va dura cel mult 3 luni, la cererea contribuabilului putând fi majorat cu 45 zile. Poate fi sistat doar o singură dată pentru solicitarea unor documente, explicații, efectuarea unor expertize etc., contribuabilul având dreptul de a prezenta Serviciului Fiscal de Stat toate documentele, informațiile și/sau alte probe disponibile și/sau explicațiile necesare ce vizează obiectul controlului fiscal.

Pe parcursul desfășurării controlului, Serviciul Fiscal de Stat poate solicita instituțiilor și autorităților publice, persoanelor fizice sau juridice documentele și informațiile necesare pentru exercitarea atribuțiilor sale de control, aceștia având obligația de a prezenta, în cel mult 15 zile lucrătoare, pe suport de hârtie sau în format electronic, datele, informațiile, înscrisurile și documentele care ar putea conduce la soluționarea cauzei, și anume: cheltuielile contribuabilului; situația bunurilor imobile și mobile deținute, intrările și ieșirile de patrimoniu în cursul perioadei verificate; situația valorilor mobiliare și a cotelor de participare în societăți comerciale sau alte entități; bunuri aparținând unor persoane fizice sau juridice puse la dispoziția persoanei fizice; împrumuturi, credite acordate și/sau contractate; tranzacții cu metale prețioase, obiecte de artă și alte bunuri de valoare; donații, sponsorizări și/sau succesiuni etc.

Controlul fiscal se face de regulă la sediul organului fiscal, dar cu acordul contribuabilului în baza al. 17 al art. 226¹⁵ al Codului fiscal, controlul poate fi efectuat și la domiciliul contribuabilului, acesta având dreptul să colaboreze cu Serviciul Fiscal de Stat. În cazul refuzului contribuabilului de a permite efectuarea controlului fiscal factic în domiciliul acestuia, Serviciul Fiscal de Stat se va adresa în instanța de judecată și, ulterior, cu încuviințarea instanței, în prezența colaboratorilor MAI va avea acces în domiciliul persoanei.

Legiuitorul a prevăzut și în cazul controlului fiscal o recunoaștere a obligațiilor estimate, și anume, la orice etapă a controlului fiscal, dacă contribuabilul este de acord cu obligațiile fiscale estimate și le achită, controlul fiscal nu se va iniția, dar dacă a fost inițiat se va finisa prin emiterea unei decizii, un stimul al recunoașterii obligației fiind la caz nestabilirea amenzilor fiscale.

La finalizarea controlului fiscal, Serviciul Fiscal de Stat prezintă persoanei fizice constatările și consecințele fiscale cu întocmirea unui act de control fiscal, în conformitate cu prevederile art. 216 alin. (5), (6) și (8), în care sunt menționate constatările controlului fiscal, la actul de control fiind anexate materialele care au stat la baza constatărilor date.

Contribuabilul care nu este de acord cu constatările din actul de control poate prezenta un dezacord în acest sens, în termen de 15 zile, în conformitate cu art. 246 Cod fiscal, Serviciul Fiscal de Stat, urmând în termen de 30 de zile de la semnarea actului de control să examineze dezacordul, să invite contribuabilul la ședința de examinare a cazului de încălcare fiscală, să emită o decizie pe seama controlului fiscal, care este act administrativ și poate fi contestată de către contribuabil în termen de 30 de zile conform Codului administrativ pe cale prealabilă către Serviciul Fiscal de Stat, iar ulterior în instanța de judecată în procedura contenciosului administrativ.

Aplicarea eronată de către Serviciul Fiscal de Stat a metodelor și surselor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale – analiza a 2 cazuri relevante

În procesul aplicării metodelor indirecte de estimare a obligațiilor fiscale se acumulează informații de la sursele indirecte de informații, în practică, Serviciul Fiscal de Stat deseori aplicând eronat normele date, în continuare vom face analiza unui caz concret când cetățeanul XY, fiind liderul unui cult religios din Republica Moldova, primind un șir de donații din partea partenerilor externi și anume din SUA, organul fiscal aplicând metoda fluxului de mijloace bănești a obligat a achita pentru donațiile efectuate în scopuri de caritate, mijloace financiare ce nu au fost însușite de liderul religios, ci au fost cheltuite pentru scopuri de binefacere, inclusiv burse pentru elevi, studenți nevoiași, ajutoare materiale familiilor sărace etc.

Astfel, pe parcursul anilor 2012-2018 cetățeanul XY a primit prin transfer bancar pe cardul personal deschis în SUA, suma de 4 379 888, 34 lei în calitate de donație, mijloace bănești care au fost ridicate în Republica Moldova de pe card, mijloacele bănești fiind destinate pentru activitățile de binefacere ce le desfășoară pe teritoriul Republicii Moldova, acestea nefiind venituri ale sale și, respectiv, nefiind declarate, toate mijloacele bănești fiind cheltuite pentru acțiuni de binefacere, toate confirmate documentar.

Cu toate acestea, Serviciul Fiscal de Stat, folosind stricto-sensu normele legale și anume metodele indirecte de estimare a obligațiilor fiscale, rezumându-se la folosirea doar a metodei fluxului de mijloace bănești, și anume la intrările mijloacelor bănești în contul bancar, tratând mijloacele financiare date ca venituri ale cetățeanului XY, l-au obligat prin decizia din 07.10.2020 a achita suma obligațiilor fiscale de 560 559,57 lei, majorarea de întârziere de 251 082,68 lei și amendă în sumă totală de 452 347,66 lei.

Alt caz de aplicare eronată a metodelor indirecte și tot a fluxului de mijloace bănești îl vedem în privința cetățeanului AB, care, fiind șofer de tir, dispunând de o cartelă de discount de la o stație de alimentare, cartelă care se păstra în stația de alimentare pe parcursul anilor 2014-2018, s-a folosit de ea la procurarea combustibilului în sumă de 952 341,11 lei, cartela fiind folosită de personalul stației pentru alimentarea cu discount și a altor automobile, alimentarea fiind cu combustibil diferit: motorină, benzină, gaz etc. Cartela era folosită atât în perioada când persoana dată se afla în țară, cât și în timp când acesta era peste hotare, la caz partea apărării demonstrând lipsa persoanei de pe teritoriul Republicii Moldova. Deci, imposibilitatea acestuia de a se alimenta în acest timp, mai mult demonstrând că rezervorul de alimentare al camionului care îl deține are 250 litri, deci nu putea în aceeași zi să se alimenteze cu 2-4 tone de combustibil, peste fiecare ora și cu combustibil diferit. Mai mult, s-a demonstrat că pentru a consuma o cantitate similară de combustibil camionagiul urma a trăi câteva sute de ani, iar camionul a parcurge sute de milioane de km, ceia ce este ireal. Prin urmare, organul fiscal aplică stricto-sensu metodele indirecte, acumulând doar acele probe care sunt convenabile, neglijând probele apărării, a acelor probe care desființează actele și demonstrează ilegalitatea acțiunilor organului fiscal.

Rezultate obținute și discuții

Metodele indirecte de estimare a obligațiilor fiscale atât în Republica Moldova, cât și în alte sisteme fiscale performante sunt menite pentru a identifica venituri nedeclareate ale contribuabililor, venituri care au fost obținute de către contribuabil și au fost tănuite, nu au fost declarate, elementul cheie aici fiind ca veniturile să fi fost obținute. În primul caz mijloacele financiare nu au fost ale contribuabilului XY, ci au fost destinate scopurilor de caritate ale cultului religios, partea apărării înțelegând în speța dată nemulțămirea partenerilor străini și refuzul de a achita obligațiile fiscale calculate. Or aceștia fiind de bună credință, acordând donații pentru persoanele nevoiașe din Republica Moldova, nu văd corect să achite careva obligații pentru aceste donații și în buget. Similar și în cazul doi, Serviciul Fiscal de Stat urmând a aplica nu numai metoda fluxului de mijloace bănești ci și metoda logico-juridică, analiza probelor deținute de organul fiscal

cu probele prezentate de contribuabil, efectuând coroborarea acestora, întru aflarea adevărului, ci nu folosirea doar a metodei fluxului de mijloace bănești cu negarea vehementă a celorlalte probe, cu toate că în ambele cazuri vizibil este o discrepanță radicală între cele constatate de organul fiscal și probele anexate.

Concluzii

Începând cu anul 2012, când a avut loc declararea disponibilului de mijloace bănești, Serviciul Fiscal de Stat a început a aplica și în Republica Moldova metodele și sursele indirecte de estimare a obligațiilor fiscale nedeclarate, folosirea acestora luând amploare în ultimii 5 ani, metodele date ducând, pe de o parte, la restabilirea echității fiscale, limitarea evaziunii fiscale, dar și la creșterea veniturilor fiscale ale statului, pe de altă parte

Metodele și sursele indirecte de estimare a obligațiilor fiscale folosite în Republica Moldova sunt practic aplicate în toate sistemele fiscale performante din Uniunea Europeană, Statele Unite ale Americii etc., rezultatele controlului fiscal prin metodele date urmând a fi calificate ca încălcări fiscale, evaziuniști urmând a achita pe lângă impozitul pe venit calculat, amenda egală între 80% și 100 % din impozitul pe venit neachitat și o majorare de întârziere sau chiar putând fi trași la răspundere penală pentru săvârșirea infracțiunii de evaziune fiscală conform art.244 și 244¹ al Codului penal, riscând chiar pedeapsa cu privațiune de libertate, mai mult că Serviciul Fiscal de Stat are dreptul de a efectua urmărire penală [2, art. 253] și efectua activități speciale de investigații [4, art. 6].

Referințe:

1. Codul fiscal, Legea nr. 1163-XIII din 24.04.1997. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, ediție specială din 08.02.2007.
2. Codul de procedură penală, Legea nr. 122 din 14.03.2003. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 248-251 din 05.11.2013.
3. Codul contravențional, Legea nr. 218 din 24.10.2008. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78-84 din 17.03.2017.
4. Legea privind activitatea specială de investigații nr. 59 din 29.03.2012. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 113-118 din 08.06.2012.

Date despre autor:

Vlad VLAICU, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova; avocat Biroul Asociați de Avocați Facultatea de Drept.

E-mail: d.vlaicu@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0254-7187

Prezentat la 22.12.2022

THE SPECIFIC ASPECTS OF THE JEAN-JACQUES ROUSSEAU'S SOCIAL CONTRACT THEORY

Svetlana SLUSARENCO, Veronica POZNEACOVA

Universitatea de Stat din Moldova

Jean-Jacques Rousseau was the great thinker that finished the formation of the social contract theory, giving to this doctrine a conceptual finality. On the one hand, the philosopher's ideas represent the continuation of Thomas Hobbes and John Locke's theories. On the other hand, the originality of Jean-Jacques Rousseau's doctrine manifests in the finality of his theory and in the analysis performed. Only this philosopher described the modern society as a degradation of the pre-state's order. The importance of Jean-Jacques Rousseau theory is manifested in the completion of the conceptual development of democratic ideology, which is the main philosophical base of the Great French Revolution, American Revolution, the revolutionary legislation of France, theories that followed these revolutions and modern constitutionalism. This article is a study dedicated to determining the specific aspects of the social contract theory in the background of the idea's history. In this context, we have outlined the following objectives: to identify the essence of the social contract theory, to analyze the concept of humans' rights in the thinker's point of view, to determine the importance of the philosopher's ideas in the modern constitutionalism. As a result of this research, we aimed to determine the role of the theory of social contract in the constitutional law, in general, and Jean-Jacques Rousseau's philosophy, in particular.

Keywords: *state, humans rights, social contract, constitution, philosophy, revolution, democracy.*

ASPECTELE SPECIFICE ALE TEORIEI CONTRACTULUI SOCIAL ÎN VIZIUNEA LUI JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Jean-Jacques Rousseau a fost un mare gânditor, care a contribuit la cristalizarea teoriei contractului social, dând acestei doctrine o finalitate conceptuală. Pe de o parte, ideile filosofului reprezintă continuarea teoriilor lui Thomas Hobbes și John Locke. Pe de altă parte, originalitatea doctrinei lui Jean-Jacques Rousseau se manifestă în finalitatea teoriei sale și profunzimea analizei efectuate. J. J. Rousseau a fost unicul filosof, care a descris societatea modernă ca o degradare a ordinii pre-statal. Importanța teoriei lui Jean-Jacques Rousseau se manifestă în dezvoltarea conceptuală a ideologiei democratice, care reprezintă fundamentul filosofic al Marii Revoluții Franceze, Revoluției Americane, legislației revoluționare a Franței, al teoriilor ce au urmat aceste revoluții, cât și al constituționalismului modern. Acest articol reprezintă un studiu dedicat determinării specificului teoriei contractului social în istoria ideilor. În acest context, am tras următoarele obiective: identificarea esenței teoriei contractului social, analiza conceptului drepturilor omului din perspectiva gânditorului, determinarea importanței ideilor filosofului în constituționalismul modern. *În cadrul acestei cercetări, ne-am propus să determinăm importanța teoriei contractului social în dreptul constituțional contemporan, în general, și în filosofia lui Jean-Jacques Rousseau, în special.*

Cuvinte-cheie: *stat, drepturile omului, contract social, constituție, filosofie, revoluție, democrație.*

Introduction

Jean-Jacques Rousseau is one of the brilliant thinkers of humanity, which contributed to the devotion of political philosophy, in general, and democratic democracy, in particular. The philosopher argued the importance of the human's rights and the state's obligation to ensure respect for fundamental rights. The thinker's philosophy corresponds to the general directions of the philosophy of the XVII century. So, we should analyze the historical context and the premises that influenced the formation of the Jean-Jacques Rousseau's doctrine.

We should note that the brilliant thinkers such as Voltaire, Charles Louis Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot lived in the Enlightenment epoch. For this intensive period of humanity's thinking

is characteristic the appeal to reason as the major criterion of understanding the world and society, popularization of knowledge, which should bring benefit to the entire society. In addition, we could note the tendency presented in the Enlightenment to systematize the knowledge accumulated during the humanity's development. In this period, France becomes the cultural center of the world. Thinkers wanted to find the principles of man's natural life, searching for the natural religion and law. We should mention the criticism and denial of positive law, formed during the historical development of humanity, in favor of natural law. French philosophers such as Voltaire, Charles Louis Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot argued the ideas of rationalism, the development of political-social ideas and religious tolerance. Their primary goal was the progressive development of humanity and the creation of rational society. Indeed, these considerations highlight a link between the ideas that dominated the political thought of the Enlightenment and those promoted by the great thinkers, who founded the concept of natural and inalienable human rights, perfectly blend into the context of the French Enlightenment Society of the XVIII century.

The essence of the theory of social contract

Certainly, Jean-Jacques Rousseau is one of the most important thinkers of Enlightenment whose doctrine represents the base of the actual democratic regime. The thinker developed the theory of social, according to which the state appears as a result of the drafting of social contract by people. So, the state is the creation of people's will. Based on these considerations, the philosopher claimed that the state should guarantee to people their fundamental rights, which were presented before the state's foundation.

Jean-Jacques Rousseau started with the Thomas Hobbes' ideas of the natural state and the social contract, but gave them an entirely original interpretation [1, p. 53]. The theory of the social contract of Jean-Jacques Rousseau departs from the individual and seeks to base the entire state order of rights that concern the individual. So, the philosopher elaborated and developed the concept of the rights inherent in human being [2, p. 25].

Jean-Jacques Rousseau's political thinking is based on two assumptions: a) civil society has corrupted the natural state; b) civil society is not acceptable unless it is based on „a social pact” [3, p. 68]. Jean-Jacques Rousseau starts from the opposition between being and appearance, between the „natural man” and the „social man” in elaborating the theory of the social contract [4, p. 172]. So, the philosopher believes that the first is free and independent, the other is a prisoner in a world of appearances, in a factitious and oppressive society. In a modern society the man is badly governed, artificial needs are superimposed on natural needs; each individual is no longer himself, but plays a role and wears a mask [5, p. 110]. In Jean-Jacques Rousseau's opinion, the first source of evil is the inequality from which comes wealthiness. According to this idea, the words *poor* and *rich* are relative and if people are equal, there will be neither rich nor poor [4, p. 171].

In contrast to the person who lives in modern society, the natural man is superior to the one who lives in civilized society. For finding the man in his true hypostasis, the philosopher constructed a theoretical model of the being of primitive man, and then applied it to concrete society. In his natural state people are free and independent, [4, p. 172-178] being born free and equal [6, p. 414]. The philosopher describes primitive man as a kind of animal dominated by physical instincts [4, p. 172-178]. The human essence is defined by certain necessities, prior to reason: individual preservation, rejection of suffering and death. These causes represent the basis of natural law and determine the person to act according to his essential needs, his natural passions and desires [7, p. 122].

Compared to the modern society, Jean-Jacques Rousseau created the concept according to which in the pre-state period people lived isolated from each other in the forests, knowing neither family, nor property, nor prohibition. Man could do whatever he wanted, and in this he was free, being neither moral, nor immoral, but pre-moral. The start of the human was characterized by self-love, indifferent to good and evil [4, p. 172-178]. According to Jean-Jacques Rousseau's point of view, people lived in isolation in the pre-state period, but not because of their fear, as Hobbes asserts, but because man simply had not needed of other people. Rousseau considered that man is good from nature [8, p. 169], he cannot be a wolf to other people. The person's life in the pre-social period is not a fratricidal war, but a peaceful life [1, p. 74]. However, the natural state is governed by a natural law, the philosopher considering that there is no freedom outside the

law, no place where ones can escape of the rule of law. Even in the natural state man is free only through the intercession of the natural laws that govern everything.

The pre-statal period is followed by the transitional period. People got into an intermediate situation between the wild state and the classical society because of two faculties: freedom to accept or resist free will and / or the faculty to perfect themselves. These faculties make people to approach each other to make family and access a minimum of morality. The rapprochement of relations between people led with time to the emergence of society which, in the perspective of Jean-Jacques Rousseau, was the source of Man's decay. The thinker considered that the establishment of wealth inequality is being the key to the mechanism of society's formation [8, p. 127]. The philosopher believed that the emergence of private property is the first factor of human unhappiness, that along with the political domination, generated by an artificial regime of inequality [1, p. 74].

Therefore, the natural state in which people are free, equal and independent is followed by the emergence of political institutions that had the role of socializing people [4, p. 172-178]. According to Jean-Jacques Rousseau, man is born free, but he is in chains everywhere. The principle of the philosopher's anthropology is the belief in the natural goodness of man, which society, civilization perverted, made him evil and unhappy. Civilization is for Jean-Jacques Rousseau a wandering, a degradation of the situation of man from the natural state. The major consequences of this degradation are considered as comprising the loss of initial freedom and equality.

Moreover, the purpose of the creation of the theory of the social contract is the search for the way to restore to the current civilized man his fundamental natural rights – freedom and equality – and to protect them by appropriate means [1, p. 74-75]. We should note that the ideas of freedom and equality are one of the most important ideas of this thinker. In contrast to these ideas, the inequality existence in society is positioned. We should highlight the conflict between the ideal world and the material one, between the tendency towards equality and the struggle against inequality [4, p. 171].

The theory of the social contract represents an ideal form of association, in which belonging to a political body does not destroy the individuals' freedom. According to this theory, individuals entrust for a moment their rights to the state, which then renders them to all with changed names (not as natural rights, but as civil rights). So, this procedure guarantees people's equality. Everyone keeps his freedom, because the individual submits only to the face of the state, which represents the synthesis of individual freedom. By transforming natural rights into civil ones, the state provides citizens with those rights that they already possessed by them from nature. After drafting the social contract, people remain free and equal as in the natural state, while their rights gain a protective guarantee [6, p. 410]. Thus, referring to Jean-Jacques Rousseau's concept of the inalienable rights of man, we note that it differs cardinally from that elaborated by Thomas Hobbes, who considered that the single inalienable right is the right to self-defense [9, p. 96].

In total, the idea of the social contract represents the reconstruction of the society, as it was based on a contract entered between people. This theory created the foundation that allows the society's establishment that ensures the security of every person without renouncing the original freedom and equality [1, p. 74-75], because the man, entering the contract, reserved certain individual rights prior to the state [2, p. 26]. The „social contract” should be based on the free people's will who have agreed to submit to a common will charged in the state [10, p. 174].

We can conclude that thinker solves the fundamental dilemma related to the emergence of the state – the problem of human freedom and the necessity of submission to state power. In contrast to Thomas Hobbes ideas, Jean-Jacques Rousseau's state does not submit human's freedom. On the contrary, the people's liberty represents the base of state, its foundation. People are no longer forced to choose between freedom and the minimum guarantees provided by a totalitarian state. The most important contribution of this thinker is the foundation of the concept of human rights, popular sovereignty and the social contract as the foundation of state, which must be strictly respected. So, the philosophical and juridical vision of Jean-Jacques Rousseau is rightfully included in the group of theories that substantiate democracy as a political regime and that represent the foundation of modern constitutionalism.

The importance of the Jean-Jacques Rousseau's theory in the contemporary constitutional system

The actuality of the theory of the social contract, in general, and the Jean-Jacques Rousseau's ideas, in particular, has been expressed by the great Romanian constitutionalist Constantin Stere. According to him, „*The Great French Revolution formulated these principles, these rights, which man reserved, entering the state, in the great Declaration of the Rights of Man and of the Citizen. This declaration of human and civil rights in various forms represent the component part of a majority of written constitutions of our time ... Thus, we can say that modern positive law is permeated with this concept of the foundations of the state and rights, born from the individualistic concept, the concept of individual rights*” [2, p. 26].

Correspondingly, the most important contribution of Jean-Jacques Rousseau's for the modern doctrine of law is manifested in the justifying, substantiating the concept of the rights of man, founded on the belief that every human being is sacred and inviolable by its existence, because men are born and remain free and equal in rights. The great thinker attempted to protect us from the absolutist power, from the totalitarian regime, from the situation in which the existence of a state becomes more important than the good of citizens, from the times when people sacrifice their lives to ensure the existence of the great, almighty, but cruel and ruthless Leviathan.

So, the exhortation of Jean-Jacques Rousseau was legally embodied in The Constitution of the Commonwealth of Massachusetts, which had preceded the Constitution of the United States of America by seven years, being the first written Constitution in the world. According to the Article I of The Constitution of the Commonwealth of Massachusetts: „*All men are born free and equal and have certain natural, essential, and unalienable rights; among which may be reckoned the right of enjoying and defending their lives and liberties; that of acquiring, possessing, and protecting property; in fine, that of seeking and obtaining their safety and happiness*” [11].

The same idea triumphed on July 4, 1776, being enshrined in The United States Declaration of Independence, representing one of the most important pylons of American democracy: „*We hold these Truths to be self-evident, that all Men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the Pursuit of Happiness*” [12].

Later this idea was enshrined in The Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948 proclaimed by the General Assembly of the UN, which in art. 1 proclaim: „*All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood*” [13]. This article represents an echo of the French Revolution, which proclaimed as national motto “*Liberté, Egalité, Fraternité*” that was included in art. 1 of The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen (August 26, 1789): „*Men are born and remain free and equal in rights. Social distinctions can be founded only on the common good*” [14].

Therefore, the ideas of the great French philosopher Jean-Jacques Rousseau triumphed the political and legal thinking of humanity, being proclaimed, respected and guaranteed at local and worldwide level, giving people rights, protection and equality, representing at the same time a Triumph against absolutism and contempt for human dignity.

References:

1. GEORGESCU, Ș. *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani*. Bucharest, ALL BECK, 2001.
2. STERE, C. *Curs de drept constituțional*. Chișinău: Ed. Cartier, 2016.
3. NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices Publishing House, 2006.
4. POPA, N., DOGARU, I., DĂNIȘOR, G., CLAUDIU DĂNIȘOR, D. *Filosofia dreptului. Marile curente*. Bucharest: ALL BECK, 2002.
5. PASCAL, O. *Nouvelle histoire des idées politiques*. Ed. Hachette, 1989.
6. AVORNIC, G. *Tratat de teoria generală a dreptului*. vol. 2. Chișinău: Central Printing House, 2010.
7. GOERGESCU, D., ș.a. *Marii filosofi ai lumii*. Bucharest: Didactic and pedagogical publishing house, 1995.
8. ROUSSEAU, J. -J. *Discursul asupra originii inegalității dintre oameni*. Bucharest: Scientific Publishing House, 1958.
9. HOBBS, T. *Leviathan*, Thought Publishing House, Moscow, Hachette Typography, 2001.

10. ARSENI, A. *Drept constituțional și instituții politice: Tratat*. Chișinău: Edition Second, CEP USM, 2019, vol. 1.
11. *Massachusetts Constitution 1780*. Disponibil: <https://malegislature.gov/laws/constitution>
12. *Declaration of Independence: A Transcription, In Congress, July 4, 1776*. Disponibil: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>
13. *Universal Declaration of Human Rights 1948*. Disponibil: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
14. *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen 1789*. Disponibil: http://www.emersonkent.com/historic_documents/declaration_of_the_rights_of_man_and_of_the_citizen.htm

Date despre autori:

Svetlana SLUSARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar la Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: agachi_sveta@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-9092-0024

Veronica POZNEACOVA, specialist, Departamentul Relații Internaționale, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: veronicapozneacova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0762-5049

Prezentat la 13.11.2022

CZU: 343.352:343.326:061.1 EU

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_13](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_13)

THE AIM OF THE EUROPEAN UNION TO INTENSIFY THE FIGHT WITH MONEY LAUNDERING

*Elnur NURIYEV**Baku State University*

The article considers some topical issues regarding the phenomenon of money laundering and the ways European Union is fighting with it. More than that, the work is dedicated to highlighting the aims that European Union has set for combating this problem. Preventing from the use of the European Union's financial system for the purposes of money laundering was always on top priorities for the European Parliament and the Council. Therefore, European Union has been developing its regulatory framework for over thirty years. All these were done in order to protect integrity and stability of internal market, and to protect society from crime. As European market is among the top three biggest economy in the world, the fight against money laundering in the EU level also has a positive global effect. Moreover, the geographical location of Europe was always „attractive” for criminals to launder their illicit gains. Closing this gate for criminals can significantly diminish the volume of laundered illicit gains.

Keywords: *money laundering, European Union, AMLA, Action Plan.*

OBIECTIVELE UNIUNII EUROPENE ÎN COMBATAREA SPĂLĂRII BANILOR

Articolul tratează câteva aspecte de actualitate referitoare la fenomenul spălării banilor și modurile în care Uniunea Europeană luptă cu acesta. Mai mult ca atât, lucrarea este dedicată evidențierii obiectivelor pe care Uniunea Europeană și le-a stabilit pentru combaterea acestei probleme. Prevenirea utilizării sistemului financiar al Uniunii Europene în scopul spălării banilor a fost întotdeauna printre prioritățile principale ale Parlamentului European și ale Consiliului. Prin urmare, Uniunea Europeană și-a dezvoltat cadrul de reglementare de peste treizeci de ani. Toate acestea au fost făcute pentru a proteja integritatea și stabilitatea pieței interne și pentru a proteja societatea împotriva criminalității. Întrucât piața europeană este printre primele trei cele mai mari economii din lume, lupta împotriva spălării banilor la nivelul UE are, de asemenea, un efect global pozitiv. În plus, locația geografică a Europei a fost întotdeauna „atractivă” pentru infractori de a-și spăla câștigurile ilicite. Închiderea acestei porți pentru infractori poate diminua semnificativ volumul câștigurilor ilicite spălate.

Cuvinte-cheie: *spălarea banilor, Uniunea Europeană, Autoritatea pentru Combaterea Spălării Banilor, plan de acțiuni.*

Introduction. The story of anti-money laundering regulation in the European Union begins with the Council Directive of 10 June 1991. The legislation has been developed since then in order to mitigate the risks of money laundering. In 2015 4th anti-money laundering directive was adopted, which set higher standards and also took account the recent FATF recommendations. These include the central register of beneficial ownership (article 30), the expansion of the criteria of politically-exposed persons (article 3(9)), the emphasis on a risk-based approach and including tax crimes relating to direct taxes and indirect taxes and as defined in the national law of the Member States as predicate offences of money laundering [1].

Content. With the 5th Directive of 2018, policy and regulation on detection and investigation of money laundering and also preventing it from happening was deepened and strengthened. Some of the main features of the Directive are described below. The list of the obliged entities was expanded, which broadened the application of the Directive. The increased rate of usage of exchange services between virtual currencies and fiat currencies made it attractive for criminals to transfer their money in the EU zone. The anonymity of virtual currencies and having no obligation to identify suspicious activity of custodian wallet providers and aforementioned exchange services was identified as a risk for Union's anti-money laundering regulation. Therefore, with the new Directive, anonymity related to virtual currencies and wallet providers

and also for pre-paid cards was limited. The criteria for the assessment of high risk third countries by the Commission was broadened, which covered legal and institutional framework, the powers and procedures of authorities and the effectiveness of anti-money laundering system. With the new amendments enhanced customer due diligence measures, such as obtaining additional information, obtaining additional approval should be applied with respect to business relationships or transactions involving high-risk third countries. Anonymous safe-deposit boxes were prohibited to be kept by credit and financial institutions. Publicly available registers for companies, trusts and other legal arrangements was another amendment presented by the Directive. One of the crucial part of mitigating risks of money laundering is timely access to related information. Therefore, it was decided that establishment of a centralized register or data retrieval system is essential, in order to have immediate access to the data by national Financial Intelligence Units [2].

Another Directive was adopted in 2018 to combat money laundering by means of criminal law. The definition of criminal activity was specified, acts which constitute as predicate offence were listed in the Directive. Thus, 22 crimes, including newly added – cybercrimes, including any offence set out in Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council and environmental crimes, including any offence set out in Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council or in Directive 2009/123/EC of the European Parliament and of the Council were added to the scope of the Directive. The possibility of conviction for money laundering offences without convicting for predicate offences, including without establishment of perpetrator was step forward in tackling this problem and making the investigation process effective. Self-laundering, when the perpetrator of predicate offences and money laundering act is the same person, and is also punishable by the Directive and obligation was put on Member States to take the necessary measures to ensure that. Money laundering offence was expanded and apart from previous acts, aiding and abetting, inciting and attempting are also punishable by the Directive. Criminal liability of legal persons was expanded, with strict criminal and non-criminal sanctions, such as the exclusion from entitlement to public benefits or aid, temporary or permanent exclusion from access to public funding, including tender procedures, grants and concessions, temporary or permanent disqualification from the practice of commercial activities, placing under judicial supervision, a judicial winding-up order and temporary or permanent closure of establishments which have been used for committing the offence [3].

Even with the developed AML framework of the EU, criminals always seek to find loopholes in the system in order to transfer their illicit gains. Therefore, the European Commission adopted an Action Plan for a comprehensive Union policy on preventing money laundering and terrorist financing in 2020. Firstly, the process of implementation of existing framework by Member States was monitored. Special recommendations and support was given to individual Member States which has loopholes in the AML system. Moreover, the development of EU legislative framework in this area was considered important, in order to have more harmonized regulation throughout the Union. New areas, which are not regulated by the EU legislation, were determined, which played a basis for proposing a new Directive. One of the most important suggestions was the creation of EU level AML supervision, which is crucial, in order to have proper cooperation between competent authorities and harmonized application of AML rules throughout the Union. The creation of European Economic and Financial Crimes Centre by the Europol was another institutional arrangement which took part in the Action Plan. One of the important downside of the Union AML system is limited information exchange between the Member States, as well as relevant authorities. The establishment of the EU coordination and support mechanism was proposed to tackle this problem [4].

Finally, in 2021, the European Commission proposed legislative package. This package includes AMLA Regulation, New Regulation on AML/CFT, 6th AML Directive and Revised Regulation on Transfers of Funds. These documents consist of measures stipulated in the roadmap of the 2020 Action Plan. Mainly, these are: establishing of an EU single rulebook on AML, bringing about EU-level AML supervision and the establishment of a support and cooperation mechanism for Financial Intelligence Units. The main objectives of the proposal are to tackle all the problems which 4th Directive could not address and to achieve more harmonized rules across the internal market. [5] The estimated volume of suspicious financial volume (1% of the EU annual Gross Domestic Product) is a good example of seriousness of this problem. In 1996 International Monetary Fund estimation of amount of fund laundered was 2-5 % of world's gross domestic

product. The lesser figure in the Europe can be explained with effective anti-money laundering and in general anti-crime policy of the EU [4].

Even with the comprehensive rules across the Union on AML, there were many money laundering cases and EU credit institutions were involved in some of them. Moreover, most of the cases had a cross-border nature. Therefore, it was decided that reforms are necessary, especially in the area of supervision and cooperation between FIUs. New proposed AMLA Regulation will establish the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism in 2023, which will replace the competences of the European Banking Authority in the area of AML/CFT [6]. To achieve the goals that were set in the Action Plan and the Regulation AMLA will host FIU.net platform, draft regulations, adopt guidelines and recommendations and advice in the AML/CFT policy to the Commission. To tackle cross-border illegal transactions AMLA will also play a part in the Union's policy on third countries related to ML/TF threats from outside the Union.

The Authority will assess the risks of the selected entities from Member States and also will take part in group wide supervision. In order for the FIUs to have adequate recourses and powers necessary to perform their tasks, the AMLA will provide assistance when there is a need and facilitate cooperation between FIUs of Member States, as well as the conduction of joint analysis of cross border suspicious transactions. The evaluation of non-financial supervisors and possibility of requesting imposition of sanctions on entities are also considered in the regulation. If there are indication of breaches of AML/CFT rules which are not properly tackled by the relevant authority, the AMLA will have the power to supervise this particular entity directly. While supervising these entities AMLA can address binding decisions and impose sanctions up to 10% of turnover or €10 million [7].

The new proposed AML Directive should replace the 4th Directive, as amended by the 5th Directive. The proposed Directive contains provisions to be transposed into a national law. The need for this Directive was raised from divergence of legislations of Member States. These divergent regulations led to weaken the cooperation between FIUs, which have different level of powers in this field and impossibility for interconnections of key tools for FIUs [8]. Therefore, it was decided that it is crucial to set minimum information that FIUs should access. It will allow effective cooperation between counterparts, with a framework for joint analysis provided by the Directive. Moreover, mechanisms for supervisory cooperation and specific cases, when it is obligatory to cooperate, were set in the Directive. Clear rules for FIUs and for obliged entities, tasks and powers of supervisors will allow better risk assessment and clarified understanding policy. Information access for FIUs, content of yearly report by the FIUs are also listed in the Proposal [7].

Remedies for loopholes and shortcomings in regulation of registers of beneficial ownership and nominee arrangements and an interconnection of the bank account registers are also set in the Directive. These amendments will allow precise information in the register of beneficial ownership and timely, unrestricted and free access to the information by the competent authorities. Licensing or registration of currency exchange and cheque cashing offices, and trust or company service providers and regulation of gambling services are set as obligatory requirement. The draft Directive also consists of provisions related to senior management, namely requirements for them, prohibition for persons convicted of money laundering, its predicate offences, or terrorist financing, to operate. Supervisors should have powers to remove such persons from management of obliged entities. Special points are drawn to the risk assessment within the Union by the Commission and national risk assessment by the Member States [8].

The new proposed Regulation on AML/CFT will contain directly applicable rules, which aims to harmonize AML rules across the single market. The list of obliged entities is enlarged, with the inclusion of crypto-asset service providers, also crowdfunding platforms and migration operators, etc. Customer due diligence measures are made more precise, in order to have consistent application across the Union [9]. Newly introduced internal policy controls and procedures for obliged entities will provide more clarity. Rules on beneficial ownership are more detailed in the proposal with new requirements on nominees and foreign entities. Traders in good are prohibited to accept cash more than 10.000 euros. This will remove administrative burden for these entities to report cash transactions. The provision and custody of anonymous crypto-asset wallets are prohibited [10].

The aim of proposal for a Regulation on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets is to extended regulation covering crypto-asset service providers. This was also reflected in the FATF recommendations. Crypto-asset transfers will be treated as cross-border wire transfers, rather than domestic wire transfers. Therefore, the information on the originator and the beneficial owner is required [11].

Conclusion. To sum up, it is clear that the EU aims to have comprehensive regulation in this field, in order to have zero cases on money laundering within the single market. As mentioned above, criminals will always seek to find ways to launder their illicit gains. Therefore, it is crucial to continue the policy on AML. Special attention should be paid to the new improvements in the field of technology. With the help of improved AI, the gates of EU can be closed for criminals, and detection and prevention of the money laundering cases can be easier and faster. This can also help legal transaction to be monitored in faster way and remove burdens for them to function in a fair competition atmosphere.

References:

1. Communication from the Commission on an Action Plan for a comprehensive Union policy on preventing money laundering and terrorist financing (2020/C 164/06).
2. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU.
3. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC.
4. Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law.
5. Europol, „From suspicion to action: Converting financial intelligence into greater operational impact”, 2017.
6. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, Financial Action Task Force.
7. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism and amending Regulations (EU) No 1093/2010, (EU) 1094/2010, (EU) 1095/2010.
8. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the mechanisms to be put in place by the Member States for the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing and repealing Directive (EU) 2015/849.
9. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets (recast).
10. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing Vito Tanzi, „Money Laundering and the International Finance System”, IMF Working Paper No. 96/55 (May 1996), at 3 and 4.

Data about author:

Elnur NURIYEV, Baku State University.

E-mail: Nuriyev_elnur@hotmail.com

Prezentat la 18.11.2022

CZU: 343.846:340.5

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_14](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_14)

REMEDIIILE COMPENSATORII ÎN EXECUTAREA DETENȚIEI PE VIAȚĂ ÎN DREPTUL COMPARAT

Maria STRULEA*Universitatea de Stat din Moldova*

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a notat în mod constant că condițiile precare de detenție sunt contrare articolului 3 din Convenție. Ca urmare, legislația Republicii Moldova a prevăzut un remediu compensator în cazul constatării circumstanțelor prevăzute la articolul 473² alin. (3) din Codul de procedură penală. Astfel, la întrunirea respectivelor circumstanțe, instanța de judecată dispune reducerea pedepsei privative de libertate, iar în privința perioadei rămase, dispune, cu titlu de despăgubire, încasarea în favoarea condamnatului a unei sume bănești pentru fiecare zi în care condamnatul a suferit încălcarea condițiilor de detenție. Întrebarea care se pune este dacă remediile compensatorii pentru constatarea condițiilor inumane de detenție sunt aplicabile în privința persoanelor condamnate la detenție pe viață.

Cuvinte-cheie: *detențiune pe viață, măsuri compensatorii, reducerea pedepsei, jurisprudența europeană.*

COMPENSATORY REMEDIES IN THE EXECUTION OF LIFE DETENTION IN COMPARATIVE LAW

The European Court of Human Rights has consistently noted that precarious conditions of detention are contrary to Article 3 of the Convention. As a result, the criminal procedural legislation of the Republic of Moldova provided for a compensatory remedy in case of finding the circumstances provided in article 473² par. (3) of the Code of Criminal Procedure. Thus, in the event of such circumstances, the court orders the reduction of the custodial sentence and, regarding the remaining period, orders, as compensation, the payment in favor of the convict of a sum of money for each day in which the convict suffered a violation of conditions of detention. The question is whether compensatory remedies for inhuman conditions of detention are applicable to persons sentenced to life imprisonment or not.

Keywords: *life imprisonment, compensatory measures, reduced sentence, European case law.*

Îmbold în demararea cercetării respective a fost Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 19 din 15 februarie 2022 [1]. Obiect al examinării Curții l-a constituit prevederile articolului 473/4 alin. (4) și (5) din Codul de procedură penală, în partea omisiunii de a aplica mecanismul compensatoriu în cazul constatării deținerii persoanei condamnate la detenție pe viață în condiții contrare articolului 3 din Convenția europeană a drepturilor omului. Prevederile normative de moment oferă dreptul la acest remediu compensator condamnaților care au fost deținuți cel puțin 10 zile în condiții contrare prevederilor articolului 3 din Convenția europeană a drepturilor omului, și pot solicita, cu titlu de despăgubiri, reducerea pedepsei.

În cazul constatării circumstanțelor prevăzute la art. 473² alin. (3), instanța de judecată dispune reducerea pedepsei condamnatului, calculându-se de la 1 la 3 zile de reducere pentru 10 zile de detenție în condiții precare calculate cumulativ. Totodată, remediul poate fi de ordin material în privința perioadei rămase din executare pentru care instanța de judecată dispune, cu titlu de despăgubire, încasarea în favoarea condamnatului a sumei bănești în mărime de până la 2 unități convenționale pentru fiecare zi în care condamnatul a suferit încălcarea condițiilor de detenție, precum și a costurilor și cheltuielilor aferente (articolul 473/4 alin. (4) și (5) Codul de procedură penală).

În Decizia nr. 19 din 2022, Curtea Constituțională, aplicând regula „unde legea nu distinge, nici interpretul nu trebuie să distingă”, a concluzionat că remediile compensatorii pot fi aplicate inclusiv persoanelor care execută o pedeapsă cu detenția pe viață. Curtea a subliniat că caracterul general al formulării unui text legal conduce la caracterul general al aplicării lui, fără să fie necesare distincții pe care textul respectiv nu le conține și nu le urmărește (a se vedea § 29 din Decizia nr. 19 din 2022). Mai mult, Curtea a reținut posibil

a fi aplicat respectivul remediu compensator doar la întrunirea circumstanțelor pentru acordarea liberării condiționate de pedeapsă înainte de termen stabilite în articolul 91 alin. (5) din Codul penal (a se vedea § 31 din Decizia nr. 19 din 2022). Astfel, remediu compensator poate fi acordat unei persoane condamnate la detenție pe viață dacă aceasta a executat efectiv cel puțin 30 de ani de închisoare.

Trebuie subliniat că concluzii similare privind aplicabilitatea legii a formulat și Curtea Constituțională a României. Compensarea în cazul plasării în condiții necorespunzătoare era formulată de articolul 55/1 din Legea României nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, și a fost introdusă prin Legea nr. 169 din 14 iulie 2017. Prevederile normative au fost introduse în legislație ca urmare a hotărârilor Curții europene a drepturilor omului care mereu a evidențiat că „în materie de condiții de detenție, căile de atac „preventive” și cele „compensatorii” trebuie să coexiste și să se completeze. Astfel, atunci când un reclamant este deținut în condiții contrare art. 3 din Convenție, cea mai bună măsură de reparație posibilă este încetarea imediată a încălcării dreptului de a nu fi supus unor tratamente inumane și degradante. De asemenea, orice persoană supusă unei detenții care a adus atingere demnității sale trebuie să aibă posibilitatea de a obține o reparație pentru încălcarea suferită” [2].

Dispozițiilor art. 55/1 din Legea României nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal au fost criticate ca fiind discriminatorii, deoarece nu se aplică și persoanelor care au fost condamnate la detențiunea pe viață și execută această pedeapsă. În acest sens, Curtea Constituțională a României, prin Decizia nr. 620 din 22 septembrie 2020 [3, § 17] a menționat că „dispozițiile art. 55/1 alin. (1) din Legea nr. 254/2013 [4] nu prevăd vreo interdicție expresă de aplicare în ceea ce privește pedeapsa detențiunii pe viață a măsurii compensatorii în cazul executării pedepsei în condiții necorespunzătoare. Mai mult, textul criticat face referire la faptul că măsura compensatorie (pentru fiecare perioadă de 30 de zile executate în condiții necorespunzătoare, chiar dacă acestea nu sunt consecutive, se consideră executate, suplimentar, 6 zile din pedeapsa aplicată) se aplică în ceea ce privește calcularea pedepsei executate efectiv. Or, potrivit art. 99 alin. (1) lit. a) din Codul penal, una dintre condițiile ce trebuie îndeplinite pentru a putea fi dispusă liberarea condiționată în cazul detențiunii pe viață este aceea ca persoana condamnată să fi executat efectiv 20 de ani de detențiune. Se poate observa că ambele texte de lege fac referire la pedeapsa executată efectiv, astfel că premisa autorului excepției este una eronată, textul criticat aplicându-se și în ceea ce privește pedeapsa detențiunii pe viață.”

Deși am evidențiat respectiva abordare din jurisprudența constituțională română, este de remarcat că prevederile *supra* din articolul 55/1 din Legea nr. 254/2013 a României au fost ulterior abrogate de punctul 2, articolul II din Legea nr. 240 din 19 decembrie 2019 [5, pct. 2].

La același obiect al cercetării, este de subliniat legislația italiană care a prevăzut o serie de măsuri legislative ca răspuns la hotărârea *Torreggiani și alții v. Italia* [6]. Hotărârea pronunțată de Curte a fost o „hotărâre pilot” care privea problema supraaglomerării penitenciarelor italiene. Curtea a cerut autorităților să pună în aplicare în termen de un an un remediu sau o combinație de căi de atac care să garanteze despăgubiri pentru încălcările Convenției din cauza supraaglomerării în închisoare [7]. Drept urmare, legiuitorul italian a introdus un nou remediu național împotriva condițiilor de detenție precare (articolul 35 *ter* din Legea nr. 254 din 1975 cu privire la administrația penitenciarelor [8]). Aspectul compensatoriu al noului remediu prevede posibilitatea reducerii pedepsei cu o zi pentru fiecare 10 zile de detenție pentru persoanele care au fost deținute cel puțin 15 zile în condiții contrare articolului 3 din Convenție (alin. (1) din articolul 35 *ter* din Legea nr. 254 din 1975 cu privire la administrația penitenciarelor). Totodată, persoanele care au fost deținute în condiții precare în perioada de arest preventiv care nu a fost luată în considerare la calcularea pedepsei, precum și cele care și-au ispășit deja pedeapsa, pot depune, în termen de șase luni o cerere în fața instanței competente. De asemenea, în *Stella și alții v. Italia*, decizia din 16 septembrie 2014, Curtea Europeană a constatat că noul remediu compensatoriu este accesibil pentru toate persoanele care se plâng că se află în detenție în Italia în condiții materiale contrare Convenției (§ 57).

Instituția remediuului compensator în cazul detenției în condiții necorespunzătoare poate avea forma reducerii termenului detenției, fie caracter pecuniar. Acest fapt a fost recunoscut de Curtea Europeană în raport cu articolul 5 din Convenție. Astfel, în Decizia *Porchet v. Elveția* [9], Curtea a subliniat că de vreme ce

dreptul la compensație în baza articolului 5 § 5 avea, în principal, un caracter pecuniar, acesta nu excludea posibilitatea existenței unor forme diferite de redresare. Curtea a constatat deja că reducerea pedepsei stabilite reclamantului poate constitui o redresare adecvată pentru încălcarea în discuție, cu condiția că această reducere să fie măsurabilă și acordată expres pentru acest scop.

După o retrospectivă a jurisprudenței europene în materia oferirii remediei compensator pentru detenție în condiții contrare articolului 3 din Convenția Europeană, raționamentele deduse din Decizia Curții Constituționale nr. 19 din 2022 vin să ofere aplicabilitate remediei respectiv în cazul detenției pe viață.

Scopul remediei compensator nu este o iertare a deținutului, pentru că altfel pedeapsa nu și-ar mai regăsi scopul său de prevenție specială, dar de a mobiliza statul să își depună efortul în înlăturarea circumstanțelor care determină rele tratamente. Totuși, problema care se pune este aplicarea remediei în cazul pedepsei detenției pe viață, nu a închisorii. Chiar dacă aceasta constituie cea mai gravă pedeapsă penală, justificarea aplicării liberării condiționate de pedeapsă a persoanei care execută pedeapsa detențiunii pe viață este o expresie a umanizării legii penale. Deși prevederile art. 473/4 alin. (4) și (5) din Codul de procedură penală au lăsat în tăcere aplicabilitatea normei față de pedeapsa detenției pe viață, interpretarea se bazează pe analiza sistemică a legii penale. Astfel, deoarece liberarea condiționată este un beneficiu pe care l-a oferit legiuitorul la îndeplinirea unor condiții de ispășire a pedepsei penale, odată aplicată de instanța de judecată liberarea în cazul detenției pe viață, condamnatul trece dintr-o categorie în alta: din condamnat la detențiune pe viață, în condamnat la închisoare. Amintim că persoana care execută detențiunea pe viață poate fi liberată condiționat de pedeapsă înainte de termen dacă instanța de judecată va considera că nu mai există necesitatea executării de mai departe a pedepsei și dacă această persoană a executat efectiv cel puțin 30 de ani de închisoare, fără a se lua în calcul compensarea privilegiată a zilelor de muncă.

Prin urmare, remediu compensator prevăzut de legislația procesual penală, nu poate fi aplicat automat la toate persoanele care ispășesc detențiunea pe viață, or, din punct de vedere practic acesta se referă doar la cauzele în care se întrunesc circumstanțele liberării condiționate potrivit art. 91 alin. (5) din Cod penal. În acest sens trebuie evidențiate constatările unor cercetători europeni care au subliniat că „în ceea ce privește un remediu efectiv și compensatoriu, nu se poate accepta că reducerea pedepsei pentru condiții proaste de detenție este similară, în funcționarea și acordarea sa, cu reducerea pedepsei pentru bună purtare. Cererile individuale trebuie, așadar, să beneficieze de o examinare atentă de către autoritatea judiciară, care va trebui să acorde reduceri de pedepse proporționale cu deficiența condițiilor de detenție respectate [...]. Într-adevăr, această reducere a pedepsei, compensatorie, va trebui să țină cont de personalitatea deținutului și deci, printre alte elemente, de efectul pe care l-ar putea avea respectiva reducere, în raport cu securitatea publică. Cu siguranță, pericolozitatea deținutului nu are o corelație directă cu deficiența condițiilor de detenție. Dar acesta este un element de luat în seamă, care nu poate fi înțeles decât împreună cu celelalte măsuri de reintegrare, care ar putea și trebuie instituite. Reducerea pedepsei, care este compensatorie, nu poate fi decât o măsură însoțitoare pentru alte măsuri de reintegrare, asupra cărora trebuie pus accent” [10, pct. 9, 11].

Potrivit jurisprudenței Curții Europene, remediile „preventive» și cele de natură «compensatorie» trebuie să coexiste în mod complementar atunci când vizează condițiile de detenție. Astfel, atunci când un reclamant este deținut în condiții contrare articolului 3 al Convenției, cel mai bun mod de recuperare posibil este încetarea rapidă a încălcării dreptului de a nu fi supus unui tratament inuman și degradant. Ca și imbold în introducerea măsurilor compensatorii pentru condiții de detenție în legislația Republicii Moldova a fost hotărârea din 2015 în cauza *Shishanov v. Republicii Moldova* (Cererea nr. 11353/06) când Curtea Europeană a concluzionat că autoritățile naționale trebuie să pună în aplicare fără întârziere un recurs sau o combinație de remedii cu efecte preventive și compensatorii și de fapt să garanteze căi de atac eficiente pentru încălcări ale Convenției ca urmare a condițiilor de detenție necorespunzătoare în Republica Moldova.

În concluzie, aplicarea remediei compensator pentru condițiile de detenție care afectează grav drepturile fundamentale în cazul condamnaților ce ispășesc detențiunea pe viață, poate fi aplicată prin identificarea unui echilibru dintre interesele concurente: cel al ispășirii unei pedepse în condiții de demnitate umană, dar și al securității publice, fiind astfel și un semnal în ce privește necesitatea îmbunătățirii condițiilor de detenție.

Referințe:

1. *Decizia nr. 19 din 15.02.2022 de inadmisibilitate a sesizării nr. 211g/2022 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 4734 alin. (4) și (5) din Codul de procedură penală.* [Accesat la 06.03.2022] Disponibil: <https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=1128&l=ro>
2. *Cauza Rezmives și alții v. România, Hotărâre din 25 aprilie 2017.* [Accesat la 06.03.2022] Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Rezmives-si-altii-impotriva-Romaniei.pdf>
3. *Decizia Curții Constituționale a României nr. 620 din 22 septembrie 2020 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 55/1 din Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, § 17.* [Accesat la 05.03.2022] Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/236716>
4. Art. 55/1 din legea respectivă stabilea „Compensarea în cazul cazării în condiții necorespunzătoare” care a fost abrogat la 23-12-2019, de Punctul 2, Articolul II din LEGEA nr. 240 din 19 decembrie 2019, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 1028 din 20 decembrie 2019.
5. Legea României nr. 240 din 19 decembrie 2019, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 1028 din 20 decembrie 2019.
6. Cauza Torreggiani și alții v. Italia (cererea nr. 43517/09).
7. Curtea decide să aplice procedura de hotărâre pilot, având în vedere numărul tot mai mare de persoane potențial vizate în Italia și hotărârile de încălcare la care ar putea da naștere aceste cereri.
8. *Legge sull'ordinamento penitenziario 2022, Legge, testo coordinato 26/07/1975 n° 354, G.U. 09/08/1975, Di Redazione Altalex.* [Accesat la 07.03.2022] Disponibil: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2018/11/26/legge-sull-ordinamento-penitenziario>
9. Cauza Porchet v. Elveția, (36391/16), Decizia din 08.10.2019.
10. JOAN-MIQUEL RASCAGNERES. *Recours compensatoire et reduction des peines.* Table ronde mise en place de recours effectifs visant a contester les conditions de detention, Conseil de l'Europe Strasbourg, les 8 et 9 juillet 2014. [Accesat la 07.03.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680592306>

Date despre autor:

Maria STRULEA, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: struleamaria@yahoo.fr

ORCID: 0000-0002-9197-6919

Prezentat la 04.10.2022

CZU: 343.82:316.624.3-058.56

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_15](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_15)

ROLUL INFRASTRUCTURII PENITENCIARE ȘI A CADRULUI LEGAL ÎN DIMINUAREA EFECTELOR PRODUSE DE SUBCULTURA CRIMINALĂ A PERSOANELOR PRIVATE DE LIBERTATE

*Victor MORARU, Victor SAMOILENCO**Universitatea de Stat din Moldova*

Subcultura criminală a persoanelor condamnate la pedeapsa închisorii produce în mediul carceral efecte negative printre care segregarea și stratificarea socială a condamnaților, abuzul fizic și psihic asupra anumitor categorii de deținuți, rezistența la efectele pozitive ale acțiunilor de resocializare etc. Atât teoria, cât și practica au demonstrat deja că nimicirea subculturilor nu se poate realiza fără a atrage alte consecințe mai grave, precum formarea unei alte subculturi mult mai periculoase. În aceste condiții, un obiectiv mult mai realist este slăbirea efectelor subculturii în mediul carceral. În realizarea acestui obiectiv, rolul infrastructurii și a cadrului legal este unul extrem de important. Mai mult, în cazul cadrului legal, declarăm expres că acesta este inutil în lipsa unui cadru de implementare. În acest articol, urmează, așadar, să explicăm formarea subculturii criminale în instituțiile penitenciare inclusiv prin factori infrastructurali și să argumentăm că legile execuțional-penale în lipsa unui cadru de implementare a acestora nu își au rostul și nu pot produce efectul represiv-educativ asupra condamnaților.

Cuvinte-cheie: subcultură, infrastructură, cadru legal, factori infrastructurali, cadru de implementare, sistem progresiv de executare a pedepsei.

THE ROLE OF THE INFRASTRUCTURE AND THE LEGAL FRAMEWORK IN REDUCING THE EFFECTS PRODUCED BY THE CRIMINAL SUBCULTURE OF PERSONS DEPRIVED OF LIBERTY

The criminal subculture of people sentenced to prison produces negative effects in the prison environment, including segregation and social stratification of convicts, physical and mental abuse of certain categories of prisoners, resistance to the positive effects of resocialization actions, etc. Both theory and practice have already demonstrated that the destruction of subcultures cannot be achieved without attracting other more serious consequences, such as the formation of another subculture, but much more dangerous than the first. Under these conditions, a much more realistic objective is to weaken the effects of the subculture in the prison environment. In achieving this objective, the role of the infrastructure and the legal framework is extremely important. Moreover, in the case of the legal framework, we expressly state that it is useless without an implementation framework. In this article, we are going to explain the formation of the criminal subculture in penitentiary institutions including through infrastructural factors, and to argue that the laws for the execution of criminal sentences without a framework for their implementation have no purpose and they cannot produce the repressive-educational effect on the convicts.

Keywords: subculture, infrastructure, legal framework, infrastructural factors, implementation framework, progressive sentencing system.

Sistemul penitenciar și legislația execuțional-penală reprezintă două elemente extrem de importante prin care se înfăptuiește justiția penală în Republica Moldova și oriunde în lume. Am greși crezând că odată cu intrarea în vigoare a unei sentințe definitive de condamnare s-a finalizat înfăptuirea actului de justiție. Admitem numai finalitatea procesului penal, însă actul de justiție implică în sine și etapa post-procesuală, când sunt executate sentințele, iar această etapă este cea mai importantă, din toate punctele de vedere: victimele sau eventual succesorii acestora resimt satisfacția morală ca rezultat al încarcerării infractorului, ultimul conștientizează gravitatea faptei ca rezultat al consecințelor, în mare parte psihologice, produse în urma privării sale de libertate, iar statul își îndeplinește rolul său coercitiv, preventiv și corecțional.

Corectitudinea procedurală, transparența, echitatea, nu sunt niște condiții care se impun numai în faza urmăririi penale și judecării cauzelor penale. Acestea sunt condiții care se impun și în raport cu executarea sentințelor de condamnare, mai ales a sentințelor de condamnare care dispun pedepse penale privative de libertate. Din păcate, există prea mulți factori care intervin negativ în procesul execuțional. Pe lângă nivelul încă destul de înalt al corupției existent în sistemul de justiție, care se răsfrânge și asupra subsistemului său penitenciar, există și o rezistență din partea condamnaților, una colectivă, extrem de bine organizată și, mai ales, în afara legii și justificată prin argumente false. Această rezistență se concretizează în conduite specifice, originare în convingeri și motivații criminale ale condamnaților și sunt sintetizate într-un sistem perimat de norme informale, nescrise, nejuridice, neetice, cu siguranță antisociale, foarte flexibile la schimbările din interiorul sistemului penitenciar și chiar al instituției penitenciare concrete.

S-a creat obișnuința de a uni generic aceste norme într-o singură noțiune: subcultura criminală. Nu este doar o formă de „manifestare subiacentă a culturii elementare” [1] așa cum este menționat în unele surse explicative, ci mai curând o contracultură bazată pe principii și valori neautentice, prezentate contrar, prin recurgerea la argumente false. De asemenea nu este o creație recentă. Dimpotrivă, parvine din vechile închisori sovietice, a existat mai întâi un prototip al acesteia, a evoluat în tandem cu alte procese și transformări din sfera sociumului, s-a perpetuat în mediul extracarceral devenind un fenomen pan-sovietic, s-a conservat foarte bine în perioada post-sovietică pe teritoriul fostelor state membre, formând cu flagelul acesteia existente în afara spațiului carceral o „rețea subculturală” unică în lume, prin conținut, prin dimensiune, prin brutalitate, prin nivelul înalt de cooperare și ierarhizare a adeptilor, prin scopul ei antisocial și desigur prin numărul de victime pe care îl produce atât în rândul condamnaților, cât și al persoanelor civile.

Printre efectele specifice acestei subculturi trebuie să enumerăm încălcarea frecventă a regimului de detenție de către condamnați, stratificarea socială a condamnaților, actele de violență fizică și psihică asupra anumitor categorii de condamnați, introducerea și consumul de alcool sau droguri în penitenciar, cultivarea patosului pentru jocurile de hazard, săvârșirea de noi infracțiuni etc. Aceste efecte ale subculturii criminale împiedică realizarea scopului, misiunii și obiectivelor de bază în virtutea cărora au fost create penitenciarele. Un efect mai deosebit al subculturii, reflectat nemijlocit în conduita condamnaților este rezistența acestora la influențele pozitive ale acțiunilor de resocializare. Cu alte cuvinte, determină ca însăși corectarea comportamentului infracțional în detenție să fie compromisă. Per a contrario, deținuții își socializează în mediul de detenție experiența, convingerile și chiar fanteziile criminale, astfel, din ură pentru victimă și stafful penitenciar care-i pune interdicții, păstrează o atitudine răzbunătoare, formându-și o inspirație și o energetică criminală caracterizată prin dorința de a face rău și de a încălca legile, iar din acest motiv, unii condamnați recidivează săvârșind infracțiuni chiar cu mult mai grave decât cea din care a rezultat prima condamnare.

Personalul penitenciar nu poate să combată definitiv această subkultură. Chiar dacă ar reuși, în locul ei s-ar forma alta mult mai dură, deoarece subculturalizarea este o trăsătură a oamenilor care au suferit un eșec de adaptare la mediul social. Or, condamnații reprezintă o astfel de categorie. Totodată, fenomenul subculturalizării în mediul de detenție apare și ca o rezistență la efectele condamnării, și anume, ca un efect la limitarea libertății și a unor posibilități, fapt care generează un anumit nivel de cooperare între condamnați privitor la satisfacerea unor interese, cooperare care a devenit între timp reglementată de anumite norme informale. Totuși, pot fi diminuate unele din efectele pe care această subkultură le produce. Combaterea până la excludere a subculturii criminale din rutina penitenciarului este în sine o luptă cu morile de vânt, deoarece anumite tradiții criminale s-au consolidat atât de puternic, încât pur și simplu nu pot fi abolite. Caracterul ezoteric al acestei subculturi determină ca alte tradiții să fie cunoscute numai de cei „experimentați” ori „inițiați” în acest stil de viață (pentru că această subkultură este apreciată de condamnați ca și un stil de viață), prin urmare, nefiind relevate autorităților, nu pot fi nici interzise prin norme legale.

Prin urmare, inutilitatea combaterii definitive a subculturii criminale a condamnaților (din motiv că va fi creată alta mult mai brutală) și chiar imposibilitatea realizării acestui fapt, nu exclude posibilitatea de a slăbi efectele negative pe care această subkultură le produce atât în mediul de detenție, cât și în societate. Într-un final, scopul nu ar trebui să fie combaterea subculturii, ci asigurarea unui nivel cât mai înalt de securitate în penitenciar și de respectare a regimului de detenție. Acest fapt presupune ca în penitenciar să predomine decisiv ordinea impusă de angajați și nu cea impusă de persoanele private de libertate prin sistemul lor

de norme antisociale. Spre exemplu: în virtutea normelor legale, administrația penitenciarului tratează pe condamnați nediscriminatoriu (sau cel puțin așa ar trebui), în virtutea normelor subculturale, condamnații se stratifică social pe clase, unele dominante sau superioare, altele subordonate sau inferioare. Din această stratificare rezultă că o anumită „pătură socială” va fi limitată în unele drepturi, cum ar fi accesul în cantină sau alte încăperi ale penitenciarului, utilizarea unor facilități ale penitenciarului, frecventarea în comun cu reprezentanții castei dominante a unor activități educative și de resocializare etc. Diminuarea efectelor subculturii în acest caz va începe cu crearea condițiilor ca deținuții considerați inferiori în virtutea normelor de subkultură să poată folosi unele încăperi și facilități ale penitenciarului, însă numai la anumite ore, să poată frecventa unele activități educative și de resocializare împreună cu deținuți din casta dominantă, însă fiind plasați la mese diferite și la distanță rezonabilă etc.

Firește, pentru angajați normele condamnaților nu ar trebui să constituie un motiv de îngrijorare, deoarece au propriul sistem de reguli profesionale, respectiv care au forță juridică și sunt obligați să le respecte pentru a practica și excela în profesie. Totuși, pentru condamnați aceste reguli reprezintă ceva chiar foarte temător, deoarece nerespectarea lor este un motiv pentru a fi pedepsit, iar pedepsele presupun neapărat agresiune fizică din partea altor deținuți.

De fapt, și în subcultura cadrelor penitenciare există elemente comune cu subcultura condamnaților, și anume ideea că în funcție de strictetea regimului și nivelul de securitate asigurat de către angajați se poate determina „culoarea” penitenciarului. În penitenciarul unde predomină subcultura, atât angajații, cât și condamnații afirmă că „zona este ciornaia”, adică „penitenciarul este negru, dominat de condamnați”, dimpotrivă, când predomină regimul strict și nivelul înalt de securitate, se spune că „zona este crasnaia”, sau în traducere că „penitenciarul este roșu, al polițaiilor”. Din păcate, sunt și penitenciare sau doar angajați ai unor penitenciare care în mod direct sau indirect acceptă normele subculturale. Spre exemplu, se adresează cu diferite apelative la unii condamnați, refuză prin pretexte contactul profesional cu unele persoane condamnate etc.

Acest fapt este imediat sesizat de condamnați și pentru ei aceasta înseamnă o victorie, deoarece au determinat un angajat să le asimileze normele. Ei vor recurge la diferite tertipuri pentru a-l atrage pe respectivul angajat în diferite scheme – de introducere a telefoanelor mobile în zona locativă, a alcoolului, a substanțelor interzise, de a-l convinge să aibă o atitudine rudimentară și neprofesională în timpul unor măsuri de regim, precum efectuarea apelului nominal, percheziții opinate sau inopinate etc. Acesta este motivul pentru care în sistemul penitenciar este necesar un management strict, mai ales în ce privește cadrele, bazat pe portuniformă și disciplină, pe cunoașterea legislației și respectarea ei. Unii neagă utilitatea acestei discipline militare, însă ar prefera ca angajații acestei structuri de forță să militeze și să se țină cu toată tenacitatea de ea. În primul rând pentru că impune o distanță psihologică între angajat și condamnat, dar și pentru că stabilește în mod indirect o limită a bunului simț în relaționarea cu ei.

Adorația normelor subculturale de către unii angajați ai sistemului penitenciar este în esență consecința unor crize din societate. La fel ca și aderența nemijlocită la subkultură a unor persoane, private de libertate sau nu. Admitem că una din manifestările acestor crize este nihilismul juridic. Opinia în cauză am identificat-o și în studiile doamnei Babanina Daria Vasilievna, un criminolog din Federația Rusă care subliniază faptul că „în cazul crizelor sociale, care favorizează subculturalizarea populației, nihilismul juridic reprezintă catalizatorul lor puternic, răspândit atât în sfera de zi cu zi a vieții sociale, cât și în activitățile reprezentanților organelor de drept, iar consecințele negative ale nihilismului unei părți semnificative a membrilor societății determină în cele din urmă ca aceștia să piardă unele elemente universale și fundamentale ale conștiinței juridice, extrem de constructive, precum libertatea, responsabilitatea, datoria, solidaritatea, patriotismul, acestea constituind acele principii directe care determină implicarea fiecărei persoane în societate și în stat” [2, p. 36].

Nihilismul juridic implică deseori și un nihilism moral. Mai frecvent acesta se manifestă la tineri, motiv pentru care și subculturalizarea este un proces care decurge rapid și simplu la această categorie de vârstă. Gomțian Ovsep Aramaisovici, un sociolog din Federația Rusă, a analizat tendința și gradul de aderență la subcultura criminală a diferitor grupuri de vârstă în mediul extracarceral, confirmând că în mare parte aceasta se prezintă seductivă pentru adolescenți și tineri, specificând că și alți autori consideră „natura agresivă a acestui fenomen ca vizând în primul rând mediul lor, cel mai adaptabil și supus influenței mediului

extern” [3, p. 36]. Acest fapt este valabil și pentru persoanele încarcerate. Dacă am efectua un studiu sociologic în oricare penitenciar din Republica Moldova, am constata că legile lumii interlope sunt susținute cu un mai mare nivel de fanatism anume de către condamnații tineri, cei adulți fiind mai relaxați, și probabil, motivați extrinsec să adere la grupul subcultural datorită posibilității de a avea condiții de trai mai bune, acces la unele produse interzise etc. Efectele subculturii criminale, așadar, sunt mult mai vizibile la populația încarcerată tânără. În același timp, momentul cel mai oportun pentru realizarea schimbării comportamentale o atestăm tot la tineri, deoarece ei au șansa să se bucure de această schimbare mai mult timp.

Pentru a diminua efectele subculturii criminale, atât cele produse asupra societății carcerale, cât și cele produse în sfera personalității condamnaților, este extrem de important de a acorda tinerilor încarcerați o atenție sporită la etapa de identificare și planificare a acțiunilor de resocializare, cât și în decursul implementării lor. De asemenea, este importantă asigurarea respectării regimului de detenție. În ambele cazuri autoritățile din penitenciar înregistrează eșecuri lamentabile, însă cu siguranță nu exclusiv din cauza unor culpe profesionale a angajaților. Trebuie să recunoaștem că prezența subculturii criminale în penitenciarele din Republica Moldova este favorizată și de lipsa unei bune infrastructuri penitenciare. Or, remedierea acestui aspect nu ține atât de competența autorităților din penitenciare, cât de structurile care asigură managementul acestor instituții.

Rolul important al infrastructurii în buna desfășurare a proceselor din mediul carceral este de altfel o opinie împărțită. A. Crudu menționează că „situația actuală din instituțiile penitenciare se datorează și infrastructurii învechite al acestor instituții, infrastructură care a fost moștenită din fosta URSS, unde nu existau criteriile actuale de separare a condamnaților, iar procesul corecțional nu era organizat conform unui sistem progresiv” [4, p. 142]. Și V. Cojocaru consideră că „infrastructura învechită, care nu este adaptată la sistemul de celule și nu permite separarea condamnaților în sectoare mici, în combinație cu insuficiența personalului custodial duce la perpetuarea violenței și subculturii în mediul penitenciar” [5, p. 51].

Pentru că sensul noțiunii de infrastructură nu este unul de maximă precizie, existând un amalgam de opinii, se impun anumite precizări. O definiție a noțiunii de infrastructură receptată într-un studiu scientometric realizat în Republica Moldova atinge în mod deosebit sensul pe care autorii prezentului articol îl au în vedere atunci când se referă la infrastructura penitenciară: „sistemul de facilități, echipamente și servicii necesare operării unei organizații” [6, p. 21]. Și Organizația Internațională de Standardizare (ISO) statuează cerințele vizavi de infrastructură într-un sistem de management al calității, prevăzând ca „organizația să determine, să pună la dispoziție și să mențină infrastructura necesară pentru operarea proceselor sale și pentru realizarea conformității produselor și a serviciilor” [7], descriind și 4 componente de bază ale infrastructurii organizaționale: „a) clădirile și utilitățile asociate; b) echipamentele, inclusiv software-uri și hardware-uri; c) resurse pentru transport; d) tehnologie informațională și comunicații” [7].

Până în acest moment, în literatura de specialitate subcultura criminală a condamnaților a fost explicată cauzal prin factori psihologici, sociali, culturologici etc., însă nu am atestat explicații cauzale care să invoce factori infrastructurali. Prin factorii infrastructurali ai subculturii penitenciare (criminale) subînțelegem influența negativă viciilor sistemului de facilități, echipamente și servicii necesare desfășurării activității instituției penitenciare în condiții de normalitate, în scopul îndeplinirii eficiente a misiunii și obiectivelor în virtutea cărora a fost creată. Considerăm așadar, că diminuarea efectelor subculturii criminale în spațiile de detenție nu ar reprezenta o sarcină atât de dificilă pentru angajații penitenciarelor dacă s-ar efectua un management mai calitativ al acestor instituții, inclusiv pe segmentul infrastructurii, a căror componente stabilite de ISO au fost enumerate anterior. În continuare vom încerca să argumentăm influența fiecărui component asupra subculturii.

Clădirile și utilitățile asociate. Pentru a funcționa în condiții de normalitate, fiecare instituție penitenciară are nevoie de un număr satisfăcător de încăperi atât pentru angajați, cât și pentru condamnați. Scopul acestor încăperi sunt varii, dar le vom enumera pe cele esențiale: a) spații pentru desfășurarea acțiunilor de resocializare în vederea executării art. 241-242 din Codul de executare al Republicii Moldova (în continuare CE RM); b) spații de cazare pentru condamnați, necesare executării art. 225-226 din CE RM și art. 9-17 din Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului Executării Pedepsei de către Condamnați (în continuare SEPC); c) spații pentru deținerea condamnaților în condiții de carantină în

conformitate cu prevederile art. 200, al. 6 al CE RM; d) spații necesare executării art. 206, privitor la asigurarea securității personale a condamnaților din CE RM; e) spații necesare executării art. 213 din CE RM, privitor la întrevederile condamnaților; f) spații necesare pentru executarea art. 231 din CE RM privitor la acordarea asistenței medicale; g) spații necesare executării sancțiunii disciplinare „izolarea disciplinară” în condițiile art. 246, al. 1, lit. „e” din CE RM; h) spații pentru executarea aplicării măsurilor de constrângere cu caracter medical alcoolicii și narcomanilor în conformitate cu art.103 din Codul Penal al Republicii Moldova și art. 289 din CE RM; i) spații pentru executarea Legii nr. 105 din 16.05.2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal; j) spații pentru executarea art. 229 din CE RM, privitor la refuzul de hrană; k) spații pentru executarea art. 207 din CE RM, privitor la asigurarea conștiinței și libertății confesionale a condamnaților [8-11].

S-a încercat crearea unei aparențe precum că sistemul penitenciar, în termeni relativi, este asigurat cu spațiu necesar desfășurării activității sale în condiții de normalitate. Totuși, în momentul executării legilor care guvernează peste domeniul execuțional-penal, apar probleme specifice anume din cauza lipsei de spațiu și încăperi. Din cauza acestei probleme infrastructurale are loc întreținerea în comun a unui număr mare de persoane private de libertate. C. Osadci notează că „majoritatea savanților contemporani recunosc că anume întreținerea în comun a unui număr mare de condamnați nu numai că îngreunează lucrul individual cu ei, dar și se reflectă negativ asupra comportamentului lor, încurajează dezvoltarea tradițiilor subculturii criminale, micșorează substanțial eficacitatea măsurilor de asigurare a securității și creează un mediu favorabil pentru comiterea diferitor tipuri de infracțiuni” [12, p. 207].

De fapt, nu doar lipsa încăperilor, ci și dislocarea lor nereușită reprezintă o problemă. Din păcate, edificiile instituțiilor penitenciare nu au fost proiectate strategic, pentru a servi scopului acestora, fiind vorba despre diferite clădiri vechi, construite, după cum deja am menționat, în perioada sovietică după proiecte dubioase și care ulterior au fost adaptate și amenajate cum s-a putut mai bine de către administrațiile instituțiilor penitenciare. În continuare vom ilustra câteva exemple practice referitor la modalitatea în care problema lipsei de încăperi și a amplasării nereușite a acestora favorizează răspândirea fenomenului de subcultură criminală în mediul de detenție.

Legislația execuțional-penală prevede diferite criterii de deținere separată a unor categorii de condamnați. Unele dintre aceste criterii sunt esențiale pentru a stopa răspândirea și perpetuarea fenomenului de subcultură criminală. La art. 205 din CE RM este stipulat ca „persoanele aflate la prima condamnare să se dețină separat de persoanele anterior condamnate la pedeapsa închisorii și au antecedente penale nestinse” [8]. Limitarea la maxim posibil a acestor 2 categorii de condamnați este esențială. Ea se extinde și asupra preveniților, conform stipulărilor din art. 309 al aceluiași cod: „în locurile de arest preventiv se dețin separate persoanele care pentru prima dată se află sub arest preventiv de persoanele care anterior au fost deținute în penitenciare” [8].

Pentru a se conserva, a se răspândi și a se obiectiva, fiecare cultură ori subcultură are nevoie de elemente ale civilizației: documente, tipărituri, vestigii, temple, alte obiecte de cult. Acestea poartă amprenta culturii sau subculturii. Subcultura carcerală se particularizează de altele inclusiv prin faptul că nu posedă aceste elemente civilizaționale. Unicii ei purtători sunt condamnații înșiși, iar transmiterea ideologiei criminale are loc prin transferul acesteia de la un condamnat la altul. Este de așteptat respectiv ca persoanele anterior condamnate să fie agenții care transmit tradițiile și normele lumii interlope iar persoanele aflate la prima încarcerare să fie agenții care le preiau și asimilează în propriul sistem valoric. Iată de ce criteriile de separație a condamnaților adoptate de legiuitorul moldav nu sunt esențiale doar pentru menținerea regimului și securității în penitenciar, dar și pentru controlul răspândirii subculturii, chiar dacă în momentul elaborării și adoptării legii, cel mai probabil nu s-a ținut cont de acest criteriu.

Din păcate, realitățile penitenciarelor sunt conturate diferit în Republica Moldova: unele au condițiile necesare de a asigura respectarea criteriilor de separație menționate, altele întrunesc doar parțial aceste condiții. Este o certitudine faptul că în penitenciarele care au suficient spațiu de cazare și dotările necesare pentru a respecta aceste criterii de separație, contactul dintre categoriile de condamnați menționate nu este limitat în totalitate, deoarece o mare problemă a sistemului penitenciar a constituit-o și o constituie în continuare numărul și amenajarea curților de primblare, la care condamnații au acces în virtutea art. 215 CE RM cel puțin o oră pe zi, iar în cazuri de excepție cel puțin 2 ore pe zi. Pentru a asigura dreptul de a petrece

timp în aer liber al condamnaților, angajații sunt nevoiți să încalce aceste criterii de separație, astfel, persoanele aflate la prima încarcerare au posibilitatea de a socializa cu persoanele care au trecut și experiență criminală. Prin urmare, lacunele infrastructurii logistice a penitenciarelor este unul din factorii-cheie care condiționează subculturalizarea persoanelor aflate la prima încarcerare.

O altă situație tipică penitenciarelor se conturează în contextul aplicării art. 229 CE RM privitor la refuzul de hrană. Între reprezentanții autorităților criminale ale penitenciarelor și membrii administrației deseori apar contradicții vizavi de gestionarea masei de condamnați: primii doresc să impună o ordine favorabilă lor, dar prin admiterea unor încălcări grave ale legislației execuțional-penale, ultimii doresc să impună o ordine exclusiv fundamentată pe prevederile legale. Pentru a-și atinge obiectivele, autoritățile interlope (blatnâie) pot impune un număr masiv de condamnați să scrie cereri de refuzare a hranei sau petiții. Unele cereri invocă motive pertinente, însă în cele mai comune cazuri, motivele sunt aberante. Anume amenajarea defectuoasă a curților de primblare și drumul parcurs de condamnați în momentul escortării către acestea favorizează aprovizionarea cu hrană a condamnaților deținuți în condițiile art. 229 CE RM de către ceilalți condamnați. Membrii administrației pot bănui această aprovizionare, însă în cele mai frecvente cazuri nu au certitudini.

Este evident că după un anumit număr de zile al condamnaților petrecut în greva foamei, autoritățile să își facă griji privitor la evoluția stării de sănătate a acestora și să crească șansele de a recurge la compromisuri în favoarea condamnaților, cu atât mai mult că în istoria instituțiilor penitenciare au fost cazuri de deces survenite din cauza refuzului de hrană. În plus, un număr mare de condamnați aflați în greva foamei reprezintă o situație destul de tensionată și îngrijorătoare pentru tot staff-ul penitenciar, stresul profesional care rezultă din această stare de fapt, deteriorează stabilitatea și caracterul pașnic al relațiilor dintre angajați, care se ceartă, se acuză reciproc și acest lucru nu este în detrimentul adeptilor subculturii, ci în folosul lor. Iarăși, curțile de primblare trebuie amenajate într-un mod în care să nu faciliteze interacțiunea anumitor categorii de condamnați – cei aflați în greva foamei și cei care nu stau în greva foamei.

Un alt exemplu pe care dorim să îl ilustrăm este legat de aplicarea art. 206 CE RM. Unii adepți ai subculturii intră în conflict cu semenii lor sau conștientizează că nu se pot adapta în grupul respectiv, deși inițial au pretins altfel. Desprinderea de grupul subcultural deseori se produce concomitent cu crearea unei situații de pericol pentru ei privitor la securitatea personală. Pentru a evita răfuiala din partea autorităților interlope, membrii administrației recurg la asigurarea securității personale prin izolarea condamnatului de masa de condamnați, însă, iarăși, dislocarea nereușită a celulelor permite intimidarea verbală a respectivilor condamnați și exercitarea unui presing psihologic asupra acestora de către alți condamnați la indicația autorităților criminale. Acest fapt denotă că stratificarea socială și stigmatizarea unor deținuți în virtutea normelor subculturale este favorizată într-o oarecare măsură și de lipsa infrastructurii.

Echipamentele, inclusiv software-uri și hardware-uri. Acestea sunt elemente ale infrastructurii care determină mai puțin subculturalizarea persoanelor private de libertate. Totuși, desfășurarea eficientă a acțiunilor de resocializare, care reprezintă o modalitate de a desocializa indivizii încarcerați din subcultură în vederea resocializării într-o cultură prosocială nu poate avea loc în lipsa acestor echipamente. Ele sunt necesare atât în procesul de identificare și planificare a acțiunilor de resocializare, cât și pe toată durata implementării lor în conformitate cu planul individual de resocializare care este perfectat pentru fiecare condamnat în parte.

Resurse pentru transport. În mare parte, angajații sistemului penitenciar nu folosesc mașini de serviciu, deplasându-se cu mașinile personale. Unitățile de transport din dotarea penitenciarelor, mai ales cele destinate unui număr mai mare de pasageri, sunt utilizate mai curând pentru escortarea condamnaților și mai rar în scop de serviciu. Totuși, modalitatea de escortare a deținuților de la penitenciar spre instanța de judecată sau de la o instituție penitenciară la alta, nu respectă deseori criteriul privind separarea deținuților cu trecut infracțional de cei aflați la prima condamnare, astfel, normele subculturale sunt preluate de cei neinițiați, grupul subcultural se extinde iar fenomenul subculturii capătă o amploare și mai mare. La deplasarea deținuților dintr-un penitenciar în altul trebuie să se țină cont de criteriile privind deținerea separată a diferitor categorii de deținuți. Sintagma „deținere separată” din CE RM nu se referă numai la perioada petrecută în celulă, ci integral asupra perioadei în care persoana condamnată se află în custodia statului, respectiv și pe durata etapării ori escortării din afara penitenciarului.

Tehnologie informațională (TI) și comunicații. În logistica tehnologiei informaționale și a comunicațiilor

intră rețeaua de internet, rețeaua telefonică a colaboratorilor, aparatele taxofonice pentru condamnați, de asemenea stațiile radio care asigură comunicarea sub identitate codificată între colaboratori, bazele de date și orice alt echipament al cărui destinație este transmiterea și receptarea informației. Inclusiv softurile de recepționare și transmitere a e-mailurilor ar subscrie mai curând acestui element al infrastructurii, decât echipamentelor software. Importanța acestora a atins o nouă dimensiune pe perioada pandemiei COVID-19, când, pe de o parte, trebuiau limitate contactele umane, pe de altă parte, ele erau necesare pentru a soluționa anumite probleme și a asigura continuitatea unor procese în penitenciar. Tehnologiile informaționale și comunicațiile nu influențează direct răspândirea subculturii ori manifestarea unor efecte ale ei. Totuși, indispensabilitatea lor pentru desfășurarea în condiții de normalitate a activităților zilnice, de rutină în instituțiile penitenciare determină o influență indirectă și asupra proceselor din cadrul societății carcerale, așa cum sunt în esență procesele subculturale.

Dezvoltarea TI și al comunicațiilor în penitenciare ar contribui la raționalizarea unor procese. Spre exemplu, ar micșora durata unor proceduri, astfel cadrele ar putea să se concentreze mai mult pe acțiunile menite să amelioreze efectele subculturalizării. În special este necesară digitalizarea dosarelor personale ale condamnaților, deoarece actualul model al bazei de date – SIARPAC oferă informații incomplete despre aceștia și deseori în contradicție cu informația din dosar, angajații fiind nevoiți să consulte atât baza de date, cât și dosarul personal al condamnatului. În mod normal, pentru a consulta un dosar, trebuie să apelezi la Secția Evidență Deținuți, să fii inclus în registru, să primești apoi să returnezi contra semnătură dosarul. Aceste proceduri pot fi omise dacă dosarul ar exista concomitent și în formă digitalizată. Cum am mai spus, optimizarea unei acțiuni determină o economie de timp care poate fi valorificată în activități mult mai importante, axate nemijlocit pe asigurarea respectării regimului și schimbarea comportamentală a deținuților (ex.: desfășurarea unui program terapeutic, organizarea unei instruiți etc.).

În infrastructura penitenciarului mai intră și o serie de echipamente tehnice necesare contracarării obiectelor interzise pe care condamnații doresc să le introducă în penitenciar, contracarării revoltelor în masă, actelor de violență etc. Printre acestea enumerăm: a) aparate de detectare a metalelor, telefoane, substanțe interzise – truscane, scanere; b) armament; c) dispozitive de înregistrare audio/video portabile; d) mijloace speciale – cătușe, scuturi de protecție, bastoane; e) sisteme de pază perimetrală și supraveghere video; f) câini etc. Toate acestea sunt extrem de importante, iar fără ele penitenciarul nu și-ar putea demonstra efectiv forța sa coercitivă asupra condamnaților, nu s-ar putea crea un context favorabil pentru diminuarea efectelor subculturii criminale, ar deveni mult mai dificilă menținerea ordinii, securității, precum și asigurarea respectării regimului. Atingeră scopurilor și obiectivelor acestui gen de instituții juridico-statale este nemijlocit legată de achiziționarea unor astfel de resurse. Modernizarea infrastructurii tehnice de siguranță penitenciară este importantă și pentru securitatea colaboratorilor, a civililor care vizitează ocazional instituția, a diferitor oficiali de stat etc.

În sens juridic, nu ar fi greșit să spunem că subcultura criminală funcționează asemeni unui grup criminal organizat. Toate normele și tradițiile lumii interlope în cele din urmă nu constituie decât paravan pentru săvârșirea unor noi infracțiuni. Mijloacele anterior menționate contribuie semnificativ la contracararea, depistarea și chiar probarea acestor infracțiuni. Zădărnicierea planurilor infracționale ale elitei criminale este o latură foarte importantă în combaterea subculturii criminale deoarece datorită acestui fapt, îi împiedicăm pe condamnați să dobândească mijloace financiare necesare pentru conservarea și răspândirea ei în mediul de detenție. Anume prin continuarea activității criminale în mediul de detenție, condamnații își creează propria infrastructură și propria logistică necesară întreținerii sistemului perimat de norme ce servește drept temelie a subculturii. Infrastructura tehnică de siguranță penitenciară este, așadar, unul din mijloacele prin care autoritățile penitenciare reușesc să țină sub control criminalitatea în mediul de detenție și să îi împiedice pe condamnați să își construiască propria lor infrastructură. De asemenea, sunt zădărniciți și anumite infracțiuni coordonate din penitenciar dar săvârșite la libertate, penitenciarul fiind o instituție care în modul cel mai direct își aduce aportul la asigurarea ordinii de drept și protejarea civililor.

În concluzie, infrastructura penitenciară este esențială pentru a atenua efectele subculturii criminale în acest gen de instituții și a ține sub control fenomenul în mediul deținuților. Ea este un mijloc și o condiție inerentă aplicării legislației execuțional-penale. Rolul infrastructurii este îndeosebi important în asigurarea respectării criteriilor de separație prevăzute de CE RM și SEPC, separație care la rândul ei este necesară

în virtutea următoarelor aspecte: a) necesitatea de a respecta drepturile condamnaților, inclusiv dreptul la securitate personală; b) necesitatea de a organiza în mod individualizat și diferențiat procesul de influențare coercitiv-educativă asupra persoanelor private de libertate; c) necesitatea de a controla răspândirea subculturii în mediul de detenție prin împiedicarea persoanelor anterior condamnate să-și socializeze ideile în mediul condamnaților aflați la prima încarcerare. De asemenea, infrastructura este importantă pentru desfășurarea activității penitenciarului în condiții de normalitate, altfel încât scopul, obiectivele și misiunea lui de bază să fie atinse, respectiv prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni, schimbarea comportamentală și resocializarea condamnaților, asigurarea executării pedepsei în condiții de siguranță și într-o manieră în care să nu lezeze drepturile și demnitatea omului etc.

Un alt element care asigură diminuarea efectelor subculturii criminale în mediul de detenție, pe lângă cadrul infrastructural, este cadrul legal. Deși subcultura criminală nu constituie la moment obiectul căreiva legi, mai ales a uneia care să guverneze peste sistemul execuțional-penal, trebuie să admitem că anumite reglementări din SEPC și din CE RM, fără a face trimiteri nemijlocite la subkultură, vizează în mod indirect și distrugerea acestui flagel criminal din sânul societății carcerale din țara noastră. Una din aceste reglementări vizează deținerea separată a diferitor categorii de condamnați, astfel minorii se dețin separat de majori, femeile se dețin separat de bărbați, prevenții de condamnați etc. De asemenea, legea prevede ca „în scopul sporirii siguranței condamnaților sau creării condițiilor pentru tratamentul lor, administrația penitenciarului poate aplica și alte criterii de deținere separată a condamnaților decât cele prevăzute expres.” Reiese că, în scopul sporirii siguranței condamnaților, administrația penitenciarului, valorificând diverse informații operative, ar putea să documenteze persoanele care susțin subcultura și să le dețină într-un sector separat sau să le limiteze dreptul de deplasare în zona locativă a penitenciarului.

Există, așadar, pârghii legale de a controla fenomenul subculturii criminale în mediul de detenție, însă stilul de management al instituțiilor carcerale a presupus întodeauna conducerea acestora cu ajutorul castei dominante a condamnaților. Nu doar din cauza fenomenului corupțional s-a ajuns la această situație. A fost și este de fapt opțiunea cea mai simplă de a menține o relativă stabilitate în zona locativă a penitenciarelor. Depășirea acestei situații înseamnă scoaterea dintr-o zonă de confort a unui număr imens de angajați și nu s-ar înfăptui fără scandaluri și conflicte atât între angajați, cât și între deținuții revoltați de noile restricții care se impun. În legătură cu această situație, A. Crudu menționează că „fiind extrem de înrădăcinată, subcultura criminală din Republica Moldova dictează personalului penitenciar regulile de separare informală a condamnaților, iar aceștia din urmă acceptă această separare pentru a crea aparența controlului asupra întregului penitenciar, cu alte cuvinte, colaborarea personalului penitenciar cu liderii subculturii criminale nu face altceva decât să întărească și mai mult rolul ultimilor în rândul tuturor condamnaților” [4, p. 141].

Premisele legale care există la moment pentru a întrerupe această cooperare vicioasă dintre angajații penitenciarelor și reprezentanții elitei criminale nu sunt pe deplin valorificate din păcate. Este din ce în ce mai frecvent abordată problema trecerii la un sistem progresiv de executare a pedepsei pe care nu-l vom comenta în cadrul acestui articol, deoarece conceptul acestuia nu a fost elaborat și prezentat într-o variantă oficială și definitivă. Avem o părere pozitivă despre actualul cadru legal de executare a pedepselor penale privative de libertate, nu însă și despre modalitatea de implementare (executare) a acestuia. Ce ne-ar face să credem că o nouă lege privind executarea pedepselor va cunoaște un nivel de implementare capabil să schimbe radical realitatea existentă în penitenciarele țării noastre? Să investim energie, timp și bani în legi mai bune. Considerăm necesar că ar trebui create mecanisme funcționale prin care să monitorizăm respectarea actualelor legi care reglementează raporturile juridice ce apar în procesul punerii în executare a sentințelor de condamnare la pedeapsa închisorii și închisoarea pe viață.

Însăși norma prevăzută în art. 205, al. 2 al CE RM – „administrația penitenciarului poate aplica și alte criterii de deținere separată a condamnaților decât cele prevăzute”, oferă managerilor din subdiviziuni toate pârghiile necesare și suficiente de a ține sub control răspândirea subculturii criminale în mediul de detenție și de a atenua efectele acestei subculturi asupra deținuților. Măsuri drastice pentru a implementa această normă în sensul diminuării efectelor normelor de subkultură nu sunt luate la moment din următoarele considerente: a) infrastructura vicioasă care nu permite deținerea condamnaților în grupuri mai mici; b) efectele de moment, dar extrem de greu de gestionat pe care le pot genera astfel de măsuri în mediul deținuților –

creșterea numărului de automutilări, creșterea numărului de condamnați care scriu cerere la refuz de hrană, un număr mare de petiții la Avocatul Poporului și alte structuri, deteriorarea celulelor, atac asupra colaboratorilor, alte forme de manifestare a nevrozelor tipice condamnaților.

Totuși, dacă s-ar decide la nivel de sistem intensificarea respectării regimului, avem convingerea că aceste efecte secundare nu ar dura mai mult de jumătate de an, deoarece și colaboratorii au destule pârghii legale pentru a le atenua: a) aplicarea cu strictețe maximă a sancțiunilor disciplinare, în special suspendarea dreptului la colete, suspendarea dreptului la întrevederi de scurtă și de lungă durată, izolarea disciplinară și schimbarea regimului; b) compensarea privilegiată a zilelor de muncă (art. 575 SEPC), facilitare accesibilă doar condamnaților antrenați la munci remunerate, dar care nu au sancțiuni disciplinare active; c) articolele 91-92 din Codul Penal privind eliberarea condiționată și înlocuirea pedepsei cu o pedeapsă mai blândă, care în esență ar trebui să reprezinte facilități numai pentru acei condamnați dispuși să respecte regimul și să fregventeze cu regularitate și cu maximă eficiență acțiunile de resocializare (despre grațiere și amnistie nu menționăm, deoarece ele sunt aplicate mai rar, dar și ele constituie premise în măsura în care implică o trecere prealabilă a condamnatului prin Comisia Penitenciară în vederea aprobării unei caracteristici).

Resimțind efectul represiv al legii pentru o perioadă rezonabilă de timp, condamnații ar căuta la un moment dat să o respecte pentru a beneficia de facilitățile acesteia privind înlocuirea pedepsei / eliberarea condiționată înainte de termen (art. 91-92 CP RM), măsurile de stimulare (art. 243 CE RM) și compensarea privilegiată a zilelor de muncă (art. 575 SEPC). Nu ar fi greșit să afirmăm că redresarea situației în instituțiile penitenciare ar fi un joc psihologic intitulat „cine rezistă mai mult, oamenii legii sau condamnații?”.

Rezultă că subcultura criminală în mediul de detenție nu s-a răspândit ca urmare a imperfecțiunii legii, ci ca rezultat al nerespectării ei de către angajați pe o durată mare de timp, ca rezultat al întorlocării oamenilor legii cu reprezentanții elitei criminale, în scopul de a crea o stabilitate aparentă în penitenciar fără a depune efort sau vorbim chiar de o întorlocare ce poartă emblema corupției, devenită atât de tipică țării noastre, încât ne-am obișnuit cu ea și ne pare a fi o normalitate. Descinderile efectuate asupra unor foști lideri de la ANP la finele anului 2020 confirmă că această conlucrare dintre angajații penitenciarelor și reprezentanții grupului subcultural din penitenciare este cu atât mai gravă, cu cât despre ea nu doar că erau la curent și era agreată, dar chiar luau parte însăși managerii de top în schimbul unor beneficii.

Prin cele expuse supra, autorii prezentului articol nu încearcă să facă o pledoarie în favoarea actualelor reglementări execuțional-penale, și în defavoarea celor în curs de elaborare, care susțin sistemul progresiv, ci doar sugerează că, indiferent de calea pe care o va urma legiuitorul în acest sens, concomitent cu măsurile legislative să fie întreprinse și măsuri legate de dezvoltarea unor cunoștințe, abilități și competențe la cadrele penitenciare vizavi de combaterea subculturii. Acestea pot fi clasificate în mai multe categorii: a) competențe juridice; b) competențe organizatorice; c) competențe emoționale și de comunicare; d) competențe deontologice etc. Dezvoltarea acestor competențe la cadrele penitenciare în contextul diminuării subculturii devine imperativă. Ele vor necesita și o evaluare permanentă. În primul rând, pentru că măsurile care se doresc întreprinse vor avea în mediul de detenție un impact poate mult mai răsunător decât cel produs de o lovitură de stat în cadrul unei societăți mai largi. Comparația nu este deloc exagerată: vor exista scandaluri, tensiuni, surmenaj, dar este necesar ca, odată și odată, în combaterea subculturii criminale să se acționeze cu mai multă fermitate, și nu doar la nivel declarativ.

Împărtășim opiniile doamnei T. Mărgărint, autoarea unui studiu filosofico-culturologic asupra subculturalismului carceral, care susține: „activitatea de combatere a subculturii penitenciare este una care presupune stres, frustrare, nesiguranță, conflicte interpersonale și intrapersonale, impact asupra capacității de muncă”, însă tot ea afirmă că „succesul în combaterea subculturii penitenciare presupune sporirea profesionalismului angajaților din penitenciare” [13, p. 155]. A. Racu afirmă că la moment „influența subculturii penitenciare asupra comportamentului individual și de grup al condamnaților este mai intensă și mai puternică, decât influența organizațiilor formale și a instituțiilor sociale” [14, p. 41]. Nu ne putem aștepta ca schimbarea stării de lucruri să vină odată cu o nouă intervenție a legiuitorului fără o intervenție concomitentă a diferitor categorii de profesioniști care activează în penitenciare și care trebuie în regim de urgență să își schimbe mentalitatea.

Așadar, cadrul juridic este extrem de important pentru diminuarea efectelor subculturii în mediul de

detenție, însă acesta este ca și un „loc gol” atunci când nu există concomitent un cadru de implementare care să cuprindă un ansamblu de instituții, subdiviziuni, angajați etc., organizați într-un sistem bine încheiat capabil să acționeze ferm și cu maximă corectitudine în vederea aplicării normelor legale, metaforic vorbind, în aval cu legea și nu în amonte ale ei. Interesele meschine ale unor angajați trebuie identificate cât mai curând și de scos pe aceștia în afara sistemului. Cadrele trebuie să urmeze instruirii profesionale pentru a-și însuși acele cunoștințe, valori, atitudini și deprinderi necesare sporirii gradului lor de eficiență și relevanță pentru domeniul profesional în care activează, iar cadrelor motivate să facă schimbarea de creat oportunități în acest sens.

Reieșind din tematica abordată și problemele identificate, considerăm necesar de a reitera importanța cadrului infrastructural și al celui legal în diminuarea efectelor subculturii criminale a persoanelor private de libertate și prin punctarea următoarelor recomandări practice:

a) la nivelul structurii care manageriază sistemul penitenciar trebuie în continuare implementate decizii favorabile pentru dezvoltarea infrastructurii tuturor instituțiilor penitenciare din țara noastră, fiind importantă în special modernizarea infrastructurii tehnice de siguranță penitenciară și infrastructura construcțiilor, într-o manieră în care să permită deținerea condamnaților în număr mai mic și exercitarea unui control asupra rețelei de comunicare interpersonală a acestora, împiedicând astfel îndoctrinarea persoanelor aflate la prima încarcerare;

b) sunt binevenite oricare inițiative capabile să optimizeze procesul de muncă în sensul de a reduce numărul și durata procedurilor birocratice, acordând mai mult timp pentru acțiuni destinate exclusiv diminuării subculturii (ex. măsuri de regim, acțiuni de resocializare etc.);

c) instruirea profesională a cadrelor în domeniul combaterii subculturii, includerea unor criterii de performanță cu privire la acest aspect pentru fiecare categorie de profesioniști în parte (asistenți sociali, psihologi, ofițeri din regim, cadre medicale etc.);

d) cultivarea respectului pentru lege și întărirea competenței juridice a cadrelor;

e) reconstrucția paradigmatică a culturii organizaționale a instituțiilor penitenciare;

f) promovarea unor idealuri organizaționale specifice penitenciarului (ex. colaboratorul onest și devotat, colaboratorul bine pregătit din punct de vedere fizic, colaboratorul cu o vastă cunoaștere și cultură juridică etc.) ca reper profesional pentru tinerii angajați;

g) profilaxia conflictului organizațional și a altor flageluri negative specifice instituțiilor penitenciare care diminuează statutul și reputația personalului în fața condamnaților (mobingul, bârfa etc.);

h) exercitarea unui management al instituțiilor penitenciare cât mai riguros („cu mână de fier”) pe durata implementării măsurilor enunțate;

i) amendamente legislative numai în cazul în care setul de măsuri propus eșuează.

Referințe:

1. Academia Română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, DEX. *Dictionarul Explicativ al Limbii Române*, București: Ed. Univers Enciclopedic, 1998, 1194 p. ISBN 978-973-9243-29-2.
2. БАБАНИНА, Д., В., Социально – политические факторы детерминации криминальной субкультуры несовершеннолетних, в *Материалы конференций „Правовая культура в современном обществе”*, 2021 г, ст. 428-433. ISBN 978-985-7155-84-2.
3. ГОМЦЯН, О. Криминальная субкультура: специфика, причины привлекательности и влияние на подростков и молодежь. В: *Социология*, №2/2021, Москва, 2021 г., ст. 36-40. ISSN 1812-9226.
4. CRUDU, A. Clasificarea și repartizarea condamnaților în cadrul unui sistem progresiv de executare a pedepsei. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 1 (247) din 2022, p. 136-144.
5. COJOCARU, V. Abordări teoretico-practice privind regimurile de detenție în penitenciarele Republicii Moldova. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, nr. 3(58), 2021, p. 48-52. ISSN 1857-2405.
6. COJOCARU, I., ROȘCA, A., GUZUN, M., RUSU A., Menținerea și dezvoltarea infrastructurii publice de cercetare și inovare. În: *Akademos*, nr. 4(47), 2017, p. 20-26. ISSN 1857-0461.
7. *International Organization for Standardization. Quality management systems – Requirements*. [Accesat la 27.11.2022] Disponibil: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9001:ed-5:-v1:en>
8. Codul de Executare al Republicii Moldova.

9. Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea Statutului Executării Pedepsei de către Condamnați.
10. *Codul Penal al Republicii Moldova*.
11. Legea nr. 105 din 16.05.2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal.
12. OSADCII, C. Detenția separată a diferitor categorii de condamnați la închisoare: experiența țărilor străine și practica Republicii Moldova. În: *Anale științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova*, Științe juridice, nr. 14, 2021, p. 196-213. ISSN 1857-0976.
13. MĂRGĂRINT, T. Modele de suprimare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar. În: *materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”*, vol. II - Științe Sociale, Chișinău, USM, din 7-8 noiembrie 2019, p. 155-158. ISBN 978-9975-149-51-8.
14. RACU, A. Studiu. *Individualizarea executării pedepsei penale privative de libertate: realități și perspective*. Chișinău, 2015, 71 p. [Accesat la 27.11.2022] Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/file/reforma_sectorul_justitiei/pilonstudiu1/STUDIU_final_22.04.2015_-_act_6.5.8.p.1_DIP.pdf

Date despre autori:

Victor MORARU, doctor în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: moraruvictor95@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-1654-2504

Victor SAMOILENCO, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vic84@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9277-5983

Prezentat la 14.12.2022

CZU: 343.614(478:1-67)EU:340.5

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_16](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_16)

DETERMINAREA SAU ÎNLESNIREA SINUCIDERII ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ȘI ÎN CEA A STATELOR MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE: ANALIZĂ DE DREPT COMPARAT

*Vitalie STATI, Anatolie COLȚENIUC**Universitatea de Stat din Moldova*

În contextul perfecționării continue a art. 150 din Codul penal al Republicii Moldova, crește semnificația recepționării experienței legislative pozitive a statelor membre ale Uniunii Europene în materie de reglementare a răspunderii penale pentru determinarea sau înlesnirea sinuciderii. Scopul studiului de față este de a analiza art. 150 din Codul penal al Republicii Moldova și normele corespondente din legile penale ale statelor membre ale Uniunii Europene, pentru a stabili asemănările și deosebirile dintre aceste norme și pentru a formula recomandările de perfecționare a art. 150 din Codul penal al Republicii Moldova. Baza metodologică a prezentului studiu îl constituie metoda de drept comparat și metoda de analiză sistemică. În rezultatul studiului efectuat, au fost conturate reperele de armonizare în perspectivă a prevederilor Capitolului II din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova cu prevederile corespondente din legile penale ale statelor membre ale Uniunii Europene.

Cuvinte-cheie: *sinucidere, încercarea de sinucidere, determinarea la sinucidere, înlesnirea sinuciderii, omor, omucidere, viața persoanei.*

DETERMINING OR FACILITATING SUICIDE IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND IN THAT OF THE MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION: COMPARATIVE LAW ANALYSIS

In the context of the continuous improvement of art. 150 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, the significance of receiving the positive legislative experience of the member states of the European Union in the matter of regulating criminal liability for determining or facilitating suicide increases. The purpose of the present study is to analyze art. 150 of the Criminal Code of the Republic of Moldova and the corresponding norms from the criminal laws of the member states of the European Union, in order to establish the similarities and differences between these norms and to formulate recommendations for the improvement of art. 150 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. The methodological basis of this study is the method of comparative law and the method of systemic analysis. As a result of the conducted study, the benchmarks for the prospective harmonization of the provisions of Chapter II of the special part of the Criminal Code of the Republic of Moldova with the corresponding provisions of the criminal laws of the member states of the European Union were outlined.

Keywords: *suicide; suicide attempt; determining suicide; facilitating suicide; murder; homicide; the person's life.*

Introducere

Pe măsură ce globalizarea avansează, iar eforturile concertate de prevenire și combatere a criminalității devin tot mai pronunțate pe plan internațional, studiarea experienței altor state devine din ce în ce mai importantă. Evaluarea stării actuale a dreptului penal al Republicii Moldova și alegerea căilor optime de dezvoltare a acestuia nu ar fi posibilă fără luarea în seamă a experienței anumitor țări străine. În lumina proceselor de integrare europeană care influențează inevitabil întregul sistem legislativ al Republicii Moldova, analiza experienței statelor membre ale Uniunii Europene ar permite adaptarea politicii penale naționale la amenințările prezentului și la provocările viitorului. Problema prevenirii și combaterii infracțiunilor contra vieții persoanei, în general, și a determinării sau înlesnirii sinuciderii, în particular, continuă să fie una dintre cele mai presante în Republica Moldova. Cu toate acestea, dispozițiile de incriminare a acestor manifestări de ilicit penal sunt departe de perfecțiune. Fără îndoială, diferențele de ordin mentalitar, cultural, politic etc. nu permit elaborarea unei norme

universale potrivite oricărui stat, care ar reglementa răspunderea pentru determinarea sau înlesnirea sinuciderii. Totuși, studierea experienței statelor membre ale Uniunii Europene cu privire la reglementarea răspunderii pentru determinarea sau înlesnirea sinuciderii are o inestimabilă valoare metodologică. Astfel, în primul rând, luarea în considerare a experienței acestor state ar permite evitarea anumitor disfuncționalități și curențe de reglementare a răspunderii pentru determinarea sau înlesnirea sinuciderii. În al doilea rând, aceasta ar contribui la apropierea pozițiilor Republicii Moldova și ale statelor membre ale Uniunii Europene în prevenirea și combaterea în condiții eficiente a determinării sau înlesnirii sinuciderii. În al treilea rând, studierea experienței statelor membre ale Uniunii Europene ar face posibilă perceperea mai flexibilă a realităților lor sociale și juridice, precum și consolidarea prin eforturi comune a conștiinței și culturii juridice europene.

Rezultate obținute și discuții

Articolul 150 din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM) prevede răspunderea pentru infracțiunea de determinare sau înlesnire a sinuciderii.

Varianta-tip a acestei infracțiuni, prevăzută la alin. (1) art. 150 CP RM, constă în determinarea sau înlesnirea intenționată a sinuciderii, inclusiv prin intermediul rețelelor de comunicații electronice, soldată cu sinuciderea.

În conformitate cu alin. (2) art. 150 CP RM, prima variantă agravată a infracțiunii se exprimă în determinarea sau înlesnirea sinuciderii săvârșită, după caz: a) cu bună știință asupra unui minor; b) asupra unei persoane care se află într-o dependență materială sau altă dependență față de făptuitor; c) din motive de prejudecată.

În acord cu alin. (3) art. 150 CP RM, cea de-a doua variantă agravată a infracțiunii constă în determinarea sau înlesnirea sinuciderii săvârșită, după caz, asupra: a) unei persoane minore în vârstă de până la 14 ani; b) a două sau mai multor persoane.

În fine, alin. (4) art. 150 CP RM îndeplinește rolul de normă accesorie față de alin. (1)-(3) din același articol, stabilind regula de proporționalizare a pedepsei atunci când urmarea prejudiciabilă se exprimă în încercarea de sinucidere: „Dacă acțiunile prevăzute la alin. (1)-(3) s-au soldat cu încercarea de sinucidere, limita minimă a pedepsei se reduce până la jumătate”.

Pornind de la aceste premise, este de menționat că norme de genul art. 150 CP RM există nu în toate statele membre ale Uniunii Europene. De exemplu, o astfel de normă lipsește în genere în: Codul penal al Regatului Belgiei [1]; Codul penal al Republicii Finlanda [2]; Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg [3]; Codul penal al Regatului Suediei [4]. În legile penale ale altor state membre ale Uniunii Europene, lipsește o normă în care sintagma „determinarea sau înlesnirea sinuciderii” s-ar folosi cu titlu de *nomen juris*.¹ În astfel de legi penale, sintagma în cauză este menționată doar în anumite cazuri particulare, circumstanțiale.

De exemplu, în Codul penal al Republicii Estonia [5], determinarea victimei să se sinucidă sau să încerce să se sinucidă este specificată în: pct. 2) alin. (2) § 97 „Atacurile îndreptate împotriva civililor”; pct. 2) alin. (2) § 99 „Atacurile îndreptate împotriva prizonierilor”; pct. 2) alin. (2) § 101 „Atacurile îndreptate împotriva combatanților scoși din luptă”; pct. 2) alin. (2) § 102 „Atacurile îndreptate împotriva persoanelor protejate”; pct. 2) alin. (2) § 102² „Utilizarea scuturilor umane”; pct. 5) alin. (2) § 141 „Violul”. De asemenea, în Codul penal al Republicii Polone [6], tentativa de suicid a victimei, privită ca urmare prejudiciabilă, este menționată în: § 3 art. 190a²; § 3 art. 207³; § 3 art. 352⁴.

¹ Nu excludem că, în statele respective, determinarea sau înlesnirea sinuciderii este privită ca manifestare a infracțiunii de omor.

² În acest articol se stabilește răspunderea persoanei: „care prin persecutarea continuă a unei alte persoane îi cauzează acesteia teamă sau îi încalcă intimitatea”* (§ 1); „care, pretinzând că este o altă persoană, folosește imaginea sau alte date cu caracter personal ale acesteia pentru a provoca daune materiale sau personale”* (§ 2).

* Codul penal al Republicii Polone. <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Polonia-RO.html>

³ Acest articol prevede răspunderea pentru: fapta persoanei „care abuzează fizic sau psihic o persoană apropiată sau o altă persoană care se află într-o relație permanentă sau tranzitorie cu făptuitorul sau un minor ori o persoană cu handicap mintal sau fizic”* (§ 1); „fapta prevăzută în § 1 [...] comisă cu o cruzime deosebită”* (§ 2).

* Codul penal al Republicii Polone. <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Polonia-RO.html>

⁴ Acest articol prevede răspunderea pentru: fapta militarului „care hărțuiește fizic sau psihic un subordonat” (§ 1); „fapta prevăzută la § 1 [...] comisă cu o cruzime deosebită”*.

* Codul penal al Republicii Polone. <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Polonia-RO.html>

Aceste ipoteze sunt similare în anumite privințe cu următoarele ipoteze prevăzute în Codul penal al Republicii Moldova: lit.b) alin.(4) art. 158 „Traficul de organe, țesuturi și celule umane”; lit. b) alin. (3) art. 165 „Traficul de ființe umane”; lit. g) alin. (2) și lit. g) alin. (4) art. 166¹ „Tortura, tratamentul inuman sau degradant”; alin. (3) art. 176 „Încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor”; lit. b) alin. (3) art. 201¹ „Violența în familie”; lit. e) alin. (3) art. 206 „Traficul de copii”.

Totuși, în cele mai multe dintre statele membre ale Uniunii Europene, există o normă distinctă în care este incriminată determinarea sau înlesnirea sinuciderii.

În legile penale ale unora dintre aceste state, norma cu privire la determinarea sau înlesnirea sinuciderii este inclusă în compartimentul dedicat omorului/omuciderii.⁵ Această concepție diferă de cea implementată în Codul penal al Republicii Moldova. Or, în Republica Moldova este promovată ideea conform căreia „legea penală incriminează nu doar fapta directă de lipsire de viață a unei alte persoane (adică omorul – *n.a.*), dar și fapta oblică ce doar ar contribui la lipsirea de viață a altuia (adică determinarea sau înlesnirea sinuciderii – *n.a.*)” [7, p. 343].

Pentru comparație, în Codul penal al Regatului Spaniei [8], art.143 (în care este incriminată determinarea sau înlesnirea sinuciderii) face parte din Titlul I „Omuciderea și formele acesteia”. În Codul penal al Republicii Cipriote [9], art. 218 „Complicitate la sinuciderea altei persoane” este inclus în Secțiunea „Fapte penale asociate cu omorul premeditat și sinuciderea” din Capitolul „Omorul cu premeditare și omuciderea” al Titlului V „Infrațiuni împotriva persoanei”. În Codul penal al Republicii Letonia [10], secțiunea 124 „Înlesnirea sinuciderii” este integrată în Capitolul XII „Omuciderea”. În Codul penal al Republicii Malta [11], art. 213 „Determinarea sau asistarea unei alte persoane să comită suicid” face parte din Subtitlul I „Despre omor” al Titlului VIII „Despre crime contra persoanei”. În fine, în Codul penal al Republicii Bulgaria [12], art. 127 (în care este incriminată determinarea sau înlesnirea sinuciderii) este inclusă în Secțiunea I „Omuciderea” din Capitolul II „Infrațiuni împotriva persoanei”.

În contrast, în legile penale ale altor state membre ale Uniunii Europene, norma cu privire la determinarea sau înlesnirea sinuciderii este încorporată în compartimentul consacrat infracțiunilor contra vieții persoanei. Așadar, în astfel de cazuri, viața persoanei este considerată valoare socială fundamentală apărută, printre altele, împotriva determinării sau înlesnirii sinuciderii.

Astfel, de exemplu, în Codul penal al României [13], art. 191 „Determinarea sau înlesnirea sinuciderii” face parte din Capitolul I „Infrațiuni contra vieții” al Titlului I „Infrațiuni contra persoanei”. În Codul penal al Republicii Federale Germania [14], § 217 „Determinarea sau înlesnirea sinuciderii” este amplasat în Secțiunea XVI „Infrațiuni contra vieții”. În Codul penal al Greciei [15], art. 301 „Participația la sinucidere” face parte din Capitolul XV „Infrațiuni împotriva vieții”. În Codul penal al Regatului Țărilor de Jos (Olanda) [16], secțiunea 294 (în care este incriminată determinarea sau înlesnirea sinuciderii) este inclusă în Partea a XIX-a „Infrațiuni grave împotriva vieții”. În Codul penal al Republicii Slovace [17], § 154 „Participarea la sinucidere” este încorporat în Titlul unu „Infrațiuni contra vieții” din Capitolul unu „Infrațiuni contra vieții sau a integrității corporale”. În sfârșit, în Codul penal al Republicii Lituania [18], art. 133 „Instigare la sinucidere sau provocarea unei sinucideri” face parte din Capitolul XVII „Infrațiuni împotriva vieții umane”.

În legile penale ale altor state membre ale Uniunii Europene este promovată fie concepția conform căreia obiectul juridic generic al infracțiunii de determinare sau înlesnire a sinuciderii îl reprezintă relațiile sociale cu privire la viața sau sănătatea persoanei, fie concepții asemănătoare. O astfel de concepție este promovată și în Codul penal al Republicii Moldova.

De exemplu, în Codul penal al Republicii Austria [19], § 78 „Determinarea sau înlesnirea sinuciderii” face parte din Titlul I „Fapte penale contra integrității corporale și vieții”. În Codul penal al Republicii Ceha [20], secțiunea 144 „Complicitatea la sinucidere” este inclusă în Diviziunea 1 „Infrațiuni contra vieții” din Capitolul I „Infrațiuni contra vieții și sănătății”. În Codul penal al Republicii Croația [21], art. 114 „Deter-

⁵ Omuciderea, spre deosebire de omor, poate fi comisă nu doar cu intenție, ci și din imprudență. Mai multe în această privință a se vedea în: BERDILO, R. Răspunderea penală pentru omorul săvârșit în stare de afect / Teză de doctorat în drept. Chișinău, 2021, p. 62-64. 341 p.

minarea sau înlesnirea sinuciderii” face parte din Capitolul X „Infrațiuni împotriva vieții și a corpului”. În Codul penal al Regatului Danemarcei [22], art. 240 (în care este incriminată determinarea sau înlesnirea sinuciderii) este amplasat în Capitolul 25 „Infrațiuni împotriva vieții și a integrității corporale”. În Codul penal al Republicii Italia [23], art. 580 „Instigare sau ajutorul la sinucidere” face parte din Partea I „Despre delictive împotriva vieții și integrității individuale” al Titlului XII „Despre delictive împotriva persoanei”. În Codul penal al Republicii Slovenia [24], art. 120 „Determinarea și înlesnirea sinuciderii” este încorporat în Capitolul XV „Infrațiuni contra vieții și integrității corporale”. Nu în ultimul rând, în Codul penal al Ungariei [25], secțiunea 163 „Determinarea și înlesnirea sinuciderii” este integrată în Capitolul XV „Infrațiuni împotriva vieții, integrității corporale și sănătății”.

Doar în Codul penal al Republicii Franceze [26] există un compartiment întreg dedicat infracțiunilor care presupun contribuirea la sinuciderea unei alte persoane. Ne referim la Secțiunea 6 „Despre provocarea sinuciderii” (art. 223-13 – 223-15-1) din Capitolul III „Despre punerea în pericol a persoanei” al Titlului II „Despre infracțiuni contra persoanei”.

În alt context, este necesar să vorbim despre conținutul normei în care este incriminată determinarea sau înlesnirea sinuciderii.

Astfel, doar în Codul penal al Regatului Spaniei, în aceeași normă este incriminată atât determinarea sau înlesnirea sinuciderii, cât și eutanasia. Alineatele 1-3 din acest articol se referă la determinarea sau înlesnirea sinuciderii, în timp ce alin. 4 art. 143 din Codul penal al Regatului Spaniei prevede răspunderea pentru eutanasiu: „Persoana care cauzează sau cooperează cu acțiuni necesare și directe la decesul altei persoane, la cererea expresă a acesteia din urmă, formulată în mod serios și expres, în cazul în care victima suferă de o boală gravă care ar conduce în mod inevitabil la decesul său sau care produce suferințe grave și imposibil de suportat, va fi pedepsită cu o pedeapsă mai mică cu un grad sau două decât cele menționate la punctele 2 și 3 ale acestui articol”. [8] Amintim că, în legea penală spaniolă, determinarea sau înlesnirea sinuciderii este considerată o formă a omuciderii. Ținând cont de acest aspect, abordarea din art. 143 din Codul penal al Regatului Spaniei nu este în disonanță cu concepția pusă la baza Titlului I „Omuciderea și formele acesteia” din legea penală spaniolă.

În cele mai multe dintre statele membre ale Uniunii Europene, în norma cu privire la determinarea sau înlesnirea sinuciderii nu sunt incriminate alte fapte. Mai mult, în legile penale ale acestor state nu există norme în care sintagma „determinarea sau înlesnirea sinuciderii” s-ar folosi cu referire la anumite cazuri particulare, circumstanțiale. Din această listă de state fac parte: Grecia; Regatul Danemarcei; Regatul Țărilor de Jos (Olanda); Republica Cehă; Republica Cipriotă; Republica Croația; Republica Federală Germania; Republica Italia; Republica Letonia; Republica Malta; Republica Slovacă; Republica Slovenia; România; Ungaria.

În alte state membre ale Uniunii Europene, pe lângă o normă distinctă cu privire la determinarea sau înlesnirea sinuciderii, există norme care se referă la determinarea sau înlesnirea sinuciderii în cazuri particulare.

Astfel, în Codul penal al Republicii Austria, § 78 „Determinarea sau înlesnirea sinuciderii” prevede: „Fapta de a determina sau înlesni sinuciderea unei persoane se pedepsește cu închisoarea de la 6 luni la 5 ani”. [19] În afară de aceasta, sinuciderea sau tentativa de sinucidere, privită ca urmare prejudiciabilă, este specificată în următoarele norme din legea penală austriacă: alin. (2) § 106 „Constrângerea gravă”; alin. (3) § 107a „Urmărirea insistentă”; alin. (2) § 107c „Hărțuirea în formă continuată prin intermediul mijloacelor de telecomunicație sau a unui sistem informatic”; alin. (3) § 145 „Șantajul calificat”.

În Codul penal al Republicii Bulgaria, art. 127 prevede: „(1) Persoana care, în orice mod, ajută sau determină pe altul la sinucidere, iar aceasta se produce sau se produce doar tentativa de sinucidere, se pedepsește cu închisoare de până la trei ani. (2) În cazul aceleiași infracțiuni, comise împotriva unui minor sau împotriva unei persoane despre care vinovatul cunoaște că nu este în măsură să-și conducă acțiunile ori nu înțelege esența sau semnificația faptei, pedeapsa este închisoare de la trei la zece ani. (3) Cel care, acționând cu cruzime sau umilind sistematic demnitatea unei persoane care are o dependență materială sau de altă natură față de acesta, îl aduce la sinucidere sau la tentativa de a se sinucide, se pedepsește cu închisoare de la doi la opt ani. (4) Dacă fapta prevăzută la alineatul precedent este săvârșită din culpă, pedeapsa este închisoarea

de până la 3 ani”. [12] De asemenea, comportă relevanță următoarele prevederi din legea penală bulgară: „Pentru desfrânare pedeapsa este închisoarea de la cinci la douăzeci de ani [...] dacă a urmat o tentativă de sinucidere” [12] (pct. 2 alin. (5) art. 149); „Violul se pedepsește cu închisoarea de la trei la cincisprezece ani [...] dacă a fost urmat de o tentativă de sinucidere” [12] (alin. (3) art. 152); „Violul se pedepsește cu închisoarea de la zece la douăzeci de ani [...] dacă a urmat sinuciderea” [12] (pct. 3 alin. (4) art. 152).

În Codul penal al Republicii Portugheze, în art. 135 „Determinarea sau înlesnirea sinuciderii se stabilește: „1. Cel care determină pe cineva la sinucidere sau îi acordă ajutor în acest scop, se pedepsește cu închisoarea de până la trei ani, dacă a existat tentativă de suicid sau dacă actul suicidal s-a consumat. 2. Dacă persoana în cauză are vârstă sub 16 ani sau dacă, din orice motiv, are capacitatea de evaluare și de decizie sensibil diminuată, făptuitorul este pedepsit cu închisoarea de la unu la cinci ani”. [27] Totodată, conform alin. 2 art. 155 „Agravarea” din acest cod, „se aplică [pedepsele prevăzute în alineatul 1 din acest articol] dacă, urmare a amenințării, constrângerii, persecuției sau căsătoriei forțate, victima se sinucide sau încearcă să se sinucidă” [27]. La lit.d) alin.2 art.158 „Sechestrarea” din Codul penal al Republicii Portugheze se prevede: „Făptuitorul este pedepsit cu închisoarea de la doi la zece ani dacă privarea de libertate [...] are ca rezultat sinuciderea sau vătămarea corporală gravă a victimei” [27]. La lit. e) alin. 4 art. 160 „Traficul de persoane” din acest cod se stabilește: „Pedepsele prevăzute la alineatele anterioare sunt sporite cu o treime, în limita minimă și maximă, dacă conduita menționată la acestea [...] are ca rezultat sinuciderea victimei” [27]. Potrivit alin. 5 art. 177 „Agravarea” din Codul penal al Republicii Portugheze, „pedepsele [pentru constrângerea sexuală, viol, abuzul sexual al persoanei incapabile de a opune rezistență, abuzul sexual al persoanei internate, fraudă sexuală, procrearea artificială neconsimțită, abuzul sexual al copiilor, abuzul sexual al minorilor aflați în întreținere, actul sexual cu adolescenți și recurgerea la prostituția minorilor] sunt sporite cu jumătate în limita minimă și cea maximă dacă din comportamentele descrise acolo rezultă [...] sinuciderea [...] victimei” [27]. În sfârșit, alin. 2 art. 244 din acest cod prevede: „Dacă din fapta de tortură și alte tratamente crude, degradante sau inumane grave sau din fapta de tortură și alte tratamente crude, degradante sau inumane rezultă sinuciderea [...] victimei, autorul este pedepsit cu închisoarea de la opt la șaisprezece ani” [27].

În altă ordine de idei, în legile penale ale statelor membre ale Uniunii Europene, determinarea la sinucidere și înlesnirea sinuciderii reprezintă, de cele mai dese ori, modalități normative ale aceleiași infracțiuni. Numai în Codul penal al Regatului Spaniei, determinarea la sinucidere și înlesnirea sinuciderii sunt privite ca infracțiuni distincte prevăzute în alineatele aceluiași articol. Astfel, art.143 din acest cod prevede, *inter alia*: „1. Persoana care o îndeamnă pe alta la suicid va fi pedepsită cu pedeapsa cu închisoare de la patru la opt ani. 2. Se va aplica pedeapsa cu închisoare de la doi la cinci ani persoanei care cooperează prin acțiuni necesare la sinuciderea altei persoane. [...]” [8].

În Codul penal al Regatului Danemarcei este incriminată înlesnirea sinuciderii, nu și determinarea la sinucidere. Astfel, art.240 din acest cod prevede: „Persoana care ajută o altă persoană să se sinucidă se pedepsește cu amendă sau cu închisoare de până la 3 ani” [22].

În Codul penal al Republicii Franceze este incriminată determinarea la sinucidere, nu și înlesnirea sinuciderii. La concret, în art.223-13 din acest cod se stabilește: „Provocarea sinuciderii unei persoane se pedepsește cu 3 ani închisoare și cu amenda de 45.000 euro dacă provocarea a fost urmată de sinucidere sau de o tentativă de sinucidere. Pedepsele sunt de 5 ani închisoare și amenda de 75.000 euro dacă victima infracțiunii definită în paragraful precedent este un minor de 15 ani. Persoanele fizice sau juridice vinovate de delictul prevăzut în prezenta secțiune sunt de asemenea pasibile de următoarea pedeapsă complementară: interzicerea activității de formator de formare profesională continuă în sensul articolului L. 6313-1 din Codul muncii pentru o durată de 5 ani” [26].

În Codul penal al Regatului Țărilor de Jos (Olanda) este evidențiată asistarea sinuciderii alături de înlesnirea sinuciderii. În acest plan, secțiunea 294 din legea penală olandeză prevede: „1. Persoana care, în mod intenționat, determină o altă persoană să se sinucidă, dacă urmează sinuciderea, se pedepsește cu închisoare de până la trei ani sau cu o amendă din cea de-a patra categorie. 2. Persoana care, în mod intenționat, *asistă suicidul unei persoane sau îi asigură mijloace în acest scop* (evid. ns.), dacă urmează sinuciderea, se pedepsește cu închisoarea de până la trei ani sau cu o amendă din cea de-a patra categorie. [...]” [16].

În Codul penal al Republicii Lituania este incriminată doar asistarea sinuciderii unei persoane grav bolnave, nu și înlesnirea sinuciderii propriu-zisă. Astfel, în art. 134 „Asistarea la sinucidere” din acest cod se stabilește: „Persoana care, la cererea persoanei bolnave în stadiu terminal, o asistă pe aceasta la sinucidere este pedepsită cu privarea de dreptul de a fi angajată într-o anumită funcție sau de a se angaja într-un anumit tip de activități sau cu muncă în folosul comunității sau cu arest sau închisoare pe o perioadă de până la patru ani” [18].

În legea penală germană și în cea letonă, înlesnirea sinuciderii este asimilată cu determinarea la sinucidere. La concret, alin. (1) § 217 din Codul penal al Republicii Federale Germania prevede: „Persoana care cu intenția de a determina sinuciderea unei alte persoane acordă, procură sau facilitează acesteia mijloacele necesare în acest sens se pedepsește cu închisoarea de până la 3 ani sau cu amendă” [14]. În Codul penal al Republicii Letonia, în alin. (1) al secțiunii 124 se stabilește: „Înlesnirea sinuciderii sau a tentativei de sinucidere a altei persoane, prin supunerea acesteia la tratamente extrem de crude sau prin înjosirea sistematică a demnității acesteia, în cazul în care această persoană nu a fost în dependență financiară sau de altă natură față de autorul infracțiunii, este sancționată cu o pedeapsă privativă de libertate pentru o perioadă de cel mult trei ani sau pedeapsa privativă de libertate temporară sau munca în folosul comunității” [10].

În legea penală franceză și în cea portugheză, este incriminată nu doar determinarea sau înlesnirea sinuciderii, ci și justificarea publică a acesteia. Astfel, art. 223-14 din Codul penal al Republicii Franceze prevede: „Propaganda sau publicitatea, în orice mod, în favoarea produselor, obiectelor sau metodelor preconizate ca mijloace de sinucidere se pedepsește cu 3 ani închisoare și cu amenda de 45.000 euro” [26]. În Codul penal al Republicii Portugheze, în art.139 se stabilește: „Cel care, prin orice mijloace, promovează sau face cunoscut un produs, obiect sau metodă preconizată ca mijloc de a cauza moartea, adecvat provocării sinuciderii, se pedepsește cu închisoarea de până la doi ani sau cu amendă de până la 240 de zile” [27]. Precizăm că o normă similară există în legea penală autohtonă. În acest sens, art. 150¹ CP RM prevede: „Justificarea publică a sinuciderii, adică distribuirea sau punerea în alt mod la dispoziția publicului a unui mesaj privind recunoașterea sinuciderii ca fiind justă, ca fiind demnă de urmat sau care necesită a fi susținută, se pedepsește cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore sau cu închisoare de până la 4 ani”.

În altă ordine de idei, în legile penale ale unor state membre ale Uniunii Europene, atestăm sintagme de genul: „complicitatea la sinucidere” [20] (secțiunea 144 din Codul penal al Republicii Cehe); „complicitate la sinuciderea altei persoane” [9] (art. 218 din Codul penal al Republicii Cipriote); „participația la sinucidere” [15] (art. 301 din Codul penal al Greciei). Din aceste sintagme ar reieși că sinuciderea este o infracțiune, ceea ce nu corespunde realității. În art. 150 CP RM nu se recurge la sintagme din categoria celor sus-menționate. La baza acestui articol este pusă ideea, potrivit căreia „în cazul determinării la sinucidere, nu ne găsim în fața unei participații la sinucidere, deoarece participația presupune existența unei infracțiuni la care ea se atașează; sinuciderea nu este incriminată de legea penală, deci nu există nici participație la ea” [7, p. 343]. *Mutatis mutandis*, nici în cazul înlesnirii sinuciderii nu ne găsim în fața unei participații la sinucidere.

Din considerente similare nu considerăm reușită nici utilizarea formulării „tentativa de sinucidere” în: § 3 art. 190a, § 3 art. 207 și § 3 art. 352 din Codul penal al Republicii Polone; secțiunea 144 din Codul penal al Republicii Cehe; art.114 din Codul penal al Republicii Croația; art.301 din Codul penal al Greciei; art. 580 din Codul penal al Republicii Italia; secțiunea 124 din Codul penal al Republicii Letonia; § 154 din Codul penal al Republicii Slovace; art. 120 din Codul penal al Republicii Slovenia; secțiunea 163 din Codul penal al Ungariei. În contrast, în art. 150 CP RM se utilizează formularea „încercarea de sinucidere”, prin aceasta sugerându-se că sinuciderea nu este o infracțiune.

În alt registru, legile penale ale unor state membre ale Uniunii Europene conțin prevederi care, cel puțin în aparență, permit delimitarea precisă a omorului de determinarea sau înlesnirea sinuciderii.

De exemplu, în teza a 2-a din art. 580 din Codul penal al Republicii Italia se menționează: „Pedepsele sunt majorate dacă persoana instigată, incitată sau ajutată se găsește într-una din condițiile indicate la pct. 1 și 2 ale articolului precedent. *Totuși, dacă persoana menționată este minoră în vârstă de 14 ani sau lipsită*

de discernământ, se aplică dispozițiile referitoare la omor (evid. ns.)” [23]. Într-un mod asemănător, alin. (3) art. 120 din Codul penal al Republicii Slovenia prevede: „În cazul infracțiunii prevăzute la alineatul 1 din prezentul articol săvârșite împotriva unui minor care nu a împlinit vârsta de paisprezece ani sau împotriva unei persoane care nu a fost capabilă să înțeleagă semnificația faptei sale sau să-și controleze comportamentul, se sancționează conform pedepsei prevăzute pentru infracțiunea de omor” [24]. De asemenea, în alin. (5) art. 160 din Codul penal al Ungariei se stabilește: „Fapta persoanei care convinge o altă persoană să se sinucidă se pedepsește în conformitate cu alineatul (1)⁶, dacă persoana în cauză are o vârstă mai mică de paisprezece ani sau nu este în măsură să-și exprime voința și dacă sinuciderea a avut loc” [25].

În legile penale ale altor state membre ale Uniunii Europene, în cazul determinării sau înlesnirii sinuciderii unui minor incapabil să înțeleagă semnificația faptelor sale sau a unei persoane căreia îi lipsește discernământul, nu se aplică răspunderea pentru omor. Cu toate acestea, determinarea sau înlesnirea sinuciderii unor astfel de persoane atrage un tratament sancționator mai sever în comparație cu determinarea sau înlesnirea sinuciderii altor persoane.

Astfel, alin. (3) al secțiunii 144 din Codul penal al Republicii Cehe prevede: „Făptuitorul va fi condamnat la pedeapsa cu închisoarea de la cinci la doisprezece ani dacă a comis fapta prevăzută de sub-secțiunea (1) asupra unui minor care nu a împlinit cincisprezece ani sau a unei persoane care suferă de o tulburare psihică” [20]. În alin. (2) art. 114 din Codul penal al Republicii Croația se stabilește: „Persoana care comite fapta de la alineatul 1 împotriva unui copil care a împlinit paisprezece ani sau împotriva unei persoane a cărei capacitate de înțelegere a actelor sale este extrem de redusă se va pedepsi cu o pedeapsă de la un an până la opt ani” [21]. Alin. (3) art. 191 din Codul penal al României prevede: „Determinarea sau înlesnirea sinuciderii, săvârșită față de un minor care nu a împlinit vârsta de 13 ani sau față de o persoană care nu a putut să-și dea seama de consecințele acțiunilor sau inacțiunilor sale ori nu putea să le controleze, dacă sinuciderea a avut loc, se pedepsește cu închisoarea de la 10 la 20 de ani și interzicerea exercitării unor drepturi” [13]. În fine, în alin. (2) art. 127 din Codul penal al Republicii Bulgaria se stabilește: „În cazul aceleiași infracțiuni (se are în vedere determinarea la sinucidere – *n.a.*), comise împotriva unui minor sau împotriva unei persoane despre care vinovatul cunoaște că nu este în măsură să-și conducă acțiunile ori nu înțelege esența sau semnificația faptei, pedeapsa este închisoare de la trei la zece ani” [12].

O prevedere similară în anumite privințe conține art. 150 CP RM. La concret, conform lit. a) alin. (3) al acestui articol, „acțiunile prevăzute la alin.(1), săvârșite asupra [...] unei persoane minore în vârstă de până la 14 ani [...] se pedepsesc cu închisoare de la 9 la 12 ani”.

Totodată, S. Brînza propune aplicarea art. 145 CP RM „în cazul în care victima are o vârstă fragedă și nu poate înțelege ce este îndemnată să săvârșască, precum și în cazul în care victima nu poate să-și dea seama de fapta sa, deoarece este iresponsabilă. Este inadmisibil a considera fapta ca o determinare la sinucidere, atunci când ea apare ca un omor săvârșit cu concursul nemijlocit al victimei. În asemenea cazuri, nu poate fi vorba de luarea de către victimă a unei hotărâri de a se sinucide, ea acționând în mod mecanic, ca un simplu instrument în mâna făptuitorului, dirijat de voința acestuia” [28]. Așadar, lit. a) alin. (3) art. 150 CP RM poate fi aplicată doar în cazul în care victima în vârstă de până la 14 ani poate înțelege care faptă este îndemnată sau ajutată să săvârșască.

Considerăm că legea penală autohtonă nu asigură delimitarea precisă a omorului de determinarea sau înlesnirea sinuciderii. Această lipsă de claritate este generatoare de erori de calificare. Inspirându-ne din teza a 2-a din art. 580 din Codul penal al Republicii Italia, din alin. (3) art. 120 din Codul penal al Republicii Slovenia și din alin. (5) art. 160 din Codul penal al Ungariei, recomandăm modificarea dispoziției de la lit. a) alin. (3) art. 150 CP RM din „unei persoane minore în vârstă de până la 14 ani” în „unei persoane minore în vârstă de până la 14 ani, dacă fapta nu constituie omor”. O astfel de dispoziție va sugera că art. 145 CP RM este aplicabil în cazul în care victima, a cărei sinucidere făptuitorul o determină sau o înlesnește, nu poate înțelege ce este îndemnată sau ajutată să săvârșască. Totodată, propunem ca art. 150 CP RM să fie completat cu alin. (5) care ar avea următoarea dispoziție: „În cazul determinării sau

⁶ Acest alineat prevede: „Fapta persoanei care ucide o altă ființă umană constituie infracțiune și se pedepsește cu închisoare de la cinci la cincisprezece ani”.

înlesnirii intenționate a sinuciderii, săvârșite împotriva unei persoane care nu putea să-și dea seama de acțiunile ori inacțiunile sale sau nu putea să le dirijeze din cauza unei boli psihice cronice, a unei tulburări psihice temporare sau a altei stări patologice, se aplică art. 145 din prezentul cod”. Se poate observa că am utilizat în această dispoziție proiectată anumite formulări din art. 23 CP RM („Iresponsabilitatea”). Nu putem utiliza sintagma „săvârșite împotriva unei persoane iresponsabile”, întrucât art. 23 CP RM se referă la făptuitor, nu la victimă.

În vederea eficientizării apărării ordinii de drept împotriva determinării sau înlesnirii sinuciderii, considerăm că legiuitorul autohton ar trebui să ia în considerare, de asemenea, următoarele prevederi: „Când fapta prevăzută în alin.(1) s-a săvârșit [...] față de o persoană cu discernământ diminuat, pedeapsa este închisoarea de la 5 la 10 ani” [13] (alin. (2) art. 191 din Codul penal al României); „Persoana care săvârșește infracțiunea prevăzută la alineatul precedent [...] împotriva unei persoane a cărei capacitate de a înțelege semnificația faptei sale sau de a-și controla comportamentul a fost diminuată substanțial, se sancționează cu pedeapsa închisorii de la unu la zece ani” [24] (alin. (2) art. 120 din Codul penal al Republicii Slovenia); „Dacă persoana în cauză [...] are capacitatea de evaluare și de decizie sensibil diminuată, făptuitorul este pedepsit cu închisoarea de la unu la cinci ani” [27] (alin. 2 art. 135 din Codul penal al Republicii Portugheze).

Inspirându-ne din aceste prevederi, recomandăm completarea alin. (2) art. 150 CP RM cu litera a¹) care ar avea următoarea dispoziție: „asupra unei persoane care, ca urmare a unei tulburări psihice, nu-și putea da seama pe deplin de caracterul faptei sale sau nu o putea dirija pe deplin”. Se poate observa că am utilizat în această dispoziție proiectată anumite formulări din art. 23¹ CP RM („Responsabilitatea redusă”). Nu putem utiliza sintagma „săvârșite împotriva unei persoane cu responsabilitate redusă”, întrucât art. 23¹ CP RM se referă la făptuitor, nu la victimă.

Concluzii

Norme de genul art. 150 CP RM există nu în toate statele membre ale Uniunii Europene. În legile penale ale altor state membre ale Uniunii Europene, lipsește o normă în care sintagma „determinarea sau înlesnirea sinuciderii” s-ar folosi cu titlu de *nomen juris*. În astfel de legi penale, sintagma în cauză este menționată doar în anumite cazuri particulare, circumstanțiale.

Totuși, în cele mai multe dintre statele membre ale Uniunii Europene, există o normă distinctă în care este incriminată determinarea sau înlesnirea sinuciderii. În legile penale ale unora dintre aceste state, norma cu privire la determinarea sau înlesnirea sinuciderii este inclusă în compartimentul dedicat omorului/omuciderii. În legile penale ale altor state membre ale Uniunii Europene, norma cu privire la determinarea sau înlesnirea sinuciderii este încorporată în compartimentul consacrat infracțiunilor contra vieții persoanei. În alte cazuri, în legile penale ale altor state membre ale Uniunii Europene este promovată fie concepția conform căreia obiectul juridic generic al infracțiunii de determinare sau înlesnire a sinuciderii îl reprezintă relațiile sociale cu privire la viața sau sănătatea persoanei, fie concepții asemănătoare. O astfel de concepție este promovată și în Codul penal al Republicii Moldova.

Doar în Codul penal al Regatului Spaniei, în aceeași normă este incriminată atât determinarea sau înlesnirea sinuciderii, cât și eutanasia. În Codul penal al Regatului Danemarcei este incriminată înlesnirea sinuciderii, nu și determinarea la sinucidere. În Codul penal al Republicii Franceze este incriminată determinarea la sinucidere, nu și înlesnirea sinuciderii. În Codul penal al Regatului Țărilor de Jos (Olanda) este evidențiată asistarea sinuciderii alături de înlesnirea sinuciderii. În Codul penal al Republicii Lituania este incriminată doar asistarea sinuciderii unei persoane grav bolnave, nu și înlesnirea sinuciderii propriu-zisă. În legea penală germană și în cea letonă, înlesnirea sinuciderii este asimilată cu determinarea la sinucidere. În legea penală franceză și în cea portugheză, este incriminată nu doar determinarea sau înlesnirea sinuciderii, ci și justificarea publică a acesteia. O normă similară – art. 150¹ CP RM – există în legea penală autohtonă.

În legile penale ale unor state membre ale Uniunii Europene, atestăm sintagme de genul: „complicitatea la sinucidere”; „participația la sinucidere”; „tentativa de sinucidere” etc. Aceste sintagme nu reflectă realitatea la justa valoare, deoarece sinuciderea nu este o infracțiune.

Luând în considerare experiența legislativă pozitivă a unor state membre ale Uniunii Europene, con-

siderăm oportună amendarea art. 150 CP RM, pentru a se asigura: delimitarea precisă a omorului de determinare sau înlesnirea sinuciderii; agravarea răspunderii în ipoteza în care determinarea sau înlesnirea sinuciderii este săvârșită asupra unei persoane care, ca urmare a unei tulburări psihice, nu-și putea da seama pe deplin de caracterul faptei sale sau nu o putea dirija pe deplin.

Referințe:

1. *Codul penal al Regatului Belgiei*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Belgia-RO.html>
2. *Codul penal al Republicii Finlanda*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Finlanda-RO.html>
3. *Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Luxemburg-RO.html>
4. *Codul penal al Regatului Suediei*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Suedia-RO.html>
5. *Codul penal al Republicii Estonia*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Estonia-RO.html>
6. *Codul penal al Republicii Polone*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Polonia-RO.html>
7. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
8. *Codul penal al Regatului Spaniei*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html>
9. *Codul penal al Republicii Cipriote*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cipru-RO.html>
10. *Codul penal al Republicii Letonia*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Letonia-RO.html>
11. *Codul penal al Republicii Malta*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Malta-RO.html>
12. *Codul penal al Republicii Bulgaria*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html>
13. *Codul penal al României*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Romania-RO.html>
14. *Codul penal al Republicii Federale Germania*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html>
15. *Codul penal al Greciei*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Grecia-RO.html>
16. *Codul penal al Regatului Țărilor de Jos (Olanda)*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Olanda-RO.html>
17. *Codul penal al Republicii Slovace*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html>
18. *Codul penal al Republicii Lituania*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html>
19. *Codul penal al Republicii Austria*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html>
20. *Codul penal al Republicii Ceha*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>
21. *Codul penal al Republicii Croația*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html>
22. *Codul penal al Regatului Danemarcei*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Danemarca-RO.html>

23. *Codul penal al Republicii Italia*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Italia-RO.html>
24. *Codul penal al Republicii Slovenia*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>
25. *Codul penal al Ungariei*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Ungaria-RO.html>
26. *Codul penal al Republicii Franceze*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html>
27. *Codul penal al Republicii Portugheze*. [Accesat la 10.12.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Portugalia-RO.html>
28. BRÎNZA, S. Determinarea la sinucidere în reglementarea Codului penal al Republicii Moldova. În: *Актуальные научные исследования в современном мире: XIV Междунар. научн. конф., 26-27 июня 2016 г., Переяслав-Хмельницкий // Сб. научных трудов. Переяслав-Хмельницкий, 2016, Вып.6, ч.2, p.102-109. ISSN 2524-0986.*

Date despre autori:

Vitalie STATI, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: vitalie.stati@usm.md

ORCID: 0000-0003-1371-4961

Anatolie COLȚENIUC, doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: anatol.colteniuc@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1688-4659

Prezentat la 12.12.2022

CONCEPȚIA NOUĂ A CLASIFICATORULUI DE PENITENCIARE BAZATĂ PE REGIMURI PROGRESIVE

Oleg PANTEA
Universitatea de Stat din Moldova

Olesea PANCHIV
Universitatea de Stat din Moldova, consultant, Ministerul Justiției

În lucrare este prezentată propunerea de amendament la Codul de executare, care vizează introducerea unui sistem al regimurilor progresive de executare a pedepsei deținuților, apreciind impactul sistemului progresiv asupra resocializării persoanelor, fiind propus un nou clasificator al penitenciarelor după tipuri și regimuri. Astfel, principiul de bază la executarea pedepsei – al individualizării – va fi pus în aplicare, prin separarea și repartizarea deținuților după criterii legale.

Totodată, a fost evidențiată problematica apărută în legătură cu norma ce prevede stabilirea corespunzătoare a tipului de penitenciar de către instanța de judecată.

Subsecvent, au fost supuse unei analize critice reglementările actuale privind condițiile de executare a arestului contravențional, evidențind necesitatea operării unor modificări legislative esențiale în acest sens.

Cuvinte-cheie: *tip de penitenciar, individualizare, regimuri progresive, deținut, liberarea din detenție, grad de severitate, arest contravențional.*

THE NEW CONCEPT OF THE PENITENTIARY CLASSIFIER BASED ON PROGRESSIVE REGIMES

This paper presents the proposal to amend the Executive Code, aiming to introduce a system of progressive detention regimes, analyzing the impact of the progressive system on the resocialization of detainees, and also being proposed a new classifier of penitentiaries by types and regimes. Thus, the basic principle of the execution of the sentence – individualization – will be implemented through separating the detainees according to legal criteria.

At the same time, this study highlights the problem that arise in connection with the norm that provides for the appropriate establishing of the type of penitentiary by the court.

Subsequently, the current regulations regarding the conditions for the execution of the contravenational arrest were subjected to a critical analysis, highlighting the need for some essential legislative changes in this regard.

Keywords: *type of penitentiary, individualization, progressive regimes, detainee, release from detention, severity degree, contravenational arrest.*

Valoarea persoanei umane este mai presus de orice rang și stare socială. Chiar și atunci când omul nu mai poate fi eficient societății, când nu mai este activ sau productiv din cauza că a săvârșit o crimă sau altă faptă ilicită, acesta nu își pierde demnitatea umană. Acesta urmează să răspundă conform legii pentru fapta săvârșită și, corespunzător, va fi privat de acele drepturi prevăzute în sentința judecătorească: închisoare sau privat de drepturi speciale. În rest, ființa umană își păstrează statutul și demnitatea plenipotențiară.

Cea mai severă pedeapsă – închisoarea – limitează omul în libertatea de mișcare, nu și de restul drepturilor legale. Mai mult, după detenție acel om se va reîntoarce în comunitate și aici este important: cum se va întoarce? Ce va prezenta ca personalitate? De aceasta depinde tocmai nivelul de intervenție a instituțiilor specializate ale statului în resocializarea persoanelor și adoptarea unui comportament prosocial.

Într-o lucrare anterioară am analizat problematica executării pedepsei închisorii în categorii /tipuri de penitenciare din Republica Moldova și regimuri de detenție, inclusiv problemele ce vizează eficiența sistemului penitenciar cu aceste regimuri, impactul acestora asupra respectării drepturilor omului în detenție.

În context, am identificat nevoia modificării urgente a legii penale și execuțional-penale în ceea ce privește stabilirea tipului de penitenciar și a regimului de detenție în acestea. Astfel, ne-am propus să continuăm demersul științific cu un model nou de clasificare a tipurilor de penitenciare și a regimurilor de detenție, care se bazează pe principiul individualizării executării pedepsei și regimuri progresive.

Strategia de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020 [1, ob. IV], la Obiectivul general IV a prevăzut „Instituirea sistemului progresiv de executare a pedepsei”, iar în calitate de obiective specifice au fost relevate: „Consolidarea rolului autorităților penitenciare în procesul de executare progresivă a pedepsei”, „Crearea mecanismului de evaluare și planificare individualizată a executării pedepsei”, „Crearea regimurilor progresive de executare a pedepsei”, etc. În patru ani de implementare a strategiei nu s-au realizat acțiunile planificate. În pofida acestui fapt, la nivelul sistemului administrației penitenciare a fost elaborat un concept de evaluare și planificare de către personalul specializat a executării pedepsei deținutului, doar că nu a fost susținut de autorități din lipsa resurselor financiare. Strategia a fost aprobată la finele lunii decembrie 2016 și intrată în vigoare la începutul anului 2017. Deci, primul an de acțiune practic a fost pierdut. Apoi, legea bugetului pentru anul 2016 nu a prevăzut cheltuieli pentru reformarea sistemului penitenciar. Implementarea unui astfel de sistem progresiv presupune investiții colosale în dezvoltarea infrastructurii, pentru a putea asigura separarea deținuților după categorii. În condiții de „baracă” nu poate fi asigurat un sistem progresiv de executare a pedepsei. Abia la finele anului 2022, Ministerul Justiției a inițiat elaborarea unui concept privind instituirea unui sistem progresiv de executare a pedepsei, care se va încununa cu elaborarea unui proiect de lege privind modificarea Codului de executare. Prima ședință a grupul de lucru a avut loc în decembrie 2022. Mai mult, la 15.12.2022 a intrat în vigoare Hotărârea de Guvern nr. 872 pentru modificarea Hotărârii Guvernului nr. 437/2018 cu privire la organizarea și funcționarea Administrației Naționale a Penitenciarelor [2, art. 2], prin care a fost introdusă o secție nouă – „diagnoza personalității și evaluarea riscului deținuților” în cadrul Direcției reintegrare socială, care se va ocupa de evaluarea și planificarea executării pedepsei deținutului. Este doar un început promițător, în speranța că va aduce rezultate palpabile în reformarea sistemului administrației penitenciare.

Despre „Progresivitatea sociabilității” a scris în 2010 Petronel Dobrică, de la Universitatea din București: „În centrul ideologiei pedepsei cu închisoarea stă ideea resocializării condamnatului în vederea reintegrării sociale. Deținutul cu comportare bună este cel ce dă dovezi temeinice de îndreptare. Buna comportare în penitenciar este luată drept dovadă a redobândirii capacității condamnatului de a reintra în societate. Codul penal de la 1937 vorbea despre condamnatul reclasat, Codul actual vorbește despre deținutul reeducat. Simpla diferență terminologică, care nu estompează fondul comun: comisiile care pun acest diagnostic funcționează într-un spațiu a cărui natură este fundamental diferită de natura spațiului din afara zidurilor penitenciarului. Mecanismul juridic prin intermediul căruia se produce translația acestui diagnostic de la un spațiu la altul pare să ignore diferența de natură dintre cele două lumi sociale” [3, p. 27-39].

Totuși, paradoxul fundamental al instituției închisorii este „pregătirea oamenilor pentru viața liberă prin privarea de libertate”. La prima vedere, pregătirea de libertate este, cel puțin, îndoielnică prin prisma acestei abordări, deoarece privatul de libertate se adaptează la regulile și mediul penitenciar, devenind obișnuielnică viața fără posibilitatea de a se mișca liber, ceea ce nu servește pregătirii sale pentru eliberare, creând, din contra, dificultăți de adaptare la exigențele lumii libere. Deci, riscul de a reîntoarce în comunitate un om nepregătit este destul de ridicat. Din aceste considerente, scopul pedepsei închisorii, al măsurilor de intervenție psihosocială, ar corespunde mai mult modelului „schimbării comportamentale și asigurării siguranței sociale”, decât pregătirii pentru eliberare.

Recomandarea Rec (2003)23 a Comitetului de Miniștri (CE) către statele-membre cu privire la gestionarea de către administrația instituției de condamnare pe viață și pe termen lung a condamnaților, adoptată de Comitetul de Miniștri la 9 octombrie 2003, la a 855-a reuniune a Delegaților Miniștrilor, la pct. 8 stabilește că „planificarea individuală pentru gestionarea condamnaților la detenție pe viață sau la pedeapsa pe termen lung ar trebui să vizeze asigurarea deplasării progresive prin sistemul penitenciar (principiul progresiei)” [4, pct. 8]. Analiza comprehensivă a diverselor sisteme de executare a pedepsei închisorii, denotă valoarea aplicativă a acestui sistem de progresie și pentru alte categorii de deținuți, cu o pedeapsă medie de privațiune de libertate.

Concepția nouă a clasificatorului de penitenciare bazată pe regimuri progresive

În vederea asigurării individualizării executării pedepsei, este nevoie de o construcție juridică nouă a pedepsei închisorii, de o redefinire a scopului acesteia prin schimbarea de comportament a delincventului și a-l face să devină din nou util societății. Pentru realizarea acestui scop, instituțiile penitenciare trebuie să aibă o altă structură decât cea actuală, progresivă/regresivă de executare a pedepsei, alte regimuri penitenciare, care să corespundă acestuia și posibilităților de infrastructură.

În acest context, **propunem un clasificator nou al penitenciarelor**, după cum urmează:

Tipuri de penitenciare:

1. Izolatoare de detenție preventivă/case de arest;
2. Penitenciare;
3. Centre de detenție pentru copii și tineri;
4. Penitenciare pentru femei;
5. Penitenciare spital.

Tipul de penitenciar se stabilește și poate fi modificat de către comisia penitenciarului, la propunerea personalului specializat din penitenciare (diagnoza personalității și evaluarea riscului deținuților; siguranța deținerii și regimul penitenciar).

Regimurile de executare în fiecare dintre penitenciare vor fi regimuri progresive (cu excepția penitenciarului spital), diferențiate după comportamentul persoanei, riscurile, nivelul de siguranță al penitenciarului și restricțiile/interdicțiile stabilite.

Regimuri propuse în fiecare tip de penitenciar:

- a. Regim închis/ de securitate maximă (pentru deținuții pe viață);
- b. Regim semiînchis;
- c. Regim deschis.

În formula propusă se observă o concentrare într-un întreg a categoriilor de penitenciare și a regimurilor de detenție, printr-o clasificare nouă a penitenciarelor și regimurilor după sistemul progresiv de executare a pedepsei. În fiecare penitenciar va fi constituită o comisie pentru stabilirea, individualizarea și schimbarea regimului de executare a pedepsei privative de libertate, și, după caz, determinarea tipului de penitenciar în care urmează să execute deținutul pedeapsa.

a. Cel mai sever regim este evident *regimul închis*, unde se vor deține persoane condamnate la pedeapsa închisorii pe un termen de 15 ani și mai mult, precum și acelea care prezintă risc pentru securitatea penitenciarului. În condiții de securitate maximă vor fi deținute persoanele condamnate la deținuțea pe viață, inclusiv persoanele care prezintă risc sporit de securitate. Gradul de risc va fi stabilit de către personalul specializat din secțiile „diagnoza personalității și evaluarea riscurilor” și secțiile „siguranța detenției și regim penitenciar”. Transferul condamnatului din regimul închis în regimul semiînchis va avea loc în baza deciziei comisiei penitenciarului, la recomandarea scrisă a specialiștilor din secțiile menționate mai sus, în funcție de natura faptei, de persoana condamnatului, gradul de diminuare a riscurilor de securitate, comportamentul deținutului și alte criterii prevăzute de Regulamentul instituțional cu privire la evaluarea riscurilor. Antrenarea deținuților din regimul închis la activități, participarea la munci va avea loc sub supravegherea permanentă a personalului penitenciarului.

b. *Regimul semiînchis* este regimul de executare imediat inferior după nivelul de severitate, unde execută pedeapsa persoanele condamnate la pedeapsa închisorii pe un termen de până la 15 ani, care prezintă un risc mediu de securitate. Persoanele deținute la regimul semiînchis sunt cazate în spații comune, se pot deplasa fără însoțire pe teritoriul penitenciarului, pot fi antrenate la munci, în activități de resocializare. De asemenea, deținuții din regimul semiînchis pot fi antrenați la munci în afara penitenciarului sub paza și supravegherea personalului instituției.

c. În *regimul deschis* execută pedeapsa condamnații la pedeapsa închisorii pentru un termen de până la 2 ani. Persoanele condamnate care execută pedeapsa în regim deschis sunt cazate în comun, se pot deplasa în zone prestabilite din interiorul penitenciarului, pot presta munci și pot desfășura activități de resocializare în afara penitenciarului, fără supraveghere, cu respectarea cerințelor legii execuțional-penale. Ca și în cazul regimurilor de mai sus, transferul către regimul deschis va avea loc în baza deciziei comisiei penitenciarului, la recomandarea personalului specializat.

Transferul dintr-un regim de executare în altul în cadrul aceluiași penitenciar poate avea loc doar în consecutivitate, după gradul de severitate. De la regimul închis deținutul poate fi transferat doar la regimul semiînchis (nu și deschis), iar de la regimul semiînchis doar spre regimul deschis. Însă, admitem și transferul „regresiv”, atunci când persoana condamnată este transferată dintr-un regim mai favorabil către un regim mai sever (de la deschis la semiînchis sau de la semiînchis la închis). Regimul de executare a pedepsei închisorii se stabilește de către comisia penitenciarului, la prima întrunire a acesteia, după aplicarea regimului provizoriu sau de carantină ca noi sosiți în instituție.

În formula nouă de administrare a regimurilor de deținere, legiuitorul nu trebuie să prevadă un termen exact pentru executarea pedepsei într-un regim sau altul (cum este în legea actuală), durata o va decide comisia penitenciarului, la propunerea personalului specializat. Individualizarea executării pedepsei este intrinsec legată de progresivitate socială, având la bază natura faptei comise, personalitatea deținutului, conduita, riscurile de siguranță, iar stabilirea legală a duratei executării pedepsei într-un regim sau altul mai mult ar complica realizarea acestui principiu.

Apoi, „adaptarea” la mediul închisorii are un caracter forțat, deoarece deținutul este practic impus prin hotărârea judecătorească să trăiască în închisoare. Este nevoit să se adapteze la viața grupului de indivizi, la regulile impuse de personalul închisorii, chiar și la regulile neformale ale deținuților. În acest fel, deținutul nu prea poate decide părăsirea grupului și nu are altă alternativă, decât doar părăsirea grupului familial.

Caracterului forțat al șederii în instituție i se asociază, cel puțin la momentul intrării în instituție, cu cvasi-inexistența posibilității de a controla interacțiunile cu ceilalți. Modurile specifice lumii în care intră proaspătul deținut se impun novicei atât în interacțiunile cu personalul închisorii, cât și în interacțiunile cu colegii de detenție [5, p. 27].

În penitenciare funcționează modelul de autoritate – „faci ce spun”, deținutul fiind obligat să respecte cerințele oricărui angajat al penitenciarului, evident cerințele legale. În ansamblu, populația penitenciară este una destul de specifică, greu de controlat, în virtutea poziției de deținut pe care o ocupă și mediului impus prin executarea pedepsei. Condițiile de deținere de tip „baracă” generează dezvoltarea unui alt flagel penitenciar – al lumii subculturale. În paralel cu regulamentul instituției funcționează normele specifice lumii deținuților, în raport cu care posibilitățile de intervenție ale personalului sunt minime sau chiar, practic, imposibile. Există ierarhii sociale neformale, subculturi, modele de comportament, care plasează deținutul într-o anumită ipostază în raport cu ceilalți deținuți, iar pentru a putea supraviețui în această lume ei trebuie să le respecte. După cum infrastructura sovietică a penitenciarelor din Moldova este variabilă (încăperi de 2, 4, 10 sau chiar de 40 persoane), în instituții predomină ierarhiile sociale, unde deținutul poate fi extrem de respectat sau, din contra, mai puțin/deloc respectat, tratamentul printre ei fiind predispus violenței. Anume din aceste considerente, pentru anihilarea acestor reguli neformale, autoritățile statului trebuie să asigure condiții pentru individualizarea executării pedepsei prin separare, după criterii legale prestabilite, numit „sistemul regimurilor progresive de executare a pedepsei”.

Insuficiența spațiilor de deținere, deși este un aspect obiectiv, ține de oportunitate. Or, într-un stat de drept, principiul oportunității nu poate înfrânge niciodată principiul legalității.

Regimurile de detenție care se aplică în toate țările europene și care s-au dovedit a fi cele mai eficiente sunt tocmai regimurile progresive. Acestea presupun evaluarea condamnaților și clasificarea lor după nivelul de risc, întocmirea unui plan individual de executare, evaluarea cu regularitate a evoluției pentru avansarea progresivă spre un alt regim și resocializarea lui. Dar nu trebuie să uităm și de regimul „regresiv”, atunci când deținutul trece de la un regim mai favorabil la unul mai sever, pentru indisciplină și încălcarea ordinii penitenciare. În pofida faptului că, conceptual, noi tindem spre efecte de tip progresiv, trebuie să admitem că există și riscul rezultatelor inverse, regresive.

Pentru aceasta, sistemul administrației penitenciare trebuie să ia toate măsurile necesare de creștere progresivă a numărului de spații pentru deținerea individuală. Am menționat mai sus cât de important este să avem posibilități de infrastructură pentru separarea deținuților pe categorii. Având în vedere nevoia investițiilor capitale, care presupune cheltuieli foarte mari, la etapa inițială trebuie întreprinse măsuri, cel puțin, pentru încuierea cu lacăte a sectoarelor de detenție și zonelor locative, ca să limităm accesul persoanelor de a se deplasa liber de la un sector locativ la altul sau dintr-o secție în alta.

Schimbarea regimului de executare progresiv poate fi dispusă doar dacă persoana deținută are o conduită bună, participă la activități prosociale, de educație și a făcut progrese evidente în scopul resocializării lui. Regimurile progresive sunt regimuri de executare fondate pe aprecierea eforturilor persoanelor condamnate de a se conforma exigențelor mediului penitenciar și de a se reintegra în societate.

Discuțiile pe marginea regimurilor de executare caracteristice penitenciarelor din Republica Moldova nu pot neglija un subiect la fel de polemit, precum condițiile de executare a arestului contravențional, drept fiind cea mai severă sancțiune contravențională, aplicabilă pentru săvârșirea faptelor contravenționale ce amenință sau pun în pericol real sănătatea sau integritatea corporală a persoanei. Astfel, potrivit art. 38 din Codul contravențional al Republicii Moldova, „arestul contravențional este o sancțiune contravențională excepțională care constă în privarea de libertate pe un termen stabilit prin hotărâre judecătorească și care se execută în condițiile prevăzute de Codul de executare” [6, art. 38]. Prin urmare, această normă de trimitere fundamentează necesitatea unei analize coroborate a prevederilor legislației contravenționale și, totodată, a celei execuționale, în vederea formării unei viziuni comprehensive asupra subiectului abordat, și anume asupra condițiilor de executare a arestului contravențional.

În această ordine de idei, menționăm că, potrivit art. 313, alin. (3) din Codul de executare al Republicii Moldova, „executarea arestului contravențional se asigură de către penitenciare” [7, art. 313]. În sistemul administrației penitenciare din Republica Moldova, sancțiunea arestului contravențional se execută în penitenciarele din Cahul, Bălți, Chișinău, Rezina, unde pot fi create condiții corespunzătoare de detenție. Complementar, art. 318, alin. (1) Cod de executare concretizează, într-un mod tranșant, că sancțiunea arestului contravențional se execută în condițiile stabilite pentru regim inițial într-un penitenciar de tip semiînchis [7, art. 318]. În condițiile în care, art. 72, alin. (3) din Codul penal al Republicii Moldova stabilește expres că, „în penitenciare de tip semiînchis execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracțiuni ușoare, mai puțin grave și grave, săvârșite cu intenție” [8, art. 72], atribuirea contravențiilor la categoria încălcărilor de lege pentru care persoana va fi plasată într-un penitenciar de tip semiînchis pare a fi una absolut disproporționată. Or, apreciem drept fiind total inechitabilă această normă în raport cu persoanele care au comis contravenții, acestea fiind fapte cu un grad de pericol social redus, comparativ cu infracțiunile. De altfel, actuala reglementare „tolerează” deținerea în penitenciarele de tip semiînchis atât a contravenienților sancționați cu arest contravențional, durata căruia nu poate depăși 15 zile (cu titlu de excepție – 30 zile), cât și a infractorilor care au comis, cu intenție, infracțiuni grave, pentru care legiuitorul prevede pedepse de până la 12 ani privațiune de libertate.

În lumina acestor observații, statutul acestor două categorii de persoane private de libertate este total diferit, ceea ce nu permite plasarea lor, sub semn de egalitate, în aceleași condiții de detenție. Mai mult decât atât, această situație este de neconceput, în condițiile în care art. 72, alin. (2) Cod penal stabilește condițiile în care infractorii execută pedeapsa în penitenciare de tip deschis. Așadar, legiuitorul admite ca unii infractori să fie deținuți în penitenciare de tip deschis, în timp ce contravenienții sancționați cu arest contravențional să fie plasați în penitenciare de tip semiînchis.

Toate aceste constatări reliefează, în mod imperios, necesitatea modificării prevederilor actuale ale Codului de executare în partea ce ține de executarea arestului contravențional. Or, ilicitul penal este mult mai periculos și grav decât ilicitul contravențional, corespunzător, măsurile de intervenție din partea statului, după gradul de severitate, trebuie să fie proporționale acestei diferențieri după gradul de pericol social. În acest context, o propunere de *lege ferenda* este modificarea prevederilor art. 318, alin. (1) Cod de executare, prin înlocuirea sintagmei „penitenciar de tip semiînchis” prin „penitenciar de tip deschis”, fiind un pas spre ameliorarea statutului actual al arestaților contravențional, comparativ cu infractorii. Aceasta deși, în general, considerăm „experiența” privării de libertate drept fiind una prea traumatizantă și lipsită de proporționalitate în cazul comiterii contravențiilor.

Cu toate că arestații contravențional trebuie deținuți separat de persoanele condamnate în cauze penale, în încăperi/blocuri aparte, fiind exclusă orice formă de contact, realmente, problema supraaglomerării locurilor de detenție deseori obstrucționează respectarea riguroasă a acestei reguli, iar persoanele arestate contravențional vin în contact cu mediul și subcultura criminală din penitenciare, care poate periclita atingerea scopului principal al pedepsei aplicate față de persoană, și anume reeducarea acesteia. Și în acest caz,

observăm că este incidentă problema unei infrastructuri slab dezvoltate, care nu are capacitatea să asigure separarea efectivă a diferitor categorii de persoane private de libertate, remediarea acestei situații trebuind să constituie o prioritate pentru noua concepție a sistemului regimurilor progresive de executare a pedepselor privative de libertate.

În baza Recomandărilor Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentele Inumane sau Degradante, în anul 2014 au demarat lucrările de construcție a Casei de arest în mun. Bălți, cu capacitatea estimată la 650 de locuri de detenție, care vor corespunde standardelor europene și vor fi destinate persoanelor aflate în arest preventiv și persoanelor condamnate la regim inițial. La această categorie am putea atribui și arestații contravențional, deoarece plasarea persoanelor în instituții de tip „casă de arest” ar fi o soluție pentru a asigura deținerea acestora în condiții corespunzătoare și evitarea contactului cu persoanele condamnate în cauze penale. Însă, cu regret, construcția acesteia încă nu a fost finalizată.

Cert este faptul că, statutul unui contravenient nu poate fi asimilat statutului de infractor, motiv pentru care pedeapsa și modul de executare al acesteia trebuie să fie riguros individualizate, în funcție de gradul prejudiciabil al faptei comise, importanța valorii sociale lezate, personalitatea făptuitorului etc., fiind aleasă acea măsură coercitivă care va influența benefic asupra conduitei acestuia, contribuind la reeducarea lui în spiritul unui respect implacabil față de lege și ordine publică.

În **concluzii**, urmare a analizei informației prezentate supra, susținem următoarele:

1. Modalitatea cea mai eficientă a executării pedepsei închisorii pentru atingerea scopului propus detenției reprezintă individualizarea acesteia, după personalitatea deținutului.

2. Principiul individualizării executării pedepsei presupune luarea în considerare a caracteristicilor personale ale condamnaților, nevoile și riscurile specifice și reflectarea acestora în planul individual de executare a pedepsei.

3. Regimul penitenciar stabilește un complex de măsuri, drepturi și obligațiuni, de la intrarea în penitenciar pentru perioada detenției și până la eliberare, inclusiv măsuri de menținere a ordinii și a disciplinei penitenciare, astfel încât prin acestea să fie asigurată siguranța deținuților și siguranța personalului din penitenciar, reintegrarea socială a persoanelor.

4. Cel mai eficient model de executare a pedepsei, în raport cu scopul general al acesteia, este „sistemul execuțional progresiv” sau „ascensorul social” (trad. din lucrările ruse).

5. Sistemul administrației penitenciare va lua toate măsurile ce se impun pentru creșterea progresivă a numărului de spații pentru deținerea individuală.

6. Repartizarea și plasarea deținutului într-un regim sau altul va fi precedată de evaluarea complexă a acestuia de către personalul specializat al penitenciarului, în baza criteriilor prevăzute de lege.

7. Reglementarea actuală a executării sancțiunii arestului contravențional este prea severă, aducând, într-un mod absolut eronat, sub semnul egalității, contravenienții și infractorii (inclusiv cei care au comis infracțiuni grave), ambele categorii fiind plasate în penitenciar de tip semiînchis pentru executarea pedepsei.

În rezultatul investigațiilor realizate se înaintează următoarele **recomandări**:

1. Modificarea și completarea art. 72, alin. (1) Cod penal și art. 197, alin. (1) Cod de executare, prin redefinirea clasificatorului de penitenciar într-o formulă nouă propusă supra.

2. Modificarea și completarea conținutului art. 72, alin. (7) Cod penal, în redacție nouă, după cum urmează: „stabilirea și schimbarea tipului de penitenciar se efectuează de către personalul specializat al instituției penitenciare, în baza evaluării preliminare a deținutului”.

3. Abrogarea art. 385, alin. (1), pct. 9 din Codul de procedură penală.

4. Modificarea art. 318, alin. (1) Cod de executare, ce vizează executarea arestului contravențional, prin înlocuirea sintagmei „penitenciar de tip semiînchis” cu „penitenciar de tip deschis”.

Referințe:

1. Strategia de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 1462 din 30.12.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 50-59 din 17.02.2017.

2. Hotărârea Guvernului nr. 872 din 14.12.2022 pentru modificarea Hotărârii Guvernului nr. 437/2018 cu privire la organizarea și funcționarea Administrației Naționale a Penitenciarelor. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 401 din 15.12.2022.
3. Dobrica P. *Progresivitatea sociabilității în două sisteme penale. Instituția regimului progresiv de executare a pedepsei cu închisoarea*. În: *Revista de Sociologie Românească*, volumul VIII, Nr. 1, 2010, pp. 27-39.
4. *Recomandarea Rec (2003)23 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la gestionarea de către administrația instituției de condamnare pe viață și pe termen lung a condamnaților, adoptată de Comitetul de Miniștri la 9 octombrie 2003, la 855-a reuniune a Delegaților Miniștrilor*. [accesat la 03.01.2023] Disponibil: <https://www.coe.int/ru/web/portal/home>
5. Dobrică P. *Viața cotidiană în închisoare. Putere, ierarhii sociale, sexualitate*. În: *Revista de Sociologie Românească*, volumul VIII, Nr. 3, 2010, pp. 24-38.
6. Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 3-6, art. 15 din 16.01.2009, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 78-84, art. 100 din 17.03.2017.
7. Codul de executare al Republicii Moldova nr. 443 din 24.12.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 214-220, art. 704 din 05.11.2010.
8. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 128-129, art. 1012 din 13.09.2002, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 72-74, art. 195 din 14.04.2009.

Notă: Articolul a fost elaborat în contextul Proiectului Instituțional „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului” în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică „Drept Public Comparat și e-Guvernare”, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova (cifrul proiectului - 20.80009.1606.15)

Date despre autori:

Oleg PANTEA, dr. conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova

Email: panteaoleg@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8790-5472

Olesea PANCHIV, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, consultant, Ministerul Justiției

Email: panchiv.olesea@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2449-8483

Prezentat la 19.01.2023

CZU: 343.83:349.22:331.108.6

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_18](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_18)

DISCIPLINA MUNCII ÎN CADRUL ADMINISTRAȚIEI NAȚIONALE A PENITENCIARELOR ȘI SUBDIVIZIUNILOR ACESTEIA

*Victor MORARU, Victoria SAMOILENCO**Universitatea de Stat din Moldova*

Cadrele penitenciare, pentru a asigura o bună imagine a sistemului în care lucrează, respectă anumite reguli care sunt stipulate în legi, ordine, regulamente și alte acte normative. Din aceste acte normative rezultă o oarecare ordine internă a instituției intitulată disciplină a muncii. Aceasta reprezintă o instituție juridică de drept al muncii extrem de importantă. Este și mai importantă pentru colectivul de muncă al penitenciarelor. Motivul este simplu: penitenciarele sunt structuri destinate ocrotirii legii, societății și populației, astfel, au nevoie de o transparență și reputație ireproșabilă. Pentru astfel de instituții, imaginea și încrederea populației contează enorm, deoarece ele definesc eficiența acestora. Din acest motiv, prezentul articol descrie aspectele juridice legate de asigurarea disciplinei muncii în instituțiile penitenciare și factorii care determină ignorarea acesteia de către angajați.

Cuvinte-cheie: *disciplina muncii, răspundere disciplinară, instituție juridică, cadre, penitenciar, subcultură, sub-culturalism deviant, abatere disciplinară, obligații, interdicții.*

LABOR DISCIPLINE IN THE NATIONAL ADMINISTRATION OF PENITENTIARIES AND ITS SUBDIVISIONS

Prison staff, in order to ensure a good image of the system in which they work, respect certain rules that are stipulated in laws, orders, regulations and other normative acts. From these normative acts, results some internal order of the institution called labor discipline. This represents an extremely important legal institution of labor law. It is even more important for the prison workforce. The reason is simple: prisons are structures designed to protect the law, society and the population, thus, they need transparency and an impeccable reputation. For such institutions, the image and trust of the population matter enormously because they define their effectiveness. For this reason, this article describes the legal aspects related to ensuring work discipline in penitentiary institutions and the factors that cause employees to ignore it.

Keywords: *labor discipline, disciplinary liability, legal institution, staff, penitentiary, subculture, deviant sub-culturalism, disciplinary offense, obligations, prohibition.*

Fiecare structură organizațională, indiferent că este una care ține de domeniul public sau una care ține de domeniul privat, se prezintă în primul rând ca un mediu socio-profesional care are un scop și anumite obiective organizaționale. Mai mult, în cazul anumitor structuri se conturează adesea și unele idealuri organizaționale, așa cum este și în cazul instituțiilor penitenciare. Pentru acest gen de instituții scopul și idealurile organizaționale sunt nemijlocit legate de asigurarea tuturor condițiilor necesare și suficiente pentru ca persoanele private de libertate să își execute pedeapsa conform legii, iar cele prevenite să nu intervină negativ în desfășurarea procesului penal, pereclitându-i corectitudinea. De asemenea, un ideal îl reprezintă respectarea drepturilor omului pentru preveniți și condamnați, dar mai ales resocializarea – corijarea – educarea condamnatului. Aceste idealuri nu pot fi atinse fără a solicita din partea angajaților un maxim posibil de disciplină.

Totuși, când vorbim despre instituțiile penitenciare, disciplina muncii nu implică doar o abordare nemijlocit juridică, ci și cultural-organizațională. Fiind instituții care subscriu generic și sugestiv unui grup de instituții juridico-statale intitulate „structuri de forță”, penitenciarele sunt acel gen de instituții care solicită angajaților un nivel de disciplină și devotament specific domeniului militar. În același timp, tradițiile militare, dar și subcultura angajaților conțin anumite norme informale care contravin prevederilor legale și diminuează importanța instituției juridice ramurale „disciplina muncii”. Adaptarea angajatului la mediul organizațional, presupune împăciuirea acestor 2 tendințe diametral-opuse pe de o parte, prevederile legale,

iar, pe de altă parte, normele prescrise de subcultura organizațională din care fac parte.” În mod evident, un angajat devotat patriei va face abstracție de normele informale și va respecta în primul rând litera legii, chiar dacă acest fapt poate atrage anumite atitudini negative din partea angajaților care dau preferință normelor informale sau și normelor informale ale subculturii.

În continuare ne propunem să facem o analiză a semnificației pe care o are însăși sintagma „disciplină a muncii” pentru angajații sistemului penitenciar, modalitatea prin care este asigurată respectarea acesteia și factorii perturbatori, care favorizează ignorarea normelor ce subscriu acesteia. Vom începe prin a oferi o definiție generalizată a disciplinei muncii. Aceasta este consacrată în literatura de specialitate ca „ordinea necesară în cadrul executării raportului social de muncă și în cadrul unui colectiv determinat, ce rezultă din respectarea, de către cei ce compun colectivul, a unor reguli sau norme de conduită, care asigură desfășurarea, în condiții de eficiență, a procesului muncii” [1, p. 42].

În viziunea unui angajat, disciplina muncii ar fi mai curând „o obligație juridică de sinteză, care însușește și rezumă, în esență, totalitatea obligațiilor asumate prin încheierea contractului individual de muncă” [2, p. 74], fapt care nu este un neadevăr, dar nici „adevărul absolut”. Or, disciplina muncii nu se referă doar la onorarea unor obligații care izvorăsc din contractul individual de muncă. Disciplina muncii izvorăște dintr-un quantum de coduri, legi, dispoziții, ordine, regulamente și alte acte normative, care se subordonează în mod indiscutabil Codului muncii, care, la rândul lui, a fost elaborat prin respectarea prevederilor constituționale. Anume Codul muncii conține întâia și cea mai importantă reglementare privitoare la disciplina muncii: „obligația tuturor salariaților de a se subordona unor reguli de comportare, stabilite în conformitate cu prezentul cod, cu alte acte normative, cu convențiile colective, cu contractele colective și cu cele individuale de muncă, precum și cu actele normative la nivel de unitate, inclusiv cu regulamentul intern al unității” [3].

Revenind la definițiile doctrinare, definiția disciplinei muncii oferită de Tatiana Macovei o apreciem mult mai relevantă și plină de esență: „îndeplinirea de către salariat a tuturor obligațiilor care-i revin potrivit contractului individual de muncă, fișei postului, dispozițiilor șefului ierarhic, precum și normelor de disciplină stipulate atât în actele normative generale, cât și în actele normative la nivel de unitate” [4, p. 9]. Tot ea enumeră în listă exhaustivă trăsăturile disciplinei muncii:

1. disciplina muncii este o condiție obiectivă necesară și indispensabilă desfășurării activității în fiecare unitate, în condiții de eficiență cât mai ridicată;
2. disciplina muncii este specifică relațiilor sociale de muncă;
3. subordonarea salariatului constituie o cerință intrinsecă oricărui proces de muncă;
4. angajatorul dispune de prerogativă disciplinară, având dreptul de a aplica, potrivit legii, sancțiuni disciplinare salariaților săi ori de câte ori constată că aceștia au săvârșit o abatere disciplinară;
5. răspunderea disciplinară are un caracter strict personal, nefiind de conceput o răspundere pentru fapta altuia sau o transmitere a ei asupra succesorilor;
6. unicul temei al răspunderii disciplinare este abaterea disciplinară.
7. are o natură contractuală: această concluzie se întemeiază pe faptul că, după încheierea contractului individual de muncă, între părțile contractante (angajator și salariat) se formează o relație de subordonare ierarhică (o relație de autoritate), salariatul fiind subordonat angajatorului;
8. răspunderea disciplinară nu mai poate surveni după încetarea contractului individual de muncă a salariatului nedisciplinat;
9. se transpune într-o constrângere de ordin moral: legislația muncii interzicând expres aplicarea sancțiunilor pecuniare pentru abaterile disciplinare comise;
10. exercită nu numai o funcție de sancționare, ci și una de prevenire și educativă: întrucât apără și restabilește ordinea interioară din unitate, atunci când aceasta a fost încălcată. Mai mult, existența acestei forme a răspunderii juridice îl determină pe salariat de a nu mai comite vreo abatere disciplinară;
11. se prezintă ca o formă de răspundere independentă de toate celelalte forme ale răspunderii juridice: cu toate acestea, este posibil cumulul răspunderii disciplinare cu alte forme ale răspunderii juridice (materială, contravențională, penală) [4, p. 19-20].

Toate aceste trăsături, subscriu în mod consecvent și trăsăturilor disciplinei muncii care se impune față de un angajat al sistemului penitenciar. O deosebită importanță o au sancțiunile disciplinare care se

impun față de angajații care comit abateri. Acestea constituie una din modalitățile prin care se dorește asigurarea respectării disciplinei muncii și sunt reglementate de Legea nr. 300 din 21-12-2017 cu privire la Sistemul Administrației Naționale a Penitenciarelor: muștrare, amânarea avansării în grad special sau a promovării în funcție superioară, pe o perioadă de până la un an, retrogradarea într-o funcție inferioară, dar nu mai jos de nivelul de bază corespunzător gradului special deținut, retrogradarea în grad special și, în ultimă instanță – concedierea [5]. Acestea nu sunt decât consecințe ale răspunderii disciplinare, iar în cele din urmă, constatăm că între instituția disciplinei muncii și instituția răspunderii disciplinare avem o legătură de cauzalitate: încălcarea disciplinei muncii de către angajat atrage consecința răspunderii disciplinare a acestuia. Unii autori consideră că „anume disciplina muncii constituie instituția – mamă din conținutul căreia s-a desprins așa-numita subinstituție, care poartă denumirea de răspundere disciplinară a salariaților” [6, p. 63]. Admitem parțial acest punct de vedere oarecum metaforic, însă considerăm că fenomenul nesupunerii angajaților ar putea fi mai curând explicat printr-un cîmp logic decât printr-o metaforă: existența cadrului de reglementare – disciplina muncii – abateri disciplinară – răspundere disciplinară – sancțiune disciplinară.

Totuși, nu pentru toți angajații din sistemul penitenciar existența sancțiunii este o modalitate eficientă de a-i reține de la comiterea unor abateri disciplinare. Coerciția nu funcționează pentru toți, dimpotrivă, poate fi o sursă de frustrare și de rezistență la schimbare. Din acest motiv, legiuitorul a prevăzut și metode de recompensă pentru cei care manifestă respect față de reglementările din domeniul activității lor profesionale: mulțumire, premiere, revocarea înainte de termen a sancțiunii disciplinare, decernarea diplomei de onoare, expunerea fotografiei pe panoul de onoare, avansarea în gradul special următor înainte de împlinirea termenului, decorarea cu armă de foc, decorarea cu distincții ale ANP, includerea în cartea de onoare a ANP [5].

În acordarea stimulărilor angajaților sistemului penitenciar, legiuitorul menționează destul de general și evaziv condițiile care trebuie îndeplinite de către un angajat: „pentru exercitarea eficientă a atribuțiilor, manifestarea spiritului de inițiativă, pentru activitate îndelungată și ireproșabilă în sistemul administrației penitenciare, funcționarul public cu statut special poate fi stimulat” [5]. Or, observarea acestor reușite stă întodeauna la discreția managerilor din subdiviziuni, care pot fi și subiectivi în deciziile lor privind înaintarea unui subaltern pentru stimulare. Nu există un sistem de monitorizare a corectitudinii și imparțialității acordării măsurilor de stimulare angajaților din sistemul penitenciar, dar, probabil că nici în alte domenii de activitate nu există așa ceva. S-au înaintat prin alte acte normative careva criterii de performanță cât de cât cuantificabile, care fac o departajare mai obiectivă între angajați, dar acestea iarăși, sunt adesea evaluate subiectiv și oricum sunt luate în considerare mai mult la salarizare decât la acordarea stimulărilor.

În schimb, așa cum era și de așteptat, poate cumva și firesc dar și corect într-o anumită măsură, cu mult mai bine și precis este reglementat „ceea ce trebuie să se facă sau să nu se facă pentru a nu fi sancționat” comparativ cu „ceea ce trebuie făcut pentru a fi stimulat”. Este un fapt logic, deoarece sancționarea are efect asupra salarizării și calculării pensiei, pe când stimularea este mai curând o chestiune de întărire a „orgoliului profesional”, a „prestigiului profesional”, a „apetenței pentru muncă” și a devotamentului față de instituție. În acest sens, sunt prevăzute dispoziții referitoare la:

1. obligațiile angajaților din cadrul ANP și a subdiviziunilor acesteia;
2. interdicțiile angajaților din cadrul ANP și a subdiviziunilor acesteia;
3. faptele ce constituie abateri disciplinare.

Obligațiile angajaților sistemului penitenciar sunt reglementate prin Legea 300. Acestea sunt enumerate într-o listă exhaustivă care cuprinde 19 puncte, la articolul 62, alineatul 1:

1. să cunoască și să respecte prevederile Constituției Republicii Moldova, legilor și altor acte normative, precum și să apere valorile democrației;
2. să respecte și să protejeze viața, sănătatea și demnitatea persoanelor private de libertate, drepturile și libertățile acestora;
3. să împiedice orice acțiune care presupune discriminare pe criterii de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, sex, convingeri politice, vîrstă, apartenență sindicală etc.;
4. să execute, cu profesionalism și în termen optim, toate atribuțiile de serviciu stabilite în fișa postului și în actele normative care reglementează activitatea sistemului administrației penitenciare;

5. să fie disciplinat, respectuos și corect față de conducători, colegi și subalterni și să respecte ierarhia conferită de funcția și gradul special deținute;

6. să informeze conducătorii ierarhic superiori și autoritățile competente cu privire la infracțiunile de care a luat cunoștință în exercitarea atribuțiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul, inclusiv cu privire la faptele de corupție;

7. să manifeste interes pentru dezvoltarea sa profesională;

8. să păstreze secretul de stat, confidențialitatea informațiilor și a documentelor care au caracterul respectiv, în condițiile legii, precum și să respecte Legea nr. 133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal;

9. să se abțină de la exprimarea sau manifestarea convingerilor politice în exercitarea atribuțiilor de serviciu;

10. să se conformeze dispozițiilor date de conducătorii cărora le este subordonat direct, cu respectarea prevederilor art. 18 alin. (3);

11. să respecte întocmai programul de muncă;

12. să se prezinte la serviciu conform programului de muncă stabilit, precum și în afara acestuia, în situațiile temeinic justificate;

13. să informeze conducătorul ierarhic superior despre existența unui conflict de interese privind exercitarea atribuțiilor de serviciu, în condițiile legii;

14. să se prezinte, de îndată, la subdiviziunea sistemului administrației penitenciare din care face parte în cazul catastrofelor sau al calamităților, al alarmelor ca urmare a revoltelor în instituțiile penitenciare, al evadărilor, al părăsirii locurilor de deținere sau în cazul altor tulburări de amploare ale activității în instituțiile penitenciare;

15. să acționeze conform legii în cazul instituirii stării de urgență sau a stării de asediu ori în caz de mobilizare sau de război;

16. să se prezinte la cea mai apropiată instituție subordonată a Administrației Naționale a Penitenciarelor în cazul producerii uneia dintre situațiile prevăzute la lit. n) și o), dacă se află într-o altă localitate, informând despre aceasta superiorii săi;

17. să informeze conducătorul ierarhic superior despre aflarea în subdiviziunea în care își desfășoară activitatea a persoanelor private de libertate care au, cu acesta ori cu soțul/soția acestuia, calitatea de soț/soție sau de rudă până la gradul al II-lea inclusiv, în cazul în care i-au devenit cunoscute astfel de situații;

18. să aibă o atitudine responsabilă față de legitimația de serviciu, arma și mijloacele speciale din dotare, precum și față de alte bunuri transmise în scopul exercitării atribuțiilor de serviciu;

19. să aducă la cunoștința subdiviziunii resurse umane schimbarea domiciliului ori, după caz, a reședinței, precum și schimbările intervenite în starea civilă sau alte date relevante din punct de vedere profesional [5].

Mai mult, anumite obligații se impun și după încetarea raporturilor juridice de muncă propriu-zise: „după eliberarea din serviciu, funcționarul public cu statut special este obligat să păstreze, în condițiile prevăzute de legislație, secretul de stat și confidențialitatea altor informații cu accesibilitate limitată, secretul surselor de informații și al activităților desfășurate. Obligația respectivă se menține pe durata acțiunii parafei de secretizare a informației, stabilită de legislație” [5]. Pentru încălcarea acestei dispoziții, există sancțiuni care nu poartă amprenta răspunderii disciplinare, ci materiale, civile, penale și contravenționale, iar asigurarea respectării ei se înfătuiește prin norme prevăzute de Codul contravențional, Codul penal și Legea nr. 245 din 27-11-2008 Cu privire la secretul de stat.

Interdicțiile angajaților sistemului penitenciar la fel sunt reglementate de Legea 300. Normele interdicitive pot fi sintetizate în următoarele 11 puncte prevăzute la articolele 63, 64, 65:

1. să nu dispună, să nu exercite, să nu instige și să nu tolereze acte de tortură și orice alte forme de tratament inuman ori degradant față de persoanele aflate în instituțiile penitenciare;

2. să nu primească, să nu solicite și să nu accepte, direct sau indirect, pentru sine ori pentru alte persoane, în considerarea calității lor oficiale, cadouri, bani, împrumuturi sau orice alte valori ori servicii;

3. să nu intervină pentru soluționarea unor cereri sau în proceduri care nu sînt de competența lor ori nu le-au fost încredințate de conducătorii direcți sau care nu sînt activități specifice funcției în care au fost numiți;

4. să nu utilizeze în interes personal sau în alte scopuri decît cele de serviciu mijloacele financiare, tehnico-materiale, informaționale și alte bunuri ale statului, precum și informația de serviciu pusă la dispoziția lor pentru exercitarea atribuțiilor de serviciu ori la care au acces în virtutea acestora;

5. să nu abuzeze de calitatea oficială și să compromită, prin activitatea lor privată ori publică, prestigiul funcției sau al instituției din care fac parte;

6. să nu recurgă la forță sau să folosească mijloacele de imobilizare împotriva persoanelor private de libertate în alte condiții decât cele expres prevăzute de lege;

7. să nu facă parte din partide și din alte organizații social-politice, precum și să nu desfășoare propagandă în favoarea acestora;

8. să nu adere la organizații interzise prin lege;

9. să organizeze și să participe la greve;

10. să nu admită situații de nedeclarare a averii sau declarațiilor eronate de avere;

11. să respecte prevederile cu privire la conflictul de interese și incompatibilități [5].

Conform aceleiași Legi 300 a Sistemului Administrației Naționale a Penitenciarelor, faptele ce constituie abateri disciplinare sunt următoarele:

1. manifestările care lezează imaginea și prestigiul Administrației Naționale a Penitenciarelor și/sau ale instituțiilor subordonate;

2. neglijența și/sau tergiversarea îndeplinirii atribuțiilor de serviciu, a prevederilor legale sau a dispozițiilor primite de la conducătorii ierarhic superiori ori de la autoritățile abilitate de lege, dacă acțiunile respective au fost săvârșite în mod repetat;

3. depășirea atribuțiilor de serviciu ori manifestarea unui comportament necorespunzător față de persoanele private de libertate, care contravine legislației, sau față de alte persoane;

4. absența nemotivată ori întârzierea repetată la serviciu;

5. părăsirea nejustificată a locului de muncă în timpul programului de muncă;

6. producerea, cu intenție, a pagubelor materiale subdiviziunii din care face parte sau patrimoniului Administrației Naționale a Penitenciarelor; încălcarea normelor privind confidențialitatea activității desfășurate;

7. nerespectarea jurământului de credință; imixtiunea ilegală în activitatea altui funcționar public cu statut special;

8. intervenția pentru influențarea soluționării unei cereri privind satisfacerea intereselor unui terț;

9. nerespectarea prevederilor referitoare la incompatibilități și la conflictul de interese;

10. interzicerea sau împiedicarea exercitării libertăților publice și a drepturilor sindicale ale funcționarilor publici cu statut special;

11. desfășurarea în timpul programului de muncă, în mod repetat, a unor activități ce împiedică exercitarea normală a atribuțiilor de serviciu;

12. încălcarea regulilor de organizare și desfășurare a concursului, a procedurii de evaluare a activității profesionale a funcționarilor publici cu statut special;

13. nerespectarea obligațiilor și a interdicțiilor, prevăzute la art. 62 și, respectiv, la art. 63 [5].

Pe lângă sistemul de recompense și sancțiuni care rezultă din obligațiile și interdicțiile funcționale, un alt element indispensabil pentru a asigura respectarea disciplinei muncii la cadrele penitenciare este cunoașterea. În activitatea lor, angajații sistemului penitenciar trebuie nu doar să respecte, dar și să cunoască numeroase legi, ordine, dispoziții, regulamente și alte acte normative. Respectarea legii implică volens nolens cunoașterea acesteia. Însăși noțiunea de disciplină a muncii există numai în temeiul legislației, care trebuie să fie cunoscută de către angajați, iar cunoașterea trebuie reactualizată și evaluată periodic. În acest sens, angajaților din ANP și subdiviziunile acesteia, le sunt create oportunități de formare și perfecționare profesională. Aceste oportunități sunt reflectate, de asemenea, în legislație. Cunoașterea legislației în domeniu este un punct important al evaluării activității profesionale a angajaților care se cuantifică într-un punctaj și calificativ concret, cu efecte asupra salarizării, promovării în grad, funcție și categorie de calificare, dar mai ales asupra păstrării raportului juridic de muncă, deoarece un calificativ „nesatisfăcător” atribuit de 2 ori, echivalează cu însăși eliberarea din funcție.

Rezultă din cele expuse supra, că disciplina muncii este un element definitoriu al activității angajaților sistemului penitenciar și, la fel ca în alte domenii, asigură funcționarea acestui sistem în condiții de normalitate, oferind posibilitatea de a consolida în cadrul sistemului acele practici și valori pozitive care nu fac decât să întărească imaginea sistemului penitenciar în ansamblu și a lucrătorului din sistemul penitenciar,

sporind încrederea populației în acest gen de instituții. Modalitatea prin care managerii sistemului reușesc să asigure respectarea disciplinei muncii în instituțiile penitenciare sunt legate de 3 aspecte importante:

1. Existența unui sistem de sancționare a comportamentelor indezirabile ca factor de coerciție, educare și prevenție;

2. Existența unui sistem de recompensare a comportamentelor dezirabile, în scopul întăririi orgoliului profesional și al prestigiului profesional al angajaților, dar și al perpetuării unor astfel de comportamente;

3. Existența unui cadru de reglementare a instruirii, perfecționării și evaluării profesionale a angajaților ca premisă de cunoaștere și respectare a actelor normative, desfășurării activității profesionale de către angajați în conformitate cu litera legii și cu deosebită considerațiune față de lege.

Din păcate, disciplina muncii în instituțiile penitenciare cunoaște pe lângă factorii ei reglatori pozitivi și anumiți factori perturbatori. Dintre aceștia, în special subculturalizarea, atât a condamnaților, cât și a angajaților este elementul – cheie care favorizează numeroase încălcări. Existența unei subculturi criminale a condamnaților și a unei subculturi milițienești a angajaților, dar mai ales antagonismul celor 2, determină o tendință printre colaboratori de a devia de la normele legale și a-și exercita atribuțiile funcționale mai curând prin recurgera la subterfugii decât la lege. Această tendință trebuie ținută sub control, despre acest fapt trebuie să se vorbească și să se acționeze cu promptitudine prin măsuri profilactice la nivel de management al resurselor umane, îndeosebi în contexte legate de instruirea profesională a angajaților.

Concluzii

a) instituția juridică a disciplinei muncii își regăsește și în cazul sistemului penitenciar o bază legală solidă care reglementează destul de eficient comportamentul angajaților și îi motivează să promoveze numai valori și practici pozitive în cursul activității lor profesionale; b) sistemul de sancțiuni și recompense, precum și cadrul de instruire, perfecționare și evaluare a angajaților, care izvorăsc din interdicțiile și obligațiile acestora, precum și din drepturile lor constituie instrumentele de bază prin care este asigurată respectarea disciplinei muncii de către cadrele penitenciare; c) din păcate, fenomenul subculturalismului deopotrivă la cadre, cât și la condamnați constituie un factor perturbator pentru angajați, care în urma unei „seducții ideologice” tind să ignore normele legale în favoarea unor norme informale de natură subculturală, iar acest fapt nu poate avea loc fără periclitatea activității și imaginii sistemului penitenciar și diminuarea eficienței și productivității muncii angajaților; d) această ultimă realitate conturează necesitatea unor măsuri ameliorative privind diminuarea efectelor subculturalismului deviant asupra angajaților sistemului penitenciar.

Referințe:

1. POPA, V. V. *Dreptul muncii*. București: All Beck, 2004. 352 p. ISBN 978-973-655-503-9.
2. SOSNA, B. *Contractul individual de muncă*. Chișinău: Cartier juridic, 2001. 335 p. ISBN 978-9975-79-130-4.
3. *Codul Muncii al Republicii Moldova*.
4. MACOVEI, T. Disciplina muncii – condiție obiectivă a procesului muncii. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 3(173), 2015, p. 19-25. ISSN 1811-0770.
5. Legea nr. 300 din 21.12.2017 cu privire la Sistemul Administrației Naționale a Penitenciarelor.
6. ROMANDAȘ, N., GURIN, E. Reglementări privind caracterul juridic ale instituției disciplinei de muncă și răspunderii disciplinare a salariaților. În: *Administrarea Publică*, nr. 4 (104), 2019, p. 57-69. ISSN 1813-8489.

Date despre autori:

Victor MORARU, doctor în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: moraruvictor95@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-1654-2504

Victoria SAMOILENCO, doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: victoria.samoilenco.92@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5998-2622

Prezentat la 14.12.2022

CZU: 343.346.8:343(478)(094.4)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_19](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_19)

ACȚIUNEA ADIACENTĂ DIN CADRUL INFRAACȚIUNILOR PREVĂZUTE LA ART. 259 DIN CODUL PENAL

*Alexandru STRÎMBEANU**Universitatea de Stat din Moldova*

Obiectul de investigație îl reprezintă cele șase modalități normative ale acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 din Codul penal al Republicii Moldova: 1) distrugerea informației computerizate; 2) deteriorarea informației computerizate; 3) modificarea informației computerizate; 4) blocarea informației computerizate; 5) copierea informației computerizate; 6) dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului informatic sau a rețelei informatice. În rezultatul examinării opiniilor doctrinare, a prevederilor normative relevante și a exemplelor din jurisprudența națională, este propusă propria viziune asupra înțelesului fiecăreia din noțiunile care se referă la cele șase modalități. În cadrul investigației sunt stabilite carențele ce caracterizează textul legii penale și, drept urmare, sunt recomandate soluții de remediere a acestora.

Cuvinte-cheie: *acțiune adiacentă, faptă prejudiciabilă, distrugere, deteriorare, modificare, blocare, copiere, dereglare, informație computerizată, sistem informatic.*

ADJACENT ACTION FROM THE COMPOSITION OF THE OFFENSES PROVIDED IN ART. 259 OF THE CRIMINAL CODE

The object of the investigation is represented by the six normative variants of the adjacent action from the composition of the prejudicial act provided in art. 259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova: 1) destroying computerized information; 2) deteriorating computerized information; 3) changing computerized information; 4) blocking computerized information; 5) copying computerized information; 6) malfunction of the computers, computer systems or networks. As a result of the examination of doctrinal opinions, relevant normative provisions and examples from national jurisprudence, one's own view on the meaning of each of the notions that refer to the six modalities is proposed. During the investigation, the shortcomings that characterize the text of the criminal law are established and, as a result, solutions to remedy them are recommended.

Keywords: *adjacent action, prejudicial act, destroying, deteriorating, changing, blocking, copying, malfunction, computerized information, computer system.*

Introducere

În art. 259 CP RM sunt specificate șase modalități normative ale acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile:

- 1) distrugerea informației computerizate;
- 2) deteriorarea informației computerizate;
- 3) modificarea informației computerizate;
- 4) blocarea informației computerizate;
- 5) copierea informației computerizate;
- 6) dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului informatic sau a rețelei informatice.

Modalitățile respective au un caracter alternativ. Prezența oricăreia dintre cele șase modalități este suficientă pentru constatarea prezenței acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM. Numărul de modalități normative ale acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM poate fi luat în considerare la individualizarea pedepsei.

Rezultate obținute și discuții

Cât privește modalitatea normativă de *distrugere a informației computerizate*, în doctrina penală sunt exprimate variate opinii referitoare la conținutul noțiunii corespunzătoare.

Astfel, S. Brînza și V. Stati înțeleg prin „distrugere a informației computerizate” „ștergerea ireversibilă și completă a informației computerizate” [1, p. 354]. După A. Barbăneagră și Gh. Alecu, „prin distrugere se înțelege fapta persoanei orientată spre nimicirea informației, care nu mai poate fi restabilită” [2, p. 568]. M. Gheorghică menționează: „Prin distrugere se înțelege înlăturarea (ștergerea, defectarea) completă sau parțială a informației, care nu poate fi restabilită [3, p. 570]. Un punct de vedere similar îl exprimă V. Soltan. [4] În viziunea lui A. Borodac, „distrugerea informației computerizate presupune ștergerea completă sau parțială a ei, nemaiputând fi utilizată conform destinației sale inițiale, și neputând fi restabilită chiar nici cu ajutorul unor programe speciale” [5, p. 365]. C. Moțoc și L. Gîrla afirmă: „Distrugerea informației nu înseamnă redenumirea fișierului în care ea se conține, ci și „dispariția” automată a versiunilor vechi ale fișierelor de către ultima dată în timp. Termenul „distrugere” înseamnă un tip de impact asupra informațiilor pe calculator, în urma căruia se pierde posibilitatea utilizării ulterioare de către oricine” [6]. L. Gîrla și Iu. Tabarcea consideră că „distrugerea informației este un gen de influențare asupra informației computerizate, ce presupune că posibilitatea utilizării ei ulterioare de către oricine se pierde pentru totdeauna” [7, p. 17]. Părerea lui N. Lazareva este că „distrugerea informației computerizate constă în lichidarea acesteia prin orice metode, ceea ce duce la imposibilitatea utilizării informației conform destinației, și nu depinde de posibilitatea recuperării acesteia prin mijloace și metode de care dispune victima” [8].

Examinarea sintetică a acestor definiții ne conduce spre următoarea concluzie: distrugerea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra informației computerizate, care exclude restabilirea ei ulterioară, indiferent de mijloacele și procedeele aplicate.

Din alin.1 art. 4 al Convenției de la Budapesta ar rezulta că distrugerea datelor informatice nu trebuie echivalată cu ștergerea sau eliminarea acestora: „Fiecare parte va adopta măsurile legislative și alte măsuri considerate necesare pentru a incrimina ca infracțiune, potrivit dreptului său intern, fapta comisă intenționat și fără drept de a distruge, șterge, deteriora, modifica sau elimina date informatice” [9]. Folosirea distinctă a cuvintelor „distruge”, „șterge” și „elimina” demonstrează că aceste cuvinte au semnificații care diferă.

Nu același lucru rezultă din art. 260³ CP RM care are menirea să transpună pe plan intern prevederile alin.1 art. 4 al Convenției de la Budapesta: „Modificarea, ștergerea sau deteriorarea intenționată a datelor informatice ținute într-un sistem informatic ori restricționarea ilegală a accesului la aceste date, transferul neautorizat de date informatice dintr-un sistem informatic, dintr-un mijloc de stocare, dobândirea, comercializarea sau punerea la dispoziție, sub orice formă, a datelor informatice cu acces limitat, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari [...]”. Dintr-o asemenea formulare, care cu foarte multă aproximație reproduce prevederile alin.1 art.4 al Convenției de la Budapesta, s-ar putea deduce că ștergerea intenționată a datelor informatice este una dintre manifestările distrugerii informației computerizate.

Acest tablou al ambiguității este completat de explicația din pct. 61 al Raportului explicativ la Convenția de la Budapesta, referitoare la alin.1 art. 4 al Convenției de la Budapesta: „La alineatul 1, „distrugerea” [...] se referă în special la o modificare negativă a integrității sau a conținutului informațional al datelor și programelor. „Ștergerea” datelor este echivalentul distrugerii unui lucru corporal. Le distruge și le face de nerecunoscut. Eliminarea datelor computerizate înseamnă orice acțiune care împiedică sau încetează disponibilitatea datelor pentru persoana care are acces la computer sau suportul de date pe care au fost stocate” [10].

Toate aceste neclarități contribuie la lipsa de previzibilitate a noțiunii „distrugerea informației computerizate”. Considerăm că această carență a art. 259 CP RM nu-i poate fi imputată făptuitorului. Întrucât (așa cum rezultă din alin. (2) art. 3 CP RM) legea penală necesită o interpretare restrictivă, suntem de părerea că ștergerea sau eliminarea informației computerizate nu pot să reprezinte exemple care decurg din noțiunea „distrugerea informației computerizate”, folosite în art. 259 CP RM. Această noțiune poate fi reprezentată numai de distrugerea sau deteriorarea calculatorului, a suportului material de informație, a sistemului informatic sau a rețelei informatice, care are ca efect distrugerea informației computerizate ce se afla în acel calculator, pe acel suport material de informație, în acel sistem informatic sau în acea rețea informatică. În aceste condiții, art. 259 CP RM trebuie aplicat împreună cu art. 197 CP RM sau cu art.104 din Codul contravențional.

Următoarea modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM este **deteriorarea informației computerizate**.

S. Brînza și V. Stati înțeleg prin „deteriorarea informației computerizate” „aducerea informației computerizate într-o stare care o face inutilizabilă temporar sau în parte” [1, p. 354]. După părerea lui A. Borodac, „deteriorarea constă în distrugerea parțială a informației, ea neputând fi utilizată conform destinației sale inițiale, dar putând fi restabilită prin intermediul unor programe speciale” [5, p. 365]. L. Gîrla și Iu. Tabarcea consideră că „deteriorarea informației computerizate se exprimă în aducerea ei în stare de inutilitate parțială, atunci când o parte a informației este distorsionată sau alterată” [7, p. 17].

Analizând aceste definiții, putem deduce că deteriorarea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra informației computerizate, ce are ca efect pierderea în parte sau pentru un anumit timp a calităților utile ale acesteia. Spre deosebire de distrugerea informației computerizate, deteriorarea informației computerizate nu exclude restabilirea ei ulterioară.

Ca și distrugerea informației computerizate, deteriorarea informației computerizate nu poate presupune ștergerea sau eliminarea acestei informații. Argumentele, prezentate mai sus în legătură cu noțiunea „distrugerea informației computerizate” își păstrează valabilitatea în raport cu noțiunea „deteriorarea informației computerizate”. De aceea, noțiunea „deteriorarea informației computerizate” poate fi reprezentată numai de deteriorarea calculatorului, a suportului material de informație, a sistemului informatic sau a rețelei informatice, care are ca efect deteriorarea informației computerizate ce se afla în acel calculator, pe acel suport material de informație, în acel sistem informatic sau în acea rețea informatică. În asemenea împrejurări, art. 259 CP RM trebuie aplicat împreună cu art. 197 CP RM sau cu art. 104 din Codul contravențional.

O altă modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM este **modificarea informației computerizate**.

În viziunea lui S. Brînza și V. Stati, prin „modificarea informației computerizate” trebuie de înțeles „alterarea informației computerizate inițiale” [1, p. 354]. Din punctul de vedere al lui A. Barbăneagră și Gh. Alecu, „modificarea desemnează schimbarea aspectului, formei și a conținutului informației, adică făptuitorul introduce sau șterge date informatice din calculator, sistemul sau rețeaua informatică” [2, p. 568]. După părerea lui M. Gheorghită, „modificare înseamnă prelucrarea nesancționată a informației primare, care include orice modificări ale ei (de exemplu, introducerea noilor date, crearea fișierelor etc.)” [3, p. 570]. În mod similar se exprimă V. Soltan [4]. În opinia lui A. Borodac, „modificarea presupune introducerea în informația din calculatoare, de pe suportii materiali de informație, din sistemul sau rețeaua informatică a unor schimbări și completări ce nu sunt în interesul proprietarului, posesorului sau utilizatorului, fie prelucrarea informației primare în așa mod încât informația nu mai poate fi utilizată conform destinației sale inițiale” [5, p. 365-366]. C. Moțoc, L. Gîrla și Iu. Tabarcea menționează că „modificarea informației înseamnă o schimbare a conținutului acesteia în comparație cu informația care a fost inițial la dispoziția proprietarului sau a utilizatorului legitim” [6; 7, p. 17-18]. Nu în ultimul rând, N. Lazareva propune ca prin „modificarea informației computerizate” să fie înțeleasă „introducerea oricăror schimbări neautorizate de către proprietar, posesor sau persoana autorizată de aceștia” [8].

Examinarea sintetică a acestor definiții ne duce spre următoarea concluzie: modificarea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra informației computerizate, ce implică schimbarea conținutului, formei sau aspectului acesteia. Spre deosebire de distrugerea și deteriorarea informației computerizate, modificarea informației computerizate presupune afectarea nu a integrității acesteia, ci a autenticității informației computerizate. Informația modificată este – sub aspect cantitativ sau calitativ – diferită față de informația inițială, cea dinaintea modificării. Modificarea informației computerizate presupune fie substituirea unei părți din informația inițială cu alta, fie completarea informației inițiale cu alta. De asemenea, făptuitorul poate: introduce părți ale unei informații computerizate în conținutul unei alte informații computerizate; schimba ordinea părților dintr-o informație computerizată, etc.

În contextul analizei modalităților normative de modificare a informației computerizate, prezintă interes

exemplul adus de către G. Zlati: „Agentul lansează un atac informatic împotriva sistemelor informatice deținute de un spital în vederea comiterii unui omor. Spre exemplu, agentul accesează fără drept baza de date a spitalului [...] și modifică [...] tratamentul unui pacient cu intenția de a-i provoca decesul [...]” [11]. Precizăm că, în această ipoteză, concursul dintre infracțiunile prevăzute la art. 145 (cu sau fără referire la art. 27 CP RM) și 259 CP RM este posibil numai dacă accesul ilegal la baza de date a spitalului, însoțit de modificarea acestor date, produce daune în proporții mari sau deosebit de mari. În lipsa unor asemenea daune, se va aplica doar art. 145 CP RM (cu sau fără referire la art. 27 CP RM).

Următoarea modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM este **blocarea informației computerizate**.

S. Brînza și V. Stati consideră că, în acest caz, vorbim despre „crearea de inaccesibilitate a informației computerizate, deși informația dată se păstrează”. [1, p. 354] A. Barbăneagră și Gh. Alecu afirmă că „blocarea se realizează prin împiedicarea recepționării sau transmiterii informației computerizate”. [2, p. 568] Părerăa lui M. Gheorghită este că „blocarea înseamnă închiderea informației păstrate, ceea ce conduce la inaccesibilitatea utilizării ei pentru acțiunile competente ale utilizatorului” [3, p. 570]. În termeni similari își formulează opinia V. Soltan [4]. Din punctul de vedere al lui A. Borodac, „prin blocarea informației computerizate se înțelege introducerea unor informații (piedici, fișiere, parole etc.) care creează imposibilitatea utilizării ei, în cazul în care informația este păstrată pe suportii materiali de informație” [5, p. 365]. C. Moțoc și L. Gîrla consideră că „blocarea informațiilor reprezintă un set de acțiuni sau o singură acțiune ce creează o dificultate artificială totală sau parțială (utilizarea informațiilor devenind imposibilă sau substanțial dificilă) în accesare la informații de către utilizatori; astfel de acțiuni nu sunt legate de distrugerea acestor informații” [6]. După părerea lui L. Gîrla și Iu. Tabarcea, „blocarea informației presupune crearea inaccesibilității acesteia în rezultatul fie al interzicerii executării ulterioare a unei secvențe de comenzi, fie al opririi funcționării unui dispozitiv, fie al împiedicării reacției unui dispozitiv, deși informația în sine se păstrează” [7, p. 17]. În fine, N. Lazareva afirmă că blocarea informației computerizate constă în „influențarea fizică asupra informației computerizate, [...] care are ca efect incapacitatea temporară sau permanentă de a efectua orice operațiuni asupra informației computerizate” [8].

Analizând aceste definiții, putem deduce că blocarea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra informației computerizate, ce are ca efect restricționarea totală sau parțială a accesului victimei la informația computerizată. Spre deosebire de distrugerea și deteriorarea informației computerizate, blocarea presupune că informația computerizată rămâne intactă. Durata și amploarea blocării informației computerizate pot fi luate în considerare la individualizarea pedepsei.

În context, este interesant să analizăm unele spețe din practica judiciară, pentru a stabili dacă trebuia aplicat art. 259 CP RM.

Astfel, într-o speță, J. A. a fost condamnat în baza alin. (1) art. 177, alin. (1) art. 178 și art. 260⁵ CP RM. La 26.07.2015, în intervalul de timp 15.42 - 18.53, de la domiciliul său, acesta a accesat ilegal și fără consimțământul lui P. P. două conturi de poștă electronică ale acestuia, care conțineau informații ce constituiau secretul personal al lui P. P. După aceasta, J. A. a modificat parola de acces la conturile respective, astfel restricționând accesul lui P. P. la acestea, precum și a modificat datele informatice păstrate de către ultimul, rezultând date necorespunzătoare adevărului. Aceste acțiuni au fost comise în scopul de a-l avantaja pe J. A. în litigiul civil dintre acesta și P. P. [12]. În acest caz, lipsește temeiul aplicării alin. (1) art. 178 CP RM. J. A. nu a violat dreptul la secretul scrisorilor, telegramelor, coletelor și altor trimiteri poștale, al convorbirilor telefonice și înștiințărilor telegrafice, cu încălcarea legislației. Aplicarea față de J. A. a alin. (1) art. 178 CP RM constituie un exemplu de aplicare a legii penale prin analogie. Violarea dreptului la secretul poștei electronice nu este incriminată în art. 178 CP RM. Invocarea acestui articol pentru violarea dreptului la secretul poștei electronice reprezintă aplicarea art. 178 CP RM dincolo de limitele stabilite de către legiuitor, ceea ce, în mod evident, este ilegal. Accesarea ilegală a conturilor de poștă electronică ale victimei corespunde noțiunii de acces ilegal la informația computerizată, folosite în art. 259 CP RM. Însă, lipsesc celelalte condiții – prezența acțiunii adiacente și a urmărilor prejudiciabile – care ar permite aplicarea art. 259 CP RM. Or, modificarea ilegală a datelor informatice, precum și restricționarea ilegală a

accesului la aceste date, rezultând date necorespunzătoare adevărului, în scopul de a fi utilizate în vederea producerii unei consecințe juridice, au fost săvârșite în contextul infracțiunii de fals informatic (art. 260⁵ CP RM). În concluzie, lui J. A. urma să-i fie aplicată răspunderea doar în baza alin. (1) art. 177 și art. 260⁵ CP RM. Modificarea și blocarea informației computerizate, care aparținea victimei, nu a fost săvârșită în contextul uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM.

În altă speță, Ț. A. a fost condamnată în baza art. 260⁵ CP RM. La 16.12.2011, în temeiul încheierii executorului judecătoresc, lui A. I. i-a fost transmis în proprietate privată un bun imobil amplasat în or. Ialoveni. La 03.01.2012, Ț. A., specialist în evidența documentelor al unui oficiu cadastral teritorial, nefiind autorizată să acceseze datele din Registrul Bunurilor Imobile, a accesat ilegal aceste date și a introdus date informatice cu privire la punerea interdicției pe imobilul transmis în proprietatea lui A. I. După aceasta, Ț. A. a restricționat ilegal accesul la aceste date, în scopul de a limita dreptul de dispoziție a proprietarului A. I. asupra bunului imobil menționat. Această interdicție s-a menținut până la 13.01.2012 [13]. În acest caz, introducerea ilegală a datelor informatice, precum și restricționarea ilegală a accesului la aceste date, rezultând date necorespunzătoare adevărului, în scopul de a fi utilizate în vederea producerii unei consecințe juridice, au fost comise în contextul infracțiunii de fals informatic (art. 260⁵ CP RM). Deci, aplicarea acestui articol este întemeiată. Modificarea și blocarea informației computerizate din Registrul Bunurilor Imobile nu a fost săvârșită în contextul uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM. Atestăm accesarea ilegală a informației computerizate, și anume – a datelor din Registrul Bunurilor Imobile. Însă, în lipsa acțiunii adiacente și a urmărilor prejudiciabile, această accesare ilegală a informației computerizate nu este suficientă pentru aplicarea art. 259 CP RM. Întrucât Ț. A., ca persoană publică, a săvârșit o acțiune care ținea de competența unei alte persoane publice (și anume – a accesat datele din Registrul Bunurilor Imobile, nefiind autorizată pentru aceasta), urma să-i fie aplicat suplimentar art. 313 din Codul contravențional, care prevede răspunderea pentru excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu (adică pentru săvârșirea unei acțiuni care depășește în mod vădit limitele drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege și care contravine intereselor publice sau drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, dacă fapta nu întrunește elementele constitutive ale infracțiunii).

În altă speță, G. A. și G. T. au fost condamnați în baza alin. (1) art. 260⁶ și lit. b), d) alin. (2) art. 261¹ CP RM. În perioada 06.03.2018 - 14.03.2018, în scopul prestării serviciilor de „Call Centru”, cei doi făptuitori au fondat întreprinderea „G.A.L.” S.R.L., al cărei administrator era G. T. Utilizând fraudulos un număr din numerotația de telefonie fixă, atribuită de către compania „Moldtelecom” S.A., G. A. și G. T. au închiriat o cameră într-un imobil, unde au instalat un sistem informatic, interconectat cu alte două sisteme informatice. În aceste împrejurări, făptuitorii au accesat neautorizat rețelele și serviciile de telecomunicații ale companiei „Moldtelecom” S.A., au restricționat accesul la datele informatice și au efectuat terminații neautorizate ale traficului voce local și internațional, generând ilegal 40687,9 minute, cauzând astfel companiei „Moldtelecom” S.A. daune în mărime de 183.790,25 lei [14]. În acest caz, restricționarea accesului la datele informatice a fost săvârșită în contextul infracțiunii prevăzute la alin. (1) art. 260⁶ CP RM. Or, restricționarea accesului la aceste date a urmărit scopul de a obține un beneficiu material, fiind cauzate daune în proporții mari. Restricționarea accesului la datele informatice a fost precedată nu de accesul ilegal la informația computerizată în sensul art. 259 CP RM, ci de accesul neautorizat la rețelele și serviciile de telecomunicații. Pune în gardă că daunele în proporții mari au fost reținute la calificare de două ori, deși au fost cauzate o singură dată. Considerăm că daunele în proporții mari au fost cauzate în contextul fraudei informatice (alin. (1) art. 260⁶ CP RM), nu al accesului neautorizat la rețelele și serviciile de telecomunicații (lit. b) și d) alin. (2) art. 261¹ CP RM). Accesul neautorizat la rețelele și serviciile de telecomunicații a constituit nu un scop în sine, ci etapa de pregătire de infracțiunea prevăzută la alin. (1) art. 260⁶ CP RM. În concluzie, G. A. și G. T. ar fi urmat să răspundă doar în baza alin. (1) art. 260⁶ CP RM.

După examinarea acestor exemple din practica judiciară, revenim la analiza modalităților normative ale acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM. Următoarea modalitate de acest gen este ***copierea informației computerizate***.

S. Brînză și V. Stati afirmă că, prin „copierea informației computerizate” se înțelege „reproducerea informației computerizate originale, deși această informație se păstrează intactă și în stare de utilizare” [1, p. 354]. După

A. Barbăneagră și Gh. Alecu, „acțiunea de copiere presupune transferul ilegal al informației computerizate de pe un suport material pe altul” [2, p. 568]. M. Gheorghită exprimă punctul de vedere, conform căruia „copierea înseamnă transferul informației de pe un suport material (de informație) pe altul, precum și înregistrarea ilegală a informației computerizate în memoria [calculatorului]” [3, p. 570]. O părere similară are V. Soltan [4]. În opinia lui A. Borodac, „copierea înseamnă reproducerea informației textuale, grafice, a unui desen sau a unei fotografii de pe un suport material de informație pe altul, dintr-un calculator în altul, cu păstrarea informației copiate” [5, p. 365]. C. Moțoc și L. Gîrla menționează: „„Copierea informațiilor” înseamnă o astfel de acțiune neautorizată de către proprietarul legal (proprietar, utilizator) a informațiilor și (sau) încălcarea legii privind utilizarea (deținerea, eliminarea) în rezultatul căreia apare o altă copie (sau mai multe) a informațiilor originale, reprezentând repetarea exactă a acesteia (duplicarea originală a informațiilor)” [6]. În viziunea lui L. Gîrla și Iu. Tabarcea, „copierea informației înseamnă crearea copiei informației originale, păstrând în același timp capacitatea de a o utiliza conform destinației. Din punct de vedere tehnic, copierea constituie crearea unei secvențe similare de octeți în memoria unui dispozitiv, care este diferit în raport cu cel în care se află informația originală” [7, p. 18]. N. Lazareva consideră că „prin „copierea informației computerizate” se are în vedere repetarea și reproducerea stabilă a acesteia prin orice mijloc pe un suport de informație, altul decât cel original, fiind păstrate caracteristicile care identifică acea informație computerizată” [8].

Analizând aceste definiții, putem deduce următoarele: copierea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune reproducerea informației computerizate într-un alt calculator, pe un alt suport material de informație, într-un alt sistem informatic sau într-o altă rețea informatică. Spre deosebire de blocarea informației computerizate, copierea informației computerizate nu exclude beneficierea în continuare de către victimă de informația computerizată.

În art. 259 CP RM se are în vedere copierea logică a informației computerizate (care presupune folosirea unui program de calculator), nu copierea fizică a acesteia (de exemplu: reproducerea manuală; reproducerea prin fotografierea textului sau a imaginii de pe ecranul calculatorului etc.). În caz contrar, își pierde sensul noțiunea de informație computerizată, care presupune circulația într-un mediu informatic.

Cu atât mai puțin, reproducerea în creierul uman prin memorare a unei informații văzute, auzite sau altfel percepute nu formează conținutul noțiunii „copierea informației computerizate”, folosite în art. 259 CP RM. O astfel de reproducere este inerentă din momentul accesării oricărei informații computerizate și nu poate fi privită în contextul acțiunii adiacente prevăzute la art. 259 CP RM.

Suntem de acord cu G.S.O. Kurbanov, în opinia căruia copierea informației computerizate trebuie deosebită de multiplicarea acesteia: „În acest ultim caz, informația este reprodusă nu pe un suport de informație diferit de cel original, ci pe suportul de informație original (de exemplu, mai multe fișiere cu același conținut sunt stocate în memoria calculatorului)” [15]. Așadar, condiția esențială pentru atestarea copierii informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, este ca informația computerizată copiată să fie stocată într-un alt calculator, pe un alt suport material de informație, într-un alt sistem informatic sau într-o altă rețea informatică, decât cel/cea pe care se păstrează informația computerizată originală.

Este posibil ca: 1) la același calculator, la același suport material de informație, la același sistem informatic sau la aceeași rețea informatică să aibă acces două sau mai multe persoane; 2) totodată, să fie restricționat accesul pentru una sau unele dintre aceste persoane la o parte a unui astfel de calculator, suport material de informație sau sistem informatic ori a unei astfel de rețele informatice. Într-o asemenea situație, pentru a aplica art. 259 CP RM, informația computerizată copiată trebuie să fie stocată în acea parte din calculator, din suportul material de informație, din sistemul informatic sau din rețeaua informatică, la care nu are acces victima.

În contextul examinării modalității de copiere a informației computerizate, menționăm o opinie exprimată de S. Brînza și V. Stati. Conform acesteia, pornografia neconsimțită în varianta „revenge porn” poate fi calificată în baza art. 177 și 259 CP RM, „dacă imaginile sau alte reprezentări pornografice sunt obținute în rezultatul accesului ilegal la informația computerizată” [16]. În această ipoteză, aplicarea art. 259 CP

RM este posibilă numai dacă se produc daune în proporții mari sau deosebit de mari. În afară de aceasta, pentru ca art. 259 CP RM să poată fi aplicat, accesul ilegal la imaginile sau la alte reprezentări pornografice în formă computerizată trebuie să fie însoțit, de exemplu, de copierea acestor informații. Dacă însă accesul ilegal la imaginile sau la alte reprezentări pornografice în formă computerizată este însoțit de diseminarea acestor informații, fără ca ele să fie copiate, atunci lipsește temeiul aplicării art. 259 CP RM.

În opinia lui M. Iu. Dvoretcki, „copierea ilegală a informației computerizate poate constitui pregătirea sau tentativa de a comite o altă infracțiune (de exemplu, încălcarea dreptului de autor și a drepturilor conexe)” [17]. Considerăm că această poziție necesită o precizare. Copierea informației computerizate, dacă nu produce daune în proporții mari sau deosebit de mari și dacă nu este precedată de accesul ilegal la acea informație, poate să reprezinte pregătirea de infracțiuni care presupun divulgarea anumitor informații (de exemplu, pregătirea de infracțiuni prevăzute la art. 204, alin. (1) art. 315, art. 316, 337, 344 etc. din Codul penal). În asemenea cazuri, nu este necesară aplicarea art. 259 CP RM, întrucât copierea informației computerizate nu reprezintă un scop în sine și întrucât nu sunt întrunite toate condițiile care ar permite aplicarea art. 259 CP RM.

În alte cazuri, copierea informației computerizate (dacă produce daune în proporții mari sau deosebit de mari și *dacă nu este precedată de accesul ilegal la acea informație*), apare ca modalitate faptică a unor infracțiuni care presupun reproducerea anumitor informații (de exemplu, a infracțiunii prevăzute la lit. a) alin. (1) art. 185¹ CP RM). În asemenea cazuri, nu este necesară aplicarea art. 259 CP RM, întrucât nu sunt întrunite toate condițiile care ar permite aplicarea acestui articol. Dacă sunt prezente toate condițiile cerute de lit. a) alin. (1) art. 185¹ CP RM, atunci se aplică această normă.

În cazuri de altă natură, copierea informației computerizate (dacă produce daune în proporții mari sau deosebit de mari și *dacă este precedată de accesul ilegal la acea informație*), nu poate fi privită ca modalitate faptică a infracțiunii prevăzute la lit. a) alin. (1) art. 185¹ CP RM. În acest caz, se aplică, după caz, lit. a) alin. (1) art. 185¹ CP RM sau art. 259 CP RM. La concret, conform principiului subsidiarității, trebuie să se aplice doar acea normă care prevede pedeapsa mai aspră.

În alt context, dar cu referire la aceeași modalitate normativă de copiere a informației computerizate, trebuie de menționat că alin. (2) art. 360 din Codul penal al României [18] prevede răspunderea pentru accesul fără drept la un sistem informatic, săvârșit în scopul obținerii de date informatice. În legătură cu această circumstanță agravantă, I. Kuglay menționează: „Obținerea” de date informatice are semnificația preluării, a transferului lor, nu se limitează la simpla „vizualizare” a informației” [19, p. 779]. Același autor afirmă: „În forma agravată prin scop, dacă transferul de date are loc, această operațiune este exterioară infracțiunii prevăzute de art. 360 alin. (2) C.pen. și va constitui infracțiunea distinctă, de transfer neautorizat de date informatice prevăzută de art. 364 C.pen.” [19, p.780].

Din această opinie rezultă că noțiunea „obținerea de date informatice” din art. 360 din Codul penal al României are același înțeles ca noțiunea „copierea informației computerizate” din art. 259 CP RM. Totuși, copierea informației computerizate reprezintă nu scopul cu efect agravant al uneia dintre infracțiunile prevăzute la art. 259 CP RM. Așa cum am menționat deja, copierea informației computerizate constituie modalitatea normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM. Accesul ilegal la informația computerizată, urmat de copierea acestei informații, dacă produce daune în proporții mari sau deosebit de mari, atrage aplicarea exclusiv a art. 259 CP RM. Nu va fi necesară invocarea suplimentară a unei alte norme.

În același timp, la lit. f) alin. (2) art. 259 CP RM, este specificată circumstanța agravantă „cu utilizarea ilegală a calculatorului, sistemului sau rețelei informatice, în scopul săvârșirii uneia dintre infracțiunile prevăzute la alin. (1), la art. 260¹-260³, 260⁵ și 260⁶”. Astfel că există posibilitatea ca – după săvârșirea accesului ilegal la informația computerizată, urmat de copierea acestei informații, dacă se produc daune în proporții mari – să fie comis transferul neautorizat de date informatice dintr-un sistem informatic, care, la rândul său, produce daune în proporții mari. În acest caz, vom fi în prezența concursului real de infracțiuni prevăzute la lit. f) alin. (2) art. 259 și art. 260² CP RM. În mod firesc, informația computerizată, copiată în contextul infracțiunii prevăzute la lit. f) alin. (2) art. 259 CP RM, trebuie să fie alta decât datele informatice transferate neautorizat în contextul infracțiunii prevăzute la art. 260² CP RM. Doar în acest fel daunele în

proporții mari, produse în contextul infracțiunii prevăzute la lit. f) alin. (2) art. 259 CP RM, nu vor coincide cu daunele în proporții mari, produse în contextul infracțiunii prevăzute la art. 260⁶ CP RM.

Ultima modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM este **dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice**.

După părerea lui S. Brînza și V. Stati, această modalitate presupune „disfuncționalizarea calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, având ca efect oferirea unei informații incorecte, refuzul oferirii informației, scoaterea din funcțiune sau întreruperea funcționării etc.” [1, p. 354]. A. Barbăneagră și Gh. Alecu consideră că „prin dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice se înțeleg acțiunile de defectare a tehnicii menționate. Drept consecințe ale dereglării pot fi: deconectarea tehnicii, recepționarea informației denaturate etc.” [2, p. 568]. În opinia lui M. Gheorghiuță, „dereglarea funcționării MEC (adică a mașinii electronice de calcul – *n.a.*), sistemului MEC și a rețelelor acestora reprezintă o pană în funcționarea tehnicii de calcul, care împiedică funcționarea normală a mijloacelor de programare sau a echipamentelor, canalelor de telecomunicații cu condiția menținerii integrității lor fizice (de exemplu, reprezentarea informației eronate, scoaterea din funcțiune a sistemului de calculatoare etc.)” [3, p. 570]. Un punct de vedere similar este exprimat de către V. Soltan [4]. A. Borodac este de părere că „prin dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice se înțelege încetarea funcționării acestora sau apariția diferitelor piedici, întreruperi în funcționare, reprezentarea informației eronate etc., cu condiția menținerii integrității lor fizice” [5, p. 365]. În viziunea lui L. Gîrla și Iu. Tabarcea, „prin „dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice” se înțelege provocarea unor defecțiuni ale echipamentelor, care presupun emiterea de informații incorecte, refuzul de a emite informații [...]” [7, p. 18]. Nu în ultimul rând, N. Lazareva menționează: „Dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice implică o defecțiune în funcționarea calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care împiedică funcționarea normală a echipamentelor de calcul, cu condiția ca integritatea fizică a acestuia și restabilirea operabilității să fie păstrată” [8].

Examinarea sintetică a acestor definiții ne conduce spre următoarea concluzie: dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care implică scoaterea din funcțiune – permanentă sau temporară – a acestora. Durata de scoatere din funcțiune a calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, poate fi luată în considerare la individualizarea pedepsei.

Nu intră sub incidența art. 259 CP RM împiedicarea în orice mod a funcționării unui sistem informatic, în scopul de a obține un beneficiu material pentru sine sau pentru altul, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari sau deosebit de mari. În acest caz se aplică răspunderea pentru fraudă informatică (art. 260⁶ CP RM). În acest context, prezentăm o speță: C. O. a fost condamnat în baza alin. (5) art. 42 și alin. (1) art. 260⁶ CP RM. În perioada 01.01.2017 - 21.02.2017, C. O. a contribuit în calitate de complice la acordarea de mijloace și de instrumente autorilor infracțiunii și anume – lui P. V., D. I. și I. I. Persoanele în cauză au deschis mai multe conturi de card de plată pe numele lor, la unele bănci din Republica Moldova. Ulterior, P. V., D. I. și I. I. i-au transmis lui C. O. respectivele carduri. În perioada 17.01.2017 - 21.02.2017, persoane neidentificate, prin intermediul cardurilor bancare menționate, care le-au fost transmise de către C. O., au efectuat mai multe tranzacții de retragere frauduloasă a numerarului prin metoda „Transaction Reversal Fraud” de la bancomatele din Marea Britanie, restricționând accesul la datele informatice și împiedicând funcționarea sistemelor informatice ale bancomatelor. În rezultat, au fost cauzate daune în proporții mari [20]. Observăm că, în acest caz, împiedicarea funcționării unor sisteme informatice (și anume – a unor bancomate din Marea Britanie) este precedată de accesarea ilegală a acestor sisteme informatice. Mai mult, această împiedicare a funcționării unor sisteme informatice a cauzat daune în proporții mari. Cu toate acestea, lipsește temeiul aplicării art. 259 CP RM. Prezența scopului special (și anume – a scopului de a obține un beneficiu material) face ca art. 260⁶ CP RM să fie privit în atare condiții ca normă specială față de art. 259 CP RM. În virtutea regulii stabilite la art. 116 CP RM, într-un asemenea caz, aplicarea art. 260⁶ CP RM exclude aplicarea art. 259 CP RM.

Concluzii

Distrugerea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra informației computerizate, care exclude restabilirea ei ulterioară, indiferent de mijloacele și procedeele aplicate. Distrugerea informației computerizate nu poate presupune ștergerea sau eliminarea acestei informații.

Deteriorarea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra informației computerizate, ce are ca efect pierderea în parte sau pentru un anumit timp a calităților utile ale acesteia. Ca și distrugerea informației computerizate, deteriorarea informației computerizate nu poate presupune ștergerea sau eliminarea acestei informații.

Modificarea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra informației computerizate, ce implică schimbarea conținutului, formei sau aspectului acesteia.

Blocarea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra informației computerizate, ce are ca efect restricționarea totală sau parțială a accesului victimei la informația computerizată.

Copierea informației computerizate, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune reproducerea informației computerizate într-un alt calculator, pe un alt suport material de informație, într-un alt sistem informatic sau într-o altă rețea informatică.

Dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, ca modalitate normativă a acțiunii adiacente din cadrul faptei prejudiciabile prevăzute la art. 259 CP RM, presupune o asemenea influențare asupra calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice, care implică scoaterea din funcțiune – permanentă sau temporară – a acestora.

Referințe:

1. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3.
2. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu (Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0.
3. BARBĂNEAGRĂ, A., BERLIBA, V., BÎRGĂU, M. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub red. lui A. Barbăneagră*. Chișinău: ARC, 2003. 836 p. ISBN 9975-61-291-1.
4. SOLTAN, V. *Infrațiunile informatice (art. 259-261¹ Cod penal)*. În: *Procuratura Republicii Moldova. Buletin informativ*, 2010, nr. 15, p. 38-43. [Accesat la 11.07.2022] Disponibil: <http://procuratura.md/file/BULETIN%20VIRTUAL%202015.pdf>
5. BORODAC, A. *Manual de drept penal. Partea specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8.
6. MOȚOC, C., GÎRLA, L. Protecția juridico-penală a secretului profesional prin prisma incriminărilor prevăzute la art. 178, 259, 260¹, 260² CP RM. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*, Seria „Științe Sociale”, 2020, nr. 3, p. 139-151. ISSN 1814-3199.
7. ГЫРЛА, Л. Г., ТАБАРЧА, Ю. М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 2*. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 592 p. ISBN 978-9975-4158-2-8.
8. ЛАЗАРЕВА, Н. Уголовно-правовая характеристика преступлений в области информатики и электросвязи. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis”*. Seria „Științe sociale”. Chișinău: USM, 2007, nr. 6, p. 133-141. ISSN 1814-3199.
9. *Convention on Cybercrime*. [Accesat la 11.07.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/1680081561>
10. *Explanatory Report to the Convention on Cybercrime*. [Accesat la 11.07.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/16800cce5b>

11. ZLATI, G. Legitima apărare și starea de necesitate în domeniul criminalității informatice (I). În: *Dreptul*, 2015, nr. 4, p. 145-172. ISSN 1018-0435.
12. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 11.06.2019. Dosarul nr. Ira-445/2019* [Accesat la 12.07.2022] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=13789
13. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 25.06.2014. Dosarul nr. Ira-1113/2014.* [Accesat la 12.07.2022] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=2653
14. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 05.08.2020. Dosarul nr. Ira-1508/2020.* [Accesat la 12.07.2022] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=16547
15. КУРБАHOB, Г. С. О. Объективная сторона преступления, связанного с неправомерным доступом к компьютерной информации. În: *Правовая информатика*, 2013, № 4, p. 17-20. ISSN 1994-1404.
16. BRÎNZA, S., STATI, V. „Sexting”, „sextorsion”, „revenge porn”: fenomene reflectate în Codul penal al Republicii Moldova? În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”, Seria „Științe Sociale”*, 2021, nr. 3, p. 3-17. ISSN 1814-3199.
17. ДВОРЕЦКИЙ, М. Ю. Проблемы толкования терминов при квалификации преступлений по ст. 272 Уголовного кодекса РФ. În: *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки*, 2013, № 12, p. 527-532. ISSN 2782-5825.
18. Codul penal al României din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
19. BODORONCEA, G., CIOCLEI, V., LEFTERACHE, L. V. et al. *Codul penal: comentariu pe articole*. București: C.H. Beck, 2014. 902 p. ISBN 978-606-18-0408-5.
20. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 07.11.2018. Dosarul nr. Ira-1891/2018.* [Accesat la 12.07.2022] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12288

Date despre autor:

Alexandru STRÎMBEANU, doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: avocatstrimbeanu@yahoo.ro

ORCID: 0000-0002-7746-6541

Prezentat la 24.10.2022

CZU: 349.22:331.102.1:004

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_20](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_20)

SCURTE CONSIDERAȚII PRIVIND UTILIZAREA SEMNĂTURII ELECTRONICE ÎN CADRUL RAPORTURILOR JURIDICE DE MUNCĂ

*Tatiana MIHAILOV**Universitatea de Stat din Moldova*

Legislația națională a muncii a fost suplinită pentru prima oară în anul 2020 cu prevederi normative care permit utilizarea semnăturii electronice avansat calificate în vederea încheierii, modificării și încetării contractului individual de muncă privind munca la distanță. Apariția unor astfel de reglementări a fost dictată de pandemie și de necesitatea imperativă de a trece derularea nemijlocită a raporturilor contractuale de muncă în alt loc decât cel care era organizat de angajator. Ca și consecință a acestor procese, s-a semnalat importanța existenței posibilității utilizării semnăturii electronice și a schimbului de documente electronice în cadrul raporturilor de muncă.

Cuvinte-cheie: *semnătură electronică, semnătură electronică avansată, semnătură electronică calificată, contract individual de muncă privind munca la distanță.*

BRIEF CONSIDERATIONS ON THE USE OF ELECTRONIC SIGNATURES IN LEGAL EMPLOYMENT RELATIONSHIPS

The national labor legislation was supplemented for the first time in 2020 with regulatory provisions allowing the use of advanced qualified electronic signatures for the conclusion, amendment and termination of individual employment contracts relating to telework. The advent of such regulations was dictated by the pandemic and the imperative need to move the undirected performance of contractual employment relations to a place other than the one organized by the employer. As a consequence of these processes, the importance of the possibility of using electronic signatures and the exchange of electronic documents in employment relationships has been highlighted.

Keywords: *electronic signature, advanced electronic signature, qualified electronic signature, individual employment contract concerning telework.*

Chiar dacă la momentul actual, pandemia - care a generat trecerea masivă a raporturilor de muncă în regim de muncă la distanță, este în declin, totuși părțile contractuale pledează în continuare pentru păstrarea în mod integral sau parțial, a muncii la distanță, în domeniile în care aceasta este posibilă, datorită avantajelor, de ordin economic și social, pe care acest tip de muncă le poartă atât pentru angajatori, cât și pentru salariați. În acest context, este salutabilă introducerea noilor reglementări în Codul Muncii al Republicii Moldova în vederea acordării posibilității subiecților raportului juridic de muncă de a semna anumite acte din domeniul administrării resurselor umane cu utilizarea semnăturii electronice sau prin schimbul de documente electronice. Totodată, la momentul actual, Codul Muncii nu are reglementări concrete privind mecanismul de implementare a semnăturii electronice în mod practic, ceea ce generează apariția unui șir de probleme.

În conformitate cu art.56 alin.(3) din Codul Muncii „contractul individual de muncă se semnează de către părți:

a) fie cu semnătură olografă – în două exemplare, dintre care un exemplar se înmânează salariatului, iar celălalt se păstrează la angajator;

b) fie cu semnătură electronică avansată calificată – în cazul în care părțile contractului individual de muncă au convenit încheierea acestuia prin schimb de documente electronice” [1].

Analiza acestei norme legale ne permite a elucida câteva aspecte importante ce urmează a fi respectate, astfel încât semnarea electronică a contractului individual de muncă să producă efecte juridice. În primul rând, la încheierea contractului individual de muncă poate fi utilizată doar semnătura electronică avansat calificată, și nu un alt tip de semnătură electronică. În acest sens, potrivit art. 4 alin. (4) din Legea privind semnătura electronică și documentul electronic „semnătura electronică avansată calificată este o semnă-

tură electronică care îndeplinește toate cerințele semnăturii electronice avansate necalificate (face trimitere exclusiv la semnatar, permite identificarea semnatarului, este semnată prin mijloace controlate exclusiv de semnatar și este legată de datele la care se raportează, astfel încât orice modificare ulterioară a acestor date poate fi modificată) și, suplimentar: se bazează pe un certificat calificat al cheii publice emis de un prestator de servicii de certificare acreditat în domeniul aplicării semnăturii electronice avansate calificate; este creată prin intermediul dispozitivului securizat de creare a semnăturii electronice, indiferent de amplasarea fizică a acestuia, și se verifică securizat cu ajutorul dispozitivului de verificare a semnăturii electronice și/sau al produsului asociat semnăturii electronice, care dispune de confirmarea corespunderii cu cerințele prevăzute de lege” [2].

La 10 decembrie 2022 Legea privind semnătura electronică și documentul electronic a fost abrogată prin intrarea în vigoare a Legii privind identificarea electronică și serviciile de încredere. În această lege nouă nu mai întâlnim un astfel de tip de semnătură electronică cum este semnătura electronică avansată calificată, ci întâlnim două tipuri distincte de semnături electronice cum sunt semnătura electronică avansată pe de o parte, și semnătura electronică calificată pe de altă parte.

În conformitate cu art.23 din Legea privind identificarea electronică și serviciile de încredere „semnăturile electronice avansate și sigiliile electronice avansate întrunesc cumulativ următoarele cerințe: fac trimitere exclusiv la titular; permit identificarea titularului; sunt create utilizând date de creare a semnăturilor electronice sau utilizând date de creare a sigiliilor electronice, pe care semnatarul sau, respectiv, creatorul sigiliului electronic le poate utiliza cu un nivel sporit de încredere, exclusiv sub controlul acestuia; sunt legate de datele la care se raportează, astfel încât orice modificare ulterioară a acestor date poate fi detectată” [3].

Analiza conținutului articolului redat anterior comparativ cu dispozițiile art. 4 alin. (3) din Legea privind semnătura electronică și documentul electronic ne permite a concluziona că, la momentul actual, legiuitorul a substituit semnătura electronică avansată necalificată cu semnătură electronică avansată, diferența fiind doar în denumire, în esență ambele tipuri de semnături producând aceleași efecte juridice.

Potrivit art.24 din Legea privind identificarea electronică și serviciile de încredere „semnăturile electronice calificate și sigiliile electronice calificate întrunesc toate cerințele semnăturilor electronice sau, respectiv, a sigiliilor electronice avansate, precum și, suplimentar: se bazează pe un certificat calificat al cheii publice emis de un prestator de servicii de încredere calificat; se creează prin intermediul dispozitivului de creare a semnăturilor electronice sau a sigiliilor electronice și se verifică cu ajutorul dispozitivului de verificare a semnăturilor electronice sau a sigiliilor electronice și/sau al produsului, care dispune de confirmarea corespunderii cu cerințele prevăzute de lege” [3].

Deci, la momentul actual, urmare a modificărilor legislative introduse, și în vederea evitării confuziilor, urmează a fi modificate și prevederile din Codul Muncii, în vederea substituirii sintagmei de semnătură electronică avansată calificată cu sintagma semnătura electronică calificată, drept tip de semnătură necesară în vederea încheierii contractului individual de muncă.

O altă condiție necesară a fi respectată pentru ca părțile să poată semna electronic un contract individual de muncă este cea cu privire la existența prealabilă a acordului de voință a viitorului salariat în acest sens. Angajatorul în acest caz, pentru a avea un mijloc de probă, solicită de la salariat un acord semnat olograf în vederea utilizării semnăturii electronice la încheierea contractului individual de muncă.

De asemenea, semnarea electronică a unui contract individual de muncă este posibilă doar în cazul în care viitorul salariat dispune de această semnătură electronică calificată. Totodată, în cazul în care angajatorul insistă asupra utilizării semnăturii electronice calificate atât la încheierea contractului individual de muncă, cât și ulterior, în cadrul derulării raportului de muncă, iar salariatul nu dispune de această semnătură electronică calificată, apare întrebarea cine va suporta cheltuielile de obținere a acestei semnături pentru salariat și dacă există posibilitatea legală de a-l atrage la aceste cheltuieli pe angajator. Codul Muncii al Republicii Moldova nu oferă un răspuns univoc în acest sens, așa că părțile contractuale pot conveni între ele cine va suporta aceste cheltuieli.

Ca urmare a celor menționate, considerăm necesară introducerea la nivel legislativ a obligației angajatorului de a suporta cheltuielile necesare obținerii pentru salariații săi a semnăturilor electronice calificate. În cazul când salariatul refuză utilizarea semnăturii electronice în cadrul raportului de muncă angajatorul nu îl poate obliga în acest sens.

Analiza prevederilor art. 48, art. 56, art. 68, art. 292³, art. 292⁵ din Codul Muncii al Republicii Moldova ne permite a menționa faptul că la momentul actual legislația națională a muncii prevede expres doar posibilitatea încheierii, modificării și încetării contractului individual de muncă tipic și a celui privind munca la distanță cu utilizarea semnăturii electronice calificate, nu și suspendării acestuia. Așadar, logica juridică a legiuitorului în acest sens nu este clară, deoarece poate duce la întreprinderi contrare, cum ar fi spre exemplu: suspendarea poate fi făcută doar cu utilizarea exclusivă a semnăturii olografe sau pentru suspendare e suficientă semnătura electronică avansată și nu necesită semnătură calificată. Atâta timp, cât nu o să avem o reglementare univocă în acest caz, nici practica nu va fi uniformă.

În acest sens, cu titlu de comparație, putem analiza art. 16 alin. (1²) din Codul Muncii al României, care prevede că „părțile pot opta să utilizeze la încheierea, modificarea, suspendarea, sau, după caz, la încetarea contractului individual de muncă semnătura electronică avansată sau semnătura electronică calificată” [4]. Considerăm necesară introducerea unei astfel de norme juridice în Titlul III din Codul Muncii al Republicii Moldova, deoarece, în primul rând, ar permite utilizarea semnăturii electronice la toate etapele de derulare a unui raport juridic de muncă (încheiere, modificare, suspendare, încetare), în al doilea rând, fiind o normă generală, ar putea fi transpusă spre aplicare și în cazul raporturilor juridice de muncă atipice, și, într-un final, considerăm necesară oferirea posibilității subiecților raportului juridic de muncă de a alege tipul de semnătură electronică aplicat, fie semnătura avansată, fie cea calificată. Totodată, trebuie să ținem cont și de faptul că la încheierea, modificarea, suspendarea sau încetarea contractului individual de muncă, părțile contractante trebuie să utilizeze același tip de semnătură, respectiv semnătura olografă sau semnătura electronică.

Codul muncii al Republicii Moldova a fost completat, de asemenea, cu prevederi legislative care acordă dreptul angajatorului de a aduce la cunoștință salariatului deciziile sale fie personal sub semnătură, fie printr-o altă modalitate care permite confirmarea recepționării/înștiințării.

Astfel, în conformitate cu prevederile art. 1 din Codul Muncii „se consideră că recepționarea/înștiințarea este confirmată după îndeplinirea cel puțin a uneia dintre următoarele condiții, oricare dintre acestea fiind îndeplinită mai întâi:

- a) notificarea este predată destinatarului;
- b) notificarea este predată la adresa poștală indicată de destinatar în acest scop ori, în lipsa acesteia, la sediul destinatarului persoană juridică sau la domiciliul destinatarului persoană fizică;
- c) notificarea este transmisă prin poșta electronică sau prin alt mijloc de comunicare individuală, când poate fi accesată de către destinatar, inclusiv potrivit regulilor de expediere și recepționare a documentului electronic prevăzute de legislație;
- d) notificarea este pusă în orice alt fel la dispoziția destinatarului într-un loc și într-un mod care fac posibil, în mod rezonabil, accesul destinatarului fără întârziere” [1].

La fel, legislația muncii nu prevede expres nici posibilitatea utilizării semnăturii electronice pe alte tipuri de acte din domeniul administrării resurselor umane, cum ar fi spre exemplu: regulamentul intern al unității, fișa de instruire în domeniul securității și sănătății la locul de muncă, acordul salariatului cu privire la prelucrarea datelor cu caracter personal etc. În acest sens, conducându-ne după principiul ceea ce nu este expres interzis este permis, considerăm posibilă semnarea acestor documente cu utilizarea semnăturii electronice, alegerea tipului concret de semnătură electronică ce urmează a fi aplicat fiind lăsat la discreția părților contractuale.

Totodată, pentru a crea o practică uniformă de utilizare a semnăturilor electronice în cadrul derulării raporturilor juridice de muncă, considerăm necesară aprobarea fie la nivel centralizat în Codul Muncii, fie la nivel local, în regulamentele interne ale unității, a procedurii concrete de utilizare a acestor tipuri de semnături electronice.

Concluzii

Apariția la nivel legislativ a posibilității legale de utilizare a semnăturii electronice calificate în vederea încheierii și modificării contractului individual de muncă este un pas important, dar insuficient pentru digitalizarea acestui sector. Fără a avea o reglementare detaliată și fără univoc, a modului de utilizare a semnăturilor electronice în cadrul raporturilor de muncă, riscăm să creăm mai multe provocări decât beneficii atât pentru anagajatori, cât și pentru salariați.

Referințe:

1. Codul Muncii al Republicii Moldova, nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 159-162.
2. Legea privind semnătura electronică și documentul electronic, nr. 91 din 27.06.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 174-177.
3. Legea privind identificare electronică și serviciile de încredere, nr. 124 din 19.05.2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 170-176.
4. Codul Muncii al României, nr. 53 din 24.01. 2003. În: *Monitorul Oficial al României*, 2011, nr. 345.

Date despre autor:

Tatiana MIHAILOV, doctor în drept, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova; avocat, Uniunea Avocaților din Republica Moldova.

E-mail: mihailov.tatiana@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4527-3144

Prezentat la 15.12.2022

CZU: 343.352.4:341.176(4)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_21](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_21)

OPINII REFERITOR LA ÎMBOGĂȚIREA ILICITĂ. PERSPECTIVE DE APLICABILITATE ÎN RAPORT CU OPINIA COMISIEI DE LA VENEȚIA

Petru VÎRLAN, Florin ZAGAICAN

Universitatea de Stat din Moldova

Infrațiunea de îmbogățire ilicită a fost subiect de examinare la Curtea Constituțională a Republicii Moldova (în continuare Curtea) pe diverse motive invocate de către subiecții de drept, cu privire la pretinsa neconstituționalitate a unor sintagme din dispoziția incriminată în Codul Penal al Republicii Moldova (în continuare CP). Dat fiind actualitatea apariției opiniei Comisiei de la Veneția am considerat această lucrare drept un „apropo” prin care să exprimăm opiniile în baza unor fundamente juridice bine argumentate, precum și prin prisma deciziilor Curții fiind focusate asupra argumentelor Opiniei Comisiei în raport cu argumentele Curții. În urma consultării Opiniei precum și a cadrului legal existent în vigoare în Republica Moldova, am propus modificarea dispoziției a componentei de infrațiune îmbogățire ilicită.

Cuvinte-cheie: *îmbogățire ilicită, constituțional, Comisie, principii, Curtea, comentariu, sesizare, opinie.*

OPINIONS REGARDING ILLEGAL ENRICHMENT. PERSPECTIVES OF APPLICABILITY IN RELATION TO THE OPINION OF THE VENICE COMMISSION

The crime of illicit enrichment was the subject of examination at the Constitutional Court of the Republic of Moldova (hereinafter the Court) on various grounds invoked by the legal subjects, regarding the alleged unconstitutionality of some phrases in the incriminated provision in the Criminal Code of the Republic of Moldova (hereinafter CP). Given the topicality of the appearance of the opinion of the Venice Commission, we considered this work as a „by the way” through which to express opinions based on well-argued legal foundations as well as through the prism of the Court’s decisions, being focused on the arguments of the Commission’s Opinion in relation to the arguments of the Court. Moreover, following the consultation of the Opinion as well as the legal framework in force in the Republic of Moldova, we proposed to modify the provision of the crime component of illicit enrichment.

Keywords: *illicit enrichment, constitutional, Commission, principles, Court, comment, referral, opinion.*

Datorită aderării Republicii Moldova (RM) la Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției, adoptată la New York la 31 octombrie 2003 și semnată de RM la 28 septembrie 2004, prin art. 20 „*Sub rezerva Constituției sale și a principiilor fundamentale ale sistemului său juridic, fiecare stat parte are în vedere să adopte măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc a fi necesare pentru a atribui caracterul de infrațiune, în cazul în care actele au fost săvârșite cu intenție, îmbogățirii ilicite, adică o mărire substanțială a patrimoniului unui agent public pe care acesta n-o poate justifica rezonabil în raport cu veniturile sale legitime*” [1] s-a dat undă verde instituirii diferitor mecanisme juridice destinate de a combate corupția, în deosebi nu doar pentru RM, dar și alte state din Comunitatea Statelor Independente aflate în curs de dezvoltare.

Odată instituit, prin legea nr. 326 din 23.12.2013 [2] în Art. II pct. 12 CP al RM s-a completat cu un mijloc de *ultima ratio* în cazul determinării îmbogățirii ilicite în privința unor subiecți speciali. Astfel, în acord, cu pct. 59 al Opiniei Comisiei: *infrațiunea de îmbogățire ilicită ar putea constitui o măsură de ultim resort (ultima ratio) pentru sistemul de justiție penală în vederea sancționării unei conduite care a condus la creșterea averii funcționarului* [3]. Din această perspectivă, deducem faptul că argumentul dat este în măsură de concordanță și cu scopul legii penale stipulat în art. 2 alin. (1) de *a apăra, împotriva infrațiunilor, persoana, drepturile și libertățile acesteia, proprietatea, mediul înconjurător, orînduirea constituțională, suveranitatea, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, pacea și securitatea omenirii, precum și întreaga ordine de drept* [4, art. 2]. Susținem această idee, deoarece pedeapsa prin legea penală este cea mai dură pedeapsă aplicată unei persoane în raport cu alte tipuri de răspunderi,

cum ar fi cea civilă, contravențională sau altele prevăzute de lege.

Principiul ne bis in idem

Întrebarea firească este dacă se încalcă sau nu se încalcă acest principiu? Cu referire la pct. 54 din Opinie, Comisia a regresat competența Curții de stabilire dacă și în ce măsură se încalcă acest principiu. În așa mod, Curtea trebuie să evalueze dacă existența unei achitări sau condamnări pentru fapta generatoare de venituri ilicite (mita sau spălarea de bani, după cum sugerează reclamanții) și inițierea procedurilor pentru infracțiunea prevăzută de art. 330² din CP este contrară principiului ne bis in idem [5, pct. 54].

Cu referire la aceasta, consultând practica judiciară existentă pe segmentul condamnării subiecților pasibili de răspundere penală, identificăm o sentință definitivă și irevocabilă care prezintă interes și anume „În perioada de timp ianuarie 2017 – iulie 2018 C.S., activând în calitate de șef al Secției Radiologie și Tomografie Computerizată a Instituției Medical Sanitar Publice - numit în această funcție prin ordinul nr. xx din 01.12.1988, fiind astfel persoană publică conform art. 123 din Codul penal, aflându-se în biroul de serviciu, acționând împreună și de comun acord cu mai mulți angajați, folosind intenționat situația de serviciu, manifestată prin folosirea ilicită, din interes material, precum și în interesul terțelor persoane, a bunurilor publice puse la dispoziție pentru exercitarea funcției și profesiei, percepea sistematic de la pacienți, inclusiv cei asigurați medical, sume de bani care variau între 950 – 5400 lei, cu ne reflectarea (neîncasarea) în nici un mod sau reflectarea (încasarea) parțială a plăților obligatorii în casieria IMSP, fiind condamnat potrivit art. 84 CP, pentru concurs de infracțiuni prin cumul parțial al: a) pedepsei stabilite pentru comiterea infracțiunii prevăzute de art. 42 alin. (2), 327 alin. (2) lit. b1), c) CP, și b) pedepsei stabilite pentru comiterea infracțiunii prevăzute de art. 330² alin. (1) CP Cod Penal” [6]. În acest caz, cu toate că drept izvor de drept în sistemul romano-germanic nu regăsim precedentul judiciar, totuși această condamnare este la moment unică în RM, și o să reiterăm - definitivă și irevocabilă. Din acest exemplu concluzionăm, deci în primul rând, că instanța a stabilit pedeapsa pentru două infracțiuni, și care se află în concurs, prima fiind infracțiunea prevăzută la art. 327 sub denumirea generică abuzul de putere sau abuzul de serviciu [7, art. 327]. precum și cea pe care o accentuăm - infracțiunea de îmbogățire ilicită. În al doilea rând, că la baza condamnării există infracțiunea predicat, despre care și vom relata în baza unui alt argument al Curții.

Potrivit pct. 56, în cazul în care alte proceduri – inițiate deja – conduc la o achitare sau la o condamnare, ar trebui să se analizeze dacă inițierea unui al doilea set de proceduri (fie pentru faptele care au generat venituri ilicite, fie pe baza articolului 330² din CP, în funcție de circumstanțele particulare) vizează fapte identice sau fapte de aceeași natură cu cele din primul set de proceduri [8, pct. 56]. Cu o condiție se menționează că numai în cazul în care această analiză oferă o concluzie afirmativă, principiul ne bis in idem interzice inițierea celui de-al doilea set de proceduri sau obligă încetarea procedurii respective dacă a fost deja inițiată. Aceste chestiuni presupun o analiză de la caz la caz. Cu această referire, constatăm o trimitere la unul din principiile de bază ale dreptului penal - principiul individualizării răspunderii penale și pedepsei penale care spune că nimeni nu poate fi supus de două ori urmării penale și pedepsei penale pentru una și aceeași faptă. Raportând această prevedere la speța analizată, constatăm că instanța a considerat drept corectă calificarea organului de urmărire penală în limitele prevăzute de legislația penală, compilând cele două infracțiuni, prima generând un venit ilicit, care în consecință a generat o agonisire a unor bunuri în mod ilicit.

Necesitatea prezenței unei infracțiuni predicat

Comisia a venit inclusiv cu sugestia precum că nici acuzarea, nici instanța de judecată nu sunt obligate să stabilească sursa din care provin bunurile și să constate comiterea unei infracțiuni, în raport cu un studiu comparat [9]. În consecință, natura infracțiunii, elementele constitutive – *actus reus* și *mens rea* – diferă în mod substanțial de *corpus delicti* al mitei, al spălării banilor sau de alte infracțiuni înrudite. Ne raliem opiniei Comisiei, potrivit căreia și scopul dispozițiilor privind *îmbogățirea ilicită* în evitarea impunității în situațiile în care organele de anchetă au efectuat o investigație amănunțită în privința originii averii nejustificate, dar nu s-a putut stabili o infracțiune subiacentă pe baza standardului de probă relevant, pentru că de altfel incriminarea îmbogățirii ilicite își pierde sensul.

Spre final, în pct. 54 Comisia constată că este de competența Curții evaluarea existenței unei achitări sau condamnări pentru fapta generatoare de venituri ilicite și inițierea procedurilor pentru infracțiunea de îmbogățire ilicită este sau nu contrară principiului ne bis in idem.

Prezumția licită a bunurilor

În art. 46 alin. (3) din Constituția RM se indică expres că *averea dobândită licit nu poate fi confiscată. Caracterul licit al dobândirii se prezumă* [10]. Există și o hotărâre a Curții în acest sens [11], subiectul care a declarat pretinsa neconstituționalitate a acestor prevederi, printre altele, în pct. 27 a considerat că normele privind confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită încalcă prezumția caracterului licit al dobândirii proprietății și acest fapt duce la inversarea sarcinii probației, astfel încât inculpatul urmează să își demonstreze nevinovăția, adică caracterul licit al averii. Cu toate acestea, *Curtea a recunoscut constituționale prevederile din Codul penal și Codul de procedură penală referitoare la măsura de siguranță – confiscarea extinsă - și la componența de infracțiune – îmbogățirea ilicită.*

Potrivit Comisiei, *nu se pune în discuție o inversare a sarcinii probei comiterii infracțiunii de îmbogățire ilicită, care îi revine pe deplin anchetei, ci mai degrabă că sarcina învinutului să infirme unul sau mai multe dintre elementele materiale constitutive ale infracțiunii menționate, cum ar fi originea ilicită a averii sau a venitului sau a activelor și/sau pretinsul drept de proprietate asupra bunurilor* [12, pct. 19]. Opinia Comisiei este similară cu cea a Curții. Atât timp cât există această prezumție consacrată în legea supremă a RM - garant al suveranității statului, organul de urmărire penală trebuie să efectueze toate acțiunile necesare și în limitele legale, ca să probeze caracterul ilicit al bunurilor deținute de către o persoană, a căror acțiuni se întemeiază pe o bănuială rezonabilă [13, art. 6]. că a comis infracțiunea sub denumirea generică de îmbogățire ilicită.

Neretroactivitatea legii penale

În art. 4 din Constituția Republicii Moldova, se menționează că este indispensabilă legătura între dispozițiile constituționale și respectarea drepturilor omului: dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte [14, p. 5]. Tot aici, în art. 22 *nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos.* Mai mult, în art. 10 alin. (2) se prevede că legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni nu are efect retroactiv [15, art. 10]. Art. 7 pct. 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) relatează că *nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia o infracțiune potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât cea aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii* [16, p. 10].

Accentuăm și un fragment din Opinie, *„nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos. Referitor la neretroactivitatea legii penale, articolul 330² din Codul penal a intrat în vigoare în decembrie 2013. Nu se poate deduce din normă faptul că s-a dorit aplicarea ei și pentru deținerea bunurilor obținute în mod ilegal înainte de intrarea ei în vigoare”* [17, pct. 41].

Deci este sesizabil că Curtea a greșit cu referirea la intrarea în vigoare a acestor modificări din lege pentru că infracțiunea de îmbogățirea ilicită și-a început forța juridică abia din 25 februarie 2014 la momentul publicării în Monitorul Oficial [18], însă cu toate acestea esența este evidentă și ar fi denaturat să se interpreteze extensiv defavorabil și în mod abstract legea penală.

Suprapunere între Legea nr. 132 din 17 iunie 2016 cu privire la Autoritatea Națională de Integritate și Codul Penal, inclusiv Codul de Procedură Civilă

Se constată că normele ce reglementează instituția îmbogățirii ilicite precum și confiscării acesteia se suprapun, astfel confiscarea extinsă dublează confiscarea averii nejustificate în folosul statului, procedură prevăzută și de legea nr. 132 din 17 iunie 2016, [19] precum și articolele 278¹-278² din Codul de procedură civilă al RM [20]. Subsecvent, dacă inspectorul de integritate constată că între averea dobândită în timpul exercitării mandatelor, a funcției publice sau de demnitate publică și veniturile obținute și cheltuielile realizate în aceeași perioadă există o diferență substanțială (în sensul art. 2 din Legea nr. 133 din 17 iunie 2016 [21] - diferență care depășește 20 de salarii medii lunare pe economie), acesta emite un act prin care constată încălcarea regimului juridic al declarării averii și intereselor personale și se adresează în instanța de judecată în vederea încasării în folosul statului a valorii averii nejustificate sau a confiscării acesteia [22, p. 8]. Este important că, în perioada anilor 2016-2021, au fost emise 25 de acte prin

care s-a constatat diferența vădită în valoare de 8.019.527,96 MDL și/sau diferența substanțială/caracterul nejustificat al averii în valoare de 22.406.231,56 MDL [23, p. 3] spre deosebire de doar două condamnări, dintre care una cu confiscare, iar alta nu este definitivă fiind pendinte la Curtea de Apel Chișinău, sentința în instanța de fond fiind pronunțată din 3 septembrie 2021 [24], cu toate că există prezumția de nevinovăție și este absolut eronat să considerăm vinovată persoana atât timp cât nu există o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă.

În cele din urmă, revizuirea normelor privind îmbogățirea ilicită ar trebui să se efectueze în coroborare cu revizuirea normelor privind confiscarea averii nejustificate și instituției de confiscare extinsă. În așa mod, sugerăm legiuitorului de a stabili o funcționare armonioasă a acestor prevederi legale și evitarea suprapunerii lor.

Concluzii

1. Așa cum am menționat în introducere, drept *lege ferenda*, oferim o sugestie ca să fie aplicabilă cu scopul său inițial propus de către Convenția Națiunilor Unite cu privire la corupție din 2003, infracțiunea de îmbogățire ilicită să fie supusă modificărilor, obiectul țintă fiind dispoziția acestei fapte, ne referim anume la „deținerea de către o persoană cu funcție de răspundere sau de către o persoană publică, personal sau prin intermediul unor terți, a bunurilor în cazul în care valoarea acestora depășește substanțial mijloacele dobândite fără o explicație ca atare în raport cu veniturile licite”.

Doar în așa mod, credem, va fi posibilă operarea răspunderii penale chiar dacă este imposibilă dovedirea actelor precedente datorită cărora s-au generat bunurile licite, dat fiind dificultatea de a constata în baza probelor, că bunurile nu aveau cum să fie obținute licit. De la implementarea acestei infracțiuni fiind deja un termen de 8 ani, constatăm că în prezent există un număr impunător de cauze penale pornite, dar fără un final de încetare sau clasare a urmăririi penale, precum și cauze pendinte de condamnare sau achitare.

2. Esența îmbogățirii ilicite care în sine este mai degrabă o pârghie pentru a condamna o persoană pentru că deține bunuri atunci când nu poți demonstra însuși actul de corupție (spre ex. cum este practica în RM la organizarea unor evenimente, eventual cumetrii, nunți în care invitații pot fi inclusiv persoane atât de bună credință, cât și persoane care au fost liberați de atragere la răspundere penală, civilă de către un judecător care și este organizatorul acestui eveniment, primește o sumă de bani de la acea persoană și care la prima vedere este pur și simplu un obicei tradițional practicat la poporul moldovenesc, pe când de fapt, acesta îi sporește activul patrimonial pentru că l-a lipsit de pedeapsă în virtutea funcției sale) pe care noi trebuie să o valorificăm în lupta împotriva criminalității.

3. Constituția RM nu este un impediment pentru aplicarea corectă a articolului 330² din CP. În sens opus, Constituția stabilește garanții și drepturi inerente unui proces penal echitabil, autorităților competente (și, în mod special, instanțelor de judecată) le revine sarcina de a asigura în fiecare caz particular ca drepturile garantate de Constituție, precum și de tratate și convenții internaționale să fie practice și efective, nu teoretice sau iluzorii, dar în același timp, și sarcina aplicării legislației interne.

Referințe:

1. *Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției, adoptată la New York la 31 octombrie 2003.* Disponibil: https://www.cna.md/public/files/conventia_onu_ro.pdf
2. Legea nr. 326 din 23.12.2013 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. Publicată la 25.02.2014 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 47-48.
3. Dornbierer, A., 2021. *Illicit Enrichment: A Guide to Laws Targeting Unexplained Wealth*. Basel: Basel Institute on Governance.
4. Codul penal al Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129.
5. Opinia comună amicus curiae a Comisiei de la Veneția și a Biroului OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (OSCE/ODIHR) privind infracțiunea de îmbogățire ilicită, Strasbourg, 2022.
6. *Sentința Judecătorească Chișinău, sediul Buiucani din 12 iunie 2019, Dosar nr. 12-1-1426-11012019.* Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integratiun/pdf/98871374-5d97-e911-80d7-0050568b021b
7. *Ibidem*, p. 2.
8. *Ibidem*, p. 3.

9. Basel Institute on Governance, *Illicit Enrichment: A Guide to Laws Targeting Unexplained Wealth* (2021), Author: Andrew Dornbierer, Sub-section 1.3.2.
10. *Constituția Republicii Moldova. Publicată la 29.03.2016 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78 art. 140.* Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro#
11. *Hotărârea nr. 6 din 16.04.2015 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală (confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită).* Disponibil: <https://www.constcourt.md/cc-docview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=533>
12. *Ibidem*, p. 3.
13. Cod nr. 122 din 14.03.2003 Codul de procedură penală al RM.
14. COSTACHI, Gh., ENICOV, V. *Neretroactivitatea legii ca garanție de respectare a drepturilor omului, Legea și viața*, 14 noiembrie 2019. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4-9_8.pdf
15. *Ibidem*, p. 2.
16. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, Roma, 1950. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf
17. *Ibidem*, p. 3.
18. *Monitorul Oficial* Nr. 47-48 din 25.02.2014. Disponibil: <https://monitorul.gov.md/ro/search?keywords=&min=47&max=48&from=&to=> (acces cu abonament*)
19. Legea nr. 132 din 17 iunie 2016 cu privire la Autoritatea Națională de Integritate, Publicată la 30.07.2016 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 245-246 art. 511.
20. Cod nr. 225 din 30.05.2003 Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova*. Publicat la 03.08.2018 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 285-294 art. 436.
21. Legea nr. 133 din 17 iunie 2016 privind declararea averii și a intereselor personale. Publicată la 30.07.2016 în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 245-246 art. 513.
22. *Transparency International – Moldova, Sinteza nr. 1 privind punerea în aplicare a normelor privind îmbogățirea ilicită, Chișinău, 27 februarie 2022.* Disponibil: http://www.transparency.md/wpcontent/uploads/2022/02/TI_Moldova_Sinteza_1_Imbogatire_Illicita.pdf
23. *Transparency International – Moldova, Sinteza nr. 2 privind punerea în aplicare a normelor privind constatarea caracterului nejustificat al averii în Republica Moldova, 27 Februarie 2022.* Disponibil: http://www.transparency.md/wpcontent/uploads/2022/02/TI_Moldova_Sinteza_2_Avere_Nejustificat%C4%83.pdf
24. *Sentița Judecătorei Anenii Noi, sediul Bender din 03 septembrie 2021, Dosarul nr. 1-18191138-08-1-11102018 (1-51/2019).* Disponibil: https://jan.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/361bfd6d-2fa6-4bfa-8b3b-b4701b36679b.

Date despre autori:

Petru VÎRLAN, doctorand, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: v.petru15@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9416-1427

Florin ZAGAICAN, masterand, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: zagaican.f@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2894-587X

Prezentat la 21.11.2022

CZU: 347.921.8(478)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_22](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_22)

МОДЕЛЬ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ГАРАНТИРУЕМОЙ ГОСУДАРСТВОМ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА: НОРМАТИВНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Вадим СУХОВ

Молдавский государственный университет

Юридическая помощь является одним из условий справедливого судебного разбирательства. В некоторых случаях государства гарантируют ее предоставление, создавая финансируемые из бюджета системы предоставления такой помощи. Является очевидным, что существование этих систем невозможно без привлечения специалистов, способных предоставлять качественные юридические услуги. Причем, организация работы этих специалистов и порядок оказания ими гарантируемой государством юридической помощи могут быть совершенно разными. При этом каждая из используемых моделей может иметь свои преимущества и свои недостатки.

Модель предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, существующая в Республике Молдова, является смешанной. Она объединяет как недостатки, так и преимущества входящих в нее отдельных моделей, которые исследуются в данной статье. В результате исследования автор присоединяется к мнению специалистов о том, что существующая в Республике Молдова система юридической помощи, гарантируемой государством, является одной из самых гармоничных и открытых, имеющей широкую сеть поставщиков качественных юридических услуг.

Ключевые слова: доступ к правосудию, право на юридическую помощь, гарантируемая государством юридическая помощь, право на защиту, адвокат, параюрист.

MODEL PENTRU ACORADAREA ASISTENȚEI JURIDICE GARANTATE DE STAT ÎN REPUBLICA MOLDOVA: REGLEMENTAREA LEGALĂ ȘI PROBLEMELE DE FUNCȚIONARE

Asistența juridică este una dintre condițiile pentru un proces echitabil. În unele cazuri, statele garantează oferirea acesteia prin stabilirea de sisteme cu finanțare publică pentru acordarea unei astfel de asistențe. Este evident că existența acestor sisteme este imposibilă fără implicarea unor profesioniști capabili să ofere servicii juridice de calitate. Mai mult, organizarea muncii acestor specialiști și procedura de acordare a asistenței juridice garantate de stat de către aceștia pot fi complet diferite. Fiecare dintre modelele utilizate poate avea propriile sale avantaje și dezavantaje.

Modelul de asistență juridică garantată de stat care există în Republica Moldova este mixt și combină atât dezavantajele, cât și avantajele modelelor individuale incluse în el, care sunt obiecte de cercetare în acest articol. În urma studiului, autorul se alătură părerii experților că sistemul de asistență juridică garantată de stat existent în Republica Moldova este unul dintre cele mai armonioase și deschise, având o rețea largă de furnizori de servicii juridice de calitate.

Cuvinte-cheie: acces la justiție, dreptul la asistență juridică, asistență juridică garantată de stat, dreptul la apărare, avocat, para-jurist.

LEGAL REGULATION AND FUNCTIONING PROBLEMS OF STATE-GUARANTEED LEGAL AID MODEL IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Legal aid is one of the conditions for a fair trial. In some cases, states guarantee its provision by establishing publicly funded systems for providing such assistance. It is obvious that the existence of these systems is impossible

without the involvement of professionals capable of providing quality legal services. Moreover, the organization of the work of these specialists and the procedure for providing state-guaranteed legal assistance by them can be completely different. Each of the models used may have its own advantages and disadvantages.

The state-guaranteed legal aid model that exists in the Republic of Moldova is mixed. It combines both the disadvantages and advantages of the individual models included in it, which are explored in this article. Following the study, the author joins the experts' opinion that the state-guaranteed legal aid system existing in the Republic of Moldova is one of the most harmonious and open, with a wide network of quality legal service providers.

Keywords: *access to justice, the right to legal assistance, state-guaranteed legal assistance, the right to defense, lawyer, paralegal.*

Введение. Конституционное право человека на квалифицированную юридическую помощь принадлежит к институту основных прав и свобод человека, которые лежат в основе правового статуса личности. Данное право, с одной стороны, является одним из важнейших прав человека и гражданина, а с другой - гарантией соблюдения комплекса других прав личности [1, с. 18].

Бесплатная юридическая помощь является важной составляющей эффективной, гуманной и справедливой системы правосудия, которая опирается на принцип верховенства права. Эта помощь является государственной гарантией, необходимой для реализации других прав, включая право на справедливое судебное разбирательство и право на защиту [2, с. 44].

Существующие в мире национальные системы юридической помощи, гарантируемой государством, создавались независимо друг от друга, следуя своими собственными путями развития. Поэтому существует большое разнообразие вариантов предоставления юридических услуг в рамках этих систем, зависящее от имеющихся в стране ресурсов и возможностей, а также региональных и национальных традиций [3].

Исследователи выделяют следующие варианты предоставления юридической помощи, гарантируемой государством: контрактную модель, модель штатных защитников, модель назначенных адвокатов и смешанную модель, объединившую в себе элементы двух и более моделей [4].

Целью настоящей работы являются исследование и анализ модели предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, существующей в Республике Молдова, выявление ее положительных и отрицательных сторон.

Актуальность исследования диктуется растущим из года в год количеством предоставляемой субсидируемой государством юридической помощи, ростом бюджета системы юридической помощи, гарантируемой государством, а также озабоченностью ее качеством [5].

Методологическую основу исследования составили формально-юридический и формально-логический методы, а также сравнительный метод и метод обобщения.

Полученные результаты и обсуждение. Существующая в Республике Молдова система субсидируемой государством юридической помощи была создана Законом о юридической помощи, гарантируемой государством, № 198 от 26.07.2007 г. [6], который предусматривает смешанную модель предоставления бесплатных юридических услуг штатными адвокатами, юристами по контракту и адвокатами, назначенными *ex officio*.

Перед тем, как перейти к описанию каждой из этих моделей, следует отметить, что Закон Республики Молдова о юридической помощи, гарантируемой государством, подразделяет эту помощь на два вида: первичную и квалифицированную. К первичной юридической помощи данный закон относит «информирование о правовой системе Республики Молдова, действующих нормативных актах, правах и обязанностях субъектов права, способах реализации и пользования правами в судебном и внесудебном порядке; консультирование по правовым вопросам; помощь в составлении документов правового характера; иные формы помощи, не подпадающие под определение квалифицированной юридической помощи». Квалифицированная юридическая помощь, согласно Закона Республики Молдова о юридической помощи, гарантируемой государством, - это «предоставление юридических консультаций, представительство и/или защита в органах уголовного преследования, в судебных инстанциях по уголовным делам, делам об административных правонарушениях, гражданским или

административным делам, представительство в органах публичного управления». Предоставлять каждый из видов этой юридической помощи закон уполномочивает различных субъектов.

Первичная юридическая помощь. Согласно части (2) статьи 15 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, первичная юридическая помощь в соответствии с данным законом может предоставляться параюристами и общественными объединениями.

Предоставление первичной юридической помощи параюристами. Значение термина «параюрист» дается в статье 2 закона, согласно которой это «лицо, пользующееся заслуженным авторитетом в местном сообществе, имеющее неполное юридическое образование или полное высшее образование, не занимающееся адвокатской деятельностью и допущенное после прохождения специального обучения к предоставлению членам сообщества первичной юридической помощи за счет средств, предназначенных для предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, согласно положению о статусе и квалификации параюристов».

Статья 16 вышеназванного закона устанавливает, что параюристы осуществляют свою деятельность на основании положения, утвержденного Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством. Они могут объединяться в консультационные бюро. Обучение параюристов осуществляется Национальным советом за счет выделяемых для этого бюджетных средств и средств из других не запрещенных законом источников. Оплата услуг параюристов осуществляется за счет средств государственного бюджета и из других не запрещенных законом источников на основе договора сотрудничества, заключенного ими с территориальным бюро, в районе деятельности которого данные услуги предоставляются. Органы местного публичного управления могут обеспечивать параюристов необходимыми помещениями и материально-техническими средствами.

В соответствии с Положением о деятельности параюристов, утвержденным Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством [7], отбор параюристов для предоставления первичной юридической помощи, гарантируемой государством, осуществляется конкурсной комиссией путем выбора наиболее компетентного лица на основе открытой конкуренции и обеспечения прозрачности путем предоставления информации о проведении конкурса всем заинтересованным лицам. При этом деятельность параюриста не совместима с оплачиваемой деятельностью, осуществляемой в составе органов местной публичной власти; деятельностью государственного служащего; с любой другой оплачиваемой деятельностью без разрешения Национального совета, а также деятельностью, которая может нанести урон имиджу, престижу или интересам системы юридической помощи, гарантируемой государством.

Территориальный офис Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, в радиусе которого будут действовать отобранные параюристы, заключает с ними контракты, модель которых утверждена Национальным советом [8]. Размер вознаграждения, которое получают параюристы, установлен Решением Национального совета № 4 от 15 февраля 2013 года, и составляет брутто 1640 лей в месяц [9].

Часы приема параюриста устанавливаются согласно графику совместно с местным сообществом и не могут составлять менее 15 часов в неделю, равномерно распределенных минимум на три различных дня.

Как начальная, так и непрерывная подготовка параюристов обеспечивается Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством, согласно учебным программам начальной [10] и непрерывной [11] подготовки, утвержденным Национальным советом, из бюджетных средств, предоставленных для юридической помощи, гарантируемой государством, а также из средств, полученных из других, не запрещенных законом источников. Подготовка параюристов, организованная другими учреждениями, признается и аккредитуется только при наличии между Национальным советом и этим учреждением договора о сотрудничестве.

Параюристы обязаны уделять достаточное внимание процессу непрерывного самообучения. Ежегодно они должны проходить аккредитованные учебные курсы продолжительностью не менее сорока академических часов, совершенствуя свои знания и практические навыки.

Координация процесса предоставления параюристами первичной юридической помощи и кон-

троль за ее качеством осуществляются Национальным советом посредством Административного аппарата и его территориальных офисов.

С целью обеспечения качества предоставляемых параюристами услуг Национальный совет по юридической помощи, гарантируемой государством, утвердил Кодекс профессиональной этики параюриста [12] и Стандарты качества деятельности параюриста [13], а также обязал свои территориальные офисы периодически, но не реже одного раза в шесть месяцев подвергать деятельность параюристов мониторингу и комплексной оценке, основанных на объективных критериях, с целью выявления сильных и слабых сторон, рисков и возможностей в деятельности параюристов, и адаптации этой деятельности к потребностям лиц, нуждающихся в юридической помощи [14].

Кроме этого, территориальные офисы уполномочены рассматривать жалобы получателей первичной юридической помощи в радиусе своей деятельности. Если территориальный офис устанавливает факт предоставления некачественной первичной юридической помощи или нарушение правил, установленных в договорах, заключенных с параюристами, данное обстоятельство может послужить основанием для вынесения предупреждения, снижения оплаты или одностороннего прекращения контракта с параюристом.

По данным Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, в 2020 году в Республике Молдова действовало 62 параюриста [15].

Осуществление параюристами своей деятельности преимущественно в сельской местности позволяет жителям населенных пунктов, в которых действуют параюристы, более оперативно решать свои проблемы, без необходимости тратиться на поездки в административный центр и оплату консультаций юриста.

Но, на наш взгляд, вполне очевидно, что отобрать «пользующихся заслуженным авторитетом в местном сообществе» лиц с высшим образованием, готовых добросовестно выполнять обязанности параюриста, которые будут оказывать первичную юридическую помощь высокого качества за обозначенный гонорар является весьма проблематичным.

Предоставление первичной юридической помощи общественными объединениями. Согласно статьи 17 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, перечную юридическую помощь, гарантируемую государством, вправе предоставлять общественные объединения, специализирующиеся на предоставлении юридической помощи, с которыми Национальный совет заключил договоры о сотрудничестве. Государство оказывает таким общественным объединениям необходимую поддержку.

Порядок и условия оказания государством поддержки общественным объединениям, в том числе и предоставляющим юридическую помощь, гарантируемую государством, регламентируются статьями 5 и 23 Закона о некоммерческих организациях [16]. Согласно этим нормам, государство может оказывать общественным объединениям поддержку в виде целевого финансирования по их заявкам отдельных социальных, научных и культурных программ, в виде заключения договоров на производство работ и предоставление услуг, а также в виде социального заказа на выполнение различных государственных программ неограниченному кругу общественных объединений на конкурсной основе. Государство способствует развитию деятельности общественных общественно-полезных объединений, сотрудничая с ними и проводя по отношению к ним льготную налоговую политику

Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством, утвержден механизм сотрудничества его территориальных офисов с общественными организациями и установлены формы первичной юридической помощи, оказываемые этими организациями, действия, предпринимаемые с этой целью, и структуры, ответственные за них со стороны Национального совета [17].

По данным Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, в 2020 году на основании заключенных с ними договоров о сотрудничестве первичную юридическую помощь, гарантируемую государством, предоставляли общественные ассоциации Centrul de Drept al Avocaților, специализирующаяся на оказании юридической помощи беженцам и просителям убежища, Centrul de Drept a Femeilor, специализирующаяся на оказании юридической помощи жертвам домашнего насилия, Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, специализирующаяся на оказании юридической помощи лицам с ограниченными возможностями, и Clinica Juridică Bălți [18].

Оказание первичной юридической помощи общественными организациями, специализирующимися на работе с определенным социально-уязвимым контингентом, позволяет им предоставлять услуги высокого качества.

Однако, участие в предоставлении первичной юридической помощи всего четырех общественных организаций не может не вызывать недоумения. Но это объясняется низкой финансовой и организационной устойчивостью молдавских некоммерческих организаций, нехваткой материальных ресурсов и низким уровнем профессионализма, которые отмечают исследователи некоммерческого сектора в Молдове [19].

Квалифицированная юридическая помощь. Согласно статьи 29 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, квалифицированная юридическая помощь предоставляется общественными адвокатами и адвокатами, предоставляющими юридическую помощь по заявлению. Отбор адвокатов для предоставления такой помощи осуществляется на конкурсной основе, согласно критериев, установленных Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством по согласованию с Союзом адвокатов [20]. С отобранными адвокатами территориальные офисы Национального совета заключают договоры по образцам, утвержденным Советом [21]. Для адвокатов, уполномоченных предоставлять квалифицированную юридическую помощь, гарантируемую государством, Национальный совет организует курсы начальной и непрерывной подготовки [22]. При предоставлении гарантируемой государством юридической помощи адвокаты обязаны руководствоваться стандартами качества и нормами объема работы, установленными Национальным советом. Они пользуются гарантиями независимости, предусмотренными Законом об адвокатуре.

С целью обеспечения надлежащей профессиональной подготовки, необходимой адвокатам для оказания качественной квалифицированной юридической помощи по некоторым категориям дел, Национальный совет утвердил куррикулумы текущей подготовки адвокатов, которые оказывают юридическую помощь, гарантируемую государством, детям, вовлеченным в систему уголовной юстиции [23], по гражданским делам и делам о правонарушениях с вовлечением несовершеннолетних [24], по делам об убежище [25], а также жертвам сексуального и гендерного насилия [26] и др.

Кроме этого, Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством, были приняты меры и для обеспечения качества квалифицированной юридической помощи. С этой целью Национальный совет утвердил стандарты качества деятельности адвокатов, оказывающих юридическую помощь, гарантируемую государством, по уголовным делам [27], по уголовным делам с вовлечением несовершеннолетних, находящихся в конфликте с законом [28], по гражданским делам с вовлечением несовершеннолетних [29] и по делам о правонарушениях с вовлечением несовершеннолетних [30] и др.

В соответствии со статьёй 36 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, Национальный совет по юридической помощи, гарантируемой государством, обеспечивает качество квалифицированной юридической помощи путем осуществления мониторинга, истребования и проверки информации от своих территориальных офисов об объеме и виде предоставленной юридической помощи, рассмотрения жалоб получателей юридической помощи. Контроль качества юридической помощи осуществляется в порядке и в сроки, установленные Национальным советом. Национальный совет при участии Коллегии адвокатов осуществляет мониторинг процесса предоставления квалифицированной юридической помощи адвокатами. Сведения, полученные в результате осуществления мониторинга и контроля, направляются в Коллегию адвокатов и могут служить основанием для наложения дисциплинарных взысканий, предусмотренных Законом об адвокатуре. Предоставление некачественной юридической помощи может быть основанием для расторжения договоров с адвокатами.

Для обеспечения качества квалифицированной юридической помощи, Национальный совет по юридической помощи, гарантируемой государством, утвердил Регламент о мониторинге качества юридической помощи, гарантируемой государством, оказываемой адвокатами [31], который устанавливает способы организации и осуществления мониторинга качества юридической помощи, гарантируемой государством, оказываемой адвокатами; авторизированных субъектов осуществления

процесса мониторинга; сферы деятельности, подвергаемые мониторингу; использование результатов мониторинга.

Согласно этого регламента, мониторинг качества юридической помощи, гарантируемой государством, предоставляемой адвокатами, так же, как и отбор и профессиональное развитие адвокатов, направлен на обеспечение оказания эффективных услуг высокого качества. Мониторинг имеет своей задачей выявление положительных и отрицательных тенденций в предоставлении юридической помощи, гарантируемой государством, а также необходимости в обучении и предоставлении поддержки адвокатам в их профессиональном развитии.

Мониторингу подвергается как деятельность общественных адвокатов, так и адвокатов, оказывающих квалифицированную юридическую помощь по заявлению. Мониторинг, согласно регламенту, подразделяется на внутренний и внешний.

Внутренний мониторинг качества юридической помощи, гарантируемой государством, организуется и осуществляется координатором территориального офиса Национального совета и другими назначенными им лицами. В процессе внутреннего мониторинга проверяется соблюдение адвокатом условий контракта, заключенного с территориальным офисом, проведение адвокатом всех действий, без которых оказанная юридическая помощь не может быть признана эффективной, соблюдение требований законодательства о юридической помощи, гарантируемой государством. При этом не допускается вмешательства в стратегию защиты, выработанную адвокатом и клиентом.

По результатам внутреннего мониторинга составляется акт по форме, утвержденной Национальным советом [32], в котором указываются установленные положительные аспекты деятельности адвоката, недостатки с указанием способов их устранения, и выставляется оценка деятельности: «очень хорошо», «хорошо» или «недостаточно».

Согласно Положению о функционировании территориальных бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, в случае констатации факта предоставления некачественной юридической помощи или нарушения правил, установленных в договоре с территориальным бюро адвокатами это может послужить основанием для вынесения предупреждения, снижения оплаты или одностороннего прекращения контракта территориальным офисом.

Внешний мониторинг качества квалифицированной юридической помощи, гарантируемой государством, согласно регламенту, организуется ежегодно Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством, и осуществляется комиссией по внешнему мониторингу, состоящей из семи членов, один из которых является представителем Административного аппарата Национального совета, а остальные шесть – адвокатами, отобранными на конкурсной основе. Причем, трое из них не должны быть включенными в список адвокатов, предоставляющих юридическую помощь, гарантируемую государством. Комиссия утверждает состав групп по мониторингу. В каждую группу входят по одному адвокату из системы юридической помощи, гарантируемой государством, и одному адвокату, не входящему в эту систему.

Ежегодно мониторингу подвергается деятельность 10% адвокатов, оказывающих юридическую помощь, гарантируемую государством в радиусе деятельности каждого территориального офиса Национального совета. В процессе внешнего мониторинга качества квалифицированной юридической помощи, гарантируемой государством, проверяется соблюдение адвокатом как общих стандартов качества, так и стандартов качества для отдельных категорий дел, утвержденных Национальным советом; стратегия защиты, согласованная адвокатом с получателем юридической помощи; качество составленных адвокатом документов; соблюдение адвокатом условий контракта, заключенного с территориальным офисом и законодательства о юридической помощи, гарантируемой государством.

По результатам мониторинга составляется акт по форме, утвержденной Национальным советом [33], в котором указываются позитивные аспекты в деятельности адвоката, выявленные недостатки и пути их устранения, а также выставляется оценка «очень хорошо», «хорошо» или «недостаточно».

Оценка «недостаточно» может служить основанием для приостановления деятельности адвоката в системе юридической помощи, гарантируемой государством или исключения его из этой системы. В случае, если возникло обоснованное подозрение в нарушении адвокатом норм Кодекса этики адвокатов, комиссия в срок не более 30 дней обязана сообщить об этом комиссии по этике и дисциплине Союза адвокатов.

Предоставление квалифицированной юридической помощи общественными адвокатами. Значение термина «общественный адвокат» дано в статье 2 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством. Это «лицо, наделенное в соответствии с Законом об адвокатуре правом осуществлять адвокатскую деятельность, допущенное на основании определенных селективных критериев к предоставлению бесплатной или частично бесплатной квалифицированной юридической помощи за счет средств, предназначенных для предоставления юридической помощи, гарантируемой государством».

Согласно статье 30 названного закона, в населенных пунктах по месту нахождения территориальных бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, квалифицированная юридическая помощь предоставляется, как правило, общественными адвокатами. В случае необходимости Национальный совет может проводить отбор общественных адвокатов и для других населенных пунктов. Общественный адвокат осуществляет свою деятельность на основе Положения о деятельности общественных адвокатов, утвержденного Национальным советом. Общественные адвокаты действуют в составе индивидуальных или объединенных адвокатских бюро, созданных в соответствии с Законом об адвокатуре.

Согласно Положения о деятельности общественных адвокатов [34], территориальные офисы Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, обеспечивают бюро общественных адвокатов помещениями и оборудованием, а также несут затраты на содержание бюро и заработную плату нанятого персонала, который включает руководителя бюро (в случае объединенных бюро), общественных адвокатов, бухгалтера, а также других специалистов, которых бюро может нанять с согласия Национального совета или спонсора в случае, если получает финансовые средства и из других источников, помимо бюджетных. Общественные адвокаты получают фиксированную ежемесячную оплату в соответствии с нормами, установленными Национальным советом. С 1 мая 2021 года размер этой оплаты установлен на уровне 13560 лей [35].

Руководитель бюро общественных адвокатов избирается на конкурсной основе Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством. Им может стать любой адвокат, который имеет стаж адвоката или в области права не менее 5 лет, и который демонстрирует способности руководителя и интерес в оказании юридической помощи, гарантируемой государством.

Общественные адвокаты оказывают юридическую помощь по делам, назначенным территориальным бюро, или принятым ими в порядке оказания срочной юридической помощи в соответствии с дежурным графиком, утвержденным компетентным территориальным бюро. Согласно норм, утвержденных Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством, общественные адвокаты в целях осуществления эффективной деятельности должны получать от соответствующего территориального офиса не менее шести дел в месяц. Причем одно из этих дел должно быть гражданским. Национальный совет возложил также на общественных адвокатов обязанность не менее двух часов в день предоставлять первичную юридическую помощь в виде консультирования [36].

По данным Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, на конец 2020 года в системе юридической помощи, гарантируемой государством, имелось 18 штатных единиц общественных адвокатов [37]. Большая часть общественных адвокатов действует в ВАА «Avocații Publici» – единственном в стране объединенном бюро общественных адвокатов, находящемся в муниципии Кишинэу [38].

Осуществление общественными адвокатами своей деятельности в населенных пунктах по месту нахождения территориального бюро Национального совета и возложение на них обязанности по

предоставлению, кроме квалифицированной, еще и первичной юридической помощи позволяет территориальным бюро перенаправлять к ним в случае необходимости лиц, обратившихся за квалифицированной юридической помощи, для оценки обстоятельств дела о определении обоснованности заявления о предоставлении квалифицированной юридической помощи. Установленная Национальным советом по юридической помощи, гарантируемой государством средняя нагрузка по принятым делам позволяет общественным адвокатам уделять достаточно времени подготовке защиты по каждому делу и оказывать качественную юридическую помощь

Вместе с тем, размер месячного гонорара общественного адвоката значительно меньше доходов частнопрактикующих адвокатов. По этой причине не всегда удается укомплектовать должности общественных адвокатов высококвалифицированными специалистами, что может отражаться на качестве предоставляемых услуг, особенно по сложным делам.

Предоставление квалифицированной юридической помощи адвокатами по заявлению. Адвокатом, предоставляющим юридическую помощь по заявлению, является лицо, которое в соответствии с Законом об адвокатуре получило право на занятие адвокатской деятельностью и которое может быть затребовано для предоставления квалифицированной юридической помощи за счет средств, предназначенных для предоставления юридической помощи, гарантируемой государством. Адвокаты, желающие быть включенными в список адвокатов, предоставляющих юридическую помощь по заявлению, подают необходимые документы в Национальный совет и отбираются на конкурсной основе. Территориальное бюро заключает с адвокатами, включенными в список адвокатов, предоставляющих юридическую помощь по заявлению, договоры, которые устанавливают обязанность адвокатов по предоставлению юридической помощи, порядок и условия исполнения этой обязанности, право государства осуществлять контроль качества предоставляемых услуг. Соответствующие договоры могут заключаться с адвокатами, действующими в составе индивидуальных или объединенных адвокатских бюро.

За оказанные услуги адвокаты, предоставляющие квалифицированную юридическую помощь, гарантируемую государством, по заявлению, получает гонорар в порядке и в размере, установленном Положением, утвержденным Решением Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, № 22 от 19.12.2008 года [39].

Согласно данному положению, адвокат, предоставляющий квалифицированную юридическую помощь по заявлению, по окончании каждого порученного ему дела предоставляет в соответствующий территориальный офис Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, отчет о проделанной работе по модели, утвержденной Национальным советом [40] в электронной форме [41], в котором указывает все процессуальные и другие действия, в которых участвовал, оказывая юридические услуги данному бенефициару. Оплата оказанных адвокатом услуг исчисляется в условных единицах, равных 50 леям, и устанавливается в размере 5 условных единиц за каждое участие в процессуальном действии и судебном заседании и 3 условных единиц за другие действия, указанные в положении.

Территориальный офис проверяет правильность составления отчетов, исправляет обнаруженные ошибки в случае их наличия, и принимает решение об оплате оказанной юридической помощи.

Часть 1 статьи 34 Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, обязывает адвоката хранить письменные доказательства всех действий, выполненных на основании или в связи с переданным ему делом. По требованию территориального офиса адвокат, который предоставляет юридическую помощь по заявлению, обязан предоставить документы, которые подтверждают предоставление квалифицированной юридической помощи. Невозможность адвоката подтвердить предоставление квалифицированной юридической помощи является основанием для уменьшения или исключения оплаты услуг адвоката.

Территориальный офис имеет право предупредить адвоката в устной или письменной форме о нарушениях, связанных с формой и содержанием отчетов, в том числе при ошибочном подсчете оплаты. В случае совершения адвокатом систематических нарушений или в случае серьезных нарушений территориальный офис может расторгнуть контракт, заключенный с адвокатом.

По данным Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, в 2020 году в оказание квалифицированной юридической помощи было вовлечено 436 адвоката, оказывающих такую помощь по заявлению.

Использование контрактной модели позволяет наиболее полно удовлетворить потребности получателей юридической помощи, гарантируемой государством, в качественных услугах, подобрав адвоката с учетом его специализации и сложности дела.

Однако, в районах страны, где нет достаточного количества адвокатов, отсутствует возможность отбора лучших специалистов и приходится довольствоваться теми, которые есть, что может значительно повлиять на качество предоставляемых слуг. Кроме этого, недостаток адвокатов влечет увеличение нагрузки на каждого из них, что также может повлиять на качество оказываемой юридической помощи.

Предоставление квалифицированной юридической помощи адвокатами, назначенными территориальными бюро Национального совета. Данная модель предоставления квалифицированной юридической помощи предусмотрена статьей 31¹ Закона о юридической помощи, гарантируемой государством, согласно которой если в каком-либо судебном округе не осуществляют деятельность адвокаты, включенные в список адвокатов, предоставляющих юридическую помощь по заявлению, или если включенные в список адвокаты не могут удовлетворить запрос, территориальное бюро назначает адвоката из числа лиц, не включенных в список адвокатов, предоставляющих юридическую помощь по заявлению, бюро которого находится в зоне деятельности данного территориального бюро. Адвокат, назначенный в таком образом, обязан предоставлять квалифицированную юридическую помощь в запрашиваемом объеме, но не превышающем 120 часов в год. Вознаграждение за его услуги выплачивается на тех же условиях, что и адвокатам, предоставляющим юридическую помощь по заявлению.

Использование этой модели позволяет территориальным офисам Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством в затруднительных случаях при невозможности удовлетворения заявления о предоставлении квалифицированной юридической помощи имеющимися силами и средствами привлекать к оказанию этой помощи адвокатов, не связанных с офисом договорными обязательствами, которые не вправе отказаться от такой обязанности.

Однако, о качестве услуг, оказываемых назначенным таким образом адвокатом, при отсутствии предусмотренной законом возможности территориального бюро их контролировать можно только догадываться. Поэтому использоваться данная модель предоставления квалифицированной юридической помощи должна как исключение в безвыходных ситуациях и с большой осторожностью.

В заключение хотелось бы процитировать российского юриста Кривоносову О.Ю., которая писала, что «успехи и неудачи систем бесплатной юридической помощи зависят не только от достоинств и недостатков моделей такой помощи, от правильного выбора той или иной модели в конкретной стране, но и от добросовестности и гражданской позиции представителей юридического сообщества, и в первую очередь адвокатов» [42, с. 109].

Заключение. Подводя итог сказанному, можно отметить, что существующая в Республике Молдова модель предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, объединяет в себе элементы трех известных моделей, что позволяет максимально использовать преимущества каждой из них и свести к минимуму недостатки, оказывая в каждом отдельном случае максимально эффективную юридическую помощь высокого качества.

Специалисты в данной области считают систему юридической помощи, гарантируемой государством, существующую сегодня в Республике Молдова одной из самых гармоничных и открытых. Она имеет широкий спектр оказываемых услуг и их поставщиков, постоянно развивается, и может служить моделью для других стран [43, с. 15].

Сказанное, на наш взгляд, вполне справедливо отражает положение дел с квалифицированной юридической помощью. Однако, отсутствие достаточного количества субъектов, предоставляющих первичную юридическую помощь, гарантируемую государством, делают ее недоступной для большинства жителей страны.

Литература:

1. НАЛИВАЙКО, В. С., ТАРАЩУК, О. В. (2009). Поняття і значення правової допомоги в Україні. В: *Юриспруденція: теорія і практика*. 2009. №2, с. 17-24.
2. ДАНИЛЕВСЬКА, Ю. О., ПАВЛИК, Л. В., ПЕТРОВИЧ, З. З., ЦЬОЦЬ, У. О. (2018). *Право особи на безоплатну правову допомогу*. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 136 с.
3. Office on Drugs and Crime. *Global Study on Legal Aid Global Report*. 2016. [Accesat la 05.10.2021] Disponibil: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Global-Study-on-Legal-Aid_Report01.pdf
4. CAPPELLETTI, M. *Acces to Justice and the Welfare State*. Firenze: E. Ariani, 1981. 393 p.
5. CNAJGS. *Raport anual de activitate. 1 ianuarie 2020 - 31 decembrie 2020*. [Accesat la 02.06.2021] Disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/1545/Raportul_de_activitate_al_CNAJGS_2020.pdf
6. Lege cu privire la asistența juridică garantată de stat nr. 198-XVI din 26.07.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 157-160 din 05.10.2007.
7. Regulamentul de activitate al parajuriștilor aprobat prin Hotărârea Consiliului Național pentru Asistență juridică Garantată de Stat nr. 27 din 29.10.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 1-10 din 16.01.2015.
8. CNAJGS. *Hotărâre nr. 12 din 14.03.2013 cu privire la aprobarea modelului contractului de prestare a serviciilor de acordare a asistenței juridice primare garantate de stat*. [Accesat la 01.06.2021] Disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/157/Hotarirea_nr.12_aprobarea_contract.parajuristi_2013.pdf
9. CNAJGS. *Hotărâre nr. 4 din 15.02.2013 cu privire la aprobarea cuantumului remunerării parajuriștilor*. [Accesat la 01.06.2021] Disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/148/Hotararea_nr.4_din_15.02.2013.pdf
10. CNAJGS. *Hotărârea nr. 11 din 06.11.2014 cu privire la aprobarea Curriculumului de instruire inițială a parajuriștilor*. [Accesat la 01.06.2021] Disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/379/Hotarirea_nr.11_din_20.06.14_aprobarea_curriculumului_de_instruire_initiala_a_PJ_anexa.pdf
11. CNAJGS. *Hotărârea nr. 12 din 20.06.2014 cu privire la aprobarea Curriculumului de instruire continuă a parajuriștilor*. [Accesat la 01.06.2020] Disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/378/Hotarirea_nr.12_din_20.06.14_aprobarea_curriculumului_de_instruire_continua_a_PJ_anexa.pdf
12. Codul deontologic al parajuristului aprobat prin Hotărârea CNAJGS nr. 16 din 15.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 59-60 din 13.03.2015.
13. CNAJGS. *Hotărârea nr. 17 cu privire la aprobarea standardelor de calitate a activității parajuristului*. [Accesat la 06.01.2021] Disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/445/Hot_nr._17_aprobare_standarde_calitate_paraj.pdf
14. Regulamentul de activitate al parajuriștilor. *Op. cit.*
15. CNAJGS. *Raport anual. Op. cit.*
16. Lege cu privire la organizațiile necomerciale nr. 86 din 11.06.2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 193 din 27.07.2020.
17. CNAJGS. *Hotărârea nr. 19 din 19.09.2014 cu privire la aprobarea mecanismului de colaborare a Oficiilor Teritoriale ale Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat cu asociațiile obștești*. [Accesat la 02.06.2021] Disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/439/Hot_19_aprobare_mecanism_AO.pdf
18. CNAJGS. *Raport anual. Op. cit.*
19. СВИРИДЕНКО, Л. Возможности развития некоммерческого сектора Молдовы на основании зарубежного опыта. В: *Сборник статей VI научно-практической конференции «Проблемы и вызовы экономики региона в условиях глобализации» 2*, с. 61-65. Comrat: Tipogr. „Centrografic», 2020, том 2, с. 61-65.
20. Hotărârea Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la concursul de selectare a avocaților pentru acordarea asistenței juridice calificate garantate de stat nr. 6 din 05.06.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 160-161 din 22.08.2008.
21. CNAJGS. *Hotărârea nr. 41 din 16.12.2013 cu privire la aprobarea contractului tip cu privire la acordarea asistenței juridice calificate garantată de stat de către avocați la cerere, precum și de către avocați publici*. [Accesat la 04.06.2021] Disponibil: https://cnaajgs.md/uploads/asset/file/ro/184/hot.41_aprobare_contract_tip_av.pdf

22. CNAJGS. *Hotărârea nr. 37 din 25.11.2013 cu privire la aprobarea conceptului cu privire la asigurarea instruirii inițiale și continue a avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat.* [Accesat la 04.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/180/nr._37_din_25.11.2013.pdf
23. CNAJGS. *Hotărârea nr. 38 din 25.11.2013 cu privire la aprobarea Curriculumului de instruire continuă a avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat copiilor implicați în sistemul de justiție penală.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/181/nr._38_din_25.11.2013.pdf
24. CNAJGS. *Hotărârea nr. 20 din 02 noiembrie 2017 cu privire la aprobarea Curriculumului de instruire continuă a avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat pe cauzele civile cu implicarea copiilor și a Curriculumului de instruire continuă...* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1198/File__71_.PDF
25. CNAJGS. *Hotărârea nr. 31 din 27.12.2017 cu privire la aprobarea Curriculumului de instruire continuă a avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat pe cauzele de azil.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1228/hot_31.PDF
26. CNAJGS. *Hotărârea nr. 32 din 27.12.2017 cu privire la aprobarea Curriculumului de instruire continuă a avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat victimelor violenței sexuale și a celei bazate pe gen.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1227/hot_32.PDF
27. CNAJGS. *Hotărârea nr. 19 din 09.06.2016 cu privire la aprobarea standardelor de calitate ale activității avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat pe cauzele penale.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: <https://cnajgs.md/ro/hotararile-cnajgs/hotararea-nr-19-din-9-iunie-2015-cu-privire-la-aprobarea-standardelor-de-calitate-ale-activitatii-avocaturilor-care-acorda-asistenta-juridica-garantata-de-stat-pe-cauzele-penale>
28. CNAJGS. *Hotărârea nr. 7 din 24.02.2015 cu privire la aprobarea standardelor de calitate a activității avocaților care acordă AJGS pe cauzele penale cu implicarea copiilor în conflict cu legea.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/569/Hot_nr._7_aprobare_standarde_de_calitate_anexa.pdf
29. CNAJGS. *Hotărârea nr. 4 din 10.02.2017 cu privire la aprobarea standardelor de calitate ale activității avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat pe cauzele civile cu implicarea copiilor.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1101/Hot_4_standarde_civile.PDF
30. CNAJGS. *Hotărârea nr. 5 din 10.02.2017 cu privire la aprobarea standardelor de calitate ale activității avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat pe cauzele contravenționale cu implicarea copiilor.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1102/Hot_5_aprobare_standarde_contraconventionale.PDF
31. CNAJGS. *Hotărârea nr. 20 din 25.06.2015 cu privire la aprobarea Regulamentului privind monitorizarea calității asistenței juridice calificate garantate de stat acordate de către avocați.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/725/Hotarare_Regulament_monit.pdf
32. CNAJGS. *Hotărârea nr. 27 din 10.07.2015 cu privire la aprobarea instrumentelor de monitorizare internă și externă a calității asistenței juridice calificate garantate de stat.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: <https://cnajgs.md/ro/hotararile-cnajgs/hotararea-nr-27-din-10-iulie-2015-cu-privire-la-aprobarea-instrumentelor-de-monitorizare-interna-si-externa-a-calitatii-asistentei-juridice-calificate-garantate-de-stat>
33. CNAJGS. *Hotărârea nr. 6 din 10.02.2017 cu privire la aprobarea instrumentelor de monitorizare externă a calității asistenței juridice calificate garantate de stat.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1103/Hot_6_aprobare_instrumente.PDF
34. Hotărârea Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantană de Stat cu privire la aprobarea Regulamentului de activitate al avocaților publici nr.18 din 06.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 47-48 din 03.03.2009.
35. CNAJGS. *Hotărârea nr. 6 din 27.04.2021 cu privire la stabilirea cuantumului remunerației fixe lunare a avocaților publici.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1572/hot._6-Remunerare_avocati_publici.PDF
36. CNAJGS. *Hotărârea Nr. 32 din 27.12.2017 cu privire la stabilirea volumului de lucru atribuit avocaților publici.* [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1222/hot_33_volum_de_lucru.PDF
37. CNAJGS. *Raport anual. Op. cit.*

38. *Extras din Registrul Cabinetelor Avocaților și Birourilor asociate de avocați*. 28.04.2021. [Accesat la 06.06.2021] Disponibil: http://www.justice.gov.md/public/files/dir_prof_si_serv_jurid/Extras_din_Registrul_Cabinetelor_avocailor_i_Birourilor_asociate_de_avocai_01.06.2021.pdf
39. Hotărârea Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la mărimea și modul de remunerare a avocaților pentru acordarea asistenței juridice calificate garantate de stat nr. 22 din 19.12.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr.10-11 din 23.01.2009.
40. CNAJGS. *Hotărârea nr. 15 din 21.12.2011 cu privire la aprobarea formelor actelor de obținere și acordare a asistenței juridice garantate de stat*. [Accesat la 07.06.2021] Disponibil: <https://cnajgs.md/ro/hotararile-cnajgs/hotarirea-nr-15-din-21-12-2011-aprobarea-formelor-actelor-de-obtinere-si-acordare-a-ajgs>
41. CNAJGS. *Hotărârea nr. 9 din 29.03.2019 cu privire la raportarea online obligatorie a avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat*. [Accesat la 07.06.2021] Disponibil: https://cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1400/Hot%C4%83r%C3%A2rea_Nr._9_din_29.03.2019.PDF
42. КРИВОНОСОВА, О. Ю. *Конституционное право на бесплатную юридическую помощь в Российской Федерации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Москва, 2007. 227 с.
43. ZAHARIA, V. Sistemul nostru de asistență juridică garantată de stat poate servi ca model pentru alte țări. În: *Revista Institutului Național al Justiției*. 2013. Nr. 4, p. 14-15.

Данные об авторе:

Вадим СУХОВ, докторант, Молдавский государственный университет.

E-mail: vadim_suhov@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-8699-7216

Prezentat la 01.12.2022

DELIMITAREA INFRAȚIUNII DE PRACTICARE ILEGALĂ A ACTIVITĂȚII FINANCIARE DE ALTE INFRAȚIUNI CONEXE

Cristina CHIHAI

Universitatea de Stat din Moldova

Prin prezentul articol științific ne propunem ca scop să analizăm delimitarea infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare de alte fapte penale conexe. Astfel, luând în considerare faptul că Codul penal al Republicii Moldova recent a fost complinit cu art. 241¹, reținem că instituției delimitării infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare nu i s-a acordat o atenție corespunzătoare în doctrina penală. Acest fapt contribuie la prezența polemicilor și dilemelor în vederea calificării faptelor socialmente periculoase ca infracțiuni de practicare ilegală a activității financiare. Așadar, delimitarea infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare de alte infracțiuni va determina ca organele de drept să încadreze corect faptele periculoase în materia financiară și, ca rezultat, evitarea unei practici neuniforme în acest context.

Cuvinte-cheie: *activitate financiară, activitate de întreprinzător, escrocherie, organizarea de structuri financiare.*

DELIMITATION OF THE OFFENCE OF ILLEGAL PRACTICE OF FINANCIAL ACTIVITY FROM OTHER RELATED CRIMES

Through this scientific article, we aim to analyze the delimitation of the offence of illegal practice of financial activity from other related criminal acts. Thus, taking into account the fact that the Criminal Code of the Republic of Moldova has recently been supplemented with art. 241¹, we note that the institution of delimitation of the offence of illegal practice of financial activity has not been given adequate attention in criminal doctrine. This fact contributes to controversies and dilemmas regarding the qualification of socially dangerous acts as crimes of illegal practice of financial activity. Therefore, the delimitation of the crime of illegal practice of financial activity from other crimes will determine that the legal authorities correctly frame the dangerous acts committed in the financial matter and, as a result, avoid a non-uniform practice in this context.

Keywords: *financial activity, entrepreneurial activity, fraud, organization of financial structures.*

Introducere

În cadrul acestui studiu vom debuta cu delimitarea infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare de alte fapte penale, la caz: practicarea ilegală a activității de întreprinzător, escrocherie, pseudoactivitatea de întreprinzător și înșelarea clienților. Așadar, reținem că delimitarea acestor infracțiuni este privită ca un fir roșu în vederea unei calificări verosimile a faptelor socialmente periculoase comise în domeniul financiar.

Rezultate și discuții

În cele ce urmează, vom supune unei abordări ample punctele tangențiale și diferențele dintre infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare și infracțiunile de practicare ilegală a activității de întreprinzător, având în vedere că activitatea financiară reprezintă o specie a celei de întreprinzător.

A priori, infracțiunile confruntate au puncte identice în ce privește obiectul general și obiectul de subgrup, acest fapt este determinat de amplasarea ambelor articole în Capitolul X „Infracțiuni economice” din Partea specială a Codului penal al Republicii Moldova [1]. Așadar, în cazul ambelor infracțiuni, relațiile sociale cu privire la economia națională (*alias* relațiile sociale economice) formează obiectul generic. Potrivit art. 126 alin. (1) din Constituție, economia Republicii Moldova este economia de piață, de orientare socială, bazată pe proprietatea privată și pe proprietatea publică, antrenate în concurență liberă. Economia națională este bazată pe următoarele principii de desfășurare a activității economice: libertatea activității economice, exercitarea activității economice în temeiuri legale, concurența loială a subiectelor, buna-credință a subiectelor activității economice, interzicerea formelor vădit infracționale ale subiectelor activității economice [2, p. 16].

Obiectul juridic de subgrup este constituit din relațiile sociale cu privire la activitatea de întreprinzător. Așadar, conform art. 1 alin. (1) din Legea nr. 845 din 3 ianuarie 1992 cu privire la antreprenoriat și întreprinderi, activitatea de întreprinzător este privită ca activitate de fabricare a producției, de executare a lucrărilor și de prestare a serviciilor, desfășurată de cetățeni și de asociațiile acestora în mod independent, din proprie inițiativă, în numele lor, pe riscul propriu și sub răspunderea lor patrimonială cu scopul de a-și asigura o sursă permanentă de venituri [3]. În doctrină se menționează că noțiunea de activitate de întreprinzător este mai restrânsă decât cea de activitate economică, deoarece nu include activitatea salariaților, a liberilor profesioniști și nici actele de consum al bunurilor materiale [4, p. 50]. Prin urmare, că activitatea de întreprinzător este una din activitățile economice, ceea ce tranșează corelația parte-întreg.

În delimitarea acestor componente pornim de la obiectul juridic special al infracțiunii, care în cazul art. 241 CP este întruchipat de relațiile sociale cu privire la practicarea legală a activității de întreprinzător, *per se* dublându-se obiectul juridic de subgrup. Din contră, obiectul special al infracțiunii conținute la art. 241¹ CP este reprezentat de relațiile sociale cu privire la practicarea activității financiare în condiții de legalitate, presupunând înregistrare și/sau autorizare (licențiere).

Ipsa iure, ambele infracțiuni supuse cercetării nu au obiect material și imaterial [2, p. 168 și p. 181]. Totodată, în contextul raportării victimei infracțiunii la sistemul de referință al obiectului infracțiunii, reținem că datorită specificului și esenței infracțiunilor, ambele fapte criminale comparate nu au victimă.

Delimitarea esențialmente a acestor infracțiuni se evidențiază în cazul laturii obiective. Așadar, infracțiunea prevăzută la art. 241¹ CP poate fi comisă în trei modalități cu caracter alternativ: a) practicarea activității financiare fără înregistrare, în modul prevăzut de lege; b) practicarea activității financiare fără autorizare (licență), în modul prevăzut de lege; c) practicarea activității financiare fără înregistrare și fără autorizare (licență), în modul prevăzut de lege. Elementul obligatoriu al componenței de infracțiune este fapta prejudiciabilă constituită din acțiunea de practicare ilegală a activității financiare, însoțită în mod obligatoriu de una din inacțiuni sau de ambele inacțiuni stabilite de norma incriminătoare.

Cât privește laturile obiective ale infracțiunilor reunite la art. 241 alin. (1) și alin. (2) lit. f) CP, subliniem că acestea au o construcție obligatorie și completă, formată din acțiunea (și inacțiunea) de practicare ilegală a activității de întreprinzător, urmările prejudiciabile sub formă de obținere a profitului în proporții mari, respectiv, deosebit de mari, și legătura cauzală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile [5, p. 83]. Modalitățile normative ale infracțiunilor date sunt enumerate *expressis verbis* de către legislator: a) înregistrare (reînregistrare), licență și/sau fără autorizare obligatorii, conform legii, pentru desfășurarea activității în cauză; b) desfășurarea unor genuri de activitate interzise de lege.

În acest context, reținem că componențele infracțiunilor de practicare ilegală a activității de întreprinzător sunt materiale. Reieșind *ad litteram* din dispoziția normei incriminătoare, ca elemente obligatorii apar consecințele prejudiciabile și raportul de cauzalitate.

Așadar, infracțiunile reunite la art. 241 CP se consideră consumate odată cu survenirea urmărilor prejudiciabile. În cazul reținerii faptei socialmente periculoase soldate cu obținerea profitului în proporții mari aceasta se va califica potrivit alin. (1) art. 241 CP. În ipoteza urmărilor prejudiciabile în proporții deosebit de mari fapta se va încadra conform art. 241 alin. (2) lit. f) CP. În opoziție, în cazul survenirii daunelor materiale, quantumul cărora nu depășește proporțiile mari, fapta se va reține drept contravenție potrivit art. 263 Ccontr [6]. *Per a contrario*, infracțiunea consemnată la art. 241¹ CP are componență formală, astfel, momentul realizării faptei prejudiciabile reprezintă și momentul consumării infracțiunii.

În altă succesiune logică a analizei, notăm că nu trebuie neglijată nici delimitarea infracțiunilor de practicare ilegală a activității de întreprinzător și a infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare după latura subiectivă. Or, determinarea semnelor subiective la fel are importanță la legalitatea și veridicitatea calificării faptei drept infracțiune.

Sub aspectul laturii subiective, punctăm că infracțiunea statuată la art. 241¹ CP este comisă doar cu intenție directă. Pe când rămâne controversat și polemizat de către doctrinarii autohtoni forma vinovăției în cazul art. 241 CP. Deci, potrivit primei teze, latura subiectivă se caracterizează prin intenție directă sau indirectă [5, p. 90], *per a contrario*, în conformitate cu cea de-a doua viziune, infracțiunile de practicare ilegală a activității de întreprinzător sunt comise exclusiv cu intenție directă [7, p. 226].

Referitor la motivul infracțiunilor comparate, observăm cu certitudine că, în cazul acestor fapte ilicite, motivul este un semn facultativ al laturii subiective. *Idem factum*, se distinge că în cazul ambelor acte criminale, interesul material reprezintă mobilul decisiv și primordial, care determină majoritatea infractorilor în comiterea acestora. Totuși, interesul material nu reprezintă unicul motiv, printre imbolduri lăuntrice se identifică și tănuirea unei alte activități ilegale; ocuparea funcțiilor înalte în cadrul organelor publice; năzuința de a nu fi identificat etc.

În cazul infracțiunilor supuse delimitării, concluzionăm faptul că, în conținutul incriminator al acestor fapte, legislatorul nu a prevăzut un scop special urmărit de către făptuitor, reținerea căruia ar influența calificarea faptelor socialmente periculoase și antrenarea răspunderii penale. Cu această ocazie, în doctrina penală, se regăsesc viziuni care în principiu sunt similare, privitor la faptul că scopul reflectat prin asigurarea unei surse permanente de venituri reprezintă un semn obligatoriu al infracțiunilor reunite de practicare ilegală a activității de întreprinzător [7, p. 230].

Prin urmare, în cadrul delimitării efectuate după latura subiectivă, conchidem că în cazul acestor infracțiuni confruntate, intenția reprezintă unicul semn obligatoriu ce reiese din stipulațiunile normative de la art. 241 CP și art. 241¹ CP.

În alt registru, reținem deosebiri semnificative dintre infracțiunile comparate și în planul subiectului. *Ab initio*, estimăm faptul că unicul punct de tangență al acestor infracțiuni delimitate reprezintă subiectul general, adică persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii infracțiunii a împlinit vârsta de 16 ani. Totuși, cercetând minuțios doctrina de specialitate, apreciem că infracțiunile de practicare ilegală a activității de întreprinzător, în unele cazuri, în dependență de modalitățile normative statuate la art. 125 CP, pe lângă condițiile generale ale subiectului, se mai adaugă calitatea specială a făptuitorului, la caz, de întreprinzător sau de conducător al întreprinderii, de fondator a persoanei juridice sau de reprezentant al acesteia împuternicit în modul stabilit de lege.

Mai mult, o deosebire esențială este calitatea subiectului infracțiunilor de practicare ilegală a activității financiare și a celei de întreprinzător. În cazul infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare, persoana juridică nu este recunoscută subiect. Din contra, legislatorul a prevăzut pedeapsă pentru persoana juridică (cu excepția autorităților publice) în cazul infracțiunii de practicare ilegală a activității de întreprinzător.

De asemenea, în cazul reglementat la art. 241 alin. (2) lit. c) CP reiese că subiect al infracțiunii este unul special după caz: 1) persoana cu funcție de răspundere; 2) persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală.

Finalmente, după stabilirea criteriilor de delimitare dintre infracțiunile stabilite la art. 241 CP și art. 241¹ CP, considerăm că este primordial de a soluționa polemica privind existența concurenței dintre aceste două norme *supra* menționate.

A fortiori, regulile de calificare în cazul concurenței de norme penale sunt reținute în mod expres de către legislator la art. 116-118 CP. Astfel soluția este dată nemijlocit de art. 116 CP, care stipulează *ad litteram* că: „normă generală se consideră norma penală care prevede două sau mai multe fapte prejudiciabile, iar normă specială – norma penală care prevede numai cazurile particulare ale acestor fapte. În cazul concurenței dintre norma generală și cea specială, se aplică numai norma specială.”

Deci, în vederea disocierii practicării ilegale a activității de întreprinzător de practicarea ilegală a activității financiare, apelând la regula concurenței *specialia derogant generalia*, concluzionăm că se va aplica doar art. 241¹ CP, privită ca normă specială. Drept rezultat, calificarea faptei prejudiciabile conform art. 241¹ CP exclude reținerea suplimentară și a art. 241 CP. De altfel, antrenarea concomitentă a răspunderii penale potrivit ambelor norme juridico-penale reprezintă dubla sancționare a infractorului pentru aceeași faptă, fiind încălcat principiul *non bis in idem*, statuat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. De asemenea, conform art. 7 alin. (2) CP, nimeni nu poate fi supus de două ori urmăririi penale și pedepsei penale pentru una și aceeași faptă. În acord cu art. 22 alin. (1) CPP, nimeni nu poate fi urmărit de organele de urmărire penală, judecat sau pedepsit de instanța judecătorească de mai multe ori pentru aceeași faptă [8].

În continuarea delimitării infracțiunii stipulate la art. 241¹ CP de alte fapte penale similare, vom analiza coraportul dintre practicarea ilegală a activității financiare și pseudoactivitatea de întreprinzător.

În această ordine de idei, accentuăm că infracțiunea consemnată la art. 242 CP, face parte din categoria

infracțiunilor comise în sfera activității de întreprinzător, ceea ce determină ca obiectul juridic generic și de subgrup să fie identice. Astfel, după cum am menționat *supra*, în cazul infracțiunilor prevăzute de art. 241 CP, art. 241¹ CP și, respectiv, art. 242 CP, relațiile sociale referitoare la economia națională constituie obiectul juridic generic, iar cel de subgrup este întru chipat de relațiile sociale cu privire la activitatea de întreprinzător.

Fără a întrerupe firul logic, subliniem că relațiile sociale cu privire la obiectivitatea în condiții de legalitate a activității de întreprinzător sau a celei bancare reprezintă obiectul special al infracțiunii notate la art. 242 CP. În acest context, *a majori ad minus*, reținem că atât activitatea financiară, cât și activitatea bancară reprezintă specii ale activității de întreprinzător.

Încheind analiza obiectului juridic, statuăm că infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare nu are nici obiect material (imaterial). *Per a contrario*, în cazul infracțiunii de pseudoactivitate de întreprinzător, obiectului material (imaterial) preexistă comiterii infracțiunii. Acesta îl formează entitățile infrastructurale, de natură corporală și incorporală, în baza cărora se înființează pseudoîntreprinderea. Mai mult, se reține și produsul infracțiunii, care este pseudoîntreprinderea creată.

Din punctul de vedere al laturii obiective, observăm că infracțiunea de la art. 242 CP are construcție întregită și specifică, fiind formată pe lângă cele trei semne ordinare/tradiționale și mijlocul comiterii. Așadar, elementul material este format din acțiunea de creare a întreprinderii, însoțită în mod obligatoriu de una din inacțiunile adiacente alternative de nedeșfășurarea activității de întreprinzător sau a activității bancare, declarate în documentele de constituire, concomitent cu acțiunea de desfășurare a activității de întreprinzător ilicite acoperite de întreprinderea creată, succedate de producerea urmărilor prejudiciabile materializate în daune în proporții mari și raportul de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile. Suplimentar, ca semn obligatoriu este prezent și mijlocul de comitere a infracțiunii, *in concreto*, pseudoîntreprinderea creată.

Supra am notat că în conținutul infracțiunii de pseudoactivitate de întreprinzător, ca acțiune este prevăzută crearea întreprinderii. În acest context, doctrinarii S. Brînză și V. Stati debutează cu o analiză juridico-penală detaliată a acesteia, concluzionând că în accepțiunea art. 242 CP, acțiunea de creare a unei întreprinderi presupune înființarea în mod legal a întreprinderii privite ca formă organizatorico-juridică a activității de întreprinzător, indiferent de forma de organizare și tipul de proprietate, însă simultan fictivă după conținutul activității sale [2, p. 195; 5, p. 99-100].

După această elucidare, contemplăm asupra deosebirilor cruciale în ce privește latura obiectivă a componentelor de infracțiuni confruntate, ce vor avea o notă decisivă în stabilirea existenței concursului dintre aceste două incriminări. Așadar, infracțiunea de la art. 242 CP este etapizată: *primo* este comisă acțiunea-mijloc de creare a întreprinderii, iar *secundo*, aceasta este urmată de inacțiunea de nedeșfășurare a activității de întreprinzător sau a celei bancare, instantaneu cu acțiunea-scop de desfășurare a activității ilicite tănuite. În această succesiune logică, relevăm că componenta de la art. 242 CP este una materială, fiind consumată în momentul producerii daunelor în proporții mari. Însă, controversat este faptul că, anterior producerii urmărilor prejudiciabile, se realizează scopul infracțional de acoperire a desfășurării activității ilicite.

Sub aspectul laturii subiective, concluzionăm ca puncte de tangență ale infracțiunilor confruntate sunt: 1) ambele fapte criminale se comit exclusiv cu intenție directă; 2) în ceea ce privește semnele facultative ale laturii subiective, *ipso iure*, se reține motivul infracțional, la caz, interesul material privit ca imboldul primordial.

Per a contrario, în cazul infracțiunii de pseudoactivitate de întreprinzător, legislatorul nu a stipulat *expressis verbis* scopul infracțional de acoperire a genurilor activității de întreprinzător ilicite. Prin prisma dispoziției art. 242 CP, se reține că acest semn este unul obligatoriu, care influențează nemijlocit la calificarea faptei drept infracțiune. Lipsa scopului de camuflare a activității de întreprinzător ilicite sau prezența unui alt scop, de exemplu evaziunea fiscală, va determina imposibilitatea antrenării răspunderii penale potrivit art. 242 CP.

Apreciem că la fel de esențială este delimitarea acestor componente de infracțiuni după subiect. Așadar, infracțiunea de pseudoactivitate de întreprinzător se diferențiază evident de alte infracțiuni, inclusiv și infracțiunea de la art. 241¹ CP, prin prezența în mod imperativ a calității speciale de fondator-titular al patrimoniului depus în cadrul întreprinderii, atât în cazul persoanei fizice, cât și în cazul persoanei juridice.

După detalierea liniilor de demarcare între infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare și infracțiunea de pseudoactivitate de întreprinzător, subliniem oportun de a decide privitor la posibilitatea existenței concursului real sau ideal dintre componentele date.

În acest caz, reținem concursului real între infracțiunile confruntare. Acesta se datorează faptului că textul „activitatea de întreprinzător ilicită” din art. 242 CP înglobează și activitatea financiară ilicită. După cum am concretizat anterior, ultima reprezintă o varietate a activității de întreprinzător, astfel subliniem prezența coraportului gen-specie. Prin urmare, estimăm că aceasta reprezintă o unică modalitate faptică care antrenează răspunderea penală potrivit concursului real dintre art. 242 CP și art. 241¹ alin. (1) CP, atât a persoanei fizice, cât și a persoanei juridice, în pofida faptului că ultima este exclusă ca subiect al infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare.

Finalmente, concluzionăm că persoana fizică și juridică pentru crearea unei întreprinderi, fără intenția de a desfășura activitatea de întreprinzător sau bancară, urmărind scopul acoperirii activității financiare ilicite, dacă aceasta a cauzat daune în proporții mari, vor fi atrase la răspundere penală potrivit concursului real de infracțiuni în baza art. 242 și art. 241¹ alin. (1) CP.

La fel de primordială este delimitarea dintre infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare și infracțiunile reunite sub denumirea marginală de escrocherie.

Ab initio, vom începe delimitarea acestor acte criminale după obiectul infracțiunii. Astfel, după obiectul juridic generic se reține că, în cazul infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare, acesta este constituit de relațiile sociale referitoare la economia națională, în opoziție, relațiile sociale cu privire la patrimoniu formează obiectul generic al infracțiunilor reunite sub denumirea marginală de escrocherie. La fel, relevăm că este distinct și obiectul juridic special al faptelor ilicite investigate, deci, dacă în cazul infracțiunii prevăzute la art. 241¹ CP, construcția acestuia este una simplă, fiind format doar din relațiile cu privire la practicarea activității financiare în condiții de legalitate, presupunând înregistrare și/sau autorizare în mod stabilit de lege. În ipoteza infracțiunilor-tip specificate la art. 190 CP, regăsim prezența unui obiect juridic complex. *A majori ad minus*, obiect juridic principal al infracțiunilor reunite sub denumirea de escrocherie este desemnat de relațiile sociale cu privire la posesia asupra bunurilor mobile, dar obiect juridic secundar îl constituie relațiile sociale cu privire la libertatea manifestării de voință și la minimul necesar de încredere [9, p. 907].

Tot în acest context, este oportun de ales că datorită specificului și naturii sale, infracțiunile stabilite la art. 190 CP au obiect material, întruchipat de bunul mobil, străin făptuitorului, care provine din munca umană, are valoare materială și cost determinat. *Per a contrario*, infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare cu desăvârșire îi lipsește obiectul material (imaterial), iar mijloacele financiare investite de către deponenți în cadrul schemelor piramidale și sustrate de către conducătorii/organizatorii activității financiare ilegale, nu reprezintă obiectul material al infracțiunii.

Faptele prejudiciabile confruntate se deosebesc esențialmente prin structura infracțiunii. Deci, infracțiunile-tip notate la art. 190 CP au o construcție complexă din cele trei semne obligatorii existente. *In concreto*, aceasta rezidă din acțiunea principală de dobândire ilicită a bunurilor altei persoane, însoțită în mod obligatoriu de una din acțiunile adiacente alternative – abuz de încredere sau inducere ori menținere în eroare, succedate de producerea urmărilor prejudiciabile și prezența legăturii de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Concomitent, infracțiunile-tip de escrocherie se diferențiază considerabil de alte infracțiuni, inclusiv și infracțiunea supusă cercetării în lucrarea dată, după prezența în dispoziția art. 190 CP, a unui număr amplu de urmări prejudiciabile prevăzute de legea penală, în dependență de care se agravează răspunderea penală, după caz, proporții considerabile, proporții mari și deosebit de mari.

În acest registru, dacă e să ne referim la tipul componentei infracțiunii, în urma stabilirii conținutului faptei prejudiciabile, concluzionăm că infracțiunile de la art. 190 CP au componentă materială. Acest fapt determină ca momentul consumării infracțiunii de escrocherie coincide momentului în care făptuitorul obține posibilitatea reală de a se folosi sau de a dispune de bunurile altei persoane la propria sa dorință. Din contra, norma stipulată la art. 241¹ CP are componentă formală.

Din punct de vedere al laturii subiective, consemnăm prima asemănare a incriminărilor supuse

investigației. Așadar, forma de vinovăție exclusivă este doar intenția directă, ceea ce reiese din natura și esența infracțiunilor. Simultan, surprindem că în cazul art. 190 CP este prefigurată un scop special spre care tinde făptuitorul, drept semn obligatoriu, și anume scopul de cupiditate. Mai mult, în doctrina de specialitate s-a contemplat că în vederea corectitudinii stabilirii scopului de cupiditate, urmează a fi analizate și alte circumstanțe relevante, drept exemple enumerându-se: maniera de comportament a potențialului infractor ulterior primirii bunurilor; acceptarea bunurilor pe care cu bună-știință nu le va putea valorifica; angajarea sistematică a obligațiilor pe care nu le poate executa; acțiunile comise de făptuitor ce demonstrează intenția de neexecutare a obligațiilor asumate etc. [9, p. 915].

În contextul analizei elementelor constitutive subiective, depistăm și în cazul subiectului, asemănări și deosebiri dintre infracțiunile supuse confruntării în cauză. *A priori*, observăm faptul că al doilea și ultimul punct de tangență al faptelor în cauză este persoana fizică recunoscută ca subiect al infracțiunii, cu respectarea condițiilor generale ale răspunderii penale, la caz prezenței responsabilității și vârstei atingerii la răspundere de 16 ani. Totuși, diferențe implică în privința ultimei condiții în cazurile notate la alin. (2) până la alin. (5) art. 190 CP, trecute prin prisma art. 21 alin. (2) CP, reiese faptul că aceste stipulațiuni normative ale infracțiunilor în cauză antrenează răspundere penală de la limita minimă de 14 ani. La fel și în ipoteza circumstanței agravante a comiterii escrocheriei cu folosirea situației de serviciu, atestăm o diferență a subiectului infracțiunii, căruia îi este atribuită calitate specială de persoană cu funcție de răspundere sau persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală.

În urma redării cu lux de amănunte a liniilor de demarcare dintre infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare și infracțiunile reunite sub denumirea marginală de escrocherie, surprindem că a rămas deschisă dilema referitoare la posibilitatea existenței concursului de infracțiuni dintre art. 241¹ și art. 190 CP. Astfel, problematica calificării apare în contextul practicării ilegale a activității financiare succedată de producerea urmărilor prejudiciabile în proporții mari sau deosebit de mari.

În acest caz, primordial reamintim că infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare, datorită esenței și specificului acesteia, nu are obiect material (imaterial). Mijloacele financiare investite de către deponenți în cadrul schemelor piramidale și sustrase de către conducătorii/organizatorii activității financiare ilegale, nu apar în calitate de subelement obligatoriu în cadrul obiectului juridic al infracțiunii. Aceste daune materiale produse depășesc cadrul normativ al art. 241¹ CP, aflându-se în legătură cauzală cu infracțiunile reunite de escrocherie stipulate la art. 190 CP [2, p. 191]. Așadar, în ipoteza practicării activității financiare fără înregistrare și/sau fără autorizație (licență) soldată cu cauzarea urmărilor prejudiciabile, fapta va forma concurs potrivit art. 190 alin. (3) sau alin. (4) sau alin. (5) CP și art. 263 alineatele (1) sau (4)/art. 263¹ din Ccontr, în dependență de modalitatea faptică de comitere și cuantumul urmărilor prejudiciabile cauzate.

În această ordine de idei, este pertinentă următoarea speță din practica judiciară autohtonă: „în fapt, în perioada anului 2005-2006, cetățenii români B. F., P. M.-C. și B. T. M. au creat pe teritoriul Republicii Moldova un grup criminal organizat, cu scopul promovării activității infracționale, în care au fost atrași cetățenii Republicii Moldova, P. V., K. T., V. O., C. S., G. I., S. A., M. L., P. A., G. A. și C. M.. Ulterior, B. F., P. M.-C. și B. T. M., în calitate de conducători ai grupului criminal creat, au întocmit un program special de măsuri, îndreptat la însușirea în proporții deosebit de mari a mijloacelor bănești de la cetățeni, cu utilizarea principiilor și metodelor de influență psihologică, ce permitea inducerea în eroare a victimelor, pentru a nu putea percepe cele întâmplate în măsură deplină, să nu poată adecvat să-și aprecieze acțiunile sale și să nu înțeleagă consecințele apărute din aceasta. În continuare, acționând în conformitate cu programul pregătit și rolurile repartizate, împreună cu P. V., K. T., V. O., C. S., G. I., S. A., M. L., P. A., G. A. și C. M., sub conducerea lui B. F., P. M.-C. și B. T. M., selectau persoane ușor influențabile psihologic, despre care știau cu certitudine, că dispun de mijloace financiare sau au posibilitate de a le împrumuta, utilizând metode din psihologia maselor și a influenței sociale, în scopul implicării cât mai multor persoane. În urma atragerii candidaților „la colaborare”, pentru recuperarea investiției făcute și eventual obținerea veniturilor, ultimii erau cooptați să determine cât mai multe persoane care să plătească pentru includerea lor în sistemul piramidal o sumă de 2 990 dolari SUA sau 2 290 euro. Prin Sentința Judecătorei sectorului Râșcani, mun. Chișinău, din 24 ianuarie 2013, menținută prin Decizia Curții de Apel Chișinău din 23 aprilie 2015, C. M. a fost recunoscut vinovat în comiterea infracțiunii prevăzute de art. art. 46, 190 alin. (3)

CP, C. S. – în baza art. art.46,190 alin. (4) CP, G. A. – potrivit art. art. 46, 190 alin. (5) CP, G. I. – a fost recunoscut vinovat în comiterea infracțiunii prevăzute de art. art.46,190 alin. (4) CP, M.L.–art. art.46,190 alin. (3) CP, S. A. –în baza art. art. 46, 190 alin. (5) CP și P. V.– potrivit art. art. 46,190 alin. (5) CP” [10].

Considerăm parțial legală calificarea din speța *supra* statuată. În acest context, *a priori*, reiterăm că în concordanță cu art. 8 CP, caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei. Potrivit art. 9 CP, timpul săvârșirii faptei se consideră timpul când a fost săvârșită acțiunea (inacțiunea) prejudiciabilă, indiferent de timpul survenirii urmărilor.

În acest plan, reținem că actele comise în speță au fost calificate infracțiuni de escrocherie, individualizate pentru fiecare infractor în parte, în dependență de urmările prejudiciabile cauzate (la caz, cuantumul mijloacelor financiare sustrate), cu reținerea agravantei - comiterea faptei de un grup criminal organizat. Această încadrare juridică se datorează faptului că în momentul comiterii actelor infracționale în perioada anilor 2005-2006, Codul penal nu conținea norma penală de la art. 241¹, ce incriminează infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare.

Totuși, în acest context, notăm că la acel moment erau aplicabile și prevederile Codului cu privire la contravențiile administrative, iar, potrivit unor stipulațiuni normative notate la art. 162 „Desfășurarea ilegală a activității de întreprinzător”, se antrena răspunderea contravențională atât pentru desfășurarea activității de întreprinzător fără înregistrarea corespunzătoare la organele autorizate prin lege fie cu certificatul de înregistrare declarat nevalabil, cât și pentru desfășurarea unei activități de întreprinzător interzise, fie a unei activități de întreprinzător ce necesită primirea licenței sau autorizației privind amplasarea unității de comerț, eliberată de către autoritățile administrației publice locale sau este permisă exclusiv întreprinderilor de stat. Deci, în vederea calificării juste și echitabile a acțiunilor ilicite din speța analizată, urma a fi reținut suplimentar și art. 162 CCA (Codul cu privire la contravențiile administrative, nr. CCA din 19.03.1985, a fost abrogat prin art. 428 lit. a) din Ccontr) [11]. Drept rezultat, concluzionăm că instanța de judecată trebuia să califice actele ilicite ale grupului criminal organizat manifestate prin recrutarea persoanelor în cadrul activității financiare practicate, în vederea depunerii investițiilor, iar pentru recuperarea acestora și obținerea veniturilor, deponenții erau interesați să atragă noi membri, acțiuni care s-au soldat cu sustragerea mijloacelor bănești, în baza art. 46, art. 190 CP și art. 162 CCA, în dependență de urmările prejudiciabile reținute pentru fiecare infractor în urma individualizării răspunderii penale.

În cele ce urmează, vom supune unei delimitări ample infracțiunea notată la art. 241¹ CP și infracțiunile consemnate la art. 255 CP. Considerăm pertinentă disocierea acestor fapte ilicite în contextul prezenței prevederii de la art. 13 alin. (12) lit. n) al Legii nr. 105 din 13 martie 2003 privind protecția consumatorilor [12]. Această normă stabilește că sunt considerate ca fiind înșelătoare, în orice situație, practica comercială privind crearea, operarea sau promovarea unui sistem promoțional piramidal, pe care un consumator îl ia în considerare datorită posibilității de a primi remunerația doar ca urmare a introducerii unui alt consumator în sistem și nu ca urmare a vânzării sau a consumului produselor.

A fortiori, reiterăm că dispoziția de la art. 255 CP este constituită din două variante tip de infracțiuni și o circumstanță agravantă. Așadar, depășirea prețurilor cu amănuntul stabilite, precum și a prețurilor și tarifelor pentru serviciile sociale și comunale prestate populației, înșelarea la socoteală sau altă inducere în eroare a clienților, săvârșite în proporții mari (art. 255 alin. (1) CP) și dispoziția „aceeași acțiune săvârșită în proporții deosebit de mari” (art. 255 alin. (2) lit. c) CP) sunt infracțiunile-tip reunite.

Analizând dispozițiile incriminatoare, reiterăm existența unui număr mic de asemănări a acestor incriminări: a) obiectul juridic generic este format din relațiile sociale cu privire la economia națională; b) persoana fizică care a împlinit vârsta minimă de 16 ani este recunoscută ca subiect al infracțiunilor confruntate, însă, *per a contrario*, în cazul înșelării clienților este necesară reținerea suplimentară a calității speciale de distribuitor, vânzător sau prestator; c) persoana juridică nu poate fi subiect al infracțiunilor date; d) în cazul laturii subiective ca motiv facultativ dominant se regăsește interesul material.

A priori, analiza deosebirilor acestor infracțiuni urmează a fi efectuată după obiect. Un obiect cu totul diferit este în cazul infracțiunilor consemnate la art. 255 CP, fiind unul multiplu constituit din obiectul juridic principal – relațiile sociale cu privire la corectitudinea efectuării operațiilor de evaluare sau măsurare în domeniul circulației bunurilor sau serviciilor sociale ori comunale, și respectiv obiectul juridic secundar

alcătuit de relațiile sociale cu privire la posesia asupra banilor sau bunurilor ce aparțin victimei. În cazul infracțiunilor de înșelare a clienților se reține ca obiect material banii sau alte bunuri ce aparțin victimei, totuși, bunurile apar ca obiect doar în condițiile în care se efectuează plata în natură sau se prestează serviciul cu utilizarea bunurilor consumatorului [2, p. 485; 5, p. 266].

Încheind analiza delimitării infracțiunilor după obiect, observăm o diferență și din punct de vedere al victimei, în cazul infracțiunilor de la art. 255 CP, victima este consumatorul, iar în cazul infracțiunii specificate la art. 241¹ CP, datorită esenței acesteia, nu există victimă.

Latura obiectivă a infracțiunii stabilite la art. 241¹ CP rezidă din acțiunea de practicare ilegală a activității financiare, însoțită de inacțiunile privind neînregistrarea și/sau neobținerea autorizației în modul stabilit de lege. Latura obiectivă a infracțiunilor de înșelare a clienților se caracterizează prin prezența obligatorie a următoarelor trei semne: fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea sau inacțiunea de depășire a prețurilor cu amănuntul stabilite, precum și a prețurilor și tarifelor pentru serviciile sociale și comunale prestate populației, înșelarea la socoteală sau altă inducere în eroare a clienților, consecința prejudiciabilă materializată în cauzarea de daune în proporții mari sau deosebit de mari și raportul de cauzalitate dintre fapta și urmarea prejudiciabilă.

Observăm că fapta de înșelare a clienților are o construcție alternativă și, prin urmare, se poate prezenta în trei modalități normative: 1) depășirea prețurilor cu amănuntul stabilite ori a prețurilor sau tarifelor pentru serviciile sociale ori comunale prestate populației, aceasta înglobează două modalități: a) depășirea prețurilor cu amănuntul stabilite și b) depășirea prețurilor sau tarifelor pentru serviciile sociale/comunale prestate populației; 2) înșelarea la socoteală; 3) altă inducere în eroare a clienților.

În contextul dat, reflectăm că infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare are componentă formală, în contrast, infracțiunile-tip de înșelare a clienților notate la art. 255 alin. (1) și alin. (2) lit. c) CP au componentă materială, ceea ce determină ca momentul producerii daunelor în proporții mari sau deosebit de mari reflectă simultan momentul consumării.

Privitor la latura subiectivă a infracțiunilor comparate în acest demers, sesizăm că dacă infracțiunea stipulată la art. 241¹ CP este comisă doar cu intenție directă, atunci vinovăția în cazul infracțiunilor de la art. 255 CP se poate manifesta atât prin intenție directă, cât și prin intenție indirectă.

Dacă e să ne referim la subiectul infracțiunii, aici putem face diferența între cele două infracțiuni-tip conținute la art. 255 CP și unica infracțiune prevăzută la art. 241¹ CP. În acord cu dispoziția incriminătoare reținută la art. 241¹ CP, nu se pretinde subiectului infracțiunii o calitate specială. *Per a contrario*, în cazul infracțiunilor reunite sub denumirea marginală de înșelare a clienților, concluzionăm prezența în mod obligatoriu a uneia dintre calități speciale a făptuitorului, dovedită prin înregistrare de stat și deținerea licenței/autorizației sau prin patentă de întreprinzător obținute în modul prevăzut de lege, *in concreto*, calitate de distribuitor, vânzător sau prestator [2, p. 494; 5, p. 272]. Mai mult, în norma de referință notată la art. (1) al Legii privind protecția consumatorilor, se regăsesc definițiile acestor calități speciale ale subiectului infracțiunii, deci, prin vânzător se înțelege orice persoană juridică sau fizică autorizată pentru activitate de întreprinzător, care desfășoară activitate comercială în relațiile cu consumatorii; prestator reprezintă orice persoană juridică sau fizică autorizată pentru activitate de întreprinzător, care prestează servicii; iar distribuitor este agentul economic din lanțul de distribuție, altul decât producătorul sau importatorul, care plasează produse pe piață și asigură transferul titlului de proprietate asupra produsului de la producător la consumator.

reiterăm că, prin prisma regulilor statuate la art. 116-118 CP, nu există concurență dintre art. 241¹ CP și art. 255 CP, deoarece infracțiunile date au diferite sfere de acțiune. În continuare, apare întrebarea firească dacă poate fi reținut concursul real sau ideal dintre infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare și infracțiunile-tip de înșelare a clienților.

În vederea soluționării acestei dileme, coroborând art. 33 CP, art. 241¹ CP și art. 255 CP, concluzionăm că nici concursul real și nici concursul ideal dintre infracțiunile stipulate demarcate nu poate fi reținut. *Ipsa iure*, statuăm că potrivit art. 241¹ CP se stabilește răspunderea penală pentru practicarea ilegală a activității financiare, fără înregistrare și fără autorizare în modul prevăzut de legislație. Prin urmare, această infracțiune nicidecum nu poate fi comisă simultan cu infracțiunile reunite la art. 255 alin. (1) și alin. (2) lit.

c) CP, *in concreto*, depășirea prețurilor cu amănuntul stabilite, a prețurilor și tarifelor pentru serviciile sociale și comunale prestate populației, înșelarea la socoteală sau altă inducere în eroare a clienților, săvârșite în proporții mari, sau respectiv deosebit de mari. Totodată, în cazul survenirii urmărilor prejudiciabile care nu depășesc proporțiile mari, fapta ilicită se va califica în baza lit. d) alin. (3) art. 344 Ccontr. În acest context, potrivit art. 344 alin. (3) lit. d) Ccontr., se antrenează răspunderea contravențională pentru încălcarea regulilor privind protecția consumatorilor prin utilizarea de către comerciant a practicilor comerciale incorecte (înșelătoare și/sau agresive) care denaturează sau sunt susceptibile să denatureze în mod esențial comportamentul economic al consumatorului mediu la care ajung sau căruia li se adresează ori al membrului mediu al unui grup, în cazul când practicile comerciale sunt adresate unui anumit grup de consumatori.

Ad probationem al aserțiunii noastre, consemnăm cert că pentru calificarea modalității reținute la art. 13 alin. (12) lit. n) al Legii privind protecția consumatorilor, la caz, crearea, operarea sau promovarea unui sistem promoțional piramidal, pe care un consumator îl ia în considerare datorită posibilității de a primi remunerația doar ca urmare a introducerii unui alt consumator în sistem și nu ca urmare a vânzării sau a consumului produselor, în baza art. 255 CP, subiectul în mod obligatoriu trebuie să aibă calitatea de distribuitor, vânzător sau prestator, obținută și recunoscută în urma înregistrării și deținerii licenței/autorizației sau patentei de întreprinzător, ceea ce *per a contrario* presupune legalitatea înregistrării și constituirii. Astfel, nu poate ca aceeași persoană concomitent să fie atrasă și la răspundere penală potrivit art. 241¹ CP, care presupune ca condiție obligatorie și absolută omisiunea înregistrării și/sau lipsa deținerii autorizației/licenței în modul prevăzut de lege.

Concluzii

În contextul disocierii infracțiunilor de practicare ilegală a activității financiare de practicare ilegală a activității de întreprinzător, prin prisma regulii *specialia derogant generalia* consemnate la art. 116 alin. (2) CP, concluzionăm că art. 241¹ CP este normă specială față de norma generală de la art. 241 CP. Așadar, potențialul făptuitor pentru practicare ilegală a activității financiare va fi atras la răspundere penală potrivit art. 241¹ CP, ceea ce cu certitudine exclude reținerea suplimentară a art. 241 CP.

În cazul infracțiunilor stipulate la art. 241¹ CP și art. 242 CP, reținem că textul „activitatea de întreprinzător ilicită” din art. 242 CP înglobează și activitatea financiară ilicită.

Prin prisma art. 33 CP, fapta de desfășurare a activității de întreprinzător sau a celei bancare, urmărind scopul acoperirii activității financiare ilicite, se va încadra potrivit concursului real dintre art. 242 și art. 241¹ alin. (1) CP.

În ipoteza practicării activității financiare fără înregistrare și/sau fără autorizație (licență) soldată cu cauzarea urmărilor prejudiciabile, fapta va forma concurs potrivit art. 190 alin. (3) sau alin. (4) sau alin. (5) CP și art. 263 alineatele (1) sau (4)/art. 263¹ din Ccontr, în dependență de modalitatea faptică de comitere și cuantumul urmărilor prejudiciabile cauzate.

Modalitatea notată la art. 13 alin. (12) lit. n) din Legea privind protecția consumatorilor se va califica în baza art. 255 CP, cu respectarea condiției imperative a subiectului infracțiunii.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129.
2. STATI, V. *Infracțiuni economice: Note de curs*. Ediția a III-a, revizuită și actualizată până la data de 1 mai 2019. Chișinău: ÎS „Tipografia Centrală”, 2019, 600 p.
3. Legea nr. 845 din 3 ianuarie 1992 cu privire la antreprenoriat și întreprinderi. În: *Monitorul Parlamentului Republicii Moldova* nr. 2/33 din 1994.
4. ROȘCA, N., BAIES, S. *Dreptul afacerilor*. Ediția a III-a. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, 390 p.
5. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p.
6. Codul contravențional al Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6.
7. Băbălău D. *Răspunderea penală pentru practicare ilegală a activității de întreprinzător*. Monografie. Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Drept, Departament Drept Penal. Chișinău: ÎS Tipografia Centrală, 2016, 304 p.

8. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 248-251.
9. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p.
10. *Decizia Curții de Apel Chișinău din 23 aprilie 2015, Dosarul nr. 1a-1593/14*. [Accesat al 10.08.2022] Disponibil: <https://cac.instante.justice.md/>
11. Codul cu privire la contravențiile administrative din 19 martie 1985.
12. Legea nr. 105 din 13 martie 2003 privind protecția consumatorilor. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr. 176-181.

Date despre autor:

Cristina CHIHAI, doctorandă, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: chihai_cristina@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-2830-3014

Prezentat la 10.10.2022

OBIECTUL JURIDIC GENERIC ȘI OBIECTUL JURIDIC DE SUBGRUP AL INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA ART. 238 DIN CODUL PENAL

Andrei STRATAN

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul studiu este identificat obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 238 din Codul penal al Republicii Moldova. Se constată că obiectul juridic generic al acestor infracțiuni îl formează economia Republicii Moldova, precum și relațiile sociale aferente acestei valori. Se relevă că *de lege lata*, infracțiunile nominalizate posedă același obiect juridic generic și atunci când acestea se exprimă în obținerea, din contul asigurătorului, a unei despăgubiri sau a unei indemnizații de asigurare prin înșelăciune. *De lege ferenda* însă, dobândirea despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune trebuie să formeze conținutul unei norme distincte, și reamplasată în conținutul capitolului VI „Infracțiuni contra patrimoniului” din partea specială a Codului penal (alături de infracțiunile de escrocherie). Se mai notează că infracțiunile prevăzute la art. 238 din Codul penal al Republicii Moldova sunt înscrise în rândul unor fapte penale ce posedă același obiect juridic de subgrup, în baza căruia sunt disociate de alte infracțiuni economice, ce formează alte subgrupuri.

Cuvinte-cheie: *obiect juridic generic, obiect juridic de subgrup, economie națională, credit, împrumut, despăgubire și indemnizație de asigurare.*

THE GENERIC LEGAL OBJECT AND THE SUBGROUP LEGAL OBJECT OF THE OFFENSES PROVIDED IN ART. 238 OF THE CRIMINAL CODE

In the present study is identified the generic legal object and the subgroup legal object of the offenses provided in art. 238 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. It is noted that the generic legal object of these offenses is the economy of the Republic of Moldova, as well as the social relations related to this value. It is revealed that by law, the named offenses have the same generic legal object when they are expressed in obtaining, from the insurer, an insurance compensation or indemnity, through fraud. However, the acquisition of insurance compensation or indemnity by fraud should form the content of a separate norm, and relocated in the content of Chapter VI "Crimes against patrimony" of the special part of the Criminal Code (along with fraud crimes). It is also noted that the offenses provided in art. 238 of the Criminal Code of the Republic of Moldova are listed among criminal acts that possess the same subgroup legal object, on the basis of which they are dissociated from other economic offenses, which form other subgroups.

Keywords: *generic legal object, subgroup legal object, national economy, credit, loan, insurance compensation and indemnity.*

Introducere

Orice faptă infracțională, săvârșită în realitatea obiectivă, lezează sau pune în pericol anumite valori și relații sociale. E de neînchipuit ca o infracțiune să nu vatăme sau să nu pericliteze careva valori sociale. Respectiv, fiecare infracțiune posedă un obiect juridic, *i.e.* atentează la valori și relații sociale. Similar, și infracțiunile prevăzute la art. 238 din Codul penal al Republicii Moldova [1] („CP RM”) lezează anumite valori și relații sociale.

Întru identificarea *in concreto* a valorilor și a relațiilor sociale lezate prin săvârșirea acestor infracțiuni este necesară o abordare de la general la special.

Partea specială (incriminatorie) a Codului Penal a Republicii Moldova este formată din capitole. La rândul său, fiecare capitol cuprinde mai multe articole. Iar articolul (care poate fi format din alineate și litere) conține fapte infracționale propriu-zise.

Avându-se în vedere gruparea infracțiunilor pe anumite categorii (realizată de către legiuitor prin localizarea acestora în cuprinsul unui capitol anumit din partea specială a Codului penal) identificăm o anumită

ierarhizare și, în același timp, o anumită derivație a obiectului juridic.

Pornind de la aceeași grupare a infracțiunilor, constatăm că orice faptă penală, inclusiv și cele stipulate la art. 238 CP RM, posedă: a) *obiect juridic general* (caracteristic oricărei infracțiuni, și desprins din esența scopului legii penale), b) *obiect juridic generic* (dedus din denumirea capitolului părții speciale a Codului penal în care este plasată infracțiunea), c) *obiect juridic special* (caracteristic unei singure infracțiuni).

În prezentul demers științific ne propunem să identificăm conținutul obiectului juridic generic și de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP RM.

Rezultate obținute și discuții

1. În teoria dreptului penal se evocă că „obiectul juridic generic (de grup) al infracțiunii este reprezentat de totalitatea valorilor sociale din unul și același domeniu și a relațiilor sociale care s-au creat în jurul acestor valori și datorită lor [2, p. 180.]”. Potrivit literaturii de specialitate, „obiectul juridic generic este desprins din titulatura capitolelor din partea specială a Codului penal [3, p. 113]”. Investigând infracțiunea prevăzută la art. 256 CP RM, autorii moldavi E. Buguța și S. Gavajuc menționează că obiectul juridic generic al acestei fapte penale trebuie aflat ținând cont de „dislocarea normei în conținutul Codului penal [4, p. 10]”.

Infracțiunile prevăzute la art. 238 CP RM sunt localizate în Capitolul X din partea specială a Codului penal, intitulat „Infracțiuni economice”. Corespunzător, prin săvârșirea acestor infracțiuni se atentează asupra economiei naționale. Deci, economia națională reprezintă valoarea socială de bază lezată prin săvârșirea infracțiunilor stipulate la art. 238 CP RM. De altfel, și restul infracțiunilor amplasate în același capitol, *lato senso*, atentează la economia națională și la relațiile sociale aferente acestei valori sociale.

Asemănător se expune și S. Prodan: „economia națională este valoarea socială fundamentală apărată prin mijloace juridico-penale împotriva infracțiunilor economice [5, p. 120]”.

O părere similară o are V. Stati, care susține că „relațiile sociale cu privire la economia națională [6, p. 3]” formează conținutul obiectului juridic generic al infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP RM.

Și alți autori identifică același obiect juridic generic, deși în contextul altor infracțiuni economice. De exemplu, examinând infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare, C. Chihai menționează că obiectul juridic generic al acestei fapte penale îl formează „relațiile sociale cu privire la economia națională [7, p. 20]”. Același obiect juridic generic este evidențiat de către Gh. Reniță [8, p. 46] cu prilejul caracterizării infracțiunilor prevăzute la art. 242¹ și 242² CP RM. În egală măsură, A.-O. Pasat [9, p. 101] identifică obiectul juridic generic al infracțiunilor consemnate la art. 248 și 249 CP RM. Referitor la fapta penală înscrisă la art. 243 CP RM M. Mutu-Strulea notează: „Fiind inclusă în capitolul „Infracțiuni economice”, infracțiunea de spălare a banilor aduce, într-un fel sau altul, o anumită daună economiei statului [10, p. 76]”.

În accepțiunea lui V. Stati „economia națională este totalitatea activităților și interdependențelor economice la nivel micro-, mezo- și macroeconomic, coordonat pe plan național prin mecanisme proprii de funcționare [11, p. 13]”.

După L. G. Gîrla și Iu. M. Tabarcea, obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în capitolul X din partea specială a Codului penal, inclusiv al infracțiunilor specificate la art. 238 CP RM, îl constituie „relațiile sociale formate în sfera activității economice, orientate spre dezvoltarea economiei de piață [12, p. 571]”.

Lezarea *sui generis* a economiei naționale, prin săvârșirea infracțiunilor nominalizate, este accentuată și în doctrina de specialitate poloneză. Astfel, K. Mucha susține: „prin obținerea de fonduri în urma prezentării unor informații false este pusă în pericol corectitudinea și fiabilitatea circulației economice, precum și echilibrul acesteia [13, p. 126]”.

Opinii similare sunt prefigurate în doctrina de specialitate rusă, apreciindu-se că obiectul juridic generic al infracțiunilor analizate îl constituie: „relațiile sociale formate în procesul activității economice, incluzând în sine relațiile sociale cu caracter organizațional-economic și creditar-valutare [14, p. 12]”; „relațiile sociale aferente statului, persoanelor fizice și juridice, din sfera activității de întreprinzător și a altei activități economice neinterzise de lege [15, p. 9]”.

În plan comparat, legiuitorii străini, în cea mai mare parte, au aceeași poziție *vis-a-vis* de conținutul obiectului juridic generic al infracțiunilor corespondente celor de la art. 238 CP RM. *In concreto*, remarcăm următoarele poziții legislative privind amplasarea acestor infracțiuni în cuprinsul legii penale: în legislația Sloveniei infracțiunile enunțate sunt așezate în capitolul XXIV „Infracțiuni contra economiei [16]” din partea

specială a Codului penal; în legislația Poloniei – în capitolul XXXVI „Infrațiuni contra mediului economic [17]”; în legislația Lituaniei – în capitolul XXXI „Infrațiuni și contravenții împotriva ordinii economice și de afaceri [18]”; în legislația Letoniei – în capitolul XIX „Infrațiuni de natură economică [19]”; în legislația Bulgariei – în capitolul VI „Infrațiuni împotriva economiei [20]”; în legislația Azerbaidjanului – în capitolul XXIV „Infrațiuni în sfera activității economice [21]”; în legislația Republicii Belarus – în capitolul XXV „Infrațiuni împotriva ordinii de realizare a activității economice [22]”; în legislația Bosniei și Herțegovinei – în capitolul XXII „Infrațiuni împotriva economiei, comerțului și securității sistemului de plăți [23]”.

În legislația penală a Georgiei [24] lipsește un capitol care să cuprindă toate infracțiunile economice. Infracțiunea de dobândire ilegală a creditului (similară cu infracțiunile specificate în art. 238 CP RM) este amplasată în capitolul XXVII „Infrațiuni în sfera creditar-valutară” din partea specială a Codului penal.

O abordare diferențiată remarcăm în cazul legislației Serbiei și a Macedoniei de Nord. Astfel, în cazul Serbiei infracțiunile reunite sub denumirea de „Obținere și utilizare a creditului și a altor beneficii sub pretexte false” sunt localizate în capitolul XXI din partea specială a Codului penal, intitulat „Infrațiuni contra patrimoniului [25]”. Același lucru e în cazul Macedoniei de Nord, unde infracțiunile denumite generic „Frauda în obținerea creditului sau a altor beneficii” sunt amplasate în capitolul XXIII „Infrațiuni contra proprietății” din partea specială a Codului penal [26]. De precizat că, în legislația ambelor state codul penal conține un capitol separat destinat incriminării tuturor infracțiunilor economice. În pofida acestui fapt, legiuitorii celor două state au decis să amplaseze infracțiunile similare celor din art. 238 CP RM în capitolul părții speciale a Codului penal dedicat protecției patrimoniului.

Nu putem susține o asemenea poziție legislativă. Orientarea legiuitorului moldav pare mult mai potrivită. Infracțiunile prevăzute în art. 238 CP RM vizează, în prim plan, economia statului. Săvârșind aceste infracțiuni, făptuitorul atentează asupra unor victime ce îndeplinesc un rol crucial în dezvoltarea sistemului bancar și a celui financiar nebancaar, acestea fiind sfere vitale pentru o *conomie* de piață sănătoasă.

Plus la aceasta, există o interdependență organică între obiectul juridic generic și obiectul juridic special al unei infracțiuni. Cel din urmă, trebuie să derive din primul. Iar în cazul infracțiunilor cu obiect juridic special complex (cum e și cazul faptelor penale stipulate în art. 238 CP RM) e necesar ca obiectul juridic principal să derive din obiectul juridic generic.

Remarcăm că prin săvârșirea infracțiunilor prevăzute în art. 238 CP RM, doar în plan secundar se aduce atingere patrimoniului victimei. Nu relațiile sociale cu privire la patrimoniul victimei, sunt apărute, în mod prioritar, prin incriminarea faptelor de dobândire prin înșelăciune a creditului sau a împrumutului. Prin incriminările consemnate în art. 238 CP RM sunt apărute, în principal, acele relații sociale care, în mod organic, derivă din relațiile sociale cu privire la economia națională.

Acordăm dreptate autorului S. Brînza care evocă că „la infracțiunile contra patrimoniului trebuie raportate faptele pe care legiuitorul le-a declarat ca infracționale datorită pericolului deosebit în raport cu valoarea socială fundamentală lezată [patrimoniul persoanei] [27, p. 360]”. Din acest considerent, S. Brînza exclude infracțiunile prevăzute la art. 238 CP RM din grupul infracțiunilor contra patrimoniului. În principiu, această viziune concordă cu cea a legislatorului moldav, fiind una întemeiată.

Doar în partea ce privește dobândirea prin înșelăciune a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare obiectul protecției penale ar trebui să derive din conținutul obiectului juridic generic al infracțiunilor contra patrimoniului.

În context, precizăm că, în cazul infracțiunilor prevăzute de art. 238 CP RM făptuitorul urmărește scopul de a folosi temporar banii obținuți cu titlu de credit sau de împrumut și, în consecință, tinde spre rambursarea ulterioară a acestor mijloace financiare. Tocmai în baza acestui criteriu fundamental, infracțiunile în cauză sunt diferențiate de cele de escrocherie săvârșite pe piața creditar-bancaară. Nu același lucru poate fi afirmat în cazul dobândirii prin înșelăciune a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare. Obținând despăgubirea sau indemnizația de asigurare prin înșelăciune, făptuitorul nu poate urmări scopul folosinței temporare și, în consecință, rambursarea ulterioară a mijloacelor bănești obținute cu titlu de despăgubire sau de indemnizație de asigurare.

Din aceste raționamente, apreciem dret greșită localizarea, în textul părții speciale a Codului penal, a faptei de dobândire prin înșelăciune a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare din contul asigurătorului. Întrucât prin săvârșirea acestei infracțiuni făptuitorul poate urmări doar un scop de cupiditate, este im-

perios necesar ca legiuitorul să-și revadă poziția față de amplasarea acestei fapte în cuprinsul legii penale. Recomandăm ca această infracțiune să fie stipulată în capitolul VI „Infracțiuni contra patrimoniului” din partea specială a Codului penal, alături de infracțiunile de escrocherie (imediat după art. 190 CP RM). Or, dobândirea prin înșelăciune a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare din contul asigurătorului reprezintă o veritabilă formă specială a infracțiunii de escrocherie. Sugerăm ca această faptă să fie prevăzută în cadrul unui nou articol – 190¹ din Codul penal.

Or, în marea majoritate a legislațiilor statelor străine o atare faptă infracțională este prevăzută (i) în capitolul părții speciale a Codului penal dedicat protecției patrimoniului și (ii) alături de infracțiunea de escrocherie. Ca exemplu poate servi modelul legislativ leton, bulgar, slovac [28], grec [29], ceh [30], român [31], olandez [32], austriac [33], suedez [34], croat [35], finlandez [36] etc. De altfel, în legislația unor state este luată poziția incriminării în cadrul unei norme generale a infracțiunii de escrocherie (înșelăciune), precum și în cadrul unor norme speciale – a formelor speciale a escrocheriei (înșelăciunii). Iar ca tehnică legislativă, cele din urmă sunt localizate imediat după norma generală, fiind apreciate, implicit, drept cazuri speciale ale escrocheriei (înșelăciunii). Acest lucru este prevăzut în legislația Germaniei [37], Cehiei, Albaniei [38], Slovaciei, Federației Ruse etc.

Subliniem că în niciuna dintre legislațiile străine studiate nu am identificat o poziție similară cu cea a legiuitorului moldav, concretizată în amplasarea faptei de dobândire a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune în cadrul aceleiași norme ce incriminează dobândirea prin înșelăciune a creditului sau a împrumutului (atunci când făptuitorul urmărește scopul folosinței temporare). În același timp, practic în majoritatea legislațiilor dobândirea despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune este tratată drept infracțiune contra patrimoniului. În opoziție, în legislația Poloniei și a Serbiei obținerea despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune nu este catalogată drept infracțiune contra patrimoniului, ci infracțiune economică. Surprinde faptul că în legislația Serbiei infracțiunile reunite sub denumirea de „Obținere și utilizare a creditului și a altor beneficii sub pretexte false” sunt considerate infracțiuni contra patrimoniului, în timp ce obținerea despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune este catalogată ca infracțiune economică. În orice caz, aceste două fapte nu sunt reunite în cadrul uneia și aceleiași norme (așa cum o face legiuitorul moldav).

Supra am evocat numeroase modele legislative care au agreat o altă poziție (*i.e.* inversă), apreciind fapta de dobândire a creditului sau a împrumutului prin înșelăciune drept infracțiune economică, și fapta de dobândire a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare în calitate de infracțiune contra patrimoniului. Împărtășim această poziție legislativă. Ea corespunde axiomei, potrivit căreia obiectul juridic special al unei infracțiuni ori obiectul juridic special principal (în cazul infracțiunii cu obiect juridic special multiplu sau complex) trebuie să rezulte din conținutul obiectului juridic generic. Poziția legiuitorului moldav răspunde acestei axiome.

În concluzie obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute de art. 238 CP RM îl formează economia Republicii Moldova, precum și relațiile sociale aferente acestei valori. *De lege lata*, infracțiunile nominalizate posedă același obiect juridic generic și atunci când acestea se exprimă în obținerea, din contul asigurătorului, a unei despăgubiri sau a unei indemnizații de asigurare prin înșelăciune. *De lege ferenda*, dobândirea despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune trebuie să formeze conținutul unei norme distincte, și reamplasată în conținutul capitolului VI „Infracțiuni contra patrimoniului” din partea specială a Codului penal (alături de infracțiunile de escrocherie). În consecință, relațiile sociale cu privire la patrimoniul persoanei ar trebui să reprezinte obiectul juridic generic al faptei de dobândire a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune.

2. În altă privință, în teoria dreptului penal [39, p. 236-243; 40, p. 64; 41, p. 119-130; 7, p. 19-25; 42, p. 7-12; 43, p. 9-23; 44, p. 18-25; 45, p. 183-200; 46, p. 70; 47, p. 77] este folosită tot mai des noțiunea „**obiect juridic de subgrup**”. V. Stati susține că această noțiune este o „categorie intermediară între obiectul juridic generic și obiectul juridic special [42, p. 10]”. Pe bună dreptate, obiectul juridic de subgrup derivă din conținutul obiectului juridic generic (de grup). În același timp, obiectul juridic de subgrup formează baza derivației obiectului juridic special. Ultimul este desprins atât din conținutul obiectului juridic generic, cât și din conținutul obiectului juridic de subgrup.

Ca și concept „obiectul juridic de subgrup” este caracteristic unui grup mai restrâns de infracțiuni, dar amplasate în același segment din partea specială a Codului penal. Astfel, în cazul infracțiunilor economice identificăm mai multe obiecte juridice de subgrup, și toate rezultând din conținutul relațiilor sociale cu privire la economia națională.

Toate infracțiunile economice sunt clasificate tocmai în baza obiectul juridic de subgrup. Cea din urmă categorie îi permite legiuitorului să grupeze infracțiunile economice în funcție de sfera activității economice în care sunt comise. De exemplu, în funcție de acest criteriu sunt divizate infracțiunile fiscale, vamale, concurențiale etc. În legislația unor state străine chiar, sistematizarea părții speciale a Codului penal se face în două segmente: unul din care este desprins obiectul juridic generic (aidoma legislației penale a Republicii Moldova), și altul din care reiese obiectul juridic de subgrup (e.g. Codul penal al Spaniei [48], Codul penal al Italiei [49], Codul penal al Bulgariei etc.). Bunăoară, în legislația Bulgariei infracțiunile corespondente celor din art. 238 CP RM sunt amplasate în secțiunea IV „Infracțiuni împotriva sistemului monetar și de credit” din capitolul VI „Infracțiuni împotriva economiei”. Astfel, relațiile sociale cu privire la economia statului bulgar formează obiectul juridic generic al infracțiunilor analogice celor din art. 238 CP RM. În același timp, relațiile sociale privitoare la sfera monetară și creditară reprezintă obiectul juridic de subgrup al acestor infracțiuni.

Și infracțiunile prevăzute în art. 238 CP RM sunt înscrise în rândul unor fapte penale ce posedă același obiect juridic de subgrup, în baza căruia sunt disociate de alte infracțiuni economice, ce formează alte subgrupuri.

V. Stati susține că „infracțiunile prevăzute în art. 238, 239 și 240 CP RM formează subgrupul infracțiunilor legate de obținerea/acordarea de credite, împrumuturi, despăgubiri/indemnizații de asigurare sau mijloace din fonduri externe [50, p. 84]”.

Observăm că V. Stati, include în această listă, și infracțiunile prevăzute de art. 240 CP RM. Suntem de acord cu această viziune, întrucât cuprinde incriminări adiacente celor din art. 238 CP RM (i.e. privește acțiuni prejudiciabile cu mijloace financiare, inclusiv obținute cu titlu de împrumut (exact ca în cazul infracțiunilor consemnate în art. 238 CP RM)). În legislația unor state, în general, aceste manifestări (i.e. înscrise în art. 238 și 240 CP RM) formează conținutul uneia și aceleiași incriminări, fiind comasate în conținutul unei singure norme.

În ceea ce privește conținutul propriu-zis al obiectului juridic de subgrup al infracțiunilor examinate, în doctrina penală rusă este exprimată părerea că acesta îl reprezintă relațiile sociale din sfera financiar-creditară [51, p. 144; 52, p. 7; 53, p. 16].

Considerăm că această concepție, nu se pretează, totalmente, cadrului incriminator autohton. Sfera financiar-creditară este mai îngustă ca limitele sferei de incidență a infracțiunilor sus-enunțate. Ea nu se rezumă doar la acordarea/obținerea de credite. Iar infracțiunile prevăzute la art. 238-240 CP RM nu privesc doar acordarea/obținerea de credite.

Și autoarea S. Prodan, menționează că obiectului juridic de subgrup al infracțiunii specificate în art. 238 CP RM îl reprezintă „ansamblul relațiilor sociale care se desfășoară și se dezvoltă în procesul activității de creditare a instituțiilor financiare [5, p. 123]”.

Constatăm că această accepțiune doctrinară nu mai este conformă actualului cadru normativ incriminator.

În primul rând, infracțiunile prevăzute în art. 238 CP RM nu sunt săvârșite doar în sfera activității de creditare, ci și în sfera activității de acordare/obținere a unor împrumuturi, a unor despăgubiri sau a unor indemnizații de asigurare.

În al doilea rând, infracțiunile enunțate vizează, inclusiv sfera de activitate a altor instituții, decât a celor financiare.

Precizăm că, prin Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr. 180 din 25.07.2014 [54] a fost extins conținutul incriminator al normei analizate. La concret, nu doar creditul, ci și împrumutul, despăgubirea și indemnizația de asigurare au fost stipulate pe post de bunuri pasibile de obținere prin săvârșirea infracțiunii. Subsecvent, a fost lărgit cercul potențialelor victime. În această listă au fost incluse și alte entități: organizația financiară nebanară, asociația de economii și împrumut, asiguratorul.

Prin urmare, conținutul obiectului juridic de subgrup al infracțiunilor stipulate în art. 238 CP RM trebuie raportat la actualul conținut al normei de incriminare.

Având în vedere acest fapt și, luând în calcul conținutul de ultimă oră al infracțiunilor specificate în art. 239 și 240 CP RM, conchidem că obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute în art. 238 CP RM, inclusiv al celor înscrise în art. 239 și 240 CP RM îl formează relațiile sociale aferente activității de acordare și obținere a creditelor, a împrumuturilor, a despăgubirilor sau a indemnizațiilor de asigurare, precum și activității de utilizare a mijloacelor din împrumuturile interne sau din fondurile externe.

Concluzii

Infracțiunile prevăzute în art. 238 CP RM vizează, în prim plan, economia statului. Săvârșind aceste infracțiuni, făptuitorul atentează asupra unor victime ce îndeplinesc un rol crucial în dezvoltarea sistemului bancar și al celui financiar nebanca. În același timp, cele din urmă sfere sunt vitale pentru o economie de piață sănătoasă.

Prin săvârșirea infracțiunilor prevăzute în art. 238 CP RM, doar în plan secundar se aduce atingere patrimoniului victimei. Nu relațiile sociale cu privire la patrimoniul victimei sunt apărute, în mod prioritar, prin incriminarea faptelor de dobândire prin înșelăciune a creditului sau a împrumutului. Prin incriminările consemnate în art. 238 CP RM sunt apărute, în principal, acele relații sociale care, în mod organic, derivă din relațiile sociale cu privire la economia națională. Doar în partea ce privește dobândirea prin înșelăciune a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare obiectul protecției penale ar trebui să derive din conținutul obiectului juridic generic al infracțiunilor contra patrimoniului.

Apreciem greșită localizarea, în textul părții speciale a Codului penal, a faptei de dobândire prin înșelăciune a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare din contul asigurătorului. Întrucât prin săvârșirea acestei infracțiuni făptuitorul poate urmări doar un scop de cupiditate, este imperios necesar ca legiuitorul să-și revadă poziția față de amplasarea acestei fapte în cuprinsul legii penale. Recomandăm ca această infracțiune să fie stipulată în capitolul VI „Infracțiuni contra patrimoniului” din partea specială a Codului penal, alături de infracțiunile de escrocherie (imediat după art. 190 CP RM). Or, dobândirea prin înșelăciune a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare din contul asigurătorului reprezintă o veritabilă formă specială a infracțiunii de escrocherie. Sugerăm ca această faptă să fie incriminată în cadrul unui nou articol – 190¹ din Codul penal.

În niciuna dintre legislațiile străine studiate nu am identificat o poziție similară cu cea din legislația autohtonă, concretizată în amplasarea faptei de dobândire a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune în cadrul aceleiași norme ce incriminează dobândirea prin înșelăciune a creditului sau a împrumutului (atunci când făptuitorul urmărește scopul folosinței temporare). În același timp, practic în majoritatea legislațiilor dobândirea despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune este tratată drept infracțiune contra patrimoniului.

Obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în art. 238 CP RM îl constituie economia Republicii Moldova, precum și relațiile sociale aferente acestei valori. *De lege lata*, infracțiunile nominalizate posedă același obiect juridic generic și atunci când acestea se exprimă în obținerea, din contul asigurătorului, a unei despăgubiri sau a unei indemnizații de asigurare prin înșelăciune. *De lege ferenda*, dobândirea despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune trebuie să formeze conținutul unei norme distincte, și reamplasată în conținutul capitolului VI „Infracțiuni contra patrimoniului” din partea specială a Codului penal (alături de infracțiunile de escrocherie). În consecință, relațiile sociale cu privire la patrimoniul persoanei ar trebui să reprezinte obiectul juridic generic al faptei de dobândire a despăgubirii sau a indemnizației de asigurare prin înșelăciune.

Infracțiunile prevăzute în art. 238 CP RM sunt înscrise în rândul unor fapte penale ce posedă același obiect juridic de subgrup, în baza căruia sunt dissociate de alte infracțiuni economice, ce formează alte subgrupuri. Obiectul juridic de subgrup derivă din conținutul obiectului juridic generic (de grup). În același timp, obiectul juridic de subgrup formează baza derivației obiectului juridic special. Ultimul este desprins atât din conținutul obiectului juridic generic, cât și din conținutul obiectului juridic de subgrup.

Luând în calcul conținutul de ultimă oră al infracțiunilor specificate în art. 239 și 240 CP RM, conchidem că obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute în art. 238 CP RM, inclusiv al celor înscrise în art. 239 și 240 CP RM îl formează relațiile sociale aferente activității de acordare și obținere a creditelor, a împrumuturilor, a despăgubirilor sau a indemnizațiilor de asigurare, precum și activității de utilizare a mijloacelor din împrumuturile interne sau din fondurile externe.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72-74.
2. GRAMA, M., BOTNARU, S., ȘAVGA, A. et al. *Dreptul penal: Partea generală*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012. 328 p.
3. COPEȚCHI, S., HADÎRCA, I. *Calificarea infracțiunilor: note de curs*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p. 113.
4. BUGUȚA, E., GAVAJUC, S. Obiectul juridic și obiectul material al infracțiunii de primire a unei remunerații ilicite pentru îndeplinirea lucrărilor legate de deservirea populației. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 10, p. 9-15.
5. PRODAN, S. *Răspunderea penală pentru infracțiunile legate de creditare*. Chișinău: CEP USM, 2011. 294 p.
6. STATI, V. Infracțiunea de dobândire a creditului prin înșelăciune (art. 238 C. pen. RM): noi tendințe și abordări. Partea I. În: *Revista Națională de Drept*, 2010, nr. 12, p. 2-10.
7. CHIHAI, C. Obiectul juridic special al infracțiunii de practicare ilegală a activității financiare. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2021, nr. 2(57), p. 19-25.
8. RENIȚĂ, Gh. *Răspunderea penală pentru manipularea unui eveniment și pariurile aranjate*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2020. 348 p.
9. PASAT, A. -O. *Analiza juridico-penală a infracțiunilor vamale conform legislației Republicii Moldova și a României*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016. 284 p.
10. MUTU-STRULEA, M. *Analiza juridico-penală a spălării banilor*. Chișinău: CEP USM, 2006.
11. STATI, V. *Infracțiuni economice: note de curs. Ed. a 3-a, rev. și actualizată până la data de 1 mai 2019*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019. 600 p.
12. ГЫРЛА, Л. Г., ТАБАРЧА, Ю. М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть особенная*. Том. 1. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 712 p.
13. MUCHA, K. Economic crime in the Polish legal system on the example of the crime of obtaining a bank credit by false pretenses. În: *Annales Universitatis Apulensis, Series Jurisprudentia*, vol. 16, 2013, No.1, p. 120-132.
14. ШАДРИНА, О. В. *Уголовная ответственность за преступления в банковско-кредитной сфере по уголовному праву Российской Федерации* / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2008. 23 p.
15. МАРКИЗОВ, Р. В. *Ответственность за преступления в сфере кредитных отношений по уголовному праву России* / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Казань, 2003. 26 p.
16. *Codul penal al Republicii Slovenia*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>
17. *Codul penal al Republicii Polone*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Polonia-RO.html>
18. *Codul penal al Republicii Lituania*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Lituania-RO.html>
19. *Codul penal al Republicii Letonia*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Letonia-RO.html>
20. *Codul penal al Republicii Bulgaria*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html>
21. *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. Disponibil: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#=#2331;-38
22. *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. Disponibil: https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb/237.htm
23. *Criminal Code of Bosnia and Herzegovina*. Disponibil: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/be/BiH_CC_am2015_bh.pdf
24. *Уголовный кодекс Грузии*. Disponibil: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/16426/212/ru/pdf>
25. *Criminal Code of the Republic of Serbia*. Disponibil: https://www.mpravde.gov.rs/files/Criminal%20%20%20Code_2019.pdf
26. *Criminal Code of the Republic of North Macedonia*. Disponibil: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/67/fYROM_CC_2009_am2018_en.pdf
27. BRÎNZA, S. *Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 675 p.
28. *Codul penal al Republicii Slovace*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovacia-RO.html>
29. *Codul penal al Greciei*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Grecia-RO.html>
30. *Codul penal al Republicii Cehe*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>

31. *Codul penal al României*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Romania-RO.html>
32. *Codul penal al Regatului Țărilor de Jos*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Olanda-RO.html>
33. *Codul penal al Republicii Austria*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html>
34. *Codul penal al Regatului Suediei*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Suedia-RO.html>
35. *Codul penal al Republicii Croația*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html>
36. *Codul penal al Republicii Finlanda*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Finlanda-RO.html>
37. *Codul penal al Republicii Federale Germania*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html>
38. *Criminal Code of the Republic of Albania*. Disponibil: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/bb/Albania_CC_1995_am2017_en.pdf
39. POSTOVANU, N. Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae* Seria Științe sociale, 2020, nr. 3(133), p. 236-243
40. POSTOVANU, N. *Răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport*. Chișinău, 2021. 350 p.
41. BERDILO, R. Obiectul juridic al infracțiunii prevăzute la art.146 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae* Seria Științe sociale, 2019, nr. 11, p. 119-130.
42. STATI, V. Răspunderea penală pentru practicarea ilegală a activității financiare (art. 241¹ CP RM). Partea I. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr. 11, p. 7-12.
43. STATI, V., BOTNARENCO, M. Încălcarea legislației privind organizarea și desfășurarea jocurilor de noroc care constituie monopol de stat: analiză de drept penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae* Seria Științe sociale, 2021, nr. 8(148), p. 9-23.
44. BĂBĂLĂU, D. Obiectul juridic al infracțiunilor prevăzute la art. 241 din Codul penal: aspecte introductive. În: *Revista Națională de Drept*, 2016, nr. 8, p. 18-25.
45. STATI, V. Infracțiunile săvârșite pe piața valorilor mobiliare (art. 245, 245¹, 245² CP RM): analiză de drept penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2009, nr. 8(28), p. 183-200.
46. SÎRBU, N. *Răspunderea penală pentru pseudoactivitatea de întreprinzător*. Chișinău: CEP USM, 2013. 258 p.
47. SOBIETȚKI, R. *Contrabanda: aspecte juridico-penale*. Chișinău: Totex-Lux, 2013. 244 p.
48. *Codul penal al Regatului Spaniei*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html>
49. *Codul penal al Republicii Italia*. Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Italia-RO.html>
50. STATI, V. Infracțiunile prevăzute la art. 240 din Codul penal al Republicii Moldova: examinare prin prisma prevederilor Legii nr.105/2016. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*. Журнал. Переяслав, 2016, Вып. 7(15), ч. 3, с. 83-92.
51. ТАТАЕВ, Э. К. К вопросу об объекте незаконного получения кредита. În: *Актуальные проблемы экономики и права*, 2009, №3 (11), p. 143-147.
52. МОЙСИК, В. Р. *Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2002. 17 p.
53. ПРОНИКОВ, А. В. *Уголовно-правовая политика в сфере противодействия экономической преступности*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Омск, 2008. 33 p.
54. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr. 180 din 25.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 238-246.

Date despre autor:

Andrei STRATAN, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, asistent universitar, Departamentul Drept Penal, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: andrei.stratan95@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1590-7209

Prezentat la 29.11.2022

CONȚINUTUL ILEGALITĂȚII FAPTEI CARE ESTE INCRIMINATĂ ÎN ART. 233 DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA. VÂNATUL FĂRĂ AUTORIZAȚIA CORESPUNZĂTOARE

Anastasia BOLDESCU

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul studiu se încearcă găsirea răspunsului la următoarea întrebare: formează oare oricare vânat ilegal (vânătoare ilegală) conținutul acțiunii prejudiciabile prevăzute la art. 233 din Codul penal al Republicii Moldova? În afară de aceasta, este inițiată analiza condițiilor în care vânatul devine ilegal. Este identificat rolul dispoziției de referire în procesul de interpretare a art. 233 din Codul penal al Republicii Moldova. Se demonstrează că ilegalitatea vânatului în sensul art. 233 din Codul penal al Republicii Moldova nu se reduce la încălcarea prevederilor unei legi care reglementează activitatea de vânat (vânătoare). De asemenea, se relevă că ilegalitatea vânatului (vânătorii) nu întotdeauna presupune ilegalitatea acestei fapte în sensul art. 233 din Codul penal al Republicii Moldova. În final, sunt analizate toate tipurile de autorizație corespunzătoare în sensul art. 233 din Codul penal al Republicii Moldova. Sunt identificate actele care nu intră sub incidența noțiunii „autorizația corespunzătoare” din art. 233 din Codul penal al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: vânat (vânătoare), vânatul ilegal, ilegalitate, dispoziție de referire, autorizație corespunzătoare, permis de vânătoare, foaie/fișă pentru recoltare, autorizație de a vâna animale sălbatice copitate.

THE CONTENT OF THE ILLEGALITY OF THE ACT THAT IS CRIMINATED IN ART. 233 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA. HUNTING WITHOUT PROPER AUTHORIZATION

In the present study, we try to find the answer to the following question: does any illegal hunting form the content of the prejudicial action provided in art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova? In addition, the analysis of the conditions, in the presence of which the action of hunting becomes illegal, is initiated. The role of the reference provision is identified in the process of interpreting art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. It is demonstrated that the illegality of hunting in the meaning of art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova is not limited to the violation of the provisions of a law regulating hunting. It is also revealed that the illegality of hunting does not always imply the illegality of this act in the sense of art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. Finally, all types of proper authorization in the meaning of art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova are analyzed. The acts, that do not fall under the notion “appropriate authorization” in art. 233 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, are identified.

Keywords: hunting, illegal hunting, unlawfulness, reference provision, proper authorization, hunting permit, sheet for harvesting, permit to hunt wild ungulates.

Introducere

Pentru a percepe natura juridică a acțiunii prejudiciabile prevăzute la art. 233 CP RM, este necesar:

- 1) să stabilim înțelesul noțiunii „vânat”;
- 2) să determinăm condițiile în a căror prezență acțiunea de vânat devine ilegală.

În prezentul studiu ne propunem să inițiem analiza condițiilor în a căror prezență acțiunea de vânat devine ilegală. Însă, înainte de aceasta, ne propunem să aflăm dacă oricare vânat ilegal (vânătoare ilegală) formează conținutul acțiunii prejudiciabile prevăzute la art. 233 CP RM.

Rezultate obținute și discuții

Vânatul ilegal (vânătoarea ilegală) este o noțiune-parte în raport cu noțiunea generică de vânat (vânătoare). După părerea lui A. M. Kablov, „numai încălcarea regulilor de vânătoare, care sunt consfințite normativ,

face ilegală fapta de vânat. Fără stabilirea regulilor concrete de vânatoare, care au fost încălcate, nu este posibilă calificarea unei fapte în conformitate cu articolul [care prevede răspunderea pentru infracțiunea de vânat ilegal]. Acest lucru se explică prin faptul că, în sentința de condamnare, instanța de judecată trebuie să facă referire la punctul din regulile de vânatoare, care a fost încălcat” [1, p. 19]. Suntem de acord cu această opinie. Caracterul de referință (blanșetă) al art.233 CP RM rezultă din cuvântul „illegal”, folosit în denumirea acestui articol, precum și din cuvintele „corespunzătoare”, „interzisă”, „interzise” și „nepermise”, utilizate în dispoziția art. 233 CP RM. Pentru a stabili care vânat este ilegal, care autorizație pentru vânat este corespunzătoare, care perioadă pentru vânat este interzisă, care locuri pentru vânat sunt interzise, care unelte și metode pentru vânat sunt nepermise – este necesar să apelăm la actele normative extrapenale la care face referire art. 233 CP RM. Oricare altă interpretare ar fi arbitrară, deci nu ar corespunde literei și spiritului legii.

Din punctul de vedere al lui A. S. Kurmanov, „dispozițiile de referire prezintă o însemnătate indiscutabilă pentru dreptul penal. Avantajul acestora constă în faptul că nu este necesară modificarea legii penale de fiecare dată când se modifică anumite reguli speciale. Cu alte cuvinte, dispoziția de referire permite îmbinarea stabilității relative a legii penale cu dinamica evoluării actelor normative subordonate legii. În același timp, astfel de dispoziții se caracterizează prin neajunsuri precum: posibila confuzie și contradicție dintre numeroasele acte normative; dependența dreptului penal de alte ramuri de drept, etc.” [2, p. 40]. Cât privește dependența dreptului penal de alte ramuri de drept, nu vedem în aceasta o problemă. Toate ramurile de drept, formând un sistem, sunt dependente de altele într-o măsură mai mare sau mai mică. Referitor la confuzia și contradicția dintre numeroasele acte normative, suntem de acord cu A. S. Kurmanov. Regulile de vânatoare sunt prevăzute de mai multe acte normative. Uneori aceste acte se dublează unul pe altul, iar alteori constatăm că acestea se contrazic între ele. Un asemenea neajuns influențează negativ asupra calității interpretării și aplicării art. 233 CP RM.

Cu toate acestea, normele de referire constituie o necesitate obiectivă atunci când vorbim despre incriminarea faptei de vânat ilegal. Nu este posibil ca regulile de vânatoare, încălcate de către subiectul infracțiunii prevăzute de art. 233 CP RM, să fie stabilite în cadrul acestui articol sau într-un alt articol din legea penală. Nici dispoziția simplă, nici dispoziția descriptivă, nici măcar cea de trimitere nu ar fi în stare să redea întreaga complexitate a ilegalității faptei de vânat. Această complexitate poate fi redată doar cu ajutorul dispoziției de referire. Oportunitatea recurgerii la dispozițiile penale de referire este subliniată în Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 13.10.2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr. 79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora (în continuare – Hotărârea Curții Constituționale nr. 25/2015). Astfel, în pct. 39 din această hotărâre se menționează: „În pofida exactității sale, dreptul penal, exprimat printr-o *lex certa*, este o ramură de drept sensibilă anume din cauza excesului de text normativ necesar a fi supus interpretării [...], inclusiv în baza normelor de trimitere sau de blanșetă” [3]. De asemenea, prezintă interes un alt fragment din Hotărârea Curții Constituționale nr. 25/2015: „[...] 63. [...] Curtea menționează că existența dispozițiilor de blanșetă în normele penale constituie o expresie a procesului obiectiv de reglementare normativă, fiind o modalitate specială de formulare a reglementărilor juridico-penale. 64. Fără a contesta principiul codificării legii penale, recurgerea la dispozițiile de blanșetă în Codul penal asigură stabilitatea legii penale, astfel încât conținutul acesteia să nu fie direct proporțional cu frecvențele modificări ale actelor normative subsecvente, precum și legătura sistemică cu alte acte normative aplicabile [...]” [3]. În același context se înscrie constatarea făcută de V. Stati: „Trimiterea normei penale la dispozițiile extrapenale, ca expresie a actului de interpretare sistemică a legii penale, este confundată cu reglementarea infracțiunilor [...] Statutul actelor normative, la care face trimitere legea penală – lege constituțională, lege organică, lege ordinară, hotărâre a Parlamentului, act al Guvernului, act al ministerului, departamentului, agenției etc. – nu are nici un impact asupra prerogativei suverane a legii penale de a reglementa infracțiunile și pedepsele” [4]. Așadar, complinind normele penale, normele extrapenale de referință contribuie la interpretarea acesteia, fără însă a determina faptele ce constituie infracțiuni și fără a prevedea pedepsele ce se aplică infractorilor. Astfel de funcții le poate avea exclusiv Codul penal, așa cum rezultă din alin. (2) art. 1 CP RM.

Trebuie de menționat că ilegalitatea vânatului în sensul art. 233 CP RM înseamnă nu doar încălcarea

prevederilor unei legi care reglementează activitatea de vânat (vânătoare). Ilegalitatea vânatului în sensul art. 233 CP RM poate presupune, de asemenea, încălcarea prevederilor unor acte normative subordonate unei legi care reglementează activitatea de vânat (vânătoare). În această ordine de idei, aducem ca argument afirmația făcută de S. Brînza și I. Serbinov. În opinia acestor autori, prin „lege” trebuie să se înțeleagă „inclusiv o reglementare secundară emisă de Guvern, de altă autoritate a administrației publice centrale sau locale etc., care vine să detalieze o lege propriu-zisă” [5]. V. Stati susține o asemenea interpretare a noțiunii de lege: „În pct. 94 al Hotărârii nr. 33/2017, se menționează: „[...] conceptul de lege poate fi înțeles doar ca act adoptat de Parlament în temeiul art. 72 din Constituție” [6]. Considerăm că această poziție a Curții Constituționale vine în dezacord cu o altă poziție a Curții Constituționale, prin care se consacră accepțiunea *lato sensu* a noțiunii de lege. Or, în pct. 43 al Hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 25 din 13.10.2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr. 79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora (Sesizarea nr. 30a/2015), se arată: „Hotărârile Guvernului sunt subsecvente legilor adoptate de Parlament. Guvernul, ca organ executiv suprem, în exercitarea atribuțiilor constituționale și a celor ce decurg din Legea cu privire la Guvern, organizează executarea legilor, scop în care emite hotărâri pentru a preciza o lege, a o face cât mai clară și a o aplica cât mai corect” [3] [7]. Așadar, noțiunea de lege cuprinde legislația secundară, derivată, care dezvoltă prevederile unei legi propriu-zise.

Mai mult, având în vedere divergența sus-menționată din practica jurisdicției constituționale, V. Stati propune completarea Codului penal al Republicii Moldova cu un articol care ar cuprinde definiția noțiunii de lege. Prezintă interes următorul fragment din această definiție care, în opinia lui V. Stati, ar putea fi aplicată inclusiv în raport cu art. 233 CP RM: „[...] Atât actul normativ care nu este adoptat de Parlament în temeiul art. 72 din Constituție, cât și actul individual se consideră lege numai în cazul în care este adoptat, aprobat sau emis în limitele și potrivit normelor unei legi” [7]. Deși se referă la un context particular, părerea lui I. Serbinov vine în sprijinul acestei poziții: „Art. 329 CP RM nu poate fi aplicat în ipoteza neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare de către o persoană publică a obligațiilor de serviciu *care nu decurg dintr-o prevedere legală (ci, dintr-o reglementare secundară emisă de Guvern, de altă autoritate a administrației publice centrale sau locale etc.) care nu vine să detalieze legislația primară* (evid. ns.)” [8]. Așadar trebuie să fie adoptate/emise în limitele și potrivit normelor unei legi acele reglementări ce stabilesc care autorizație pentru vânat este corespunzătoare, care perioadă pentru vânat este interzisă, care locuri pentru vânat sunt interzise, care unelte și metode pentru vânat sunt nepermise. Dacă astfel de reglementări depășesc limitele unei legi, dacă ele au un caracter autonom, atunci lipsește temeiul aplicării art. 233 CP RM.

De exemplu, pct. 24 din Regulamentul privind autorizarea, organizarea și practicarea, în fondul forestier de stat administrat de Agenția „Moldsilva”, a vânătorii la mistreț, controlul răpitorilor și combaterea dăunătorilor vânatului, extragerea unor exemplare în scopuri științifice, cultural-educative și/sau estetice (Anexa la Ordinul Agenției „Moldsilva” nr. 322 din 24.09.2020) prevede: „Vânătoarea la mistreți în fondul forestier, administrat de Agenția „Moldsilva”, se organizează și se desfășoară în baza unei hotărâri de guvern, a ordinului Agenției „Moldsilva”, precum și a ordinului intern al unității de gestionare pe teritoriul căreia se preconizează acțiunea respectivă, exclusiv în temeiul autorizațiilor de vânătoare” [9]. Aceasta înseamnă că, pentru a califica fapta de vânătoare ilegală la mistreț în baza art. 233 CP RM, trebuie: 1) să fie identificate prevederile concrete din actele normative specificate în norma reprodusă mai sus, ce stabilesc care autorizație pentru vânat este corespunzătoare, care perioadă pentru vânat este interzisă, care locuri pentru vânat sunt interzise, care unelte și metode pentru vânat sunt nepermise; 2) să se verifice dacă aceste prevederi concrete sunt adoptate/emise în limitele și potrivit normelor Legii nr. 298 din 30.11.2018 a vânătorii și fondului cinegetic [10] (în continuare – Legii nr.298/2018) și ale Legii nr. 439 din 27.04.1995 a regnului animal [11] (în continuare – Legii nr. 439/1995).

După aceste clarificări de natură conceptuală, este necesar să stabilim care sunt limitele și conținutul ilegalității faptei incriminate la art. 233 CP RM.

Până la 01.03.2021 (data intrării în vigoare a Legii nr. 298/2018), Regulamentul gospodăriei cinegetice (în continuare – RGC) (Anexa nr.1 la Legea nr. 439/1995), prevedea în pct. 28: „Pe teritoriul republicii sunt permise vânătoarea sportivă și de amatori, vânătoarea de selecție [...]” [11].

În alte dispoziții legale găsim mai multe detalii despre condițiile în care sunt permise vânătoria sportivă și de amatori, precum și vânătoria de selecție.

Astfel, în art. 2 al Legii nr. 439/1995, în definiția noțiunii „reglementarea efectivului animalelor de vânat” se arată că „[...] vânătoria sportivă și de amatori, vânătoria de selecție a animalelor sălbatice [se realizează] în cazul depășirii numărului optimal al acestora și în cazul epizootiilor” [11]. La lit. d) art. 7 al Legii nr. 298/2018 se menționează că „la planificarea și realizarea măsurilor care pot afecta habitatul animalelor și starea regnului animal se va asigura respectarea următoarelor cerințe: [...] reglementarea efectivului de animale (inclusiv vânătoria sportivă și de amatori, precum și vânătoria de selecție – *n.a.*) în scopul menținerii echilibrului ecologic, ocrotirii sănătății populației și prevenirii pagubelor ce pot fi cauzate economiei naționale” [10]. Din interpretarea sistemică a acestor dispoziții legale se poate deduce că vânătoria sportivă și de amatori sau vânătoria de selecție este legală atunci când se realizează: 1) fie în cazul depășirii numărului optimal al animalelor sălbatice, fie în cazul epizootiilor; 2) în scopul menținerii echilibrului ecologic, al ocrotirii sănătății populației sau al prevenirii pagubelor ce pot fi cauzate economiei naționale.

Această ipoteză este confirmată în alin.(1) art. 29 al Legii nr. 439/1995: „În scopul ocrotirii sănătății populației, protecției animalelor și plantelor și prevenirii pagubelor ce pot fi cauzate economiei naționale, în caz de sporire a efectivului unor specii de animale și izbucnire a epizootiilor, pot fi aplicate măsuri de reglementare a efectivului unor specii de animale (inclusiv vânătoria sportivă și de amatori sau vânătoria de selecție – *n.a.*)” [11].

În celelalte alineate din același articol pot fi identificate anumite particularități ce caracterizează realizarea vânătorii sportive și de amatori sau a vânătorii de selecție: „[...] (2) Speciile de animale și efectivul de animale care sunt supuse reglementării numerice se stabilesc de către autoritatea centrală abilitată cu gestiunea resurselor naturale și cu protecția mediului. Modul de aplicare a măsurilor de reglementare se stabilește de către gestionar, coordonat în scris cu Academia de Științe a Moldovei, iar în cazul epizootiilor – cu Agenția Națională pentru Siguranța Alimentelor. (3) Aplicarea măsurilor de reglementare a efectivului unor specii de animale se efectuează prin metode de menținere a efectivului populațiilor tuturor speciilor de animale la nivelul cerințelor ecologice și științifice naționale și internaționale, fără diminuarea factorilor economici, culturali și de recreare a teritoriului. (4) Reglementarea efectivului de animale în ariile naturale protejate de stat se organizează și se efectuează prin regulamentul elaborat de autoritatea centrală abilitată cu gestiunea resurselor naturale și cu protecția mediului aprobat de către Guvern” [11].

Dezvoltând ideea reflectată în alin. (4) art. 29 al Legii nr. 439/1995, menționăm că reglementarea efectivului animalelor de vânat are un caracter ilegal, de exemplu, în cazul în care se încalcă următoarele interdicții stabilite în Hotărârea Guvernului nr. 239 din 05.04.2014 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la reglementarea efectivului de animale sălbatice în ariile naturale protejate de stat din fondul forestier de stat (în continuare – Hotărârea Guvernului nr. 239/2014): „[...] 3. Se interzice reglementarea efectivului unor specii de animale în zonele strict protejate din cadrul rezervațiilor științifice, zonelor umede de importanță internațională și în zona A din cadrul parcurilor naționale, inclusiv prin trimiterea gonașilor în aceste zone [...] 18. Se interzice: 1) utilizarea armelor cu țeavă lisă și a alicelor de plumb, cu excepția metodei de sacrificare a animalelor în caz de izbucnire a epizootiilor [...]” [12].

Însă, trebuie să subliniem că ilegalitatea vânatului (vânătorii) nu întotdeauna presupune ilegalitatea acestei fapte în sensul art. 233 CP RM.

De exemplu, Hotărârea Guvernului nr. 1132 din 12.10.2016 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de organizare și desfășurare a vânătorii de selecție (în continuare – Hotărârea Guvernului nr. 1132/2016) prevede, printre altele: „[...] 27. Extragerea altor specii, a unor cantități mai mari, a speciilor de altă vârstă sau sex decât cele indicate în biletul silvic ori în decizia Ministerului Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului privind extragerea de selecție la etapa implementării deciziei respective se consideră braconaj și se pedepsește conform legislației în vigoare. 28. Se interzice: [...] 2) aplicarea metodei de efectuare a vânătorii de selecție stabilite la pct. 13 al prezentului Regulament în lipsa reprezentantului Institutului de Zoologie al Academiei de Științe a Moldovei și a reprezentantului Inspectoratului Ecologic de Stat; 3) orice alte acțiuni care ar pune în pericol viața celorlalte animale sau care le-ar determina să

părăsească fondul ariilor naturale protejate; 4) rănirea accidentală a exemplarelor „de viitor” [13]. În toate aceste cazuri, vânatoarea este ilegală, însă este posibil să nu intre sub incidența art. 233 CP RM.

Pentru a intra sub incidența art. 233 CP RM, vânatul trebuie să fie săvârșit, după caz, în prezența oricăreia dintre următoarele condiții:

- 1) fără autorizația corespunzătoare;
- 2) în perioada interzisă;
- 3) în locurile interzise;
- 4) cu unelte nepermise;
- 5) prin metode nepermise.

În afară de aceasta, condiția obligatorie pentru aplicarea art. 233 CP RM este ca fapta de vânat să cauzeze daune ce depășesc 200 de unități convenționale.

În alte cazuri, vânatul (vânatoarea) intră sub incidența alin. (2) art. 128 din Codul contravențional al Republicii Moldova. În asemenea cazuri, această faptă este comisă fără autorizație (licență), fără carnet de vânător sau fără permis de deținere sau port și folosire a armei de vânatoare, cu depășirea normelor stabilite de recoltare a vânatului, în locurile interzise, în perioadele de prohibiție, ori cu folosirea armelor, uneltelor sau metodelor interzise. O astfel de faptă nu cauzează daune ce depășesc 200 de unități convenționale.

În toate celelalte cazuri, vânatul (vânatoarea) în condiții de ilegalitate se sancționează în baza altor acte normative (și anume – a Legii nr. 439/1995, a Legii nr. 298/2018 etc.).

De exemplu, Legea nr. 439/1995 prevede, printre altele: „Persoanele fizice și juridice vinovate de: a) încălcarea regulilor vânatului[...]; [...] d) utilizarea neautorizată a resurselor regnului animal; e) scoaterea ilicită a animalelor din mediul lor de trai; [...] poartă răspundere [...] materială și disciplinară, în modul și cuantumul stabilite de legislație” [11] (art. 40); „Persoanele fizice și juridice sunt obligate să repare pagubele cauzate prin încălcarea legislației cu privire la protecția și folosirea resurselor regnului animal, precum și să recupereze profitul ratat, în modul și cuantumul stabilite de legislație” [11] (art. 41).

Conform alin. (1) art. 31 al Legii nr. 298/2018 prevede, „încălcarea prevederilor prezentei legi [...] atrage răspundere disciplinară, civilă [...] după caz” [10]. Art. 32 din aceeași lege reglementează ordinea de achitare a despăgubirilor pentru daunele cauzate faunei de interes cinegetic, iar art. 33 al Legii nr. 298/2018 prevede ca sancțiune suspendarea sau încetarea contractului de gestiune a faunei de interes cinegetic și a habitatului acesteia din cadrul unui fond cinegetic.

Ilegalitatea în sensul art. 233 CP RM presupune prezența anumitor condiții stabilite chiar în dispoziția acestui articol. Pentru a caracteriza condițiile respective, legiuitorul folosește următoarea formulare: „fără autorizația corespunzătoare fie în perioada interzisă, fie în locurile interzise, fie cu unelte și metode nepermise”.

Referitor la dispoziția art. 233 CP RM, X. Ulianovschi afirmă: „Dispoziția articolului este alternativă, de aceea latura obiectivă se poate realiza atât în cazul existenței tuturor prevederilor alternative prevăzute de acest articol, cât și la realizarea doar a uneia din ele” [14, p. 483]. V. Stati are aceeași părere [15, p. 408]. Fără îndoială, suntem de acord cu aceste opinii.

Totuși, formularea „fără autorizația corespunzătoare fie în perioada interzisă, fie în locurile interzise, fie cu unelte și metode nepermise” din alin. (1) art. 233 CP RM nu este reușită. Mai precis, nu este clar dacă sintagma „fără autorizația corespunzătoare” din acest articol se referă la: 1) o condiție alternativă; 2) o condiție obligatorie invariabilă, care se asociază cu oricare dintre condițiile subordonate, caracterizate prin sintagma „fie în perioada interzisă, fie în locurile interzise, fie cu unelte și metode nepermise”.

De exemplu, în art. 336 din Codul penal al Regatului Spaniei, lipsa autorizației legale constituie o condiție obligatorie invariabilă, care se asociază cu anumite condiții care au caracter subordonat: „Persoana care, fără să fie autorizată legal, folosește pentru vânatoare [...] otravă, mijloace explozive sau alte instrumente sau metode cu un efect distructiv similar pentru faună [...]” [16]. În alte legi penale, lipsa autorizației corespunzătoare reprezintă o condiție suficientă, care nu depinde în mod obligatoriu de existența altor condiții. De exemplu, alin. (1) secț. 304 din Codul penal al Republicii Cehe prevede: „Fapta persoanei care vânează [...] exemplare de valoare [...] fără a fi autorizată în acest sens [...]” [17]. Alin. (1) art. 342 din Codul penal al Republicii Slovenia prevede: „Persoana care, fără permisiune sau altfel neautorizat, vânează și ucide sau rănește un animal sălbatic sau îl prinde în viață [...]” [18].

Neclaritatea, generată de sintagma „fără autorizația corespunzătoare” din alin. (1) art. 233 CP RM, este determinată de faptul că înaintea acestei sintagme nu este utilizată conjuncția „fie”. Această conjuncție este una coordonatoare disjunctivă. În doctrina de specialitate se explică: „Raportul stabilit între părți de propoziție sau propoziții, exprimat cu ajutorul conjuncțiilor coordonatoare, se numește raport de coordonare, iar acele părți de propoziție sau propozițiile sunt coordonate” [19]. Deoarece înaintea sintagmei „fără autorizația corespunzătoare” nu este utilizată conjuncția „fie”, nu este limpede dacă între sintagma „fără autorizația corespunzătoare” și sintagma „fie în perioada interzisă, fie în locurile interzise, fie cu unelte și metode nepermise” există un raport de coordonare.

Cauza unei asemenea stări de lucruri este traducerea necorespunzătoare din limba rusă. Formularea „fără autorizația corespunzătoare fie în perioada și în locurile interzise, fie cu unelte și metode nepermise” din art.233 CP RM a fost preluată din art.170 din Codul penal al Republicii Moldova din 1961 [20] (în continuare – CP RM din 1961). În varianta în limba rusă a acestui cod este folosită formularea «без надлежащего разрешения, или в запретное время, или в запрещенных местах, или запрещенными орудиями и способами» [20]. CP RM din 1961 a avut ca model Codul penal al RSFSR din 1960, în care, în art. 166 „Vânăutul ilegal”, era utilizată formularea «без надлежащего на то разрешения или в запрещенных местах, либо в запрещенные сроки, запрещенными орудиями и способами» [21]. Regula folosirii conjuncției „или” nu cere ca aceasta să fie folosită înaintea sintagmei «без надлежащего разрешения». Cei care au tradus textul art. 166 „Vânăutul ilegal” din Codul penal al RSFSR din 1960, pentru a-l folosi ca model pentru art. 170 CP RM din 1961, nu au luat în considerare acest aspect.

În concluzie, se poate deduce că sintagma „fără autorizația corespunzătoare” din alin. (1) art. 233 CP RM se referă la o condiție alternativă, similară cu celelalte condiții prevăzute în această normă: în perioada interzisă; în locurile interzise; cu unelte nepermise; prin metode nepermise.

În cele ce urmează, va fi examinată prima dintre cele cinci condiții ce caracterizează acțiunea prejudiciabilă prevăzută la art. 233 CP RM: *lipsa autorizației corespunzătoare*.

Până la 01.03.2021 (data intrării în vigoare a Legii nr. 298/2018), lit. a) pct. 35 din RGC prevedea: „Se consideră vânătoare ilicită (braconaj) [...] vânătoarea fără autorizație [...]” [11].

În conformitate cu legislația în vigoare, principalul tip de autorizație corespunzătoare este permisul de vânătoare. Astfel, potrivit alin. (1) art. 25 al Legii nr. 298/2018, „[...] vânătoarea se desfășoară în temeiul permiselor de vânătoare eliberate de gestionar [...]” [10]. Conform art. 2 al acestei legi, prin „permis de vânătoare” se înțelege „documentul cu regim special, eliberat de către gestionar și care permite titularului să vâneze exemplare din speciile de faună de interes cinegetic; foaie/fișă pentru recoltare, autorizație de a vâna animale sălbatice copitate” [10]. Această concepție amintește, într-un fel, de cea care a fost implementată în pct. 20 din RGC în redacția Legii nr. 1257 din 19.07.2002 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (în continuare – Legii nr. 1257/2002): „Drept adevărat pentru dreptul de vânătoare servesc [...] permisul (foaia, fișa pentru recoltare) eliberate de Societatea Vânătorilor și Pescarilor din Republica Moldova pentru vânătoarea sportivă a păsărilor de baltă și a animalelor cu blană sau autorizația de a vâna animale sălbatice copitate, eliberată de autoritatea silvică centrală” [22].¹

¹ Din legislație aflăm că permisul de vânătoare poate fi individual sau colectiv. Art. 28 al al Legii nr. 298/2018 prevede: „Formularele permiselor individuale și ale celor colective de vânătoare sunt documente cu regim special, emise și înseriate de către gestionari, conform modelului și reglementărilor aprobate de către Administrator”.* Pct. 10 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254 din 13.10.2021 pentru aprobarea actelor normative cu privire la constituirea și gestionarea Fondului cinegetic național (în continuare – Hotărârea Guvernului nr. 254/2021) prevede: „Autorizațiile și foile/fișele de recoltare se eliberează prin ordin intern al gestionarului fondului cinegetic, în limitele cotelor anuale de recoltare aprobate de administrator, în funcție de tipul de vânătoare planificat: 1) autorizație pentru vânătoare individuală – atribuie dreptul unei singure persoane fizice de a practica vânătoarea, care este membru al unei societăți de vânători; 2) autorizație pentru vânătoare colectivă – atribuie dreptul de a practica vânătoarea, în același timp și spațiu, mai multor persoane, membri ai unei societăți de vânători”.**

* Legea nr. 298 din 30.11.2018 a vânătorii și fondului cinegetic. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 76-85.

** Hotărârea Guvernului nr. 254 din 13.10.2021 pentru aprobarea actelor normative cu privire la constituirea și gestionarea Fondului cinegetic național. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2021, nr. 266-272.

Din alin. (1) art. 25 al Legii nr. 298/2018 rezultă că există trei tipuri de permis de vânatoare:

1) documentul cu regim special, eliberat de către gestionar și care permite titularului să vâneze exemplare din speciile de faună de interes cinegetic;

2) foaia/fișa pentru recoltare;

3) autorizația de a vâna animale sălbatice copitate.

Înainte de a analiza aceste tipuri de permis de vânatoare, este necesar să clarificăm poziția noastră *vis-a-vis* de formularea „vânătoarea fără autorizație (licență)” [23] din alin. (2) art. 128 din Codul contravențional al Republicii Moldova (în continuare – CC RM). În această sintagmă, termenul „licență” este folosit ca sinonim pentru termenul „autorizație”. Considerăm lipsită de teme o asemenea abordare.

Înainte de intrarea în vigoare a Legii nr.1257/2002, Legea nr. 439/1995 prevedea, între altele: „Persoanele fizice și juridice vinovate de practicarea *fără licență* (evid. ns.) a genurilor de activitate legate de întreținerea, reproducerea, dobândirea și comercializarea animalelor poartă răspundere penală, administrativă, materială și disciplinară, în modul și cuantumul stabilite de legislație” [11] (lit. p) art. 40); „Drept adevărită pentru dreptul de vânatoare servește carnetul de vânător, aprobat de societatea de vânători, permisul (foaia, fișa pentru recoltare) sau autorizația, *licența, în cazul vânătorii cu licență* (evid. ns.)” [11] (pct. 20 din RGC); „Se consideră vânatoare ilicită (braconaj): a) vânătoare fără [...] licență [...]” [11] (pct. 35 din RGC).

Prin Legea nr. 1257/2002 au fost operate anumite amendamente în Legea nr. 439/1995: la lit.p) art. 40, cuvântul „licență” a fost înlocuit cu cuvântul „autorizație”; pct. 20 din RGC a fost reformulat, astfel încât din acesta a dispărut cuvântul „licență”: „Drept adevărită pentru dreptul de vânatoare servesc carnetul de vânător, aprobat de Societatea Vânătorilor și Pescarilor din Republica Moldova, permisul (foaia, fișa pentru recoltare) eliberate de Societatea Vânătorilor și Pescarilor din Republica Moldova pentru vânătoare sportivă a păsărilor de baltă și a animalelor cu blană sau autorizația de a vâna animale sălbatice copitate, eliberată de autoritatea silvică centrală”; la lit. a) pct. 35 din RGC, cuvântul „licență” a fost exclus [22].

Din momentul intrării în vigoare a acestor modificări, vânatul (vânătoarea) nu este considerată activitate supusă licențierii. Licența pentru practicarea vânatului (vânătorii) nu este specificată în Capitolul I „Actele permise care fac parte din categoria licențelor” din Anexa nr.1 la Legea nr.160 din 22.07.2011 privind reglementarea prin autorizarea activității de întreprinzător [24].²

Acestea arată că nu există niciun temei pentru a păstra cuvântul „licență” în alin. (2) art. 128 CC RM. Deoarece norma dată este complementară cu art. 233 CP RM, considerăm imperios să propunem excluderea cuvântului „(licență)” din alin.(2) art. 128 CC RM.

După această paranteză, revenim la analiza noțiunii „permis de vânatoare”, utilizată în Legea nr. 298/2018.

În unele acte normative, relatarea despre permisul de vânatoare este însoțită de prezentarea de tipuri de permise de vânatoare. Astfel, la lit. c) alin. (2) art. 16 și lit. c) alin. (2) art. 18 ale Legii nr. 298/2018 este folosită formularea „permisele de vânatoare (foile/fișele pentru recoltare, autorizațiile de a vâna animale sălbatice copitate)” [10]. În pct. 13 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021 se prevede, printre altele: „Pentru practicarea vânătorii, participanții trebuie să dețină: [...] 2) permis de vânatoare (foaie/fișă pentru recoltare, autorizație de a vâna animale sălbatice copitate)” [25]. În alte puncte din aceeași anexă se menționează: „Vânătoarea în fondul cinegetic se organizează și se desfășoară exclusiv în baza autorizației pentru animale sălbatice copitate [...], iar pentru specii de animale sălbatice cu blană, păsări – exclusiv în baza foii/fișei de recoltare. Modelele acestora, modul de plată și reglementările de eliberare se aprobă prin ordin al ministrului mediului” [25] (pct. 9); „Vânătoarea se efectuează la una sau la mai multe specii de

²Pentru comparație, în legislația română, lucrurile sunt abordate altfel. Legea României nr. 407 din 09.11.2006 a vânătorii și a protecției fondului cinegetic, la lit. u) art. 1, conține următoarea definiție: „permis de vânatoare – document cu valoare de licență de vânatoare (evid. ns.), obținut în condițiile legii, de persoane fizice cu domiciliul sau cu reședința în România”.*

* Legea României nr. 407 din 09.11.2006 a vânătorii și a protecției fondului cinegetic. În: Monitorul Oficial al României, 2006, nr. 944.

animale sălbatice și în termenele indicate în autorizația sau fișa/foaia de recoltare” [25] (pct. 16); „Țintașii au sarcina de a extrage vânatul în conformitate cu prevederile autorizației sau foii/fișei pentru recoltare” [25] (pct. 22); „După recoltarea vânatului indicat în autorizație sau în foaia/fișa de recoltare, vânătoria se consideră finalizată” [25] (pct. 30).

Nu în ultimul rând, în pct. 5 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021, sunt definite două noțiuni subordonate noțiunii de permis de vânătoria, care se referă la două dintre tipurile de permis de vânătoria: „1) autorizație de a vâna animale sălbatice copitate – permis de vânătoria care confirmă dreptul unui vânător cu drept de împușcare sau al unui grup de vânători de a exercita vânătoria la animale sălbatice copitate într-un anumit fond cinegetic sau pe o porțiune din acesta, pentru o perioadă de timp determinată, cu indicarea speciei, vârstei și sexului, precum și a numărului de exemplare permise spre recoltare; 2) foaie/fișă de recoltare – permis de vânătoria care confirmă dreptul unui vânător sau al unui grup de vânători de a exercita vânătoria la vânatul mic în fondurile cinegetice atribuite gestionarului [...]” [25].

În pct. 36 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021, în legătură cu autorizația de a vâna animale sălbatice copitate, este reiterată ideea care o conțin unele dintre prevederile reproduse mai sus: „Vânătoria animalelor sălbatice copitate în fondul cinegetic se organizează și se desfășoară exclusiv în baza autorizației” [25]. Pct. 60 din anexa respectivă se referă la același tip de permis de vânătoria, însă într-o ipoteză concretă, avându-se în vedere o unealtă anume de vânătoria: „Vânătoria cu arcul de vânătoria se efectuează individual, în prezența obligatorie a conducătorului vânătorii, prin metoda „la dibuit”, „la pândă”, „la ademenire”, „la nadă”, în baza autorizației de vânat pentru speciile de animale sălbatice copitate (cerbul comun, cerbul lopătar, cerbul cu pete, căpriorul, muflonul, mistrețul) [...]” [25].

Dispoziții privind autorizația de a vâna animale sălbatice copitate găsim și în alte acte normative. De exemplu, conform Anexei nr.1 la Hotărârea Guvernului nr. 273 din 13.03.2007 cu privire la aprobarea Nomenclatorului și tarifelor la serviciile prestate, contra plată, de către Agenția „Moldsilva” și Regulamentului cu privire la modul de formare și direcțiile de utilizare a mijloacelor speciale, „autorizația pentru vânatul sportiv al mistreților se eliberează de către Agenția „Moldsilva” [26]” Totodată, Anexa la Ordinul Agenției „Moldsilva” nr. 322 din 24.09.2020 prevede, printre altele: „Vânătoria la mistreț în fondul forestier de stat administrat de Agenția „Moldsilva” se permite în baza autorizației de vânătoria” [9] (pct. 5); „Autorizație pentru vânătoria – document cu regim special care confirmă dreptul unei persoane sau a unui grup de persoane de a exercita vânătoria într-un anumit fond de vânătoria sau pe o porțiune din acesta, pentru o perioadă de timp determinată, pentru specia, numărul de exemplare și structura indicată” [9] (pct. 6).

În alt context, în pct. 47 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021, în legătură cu foaia/fișa de recoltare, se concretizează: „Vânătoria animalelor sălbatice cu blană în fondul cinegetic se organizează și se desfășoară exclusiv în baza foii/fișei de recoltare” [25]. La o altă ipoteză în care vânătoria este permisă în temeiul foii/fișei de recoltare, se referă pct.56 din anexa respectivă: „Vânătoria la păsări în fondul cinegetic se organizează și se desfășoară exclusiv în baza foii/fișei de recoltare” [25]. În fine, pct. 60 din Anexa nr.3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021 ia în considerare același tip de permis de vânătoria, însă într-o ipoteză concretă, avându-se în vedere o unealtă anume de vânătoria: „Vânătoria cu arcul de vânătoria se efectuează individual, în prezența obligatorie a conducătorului vânătorii, prin metoda „la dibuit”, „la pândă”, „la ademenire”, „la nadă”, în baza [...] foii/fișei de recoltare doar pentru specia de iepure de vizuină” [25].

Până acum am analizat două tipuri de permis de vânătoria: autorizația de a vâna animale sălbatice copitate; foaia/fișa pentru recoltare. În afară de acestea, al treilea tip, specificat în definiția noțiunii „permis de vânătoria” din art. 2 al Legii nr. 298/2018, este documentul cu regim special, eliberat de către gestionar (adică persoana juridică, înregistrată în Republica Moldova, care are atribuită în gestiune fauna de interes cinegetic și habitatul acesteia din cadrul unui fond cinegetic) și care permite titularului să vâneze exemplare din speciile de faună de interes cinegetic.

La acest al treilea tip se referă, de exemplu, biletul silvic.

Astfel, pct. 5 din Hotărârea Guvernului nr. 239/2014 prevede: „Efectuarea activităților de reglementare a

efectivului de animale prin metodele de reglementare stabilite în pct. 8 subpct. 1)-5)³ se efectuează în baza biletului silvic eliberat în conformitate cu prevederile Codului silvic” [12].

În același context, prezintă relevanță anumite dispoziții din Codul silvic. Astfel, în art.33 din acest act legislativ, în ceea ce privește felurile de produse ale pădurii, în alin. (3) se stabilește, printre altele: „Produse nelemnoase sunt: a) vânatul, [...]” [28]. Art. 35 din Codul silvic prevede: „(1) Efectuarea folosințelor silvice, cu excepția celor prevăzute la art. 32 al prezentului cod, se permite în baza [...] biletului silvic. [...] Biletul silvic se acordă de către întreprinderile, instituțiile și organizațiile care au în gestiune terenuri din fondul forestier. Se pot efectua numai tipurile de folosințe silvice prevăzute în [...] biletul silvic. (2) Formularul [...] biletului silvic se aprobă de autoritatea silvică centrală” [28].

În altă ordine de idei, menționăm că permisul de vânatoare este principalul, dar nu unicul tip de autorizație corespunzătoare în sensul art. 233 CP RM.

Un asemenea exemplu de autorizație este specificat în Hotărârea Guvernului nr. 782 din 03.08.2000 pentru aprobarea regulamentelor-cadru ale parcurilor naționale, monumentelor naturii, rezervațiilor de resurse și rezervațiilor biosferei. În acest act normativ, referitor la monumentele zoologice⁴, se prevede, printre altele: „[...] 31. În baza *autorizației eliberate de autoritatea centrală pentru mediu* (evid. ns.), se poate admite vânatul selectiv, capturarea [...] unor exemplare de specii faunistice în scopuri de cercetare științifică și în scopuri muzeistice. 32. Colectarea oricăror specii faunistice în scopuri comerciale și industriale se poate admite numai cu *autorizația autorității centrale pentru mediu* (evid. ns.), ținând cont de structura populațiilor speciilor în cauză, a cotei potențialului lor anual de reproducere, determinat de instituțiile de profil ale Academiei de Științe a Moldovei pentru locurile în care se preconizează colectarea speciilor respective” [28].

După cum se poate vedea, autorizația, menționată în aceste norme, nu este eliberată de către gestionar. Deci, o astfel de autorizație nu intră sub incidența definiției noțiunii „permis de vânatoare” din art. 2 al Legii nr. 298/2018.

Nu intră sub incidența acestei definiții nici actele menționate în următoarele puncte din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021: „În scopuri de cercetare științifică, de repopulare, cultural-educative sau estetice, extragerea prin vânatoare în baza autorizației sau foii/fișei de recoltare a exemplarelor din specii de animale sălbatice se realizează individual, prin selecție, prin metoda „la nadă”, „la pândă”, „la dibuit” sau „ademenire”, „la vizuină”, „cu atrape”, cu condiția obținerii *acordului administratorului și a avizului instituțiilor de cercetări în domeniul cinegeticii din Republica Moldova* (evid. ns.)” [25] (pct. 11);

³ În acest punct se menționează: „Se stabilesc următoarele metode de reglementare a efectivului de animale: 1) capturarea în stare vie și extragerea din mediul natural a unui număr de animale din anumite teritorii și repopularea altor teritorii cu specia respectivă, în conformitate cu recomandările elaborate de Academia de Științe a Moldovei și aprobate de Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului; 2) imobilizarea animalelor, care presupune imobilizarea animalelor sălbatice și strămutarea acestora în alte terenuri din fondul forestier de stat pentru repopularea acestora cu specia respectivă, în conformitate cu recomandările elaborate de Academia de Științe a Moldovei și aprobate de Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului; 3) strămutarea animalelor sălbatice din ariile protejate suprapopulate cu ademenirea acestora în alte zone adiacente; 4) sacrificarea animalelor în caz de izbucnire a epizootiilor sau suspiciune de boli infectocontagioase, care se efectuează de către Agenția „Moldsilva” în comun cu Agenția Națională pentru Siguranța Alimentelor, conform prevederilor Legii nr. 221-XVI din 19 octombrie 2007 privind activitatea sanitar-veterinară; 5) extragerea prin împușcare a animalelor în cazul sporirii considerabile a numărului de animale, care este o măsură extremă și se efectuează doar dacă au fost epuizate metodele enumerate la subpct.1), 2) și 3) și nu a fost atins rezultatul scontat”.*

* Hotărârea Guvernului nr. 239 din 05.04.2014 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la reglementarea efectivului de animale sălbatice în ariile naturale protejate de stat din fondul forestier de stat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr. 86.

⁴ Conform pct. 28 din acest act normativ, „monumentele zoologice includ speciile faunistice autohtone de importanță primordială științifică și economică, precum și toate speciile aflate sub protecția statului”.*

* Hotărârea Guvernului nr.782 din 03.08.2000 pentru aprobarea regulamentelor-cadru ale parcurilor naționale, monumentelor naturii, rezervațiilor de resurse și rezervațiilor biosferei. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 102-105.

„Vânătoarea de selecție se organizează în toate fondurile cinegetice, inclusiv în suprafețele productive cuprinse de ariile naturale protejate de stat, cu aprobarea administratorului, în coordonare cu institutul de cercetare în domeniul cinegeticii din Republica Moldova (evid. ns.)” [25] (pct. 93); „Vânătoarea în scopuri de cercetare științifică, cultural-educative sau estetice, în termenele și locurile interzise pentru vânătoare, a mamiferelor și păsărilor a căror dobândire este limitată se permite numai cu autorizarea administratorului, instituțiilor de cercetare în domeniul cinegeticii din Republica Moldova (evid. ns.) și cu acordul gestionarului fondului cinegetic. [...]” [25] (pct. 147); „Capturarea penatelor și aflarea lângă cuib în scopul inelării se permite numai cu aprobarea administratorului Fondului cinegetic național, precum și cu acordul gestionarului fondului cinegetic (evid. ns.)” [25] (pct. 151).

La un alt exemplu de autorizație, care nu intră sub incidența definiției noțiunii „permis de vânătoare” din art. 2 al Legii nr. 298/2018, se referă alin. (2) art. 10 al Legii nr. 325 din 15.12.2005 cu privire la Cartea Roșie a Republicii Moldova: „Folosința specială a obiectelor Cărții Roșii se face pe baza autorizației eliberate de către autoritatea centrală abilitată cu gestiunea resurselor naturale și cu protecția mediului înconjurător, cu avizul Academiei de Științe a Moldovei (evid. ns.)” [29].

De asemenea, Anexa la Ordinul Agenției „Moldsilva” nr. 322 din 24.09.2020 conține următorul fragment care prezintă interes: „[...] 25. Extragerea unor exemplare în scopuri științifice, cultural-educative și/sau estetice se permite în baza unei hotărâri de guvern, prin ordin al Agenției „Moldsilva” și ordinul intern al unității de gestionare pe teritoriul căreia se preconizează acțiunea respectivă (evid. ns.). 26. Controlul răpitorilor și combaterea dăunătorilor vânatului se realizează concomitent cu vânătoarea la mistreț, precum și prin ordinul Agenției „Moldsilva” (evid. ns.), în afara perioadei de vânătoare la mistreț” [12].

Noțiunea „autorizația corespunzătoare” din art. 233 CP RM trebuie deosebită de alte noțiuni asemănătoare. În alin. (2) art. 128 CC RM, se folosește formularea „Vânătoarea fără autorizație (licență), fără carnet de vânător sau fără permis de deținere sau port și folosire a armei de vânătoare [...]” [23]. Rezultă că nici carnetul de vânător, nici permisul de deținere sau port și folosire a armei de vânătoare nu pot fi echivalate cu noțiunea „autorizație” din alin. (2) art. 128 CC RM și, prin extensie, nici cu noțiunea „autorizația corespunzătoare” din art. 233 CP RM. În acest mod, legiuitorul respectă regula despre care vorbește E. M. Snâtco: „Prohibiția braconajului în normele de drept contravențional și în normele de drept penal ar trebui formulată într-o asemenea manieră încât să fie posibilă distincția clară între contravenții și infracțiuni. Este inacceptabilă identitatea sau asemănarea excesivă între astfel de norme de drept contravențional și norme de drept penal. În caz contrar, ar fi îngreunată determinarea corectă a caracterului ilegalității faptei” [30, p. 10].

S. Brînza, V. Stati și Iu. Diaconu afirmă întemeiat: „În sensul art. 233 CP RM, nu reprezintă vânat fără autorizație vânatul: a) fără carnetul de vânător; b) fără autorizația de portarmă și de folosire a armei de vânătoare; c) cu carnetul de vânător nevalabil; d) cu carnetul de vânător ce aparține altei persoane; e) cu depășirea normelor stabilite de recoltare a vânatului; f) cu arme de vânătoare ce aparțin altei persoane fizice sau juridice. În astfel de cazuri, poate fi aplicată răspunderea în baza alin. (2) art. 128 din Codul contravențional” [31, p. 1299; 32, p. 922; 33, p. 1029; 34, p. 219; 35].

Așadar, delimitarea între autorizația corespunzătoare și alte acte, ce permit efectuarea vânatului (vânătorii), este necesară pentru a deosebi ilicitul penal (reprezentat de fapta prevăzută la art. 233 CP RM) de ilicitul contravențional (reprezentat de fapta prevăzută la alin. (2) art. 128 CC RM).

În legislația, care este de referință pentru art. 233 CP RM, nu se ține cont de această delimitare: atât autorizația corespunzătoare, cât și alte acte ce permit efectuarea vânatului (vânătorii), sunt menționate laolaltă ca acte în a căror lipsă este interzisă efectuarea vânatului (vânătorii). Astfel, pct. 116 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021 prevede: „În scopul protecției și gestionării durabile a fondului cinegetic, se interzice: 1) vânătoarea fără autorizație sau foaie/fișă de recoltare, carnet de vânător, permis de portarmă, carnet de vânător nevalabil sau care aparține altei persoane; [...]” [25]. Pct. 13 din aceeași anexă stabilește: „Pentru practicarea vânătorii, participanții trebuie să dețină: 1) carnet de vânător, cu excepția elevilor/studentilor instituțiilor de învățământ, participanți la vânătoarea colectivă; 2) permis de vânătoare (foaie/fișă pentru recoltare, autorizație de a vâna animale sălbatice copitate); 3) permis de portarmă; 4) permis pentru arcul de vânătoare; 5) pașaportul câinelui de vânătoare sau pașaportul păsării de pradă dresate, în cazul folosirii acestuia (acesteia)” [25].

Cât privește actele menționate în subpct. 3) și 4) pct. 13 din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021, asemenea acte nu sunt specificate nici măcar în alin. (2) art. 128 CC RM. Din aceeași categorie fac parte alte acte menționate în alte prevederi ale Anexei nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021: „Pentru practicarea vânătorii, cetățenii străini și apatrizii trebuie să prezinte: [...] 3) acte de înregistrare a câinilor de vânatoare de rasă, a păsărilor de pradă care îi aparțin, eliberate în țara în care cetățeanul străin își are domiciliul” [25] (pct. 14); „Cetățenii străini și apatrizii, participanți la vânatoare, trebuie să fie însoțiți de o persoană împuternicită de către gestionarul fondului cinegetic. Conducătorul vânătorii, însoțitor al cetățenilor străini și apatrizilor care participă la vânatoare trebuie să dispună de permis de vânatoare și de *Registrul tehnicii securității la vânatoare* (evid. ns.) [...]” (pct. 15); „Vânătoarea se poate practica cu câini de vânatoare identificați în baza *pașaportului, care confirmă testarea lor pentru vânatoare de animale sălbatice copitate, animale cu blană, inclusiv la păsări acvapulustre sau terestre* (evid. ns.)” [25] (pct. 17); „Au dreptul la vânatoare cu păsări de pradă membrii organizațiilor vânătorești naționale și internaționale care dispun de *pașapoarte pentru păsările de pradă recunoscute reciproc* (evid. ns.)” [25] (pct. 66); „Întreținerea păsărilor de pradă aduse din străinătate sau întreținerea păsărilor de pradă crescute în captivitate este permisă în baza *certificatului sanitar-veterinar, eliberat de Agenția Națională pentru Siguranța Alimentelor, și în baza certificatului de înregistrare a colecției de animale din fauna sălbatică, eliberat de Agenția de Mediu în conformitate cu Regulamentul cu privire la înființarea, înregistrarea, completarea, păstrarea, exportul și importul colecțiilor de animale și plante din flora și fauna sălbatică, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1107/2003* (evid. ns.)” [25] (pct. 67); „Vânătoarea se permite doar cu păsări de pradă dresate, pentru care se face dovada prin *certificat (act confirmativ), eliberat de persoanele juridice care prestează astfel de servicii* (evid. ns.). [...]” [25] (pct. 69); „Vânătoarea este permisă doar în baza pașapoartelor câinilor de vânatoare [...] cu *pedigree (certificatul genealogiei câinelui* (evid. ns.)), testați și vaccinați, care au zgardă cu inscripția numărului de înregistrare și a numelui proprietarului” [25] (pct. 71).

Obiectul actelor, în a căror lipsă este interzisă efectuarea vânatului (vânătorii), menționate în dispozițiile exemplificate mai sus din Anexa nr.3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021, nu-l reprezintă autorizarea vânatului propriu-zis. Se poate vedea că aceste acte se referă fie la autorizarea câinilor de vânatoare sau a păsărilor de pradă, fie la autorizarea uneltelor de vânatoare, fie la asigurarea tehnicii securității la vânatoare. În concluzie, actele, în a căror lipsă este interzisă efectuarea vânatului (vânătorii), menționate în dispozițiile exemplificate mai sus din Anexa nr.3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021, nu intră sub incidența noțiunii „autorizația corespunzătoare” din art. 233 CP RM.

Concluzii

Normele de referire constituie o necesitate obiectivă atunci când vorbim despre incriminarea faptei de vânat ilegal. Nu este posibil ca regulile de vânatoare, încălcate de către subiectul infracțiunii prevăzute de art. 233 CP RM, să fie stabilite în cadrul acestui articol sau într-un alt articol din legea penală. Nici dispoziția simplă, nici dispoziția descriptivă, nici măcar cea de trimitere nu ar fi în stare să redea întreaga complexitate a ilegalității faptei de vânat. Această complexitate poate fi redată doar cu ajutorul dispoziției de referire.

Ilegalitatea vânatului în sensul art. 233 CP RM înseamnă nu doar încălcarea prevederilor unei legi care reglementează activitatea de vânat (vânatoare). Ilegalitatea vânatului în sensul art. 233 CP RM poate presupune, de asemenea, încălcarea prevederilor unor acte normative subordonate unei legi care reglementează activitatea de vânat (vânatoare). Trebuie să fie adoptate/emise în limitele și potrivit normelor unei legi acele reglementări ce stabilesc care autorizație pentru vânat este corespunzătoare, care perioadă pentru vânat este interzisă, care locuri pentru vânat sunt interzise, care unelte și metode pentru vânat sunt nepermise. Dacă astfel de reglementări depășesc limitele unei legi, dacă ele au un caracter autonom, atunci lipsește temeiul aplicării art. 233 CP RM.

Ilegalitatea vânatului (vânătorii) nu întotdeauna presupune ilegalitatea acestei fapte în sensul art. 233 CP RM. Pentru a intra sub incidența art. 233 CP RM, vânatul trebuie să fie săvârșit, după caz, în prezența oricăreia dintre următoarele condiții: 1) fără autorizația corespunzătoare; 2) în perioada interzisă; 3) în locurile interzise; 4) cu unelte nepermise; 5) prin metode nepermise. În afară de aceasta, condiția obligatorie pentru aplicarea art. 233 CP RM este ca fapta de vânat să cauzeze daune ce depășesc 200 de unități convenționale.

Actele, în a căror lipsă este interzisă efectuarea vânătorii (vânătorii), menționate în dispozițiile exemplificate mai sus din Anexa nr. 3 la Hotărârea Guvernului nr. 254/2021, nu intră sub incidența noțiunii „autorizația corespunzătoare” din art. 233 CP RM. Permisul de vânătoare este principalul, dar nu unicul tip de autorizație corespunzătoare în sensul art. 233 CP RM. Nici carnetul de vânător, nici permisul de deținere sau port și folosire a armei de vânătoare nu pot fi echivalate cu noțiunea „autorizație” din alin. (2) art. 128 CC RM și, prin extensie, nici cu noțiunea „autorizația corespunzătoare” din art. 233 CP RM. Nu există niciun temei pentru a păstra cuvântul „licență” în alin. (2) art. 128 CC RM.

Referințe:

1. КАБЛОВ, А. М. *Уголовная ответственность за незаконную охоту: проблемы теории и практики / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук.* Нижний Новгород, 2012. 31 p.
2. КУРМАНОВ, А. С. *Незаконная охота как экологическое преступление.* Уфа: Издательство БИСТ (филиала) ОУП ВО «АТИСО», 2019. 122 p. ISBN 978-5-904354-78-7.
3. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 25 din 13.10.2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr. 79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 13-19.
4. STATI, V. Infrațiuni legate de circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope, precum și a analoagelor acestora: probleme de aplicare și interpretare a legii penale. În: *Revista de Științe Penale. Anuar.* Anul III, 2007, p. 115-122. ISSN 1812-3392.
5. BRÎNZA, S., SERBINOV, I. Fapta prejudiciabilă în cazul infracțiunilor de neglijență în serviciu (art. 329 din Codul penal). În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe sociale*, 2017, nr. 8, p. 57-69. ISSN 1814-3199.
6. Hotărârea Curții Constituționale nr. 33 din 07.12.2017 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolele 327 alin. (1) și 361 alin. (2) lit. d) din Codul penal. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 27-32.
7. STATI, V. Hotărârile Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 22/2017 și nr. 33/2017: efectele preconizate asupra legii penale. În: *Актуальные научные исследования в современном мире. Сборник научных трудов.* Переяслав-Хмельницкий, 2018, Вып. 2, ч. 7, p. 43-50. ISSN 2524-0986.
8. SERBINOV, I. Interpretarea art. 329 al Codului penal din perspectiva jurisprudenței constituționale relevante. În: *Jurnalul juridic național*, 2017, nr. 4, p. 28-33. ISSN 1810-3081.
9. *Ordinul și Regulamentul privind autorizarea și organizarea vânătorii la mistreț în fondul forestier gestionat de către agenția „Moldsilva”.* [Accesat la 22.09.2022] Disponibil: moldsilva.gov.md/libview.php?l=ro&idc=202&id=1509&t=/Legislatia/Ordindecirculare/Ordinul-si-Regulamentul-privind-autorizarea-i-organizarea-vinatorii-la-mistret-in-fondul-forestier-gestionat-de-catre-agentia-Moldsilva
10. Legea nr. 298 din 30.11.2018 a vânătorii și fondului cinegetic. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 76-85.
11. Legea nr. 439 din 27.04.1995 a regnului animal. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 62-63.
12. Hotărârea Guvernului nr. 239 din 05.04.2014 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la reglementarea efectivului de animale sălbatice în ariile naturale protejate de stat din fondul forestier de stat. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 86.
13. Hotărârea Guvernului nr. 1132 din 12.10.2016 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de organizare și desfășurare a vânătorii de selecție. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 360.
14. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu (Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale).* Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p.
15. BRÎNZA, S., ULIANOVSCHI, X., STATI, V. et al. *Drept penal. Partea Specială.* Chișinău: Cartier, 2005. 804 p.
16. *Codul penal al Regatului Spaniei.* [Accesat la 22.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html>
17. *Codul penal al Republicii Cehe.* [Accesat la 22.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>

18. *Codul penal al Republicii Slovenia*. [Accesat la 22.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>
19. *Conjunția*. [Accesat la 22.09.2022] Disponibil: <https://gramaticalimbiromane.ro/morfologia/parti-vorbire-neflexibile/conjunctia/>
20. Codul penal al Republicii Moldova din 24.03.1961. În: *Вестник Советулуй Сунрем ал ПССМ*, 1961, nr. 10.
21. *Уголовный кодекс РСФСР от 27 октября 1960 г.* [Accesat la 22.09.2022] Disponibil: https://lawrussia.ru/bigtexts/law_3558/page4.htm
22. Legea nr. 1257 din 19.07.2002 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 151-153.
23. Codul contravențional al Republicii Moldova nr.218 din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 3-6.
24. Legea nr. 160 din 22.07.2011 privind reglementarea prin autorizarea activității de întreprinzător. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr. 170-175.
25. Hotărârea Guvernului nr. 254 din 13.10.2021 pentru aprobarea actelor normative cu privire la constituirea și gestionarea Fondului cinegetic național. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 266-272.
26. Hotărârea Guvernului nr. 273 din 13.03.2007 cu privire la aprobarea Nomenclatorului și tarifelor la serviciile prestate, contra plată, de către Agenția „Moldsilva” și Regulamentului cu privire la modul de formare și direcțiile de utilizare a mijloacelor speciale. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 39-42.
27. Codul silvic al Republicii Moldova nr. 887 din 21.06.1996. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr. 4-5.
28. Hotărârea Guvernului nr. 782 din 03.08.2000 pentru aprobarea regulamentelor-cadru ale parcurilor naționale, monumentelor naturii, rezervațiilor de resurse și rezervațiilor biosferei. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 102-105.
29. Legea nr. 325 din 15.12.2005 cu privire la Cartea Roșie a Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2006, nr. 21-24.
30. СЫТКО, Е. М. *Уголовная ответственность за браконьерство / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Москва, 2004. 28 p.
31. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7.
32. POALELUNGI, M., GURSCHI, C., URSACHE, P. et al. *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 1192 p. ISBN 978-9975-53-231-0.
33. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea specială*. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011. 1062 p. ISBN 978-9975-53-029-3.
34. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea specială: Compendiu*. Chișinău: CEP USM, 2021. 369 p. ISBN 978-9975-158-47-3.
35. BRÎNZA, S. Răspunderea pentru infracțiuni prin care se aduce atingere conservării biodiversității faunei (art. 233 și 234 CP RM). În: *Studia Universitatis, Seria Științe sociale*, 2011, nr. 3, p. 203-211. ISSN 1814-3199.

Date despre autor:

Anastasia BOLDESCU, doctorandă, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-3263-0552

Prezentat la 31.10.2022

CZU: 340.12:342.2/.5

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_26](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_26)

УНИТАРНАЯ ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА: ПОНЯТИЕ И ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ

*Анатолий КОСТРОМИЦКИЙ**Молдавский государственный университет*

Данная статья посвящена теоретико-правовому анализу различных подходов к определению унитарной формы государственного устройства и ее основных характеристик. Изучение унитарных государств является весьма актуальным. Это связано, прежде всего, с тем, что большинство государств в мире схожи по форме государственного устройства, но в то же время сильно отличаются друг от друга. Кроме того, изучение унитарных государств интересно в контексте тенденции процессов регионализации, происходящих в разных странах мира. Изучение унитарной формы государственного устройства приобретает сегодня особую актуальность, поскольку она определяется национальными, государственно-территориальными факторами, а также спецификой социокультурных условий в различных регионах мира. В статье характеризуются подходы к определению унитарного государства по критерию включения автономии в его состав (структуру) и выявляются общие черты, характерные для унитарных государств. Приводятся общие черты, характеризующие унитарные государства. В заключение предлагается дефиниция унитарных государств и выводы о их структуре.

Ключевые слова: государственное устройство, унитарное государство, признаки унитарных государств, автономия.

FORMA UNITARĂ A STRUCTURII DE STAT: CONCEPT ȘI CARACTERISTICI PRINCIPALE

Acest articol este dedicat analizei teoretice și juridice a diferitelor abordări ale definiției formei unitare a structurii de stat și a principalelor sale caracteristici. Studiul statelor unitare este foarte relevant. Acest lucru se datorează în primul rând faptului că majoritatea statelor din lume sunt similare în ceea ce privește forma structurii statale, dar în același timp foarte diferite între ele. În plus, studiul statelor unitare este interesant în contextul tendinței proceselor de regionalizare care au loc în diferite țări ale lumii. Studiul formei unitare a structurii statale are o importanță deosebită în prezent, deoarece este determinată de factori naționali, statali-teritoriali, precum și de condițiile socio-culturale specifice din diferite regiuni ale lumii. În articol se caracterizează abordările de definire a statului unitar prin criteriul includerii autonomiei în componența (structura) acestuia, se identifică trăsături comune specifice statelor unitare. Aceasta oferă trăsăturile generale care caracterizează stările unitare. În final se propune o definiție a statelor unitare și concluzii referitor la structura statelor unitare.

Cuvinte-cheie: Structura statului, stat unitar, atribute ale statelor unitare, autonomie.

UNITARY FORM OF THE STATE STRUCTURE: CONCEPT AND MAIN FEATURES

This article is devoted to the theoretical and legal analysis of various approaches to the definition of the unitary form of government and its main features. The study of unitary states is very relevant, this is primarily due to the fact that most states in the world are similar in terms of the form of government, but, at the same time, they differ greatly from each other. In addition, the study of unitary states is interesting in the context of the trend of regionalization processes taking place in various countries of the world. The study of the unitary form of government is of particular importance today, since it is determined by national, state-territorial factors, as well as specific socio-cultural conditions in different regions of the world. The article characterizes approaches to the definition of the concept of a unitary state by the criterion of inclusion in its composition (structure) autonomy. Common features characterizing unitary states are revealed. It contains general features that characterize unitary states. In conclusion, a definition is formulated, a definition of unitary states is formulated and a conclusion is made about the structure of unitary states.

Keywords: state structure, unitary state, attributes of unitary states, autonomy.

Введение

В правовой доктрине форма государства является одной из старейших концепций, исследовавших феномен государства в целом, а также организацию и функционирование государства, в частности. Долгое время форма государства понималась как совокупность наиболее общих характеристик государства, поэтому в юридической литературе часто обсуждалось, что форма государства не является предметом изучения конституционного права, это понятие относится к категориям общей теории государства и права.

Считается (и это в последствии нашло отражение почти во всех учебниках по конституционному праву), что нужно изучать не форму государства в целом, а две ее составные части: форму правления (в первую очередь структуру и порядок взаимоотношений высших органов государства) и форму государственного строя (территориально-политическую организацию государства). В последние годы вместо понятия «государственный строй» используют понятия «территориальная организация публичной власти», «политико-территориальная организация государства» [1, с. 191].

Изучение унитарной формы государственного устройства сегодня имеет особое значение, поскольку оно определяется национальными, государственно-территориальными факторами, а также специфическими социокультурными условиями в разных регионах мира.

Общей методологической основой научного исследования выступили такие научные методы, как: общие, специальные, частные, в том числе комплексный, системный, исторический, диалектический, сравнительно-правовой, логический.

Полученные результаты и дискуссии

В специальной юридической литературе термин «форма государства» стал пониматься в двух значениях:

- в узком смысле – под формой государства понимают форму правления и форму государственного устройства. Таким образом, форма государства в узком смысле отражает как организацию власти на её «высших этажах», так и иерархичность её построения, а также территориальные пределы её осуществления;
- в широком смысле – форма государства включает в себя как форму правления и форму государственного устройства, так и государственный режим.

По мнению В. В. Маклакова, форма государства в узком смысле характеризует государство с формально-юридической точки зрения, с точки зрения взаимодействия и влияния друг на друга центральных органов власти. Форма государства в широком смысле дает возможность понять государственный механизм «изнутри», т. е. с помощью каких средств и способов осуществляется государственная власть в стране [2, с. 395].

Форма государственного устройства – как элемент формы государства, подчеркивает конструкцию государства, которая раскрывает характер взаимоотношения между его составными элементами, между центральными и местными органами государственной власти [3, с. 69]. Эта категория также характеризует объем прав, которыми наделены части территории государства, составляющие государство [4, с. 26].

Таким образом, под государственным устройством понимается «совокупность государственной власти, то, как она организована на определенной территории» [5, с. 199]. Кроме того, это понятие дает нам ответы на вопросы о том, как устроена территория государства, из каких частей она состоит, каков их правовой статус и на каких принципах строятся отношения между центром и местами (регионами).

Попова А. В. отмечает, что в конституциях почти всех стран мира в том или ином объеме содержатся нормы, относящиеся к территориальной организации государства. Конституционно-правовой институт политико-территориальной организации государства включает нормы, правовую и политическую практику:

- определяющие территорию и границы государства;
- устанавливающие способ политико-территориальной организации государства;
- связанные с распределением компетенции между государством и его составными частями;
- связанные с порядком взаимоотношения государства и его составных частей [6, с. 49].

В зависимости от критериев, приведенных выше, различают две основные формы государственного устройства: унитарную (унитарное государство) и федеративную (федеративное государство).

Унитаризм свойственен большинству государств, возникших в результате краха колониальной системы. В то же время унитарными могут быть как крупные развитые, так и среднеразвитые государства (Франция, Италия, Великобритания, Китай, Япония, Египет и др.) [7, с. 141].

Унитарное государство является наиболее распространенной формой государственного устройства в мире, поскольку статистика показывает, что из 193 стран-членов Организации Объединенных Наций [8], 169 являются унитарными государствами [9].

Конституции таких стран закрепляют унитарный характер государства, либо содержат это определение (например, «Статья 6 Унитарное государство» Конституции Португалии, декларирует следующие положения: «Государство является унитарным и уважает в своей организации и функционировании режим островной автономии и принципы субсидиарности, автономии местных властей и демократической децентрализации государственного управления.»). Согласно статье 7 Конституции Азербайджана: «Азербайджанское государство — демократическая, правовая, светская, унитарная республика.» [10]). Говорят о неделимости государства (§4 Конституции Финляндии 1999 г. [11], статья 1 Конституции Франции 1958 г. [12], статья 1 Конституции Люксембурга 1968 г. [13]), или совмещают эти определения (статья 1 Конституции Румынии провозглашает: «Румыния является национальным, суверенным и независимым, единым и неделимым государством») [14].

Что касается определения понятия «унитарное государство». В специальной литературе по этому вопросу мы встречаем разные дефиниции по содержанию элементов, но сходные по существу.

По мнению Марченко М. Н., «среди авторов, специализирующихся на исследовании форм государственного устройства, нет принципиальных расхождений по поводу того, что представляет собой унитарное государство и каковы его основные признаки» [15, с. 195].

С этим мнением трудно согласиться, так как с появлением регионалистических государств в теории государства и права и науке конституционного права, в настоящее время возникают дискуссии о классификации последних, либо как разновидности унитарного государства, либо как отдельной формы государственного устройства. В этом контексте существуют также различные определения унитарных государств.

Исходя из политико-правовой реальности, «государство» является как самостоятельным субъектом конституционного права, так и международного права.

С точки зрения международного публичного права, унитарное государство характеризуется тем, что «в отношениях с другими государствами оно выступает как единый субъект международного права» [16, с. 223].

Общая теория права представляет взгляды либо в более широком, либо в узком значении. Так, с одной точки зрения «унитарное государство» представляет собой «единое государственное образование, с единым конституционным режимом, с единым рядом законодательных, исполнительных и судебных органов на центральном уровне, власть распространяется из центра [17, с. 134]». А с другой точки зрения унитарные государства – это те, «которые имеют единый законодательный орган, единое правительство и единую судебную систему, компетентную на определенной территории» [18, с. 83].

Шашкова А. В. отмечает, что понятие унитарного государства существенно меняется за счет внутренней дифференциации (различий в степени централизации, наличия или отсутствия автономных территориальных образований и т.д.) [19, с. 106].

Обобщив взгляды различных авторов, можно выделить три основные группы подходов к квалификации унитарного государства, по критерию включения в его состав автономии.

В первую группу входят авторы, по мнению которых, автономии не являются частью унитарного государства, во вторую группу входят авторы, указывающие на возможность существования автономий наравне с административно-территориальными единицами, а в третью группу входят исследователи, которые рассматривают страны, состоящие исключительно из автономий, т.е. регионалистические государства, как разновидность унитарного государства.

Представителем первой группы является Васильев А. В. указывающий, что унитарное государ-

ство состоит исключительно из административно-территориальных единиц, органы которых полностью подчинены и формируются центром, и не включает в свой состав каких-либо территориальных, региональных образований с разной степенью суверенитета [20, с. 319].

Большинство авторов определяют унитарное государство как единое государство. С точки зрения науки теории государства и права, использование данной формулировки является некорректным поскольку считается, что эта характеристика применима ко всем государствам, независимо от формы государственного устройства. Так, Морозова Л. А. отмечает, что унитарное государство представляет собой единое, слитное государство, не имеющее в своем составе государственных образований [21, с. 92].

По мнению Матузова Н. И., унитарное государство - простое, единое государство, части которого являются административно-территориальными единицами и не обладают признаками государственного суверенитета [22, с. 72].

Академик Ион Гучак, указывает, что унитарное государство – это единое государственное образование в пределах границ территории этого государства [23, с. 173].

«Унитарное государство (от лат. *unitas* – единство) – это единое государство, состоящее не из государственных образований (штатов и т. д.), а из административно-территориальных единиц – областей, провинций, губерний, которые, в свою очередь, делятся на районы, уезды, а последние – на общины, коммуны», – пишет Кашенов А. Т. [24, с. 152].

Пиголкин А. С., определяя унитарное государство через призму «Унитаризма», также считает, что административные образования в составе унитарного государства не самостоятельны и подчинены центральным органам власти. По его мнению, унитаризм характеризует государство – как единое, составляющее одно целое, простое по составу, имеющее единые органы государственной власти, построенные по системе вертикального подчинения (Польша, Италия и др.) [25, с. 188].

Ко второй группе следует отнести авторов, указывающих на возможность существования автономий в составе унитарного государства. Так, в частности Афанасьева О. В. считает, что государство считается унитарным (целостным, простым, единым), если все или большинство его частей являются обычными административно-территориальными единицами. Унитарное государство не включает в себя государственные образования, обладающие политической самостоятельностью. Однако Афанасьева О. В. допускает, что в пределах территории унитарного государства, могут находиться отдельные автономные национально-государственные образования, в том числе обладающие некоторыми атрибутами собственной государственности [26, с. 135].

Разделяет точку зрения Афанасьевой О. В. и Лучин В. О. который подтверждает, что унитарное (единое, слитное) государство, не имеет в своем составе государственно-правовых образований. Унитарное государство состоит из административно-территориальных единиц, а не из государственных образований, также в его составе могут быть и отдельные автономные государственные образования [27, с. 177].

Страшун Б. А. отмечает, что унитарное государство – это единое государство, состоящее из политико-административных территориальных единиц, административно-территориальных единиц и иногда включающее автономные территориальные образования, занимающие лишь относительно небольшую часть территории государства [28, с. 178].

Поскольку автономия может быть частью унитарного государства, а в пределах одного государства не существует установленного количества таких автономных образований, регионалистическое государство, полностью состоящее из автономий, также считается разновидностью унитарной государственной структуры.

Чиркин В. Н. отмечает, что регионалистское государство состоит из территориальных политических автономных образований, степень самостоятельности которых гораздо меньше, чем у субъектов федерации [29, с. 120].

Некоторые авторы, дают определение унитарного государства, через его признаки, так, по мнению Мишина А. А. под унитарным государством следует понимать государство имеющее единую конституцию, единую систему высших органов государственной власти (глава государства, правительство, парламент), единое гражданство, единую систему права, единую судебную систему, тер-

ритория такого государства делится на административно-территориальные единицы, которые не могут обладать политической самостоятельностью [30, с. 47]. Похоже, что в этом определении перечислены характеристики государства без указания формы его государственной структуры. Однако, учитывая, что не все унитарные государства имеют конституцию, использование такого подхода для квалификации унитарного государства исключает, например, Великобританию из списка таковых.

Следовательно, возникает необходимость в уточнении признаков унитарного государства.

Поскольку унитарная форма государственного устройства по своей сути ближе всего к природе самого государства, следует отметить, что признаки, подходящие для описания унитарных государств, определяются большинством авторов через атрибуты самого государства.

Так, большинство авторов считают, что к признакам унитарного государства, которое, согласно мнению профессора Иона Деляну, «образно напоминает геометрическую фигуру пирамиды» [31, с. 132] относятся следующие:

Во-первых, единая конституция, нормы которой применяются в полной мере на всей территории страны без каких-либо исключений или ограничений.

Во-вторых, единая система высших органов государственной власти (глава государства, правительство, парламент), юрисдикция которых распространяется на территорию всей страны. Функциональная, предметная и территориальная компетенция высших органов государственной власти и подчиненной им центральной администрации ни юридически, ни фактически не ограничена полномочиями каких-либо региональных органов.

В-третьих, единое гражданство. Население унитарного государства имеет единую политическую принадлежность. Никакие административно-территориальные единицы собственного гражданства иметь не могут.

В-четвертых, единая система права. Органы власти на местах обязаны применять в соответствующих административно-территориальных единицах нормативные акты, принимаемые центральными органами государственной власти. Их собственная нормоустанавливающая деятельность носит сугубо подчиненный характер.

В-пятых, единая судебная система, которая осуществляет правосудие на всей территории страны, руководствуясь едиными нормами материального и процессуального права. Судебные органы, создаваемые в административно-территориальных единицах, представляют собой звенья единой централизованной судебной системы.

В-шестых, территория унитарного государства подразделяется на административно-территориальные единицы, которые не могут обладать политической самостоятельностью. Создаваемые в этих административно-территориальных единицах местные органы управления в той либо иной степени подчинены центральным органам государственной власти. Их правовой статус определяется правовыми нормами единой общегосударственной системы права [32, с. 47].

Перечисленные признаки унитарного государства как уже было отмечено выше, определяют приоритетом общегосударственного начала в построении и деятельности государства. Исходя из этого необходимо уточнить, какие особенности отличают унитарную форму государственного устройства от других государственных структур, таких как Федерация, Империя и Союз.

Так, Баглая М. В. отмечает, что наилучшим образом выражают сущность унитарной формы государственного устройства две основные, свойственные ей черты. «Во-первых, правовой статус административно-территориальных образований, составляющих унитарное государство, определяется центральной властью (критерий их выделения может быть самым различным: экономическая целесообразность, исторические, географические особенности и т. п. [33, с. 59]). Она же определяет, на какие административно-территориальные единицы делится государство, каков круг предметов ведения и компетенция этих единиц, сколько ступеней имеет административно-территориальное устройство государства и др. Во-вторых, центральная власть осуществляет прямой или косвенный контроль за деятельностью органов государственной власти на местах» [34, с. 142].

Разделяет эту точку зрения также Деляну Ион, по мнению которого унитарное государство имеет только один центр «политических и правительственных импульсов» [35, с. 131].

Таким образом, унитарное государство – это форма государственного устройства, обеспечивающая целостность государства и включающая в себя определенные территориальные образования, обладающие особыми негосударственными полномочиями. То есть, наряду с административно-территориальными единицами, унитарное государство может включать в свой состав автономии, и, более того, унитарное государство может полностью состоять из такого рода автономий, с одной лишь оговоркой, что эти территориальные организации не имеют статуса государственного образования.

Выводы

В результате проведенного теоретико-правового анализа унитарной формы государственного устройства можно сделать следующие выводы:

1. Унитарное государство является наиболее распространенной формой государственного устройства в мире.

2. Существует несколько подходов к определению унитарного государства, по критерию включения в его состав автономии, которые можно условно подразделить на три группы. В первую группу входят авторы, по мнению которых, автономии не являются частью унитарного государства, во вторую группу входят авторы, указывающие на возможность существования автономий наравне с административно-территориальными единицами, а в третью группу входят исследователи, которые рассматривают страны, состоящие исключительно из автономий, т.е. регионалистические государства, как разновидность унитарного государства.

В соответствии с критерием наличия или отсутствия автономных образований в унитарном государстве все унитарные государства можно поделить на простые, сложные и регионалистские.

3. Большинство авторов к признакам унитарного государства, относят следующие:

- единая конституция;

- единая система высших органов государственной власти;

- единое гражданство;

- единая система права;

- единая судебная система;

- территория унитарного государства подразделяется на административно-территориальные единицы, которые не могут обладать политической самостоятельностью. Создаваемые в этих административно-территориальных единицах местные органы управления в той либо иной степени подчинены центральным органам государственной власти. Их правовой статус определяется правовыми нормами единой общегосударственной системы права.

4. Форма государственной организации напрямую определяет характер правового пространства, его формы проявления. В случае унитарного государства существует единая законодательная система и целостное правовое пространство, которое допускает управление делами местными субъектами в соответствии с принципами местной автономии и децентрализации государственных услуг. Местные органы власти должны внести свой вклад в реализацию и работу централизованной структуры – государства.

Литература:

1. САФОНОВ, В. Е. *Конституционное право зарубежных стран*. Общая часть: учебник для вузов / В. Е. Сафонов, Е. В. Миряшева. Москва: Издательство Юрайт, 2022. 351 с. ISBN 978-5-534-01561-4.
2. МАКЛАКОВ, В. В. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*. Общая часть: [учеб. для студентов юрид. вузов и фак.] / В. В. Маклаков. 2-е изд., исправл. и доп. Москва: Инфотропик Медиа, 2012. 896 с. ISBN 978-5-9998-0069-5.
3. NEGRU, A. *Teoria generală a dreptului și statului în definiții, interpretări, scheme: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2018. 268 p. ISBN 978-9975-142-13-7.
4. ШАБЛОВА, Е. Г. *Правоведение: учеб. пособие* / Е. Г. Шаблова, О. В. Жевняк, Т. П. Шишулина; под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. Е. Г. Шабловой. Екатеринбург: Изд-во Урал. Ун-та, 2016. 192 с. ISBN 978-5-7996-1716-5.
5. ARSENI, A. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. 2, rev. Chișinău: CEP USM, 2019. 320 p. ISBN: 978-9975-149-62-4.

6. ПОПОВА, А. В. *Конституционное право зарубежных стран*. Учеб. пособие для СПО / А. В. Попова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 170 с. ISBN 978-5-534-08163-3.
7. БАГЛАЙ, М. В. *Конституционное право зарубежных стран*. Учебник / под общ. ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2023. 864 с. ISBN 978-5-00156-182-8.
8. *Web Site Directory*. © United Nations. [Accessed on 09.08.2022] Available: <https://www.un.org/ru/about-us/member-states>
9. GURLEY, K. *Unitary States: What You Need to Know*. [Accessed on 23.08.2022] Available: <https://www.politicssphere.com/unitary-states-what-you-need-to-know/>
10. *Конституция Азербайджанской Республики, от 12 ноября 1995 года. С изменениями, принятыми на всенародном голосовании (референдуме) 26 сентября 2016 года*. [Просмотрено 27.08.2022] Доступно: <https://constcourt.gov.az/ru/legislation/37>
11. *Конституция Финляндии, от 11 июня 1999 г. №731/1999 // База законодательства Республики Финляндии „Finlex Data Bank»*. [Просмотрено 27.08.2022] Доступно: <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/ru19990731.pdf>
12. *Конституция Французской Республики, от 4 октября 1958 г. Constitution de la République française*. [Просмотрено 08.05.2022] Доступно: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000571356/>
13. *Конституция Великого Герцогства Люксембург, от 17 октября 1868*. [Просмотрено 27.08.2022] Disponibil: <http://data.legilux.public.lu/eli/etat/leg/recueil/constitution>
14. *Конституция Румынии, с поправками и дополнениями, внесенными Законом о пересмотре Конституции Румынии №. 429/2003*. [Просмотрено 08.05.2022] Доступно: http://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?den=act2_1&par1=1#t1c0s0sba1
15. МАРЧЕНКО, М. Н. *Теория государства и права*, учебник. Москва: Проспект, 2016. 640 с. ISBN 978-5-392-18465-1.
16. DRAGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol. 1. București: Editura „Lumina LEX”, 2000. 416 p. 973-588-052-0.
17. NEGRU, V. *Teoria generală a dreptului și statului*, [curs universitar]. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p. ISBN 978-9975-928-90-8.
18. AVORNIC, G. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*. Vol. 1. Chișinău, 2009. 460 p. ISBN 9975-70-370-4.
19. ШАШКОВА, А. В. *Конституционное право зарубежных стран*, учебник для СПО / А. В. Шашкова. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2022. 181 с. ISBN 978-5-534-08042-1.
20. ВАСИЛЬЕВ, А. В. *Теория права и государства*, учебник. 8-е изд., стер. Москва: ФЛИНТА, 2022. 441 с. ISBN 978-5-89349-764-9, с. 319.
21. МОРОЗОВА, Л. А. *Теория государства и права*, учебник. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2022. 464 с. ISBN 978-5-91768-844-2. с. 92.
22. МАГУЗОВ, Н. И. *Теория государства и права*, учебник / Н. И. Магузов, А. В. Малько. – 5-е изд. – Москва: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2020. 528 с. ISBN 978-5-85006-165-4, стр. 72.
23. GUCEAS, I. *Tratat elementar de drept constituțional*. Chișinău: (ÎS FER «Tipografia Centrală»), Vol. 1. 2020. 472 p. ISBN 978-9975-151-79-5.
24. КАШЕНОВ, А. Т. *Конституционное право зарубежных стран*. Общая часть: курс лекций / А. Т. Кашенов. Томск: ФДО, ТУСУР, 2017. 188 с.
25. ПИГОЛКИН, А. С. *Теория государства и права*, учебник для вузов / А. С. Пиголкин, А. Н. Головицкова, Ю. А. Дмитриев; под редакцией А. С. Пиголкина, Ю. А. Дмитриева. 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2021. 516 с. ISBN 978-5-534-01323-8.
26. АФНАСЬЕВА, О. В., КОЛЕСНИКОВ, Е. В., КОМКОВА, Г. Н., МАЛЬКО, А. В., *Конституционное право зарубежных стран / Под общ. ред. д. ю. н., проф. А. В. Малько*. М.: Норма, 2004. 320 с. ISBN 5-89123-858-6.
27. ЛУЧИН, В. О. *Конституционное право зарубежных стран*, учеб.: рек. Мин. обр. РФ / под ред.: В. О. Лучина, Г. А. Василевича, А. С. Прудникова. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011. 728 с. ISBN 978-5-238-01625-2.

28. СТРАШУН, Б. А. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*, учебник / отв. ред. Б. А. Страшун. Москва: Проспект, 2014. 296 с. ISBN 978-5-392-11529-7.
29. ЧИРКИН, В. Е. *Территориальная организация публичной власти*. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2021. 208 с. ISBN 978-5-91768-827-5.
30. МИШИН, А. А. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*, учебник для вузов / А. А. Мишин. 17-е изд., испр. и доп. Москва: Статут, 2013. 521 с. ISBN 978-5-8354-0936-5.
31. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice: Tratat. Vol. 2* / Ion Deleanu. – București: Europa Nova, 1996, 480 p. ISBN 973-9183-36-0.
32. МИШИН, А. А. *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*, учебник для вузов / А. А. Мишин. 17-е изд., испр. и доп. Москва: Статут, 2013. 521 с. ISBN 978-5-8354-0936-5.
33. ЧЕСТНОВ, И. Л. *Теория государства и права: учебное пособие для бакалавриата*. Ч. 1. / И. Л. Честнов. – Санкт-Петербург: Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2017. 92 с.
34. БАГЛАЙ, М. В. *Конституционное право зарубежных стран*, учебник / под общ. ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. – 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2023. 864 с. ISBN 978-5-00156-182-8.
35. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice: Tratat. Vol. 2* / Ion Deleanu. – București: Europa Nova, 1996. 480 p. ISBN 973-9183-36-0.

Данные об авторе:

Анатолий КОСТРОМИЦКИЙ, докторант, Докторальная школа юридических наук, Молдавский государственный университет.

E-mail: anatoly.kostromitsky@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6981-2547

Prezentat la 12.12.2022

CZU: 347.1:347.951

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_27](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_27)

COMPETENȚA GENERALĂ – O PREMISĂ A EXISTENȚEI FORMEI JUDICIARE DE APĂRARE A DREPTURILOR CIVILE

*Alexandru PRISAC**Universitatea de Studii Europene din Moldova*

În acest articol a fost analizată competența generală ca o instituție juridică interramurală ce constituie o premisă de existență a formei judiciare de apărare a drepturilor civile. În lipsa reglementărilor privind competența generală nu ar exista întreaga activitate a instanțelor judecătorești îndreptate spre apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanei. Au fost evidențiate particularitățile acestei premise pornind de la prevederile legislației Republicii Moldova, a modificărilor recente, a practicii judiciare și a sondajelor privind percepția unor fenomene juridice în societatea moldovenească.

Sunt prezentate acele caracteristici esențiale ce ridică ponderea formei judiciare în raport cu alte forme de apărare a drepturilor civile și care determină legislatorul de a opera modificările în reglementările competenței generale pentru a da prioritate uneia sau alteia din aceste forme. De asemenea, sunt înaintate și propuneri de modificare a cadrului legislativ pentru îmbunătățirea lui în acest domeniu.

Cuvinte-cheie: premisă, competență, judiciar, drepturi, interramural, apărare.

GENERAL COMPETENCE – A PREMISE OF THE EXISTENCE OF THE CIVIL FORM OF DEFENSE OF CIVIL RIGHTS

In this article, the general jurisdiction was analyzed as an interbranch legal institution that constitutes a premise for the existence of the judicial form of defense of civil rights. In the absence of the regulations regarding general competence, there would be no whole activity of the courts aimed at defending the rights, freedoms and legitimate interests of the person. The particularities of this premise were highlighted, starting from the provisions of the legislation of the Republic of Moldova, recent amendments, judicial practice and surveys regarding the perception of legal phenomena in the Moldovan society.

Those essential characteristics are presented that raise the weight of the judicial form in relation to other forms of defense of civil rights and that determine the legislator to operate the changes in the regulations of the general jurisdiction to give priority to one or another of these forms. Also, proposals are submitted to amend the legislative framework to improve it in this area.

Keywords: premise, jurisdiction, judicial, rights, interbranch, defense.

Introducere

Forma judiciară de apărare a drepturilor subiective civile constituie acea activitate a instanțelor judecătorești reglementată de normele procedurilor judiciare (procedura civilă, procedura penală, procedura contravențională), desfășurată în scopul apărării drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanei.

Competența generală delimitează împuternirile diferitor organe de jurisdicție la examinarea și soluționarea cauzelor juridice. Aceasta reprezintă una din premisele de existență a formei judiciare de apărare a drepturilor civile, fiindcă orice instituție juridică procesuală are ca punct de plecare această instituție juridică interramurală.

Rezultate obținute și discuții

În literatura rusă de specialitate este menționat că obiectul de reglementare a tuturor instituțiilor procesuale judiciare îl formează relațiile procesuale care țin de competența generală a instanței de judecată [1, p. 60]. Fiind o premisă pentru apariția tuturor relațiilor procesuale judiciare, competența generală reprezintă și o premisă pentru existența activității judiciare de apărare a drepturilor civile. Întreaga formă judiciară este reglementată de normele de procedură.

Această premisă derivă din reglementările constituționale privind accesul la justiție consfințit în art. 20 al Constituției Republicii Moldova [2], ce prevede: „Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele legitime. (2) Nici o lege nu poate îngreuna accesul la justiție.” În virtutea acestui principiu, statul este obligat de a crea la nivel intern un sistem al instanțelor judecătorești, care vor aduce o satisfacție efectivă în cazul încălcării drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanei. Este evident că acest sistem al instanțelor judecătorești nu poate să existe dacă nu ar fi acordate anumite împuterniciri, care, în primul rând, se conțin în reglementările competenței generale și apoi în cele a competenței jurisdicționale. Relația dintre competența generală și competența jurisdicțională fiind o relație dintre gen și specie. Astfel, deoarece accesul la justiție constituie un drept fundamental, și forma judiciară este cea mai perfectă formă de apărare a drepturilor civile.

Înseși doctrinarii constituționaliști [3, p. 416-417] menționează că „forma specială (procedurală) de efectuare a justiției, fiind unică și obligatorie, se deosebește esențial de forma de activitate a organelor celorlalte ramuri ale puterii de stat. Purtătorii puterii judecătorești nu sunt în drept să deroge în activitatea lor de la cerințele legislației procedurale. Examinarea și soluționarea cauzelor concrete, ce țin de competența instanțelor de judecată, se efectuează în baza principiilor constituționale:

- al egalității cetățenilor în fața legii și a justiției (art. 16);
 - al accesului liber la justiție (art. 20);
 - al prezumției nevinovăției (art. 21);
 - al dreptului la apărare (art. 26);
 - al legalității (art. 114);
 - al independenței judecătorilor (art. 116);
 - al publicității dezbaterilor judecătorești (art. 117);
- în baza prevederilor referitoare la:
- limba de procedură și dreptul la interpret (art. 118);
 - exercitarea căilor de atac (art. 119);
 - caracterul obligatoriu al sentințelor și al altor hotărâri judecătorești definitive (art. 120) [3, p. 416-417].”

Observăm că în textul din literatura de specialitate la care am făcut referință *supra* rezultă implicit că întreaga activitate procesuală de examinare și soluționare a cauzelor are loc numai în privința acelor cauze, care țin de competența instanțelor de judecată. Prin urmare, nici nu ar fi existat forma judiciară de apărare dacă nu exista competența generală. Deci, aceasta constituie o premisă de existență a acestei activități de apărare a drepturilor subiective civile.

În Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale din 04.11.1950 [4] competența generală, în special, a instanțelor de judecată derivă din art. 6 § 1 din CADO ce consacră dreptul la un proces echitabil. În particular, se referă la componenta dreptului la un tribunal stabilit prin lege. În jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO) a statuat că „Un organ de jurisdicție ce nu este organizat potrivit cu voința legiuitorului ar fi lipsit de orice legitimitate cerută într-o societate democratică pentru ca el să poată soluționa cauzele particularilor. De asemenea, expresia „stabilită de lege” privește nu numai baza legală a însăși existenței tribunalului, ci și structura formațiunii de judecată pentru fiecare cauză” [5]. Astfel, CtEDO a statuat că însăși organizarea instanței de judecată și a întregului proces este necesar de a fi realizate potrivit competenței fiecărei cauze a acestor autorități publice. Cu alte cuvinte, pornind de la competența generală este construit tot procesul judiciar la examinarea și soluționarea unei cauze judiciare.

Eficiența și prioritatea formei judiciare de apărare față de alte forme de apărare derivă din caracteristicile instanței judecătorești ca autoritate publică, care este împuternicită în virtutea reglementărilor competenței generale de a examina și soluționa cauze juridice. Prin Hotărârea Cuții Constituționale nr. 21 din 23-06-1997 cu privire la interpretarea art. 114 din Constituția Republicii Moldova [6], instanțele judecătorești au următoarele caracteristici: origine legală; permanență; sunt organe cu jurisdicție obligatorie; aplică principiul contradictorialității și normele de drept. Aceste caracteristici ale instanțelor judecătorești au ca premisă și competența generală. Vom evidenția premisa respectivă în cadrul fiecărei caracteristici a instanței judecătorești după cum urmează:

- *origine legală*. Sistemul judecătoresc este organizat prin lege. Potrivit art. 115 din Constituția Republicii

Moldova: „Justiția se înfăptuiește prin Curtea Supremă de Justiție, prin curțile de apel și prin judecătorii. (2) Pentru anumite categorii de cauze pot funcționa, potrivit legii judecătorii specializate.” În vederea realizării acestor prevederi constituționale art. 1 al Legii nr. 514 din 06-07-1995 privind organizarea judecătorească stipulează: „Puterea judecătorească este independentă, separată de puterea legislativă și puterea executivă, are atribuții proprii, exercitate prin instanțele judecătorești, în conformitate cu principiile și dispozițiile prevăzute de Constituție și de alte legi.” Din analiza acestor prevederi legale constatăm că existența sistemului judecătorec în cadrul puterilor de stat există în virtutea competenței generale care este regelementată de lege, care delimitează clar împuternicirea instanțelor judecătorești de a înfăptui justiția, față de puterea executivă și judecătorească;

- *permanență*. În virtutea competenței generale, instanțelor judecătorești le este atribuită funcția permanentă de a înfăptui justiția, comparativ altor autorități publice. Prin lege doar poate fi lărgită sau restrânsă competența generală a instanțelor judecătorești pe anumite cauze prin atribuirea unor prerogative autorităților administrative, arbitrajului, comisiei de conciliere în dreptul muncii sau altor organizații nestatale;

- *sunt organe cu jurisdicție obligatorie*. Comparativ altor organe de jurisdicție, competența generală oferă împuternicirea instanțelor judecătorești de a soluționa cauze judiciare a căror soluții urmează a fi obligatorii. Odată ce o instanță de judecată este împuternicită de a examina o anumită cauză judiciară, soluția dată în urma examinării acesteia va fi obligatorie pentru participanții la proces și pentru autoritățile publice. De exemplu, la 23 iunie 2015, România a transmis Secretarului General al ONU declarația privind acceptarea de către România a jurisdicției obligatorii a Curții Internaționale de Justiție. Declarația, formulată de România în baza art. 36 alin. 2 și 3 din Statutul Curții Internaționale de Justiție(CIJ), produce efecte juridice de la această dată a notificării sale Secretarului General al ONU, în condițiile menționate în cuprinsul său [7]. Prin urmare, prin lege este acceptată competența generală a unei instanțe judecătorești a cărei jurisdicție devine obligatorie.

- *aplică principiul contradictorialității și normele de drept*. Instanța de judecată examinează cauze civile, penale și contravenționale în temeiul aplicării normelor de drept doar în ordinea în care este aplicat principiul contradictorialității. Astfel, în virtutea competenței generale, instanțele judecătorești sunt împuternicite de a aplica normele de drept la examinarea cauzelor judiciare, în lipsa acestei împuterniciri orice altă autoritate le poate aplica într-un litigiu concret dacă îi era conferită prin lege această atribuție.

Forma judiciară de apărare a drepturilor civile este cea mai ideală, pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanei. Din acest considerent, regulile privind competența generală sunt astfel reglementate, încât să acorde acesteia o prioritate în raport cu alte forme de apărare a drepturilor civile, ceea ce rezultă din art. 33 din CPC. Această prioritate pornește de la caracteristicile avantajoase ale formei procesuale de apărare a drepturilor civile. Cea mai mare parte a activității instanței de judecată îndreptate spre apărarea drepturilor și intereselor legitime o desfășoară în cadrul formei procesuale civile, fiindcă dreptul procesual civil constituie o ramură de drept comun. În literatura de specialitate s-a menționat că formei procesuale civile îi sunt caracteristice următoarele avantaje [8, p. 8]:

- existența anumitor garanții constituționale, în primul rând, independența judecătorilor și supunerea lor doar legii, contradictorialitatea, oralitatea și nemijlocirea, posibilitatea de a comunica instanței prin limba posedată sau vorbită;

- totalitatea normelor de drept procesual civil în ansamblu și în sens larg învederează forma procesual-civilă; se determină strict și exhaustiv activitatea procesuală – în proces sunt admise numai acțiunile care sunt expres prevăzute de legea procesuală;

- soluția instanței judecătorești trebuie să fie fondată doar pe anumite circumstanțe dovedite și constatate de către instanța judecătorească prin aplicarea mijloacelor prevăzute de lege;

- persoanelor interesate în soluționarea cauzei civile le este oferită posibilitatea de fi introduse în proces pentru apărarea drepturilor și intereselor sale legitime [8, p. 8].

Instituția competenței generale stabilește prioritatea formei judiciare de apărare a drepturilor civile în raport cu forma obștească, administrativă și mixtă, inclusiv pornind de la prezumția nivelului înalt al calității actului justiției, care se presupune că există în sistemul judecătorec. Totuși, în urma diminuării caracteristicilor formei procesuale de apărare a drepturilor civile menționate *supra*, calitatea actului justiție poate scă-

dea, ceea ce constituie și un factor pentru ca legiutorul să diminueze și prioritatea formei judiciare de apărare a drepturilor civile prin modificarea competenței generale a mai multor organe jurisdicționale.

Una din caracteristicile avantajoase ale formei procesuale de apărare a drepturilor civile în Republica Moldova, ce tot mai mult este diminuată, este minimalizarea tot mai pronunțată a pricipiului oralității în debaterile judiciare, ceea ce, după părerea noastră, scade calitatea actului justiției. Procedurile judiciare, care au avut la bază sistemul procedurii orale, tot mai mult sunt transformate în proceduri scrise. În istoria dezvoltării procedurii civile, procedura scrisă cel mai mult a scăzut calitatea actului justiției. În dezvoltarea sa istorică, au fost evidențiate cinci tipuri de sisteme procesuale [9, p. 120]:

1. Primul tip este sistemul unei oralități pure. În acest sistem prevala principiul oralității, fiind prima treaptă în istoria dezvoltării procesului civil (cât și penal) în fiecare stat.

2. Al doilea tip este sistemul pur scris. Această formă a procesului a apărut în perioada medievală. Toate procesele civile fiind desfășurate exclusiv în formă scrisă. În rezultat, s-a simțit un declin substanțial al calității actului justiției.

3. Al treilea este combinarea celor două sisteme cu preponderența formei scrise. Deși a fost introdusă și forma orală, aceasta a fost ignorată în desfășurarea procesului, părțile limitându-se doar la schimbul de documente scrise.

4. Al patrulea este combinarea celor două sisteme cu preponderența formei orale. În cadrul acestei proceduri, circumstanțele de fapt ale cauzei sunt constatate de către instanța de judecată atât în baza materialelor prezente la dosar, cât și din explicațiile părților. Însă, participanții în proces pot să invoce noi circumstanțe și să modifice cele confirmate prin explicațiile proprii. În cazul în care părțile nu se prezentau, instanța de judecată putea să examineze cauza civilă în baza materialelor din dosar.

5. Al cincilea sistem acordă o semnificație egală atât formei orale, cât și celei scrise în procesul contradictoriu [9, p. 120].

În Republica Moldova s-au înregistrat succese privind operarea unor modificări în legislație prin instituirea formei scrise în privința mai multor feluri de procedură, care au avut un impact pozitiv asupra diminuării duratei proceselor de judecată prin simplificarea procedurilor de rigoare, fapt menționat în Raportul privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM – UE în anii 2017 – 2019 (Titlul III „Justiție, libertate și securitate”) [10, p. 17]. Totuși, aceste modificări care au mărit numărul procedurilor judiciare scrise au dus la scăderea calității actului justiției, care rezultă din însăși imposibilitatea de a asigura concomitent realizarea unui echilibru dintre celeritatea și calitatea actului justiției. Inclusiv și justițiabilii observă această consecință. Astfel, în Sondajul „Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției” realizat de Centrul de Resurse Juridice din Moldova în decembrie 2015 [11, p. 31], la întrebarea „Care este opinia Dvs. despre examinarea recursurilor de către CSJ în lipsa (procedura scrisă)? Avocații au răspuns după cum urmează: 14.6% întru totul sunt de acord; 21,3% mai curând sunt de acord; 12,8 neutru; 28.7% mai curând nu sunt de acord; 22.6% de loc nu sunt de acord; 0% îmi vine greu să răspund. Observăm că mai mult de jumătate din numărul avocaților chestionați au răspuns că nu sunt de acord. Însă, o altă opinie au avut-o judecătorii, care au răspuns după cum urmează: 48.4% întru totul sunt de acord; 20,9% mai curând sunt de acord; 11,0 neutru; 13.4% mai curând nu sunt de acord; 5.4% de loc nu sunt de acord; 1.0% îmi vine greu să răspund (a se vedea schema nr. 4). Deci, cei a căror cauze urmează a fi soluționate de către instanța de judecată, adică justițiabilii, sunt mai nemulțumiți de procedura scrisă în fața Curții Supreme de Justiție.

Un exemplu de reglementare procesuală ce asigură celeritatea procedurii civile, însă ce poate să afecteze calitatea actului justiției, sunt prevederile art. 278⁶, alin. (3) din CPC, care prevede: „Declarația independentă a victimei este suficientă pentru emiterea ordonanței de protecție în caz de pericol iminent de comitere a violenței fizice. Instanța de judecată poate solicita, după caz, organului de asistență socială sau poliției prezentarea unui raport de caracterizare a familiei vizate și a presupusului agresor. Instanța de judecată poate solicita și alte acte necesare pentru examinarea cererii.” Această prevedere stipulează o regulă specială privind aprecierea suficienței probelor pentru emiterea ordonanței de protecție în caz de pericol iminent de comitere a violenței în familie. Pentru a fi suficient un cumul minim de probe la emiterea ordonanței de protecție, legiutorul a stipulat ca fiind suficientă, în acest caz, declarația independentă a victimei. Această probă reprezintă

o relatare a victimei despre circumstanțele actului de violență, fără a fi supusă anumitei influențe. Iar condiția pericolului iminent de comitere a violenței în familie presupune că este gata a se produce. Regula dată obligă instanța printr-o singură declarație de a aplica măsura de protecție. Totuși, implicit, instanța de judecată poate verifica veridicitatea lor, solicitând, după caz, organului de asistență socială sau poliției prezentarea unui raport de caracterizare a familiei vizate și a presupusului agresor. Instanța de judecată poate solicita și alte acte necesare pentru examinarea cererii [12, p. 861]. Dispozițiile art. 278⁶, alin. (3) din CPC stipulează o regulă pentru a asigura celeritatea procedurii privind aplicarea măsurilor de protecție în cazurile de violență în familie, deoarece evită toate incidentele procedurale care pot apărea pe parcursul administrării altor probe. Însă, reglementările date ar putea să ducă, în cele mai multe cazuri, la pronunțarea unei încheieri neîntemeiate de admitere a cererii privind aplicarea măsurilor de protecție, care, evident, nu va corespunde realității.

Este de remarcat că asupra Sesizării nr. 40g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 318³ alin. (2) din Codul de procedură civilă, a cărei autor este postdoctorandul acestei lucrări, Curtea Constituțională s-a expus în Decizia nr. 35 din 19.04.2018 că simpla emitere a ordonanței de protecție în baza declarației victimei nu face incidentă prezumția de nevinovăție. Curtea Constituțională a constatat că pretinsa victimă este obligată să indice în cererea privind aplicarea măsurilor de protecție circumstanțele actului de violență, intensitatea, durata, consecințele suportate și alte circumstanțe care justifică aplicarea măsurilor de protecție. Aceste condiții reprezintă o delimitare a prezumției menționate *supra*, pentru că instanțele de judecată iau o decizie sau alta în funcție de coerența afirmațiilor pretinsei victime. Mai mult, Curtea a subliniat că pretinsa victimă ar putea fi trasă la răspundere penală, de exemplu, pentru denunț sau pentru plângere falsă, în eventualitatea în care le-ar prezenta autorităților afirmații care nu corespund adevărului. Inclusiv, această împrejurare constituie una dintre garanțiile importante pentru presupusul „agresor” [13]. Astfel, această regulă specială privind aprecierea suficienței probelor pentru emiterea ordonanței de protecție a fost declarată constituțională, iar celeritatea a rămas a fi apreciată prioritară față de calitatea actului justiției în cadrul acestui fel de procedură.

Declinul calității actului justiției în Republica Moldova în urma includerii pe scară largă a procedurilor scrise în codificările procedurale a determinat legiuitorul de a găsi soluții pentru a ridica calitatea actului justiției. Faptul că legiuitorul a sesizat acest declin se constată, în special, prin faptul că a fost lungit termenul de redactare a hotărârilor integrale (motivarea hotărârii). Astfel, prin Legea nr. 13 din 12-02-2021 pentru modificarea unor acte normative [14] au fost modificate prevederile art. 236 alin. (6) din CPC în care a fost substituit textul „30 de zile” cu textul „45 de zile”. Un termen atât de lung de redactare a hotărârilor integrale nu a mai existat în istoria dezvoltării reglementărilor procesuale din republica noastră. Motivarea acestei modificări legislative este în nota informativă la Legea nr. 13 din 12-02-2021: „Aceste realități afectează serios calitatea actului de justiție și independența judecătorilor. Considerăm că modificarea dispozițiilor legale menționate supra, constituie premisa redactării unor hotărâri judecătorești de calitate, înlăturând posibilitatea ca termenul de la moment stabilit de lege să devină un element de presiune asupra judecătorului, care s-ar expune unor eventuale consecințe de ordin disciplinar în cazul depășirii sale, și care, implicit, afectează calitatea actului de justiție [15].” Prin urmare, cu cât mai mult se mărește numărul procedurilor scrise, se mărește și timpul necesar pentru redactare a hotărârilor judecătorești, fiindcă și numărul acestor acte judecătorești de dispoziție se mărește.

Este invocată de noi problema echilibrului dintre celeritatea procedurilor judiciare pornind de la forma scrisă a mai multor proceduri judiciare și calitatea actului justiției, fiindcă aceste două caracteristici cel mai mult determină legiuitorul la acordarea priorității formei judiciare de apărare a drepturilor civile prin reglementările competenței generale a instanțelor judecătorești. Deci, în mod corect și echitabil, excludând interesele politice ale legiuitorului, creșterea importanței formei judiciare de apărare a drepturilor civile în reglementările competenței generale este determinată de asigurarea echilibrului dintre celeritatea procedurilor judiciare și a calității actului justiției.

În viziunea noastră, pentru a asigura un echilibru dintre celeritatea procedurilor judiciare și calitatea actului justiției, propunem de *lege ferenda* modificarea prevederilor art. 444 din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova în următoarea redacție: „Judecarea recursului se face cu citarea părților. Neprezentarea lor, însă, nu împiedică examinarea recursului. „Toate acestea din considerentul că prevederile actuale care sunt

în vigoare cel mai mult afectează calitatea actului justiției în Republica Moldova, instanța de recurs, care este Curtea Supremă de Justiție, este ultima instanță care asigură calitatea actului justiției în stat. Instituirea acestei proceduri scrise în fața Curții Supreme de Justiție, evident, nu asigură nivelul corespunzător de percepere a informațiilor despre circumstanțele de drept și, inclusiv și de fapt comunicate de către justițiabili către această ultimă instanță. Or, este bine cunoscut că prin comunicarea scrisă nu este atât de bine comunicată o informație ca și în cazul unei comunicări verbale. Justițiabilii nu se simt în modul corespunzător auziți de ultima instanță națională. Considerăm că acesta este și un motiv al măririi numărului de adresări la CtEDO împotriva Republicii Moldova. Astfel, în anul 2021, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO) a primit 630 de cereri îndreptate împotriva Republicii Moldova. Acest număr este aproape egal cu cererile depuse în anul 2019 (an de până la pandemie). Raportat la populația țării, numărul cererilor depuse împotriva Moldovei este foarte mare. În 2021, moldovenii s-au adresat la CtEDO de 3 ori mai des decât media europeană, arată o analiză a cauzelor moldovenești la CtEDO, efectuată de Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM). Tot în anul 2021, CtEDO a pronunțat 68 hotărâri în cauzele moldovenești, iar Moldova la acest aspect este pe locul cinci din cele 47 de țări membre ale Consiliului Europei. În hotărârile pronunțate, CtEDO a constatat 69 de violări ale Convenției Europene pentru Drepturile Omului (CEDO), majoritatea cărora se referă la activitatea judecătorilor [16]. Dacă în ultima instanță ar fi asigurată o examinare echitabilă a cauzelor de către Curtea Supremă de Justiție, numărul acestor cauze ar fi fost mult mai mic.

Vorbind de calitatea activității judecătorilor și de independența judecătorilor prin prisma formelor de apărare a drepturilor civile, autorul autohton CREȚU Vasile menționează: „Numirea judecătorilor de către legislativ sau de executiv este o modalitate frecventă de creare a corpului judecătoresc, însă nu cea mai eficientă, mai ales, dacă este vorba de independența judecătorilor. În legătură cu aceasta, e cazul să semnalăm că formarea corpului judecătoresc se poate realiza nu numai prin numire, ci și prin alegere. După părerea noastră, pentru ca organele care judecă să corespundă adecvat funcției, pentru a fi asigurată independența judecătorilor față de celelalte puteri (funcții), pentru a se afla pe picior de egalitate cu celelalte puteri, și puterea judecătorească ar trebuie să fie rezultatul unor alegeri directe de către popor [17, p. 27-41]. Această propunere a fost pusă în discuție și de către unii deputați din Parlamentul Republicii Moldova în anul 2018, însă nu a ajuns la nivel de inițiativă de modificare a Constituției Republicii Moldova, fiind criticată în societatea moldovenească [18]. În viziunea noastră, o astfel de revizuire a Constituției ar fi una care ar asigura un nivel înalt al independenței judecătorilor, însă doar la nivel inluzoriu dacă nu vor fi modificate o parte substanțială din reglementările constituționale.

Concluzii. În forma judiciară a Republicii Moldova predomină caracterul celerității procedurilor judiciare față de calitatea actului justiției, ceea ce diminuează interesul societății față de această activitate de apărare a drepturilor civile, în raport cu alte forme de apărare a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanei. Ponderea unei forme de apărare a drepturilor civile se învederează în reglementările competenței generale care stă la baza existenței lor.

Referințe:

1. ШЕСТЮК, В. М. Система советского гражданского процессуального права (вопросы теории). Москва: Изд-во МГУ. 1989. 133 с. ISBN 5-211-00266-0.
2. Constituția Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 1 din 12 august 1994.
3. NEGRU, B., OSMOCHESCU, N., SMOCHINĂ, A., GURIN, A. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: Arc, 2012. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.
4. Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. Roma, 04.11.1950.
5. Judgment of European Court of Human Rights (Chamber). Case of Bulut v. Austria. 22.02.1996.
6. Hotărîrea Cuții Constituționale cu privire la interpretarea art. 114 din Constituția Republicii Moldova: nr. 21 din 23 iulie 1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr. 45, art. 24.
7. *Acceptarea de către România a jurisdicției obligatorii a Curții Internaționale de Justiție. Ministerul Afacerilor Interne a României. Departamentul Afacerilor Juridice*. ©2021. [Accesat la 16.01.2023] Disponibil: <https://www.mae.ro/node/17739>
8. ВЛАСОВА, А. (отв. ред.). *Гражданское процессуальное право Российской Федерации*, учебник.

- Москва: Издат. Юрайт, 2003, 448 с. ISBN 978-5-98209-025-6.
9. ВАСЬКОВСКИЙ, Е. В. *Курс гражданского процесса*. Москва: Изд. Бр. Башмаковых, 1913. Т. 1. 691 с.
 10. *Raportul privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM – UE în anii 2017 – 2019* (Titlul III „Justiție, libertate și securitate”) Chișinău, 2020, 101 p.
 11. *Sondaj „Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției”*. Centru de Resurse Juridice din Moldova. Chișinău, 2015, 56 p. [Accesat la 16.01.2023] Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/01/CRJM-Percepts-reformelor-just.pdf>
 12. PRISAC, A. *Comentariul Codului de procedură civilă al Republicii Moldova*. Chișinău: Cartier, 2019, 1316 p. ISBN 978-9975-139-79-3.
 13. Decizia Curții Constituționale de inadmisibilitate a sesizării nr. 40g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 3183 alin. (2) din Codul de procedură civilă (emiterea ordonanței de protecție în baza declarației victimei): nr. 35 din 19 aprilie 2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 195-209, art. 103.
 14. Legea pentru modificarea unor acte normative: nr. 13 din 12 februarie 2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 96-99.
 15. *Notă informativă la proiectul de Lege pentru modificarea unor acte legislative*. Parlamentul Republicii Moldova, © 2010. [Accesat la 16.01.2023] Disponibil: <https://www.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=2e9755cd-1fef-498a-889b-0d2a88be5328>
 16. *Republica Moldova se află în topul statelor cu cele mai multe condamnări la CtEDO*. Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM) © 2022. [Accesat la 16.01.2023] Disponibil: <https://crjm.org/republica-moldova-se-afla-in-topul-statelor-cu-cele-mai-multe-condamnari-la-ctedo-in-2021-moldovenii-au-depus-plangeri-de-trei-ori-mai-des-decat-media-europeana/>
 17. CREȚU, V. Principiul și criteriile privind diferențierea organelor judiciare de celelate organe ale statului. Coraportul justiției cu alte funcții statale în Republica Moldova. În: *Analele Universității de Stat din Moldova*. Teoria și practica aplicării legislației în regimul constituțional în Republica Moldova. Chișinău: Cartier, 1999, p. 34. ISBN 9975-79-028-3.
 18. *Judecătorii aleși de popor: Întoarcerea în URSS sau politizarea justiției?* Radio Europa liberă, © 2022. [Accesat la 16.01.2023] Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/judec%C4%83tori-ale%C5%9Fi-%C3%AEntoarcerea-%C3%AEn-urss-sau-politizarea-sectorului/29534453.html>
 19. ВАСЬКОВСКИЙ, Е. В. *Курс гражданского процесса*. Москва: Изд. Бр. Башмаковых, 1913, Т. 1. 691 с.
 20. ВЛАСОВА, А. (отв. ред.). *Гражданское процессуальное право Российской Федерации*, учебник. Москва: Издат: Юрайт, 2003, 448 с. ISBN 978-5-98209-025-6.
 21. ШЕСТЮК, В. М. *Система советского гражданского процессуального права (вопросы теории)*. Москва: Изд-во МГУ. 1989. 133 с. ISBN 5-211-00266-0.

Date despre autor:

Alexandru PRISAC, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Europene din Moldova.

E-mail: alexandruprisac@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-0954-7670

Prezentat la 17.01.2023

ORGANIZAȚIA TRATATULUI DE SECURITATE COLECTIVĂ

Nicolae COȘLEȚ

Universitatea de Stat din Moldova

Prăbușirea Uniunii Sovietice a lăsat în urmă un spațiu teritorial imens, împărțit între 15 republici care și-au declarat independența, nevoite să răspundă prompt la toate provocările în special cele legate de securitate, or problema asigurării securității naționale a statelor fiind întotdeauna în centrul atenției conducerii militare și politice din toate țările fără excepție. Astfel, statele au fost puse în fața unei alegeri, fie să-și dezvolte singure mecanismele de apărare, fie să-și unească eforturile pentru a-și asigura securitatea națională pe bază colectivă.

Prezentul studiu are menirea de a elucida premisele și etapele creării Organizației Tratatului de Securitate Colectivă, precum și de a analiza rolul acestei organizații în ceea ce privește asigurarea securității colective a statelor membre. Totodată, sunt prezentate obiectivele și principiile care guvernează activitatea organizației.

Cuvinte-cheie: *securitate colectivă, organizație de securitate colectivă, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă, Tratatul de securitate colectivă, OTSC, state membre.*

COLLECTIVE SECURITY TREATY ORGANIZATION

The collapse of the Soviet Union left behind an enormous territorial space, divided between 15 republics that declared their independence, forced to promptly respond to all challenges, especially those related to security, or the issue of ensuring the national security of the states always being the center of attention of the military and political leadership from all countries without exception. Thus, the states were faced with the choice either to develop their own defense mechanisms, or to join forces to ensure their national security on a collective basis.

This study aims to elucidate the premises and stages of the creation of the Collective Security Treaty Organization, as well as to analyze the role of this organization in terms of ensuring the collective security of the member states. At the same time, the objectives and principles governing the organization's activity are presented.

Keywords: *Collective Security, Collective Security Organization, Security Treaty Organization, Collective Security Treaty, CSTO, member states.*

În decembrie 1991 a fost luată decizia de a crea pe baza fostei URSS Comunitatea Statelor Independente (CSI). Destrămarea Uniunii Sovietice a afectat negativ nu numai situația economică a fostelor republici socialiste, dar a ridicat brusc și problema securității. În aceste condiții, fostele republici socialiste au devenit vulnerabile, fiind nevoite să se confrunte singure cu diverse amenințări politice, religioase, teroriste, mișcări naționaliste etc.

În același timp, pe teritoriul spațiului post-sovietic s-a acutizat problema securității militare.

La etapa inițială, s-a încercat crearea unei Uniuni ale forțelor armate pentru fostele state socialiste, pe baza participării echitabile. Un prim pas în această direcție a fost întreprins în data de 15 mai 1991 la Tașkent unde șase state, Federația Rusă, Uzbekistan, Armenia, Tadjikistan, Kârgâzstan și Kazahstan au semnat Tratatul de Securitate Colectivă (în continuare TSC) [1, p. 12].

În septembrie 1993, numărul de membri ai organizației a crescut cu doi membri - Azerbaidjan și Georgia, iar în decembrie din același an, TSC a fost semnat de Belarus.

În termen de cinci luni, a avut loc procesul de ratificare a Tratatului de către fiecare dintre state, iar la 20 aprilie 1994 TSC a intrat în vigoare.

Tratatul de Securitate Colectivă [2] este constituit din 11 articole, cele mai importante fiind articolele 1 și 4. Astfel, potrivit articolului 1 din TSC „statele participante își reafirmă obligația de a se abține de la utilizarea forței sau amenințarea cu forța în relațiile interstatale. Ele se angajează să rezolve toate diferendele cu alte state prin mijloace pașnice. Statele participante nu vor intra în alianțe militare și nu vor lua parte la nicio grupare de state, precum și la acțiuni îndreptate împotriva altui stat participant.”. Din dispozițiile acestui articol se obser-

vă, pe de o parte, că TSC se bazează pe principiile dreptului internațional, în special principiul neagresiunii și principiul reglementării pe cale pașnică a diferendelor internaționale. Din alt punct de vedere, articolul conține prevederi care limitează dreptul statelor membre al TSC de a face parte din alte alianțe militare sau grupare de state, fiind astfel, create premisele fondării unei organizații de securitate colectivă în regiune.

Portivit articolului 4 din TSC, dacă unul dintre statele participante este supus unei agresiuni, aceasta va fi considerată de statele participante ca o agresiune împotriva tuturor statelor - părți la TSC. În acest caz, celelalte state participante, la cererea statului agresat, îi vor acorda imediat asistența necesară, inclusiv asistență militară, precum și sprijin cu mijloacele de care dispun, în vederea exercitării dreptului la apărare colectivă în conformitate cu articolul 51 din Carta ONU.

Dreptul statelor la autoapărare individuală sau colectivă este prevăzut și de articolul 5 din Tratatul Atlanticului de Nord [3] care, la fel, face trimitere la articolul 51 din Carta ONU.

Analizând cele două acte, se creează impresia că autorii TSC doreau crearea unei structuri la fel de impunătoare precum cea a OTAN.

De menționat că, articolul 51 din Carta ONU [4] prevede dreptul statelor la autoapărare individuală sau colectivă în cazul în care se produce un atac armat împotriva unui Membru al Națiunilor Unite, până când Consiliul de Securitate va lua măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale.

Tratatul de Securitate Colectivă a intrat în vigoare la 20 aprilie 1994, având un termen de 5 ani cu posibilitatea de extindere ulterioară. Dar, în ciuda tuturor avantajelor acestui tratat în domeniul securității și cooperării în spațiul post-sovietic, acesta a suferit schimbări semnificative. În special, din cauza diferențelor în problemele geopolitice din anul 1999, Georgia, Azerbaidjan și Uzbekistan au renunțat la prelungirea Tratatului.

Georgia a semnat Tratatul de Securitate Colectivă la 9 decembrie 1993, dar a refuzat să mai participe la acesta din cauza contradicțiilor tot mai mari dintre Georgia și Rusia, în primul rând în legătură cu Abhazia și Osetia de Sud. Încă din primii ani de independență, Georgia nu și-a ascuns orientarea pro-occidentală, precum și dorința de a se integra în NATO. Din acest motiv, retragerea din TSC a devenit o întrebare de timp, iar când a fost necesar să-și aleagă parteneri strategici, Tbilisi a mizat deschis pe Occident.

Istoria interacțiunii dintre Azerbaidjan și TSC începe la 24 septembrie 1993. Cu toate acestea, cooperarea nu a durat mult, deoarece Baku nu a fost mulțumit de principiile, scopurile și condițiile TSC. Unul dintre principalele motive pentru care Republica Azerbaidjan a refuzat să participe la Tratat este dezacordul său cu poziția Rusiei în soluționarea conflictului din Nagorno-Karabah. În special, la încheierea TSC în 1992, Azerbaidjanul a contat pe asistență colectivă în soluționarea conflictului armeano-azerbaidjan, dar așteptările nu au fost îndeplinite, ceea ce a dus la retragerea sa din Tratat în 1999 [5].

O poziție separată în rândul foștilor membri ai Organizației Tratatului de Securitate Colectivă/OTSC este ocupată de Uzbekistan, stat care și-a schimbat radical atitudinea față de Tratat și Organizație de două ori în două decenii. Motivul acestei întorsături a depins de relațiile dintre Tașkent și Moscova, Uzbekistanul preferând să părăsească OTSC în 1999 și să-și reorienteze interesele către Occident.

Cu toate acestea, principalul motiv pentru reorientarea Uzbekistanului îl reprezintă evenimentele de la Andijan din mai 2005. Acțiunile guvernului uzbek în timpul dispersării demonstrațiilor pașnice au fost evaluate de Statele Unite și Marea Britanie drept nejustificat de crude, ceea ce a dus la blocarea orașului Tașkent. Țările occidentale intenționau să organizeze o anchetă internațională asupra incidentului din Andijan. Uzbekistanul, realizând toate consecințele posibile ale unei astfel de intervenții, a apelat la ajutorul Federației Ruse, care și-a exprimat sprijinul deplin și s-a opus anchetei internaționale. Drept consecință, pe 23 iunie 2006, a fost realizată următoarea intrare a Uzbekistanului în OTSC.

O nemulțumire suplimentară a Uzbekistanului față de OTSC a fost asociată cu participarea slabă a Organizației în Afganistan, unde OTSC a arătat un eșec total în toate domeniile mandatului său: de la combaterea extremismului până la problemele legate de traficul de droguri. Exprimându-și dezacordul cu politica externă a OTSC, Uzbekistanul și-a anunțat retragerea din această organizație în iunie 2012 [6, p. 155].

Dezvoltarea ulterioară a TSC a avut loc în timpul sesiunii de la Moscova a Tratatului de Securitate Colectivă, în cadrul căreia, la 14 mai 2002, s-a decis transformarea Tratatului de Securitate Colectivă într-o organizație internațională cu drepturi depline - Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (în continuare OTSC). La 7 octombrie 2002, în cadrul summitului CSI desfășurat la Chișinău, a fost semnată Carta și

Acordul privind statutul juridic al Organizației Tratatului de Securitate Colectivă, care a intrat în vigoare la 18 septembrie 2003 [7].

De menționat că, Republica Moldova nu este membru al OTSC. Dispozițiile constituționale prevăd în mod expres că țara noastră este un stat care își proclamă neutralitatea permanentă. Mai mult, Republica Moldova a prezentat rezerve atât la etapa de ratificare a Acordului de constituire a CSI [8], cât și la etapa de ratificare a Statutului CSI [9] prin care a subliniat că, în cadrul CSI, Moldova se va orienta mai întâi de toate la colaborarea economică și va exclude interacțiunea în domeniile politico-militare, ca fiind în contradicție cu principiile suveranității și independenței statului nostru.

La ședința de la Chișinău s-a remarcat necesitatea unificării eforturilor în ceea ce privește producția și modernizarea echipamentelor militare care sunt în dotarea țărilor OTSC, precum și faptul că acestea să fie vândute statelor-membre la prețuri reduse. Totodată, s-a decis ca personalul militar al statelor membre OTSC să fie instruit conform programelor convenite de părți [1, p. 29].

Prevederile stabilite în aceste acte au adâncit semnificativ fundamentele politice și juridice ale Tratatului din 1992, extinzând normele referitoare la securitatea colectivă și introducând elemente de contracarare a amenințărilor interne. Statutul prevede în mod specific imposibilitatea stabilirii forțelor și bunurilor militare ale țărilor terțe pe teritoriul membrilor OTSC fără consultări preliminare între statele membre OTSC [10, p. 197].

Urmare a ședinței din Chișinău, la data de 2 decembrie 2004 Adunarea Generală a ONU a decis să acorde OTSC statutul de observator [11], ceea ce a însemnat finalizarea procesului de conversie a TSC în Organizație internațională regională cu drepturi depline. Analiza documentelor, competenței și practicii OTSC ne permite să ajungem la aceeași concluzie privind corespunderea OTSC cerințelor înaintate față de organizațiile internaționale interguvernamentale.

Acest aspect este indicat expres și în articolul 1 din Statutul TSC care prevede că Statele părți la tratat înființează o Organizație internațională regională a Tratatului de Securitate Colectivă [12] bazată pe principiile general acceptate ale dreptului internațional public și care are drept scop, potrivit articolului 3, să întreprindă acțiuni de consolidare a păcii, securității și stabilității internaționale și regionale, precum și protecția colectivă a independenței, integrității teritoriale și suveranității statelor membre, în realizarea cărora statele membre acordă prioritate mijloacelor politice.

Pentru a înțelege mai bine modul de organizare a OTSC, vom analiza în continuare organele sale investite să asigure realizarea atribuțiilor Organizației. Astfel, în corespundere cu dispozițiile articolului 11 din Statut, activitatea OTSC este asigurată de următoarele organe:

a) Consiliul de Securitate Colectivă (CSC) care este cel mai înalt organ al OTSC (articolul 13). CSC gestionează cele mai importante aspecte ale activității Organizației și ia decizii care vizează implementarea scopurilor și obiectivelor sale, precum și asigură coordonarea acțiunilor comune ale statelor membre pentru atingerea acestor obiective.

b) Consiliul Miniștrilor de Externe care este un organ consultativ și executiv al Organizației pentru coordonarea interacțiunii dintre statele membre în domeniul politicii externe (articolul 14 din Statut).

c) Consiliul Miniștrilor Apărării este organul consultativ și executiv al OTSC în ceea ce privește coordonarea interacțiunii dintre statele membre ale Organizației în domeniul politicii militare, dezvoltării militare și cooperării militaro-tehnice între statele membre (articolul 15 din Statut).

d) Comitetul Secretarilor Consiliilor de Securitate este un organ consultativ și executiv al OTSC privind coordonarea interacțiunii dintre statele membre OTSC în domeniul asigurării securității lor naționale (articolul 16 din Statut).

e) Consiliul Permanent tratează probleme de coordonare a interacțiunii statelor membre în implementarea deciziilor luate de organele OTSC în perioada dintre sesiunile CSC. Consiliul permanent este format din reprezentanți autorizați numiți de statele membre în conformitate cu procedurile lor interne (articolul 13 din Cartă).

f) Secretariatul este un organism permanent de lucru al OTSC care oferă suport organizatoric, informațional, analitic și consultativ pentru activitățile organelor Organizației, inclusiv în cooperare cu Consiliul Permanent, este responsabil de pregătirea proiectelor de decizii și a altor documente ale organelor Organizației (articolul 17 din Statut).

g) Secretarul general al OTSC este cel mai înalt ofițer administrativ al Organizației. El exprimă în mod egal interesele tuturor statelor membre, pune în aplicare linia lor politică comună și, în exercitarea atribuțiilor sale, nu ar trebui să fie influențat de statele membre individuale (articolul 18 din Statut).

Pe baza analizei structurii și competențelor organelor OTSC, se poate sublinia că în prezent s-a format o structură clară în cadrul OTSC, care, în ansamblu, corespunde cerințelor înaintate față de o Organizație internațională iar organele principale și auxiliare ale OTSC întăresc caracterul instituțional, permanent și de continuitate a activității coordonate a statelor membre.

În concluzie se subliniază că, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă face parte din sistemul relațiilor internaționale din regiunea eurasiatică, care, în esență, este singura structură pe dimensiunea militară din regiune constituită pentru a răspunde nevoilor unor republici post-sovietice.

Cu toate acestea, problemele de ordin politic care apar deseori între statele-membre OTSC duc adesea la blocaje în activitatea acesteia. În context, Organizația funcționează în condițiile în care un singur spațiu eurasiatic de securitate și apărare ca atare nu există, rămâne fragmentat, neclar și adesea contradictoriu pe interior.

Referințe:

1. ДОВГАНЬ Е. Ф., РОЗАНОВ А. А., *Организация Договора о коллективной безопасности (2002-2009 гг.)*, Минск «Ковчег» 2010.
2. *Acord de securitate colectivă din 15 mai 1992*. Disponibil: https://odkb-sto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded
3. *Tratatul Atlanticului de Nord*. Disponibil: <https://www.mae.ro/sites/default/files/file/pdf/TRATATUL%2520NORD-ATLANTIC.pdf>
4. *Carta Națiunilor Unite din 26 iunie 1945*. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/19362>
5. АБДУЛЛАЕВ, Н. Н. *Правовые основы внешней политики Азербайджана со странами СНГ // Международное право*. 2021. №2. Disponibil: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=35734
6. КЛЕВАКИНА, Е. В. *Стратегия и деятельность организации договора коллективной безопасности в оценках бывших государств-членов, Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (вторая половина XX - начало XXI в.)* : материалы международной научно-практической конференции, Витебск, 25-26 апреля 2013 г. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2013.
7. ХУТОВ, А. И., ЩЕВЛЁВА, Е. С., ПАЗЫНА, Е. О. *Организация Договора о Коллективной Безопасности в международном праве «Научно-практический электронный журнал Аллея Науки» No12(51) 2020* Alley-science.ru
8. *Hotărârea Parlamentului nr. 40/1994 privind ratificarea Acordului de constituire a Comunității Statelor Independente*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=86783&lang=ro
9. *Hotărârea Parlamentului nr. 76/1994 privind ratificarea Statutului Comunității Statelor Independente*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=116624&lang=ro
10. ГОЛУБ, К. Ю., ГОЛУБ, Ю. Г., ОДКБ: истоки многопрофильного мандата и современные инструменты его реализации, журнал *Вестник международных организаций Образование, наука, новая экономика*. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/odkb-istoki-mnogoprofilnogo-mandata-i-sovremennye-instrumenty-ego-realizatsii/viewer>
11. *Rezoluția Adunării Generale a ONU A/59/519*. Disponibil: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/553/58/PDF/N0455358.pdf?OpenElement>
12. *Statutul Organizației Tratatului de Securitate Colectivă*. Disponibil: https://odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_/#loaded

Date despre autor:

Nicolae COSLET, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: coslet_nicolae@yahoo.com

Prezentat la 30.09.2022

PROTECȚIA DATELOR CU CARACTER PERSONAL ALE MARTORILOR ȘI PĂRȚILOR VĂTĂMATE ÎN CADRUL DESFĂȘURĂRII ȘEDINȚELOR DE JUDECATĂ

Daniel CRISTEA

Universitatea de Stat din Moldova

În Republica Moldova și România, protecția datelor cu caracter personal părților vătămate și martorilor trebuie înțeleasă și privită ca un tot unitar în sprijinul acordat acestora. Instanțele trebuie să adopte reguli și norme clare cu privire atât la confidențialitate cât și la protecția datelor cu caracter personal părților vătămate și martorilor.

Noul Regulament general privind protecția datelor și Directiva oferă un cadru legal, actualizat, bazat pe responsabilitatea pentru protecția datelor. Acesta urmărește crearea unui cadru unitar privind protecția datelor cu caracter personal, și părților vătămate și martorilor, în cadrul ședințelor de judecată. Acestora trebuie să li se ofere mai multe drepturi și facilități de control asupra propriilor date și, prin urmare, mai multe obligații și responsabilități pentru instanțele de judecată care gestionează date în cadrul desfășurării ședințelor de judecată.

Cuvinte-cheie: *protecția datelor cu caracter personal, părți vătămate, martori, ședință de judecată.*

PROTECTION OF THE PERSONAL DATA OF WITNESSES AND INJURED PARTIES DURING COURT SESSIONS

In the Republic of Moldova and Romania, the protection of personal data of injured parties and witnesses must be understood and viewed as a unitary whole in the support given to them. Courts must adopt clear rules and regulations regarding both the confidentiality and the protection of personal data of injured parties and witnesses.

The new General Data Protection Regulation and the Directive provide an up-to-date legal framework based on the responsibility for data protection. It aims to create a unitary framework for the protection of personal data and of injured parties and witnesses during court hearings. They need to be given more rights and facilities to control their own data and therefore more obligations and responsibilities for the courts that manage data in the course of court hearings.

Keywords: *protection of personal data, injured parties, witnesses, court hearing.*

Introducere

Pentru a face față complexității tipurilor de amenințări cu privire la securitatea informațiilor în ceea ce privește protecția datelor părților vătămate și martorilor și deoarece securitatea informațiilor este permanentă, trebuie să se stabilească, să se implementeze și să se mențină un sistem de protecție a datelor cu caracter personal în cadrul ședințelor de judecată.

„Operativitatea procesuală în faza de judecată reprezintă o cerință variabilă și apreciată concret de la caz la caz”[1, p.17], iar operativitatea înțelegerii modului de protecție a datelor cu caracter personal martorilor și părților vătămate reprezintă o cerință a legislației și apreciată de părți în situația respectării intereselor lor în ceea ce privește această protecție. Ca și disciplină, „dreptul procesual penal nu cuprinde numai norme privind procedurile prin care se acționează în perimetrul procesului penal”[2, p.5], cuprinde și respectarea legislației privind protecția datelor cu caracter personal și aplicarea ei, în cazul nostru protecția datelor martorilor și părților vătămate în cadrul ședințelor de judecată.

Rezultate și discuții

Chiar dacă sistemul juridic are o reglementare clară privind desfășurarea ședințelor de judecată, nu putem spune că nu poate fi sau nu a fost încălcată confidențialitatea din prisma datelor cu caracter personal părților vătămate sau martorilor. Aceste neajunsuri trebuiesc înlăturate și astfel să nu mai existe posibilitatea de a se profita de deficiențele legislative.

Se solicită prin întrebări de ce este necesar a fi excluse, din textele hotărârilor dar și din listele de la avizier privind desfășurarea cauzelor în cadrul ședințelor publice, numele și prenumele părților vătămate și martorilor prin schimbarea lor cu simboluri. În primul rând, menționăm că nu afectează dreptul la un proces echitabil aceste nedeazăluri a numelor și prenumelor, iar acest aspect îl întăresc cu argumentarea că, încă din anul 2012, la demersul CNPDCP (Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal), Consiliul Superior al Magistraturii Republicii Moldova, prin Hotărârea 508/26 din 21 august 2012, a aprobat modificarea privind modul de publicare a hotărârilor judecătorești pe pagina web, respectiv „înlocuirii numelor complete a părților și a altor participanți *la proces cu inițialele numelui și prenumelui precum și a excluderii informațiilor despre părți și alți participanți la proces privind: data, luna și anul nașterii, locul de muncă și funcțiile deținute, adresa domiciliului, adresa juridică, date despre patrimoniu, numărul de înmatriculare a mijlocului de transport etc*” [3].

Deși art. 359, alin. (2) din CPP RM prevede președintelui să stabilească identitatea părții vătămate, această identitate poate fi stabilită de președinte fără dezvăluirea numelor prin strigare în ședința publică, lucru care poate fi dus la îndeplinire ca și protecție a datelor cu caracter personal părții vătămate. Art.364, alin.(1) CPP RM, specifică faptul că, „Președintele ședinței întreabă fiecare parte în proces dacă are careva cereri sau demersuri; iar la alin. (2) „... în privința martorilor ...se va indica identitatea și adresa lor în cazul în care partea nu poate asigura prezența lor în instanța de judecată”, *părțile pot fi întreabate prin apelativul „partea vătămată, martorul xxx din dosar nr...”*. Cât privește indicarea și adresele martorilor se poate menționa de greșier fără strigare în ședință. În favoarea acestei măsuri de a nu fi divulgate datele părților vătămate și martorilor este și opinia Curții Europene care menționează în „cazul Sutter c. Elveției (22 februarie 1984, nr. 8209178, par.34) că exigența de publicitate a deciziilor nu trebuie neapărat să ia forma unei lecturi în voce, referindu-se la hotărâri” [4, p. 736]. Această recomandare poate fi aplicată și în cadrul desfășurării ședințelor de judecată, unde pronunțarea numelor și prenumelor părților vătămate și martorilor să nu ia forma unei așa-zise lecturi în voce. Stabilirea identității acestor părți și a adreselor lor poate să se facă și fără strigare prin grija greșierului.

Ca și responsabilitate, judecătorul trebuie să întreprindă acțiuni, pe lângă aplicarea legii conform CPP și în linie cu legislația de protecție a datelor cu caracter personal și să poată explica conformitatea cu această legislație persoanelor vizate. Ca și exemple care au necesitat aplicarea doar a uneia dintre cele două, respectiv nedivulgarea de date cu caracter personal martorilor și părților vătămate, s-a contestat astfel cel de-al doilea, dreptul la un proces echitabil, măsuri care trebuiesc aplicate fără a exclude aplicarea uneia dintre ele. În acest context se înscrie Cauza Kok c. Olanda [5], (Hotărârea CtEDO din 4 iulie 2000), care a ilustrat păstrarea anonimatului ca și manieră determinantă a unei declarații anonime în vederea arestării preventive. Procurorul nu a prezentat, în materialele de urmărire penală, probele provenite de la martor și a prezentat judecătorului aceste aspecte, iar judecătorul l-a audiat pe martor și a dispus ca numele acestuia să rămână secret. Partea adversă a formulat întrebări în scris și verbal pe calea unei legături audio cu martorul fără a-l putea vedea fizic. Martorul a răspuns la toate întrebările, mai puțin la cele ce prezentau riscul de a-i divulga anonimatul. Menționăm în acest sens relatarea Curții care a considerat că procedura de interogare a asigurat, de o manieră suficientă, o compensare a dificultăților pe care le prezintă pentru apărare utilizarea mărturiei anonime. Ca și concluzie, prezentarea învinuiților/ inculpaților/avocaților acestora a prezentării formulării în scris și verbal pe calea unei legături audio/video cu imagine distorsionată a martorilor, dar și a părților vătămate, ca o alternativă a garanției protecției datelor cu caracter personal și în același mod și a caracterului echitabil. Referitor la caracterul echitabil sunt elocvente specificațiile profesorului Mihail Udroui: „prezentarea la proces a unui acuzat are importanță deosebită atât din punct de vedere al dreptului de a fi audiat, cât și al necesității de a verifica exactitatea afirmațiilor sale și de a le confrunța cu declarațiile persoanei vătămate, cât și cu cele ale martorilor” [6, p. 839].

Un alt exemplu, este Cauza Emilian-George Igna c. României [7], (Hotărârea CtEDO din 26.11.2013), care se referă la încălcarea privind egalitatea armelor cu ocazia arestării preventive, întrucât avocatului inculpatului nu i s-a dat dreptul de a avea acces la documentele din dosarul cauzei pe baza căruia s-au întemeiat acuzațiile împotriva clientului său. În instanță, propunerea procurorului de arestare preventivă conținea doar o prezentare a faptelor. Se făcea referire la o transcriere a interceptărilor convorbirilor

telefonice, dar și la declarațiile date de victime, martori și alți inculpați. Transcrierea interceptărilor au fost prezentate instanței, dar în urma recomandării de a nu fi prezentate apărării, instanța a respins prezentarea transcrierilor. Cererea expresă a avocatului de a avea acces la celelalte mijloace de probă au fost ignorate de instanță, respectiv declarațiile date de victimă și martori. Răspundem printr-o întrebare, de ce tocmai instanța de judecată a omis un astfel de drept obligatoriu acestei propuneri a arestării preventive? Bineînțeles, instanța a remarcat că prezentarea acestor declarații poate influența desfășurarea normală a procesului întrucât a ignorat solicitarea avocatului și nu a dispus prezentarea acestor materiale probatorii. Ne punem întrebarea și constatăm că nu era cunoscut nici de către instanță și nici de către procuror modul de rezolvare a legalității, de prezentare a materialelor și de protecție a datelor cu caracter personal, care să limiteze aplicarea dispozițiilor prevăzute de art. 223 din CPP ROM. Aceste aspecte le-am menționat întrucât așa s-a aplicat procedura. Protecția datelor nu contravine legii. Prezentarea materialelor cauzei pe baza cărui s-au întemeiat în mod esențial acuzațiile împotriva inculpatului, respectiv declarațiile victimei, ale martorilor etc., trebuiau să fi fost realizate cu anonimizarea datelor cu caracter personal/schimbarea cu simboluri, sau să se aprobe formularea de întrebări în scris și verbal pe calea unei legături audio cu victima și martorul fără a-i putea vedea fizic și să răspundă la toate întrebările, mai puțin cele ce prezintă riscul de a le anula anonimatul, aceste aspecte nu contravin egalității armelor, reguli pe care le propunem în vederea aplicării. Ca și argumentare, propunerea de prezentare a probelor poate fi limitată sub forma propusă, dar nu sub forma de a nu fi prezentată.

CPP prevede judecătorilor normele de aplicare în procedurile cauzelor penale. În privința și cu privire la protecția datelor cu caracter personal, judecătorii trebuie să înțeleagă ce date personale ale părților le vor folosi, dar și condițiile în care o pot face. Pot stabili norme de aplicare adecvate, asigurând astfel un nivel adecvat de protecție. De asemenea, verificările și răspunsul judecătorilor despre modalitatea de identificare și de aplicare a protecției ca și garanție a datelor cu caracter personal pot fi realizate, așa cum am mai menționat, prin următoarele întrebări: „Cine? Ce? Cum? Unde? și De ce?” [8, p. 303]. De ce le menționează? Ca și exemplu identificat în urma documentării proprii ne vom referi la un caz de încălcare de către judecătorul de cameră preliminară a protecției datelor cu caracter personal care crează prejudicii, date specificate în Încheierea nr 1295 a Judecătoriei Buzău-Secția penală [9], în dosarul nr 8347/200/2021, pronunțată în data de 17.09.2021.

Pe scurt, în cauză Agenția de plăți și Intervenție pentru Agricultură l-a acționat în instanță pe numitul E.C., administrator al unei societăți, în vederea returnării unor sume mari de bani și a dobânzilor, susținându-se că acestuia i s-a înaintat un plic conținând un proces verbal de înștiințare, iar la dosar fiind atașată dovada comunicării ce i-a fost comunicat prin poștă. În fața instanței numitul E.C. a contestat semnătura ca fiind a lui de pe dovada de primire a procesului verbal, întocmindu-se în acest fel un dosar penal sub aspectul săvârșirii infracțiunii de fals material în înscrisuri oficiale, prevăzută de art. 320 din CP ROM, competența de cercetare revenind Parchetului de pe lângă Judecătoria Buzău. La data de 19.04.2021, în dosarul penal în cauză 4692/P/2018 Parchetul de pe lângă Judecătoria Buzău a dispus clasarea cauzei, întrucât s-a constatat că fapta nu există. În timpul cercetărilor a fost identificat factorul poștal care a susținut, lucru confirmat în încheierea de ședință, că personal i-a predat plicul la acea dată, iar numitul E.C. a semnat pe dovada de confirmare, dovadă care a semnat-o cu foaia întoarsă invers, pe care acesta din urmă a contestat-o la instanță. Numitul E.C. nu cunoștea datele cu caracter personal ale factorului poștal, doar numele și prenumele și instituția din care făcea parte.

Cu ocazia constestării Ordonanței de clasare, în instanță a fost citat factorul poștal care a declarat și susținut că ulterior audierii în respectiva cauză s-a întâlnit cu numitul E.C. și „i-a propus de 3 ori și într-un mod insistent, să susțină, cu ocazia unei eventuale audieri ulterioare faptul că nu i-ar fi predat plicul, ci că l-ar fi lăsat la magazinul aflat în curtea casei acestuia. I-a dat de înțeles, într-un mod evident, că procedând astfel, va obține un avantaj” [9].

Chiar dacă ședința nu a fost publică, instanța, în Încheierea nr 1295 din 17.09.2021, a dispus desființarea Ordonanței de Clasare și trimiterea cauzei în vederea completării urmăririi penale. În Încheiere, care a fost trimisă părților, numitului E.C., dar și factorului poștal, au fost consemnate datele de domiciliu al factorului poștal chiar dacă acesta a relatat instanței că se fac presiuni asupra lui în vederea schimbării declarației.

Au fost efectuate verificări și pe portalul instanțelor[10] referitor la această încheiere, este prezentată doar soluția fără existența Încheierii 1295.

În acest caz judecătorul de cameră preliminară, prin măsura luată de nedivulgare a datelor privind domiciliul factorului poștal, în Încheierea comunicată și petentului care are interes în cauză, coînsemna prin măsura luată, „distrugerea influenței oricărui interes” [11, p.174] și nu posibilitatea folosirii acestor date ulterior, în condițiile în care chiar în cadrul instanței factorul poștal a prezentat că petentul i-a propus în urma unei întâlniri să susțină nereal că nu i-a predat plicul și că va obține un avantaj, insistând asupra acestor aspecte. Ne punem întrebarea: judecătorul, prin trecerea datelor domiciliului factorului poștal în încheiere nu cumva a creat o posibilitate ulterioară cu privire la săvârșirea unei infracțiuni de către petent asupra factorului poștal? Ne punem și întrebarea: ce rol au datele domiciliului factorului poștal în Încheierea instanței în măsura în care acesta are calitatea de martor în dosarul penal? Faptul că datele domiciliului factorului poștal în Încheiere nu prezintă nici o încălcare a niciunui principiu prevăzut de CPP, cu atât mai mult cu cât aceste date trebuie protejate ca și garanție a protecției datelor cu caracter personal și netrecute în Încheiere.

Pentru protejarea și confidențialitatea datelor cu caracter personal părților vătămate și a martorilor ca reguli generale în cadrul desfășurării ședințelor de judecată, judecătorii trebuie să aibă obligații directe, cum ar fi:

- să pună în aplicare măsuri tehnice și organizatorice adecvate pentru a se asigura și a putea demonstra că prelucrarea judecătii în cadrul ședințelor de judecată este efectuată în conformitate cu legislația de protecție a datelor cu caracter personal;

- să implementeze măsuri tehnice și organizatorice adecvate, cum ar fi pseudonimizarea, care sunt concepute pentru a implementa principiile de protecție a datelor, cum ar fi minimizarea datelor într-un mod eficient și pentru a integra garanțiile necesare în procesare;

- să pună în aplicare măsuri tehnice și organizatorice adecvate pentru a se asigura că doar datele personale care sunt necesare pentru fiecare scop specific al prelucrării sunt prelucrate;

- păstrarea evidenței activităților de procesare.

Chiar dacă există „obligația instanței de a îndeplini în mod direct toate actele procesuale și procedurale care dau conținut ședinței de judecată” [12, p. 154], potrivit art. 314, alin. (1) CPP RM „Instanța de judecată este obligată... să audieze .. părțile vătămate, martorii,... să dea citire rapoartelor de expertiză, proceselor verbale și altor documente..”. În conformitate cu dispozițiile art. 351, alin. (2) CPP ROM „Instanța este obligată să pună în discuție cererile... și excepțiile ridicate de aceștia...” [13, p. 398], iar cu privire la protecția datelor cu caracter personal trebuie să intervină rolul instanțelor de judecată în aplicarea lor și să stabilească, ca și obligații de respectare a legislației privind protecția datelor cu caracter personal, limitele dezvăluirii datelor cu caracter personal din rapoartele de expertiză, din procesele verbale etc., sarcini care trebuie să revină judecătorilor instanțelor.

Prin urmare, trebuie să se aplice limitări generale pentru protecția datelor părților vătămate și martorilor de către instanțele de judecată. În aplicarea acestor limitări generale trebuie să se țină seama de specificațiile asociate cu prelucrarea datelor cu caracter personal. Cu cât cantitatea și sensibilitatea datelor sunt deținute pentru a fi dezvăluite, cu atât mai important este conținutul garanțiilor care trebuie aplicat în diferite etape cruciale în procesarea lor în cadrul ședințelor de judecată. În consecință, o referință generală la securitate nu este suficientă pentru a justifica limitările privind protecția datelor. Limitările trebuie să fie clar definite, necesare și proporționale.

Cu toate acestea, trebuie să existe o garanție asociată cu protecția datelor în cazul în care o limitare pare foarte greu de justificat, și anume controlul conformității de către instanța de judecată. În literatura de specialitate se prevede că „normele de procedură trebuie să fie elaborate în așa fel încât ele să simplifice activitatea care conduce la realizarea justiției și să-i asigure desfășurarea cea mai conformă cu trebuința de a nu sacrifica nici unul din interesele care pot intra în joc” [14, p.18], în cazul nostru, de a asigura protecția datelor cu caracter personal tuturor părților din proces în aceeași măsură de aplicare și a normelor de procedură.

Suntem de acord cu faptul că acuzatul trebuie să cunoască materialele de urmărire penală pe care se întemeiază acuzațiile îndreptate împotriva sa, dar nu înseamnă neapărat și divulgarea datelor cu caracter personal a informațiilor care pot conduce la identificarea părților vătămate/martorilor. Pentru prezentare, aceste date și informații pot fi și trebuiau să fie anonimizate/schimbate cu simboluri XXX. Dreptul conferit

de lege învinutului/ inculpatului la garantarea egalității de arme între părți prin prezentarea materialului de urmărire penală, în acest caz și declarațiile martorilor, nu înseamnă că dreptul la protecția datelor cu caracter personal martorilor va fi încălcat în măsura în care datele lor vor fi anonimizate/schimbate cu simboluri XXX. În acest fel va fi respectată legislația de protecție a datelor cu caracter personal și dreptul la cunoașterea materialelor pe care se întemeiază acuzațiile îndreptate împotriva învinutului/inculpatului, privind analiza măsurii de prelungire a arestului preventiv.

Cât privește dreptul la informare și comunicare transparentă putem spune că transparența în procesarea de date este fundamentală pentru orice sistem de protecție a datelor, inclusiv în cadrul desfășurării judecătii în cadrul instanțelor de judecată. Drepturile persoanelor vizate la intimitate nu poate fi asigurat dacă aceștia nu sunt informați corespunzător cu privire la desfășurarea judecătii. Ca principiu, drepturile prevăzute de Regulament și Directivă presupun o informare completă a persoanelor vizate (părți vătămate și martori) de către judecător/completul de judecată pentru ca aceștia să înțeleagă natura și scopul procesării în vederea exercitării drepturilor. Operatorii (judecătorii/completul de judecată) au obligația generală de a informa [15, p. 44] persoana vizată cu privire la intenția de prelucrare, indiferent dacă persoana vizată (parte vătămată/martor) se arată interesată sau nu de informații.

Informarea trebuie să cuprindă o serie de elemente și poate fi realizată prin intermediul unui document prin care, partea vătămată și martorul sunt informați cu privire la modalitatea în care se prelucrează datele, document intitulat „notă de informare”.

În literatura de specialitate se menționează și despre „contradictorialitate, care acționează în raporturile părților cu instanța” [16, p. 77]. Și aici apare întrebarea dacă în situația în care completul de judecată prezintă părților drepturile lor la protecția datelor cu caracter personal și în situația în care se divulgă/se descoperă aceste date, se poate ajunge la contradictorialitate. Răspunsul este afirmativ în măsura în care completul de judecată, după o analiză a riscului, decide și ia măsura de divulgare, prin diverse forme, a datelor părților. De aceea, legislația privind protecția datelor cu caracter personal, aplicată părților în cadrul ședințelor de judecată, nu trebuie aplicată *ad libitum* (după dorință, după plac, pe alese) [17, p. 9], ci prin norme clar stabilite.

Ca și remarcă a dreptului de acces menționăm că persoana vătămată și martorul trebuie să aibă dreptul la obținerea din partea instanței de judecată a confirmării faptului că se prelucrează sau nu date cu caracter personal care o privesc și, în caz afirmativ, că are dreptul la următoarele informații: scopurile prelucrării; categoriile de date cu caracter personal vizate; destinatarii sau categoriile de destinatari cărora au fost sau urmează să fie divulgate datele cu caracter personal, perioada pentru care se preconizează că vor fi stocate datele sau criteriile pentru stabilirea acestei perioade; existența dreptului de rectificare, ștergere, restricționare a acestor date sau a dreptului de a se opune la prelucrarea datelor personale; dreptul la formularea unei plângeri; existența unui proces decizional automatizat incluzând crearea de profiluri. Pe lângă toate acestea, „persoana vizată ar trebui să aibă și dreptul să cunoască dacă datele sale fac obiectul vreunui transfer dar și dreptul de a obține din partea instanței de judecată o confirmare că se prelucrează sau nu date cu caracter personal care o privesc și, în caz afirmativ, să aibă dreptul de acces la datele respective, precum și la anumite informații” [18, p. 130]. „Dreptul de acces trebuie organizat în doi pași. Primul pas este constituit de faptul că partea vătămată sau martorul are dreptul să obțină confirmarea de la instanța de judecată dacă datele sunt prelucrate sau nu. Cel de-al doilea pas să se realizeze dacă datele sunt procesate de către instanța de judecată și anume dacă se conferă drept de acces a celorlalte părți la datele prelucrate ale lor și la celelalte informații” [19, p. 158].

De asemenea, Judecătorii nu trebuie să respecte numai principiile generale oferite de legislația de protecție a datelor cu caracter personal, ci și să poată dovedi respectarea acestor măsuri, iar dacă efectuează procesări și dezvăluiri cu risc ridicat, pentru drepturile și libertățile părților vătămate sau a martorilor, și nu numai, trebuie obligatoriu să efectueze o evaluare a impactului confidențialității datelor.

Judecătorii în cadrul desfășurării judecătii trebuie să ia în seamă că dezvăluirea informațiilor referitoare la viața privată a părților vătămate/martorilor/a informațiilor din dosare care pot duce la identificarea acestora, interferează cu dreptul la confidențialitate, adică, în conformitate cu articolul 8 din Convenția privind Drepturile Omului, aceasta trebuie să fie în conformitate cu legea, să urmărească unul sau mai multe scopuri legitime și, în plus, să fie necesară într-o societate democratică pentru atingerea acestor obiective.

O bază legală pentru instanțele de judecată privind divulgarea informațiilor personale referitoare la viața privată părților vătămate/martorilor/informațiilor din dosare care pot duce la identificarea acestora, trebuie să stabilească limitele acestor competențe, în special garanțiile necesare împotriva abuzului și a măsurilor disproporționate.

Cel mai dificil test al oricărei justificări al instanțelor de judecată este dacă interferența dintre publicitatea ședințelor de judecată și confidențialitatea și protejarea datelor este necesară într-o societate democratică. Dar, în opinia noastră, că orice ingerință trebuie să fie susținută din motive relevante și suficiente și să fie proporțională cu obiectivul sau obiectivele urmărite. În această privință, instanțele de judecată, respectiv judecătorul beneficiază de o marjă de apreciere a cărei aplicare depinde nu numai de natura obiectivului legal urmărit, ci și de natura particulară a ingerinței implicate. Magistratii însărcinați cu aplicarea legii „trebuie să fie ireproșabili deontologic și să se abțină de la orice procedeu contrar exigențelor legale” [20, p. 14], atât la aplicarea CPP, cât și la aplicarea legislației de protecție a datelor cu caracter personal.

O altă distincție între confidențialitate și protecția datelor poate fi găsită în ceea ce privește interferențele admise. Art. 8, alin. (2) prima teză din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene prevede că „datele cu caracter personal trebuie tratate în mod corect, în scopuri specificate și pe baza consimțământului persoanei în cauză sau pe o altă bază legitimă prevăzută de lege”. Dacă aceste condiții sunt îndeplinite, nu există nici o interferență cu dreptul la protecția datelor, deși colectarea, stocarea sau dezvăluirea acestor date poate încă să interfere cu viața privată și, prin urmare, să necesite justificare. Evident, în majoritatea cazurilor, această justificare ar trebui să fie ușoară, dacă sunt îndeplinite condițiile procesării autorizate.

Aplicarea limitărilor generale ale drepturilor fundamentale în temeiul art. 52, alin. (1) din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene la protecția datelor pune întrebări mai interesante. Conform acestei dispoziții, limitările trebuie să fie prevăzute de lege, trebuie să revină la esența dreptului afectat și sub rezerva principiului proporționalității, să fie necesare și să îndeplinească cu adevărat obiectivele de interes general recunoscute de Uniunea Europeană sau nevoia pentru a proteja drepturile și libertățile celorlalți. Aceste limitări pot justifica prelucrarea datelor cu caracter personal nelociale sau prelucrarea în scopuri care nu sunt acoperite de temeiul juridic pentru colectarea acestora și dezvăluirea lor în cadrul ședințelor de judecată?

Prin urmare, trebuie să se aplice limitări generale pentru protecția datelor părților vătămate și martorilor de către instanțele de judecată. Cu toate acestea, în aplicarea acestor limitări generale trebuie să se țină seama de specificațiile asociate cu prelucrarea datelor cu caracter personal. O referință generală la securitate nu este suficientă pentru a justifica limitările privind protecția datelor. Limitările trebuie să fie clar definite, necesare și proporționale.

Așa cum prevedem, „punerea la dispoziție a drepturilor fără asigurarea cu anumite garanții poate duce la încălcarea lor” [21, p. 49]. În cazul persoanelor vătămate trebuie introdusă obligativitatea acestora privind confidențialitatea datelor cu caracter personal obținute/aflăte în urma consultării dosarului penal, iar ca drept garantarea protecției datelor furnizate de aceasta către instanțe. În cazul martorului ar trebui să existe ca și drept garantarea protecției datelor furnizate de aceasta de către instanțe și ca obligație în cazul în care deține/cunoaște date cu caracter personal legate de părți din dosarul penal să păstreze confidențialitatea datelor. Fără garanțiile procesuale de protecție a datelor cu caracter personal participanții la procesul penal, deci și părțile vătămate și martorii, nu își pot apăra interesele și implicit aceste drepturi. Și în literatura de specialitate se prevede că, „persoanele implicate în desfășurarea procesului penal trebuie să beneficieze de drepturile procesuale necesare pentru apărarea intereselor corespunzătoare poziției lor procesuale” [22, p. 15].

Legislația de protecție a datelor cu caracter personal permite părților vătămate și martorilor să solicite informații despre identitatea destinatarilor cărora le-au fost comunicate datele lor cu caracter personal. În consecință, în cazul în care o instanță a dezvăluit date cu caracter personal unor părți terțe, iar părțile vătămate și martorii și-au exercitat ulterior dreptul de rectificare, ștergere sau blocare, instanța trebuie să notifice părțile terțe cu privire la această exercitare a drepturilor de către partea vătămată sau martor.

Dreptul la restricționarea prelucrării de date personale reprezintă un procedeu prin care datele cu caracter personal sunt ascunse de unii utilizatori. Partea vătămată și martorii trebuie să aibă dreptul să ceară instanței de judecată „să restricționeze prelucrarea datelor” [18, p. 133-134], atunci când contestă exactitatea datelor,

dar și când instanța de judecată prelucrează datele lor cu caracter personal celorlalte părți și există motivul influențării în cauză.

Se observă, de asemenea, în art. 317, alin. (2) CPP RM și în art. 357, alin. (1) CPP ROM faptul că, „președintele este stăpânul ședinței”[23, p.106], cel care „exercită și poliția ședinței”[24], cel responsabil pentru asigurarea desfășurării normale a procesului, între care menționăm respectarea drepturilor părții vătămate și martorilor, inclusiv dreptul la protecția datelor cu caracter personal, drept conferit prin lege.

Ca o ultimă remarcă, judecătorii trebuie să dispună o analiză, pe fiecare caz, a modului în care vor respecta legislația de protecție a datelor cu caracter personal părților vătămate și martorilor și nu numai. Decizia, după lătușul decision-oni [25, p. 81], generic vorbind, respectiv modul de protejare a datelor cu caracter personal părților ar trebui, spunem noi, adusă la cunoștință public de către judecători, ca și garanție de protejare a datelor cu caracter personal. Cu această ocazie, procurorului, avocaților, părților vătămate/martorilor/ învinușilor/ inculpașilor trebuie să li se atragă atenția în termeni expliciti modul de prezentare a materialelor și limitele impuse în vederea nedivulgării și protejării datelor cu caracter personal. În privința dreptului de a nu fi supus unei decizii cu impact semnificativ, instanța de judecată, prin președintele responsabil, trebuie să ia în calcul faptul că părțile vătămate și martorii au dreptul de a cere și a obține, în situații justificate, retragerea sau anularea oricărei decizii privind divulgarea datelor lor cu caracter personal ca urmare a judecării cauzei.

Concluzii

Procesele trebuie să fie proiectate și construite cu luarea în considerare a principiilor reglementărilor în vigoare privind protecția datelor cu caracter personal și să ofere garanții pentru protecția datelor (de exemplu: pseudonimizare sau anonimizare acolo unde este cazul) și de a folosi cele mai înalte posibil setările de confidențialitate în mod prestabilit.

Judecătorii, de asemenea, trebuie să se conformeze și să aplice legislația privind protecția datelor cu caracter personal ca și garanție a confidențialității datelor, părților vătămate și martorilor, legislație care trebuie adusă la cunoștință instanșelor prin instruire, prelucrare, studiu, reguli care protejează părțile cu privire la aceste date ale lor cu caracter personal.

Am recomanda următoarele:

- anonimizarea datelor care pot duce la identificarea martorilor și persoanelor vătămate în toată faza de judecată și pe tot parcursul acestei faze;
- responsabilizarea judecătorilor și personalului auxiliar din cadrul instanșelor cu privire la prezentarea sau divulgarea informașilor care pot duce la identificarea persoanelor vătămate și martorilor, ca și măsuri de întărire a protecției datelor cu caracter personal;
- stabilirea de norme instanșelelor de judecată, norme care să includă ce trebuie dezvăluit, menționat de participanți în proces, pentru ca datele cu caracter personal să nu mai fie divulgate;
- persoanelor vătămate și martorilor să li se aducă la cunoștință dreptul lor de a solicita anonimizarea datelor, ascunderea lor sau dezvăluirea lor celorlalte părți;
- judecătorii și personalul auxiliar din cadrul instanșelor trebuie să fie pregătiți și să aibă în fișa postului și apărarea drepturilor persoanelor fizice în ceea ce privește protecția datelor cu caracter personal, respectiv de a le fi apărute acele caracteristici care conduc la identificarea lor și obligația corelativă de a adopta măsuri adecvate pentru a asigura o protecție eficientă;
- judecătorii și personalul auxiliar din cadrul instanșelor trebuie să se abțină de la prezentarea sau divulgarea informașilor care pot duce la identificarea persoanelor vătămate și martorilor;
- decizia cu privire la efectuarea depersonalizării sau publicării datelor personale trebuie să fie lăsată la discreția judecătorului și este determinată de fiecare caz în parte;
- prevederile Regulamentelor CSM, care descriu modul de depersonalizare a hotărârilor judecătorești, trebuie să fie respectate, dar și formulate propuneri de actualizare și modificare a acestora privind anonimizarea și a numelui, prenumelui persoanelor vătămate și martorilor sau prin înlocuirea lor cu simboluri;
- de cele mai multe ori în hotărâri nu sunt respectate prevederile privind obligația ascunderii din oficiu a datelor cu caracter personal (precum adresa de domiciliu, data și locul nașterii, IDNP-ul persoanei sau numărul de înmatriculare al automobilului). Efectuarea pregătirii în acest sens atât a judecătorilor, cât și a personalului auxiliar și verificări periodice a modului de respectare a protecției datelor cu caracter personal;

- depersonalizarea trebuie efectuată total, NU doar parțial;
- aplicarea defectuoasă și incoerentă a prevederilor Regulamentului UE 679/2016 și Directivei UE 680/2016, cu privire la confidențialitatea datelor persoanelor vătămate și martorilor, atât în cadrul ședințelor de judecată publice/nepublice, cât și a modului de publicare a hotărârilor judecătorești, este o problemă sistemică. Aceasta reprezintă un pericol pentru asigurarea efectivă a protecției datelor cu caracter personal persoanelor vătămate și martorilor, în special în cazul dezvăluirii și publicării de date cu caracter personal care pot duce la identificarea lor;
- instanțele judecătorești trebuie să se abțină de la publicarea informațiilor sau a altor date care conduc la identificarea martorilor și a părților vătămate;
- CSM și AAIJ trebuie să asigure mai eficient respectarea prevederilor privind publicitatea ședințelor de judecată și publicarea și depersonalizarea hotărârilor judecătorești, confidențialitatea și protejarea datelor cu caracter personal persoanelor vătămate și martorilor. Acest fapt ar putea fi verificat în mod automat în cadrul controalelor efectuate la instanțele judecătorești. Analiza o dată la câțiva ani a practicii la toate instanțele judecătorești, de asemenea, ar fi deosebit de benefică pentru identificarea celor mai potrivite măsuri care trebuie întreprinse.
- stabilirea de către instanțe a modului de consemnare a solicitărilor persoanelor vătămate și martorilor privind confidențialitatea datelor ce îi privesc.

Referințe:

1. VOLONCIU, N. *Tratat de Procedură Penală. Parte generală*. Vol. I, București: Paidea, 1996.
2. POP, Tr. *Drept procesual penal. vol. I. Partea introductivă*. Cluj: Tipografia Națională S.A., 1946.
3. *Hotărârea Consiliul Superior al Magistraturii, Republica Moldova 508/26 din 21 august 2012*. [Accesat la 13.09.2021] Disponibil: [https://www.csm.md/files/Hotaririle/2012/hotariri 2012.PDF](https://www.csm.md/files/Hotaririle/2012/hotariri%202012.PDF)
4. DOLEA, I. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*. Chișinău: Editura Cartea Juridică, 2016.
5. *Hotărârea CtEDO pe cauza Kok c. Olanda, din 4 iulie 2000, nr. 43149/98*. [Accesat la 24.11.2020] Disponibil: [jurisprudencedo. com> Kok-contr...](https://jurisprudencedo.com/Kok-contr...)
6. UDROIU, M. *Sinteze de Procedură penală. Partea specială*. Ediția 3., revizuită și adăugită, Vol. II, București: Editura C.H.Beck, 2022.
7. *Hotărârea CtEDO pe cauza Emilian-George Igna c. României, din 26.11.2013, nr. 21249/05*. [Accesat la 17.11.2020] Disponibil: [ier.gov.ro>uploads> cedo PDF](http://ier.gov.ro/uploads/cedo/PDF)
8. POPESCU, R. D., VĂDUVA, C. M. *Sociologie Juridică*. București: Editura Hamangiu, 2020.
9. Încheierea nr. 1295 a Judecătoriei Buzău-Secția Penală, Ședința Camerei de Consiliu din 17.09.2021, Dosar Nr. 8347/P/2021.
10. *Judecătoria Buzău-Căutare dosare- Portal Just.* [Accesat la 12.08.2022] Disponibil: [https://portal.just.ro_> SitePages > do...](https://portal.just.ro/_SitePages/do...)
11. CAPCELEA, V. *Filozofia juridică*. Chișinău: Editura Arc, 2011.
12. NEAGU, I., DAMASCHIN, M. *Tratat de procedură penală, Partea specială*. Ediția a II-a, București: Editura Universul Juridic, 2018.
13. NEAGU, I., DAMASCHIN, M., IUGAN, A. V. *Codul de procedură penală, Adnotat, include Legislație și Jurisprudență*, București: Editura Universul Juridic, 2018.
14. TANOVICEANU, I. *Tratat de Drept și Procedură penală*. Vol. IV, ediția a 2-a, București; Tip. Curierul Juridic, 1925.
15. ȘANDRU, D.M., ALEXE, I. *Legislația Uniunii Europene privind protecția datelor cu caracter personal*, București: Editura Universitară, 2018.
16. ANTONIU, G., VOLONCIU, N., ZAHARIA, N. *Dicționar de procedură penală*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
17. MATEI, V. *Dicționar de maxime, reflecții, expresii latine comentate*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2007.
18. GDPR. *Protecția datelor cu caracter personal. Regulamentul General privind protecția datelor, Ediție bilingvă (Română-Engleză)*, București: Universul Juridic, 2018.

19. VOIGT, P., BUSSCHE, A. *The EU General Data Protection Regulation: A Practical Guide*, Springer International Publishing AG, Englantia, 2017.
20. MATEUȚ, Gh. *Procedură penală. Partea Generală*. București: Universul Juridic, 2019.
21. DOLEA, I. *Drepturile persoanei în probatoriul penal*. Chișinău: Editura Cartea Juridică, 2009.
22. DONGOROZ, V., et. al. *Explicații Teoretice ale Codului de Procedură Penală Român. Partea Generală*. Vol. V, ediția a 2-a, București: Editura Academiei Române și All Beak, 2003.
23. DOLEA, I., et.al. *Drept procesual penal. Partea Specială*. Vol. II, Univ. de Stat din Moldova, Chișinău: Tipografia Reclama, 2006.
24. ILIESCU, P., GHERSON, D. *Codul și Procedura Penală „Carol II”*. București: Cultura Românească, S.A.R., Institutul de Editură, 1936.
25. ANDREI, A. *Dicționar român-latin, latin-român*. București: Editura Astro, 2019.

Date despre autor:

Daniel CRISTEA, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: cristeadaniel415@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5786-2619

Prezentat la 26.09.2022

CZU: 341.231.14(4):347.99(478)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_30](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_30)

CONSIDERENȚELE RATIFICĂRII PROTOCOLULUI NR. 16 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI DE CĂTRE REPUBLICA MOLDOVA

*Stanislav PAVLOVSKI**Universitatea de Stat din Moldova*

Uniformizarea standardelor de protecție a drepturilor omului este unul dintre scopurile principale ale Curții Europene a Drepturilor Omului. Însă, o problemă cu care se confruntă instituția constă în numărul abundent de cereri parvenite de la justițiabilii Înalțelor Părți Contractante. Potrivit celor mai recente date oficiale, un număr de 75 650 cereri sunt pendinte în fața Curții de la Strasbourg. Cu alte cuvinte, Curtea a devenit victima propriului său succes. Una din soluțiile acestei probleme constă în adoptarea unui mecanism consultativ prin intermediul căruia este consolidat dialogul judiciar între Curte și instanțele supreme europene. Mecanismul în discuție a fost instituit de Protocolul nr. 16 la Convenție, care urmează a fi ratificat de Republica Moldova. Aceasta ar constitui un instrument important pentru autoritățile judiciare naționale în consolidarea statului de drept și atingerea unui nivel mai înalt de protecție a drepturilor omului.

Cuvinte-cheie: *convenția europeană, curtea europeană, protocolul nr. 16, aviz consultativ, instanță supremă.*

CONSIDERATIONS ON THE RATIFICATION OF PROTOCOL NO. 16 TO THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS BY THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Harmonising standards of human rights protection is one of the main aims of the European Court of Human Rights. However, one problem the institution faces is the large number of applications lodged by nationals of High Contracting Parties. According to the latest official figures, 75 650 applications are pending before the Strasbourg court. In other words, the Court has become the victim of its own success. One of the solutions to this problem is the adoption of a consultative mechanism through which judicial dialogue between the Court and the European supreme courts is strengthened. The mechanism in question was established by Protocol No. 16 to the Convention, which is to be ratified by the Republic of Moldova. It would be an important tool for national judicial authorities in strengthening the rule of law and achieving a higher level of human rights protection.

Keywords: *European convention, European court, protocol no. 16, advisory opinion, supreme court.*

Introducere

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare – Curtea) și-a început activitatea în 1959, iar împuternicirile și mecanismele sale de supraveghere a respectării drepturilor prevăzute de Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (în continuare - Convenția) de către Înaltele Părți Contractante au cunoscut o consolidare semnificativă de-a lungul timpului. În acest sens, au fost desfășurate o serie de conferințe de nivel înalt cu privire la viitorul Curții cu scopul identificării unor mijloace de garantare a caracterului efectiv al sistemului instituit de Convenție pe termen lung. Printre succesele acestor conferințe se numără adoptarea Protoalelor nr. 15 și 16 la Convenție [1].

În principal, Protocolul nr. 15 la Convenție a venit să reducă termenul de sesizare a Curții de la șase la patru luni, începând cu data deciziei interne definitive. De asemenea, la sfârșitul preambulului Convenției a fost adăugat un nou considerent care conține o trimitere la principiul subsidiarității și la doctrina marjei de apreciere. Acesta este menit să sporească transparența și accesibilitatea acestor caracteristici ale sistemului instituit de Convenție și să fie în concordanță cu doctrina marjei de apreciere, astfel cum a fost dezvoltată de Curte în jurisprudența sa [2, § 7].

În prezentul articol va fi examinat în mod special Protocolul nr. 16 la Convenție (în continuare – Proto-

colul nr. 16) din 2 octombrie 2013 și implicările acestuia pentru instanțele supreme din Republica Moldova. Vor fi examinate oportunitatea și eventualele beneficii în materia protecției drepturilor fundamentale ale omului pe care le presupune ratificarea Protocolului nr. 16 de către statul Republica Moldova.

Problema care va fi tratată în cadrul prezentului articol este importanța ratificării Protocolului nr. 16 pentru a preveni eventualele condamnări ale statului de către Curte și, ca rezultat, asigurarea unui nivel de protecție mai înalt a drepturilor omului. Acest fapt este relevant în contextul problemelor din domeniul justiției cu care se confruntă Republica Moldova.

Rezultate și discuții

Protocolul nr. 16, deschis spre semnare la 2 octombrie 2013, a intrat în vigoare la 1 august 2018, și a fost ratificat de un număr de 17 state, și semnat de alte 8 state (valabil la data de 13 octombrie 2022). Printre acestea din urmă, se numără și Republica Moldova [3].

Potrivit Raportului Explicativ la Protocolul nr. 16, propunerea de extindere a competenței Curții pentru a emite avize consultative a fost făcută în raportul Comitetului de Miniștri al Grupului de Înțelepți, înființat în cadrul Planului de Acțiune adoptat la cel de-al treilea Summit al șefilor de stat și de guvern din statele membre ale Consiliului Europei (Varșovia, 16-17 mai 2005) „pentru a examina problema eficienței pe termen lung a mecanismului de control al Curții”. Grupul de Înțelepți a concluzionat că „ar fi utilă introducerea unui sistem prin care instanțele naționale să poată solicita Curții avize consultative cu privire la chestiuni juridice legate de interpretarea Convenției și a protocoalelor la aceasta, pentru a încuraja dialogul între instanțe și pentru a consolida rolul „constituțional” al Curții. Solicitățile de aviz, care ar fi depuse numai de curțile constituționale sau de instanțele de ultim grad de jurisdicție, ar fi întotdeauna facultative, iar avizele date de Curte nu ar fi obligatorii” [4, § 1].

În urma Conferinței de la Brighton, cea de-a 122-a sesiune a Comitetului de Miniștri (23 mai 2012) a însărcinat Comitetul Director pentru Drepturile Omului (în continuare - CDDO) să redacteze textul necesar. Această activitate s-a desfășurat inițial în cadrul a două reuniuni ale unui grup de redactare cu componență restrânsă, înainte de a fi examinată de Comitetul plenar de experți privind reforma Curții (DH-GDR), după care proiectul a fost examinat și aprobat de CDDO în cadrul celei de a 77-a reuniuni a acestuia (22 martie 2013) în vederea transmiterii către Comitetul de Miniștri. La 28 iunie 2013, la invitația Comitetului de Miniștri, Adunarea Parlamentară a adoptat Avizul nr. 285 (2013) privind proiectul protocolului [4, § 4].

În cadrul celei de a 1176-a reuniuni a acestora, Delegații Miniștrilor au examinat și au decis să adopte proiectul ca Protocol nr. 16 la Convenție [4, § 6].

Așadar, Protocolul nr. 16 le permite instanțelor supreme, desemnate de statele-membre care au ratificat Convenția, să-i solicite Curții avize consultative cu privire la chestiuni de principiu privind interpretarea sau aplicarea drepturilor și libertăților definite de Convenție sau de protocoalele sale. Ca rezultat, Protocolul nr. 16 permite consolidarea interacțiunii dintre Curte și autoritățile naționale și, prin urmare, consolidarea implementării Convenției, în conformitate cu principiul subsidiarității [5].

„Protocolul dialogului”, denumire atribuită Protocolului nr. 16 de către experți și doctrinari, a fost conceput pentru a intensifica interacțiunile dintre instanțele supreme naționale și judecătorii Curții. Această intensificare urmărește scopul consolidării calității judecătorilor naționali de „judecători convenționali” de drept comun [6].

În vederea solicitării unui aviz consultativ, două condiții trebuie să fie respectate de către instanța care vine cu cererea în discuție:

1. Avizul consultativ să fie solicitat doar în cadrul unei cauze pendinte în fața acesteia; și
2. Solicitarea să fie motivată și să fie prezentate aspectele pertinente pentru contextul juridic și de fapt ale cauzei pendinte [7].

Mai mult, Raportul Explicativ la Protocolul nr. 16 precizează că prin „aspectele pertinente pentru contextul juridic și de fapt” se au în vedere următoarele informații:

- obiectul cauzei interne și constatările de fapt relevante făcute în cursul procedurii interne sau cel puțin un rezumat al aspectelor de fapt relevante;
- prevederile juridice interne relevante;
- aspectele relevante ale Convenției, în special drepturile sau libertățile în joc;

- dacă este relevant, un rezumat al argumentelor părților la procedura internă cu privire la chestiunea respectivă; și

- dacă este posibil și adecvat, o declarație a propriului punct de vedere cu privire la chestiune, inclusiv orice analiză pe care a făcut-o cu privire la chestiune [4, § 12].

În baza acestor condiții procedurale, poate fi dedus faptul că Curtea va respinge orice solicitare de aviz consultativ care ridică o chestiune juridică abstractă. Caracterul non-abstract al acestor avize va conduce la consolidarea implementării Convenției la nivel național, care este scopul principal al introducerii mecanismului Protocolului nr. 16. În consecință, sistemul european al drepturilor omului ar deveni mai eficient, iar Curtea va avea pe rolul său un număr mic de cereri, ceea ce ar rezolva problema supraîncărcării cu care se confruntă [8]. La etapa actuală, 75 650 de cereri sunt pendinte în fața Curții [9].

De la intrarea în vigoare a mecanismului Protocolului nr. 16, au fost înaintate doar 6 solicitări de avize consultative. Solicitățile au parvenit de la: Curtea de Casație a Franței la 12 octombrie 2018, Curtea Constituțională a Armeniei la 2 septembrie 2019, Curtea Supremă Administrativă a Lituaniei la 5 noiembrie 2020, Curtea Supremă a Slovaciei la 19 noiembrie 2020, Curtea de Casație a Armeniei la 11 martie 2021 și Consiliul de Stat al Franței la 15 aprilie 2021 [10].

Curtea a emis avize consultative în privința tuturor acestor solicitări, cu excepția celei făcute de Curtea Supremă Administrativă a Lituaniei, în raport cu care Curtea a considerat că întrebările abordate, având în vedere natura lor, gradul de noutate și/sau de complexitate sau de altă natură, nu priveau un aspect în privința căruia instanța solicitantă ar fi avut nevoie de îndrumarea Curții pentru a putea asigura respectarea drepturilor prevăzute de Convenție la soluționarea cauzei pendinte în fața sa [11, § 23].

Relevant în contextul numărului mic de solicitări de aviz consultativ este discursul rostit de fostul președinte al Curții, Robert Spano, în cadrul Ședinței Solemne a acesteia din 24 iunie 2022. Acesta a menționat că „*procedura avizului consultativ în temeiul Protocolului nr. 16 se află încă în faza de dezvoltare în cadrul Curții, precum și în cadrul instanțelor superioare naționale relevante care participă deja la procedură. Va fi nevoie de ceva timp pentru ca sistemul să devină pe deplin eficient și operațional în toate elementele sale esențiale*” [12].

Un alt aspect important de menționat este că, potrivit articolului 5 din Protocolul nr. 16, avizele consultative nu au caracter obligatoriu. Totodată, la fel de important de menționat este că, potrivit Raportului Explicativ la Protocolul nr. 16, avizele consultative emise în temeiul acestui protocol nu ar avea niciun efect direct asupra altor cereri formulate ulterior. Cu toate acestea, ele ar face parte din jurisprudența Curții, alături de hotărârile și deciziile acesteia. Interpretarea Convenției și a protocoalelor la aceasta, cuprinsă în astfel de avize consultative, ar avea un efect analog cu cel al elementelor de interpretare stabilite de Curte în hotărâri și decizii [4, § 27].

În această ordine de idei, avizele consultative ar putea avea „forța de *res interpretata*” și ar fi *de facto* obligatorii pentru instanțele supreme ale statelor care au ratificat Protocolul nr. 16 [13, p. 109].

Deși din punct de vedere formal avizul consultativ nu este obligatoriu, situația în care o instanță supremă națională îi solicită Curții să emită un aviz cu privire la o anumită chestiune care decurge dintr-o cauză pendinte, iar apoi decide să nu se ghideze de avizul respectiv ar fi una lipsită de logică, respect și greu de înțeles [13, p. 109]. De asemenea, o asemenea conduită ar fi contrară spiritului mecanismului instituit de Convenție care reprezintă un instrument constituțional al ordinii publice europene.

Mai mult, dacă ar fi acceptată ideea că respectarea avizelor consultative nu este obligatorie, atunci acest mecanism ar fi unul pur teoretic și iluzoriu, fără efectivitate și impact la nivel practic în domeniul drepturilor omului și în privința reducerii nivelului excesiv de cereri cu care se confruntă Curtea. Justițiabilul, văzând avizul consultativ emis și constatând că instanța a decis să nu se ghideze de el nu va avea decât să se adreseze în mod direct la Curte, ceea ce ar face ca scopul însăși al creării acestui mecanism să nu fie atins.

Un aspect pozitiv al mecanismului în discuție constă în faptul că instanțele supreme naționale ar putea concepe existența avizelor consultative ca o oportunitate pentru a stabili sau a consolida o colaborare pe termen lung cu Curtea de la Strasbourg, care să urmărească asigurarea stabilității și previzibilității sistemului instituit de Convenție în Europa [14, p. 1411].

În acest sens, justițiabilul nu ar avea niciun motiv de a recurge la Curte pentru a-și prezenta cazul după

epuizarea căilor interne, de vreme ce instanțele supreme naționale ale statelor care sunt parte la Protocolul nr. 16 aplică în mod corect și adecvat prevederile Convenției la nivel intern. Una din beneficiile avizelor consultative este că acestea vin să ajute autoritățile judiciare naționale să interpreteze Convenția, fapt care la rândul său va contribui la evitarea constatării unei încălcări a drepturilor omului de către Curtea de la Strasbourg [13, p. 94].

Deși pronunțarea de hotărâri și decizii de către Curte și instanțele naționale rămâne cea mai importantă formă de realizare a dialogului judiciar, introducerea mecanismului Protocolului nr. 16 constituie un instrument adițional în această privință [15].

Așa cum a fost spus de judecătoria Curții Siofra O’Leary și Tim Eicke în cadrul deschiderii anului judiciar al Curții din 25 ianuarie 2019, „scopul procedurii nu este de a transfera litigiul național la Curte, ci mai degrabă de a-i oferi instanței sau tribunalului solicitant îndrumări cu privire la aspectele legate de Convenție atunci când se va pronunța ulterior în privința cauzei aflate pe rolul său [...]. Se presupune că, dacă instanțele superioare urmează avizul consultativ al Curții, interpretarea Convenției oferită de aceasta din urmă va avea mai multă influență în cadrul sistemului juridic național, deoarece instanțele inferioare vor fi obligate (de fapt sau de drept) să urmeze exemplul instanțelor lor superioare” [16].

În baza celor menționate mai sus, putem deduce că acest model ar fi benefic în contextul Republicii Moldova având în vedere problemele cu care se confruntă statul în materia drepturilor omului. Posibilitatea de a obține o îndrumare din partea Curții de la Strasbourg, atunci când o instanță superioară se confruntă cu o problemă de interpretare a Convenției, ar preveni o eventuală condamnare ulterioară a statului pentru încălcarea unui drept fundamental. Pe de altă parte, pe o scară mai largă, acest mecanism ar asigura și o uniformizare a standardelor protecției drepturilor omului la nivel regional.

Republica Moldova a semnat Protocolul nr. 16 prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 1461 din 27 februarie 2015 privind aprobarea semnării Protocolului nr. 16 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [17].

La 22 septembrie 2022, Ministerul Justiției a anunțat inițierea procesului de elaborare a proiectului de Lege privind ratificarea Protocolului nr. 16 și a proiectului de lege pentru modificarea unor acte normative, conexe proiectului legii de ratificare [18].

Inițierea procedurii de ratificare constituie un pas important în direcția consolidării statului de drept. Totuși, efectele avizelor consultative pentru justiția Republicii Moldova vor putea fi resimțite doar cu timpul și în baza deschiderii instanțelor naționale superioare de a recurge la acest mecanism, precum și a angajamentului lor de a respecta și urmări cu bună credință îndrumările oferite de Curte. Problema respectării drepturilor omului este abordată de la dobândirea independenței statului încoace, iar pentru a o trata și pentru a construi o justiție veritabilă, similară celei statelor occidentale sunt necesare o serie de reforme profunde. Mecanismul avizelor consultative are potențialul de a aduce o îndrumare importantă în acest sens, iar autorităților naționale le va reveni rolul de a utiliza această îndrumare în mod practic și efectiv.

Concluzii

Protocolul nr. 16 a fost produsul unor discuții îndelungate desfășurate la nivel european în privința eficientizării implementării Convenției la nivel intern care s-ar manifesta în două aspecte: consolidarea dialogului judiciar între Strasbourg și Înaltele Părți Contractante și reducerea numărului abundent de cereri înaintate curții [19, p. 922].

În privința Republicii Moldova, este cert că acest mecanism nu va soluționa de unul singur problemele sistemice cu care se confruntă statul în materia respectării drepturilor omului. Însă, acesta ar putea constitui un atu avantajos în mâinile unor instanțe cu adevărat interesate să le acorde justițiabililor o protecție veritabilă a drepturilor acestora. Pe de altă parte, acesta ar contribui și la dezvoltarea jurisprudenței Curții pe mai multe segmente, de vreme ce avizele consultative vor fi parte a jurisprudenței acesteia, fapt care va conduce la rândul său la extinderea mecanismului de protecție a drepturilor omului pentru întreaga regiune.

Asigurarea unui dialog regulat între o instanță națională și una internațională, în special în contextul sistemului instituit de Convenție, nu poate decât să genereze rezultate promițătoare pe termen lung pentru un stat tânăr ca Republica Moldova care se află, încă, la etapa de formare și de fortificare a principiilor statului de drept și ale democrației.

Referințe:

1. *Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Materialul privind Istoria Reformelor CtEDO*. [Accesat la 07.10.2022] Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Reforms_history_ENG.pdf
2. *Consiliul European, Raportul Explicativ la Protocolul nr. 15 de modificare a Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*. [Accesat la 07.10.2022] Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Protocol_15_explanatory_report_ENG.pdf
3. *Consiliul European, Graficul semnăturilor și al ratificărilor Protocolului nr. 16 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*. [Accesat la 07.10.2022] Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=214>
4. *Consiliul European, Raportul Explicativ la Protocolul nr. 16 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*. [Accesat la 07.10.2022] Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Protocol_16_explanatory_report_ENG.pdf
5. *Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Ce este o cerere de aviz consultativ?* [Accesat la 07.10.2022] Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Press_Q_A_Advisory_opinion_FRA.pdf
6. BURGORGUE-LARSEN L., *Le Protocole n° 16, entre théories et réalités du dialogue judiciaire*, *Revue québécoise de droit international*, Hors-série, 2020, pp. 219-254.
7. *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, Roma, 4.XI.1950.
8. JÓZWICKI W., *PROTOCOL 16 TO THE ECHR. A Convenient Tool for Judicial Dialogue and Better Domestic Implementation of the Convention?*, E. Kuzelewska, et al. (eds.), *European Judicial Systems as a Challenge for Democracy*, European Integration and Democracy Series, Antwerp, Intersentia, 2015, pp. 183-209.
9. *Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Material privind Cererile Pendinte Alocate unei Formațiuni Judiciare*. [Accesat la 07.10.2022] Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_20220916_BIL.PDF
10. *Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Avizele consultative în temeiul Protocolului nr. 16*. [Accesat la 07.10.2022] Disponibil: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/advisoryopinions&c=#:~:text=Advisory%20opinions%20under%20Protocol%20No,16&text=16%20to%20the%20Convention%20allows,Convention%20or%20the%20protocols%20thereto>
11. *Decizia Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la cererea de aviz consultativ formulată de Curtea Supremă a Republicii Slovace în temeiul Protocolului nr. 16 privind interpretarea articolelor 2, 3 și 6 din Convenție, 14 decembrie 2020*. [Accesat la 08.10.2022] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=003-6951456-9350980>
12. SPANO R., *Discursul Președintelui Curții Europene a Drepturilor Omului din cadrul Ședinței Solemne din 24 iunie 2022*. [Accesat la 08.10.2022] https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20220624_Spano_JY_ENG.pdf
13. HUNT-SHERIDAN C., *An Examination of the Interaction between Protocol No. 16 to the ECHR and the Article 267 TFEU Preliminary Reference Procedure, in Light of the Principle of Sincere Cooperation*, *Hibernian Law Journal*, Vol. 20, 2021, pp. 92-115.
14. DICOSOLA M., FASONE C., SPIGNO I., *The Prospective Role of Constitutional Courts in the Advisory Opinion Mechanism Before the European Court of Human Rights: A First Comparative Assessment with the European Union and the Inter-American System*, *German Law Journal*, Vol. 16 No. 06, 2015, pp. 1387-1428.
15. SPANO R., *Discursul Președintelui Curții Europene a Drepturilor Omului din cadrul Seminarului „Semnificația Convenției europene la nivel național”*, Stockholm din 28 octombrie 2021. [Accesat la 08.10.2022] Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20211028_Spano_Swedish_Government_Offices_ENG.pdf
16. O’LEARY S., EICKE T., *Some Reflections on Protocol No. 16*, 2018, EHRLR, pp. 220-237.
17. *Decretul Președintelui Republicii Moldova Nr. 1461 din 27 februarie 2015 privind aprobarea semnării Protocolului nr.16 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 52-57.
18. *Ministerul Justiției al Republicii Moldova, Anunț Privind inițierea procesului de elaborare a proiectului de lege privind ratificarea Protocolului nr. 16 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților*

fundamentale, adoptat la Strasbourg, la 2 octombrie 2013 și a proiectului de lege pentru modificarea unor acte normative, conexe proiectului legii de ratificare. [Accesat la 06.10.2022] Disponibil: <https://www.justice.gov.md/ro/content/anunt-privind-initierea-procesului-de-elaborare-proiectului-de-lege-privind-ratificarea>

19. B. ŽUBER, Š. LOVŠIN, *Judicial Dialogue in the Light of Protocol No. 16 to the European Convention on Human Rights*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 40, br. 2, 2019, pp. 899-928.

Date despre autor:

Stanislav PAVLOVSKI, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: staspavlovskijr@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3874-1237

Prezentat la 13.10.2022

CZU: 323.28

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_31](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_31)

UNELE ABORDĂRI CONCEPTUALE ALE TEMATICII TERORISMULUI

*Cristina EJOVA**Universitatea de Stat din Moldova*

Articolul este consacrat studierii definiției terorismului ca fenomen social multilateral, periculos în esența sa. Sunt analizate diferite abordări ale definiției și percepției terorismului în literatura științifică. Analiza științifică a acestei problematice extrem de complexe denotă că există o multitudine de interpretări ale tematicii terorismului și diverse definiții în domeniu. În literatura tematică științifică sunt argumentate cele mai diverse interpretări ale tematicii terorismului și abordări științifice ale analizei lui, fiind identificate o serie de probleme de natură teoretică generală și științifică. Dificultățile în elaborarea unei paradigme legale general acceptate la nivel internațional a terorismului constă în complexitatea și multiaspectualitatea fenomenului, care reprezintă un sistem în proces de dezvoltare continuă. Diferențele în abordările conceptuale ale terorismului se explică prin deosebirile dintre sistemele sociale și statale, prin existența diferitor școli și prin complexitatea obiectului de reglementare aflat la intersecția diferitor ramuri ale dreptului și științelor politice.

Cuvinte-cheie: *teroare, terorism, terorism internațional, cyberterorism.*

SOME CONCEPTUAL APPROACHES TO THE TOPIC OF TERRORISM

This article is devoted to the study of defining the terrorism concept as a multifaceted social phenomenon, which is dangerous in its essence. There are considered different approaches to the terrorism definition and understanding from the scientific literature. The author emphasizes that the scientific analysis of this extremely complex issue shows that there are a multitude of interpretations of the subject of terrorism and various definitions in the field. In the specialized scientific literature, the most diverse interpretations of the terrorism topic and scientific approaches to its analysis are argued, while a series of problems of a general theoretical and scientific nature are identified. The difficulties in developing a generally accepted international legal paradigm of terrorism lies in the complexity and multifacetedness of the phenomenon, which represents a system in the process of continuous development. The differences in the conceptual approaches of terrorism are explained by the distinctions between social and state systems, by the existence of different schools and by the complexity of the regulatory object which is of different branches of law and political science.

Keywords: *terror, terrorism, international terrorism, cyberterrorism.*

Introducere

Terorismul reprezintă un fenomen complex extrem de grav, ce se caracterizează prin acțiuni radicale periculoase și atacuri violente, prin activități subversive antiguvernamentale, care întrunesc proporții alarmante și tentative de asasinat ce afectează substanțial stabilitatea și securitatea internațională. Fenomenul terorismului în contextul evoluției sale tot mai agravante și problemele combaterii lui politice, juridice, militare, financiare și de altă natură sunt investigate în literatura științifică și științifico-aplicativă. În prezent, atestăm o multitudine de interpretări ale tematicii terorismului, ce conțin diferite abordări științifice ale problemei, fiind identificate o serie de aspecte de natură teoretică generală care necesită o atitudine specială a cercetătorilor și experților în domeniu.

Actele teroriste provoacă jertfe umane de mari proporții și considerabile distrugerii materiale și spirituale, însoțite de disonanțe grave și consecințe majore în raporturile interstatale, și chiar conflicte militare, neîncredere și ură între grupuri mari sociale și naționale.

Comunitatea internațională își unește forțele într-un efort comun în scopul contracarării fenomenului terorismului și combaterii pericolului iminent al acestor provocări extrem de complexe, a determinării cauzelor lor și a oportunității elaborării în regim de urgență a bazei conceptuale privind lupta cu terorismul la cel mai înalt nivel. O prioritate fundamentală constă în elaborarea și adoptarea la cel mai înalt nivel

internațional a unor documente conceptuale cu privire la contracararea, combaterea și lupta comună împotriva terorismului.

Noțiunea de terorism

Conceptual, în context evolutiv de spațiu și timp, terorismul este cunoscut omenirii din cele mai vechi timpuri. A fost folosit de secole ca o armă ilegală, dar și eficientă în lupta politică. Abia la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI terorismul capătă trăsăturile caracteristice unui fenomen internațional.

Termenul de teroare (*lat.*) a fost introdus pentru prima dată de Aristotel pentru a explica metoda de influențare a publicului în timpul unei tragedii din teatrul grec antic. Se crede că termenul „teroare” a apărut în lexicul politic al Europei mult mai târziu, în secolul al XIV-lea, când lucrările istoricului roman antic Titus Livius au fost traduse din latină în franceză, însă terorismul devine un obiect al gândirii științifice în anii Revoluției Franceze. M. Robespierre și J. -P. Marat au fundamentat ideea de putere cu ajutorul fricii, care inspiră teroare. În 1798, dicționarul Academiei Franceze de Științe l-a definit drept „sistemul fricii”. În Marea Britanie, a primit un sens ușor diferit: „domnia groazei”.

În literatura occidentală și rusă, studiul problemelor terorismului are o semnificație teoretică și empirică semnificativă, deși există dezacorduri asociate cu interpretările sale diferite. În ciuda faptului că aceste concepte de „terorism” și „act terorist” sunt consacrate oficial în legislațiile naționale ale majorității statelor, nu există încă o definiție universală a terorismului recunoscută de oamenii de știință și politicieni. Potrivit diverșilor autori, în total, există de la 100 la 200 de definiții ale terorismului, dintre care niciuna nu este recunoscută ca fiind clasică [1, p. 17].

Sociologul britanic F. Furedi în studiul său „*Invitation to Terror: The Expanding Empire of the Unknown*”, a calculat că doar în opt ani - din 2001 până în 2009, aproximativ 8.000 de cărți despre terorism au fost publicate numai în limba engleză [2]. Problema este că, pe de o parte, există abordări diferite ale definiției termenului „terorism”, iar pe de altă parte, din motive politice, procesul de clarificare a cazurilor în care terorismul poate fi calificat drept „internațional” este dificil. Cu alte cuvinte, un obstacol serios în calea operaționalizării și conceptualizării acestui concept este practicarea standardelor duble. Între timp, dezvoltarea unei definiții universale a terorismului ar fi un pas semnificativ către depășirea lui reală.

În anii 1980, profesorul de drept internațional A. Roberts a afirmat că dificultățile în crearea unei definiții agreeate a terorismului internațional la nivel interstatal se datorează multor motive. Printre care se numără multe obiective, cauzate de înțelegerea diferită a securității naționale de către state și de idei despre diferitele forme de terorism internațional” [3, p. 11].

Cercetătorii analizează terorismul în mod diferit: unii pornesc de la o idee largă despre acesta ca un „sistem al fricii”, alții restrâng definiția la acțiunile fanaticilor și extremiștilor religioși. Complexitatea problemei definirii terorismului constă în faptul că acest fenomen conține multe straturi și niveluri. Aici ne putem referi la opinia cercetătorului englez W. Laqueur, autorul multor studii dedicate analizei acestui fenomen, care indică prezența în terorism a unui „element aleatoriu, de neînțeles” [4, p. 169].

Etimologia termenului „terorism” indică faptul că rădăcinile acestui concept reies din cuvântul latin „teroare”, care înseamnă teamă, groază. Într-adevăr, un element necesar prezent în orice act terorist este intimidarea unui adversar politic sau a acelor persoane care reprezintă victime directe ale teroriștilor.

Primul grup de definiții științifice ale terorismului a apărut în prima jumătate a secolului XX. Una dintre primele definiții științifice ale terorismului a fost dată de istoricul american J. Hardman în articolul „*Terrorism*”, publicat în volumul al XIV-lea al *Encyclopedia of the Social Sciences* din anul 1934. Ca terorism, J. Hardman a înțeles metoda prin care un grup organizat sau un partid caută să-și atingă scopurile proclamate în principal prin utilizarea sistematică a violenței. Actele teroriste sunt îndreptate împotriva persoanelor care, în calitate de indivizi, agenți sau autorități, interferează cu atingerea scopurilor unui astfel de grup. Caracteristica cheie a terorismului, conform lui J. Hardman, este publicitatea sau demonstrarea unui act terorist. Este imposibil să nu fim de acord cu opinia acestui autor, deoarece starea de frică în societate depinde de cât de reușit a fost desfășurat actul terorist, deoarece dacă cetățenii unei anumite țări sunt intimidați, atunci scopul principal al terorismului a fost atins și se poate conta ulterior pe punerea în aplicare a cererilor politice și de altă natură.

Al doilea grup de definiții ale terorismului a apărut în anii 1960-1980. În această perioadă, majoritatea coloniilor și-au câștigat succesiv independența. Cu toate acestea, în unele regiuni și țări, problemele

naționale nu au fost rezolvate, ba chiar s-au agravat. În spațiile geografice respective au apărut organizații care au comis acte de terorism în numele eliberării naționale. Astfel, expertul britanic recunoscut în domeniul terorismului, Paul Wilkinson, a susținut următoarele: „Terorismul este un act deliberat care vizează crearea unui mediu de frică sau groază extremă; se adresează unui public țintă mai larg decât victimele directe ale violenței; în esență, reprezintă atacuri asupra țintelor aleatorii sau simbolice, inclusiv a civililor; actele de violență comise sunt percepute de societatea în care sunt comise ca depășind noțiunile de normalitate, ele distrug literalmente normele sociale, provocând astfel resentimente extreme; terorismul este folosit pentru a influența cumva cursul evenimentelor politice” [5].

Walter Laqueur, care abordează problema dezvoltării unei definiții universale a conceptului de „terorism” cu un anumit grad de optimism, admite următoarele: „Majoritatea cercetătorilor sunt de acord că terorismul este folosirea violenței sau amenințarea cu violența, o metodă de luptă sau o strategie care vizează atingerea anumitor obiective; astfel, scopul său este de a induce victimei o stare de teamă, care în sine este nemiloasă și nu corespunde normelor umanității; publicitatea este un factor cheie în strategia activităților teroriste” [6, p. 97].

B. Jenkins a propus o definiție care a început să fie folosită de agențiile de securitate: „terorismul este utilizarea sau amenințarea cu utilizarea forței în scopul realizării schimbării politice” [7]. Tot într-una dintre lucrările sale ulterioare, B. Jenkins a evidențiat o serie de caracteristici ale terorismului modern: brutalitatea; diverse surse de finanțare; noi modele organizatorice; introducerea de campanii globale; utilizarea eficientă a comunicațiilor și tehnologiilor moderne [8, p. 117-118].

Unii cercetători străini care studiază terorismul, consideră acest fenomen ca un fel de conflict social. După cum a remarcat cu această ocazie Y. Alexander, directorul Institutului pentru Studiul Terorismului Internațional, „terorismul este un canal prin care curge nemulțumirea și nerăbdarea straturilor marginale. Mijloacele și metodele teroriste întăresc, „destabilizează” structura socială existentă” [9, p. 4]. Cu toate acestea, o astfel de definiție contribuie puțin la înțelegerea esenței terorismului.

Din punctul de vedere al lui M. Crenshaw, reprezentant al abordării analitice, „terorismul este violență inacceptabilă din punct de vedere social și politic, care vizează o țintă simbolică nevinovată în numele obținerii unui efect psihologic” [10, p. 107]. Totodată, dând o definiție a terorismului, M. Crenshaw consideră că inițial este necesar, în cadrul unei analize de sistem, să se investigheze actul terorist în sine, scopurile acestuia și posibilitatea ulterioară de dezvoltare a succesului politic al terorismului.

În anii 1980 începe dezvoltarea activă a abordărilor conceptuale ale definiției „terorismului internațional”. Un rol deosebit în fundamentarea esenței fenomenului luat în considerare l-au avut lucrările politologilor americani Alex Schmid și Bruce Hoffman.

Cunoscutul cercetător american A. Schmidt a analizat peste 100 de definiții ale terorismului prezentate în literatura științifică până în 1983. Căuta un teren comun, sperând să ajungă la o definiție detaliată a terorismului. Prin analiza empirică, el a identificat elemente comune majorității definițiilor și pe baza a 13 dintre ele și-a creat definiția terorismului. El a văzut terorismul ca pe o metodă de luptă în care victimele servesc drept țintă simbolică; teroriștii sunt capabili să creeze un sentiment permanent de frică prin folosirea violenței împotriva comportamentului normativ, care creează o audiență dincolo de victima imediată și se încheie cu o schimbare a atitudinilor și acțiunilor din partea societății [11].

Cinci ani mai târziu Schmid A. P. și Jongman A. J. au realizat împreună o investigație originală. Ei au selectat 109 definiții date de diverși oameni de știință și definiții oficiale adoptate la nivel de stat, apoi le-au analizat, evidențiind principalele componente și caracteristici ale acestora în definițiile respective. Drept urmare, au identificat cuvintele cele mai prezente în ele: violența sau folosirea forței se regăsește în 83,5% din definiții; adjectivul „politic” – 65%; frică și groază - 51%; amenințare - 47%; efect psihologic și reacție așteptată - 41,5%; separarea victimei și a scopului - 37,5%; acțiune intenționată, direcționată - 32%; metodă de luptă, strategie, tactică – 30,5%, și a afirmat că „violența comisă în scopuri politice” și „violența comisă cu scopul de a insufla frica” sunt elemente integrante ale terorismului [12].

Al treilea grup de definiții studiat în această lucrare a apărut după încheierea Războiului Rece. Anii 1990 au scos la lumină contradicțiile și problemele care fuseseră ascunse în timpul Războiului Rece.

B. Hoffman definește terorismul ca fiind utilizarea ilegală sau amenințarea cu folosirea violenței împotriva persoanelor pentru a forța guvernele să împlinească anumite scopuri politice sau ideologice.

Bruce Hoffman oferă, de asemenea, o serie de criterii pentru a distinge terorismul de alte tipuri de infracțiuni. În opinia sa, terorismul este: exclusiv politic în scopurile și motivele sale; violent sau amenințător; conceput pentru a avea un impact psihologic de durată, nu doar distrugerea unei anumite victime sau obiect; condus de o organizație cu un lanț de comandă recunoscut sau o structură celulară conspirativă ai cărei reprezentanți nu poartă uniforme sau însemne; săvârșite de un grup internațional sau de o entitate nestatală [13]. Terorismul la etapa contemporană, potrivit expertului, se bazează într-o măsură mai mare pe concepte religioase - motivația politică este amestecată cu cea religioasă și actul terorist în sine este deja săvârșit nu atât pentru a forța un guvern să îndeplinească cerințele politice formulate de teroriști, ci pentru a maximiza efectul intimidării, care capătă un caracter sacru, adică un act de violență se transformă într-o „datorie sacră” a unui credincios adevărat [13, p. 89].

B. Hoffman consideră, de asemenea, că grupurile care folosesc metode teroriste se poziționează adesea drept „luptători pentru libertate” sau „gherilele urbane”. Ca urmare, problema recunoașterii unei organizații drept organizație teroristă rămâne la nivelul comunității internaționale, care, la rândul ei, poate fi folosită de state ca instrument pentru a-și atinge obiectivele de politică externă. El mai sugerează că dificultățile în identificarea originilor și esenței fenomenului terorismului sunt legate de transformările pe care acesta le-a suferit în ultimele secole.

B. Hoffman remarcă, de asemenea, pe bună dreptate o altă tendință importantă în dezvoltarea terorismului - o creștere a letalității atacurilor teroriste, care se datorează a trei motive cheie:

- 1) Prinuciderea unui număr mare de victime, teroriștii atrag atenția presei și a publicului larg;
- 2) Armele teroriștilor devin din ce în ce mai perfecte, de foarte multe ori nu pot fi depistate, datorită cărora se realizează efectul de surpriză și letalitate al unui act terorist;
- 3) Teroriștii sunt sprijiniți și sponsorizați de state. Se formează astfel formațiuni armate de înalt profesionalism, în mâinile cărora se află datele serviciilor de informații ale statului; noile grupări teroriste au o logistică excelentă, un sistem general și special de pregătire pentru mercenari teroriști etc. [14, p. 14-15].

Oamenii de știință francezi Y. Mayaud [15] și A. Duranton-Crabol [16] susțin că conceptul de „terorism” se referă la o crimă care amenință pacea și securitatea umană, ofensează conștiința generală și dăunează demnității umane.

Hirschmann K. a definit terorismul ca fiind utilizarea non-statală sau amenințarea cu violența pentru a semăna panică în societate, a slăbi sau chiar a elimina obligațiile acesteia și pentru a aduce schimbări politice [17, p. 26].

B. Netanyahu a propus o astfel de definiție a terorismului – ca fiind un atac deliberat și sistematic asupra civililor pentru a provoca frică în scopuri politice [18, p. 41].

Dacă considerăm terorismul ca un fenomen socio-politic, atunci, în opinia noastră, cea mai reușită este definiția propusă de juristul rus V. Petrishchev, întrucât el consideră terorismul ca un fenomen socio-politic complex: „terorismul reprezintă utilizarea violenței în mod sistematic, motivată social sau politic, justificată ideologic, sau amenințarea folosirii unei astfel de violențe, prin care, prin intimidarea indivizilor, comportamentul acestora este controlat într-o direcție benefică teroriștilor și sunt atinse scopurile urmărite de teroriști” [19, p.11].

După evenimentele din 11 septembrie 2001, când problema terorismului a început să joace un rol deosebit în studiile sociologilor, politologilor și oamenilor de știință din alte domenii ale cunoașterii, problema definirii terorismului rămâne încă deschisă (grupa a patra de definiții).

Paul Pillar, cercetător american în domeniul terorismului, nu oferă propria sa definiție, dar propune ca guvernul SUA să utilizeze ca bază statisticile guvernamentale privind terorismul internațional: „violență deliberată, motivată politic, comisă împotriva țintelor non-militare de către grupuri locale sau agenți secreți, cu scopul de a influența audiența”. Savantul Pillar consideră că această definiție poate fi luată ca model, deoarece conține 4 elemente cheie care disting activitatea teroristă de oricare alta. În primul rând, premeditarea, care sugerează că acțiunea a fost planificată dinainte. În al doilea rând, prezența obligatorie a motivației politice, care exclude violența criminală motivată de dorința de profit. În al treilea rând, țintele teroriștilor sunt neapărat civile. P. Pillar include în această categorie și militarii, care la momentul comiterii actului terorist sunt neînarmați sau nu sunt la datorie. În al patrulea rând, autorii sunt grupuri locale sau

agenți secreți, pentru că dacă un atac terorist este efectuat de forțele armate ale țării, atunci acesta nu mai este terorism, ci război [20, p. 14].

Lucrările politologilor americani M. Jones și M. Smith joacă un rol major în înțelegerea esenței terorismului după evenimentele din 11 septembrie 2001. Acești specialiști concep terorismul ca pe o amenințare asimetrică la adresa securității internaționale, care este un fel de conflict caracterizat printr-un grad limitat și scăzut de intensitate. Conform conceptului Jones-Smith, după prăbușirea Uniunii Sovietice, lumea nu a devenit unipolară, ci a trecut într-o stare de „nouă bipolaritate”, care se caracterizează printr-o confruntare între globalismul american și identitățile etno-religioase localizate. Numeroase acte de terorism etno-religios la nivel local, regional și global devin produsul unei astfel de confruntări. În același timp, politologii americani notează că sub influența procesului de globalizare, identitățile etnice și religioase devin „hrana” ideologică a terorismului [21, p. 14].

Ganor B. a definit terorismul ca fiind utilizarea intensă sau amenințarea cu folosirea violenței împotriva civililor sau a țărilor civile în scopul atingerii obiectivelor politice [22, p. 9-10].

Un alt cercetător american preocupat de terorism, Jonathan White, subliniază că definiția terorismului s-a schimbat în timp. Cei care sunt numiți teroriști astăzi pot fi percepuți ca eliberatori mâine și invers. Această abordare nu se pare nouă, deoarece mai devreme o astfel de repartizare se baza pe o scindare ideologică, și nu pe parametri temporali. Potrivit lui J. White, este necesar să ne dăm seama că orice definiție depinde de contextul istoric. Așadar, fenomenul terorismului nu poate fi discutat fără a ține cont de contextul istoric al campaniei teroriste [23, p. 3].

Cercetătorul american, L. Richardson, a prezentat următoarea definiție: „Terorismul înseamnă pur și simplu impactul violent intenționat asupra populației în scopuri politice” [24, p. 336].

Profesorul de filozofie de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, precum și cercetătorul principal al Centrului de Filosofie Aplicată și Etică Publică al Universității din Melbourne, Igor Primoratz, referindu-se la problema definirii terorismului în prezent, vede aceleași standarde duble folosite mai înainte. Există încă o problemă de dublă abordare cine poate fi considerat terorist și cine - luptător pentru libertate. Prin esența sa, clișeul „cine este un terorist și cine este un eliberator” nu și-a pierdut actualitatea nici după evenimentele din 2001 de la New York. Un alt tip de dublă standardizare, din punctul de vedere al lui I. Primoratz, mai puțin evidentă, și deci reprezentând un obstacol și mai mare în definirea terorismului, este tendința de a acuza de folosire a violenței sau folosire a terorismului fără a lua în considerare mai întâi obiectivele, victimele, precum și refuzul de a vorbi în mod specific despre terorism, nu despre violență atunci când vine vorba de acțiuni ale statului [25].

La începutul secolului XXI a fost dezvoltată teoria valului evoluției terorismului modern, al cărei autor a fost cercetătorul american D. Rapoport. Studiind istoria terorismului încă din anii 1980, profesorul D. Rapoport identifică patru valuri diferite de activitate teroristă, în timpul cărora a fost alimentat un mesaj ideologic comun, emanat, respectiv, din anarhism, anticolonialism, socialism și fundamentalism religios. Fiecare dintre cele trei valuri anterioare a durat aproximativ 40 de ani. Patru valuri de terorism internațional, potrivit lui Rapoport, au trei caracteristici ale ciclului de activitate: a) ciclul de activitate se caracterizează prin extinderea și contracția fazei, b) acoperă mai multe țări, c) se datorează predominanței generale de energie politică, care formează o identitate comună a grupărilor teroriste și a relațiilor din cadrul acestor comunități. Mai mult ca atât, vorbind despre valul modern al terorismului, Rapoport subliniază factorii istorici și culturali ai determinantului religios - fundamentalismul islamic. El susține că revoluția iraniană din 1979, începutul noii ere islamice și războiul afgan au deschis calea valului actual de activități teroriste. Succesul ayatollahului Khomeini este de a realiza o schimbare fundamentală în Iran prin înlăturarea șahului, pe atunci cel mai apropiat aliat al SUA în lumea islamică.

Aceste transformări revoluționare au dat un impuls imens multor radicali musulmani să aleagă calea revoluției violente pentru a-i expulza pe necredincioși și apostatați. În cele din urmă, războiul afgan a demonstrat victoria mujahedinilor asupra puternicei armate sovietice. Vorbind despre contribuția factorului religios la victorie, Rapoport ignoră complet rolul jucat în această victorie de asistența militară latentă a Statelor Unite ale Americii și a Pakistanului. Unul dintre semnele distinctive ale valului modern de terorism este radicalizarea crescută. Majoritatea definițiilor descriu acum noile tendințe de radicalizare ca fiind pro-

cesul (sau procesele) prin care indivizii sau grupurile își prezintă opiniile în fața societății pentru a obține recunoaștere și a participa la utilizarea violenței

în scopuri politice [26, p. 46-73].

E. Stepanova, cercetător științific principal la INCEMRI al AȘR, definește terorismul ca „folosirea deliberată a violenței sau amenințarea utilizării acesteia de către actori nestatali împotriva civililor și a altor necombatantși în scopul atingerii obiectivelor politice prin exercitarea presiunii asupra societății și statului (unui grup de state, o organizație internațională, comunitatea internațională)” [27, p. 5]. Această definiție face posibilă evaluarea activităților teroriste ale unor organizații precum Al-Qaeda sau ISIS ca fiind pur politice.

Autorul identifică trei criterii principale în concept care deosebesc terorismul de alte forme de violență. Primul criteriu este un scop politic, interpretat de specialiștii în domeniu foarte larg. Al doilea criteriu este populația civilă sau obiectele ca țintă principală a violenței teroriste sau amenințarea unei astfel de violențe. Al treilea criteriu este natura asimetrică a terorismului.

În general, cele patru grupuri de definiții ale terorismului recunosc următoarele caracteristici ale terorismului:

1. Terorismul presupune realizarea unui anumit scop politic. Practica arată că terorismul din momentul formării lui este anume un fenomen politic. De îndată ce motivația politică dispare în terorism, acest tip de violență încetează să mai fie terorism. Atunci când sunt comise infracțiuni care nu au legătură cu influențarea autorităților în vederea controlului comportamentului acestor organisme, atunci aceste fapte vor constitui alte infracțiuni, de exemplu, omor, șantaj, răpire sau alte infracțiuni legate de obținerea de beneficii economice sau de altă natură sau săvârșite în afara unui sentiment de răzbunare sau antipatie personală.

2. Terorismul reprezintă utilizarea strategică a violenței. Evaluând rolul violenței în acțiunile teroriste, notăm cele mai comune puncte de vedere. Astfel, violența: este un instrument pentru atingerea scopurilor politice; oferă teroriștilor un avantaj, întrucât este „vizat către ținte care nu pot fi determinate în prealabil, care de multe ori nu au legătură cu lupta politică în curs”; poate contribui la eficacitatea terorismului; este „în primul rând o resursă, nu un produs final” și poate fi un mijloc de intimidare, demoralizare, radicalizare, pedeapsă, mobilizare, provocare și propagandă. Cu toate acestea, există și opinia că violența este un scop în sine al grupărilor teroriste, deoarece indivizii se alătură grupărilor teroriste pentru a comite acte teroriste și nu le pot opri fără a nu permite sinuciderea organizată [28, p. 13].

3. Obiectul impactului terorist este dual: obiectul imediat, care poate fi material, anumite categorii de cetățeni, determinate de principii politice, sociale, religioase sau de altă natură, sau persoane aleatorii nedefinite în mod specific în prealabil, și obiectul final sau strategic, care este sistemul constituțional sau unul dintre elementele acestuia (integritatea teritorială, ordinea de conducere, puterea economică etc.).

4. Subiectele terorismului sunt diverse și greu de definit. Potrivit mai multor autori, atât actorii statali, cât și cei nestatali pot fi subiectul terorismului. Profesorul de la Facultatea de Drept de la Harvard, Alan Dershowitz, consideră că războiul împotriva terorismului s-ar putea să nu se termine niciodată, deoarece terorismul a dobândit caracteristici complete noi din 2001, principalele dintre acestea fiind fragmentarea organizațiilor teroriste [29, p. 8].

5. Utilizarea activă a realizărilor în domeniul științei și tehnologiei, inclusiv a tehnologiilor avansate și internetului, precum și dorința subiecților terorismului de a stăpâni armele de distrugere în masă. Cercetătorii constată pericolul crescut al terorismului modern, deoarece realizările civilizației tehnogene pe care terorismul modern le folosește sau încearcă să le folosească pot fi complet diferite: elemente de arme de distrugere în masă - nucleare, chimice și bacteriologice (substanțe toxice), mijloace de atac asupra spațiul informațional și psihicul uman.

Cea mai importantă caracteristică modernă a activităților organizațiilor teroriste este utilizarea activă a spațiului virtual și a tehnologiilor moderne de informare și comunicare. Astăzi, întreaga comunitate mondială este preocupată de problemele terorismului cibernetic („cyberterorismul”) și extremismului din rețeaua globală, deoarece acest fenomen amenință din ce în ce mai mult securitatea multor țări și a cetățenilor acestora, provocând pierderi politice, economice și morale uriașe, exercitând presiune psihologică puternică asupra unor mase mari de oameni: este posibil să faci o explozie teroristă oriunde în lume prin simpla apăsare a butonului unui telefon mobil de cealaltă parte a planetei. Definiția terorismului cibernetic a fost elaborată de cercetătorul

german K. Hirschman în lucrarea sa „*The Changing Face of Terrorism*”. El susține că „Terorismul cibernetic este un atac deliberat, motivat politic, asupra informațiilor, spațiului cibernetic în scopuri teroriste, de exemplu operațiuni motivate de spargere de sisteme informatice, programe informatice și procesare care iau forma violenței împotriva obiectelor neutre de către grupuri subnaționale sau actori subversivi”.

De exemplu, după cum a remarcat cercetătorul rus L. Buraeva, gruparea teroristă ISIS (Statul Islamic al Irakului și Levantului, DAESH) a reușit să aducă propaganda pe rețeaua de socializare Twitter la un nivel fundamental, după ce a realizat cele mai de succes atacuri informaționale din istoria terorismului cibernetic. Pentru a menține utilizatorii fideli Twitter la curent cu cele mai recente știri despre jihad și pentru a gestiona agenda întregului segment irakian, programatorii grupului au dezvoltat un serviciu oficial - o aplicație pentru Android numită *The Dawn of Glad Tidings* („Zorii veștilor bune”). Videoclipuri terifiante, mii de tweet-uri pe tema „venim să te ucidem”, povești cu soldați și civili irakieni morți, fotografiile cu cadavre decapitate sau răstignite – ca urmare, atacul virtual s-a dovedit a fi nu mai puțin terifiant decât cel real [30].

Pe *portalul video YouTube* sunt vizionate zilnic 4 miliarde de videoclipuri, inclusiv videoclipuri teroriste.

6. „Publicitatea” în mass-media a consecințelor devastatoare ale atacurilor teroriste. Ultimele atacuri teroriste de la Paris și Nisa arată că componenta informațională este cel mai important element al terorismului modern. Lipsa acoperirii media face ca atacul să nu aibă sens. Mass-media îi ajută pe teroriști să transmită unui public nelimitat efectul înfricoșător, spectaculos, dramatic al unui act terorist. Actele teroriste, cu acoperire mediatică adecvată, sunt cea mai puternică armă: ele demonstrează societății neputința puterii, creează precedente pentru nesupunere activă și opoziție față de putere, care, de regulă, activează stările negative ale societății, reduc activitatea de afaceri în țară, afectează negativ imaginea externă a țării.

Noțiunea de terorism internațional

Pentru a defini conceptul de „terorism internațional” este necesar să se facă distincție între actele de terorism internațional și actele teroriste de natură internă. Dar, din cauza diferențelor de abordări politice, țările lumii nu reușesc să convină până în prezent ce activitate teroristă este un act de terorism internațional. În stadiul actual, cercetătorii folosesc termenul de „terorism transnațional”. După cum a menționat profesorul rus M. Lebedeva, acest concept implică utilizarea teritoriului sau implicarea cetățenilor în activități teroriste din două sau mai multe țări. Totodată, ea evidențiază următoarele două criterii: prezența legăturilor cu alte organizații teroriste în afara granițelor naționale, iar un criteriu mai important este că provocarea nu este pentru un stat sau un grup de state, ci pentru un model de dezvoltare mondială. Utilizarea conceptului de „transnațional” în loc de „internațional” evită conotațiile ce implică sprijinul guvernelor naționale pentru structurile teroriste [31, p. 200].

Titlul 18 din Codul Statelor Unite ale Americii conține o definiție largă a terorismului internațional: „Terorismul internațional înseamnă - (A) acte de violență care pun în pericol viața umană; (B) acte efectuate cu intenția de a intimida sau constrânge populația civilă; sau influența politică guvernamentală; și (C) acte care au loc în afara jurisdicției SUA sau în afara granițelor sale naționale, dar comise de infractori pentru a intimida sau constrânge Statele Unite ale Americii sau țara în care se află criminalul sau pentru a obține azil politic”.

În același *Cod de legi*, dar deja în titlul 22, este cuprinsă una dintre cele mai scurte definiții ale terorismului internațional: „acțiuni teroriste care implică cetățeni sau teritoriul mai multor țări” [32, p. 18]. Aceste definiții fac posibilă evidențierea proprietății principale a terorismului internațional - transnaționalitatea.

Potrivit lui E. Lyakhov, actele de terorism internațional sunt comise de un individ sau de un grup de indivizi care acționează în mod independent sau conform instrucțiunilor statului și sunt îndreptate împotriva valorilor umane universale protejate nu numai de legislația națională, ci și de cea internațională [33, p. 30]. Astfel, cercetătorul vorbește despre existența terorismului internațional de stat.

Organizația Internațională a Poliției Criminale - Interpol, în *Ghidul de Combatere a Terorismului Internațional* elaborat, denumeste anumite caracteristici ale actelor teroriste internaționale: țintele declarate de teroriști afectează mai multe țări; începutul și sfârșitul infracțiunii includ mai multe țări; mijloacele de activitate infracțională provin din altă țară; daunele sunt cauzate mai multor țări sau organizații internaționale; cetățenii diferitelor țări sau participanții la evenimente organizate de organizații internaționale devin victime ale unei infracțiuni [34, p. 122].

Consilierul special al armatei și poliției americane J. R. White a numit ca o caracteristică cheie a terorismului internațional modern așa numiții „multiplicatori de forță” care măresc efectul acțiunilor teroriste fără amplificatori cantitativi sau calitativi [23, p.9-10].

În primul rând, susținerea transnațională (internaționalizarea), este cea care asigură un nivel ridicat de mobilitate, deplasare operațională, facilitează activitatea de ascundere a membrilor grupărilor teroriste și, de asemenea, oferă organizațiilor teroriste posibilitatea de a-și coordona acțiunile în toate etapele activității teroriste (recrutare, planificare, finanțare, implementare).

În al doilea rând, acoperirea largă în mass-media este cea care oferă teroriștilor posibilitatea de a-și transmite mesajele unui public larg, precum și cea care oferă o creștere a impactului psihologic asupra societății. Acest factor este un instrument eficient de influență și poate transforma un grup mic într-o organizație semnificativă din punct de vedere politic.

În al treilea rând, tehnologiile moderne permit micilor organizații teroriste să efectueze atacuri teroriste mai distructive în ceea ce privește amploarea și mortalitatea. Internetul joacă un rol semnificativ în procesul de recrutare, îndoctrinare, în crearea unei imagini pozitive a unui terorist, în promovarea interpretărilor distorsionate ale normelor islamice și principiilor Sharia, în diseminarea instrucțiunilor pentru crearea și instalarea dispozitivelor explozive etc. Prin diseminarea informațiilor despre atentatele comise și cele în proces de pregătire, rețelele au, de asemenea, un impact psihologic asupra unui public cât mai larg posibil. Pentru aceasta se folosesc site-uri tematice, rețele sociale, chat-uri, forumuri, bloguri. În ultimii ani, se utilizează activ canalele și comunitățile mesageriilor, în primul rând în Telegram. Un rol deosebit în activarea suporterilor TI îl joacă jocurile online pe calculator, care oferă posibilitatea de a înființa chat-uri textuale, vocale și video.

Un alt cercetător preocupat de terorism, William Bruggeman, concluzionează pe bună dreptate că în prezent în Europa există o fuziune a terorismului internațional cu crima organizată transnațională, din mai multe motive:

- formarea pieței comune europene deschide noi oportunități pentru grupurile criminale în domeniul contrabandei de arme și al traficului de droguri;
- creșterea fluxurilor de migrație internațională în țările UE complică procesul de identificare și control al activităților grupurilor criminale și reduce eficacitatea sistemului de combatere a terorismului;
- creșterea mobilității sociale și a nivelului de urbanizare, pe de o parte, crește gradul de anonim social al autorilor actelor teroriste și, pe de altă parte, extinde baza socială a terorismului; comunicarea socială între crima organizată, mișcările de eliberare națională și grupurile extremiste devin mai apropiate și se aliniază într-o structură de rețea globală [35, p. 42].

Potrivit lui S. Makinda, profesor la Universitatea Australian Murdoch, trăsăturile esențiale ale terorismului în epoca globalizării sunt: utilizarea violenței, intimidarea guvernelor și a publicului, încălcarea dreptului internațional, selectarea obiectelor neînarmate ca ținte pentru atacuri teroriste. În acest context, noul terorism diferă puțin de epocile anterioare. Esența sa constă în acțiunile care sunt caracterizate ca o abatere de la normele guvernării globale [36, p. 44].

Noi considerăm că terorismul internațional are loc în următoarele cazuri: a) teroristul și persoanele care au suferit, în urma actului de terorism, sunt cetățeni ai unuia și aceluiași stat sau a diferitor state, dar crima este comisă în afara hotarelor acestor state; b) actul de terorism este îndreptat împotriva persoanelor aflate sub protecția internațională; c) actul de terorism se pregătește într-un stat, dar se efectuează în afara acestui stat; d) comițând un act de terorism într-un stat, teroristul se ascunde în altul, și apare problema extrădării lui.

Terorismul de stat se manifestă prin trei forme fundamentale: săvârșirea actelor teroriste de către reprezentanții statului; susținerea terorismului de către state prin crearea condițiilor materiale, tehnice, organizaționale și de alt gen pentru grupările teroriste internaționale; folosirea grupărilor teroriste internaționale în scopul realizării scopurilor politicii externe. Participarea la activitatea teroristă trebuie considerată ca o infracțiune internațională gravă și să genereze răspunderea juridică internațională pentru statul culpabil.

Concluzii

Deci, pe baza analizei deferitor definiții ale terorismului, am ajuns la următoarea concluzie: terorismul este un fenomen socio-politic complex, care prezintă în sine un act de violență ilegală sau o amenințare cu folosirea acesteia, comisă în mod deliberativ de către persoane fizice sau de către un grup de persoane în vederea

atingerii unui scop politic sau ideologic care poate fi de natură națională, transnațională sau internațională. Alt element de bază al terorismului rezidă în capacitatea de a provoca frică în societate și de a intimida populația pentru a obține anumite scopuri politice. În același timp, cauzele terorismului pot fi economice (sărăcie, spre exemplu), politice (criză, preponderent), religioase sau teritoriale. Terorismul modern se caracterizează prin următoarele trăsături: o lipsă totală de control din partea structurilor statale; natura hibridă, implicând o combinație de scopuri criminale și ideologie teroristă; transformarea rapidă; extinderea capacităților tehnice ale armelor distructive; creșterea amplitudinii și a răspândirii geografice; finanțare puternică.

Analiza de ansamblu efectuată demonstrează că terorismul în lumea modernă poate fi numit o amenințare reală, de proporții deosebite și de lungă durată. Acesta este unul dintre cei mai mari factori ce subminează sistemul internațional și afectează dezvoltarea mondială, formarea agendei socio-politice la toate nivelurile, de la cel național la cel internațional.

Referințe:

1. ЕМЕЛЬЯНОВ, В. *Терроризм и преступления с признаками терроризирования*. Санкт-Петербург: Пресс, 2002. 291 с. ISBN 5-94201-064-1.
2. FUREDI, F. *Invitation to Terror: The Expanding Empire of the Unknown*. Continium, 2007. 240 p. ISBN: 978-0826424549.
3. FREEDMAN, L., Hill, C., ROBERTS, A., VINCENT, R.J., WILKINSON, P., WINDSOR, P. *Terrorism and International Order*. Chatham House Special Paper. Eds. New York, 1986. 112 p. ISBN: 978-0710211415.
4. НОВИКОВА, Г. Сильная стратегия слабых. Террор в конце XX века. В: *Полис*, №1, 2000. с. 169-172. ISSN 1026-9487.
5. WILKINSON, P. *Terrorism and the Liberal Share*, London, 1986. 370 p. ISBN: 0333394909.
6. LAQUEUR, W. *The Age of Terrorism*. Boston: Little, Brown, 1987. 385 p. ISBN: 978-0316514781.
7. JENKINS, B. *The Who, What, When, Where, How and Why of Terrorism*. Detroit, 1987. 458 p.
8. JENKINS, B. The New Age of Terrorism. In: *National Security Research Division*. RAND Corporation, 2006. p. 117-130. [Accesat la 10.08.2022] Disponibil: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reprints/2006/RAND_RP1215.pdf
9. ALEXANDER, Y. *Terrorism: theory and practice*. Boulder: Westview press, 1979. 293 p. ISBN: 0-89158-089-1.
10. CRENSHAW, M. *Terrorism, Legitimacy, and Power*. Middletown, Ct.: Wesleyan. University Press, 1983, 174 p. ISBN: 978-0819550811.
11. SCHMID, A. *Political Terrorism: A Research Guide to Concept, Theories, Data Bases and Literature*. North-Holland, Amsterdam and New Brunswick, U.S.A., 1984. 599 p. ISBN: 0444856021.
12. SCHMID, A., JONGMAN, A. J. *Political Terrorism*, Oxford, 1988. 730 p. ISBN: 978-1412804691.
13. HOFFMAN, B. *Inside Terrorism*. N.Y.: Columbia University Press, 1999. 512 p. ISBN: 9780231174763
14. HOFFMAN B. Terrorism Trends and Prospects. In: *Countering the New Terrorism*, RAND, 1999. p. 14-15. ISBN: 0-8330-2667-4
15. MAYAUD, Y. *Le terrorisme*. Paris, 1997. 152 p. ISBN: 978-2-247-20407-6.
16. DURANTON-CRABOL, A. M. *L'Europe de l'extreme droite de 1945 a nos jours*. Bruxelles, 1991. 221 p. ISBN: 978-2870274040.
17. ХИРШМАН, К. Меняющееся обличье терроризма. В: *Международный терроризм и право*: Реф. Сб. ИНИОН РАН. Центрсоциал. Науч.-информ. исслед. Отд. правоведения. Москва. 2002. с. 26-36. ISBN 5248001307.
18. НЕТАНЬЯХУ, Б. *Война с терроризмом; как демократии могут нанести поражение сети международного терроризма*. Москва, 2002. 208 с. ISBN: 5-94599-051-5
19. ПЕТРИЩЕВ, В. *Заметки о терроризме*. Москва: УРСС, 2001. 288 с. ISBN: 5-8360-0045-X.
20. PILLAR, P. *Terrorism and U.S. Foreign Policy*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2001. 272 p. ISBN: 9780815700043.
21. JONES, M., SMITH, M. *Contemporary Political Violence – New Terror in the Global Village*. In: *Globalization and the New Terror: Asia Pacific Dimension* / David Martin Jones Ed. Cheltenham, UK; Northampton, MA. USA: Edward Elgar, p. 1-25. ISBN: 978-1843764427.

22. GANOR, B. Defining Terrorism: Is One Man`s Terrorist Another Man`s Freedom Fighter? In: *ICT Papers on Terrorism*. Jerusalem, Israel: The International Policy Institute for Counter-Terrorism, The interdisciplinary Center, Herzliya, Israel, 2002. p. 287-304. ISBN: 9780429254741.
23. WHITE, J.R. *Terrorism and homeland security*. Belmont: Wadsworth Publishing, 2006. 398 p. ISBN: 978-1305633773.
24. RICHARDSON, L. *What Terrorists Want: Understanding the Enemy, Containing the Threat*. New York: Random House. 2006. 352 p. ISBN: 978-0719563065.
25. PRIMORATZ, I. What is Terrorism? In: *Terrorism: The Philosophical Issues*. New York: Palgrave Macmillan, 2005. 272 p. ISBN: 1403918163.
26. RAPOPORT D. The four waves of modern terrorism. In: *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy* / Ed. by CRONIN, A., LUDES J. Washington, D.C.: Georgetown univ. press, 2004. p. 46-73. ISBN: 978-0878403479.
27. СТЕПАНОВА, Е. *Терроризм в асимметричном конфликте на локально-региональном и глобальном уровнях* (идеологические и организационные аспекты). Автореферат дис. на соискание ученой степени доктора полит. наук. Москва. 2010. 31 с.
28. ГОРБУНОВ, Ю. Об определении понятий «террор» и «терроризм». В: *Журнал российского права*, 2010. № 2, p. 31-40. [Accesat la 10.08.2022] Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-opredelenii-ponyatiy-terror-i-terrorizm>
29. ХАРИТОНОВА, О. Изучая терроризм: основные контуры дискуссии. В: *Political science (RU)*, 2018, № 4. с. 13–33. ISSN 1998–1775.
30. ДЕРШОВИЦ, А. *Почему терроризм действует*. Москва, 2005. 255 с. ISBN: 5-8243-0670-2.
31. Бураева Л. Мировой опыт противодействия экстремизму и терроризму в глобальном информационном пространстве. В: *Теория и практика общественного развития*, No. 18, 2015, p. 131-134. [Accesat la 10.08.2022] Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovoy-opyt-protivodeystviya-ekstremizmu-i-terrorizmu-v-globalnom-informatsionnom-prostranstve>
32. ЛЕБЕДЕВА, М. *Мировая политика*. Москва: Аспект Пресс, 2007. 256 с. ISBN: 978-5-7567-0428-0.
33. ВЛАСОВ, И. *Зарубежное законодательство в борьбе с терроризмом*. Москва: Городец-издат, 2002. 144 с. ISBN: 5925800486.
34. ЛЯХОВ, Е. *Терроризм и межгосударственные отношения*. Москва: Международные отношения, 1991. 212 с. ISBN: 5-7133-0321-7.
35. САМОВИЧ, Ю. О понятии «международный терроризм». В: *Вестник Томского государственного университета*. 2012. № 361. с. 120-124. ISSN: 1561-7793.
36. BRUGGEMAN W. Countering Threat of Terrorism in the EU in a Broader Organized Crime Perspective. In: *Legal Instruments in the Fight Against International Terrorism: A Transatlantic Dialogue* / Fijnaut, C., Wouters, J., Naert, F. Eds. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004. p. 153-169. ISBN: 978-90-04-13901-5.
37. MAKINDA, S. Global Governance and Terrorism. In: *Global Change, Peace and Security*. 2003. Volume 15. Issue 1. p. 43-58. ISSN: 1478-1166.

Date despre autor:

Cristina EJOVA, doctor în științe politice, conferențiar universitar, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: cristina.ejova@usm.md

ORCID: 0000-0003-3853-4262

Prezentat la 31.01.2023

CZU: 364.614.8-055.1/.2(1-773)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_32](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_32)

AVANSAREA POLITICILOR PENTRU EGALITATE DE GEN ÎN ȚĂRILE ÎN CURS DE DEZVOLTARE PE FUNDALUL PROVOCĂRILOR GLOBALE ACTUALE

Olga RUDIC*Universitatea de Stat din Moldova*

În prezent, egalitatea de gen este afectată de fenomenele globale și este nevoie ca politicile de asigurare a egalității de gen să reflecte noua conjunctură, ținând cont de toate variabilele ce pot afecta luarea deciziilor în materie de politici. Totodată, este de un mare interes ce intervenții întreprind țările pentru a răspunde la noile provocări, care este poziția comunității internaționale și ce măsuri sunt întreprinse pentru a depăși piedicile în calea implementării politicilor pentru egalitatea de gen, precum și ce se dovedește a fi o bună practică ce ar putea fi îmbrățișată de alte țări în situații similare, cu ajutorul organizațiilor internaționale de profil, conștientizând nivelurile diferite de dezvoltare ale țărilor. În contextul conjuncturii nefavorabile pentru egalitatea de gen, din cauza a doi ani de pandemie, numeroși cercetători au prezentat comunității științifice dovezi precum că provocările existente până la pandemie pentru egalitatea de gen s-au agravat. Politicile necesare pentru restabilirea parcursului favorabil spre cel de-al cincilea Obiectiv de Dezvoltare Durabilă au reprezentat un subiect de mare importanță pentru cercetători, organizațiile internaționale de profil, dar și pentru guvernele naționale negreșit.

Cuvinte-cheie: *egalitate de gen, egalitate de șanse, drepturile omului, drepturile femeii, provocări globale, capital uman, dezvoltare durabilă.*

THE ADVANCEMENT OF GENDER EQUALITY POLICIES IN DEVELOPING COUNTRIES ON THE BACKGROUND OF CURRENT GLOBAL CHALLENGE

Today, gender equality is affected by global phenomena, and there is a need for gender equality policies to reflect the new environment, taking into account all the variables that can affect policy-related decision-making. At the same time, it is of great interest what measures are taken by countries to respond to the new challenges, what is the position of the international community and what is being done to overcome obstacles to the implementation of gender equality policies, as well as what is proving to be good practice, that could be adopted by other countries in similar situations, with the help of the relevant international organisations, bearing in mind the different levels of development of countries. In the context of the unfavourable climate for gender equality, due to two years of pandemic, many researchers have presented evidence to the scientific community that the pre-pandemic challenges to gender equality have worsened. The policies needed to restore the favourable path towards the fifth Sustainable Development Goal, which has been a topic of great importance for researchers, international organisations, but also for national governments.

Keywords: *gender equality, equal opportunities, human rights, womens's rights, global challenges, human capital, sustainable development.*

Introducere

Abordările internaționale, în contextul subiectului acestui articol, reprezintă o mobilizare a acțiunilor pentru a atrage atenția asupra dimensiunii de gen a pandemiei și pentru abordarea acestea de la nivel global la nivel național. Țările din toată lumea au luat măsuri similare pentru a face față și depăși provocările declanșate de pandemie. Însă politicile adoptate, transpuse în măsuri luate, sunt de natură să aibă impact diferit asupra populației fiecărei țări, în funcție de resursele de care dispune țara. Iar pentru că existăm într-o realitate a interdependențelor, în pofida speranțelor, criza din sănătate, cu consecințe ramificate în toate sferile vieții, nu s-a dovedit a fi una egalizatoare a rolului femeii și a bărbatului. De un mare interes pentru numeroși cercetători este răspunsul țărilor la provocările în domeniu, agravate de pandemie, precum și de

așa-numitul „she-cession” [1] [2], adică o recesiune de pe urma căreia femeile au avut mult mai mult de suferit decât bărbații în toate cele mai importante dimensiuni ale vieții, cum ar fi cea a activității profesionale, a muncii neplătite, a violenței – acestea toate servind drept bariere în calea realizării egalității de gen veritabile. Egalitatea de gen este frecvent privită în lumina tratatelor și convențiilor menite să apere drepturile omului, astfel că și în actualele împrejurări privim situația egalității de gen prin prisma drepturilor omului, care sunt și drepturile femeii. Cercetătorii contemporani în domeniul relațiilor internaționale sunt din ce în ce mai preocupați de drepturile omului, inegalitate, securitatea umană, dreptul internațional etc. [3]. Comunitatea internațională a reacționat, într-o mare măsură, sub egida ONU și, mai ales, a Entității Națiunilor Unite pentru egalitatea de gen și emanciparea femeilor (UN Women), care a reacționat imediat, în colaborare cu partenerii Națiunilor Unite, pentru a se asigura că dimensiunile de gen ale pandemiei sunt aduse în atenția comunității globale și sunt luate în considerare la cele mai înalte niveluri de luare a deciziilor. În Republica Moldova, bunăoară, conform datelor procesate de Biroul Național de Statistică, Covid-19 a afectat într-o proporție mai mare populația ocupată feminină – 1,0% în comparație cu cea masculină – 0,7% [4]. În structura pe sexe a persoanelor care au fost afectate de pandemie, în al doilea trimestru al anului 2021 au predominat femeile, cu o pondere de 55,3% față de 44,7% pentru bărbați, în timp ce în total ocupare în al doilea trimestru al anului 2021, femeile au alcătuit 46,1% și bărbații, respectiv, 53,9% (comparativ cu al doilea trimestru al anului 2020 în care rata de ocupare pentru femei a fost de 60,5% față de 39,5% pentru bărbați) [4].

La subiectul exacerbării inegalităților de gen pe fundalul noilor provocări globale s-au scris numeroase lucrări, articole, rapoarte, ceea ce nu face decât să demonstreze actualitatea și importanța acestui subiect. Cele mai influente organizații internaționale din lume în domeniul drepturilor omului, ONU și UE au contribuit la conversația academică în domeniu. Bunăoară, organizația dedicată emancipării și abilitării femeilor UN WOMEN, a pus la dispoziția celor interesați lucrări precum *Report on the UN Women global response to COVID-19* [5], în care pe lângă constatarea situației, prezintă intervențiile sale pe dimensiunea egalității de gen, cum ar fi crearea unui monitor a COVID-19 și a egalității de gen în centrul de date al UN Women și, împreună cu Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, a unui sistem de urmărire a intervențiilor globale față de COVID-19 în materie de gen, după care au fost elaborate fișe informative cu exemple din diverse țări, bune practici și lacune în materie de intervenții de politici pe fundalul pandemiei. Țările de pe mapamond se află la diferite niveluri de dezvoltare, deci și intervențiile lor vor fi diferite, în raport cu volumul de resurse disponibile.

Rezultate obținute și discuții

Conversația științifică atât la subiectul exacerbării inegalităților de gen pe fundalul pandemiei, cât și la cel al politicilor adoptate și măsurilor luate la toate nivelurile, de la internațional – la local, s-a îmbogățit de la debutul pandemiei și continuă să se extindă. În anul 2020, Alon T. [1], alături de alți cercetători, evidențiază că o provocare imperativă sub aspectul cercetărilor, în viitor, va fi evaluarea impactului recesiunilor cauzate de pandemie în țările cu venituri medii și în cele în curs de dezvoltare. Condițiile economice diferite prin prisma veniturilor, participarea femeilor pe piața muncii, posibilitatea de a lucra de la distanță sunt aspecte care se așteptau să se manifeste diferit în țările în curs de dezvoltare, în ceea ce privește impactul recesiunii determinate de pandemie și compromisurile în materie de politici [1].

Precum menționam mai sus, deși impactul economic al pandemiei nu a fost îngăduitor cu nicio țară și cu nicio populație, femeile au fost afectate disproporționat. În comparație cu bărbații, femeile au o capacitate mai mică de a absorbi șocurile economice, deoarece au venituri și economii mai mici, dar și securitatea locului de muncă este mai vulnerabilă. Cu aproximație, 740 de milioane de femei din întreaga lume și 70% dintre femei au un loc de muncă informal în economiile din țările în curs de dezvoltare [6]. Emergența istorică a inegalităților de gen în contextul ocupării forței de muncă este determinată de insecuritatea locului de muncă. Există dovezi empirice extinse care scot la iveală diferențele între munca bărbaților și munca femeilor, bazate pe discriminarea femeilor – diferența de remunerare între femei și bărbați, segregarea ocupațională, rate mai mari de angajare cu fracțiuni de normă și informală în rândul femeilor, precum și o povară mai mare a muncii de îngrijire [7]. În circumstanțele deja existente, pandemia nu a făcut decât să exacerbeze situația nefavorabilă și fragilă a femeilor, după cum se poate vedea și din informațiile de mai jos, plasându-le într-o situație și mai primejdioasă, cu repercusiuni inechivoce asupra egalității de gen.

Totodată, frica de a pierde locul de muncă este o sursă relevantă de stres, cu consecințe negative asupra sănătății mintale și asupra performanței individului [7].

La Forumul Economic Mondial din 2022, Joeli Brearley, autoarea *The Motherhood Penalty* în care explorează maternitatea modernă și depășirea situațiilor de discriminare la locul de muncă, a remarcat cu referire la Islanda – țara cu cel mai înalt nivel de egalitate de gen în lume – că anume distribuția echitabilă a muncii neremunerate între femei și bărbați a jucat un rol esențial pentru progresul Islandei [8].

Autoritățile din fruntea statelor dezvoltate au întreprins, în contextul COVID-19, intervenții de politici colosale, fără precedent, într-o situație în care părți majore ale economiei au fost nevoite să se închidă, trimițând acasă milioane de muncitori pe o perioadă nedemnată de timp [9]. Iar pe măsură ce COVID-19 se răspândea dramatic în țările mai puțin dezvoltate, factorii de politici au recurs la punerea în aplicare a unor măsuri asemănătoare cu cele din țările dezvoltate, instituind așa-numitul „lockdown” – izolarea la domiciliu. Însă a devenit clar că intervențiile de politici întreprinse în lumea în curs de dezvoltare nu puteau să le imită, pur și simplu, pe cele din lumea dezvoltată [9].

Dar „lockdownul” instituit, simulând practica țărilor mai avansate, a însemnat închiderea parțială sau totală a unor instituții publice (cum ar fi suspendarea procesului educațional în cadrul instituțiilor de învățământ), limitarea serviciilor prestate de unele instituții ale statului doar la cele de necesitate stringentă, încetarea activității antreprenoriale a unor operatori economici, măsuri care – la rândul lor – au însemnat pierderi de locuri de muncă, de surse de venit sau a unei părți din venit, conviețuirea compactă în gospodăriile cu membri multipli, stres psihoemoțional, mobilitate redusă, iar toate acestea au continuat să se ramifice în alte forme de consecințe. Întrucât există o interconectivitate incontestabilă între toate elementele și fenomenele din viața de zi cu zi, toate dimensiunile-cheie ale egalității de gen, manifestându-se în pierderea locurilor de muncă, întrucât aici s-a și înregistrat cea mai mare diferență față de crizele anterioare când bărbații erau cei mai afectați profesional; creșterea poverii sarcinilor de îngrijire – ca consecință a lockdownului și pierderii locurilor de muncă în tandem, deși aceasta era și până la pandemie mai mare pentru femei decât pentru bărbați; creșterea numărului de cazuri de violență în familie, deși cercetătorii au remarcat că nu atât traiul îndelungat împreună cu agresorul era cauza acestei înrăutățiri a situației, cât stresul economic din cauza pierderii surselor de venit [10].

Necesitatea lockdownului este argumentată de Alon et al., rezultatele cercetării fiind minuțios descrise în articolul *How Should Policy Responses to the COVID-19 Pandemic Differ in the Developing World?* [9], în care afirmă că, de pildă, școlile sunt de natură să fie unul dintre principalii vectori de răspândire a virusului, mai ales în țările în curs de dezvoltare, din cauza numărului mare de gospodării în care conviețuiesc exponenți ai mai multor generații. Bayer și Kuhn [11] că tocmai această configurație cauzează numărul mare de cazuri de deces. Astfel, că este lesne de conchis că respectivele situații pot servi drept argument în favoarea necesității de instituire a măsurii de lockdown [1]. Astfel, „lockdownul” a fost o măsură argumentată în țările în curs de dezvoltare, inclusiv în Republica Moldova. Deși, în context global, dacă unele dintre cele mai dezvoltate țări din lume instituie astfel de măsuri care restricționează semnificativ activitatea normală, atunci acest lucru are, negreșit, impact asupra țărilor care s-ar fi putut abține, căci toate lanțurile de aprovizionare de pe glob ar fi stagnat, iar comerțul s-ar fi încetinit, subminând dezvoltarea economică. Alon et al. conchid că închiderea școlilor este o măsură mult mai eficace pentru salvarea vieților în țările în curs de dezvoltare decât în cele dezvoltate. Însă intervențiile care au dat prioritate sănătății, ceea ce ar fi firesc, au afectat egalitatea de gen prin aceea că femeile s-au văzut nevoite să revină la datoriile convenționale asociate, de-a lungul secolelor, cu grija față de gospodărie și copii și/sau rudele care aveau nevoie de asistență, în detrimentul parcursului profesional. Normele sociale înrădăcinate sunt greu de combătut, mai ales atunci când alte lucruri devin prioritare. Astfel că este nevoie să nu se piardă din vizor ce acele obiective pentru realizarea cărora ani de-a rândul s-au investit resurse în diferite forme.

Dând întâietate sănătății, dar neavând buzunarele la fel de adânci și pline ca țările dezvoltate, țările în curs de dezvoltare au fost nevoite să abordeze cu toată seriozitatea închiderea școlilor, care sunt mai aglomerate, pe fundalul circumstanțelor specifice că în astfel de țări sunt mai răspândite gospodăriile în care conviețuiesc mai multe generații, ceea ce, cumulativ, sporește semnificativ riscul de infectare a copiilor la școală și de transmitere a virusului acasă, între membrii familiei [9]. În așa mod, nu putem nega că aceas-

tă măsură de lockdown a fost necesară și argumentată pentru țările în curs de dezvoltare care trebuiau să limiteze pe cât posibil răspândirea virusului nu doar pentru că era vorba de a salva vieți omenești, dar și pentru că sistemul de sănătate nu avea capacitatea să facă față unui număr masiv de pacienți. Dar pentru egalitatea de gen aceasta a fost o lovitură puternică, exprimată prin revenirea la normele sociale istorice a femeilor, mai ales a mamelor, care – în noile împrejurări – nici nu puteau apela la bunici, și ele femei, din cauza necesității de a păstra distanța. Lockdownul a venit cu dificultăți pentru activitatea serviciilor sociale, a centrelor de plasament pentru victimele violenței în familie. Deoarece are un impact grav asupra sănătății și dezvoltării și reprezintă o încălcare gravă a drepturilor femeilor, aceasta trebuie eliminată [12].

Tot pe această notă, Institutul European pentru egalitate de gen [13] menționează că violența bazată pe gen este un fenomen profund înrădăcinat în inegalitatea de gen și continuă să fie una dintre cele mai notabile încălcări ale drepturilor omului în toate societățile. Atât femeile, cât și bărbații se confruntă cu violența de gen, dar majoritatea victimelor sunt femei și fete. Iar Foley și Cooper [14] precizează că pandemia a exacerbă riscurile și vulnerabilitățile cu care se confruntă femeile din cauza violenței de gen.

Intervențiile de politici față de pandemie în țările în curs de dezvoltare ar trebui să difere de cele din vest, având în vedere caracteristicile lor net diferite [9]. Cercetătorii atenționează că politicile elaborate ar trebui să fie adaptate peisajului economic și demografic care caracterizează țările cu venituri mici. Guvernarea acestor țări nu are capacitatea fiscală de a efectua transferuri substanțiale către segmente majore ale populației pentru perioade îndelungate de timp [9]. Astfel, femeile – un grup al societății deja într-o situație mai vulnerabilă – nu pot miza pe un ajutor semnificativ din partea statului, fiind lăsate să se descurce cu forțele proprii, care sunt, însă, slăbite și se prăbușesc sub greutatea responsabilităților familiale, insecurității ocupaționale, lipsei de economii și a normelor patriarhale adânc înrădăcinate [9]. Sărăcia și deznădejdea sunt și precursori ai violenței, care la rândul său erodează egalitatea de gen.

Cercetătorii vorbesc despre cinci caracteristici demografice și economice importante care diferă de la o țară la alta în moduri pe care le consideră esențiale pentru înțelegerea felului în care intervențiile de politici de reacție la COVID-19 ar trebui să difere în economiile în curs de dezvoltare. Aceste categorii sunt: (i) populațiile mult mai tinere din țările în curs de dezvoltare, (ii) capacitatea fiscală mai mică în astfel de țări, (iii) informalitate mai răspândită, (iv) capacitatea mai scăzută a acestor țări de a asigura asistență medicală și (v) contacte mai frecvente de la persoană la persoană, precum și o prevalență mai mare a conviețuirii intergeneraționale [9]. Soluțiile trebuie să reflecte o luare în calcul a tuturor acestor factori. Femeile în țările în curs de dezvoltare care, deja fiind într-o poziție de vulnerabilitate, întâmpină și mai multe dificultăți în lumina caracteristicilor sus-menționate. Vasăzică, acestea sunt mai tinere, ce poate fi interpretat și cu o experiență mai mică profesională și securitate mai mică a locului de muncă, care la rândul său înseamnă venit mai mic și mai mare probabilitate de a fi concediate sau plasate în șomaj tehnic. Capacitatea fiscală mai mică înseamnă că statul nu are resursele financiare pentru a face transferuri directe către femeile, dar și bărbații, care și-au pierdut locul de muncă [9].

Un mod evident în care informalitatea leagă mâinile guvernelor din economiile cu venituri mici este că le reduce capacitatea de a colecta impozite suplimentare și de a face transferuri. Informalitatea larg răspândită și capacitatea fiscală limitată sunt, desigur, foarte strâns legate, întărindu-se una pe cealaltă. În timpul pandemiei, orice încercare de a menține gospodăriile în izolare poate crește dimensiunea sectorului informal, ceea ce dăunează încercărilor de a controla bolile sau de a obține noi venituri [9]. În Republica Moldova, în perioada 2015 – 2020 pierderile fiscale generate de economia neobservată au crescut de la 8,9 miliarde lei până la 15 miliarde lei anual [15].

Extinderea protecției sociale este o chestiune de urgență pentru eradicarea sărăciei, reducerea inegalității, facilitarea accesului la asistență medicală și educație, promovarea egalității de gen și realizarea unui loc de muncă decent pentru toți [16]. Astfel, în țările cu capacitate mică de a genera propriile resurse, cum ar fi cele în curs de dezvoltare, este nevoie de asistență externă pentru a complementariza eforturile naționale de a-și crea un spațiu fiscal [16]. În acest sens, organizațiile internaționale au un rol crucial în promovarea soluțiilor multilaterale, respectând în același timp specificul fiecărei națiuni în parte. Competențele tehnice ale organizațiilor internaționale pot oferi, de asemenea, sprijin factorilor de decizie politică pentru a identifica și pune în aplicare intervenții politice ambițioase, inovatoare și adaptate. Cooperarea internațională

este văzută ca un mijloc de a ajuta guvernele să atingă obiectivele politice și să reducă la minimum costurile pentru societate. Ca platforme pentru un dialog continuu, organizațiile internaționale facilitează dezvoltarea unui limbaj comun și comparabilitatea abordărilor și practicilor. În contextul orientării țărilor lumii spre Agenda de dezvoltare 2030, cooperarea internațională – prin intermediul organizațiilor internaționale – constă în schimbul de informații științifice sau tehnice, în elaborarea de obiective, strategii sau politici de reglementare comune și în adoptarea de standarde internaționale comune [17].

Există mai multe abordări, chiar și în țările cu venituri mici, de a crea spațiu fiscal pentru finanțarea protecției sociale. Experiența internațională arată că țările se pot baza pe opt strategii diferite pentru crearea spațiului fiscal, care ar trebui examinate în contextul unui dialog social național, și anume: (i) creșterea veniturilor din impozite; (ii) extinderea acoperirii asigurărilor sociale și a veniturilor contributive; (iii) eliminarea fluxurilor financiare ilicite; (iv) realocarea cheltuielilor publice; (De exemplu, Costa Rica și Thailanda au realocat cheltuielile militare pentru asistența medicală universală, în timp ce Ghana, Indonezia și multe alte țări în curs de dezvoltare au redus sau eliminat subvențiile pentru combustibil și au folosit veniturile pentru a extinde programele de protecție socială); (v) utilizarea rezervelor valutare fiscale și ale băncilor naționale; (vi) gestionarea datoriei: împrumutarea și restructurarea datoriei existente; (vii) adoptarea unui cadru macroeconomic mai adaptabil; și (viii) creșterea ajutorului și transferurilor AOD (asistență oficială pentru dezvoltare) [16].

Concluzii

Drept concluzie, putem remarca că pandemia a bulversat viețile oamenilor de pretutindeni, femeile fiind disproporționat de mult afectate pe numeroase dimensiuni. Având mai mult de suferit decât bărbații, organizațiile internaționale, mai ales cele de profil, s-au preocupat profund de situația femeilor pe fundalul crizei pandemice și au întreprins mai multe intervenții începând cu evaluarea necesităților, până la satisfacerea lor, apelând la tehnologii, valorificând instrumentarele contemporane.

Unii cercetători au indicat care ar fi ulterioarele domenii de cercetare ce vor necesita atenție sporită, cum ar fi evaluarea impactului recesiunilor cauzate de pandemie în țările cu venituri medii și în cele în curs de dezvoltare, atenționând că sunt aspectele vieții care se manifestă diferit în diferite țări în funcție de volumul de resurse disponibil. Intervențiile de politici întreprinse în lumea în curs de dezvoltare, subliniază aceștia, nu puteau să le imită, pur și simplu, pe cele din lumea dezvoltată. Politicile ar trebui să fie adaptate peisajului economic și demografic care caracterizează țările în curs de dezvoltare. Acestor țări le este caracteristică capacitatea fiscală mică, iar la dispoziția lor sunt puse mai multe modalități pentru abordarea problemei respective, printre care valorificarea asistenței externe disponibile.

Mai ales în țările cu capacitate mică de a genera propriile resurse, cum ar fi cele în curs de dezvoltare, este nevoie de asistență externă pentru a complementariza eforturile naționale de a-și crea un spațiu fiscal. Cooperarea internațională este văzută ca un mijloc de a ajuta guvernele să atingă obiectivele politice și să reducă la minimum costurile pentru societate, iar bunăoară violența de gen – o barieră în calea egalității de gen, implică costuri pentru guvernele statelor, care ar fi putut fi – de altfel – evitate.

De asemenea, nu ar fi o exagerare să se sensibilizeze opinia publică cu privire la tratarea egalității de gen ca o măsură prioritară în crizele de orice natură, ceea ce ar fi în spiritul respectării drepturilor omului pentru toți indivizii, indiferent de sex, rasă sau origine etnică, handicap, orientare sexuală, religie sau alte criterii care ar putea servi drept temelii pentru discriminare.

Referințe:

1. ALON, T., DOEPKE, M., OLMSTEAD-RUMSEY, J., TERTILT, M. *This Time It's Different: The Role of Women's Employment in a Pandemic Recession*. Cambridge Mass: National Bureau of Economic Research; 2020.
2. PROFETA, P. Gender equality and the covid-19 pandemic: labour market family relationships and public policy. În: *Intereconomics: review of european economic policy*. 2021:270-273. DOI:10.1007/s10272-021-0997-2
3. ACKERLY, B.A., STERN, M., TRUE, J. *Feminist Methodologies for International Relations*. [1st ed.] ed. Cambridge: Cambridge University Press; 2006.
4. Biroul Național de Statistică, „Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în trimestrul II 2021”, BNS, Chișinău, 2021.

5. Organizației Națiunilor Unite pentru promovarea egalității de gen și abilitarea femeilor, UN Women. *Report on the UN Women Global Response to COVID-19*. Policy, Programme & Intergovernmental Division, New York, 2021. [Accesat la 20.08.2022] Disponibil: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2021/Report-on-the-UN-Women-global-response-to-COVID-19-en.pdf>
6. RIVERA, C., HSU, Y.-C., PAVEZ, F., DUGAROVA, E. *Gender Inequality and the Covid-19 Crisis a Human Development Perspective*. New York: United Nations Development Programme; 2020. [Accesat la 15.08.2022] Disponibil: http://hdr.undp.org/sites/default/files/covid-19_and_human_development_-_gender_dashboards_final.pdf
7. MENÉNDEZ-ESPINA, S., LLOSA, J.A., AGULLÓ-TOMÁS, E. et al. *The Influence of Gender Inequality in the Development of Job Insecurity: Differences Between Women and Men*. Front Public Health. 2020 Oct 9;8:526162. DOI: 10.3389/fpubh.2020.526162.
8. WHITING, K. *Gender gap: These are the world's most gender-equal countries*, 2022. [Accesat la 20.08.2022] Disponibil: <https://www.weforum.org/agenda/2022/07/gender-equal-countries-gender-gap/>
9. ALON, T., KIM, M., LAGAKOS, D., VANVUREN, M. *How Should Policy Responses to the Covid-19 Pandemic Differ in the Developing World?* Cambridge MA: National Bureau of Economic Research; 2020. [Accesat la 25.01.2022] Disponibil: <http://papers.nber.org/papers/w27273>
10. BOXALL, H., MORGAN, A., BROWN, R. *The prevalence of domestic violence among women during the covid-19 pandemic*. *Australasian policing*. 2020:38-46.
11. BAYER, C., KUHN, M. *Intergenerational Ties and Case Fatality Rates a Cross-Country Analysis*. Bonn Germany: IZA - Institute of Labor Economics, 2020. [Accesat la 15.02.2022] Disponibil: <http://ftp.iza.org/dp13114.pdf>
12. Organizația Națiunilor Unite, *Earthscan. UN Millennium Project. Investing in Development: A Practical Plan to Achieve the Millennium Development Goals*, New York, 2005.
13. European Institute for Gender Equality, *What is gender-based violence?* [Accesat la 10.09.2022] Disponibil: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/what-is-gender-based-violence>.
14. FOLEY, M., COOPER, R. Workplace gender equality in the post-pandemic era: where to next? În: *Journal of industrial relations*. 2021:463-476. DOI:10.1177/00221856211035173
15. Centrul Analitic Independent Expert-Grup. *Fenomenul economiei și ocupării informale în contextul pandemiei Covid-19*, 2021.
16. VALVERDE, D., PACHECO-JIMÉNEZ, F., MUZAFFAR, J., ELIZONDO-BARBOZA, H. *Financing Gaps in Social Protection Global Estimates and Strategies for Developing Countries in Light of the Covid-19 Crisis and Beyond*. Geneva Switzerland: International Labour Organization, 2020. [Accesat la 26.01.2022] Disponibil: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_758705.pdf
17. Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, *International Regulatory Co-operation: The Role of International Organisations in Fostering Better Rules of Globalisation*. OECD Publishing, Paris, 2016.

Date despre autor:

Olga RUDIC, doctorandă, Școala doctorală de Științe Sociale și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: olgarudic@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6906-1050

Prezentat la 05.10.2022

CZU: 327-054.6(478)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_33](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_33)

DIPLOMAȚIA DIASPOREI ÎN CADRUL POLITICII EXTERNE A REPUBLICII MOLDOVA

*Andrei ENACHI**Universitatea de Stat din Moldova*

În cadrul unui nou context al relațiilor internaționale determinat de evoluția raporturilor dintre state, ca actori tradiționali, dar și apariția noilor actori ai relațiilor internaționale, diaspora a devenit un instrument important al politicii externe. Acest nou rol al diasporei conturează contextul dezvoltării relațiilor internaționale cu noi actori non-statali, dar cu un rol transnațional. Deși fenomenul se află la o etapă incipientă și care prinde contur, unii cercetători încearcă să studieze particularitățile sale și să-i ofere un cadru teoretic potrivit.

Astfel, aceste evoluții au determinat și modificări semnificative la nivelul diplomației tradiționale, cu implicarea diplomației publice și rolului activ al diasporei pentru atingerea obiectivelor de politică externă și impulsivitatea relațiilor bilaterale și multilaterale, fiind precursorul unor noi oportunități de cooperare și interacțiune dintre state. În articol se evidențiază principalele teze referitor la diplomația diasporei, precum și rolul acesteia în cadrul politicii externe.

Cuvinte-cheie: diasporă, diplomație, relații internaționale, diplomație digitală, politică externă.

DIASPORA DIPLOMACY IN THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Within a new context of international relations determined by the evolution of relations between states, as traditional actors, but also with the emergence of new actors of international relations, diasporas have become an important tool of foreign policy. This new role of diasporas outlines the context of the development of international relations with new non-state actors, but with a transnational role. Although the phenomenon is at an early stage and taking shape, some researchers are trying to study its particularities and provide it with a suitable theoretical framework.

Thus, the evolution of traditional diplomacy, with the involvement of public diplomacy, also implies an active role of the diaspora in order to achieve foreign policy objectives and boost bilateral and multilateral relations, being the forerunner of new opportunities for cooperation and interaction between states. The article will highlight the main theses regarding diaspora diplomacy, as well as its role in foreign policy.

Keywords: diaspora, diplomacy, international relations, digital diplomacy, foreign policy.

Introducere

În contextul noilor realități pe arena internațională, tot mai multe state își adaptează politica externă la noile condiții, în special, prin extinderea utilizării unor noi procese și instrumente diplomatice. O atenție aparte este atribuită diplomației diasporei, ca parte a diplomației publice, care implică o conlucrare cu diaspora, având drept scop impulsivitatea și dezvoltarea raporturilor bilaterale și multilaterale, participarea activă în procesul de dezvoltare și creștere economică.

Conceptul de diplomație a diasporei a căpătat recunoaștere odată cu creșterea importanței diplomației multilaterale în cadrul relațiilor internaționale. Astfel, tot mai multe state au adoptat politici interne și externe care sunt centrate pe nevoile cetățenilor săi, iar diplomația publică a devenit foarte importantă.

Noțiunea de diplomație a diasporei se referă la atingerea unor obiective de politică externă prin mijloace diplomatice care implică participarea diasporei. Aceste obiective pot fi de natură social-politică și economică, și au o influență asupra politicii, culturii și economiei statelor [1].

Cercetările asupra diplomației diasporei cuprind studiul asupra raporturilor dintre diplomație și diasporă, precum și rolul diasporei în diverse procese ale politicii externe ale statelor de origine și celor de reședință. Diplomația diasporei cuprinde atât capacitatea diasporei de a se mobiliza și contribui la anumite procese

internaționale, cât și capacitatea acesteia de a influența factorii de decizie și diverși actori statali și non-statali ai relațiilor internaționale [2].

Cu referire la cazul Republicii Moldova, acest tip de diplomatie este încă la o etapă incipientă. Prin intermediul unor inițiative aflate în proces de dezvoltare sunt inițiate acțiuni care implică mobilizarea diasporei moldovenești în realizarea agendei de dezvoltare și obiectivelor de politică externă, contribuția la procesul de integrare europeană. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene (MAEIE) încearcă să contribuie semnificativ la actualizarea legislației naționale pentru a valorifica potențialul strategic al diasporei și rolul semnificativ al acesteia în cadrul diplomației publice și procesului de integrare europeană.

Pe parcursul ultimilor ani constatăm o schimbare majoră de abordare asupra politicii externe și diasporei. Reieșind din contextul emigrației conaționalilor noștri în diverse state ale lumii, precum și creșterii constante al „exodului de creiere”, autoritățile au fost nevoite să reacționeze cu măsuri și acțiuni care să genereze oportunități de valorificare al diasporei. Diaspora devine astfel o resursă importantă și un actor important al dezvoltării și procesului de europenizare al țării. Sarcina autorităților naționale a fost să realizeze un angajament al diasporei în cadrul politicii externe și diplomației prin intermediul diasporei pentru a atinge unele obiective politice, sociale și economice.

Conlucrarea și dialogului bilateral al MAE cu asociațiile diasporei are loc permanent, precum și periodic. Prin intermediul politicilor și acțiunilor demarate recent de instituția diplomatică se încearcă mobilizarea diasporei și antrenarea acesteia în procesul de dezvoltare și integrare europeană a Republicii Moldova. Acest lucru se realizează prin stimularea unui dialog permanent și eficient cu diaspora moldovenească, inițierea unor activități comune, consultarea asupra unor politici publice, precum și implicarea în procesul decizional.

Principalele mijloace pentru realizarea diplomației diasporei

Diplomația diasporei se bazează pe trei piloni: promovarea identității naționale, culturii și imaginii pozitive al țării de origine în statul de reședință, la nivel regional, și internațional, care se realizează prin acțiuni social-culturale, celebrarea zilelor naționale, promovarea limbii și culturii, valorilor și tradițiilor naționale, culturii și artei, interacțiunea cu societatea țării gazdă, acțiuni de caritate, legăturile cu alte asociații ale diasporei. Un alt pilon este cel economic, care cuprinde sporirea raporturilor economice cu statul de reședință, dar și atragerea investițiilor din partea diasporei, colectarea de fonduri și ajutor umanitar în cazul unor crize și situații excepționale, cum ar fi criza refugiaților. Cel de-al treilea pilon cuprinde aspectele politice și relațiile bilaterale cu statul gazdă al diasporei. Aceste relații de prietenie sunt facilitate prin intermediul unei diaspore active și dinamice implicate în procesul de consolidare a raporturilor diplomatice [3].

Pentru realizarea acestei diplomații și atingerea obiectivelor de politică externă, MAEIE a emis instrucțiuni clare către misiunile diplomatice și oficiile consultare din străinătate, pentru a avea o nouă abordare în conlucrarea cu conaționalii noștri aflați peste hotare. Printre obiectivele stabilite pentru ambasade și oficiile consulare se regăsește și interacțiunea cu diaspora, asociațiile ei, precum și de a stabili parteneriate de colaborare cu instituții străine precum ministere, care conlucrează cu organizațiile diasporei.

Diplomația economică este impulsionată prin participarea diasporei, care poate avea contacte directe cu instituțiile responsabile de economie, finanțe și comerț din statul de reședință, forumuri economice, expoziții internaționale și evenimente comercial-economice. Diaspora devine un factor cheie care facilitează accesul spre noi piețe de export al produselor naționale, crearea de parteneriate și atragerea de investitori în Republica Moldova.

Prin intermediul instituțiilor diplomatice, ambasade, misiuni diplomatice și oficii consulare, se realizează permanentă comunicare și interacțiune cu conaționalii noștri din cadrul diasporei, iar la nivel național, la Chișinău, au loc periodic consultări organizate în cadrul Zilelor Diasporei: sesiuni tematice și ateliere dedicate dialogului „Diplomației și Diasporei”, care contribuie la identificarea unor noi oportunități de cooperare.

MAE deseori are rolul de facilitator și intermediere al contactelor dintre instituțiile naționale și diasporă, generând noi acțiuni, proiecte și inițiative de cooperare și dezvoltare al raporturilor cu statele gazdă ale diasporei. Pe parcursul ultimor ani acest rol s-a materializat prin semnarea unor acorduri bilaterale de asistență socială cu diverse state de reședință ale diasporei.

O contribuție semnificativă în dinamizarea relațiilor dintre stat și diaspora moldovenească se realizează prin intermediul Biroului pentru Relații cu Diaspora (BRD), care are rolul de coordonare a realizării politicii de stat în domeniul relațiilor cu diaspora, valorificarea potențialului uman și material al diasporei, contribuind la promovarea și păstrarea identității etnice, culturale și lingvistice a conaționalilor noștri din cadrul diasporei moldovenești [4].

BRD alături de MAEIE sunt instituțiile cheie care intermediază contactele instituțiilor naționale cu diaspora. Întru eficientizarea acestui proces au fost realizați mai mulți pași concreți, precum stabilirea unui grup de lucru inter-instituțional, iar pentru impulsionearea acestor contacte și cooperării instituțiilor cu diaspora a fost elaborat „Ghidul Electronic privind mecanismele de colaborare a APC/APL cu Diaspora Republicii Moldova” [5].

Începând cu anul 2022, printre obiectivele prioritare ale diplomației naționale s-a regăsit și diaspora. Această nouă paradigmă al diplomației moldovenești a fost conturată într-un nou concept de politică externă promovată de către MAEIE. Regăsirea diasporei pe agenda politicii externe al Republicii Moldova marchează o nouă etapă al diplomației naționale, dar și o recunoaștere a diasporei ca un element important, un instrument al politicii externe, conform practicilor internaționale contemporane.

Noul concept al diplomației naționale, denumit „Agenda 4D”, cuprinde următoarele aspecte: dezvoltare europeană, dialog, diplomație economică și diaspora. Potrivit ministerului de externe de la Chișinău, instituția diplomatică trebuie să promoveze o politică externă consecventă și previzibil orientată către nevoile cetățenilor, prin realizarea unei agende de reforme care să corespundă așteptărilor acestora, inclusiv al celor din cadrul diasporei. Acest nou concept are și un moto sugestiv: „diplomația faptelor” [6].

Această nouă abordare se încadrează în evoluțiile recente ale politicii externe al Republicii Moldova, care își conturează o diplomație publică tot mai abilă. Schimbarea a venit odată cu noua clasă politică de la Chișinău, care este orientată spre avansarea procesului de integrare europeană. O bună parte dintre liderii politici de la Chișinău sunt exponenți ai diasporei, care au o experiență de activitate, peste hotarele țării. Astfel, într-o anumită măsură, putem vorbi de o clasă politică națională formată de diaspora moldovenească, confirmând rolul important al acesteia asupra dezvoltării și europenizării statului.

Un aspect important al diplomației prin intermediul diasporei se cuprinde în eficientizarea raporturilor bilaterale stat-diasporă, în special, la nivelul instituțiilor consulare, care vizează un amplu proces de modernizare și eficientizare a accesului cetățenilor la serviciile consulare, prin intermediul cărora au acces la instituțiile statului și serviciile prestate de acestea, remediind problema distanței și aspectele birocratice de obținere a actelor și certificatelor necesare pentru muncă, studii și dezvoltare profesională.

Oportunități și perspective de cooperare

Odată cu procesul de consolidare a diasporei moldovenești are loc și o creștere exponențială a tuturor resurselor acesteia, precum și capacitatea de a avea un rol semnificativ asupra relațiilor bilaterale și regionale pe care le are Republica Moldova cu statele de reședință ale diasporei. Capacitatea lor de a influența politica externă, relațiile bilaterale și multilaterale este determinată de consolidarea asociațiilor diasporei.

Potrivit Strategiei naționale Diaspora 2025, diaspora moldovenească cuprinde peste 250 de asociații, care sunt înregistrate în peste 30 de state ale lumii, precum: Italia, Portugalia, Federația Rusă, Germania, Franța, SUA, Marea Britanie, Canada, Ucraina, România [7].

Astfel, în cadrul unor state de reședință, asociațiile diasporei moldovenești au început să se asocieze și să formeze consilii, care să reprezinte mai multe asociații din diverse regiuni și state care le găzduiesc. Printre acestea se regăsește și Consiliul Național al Diasporei din Canada (CNDC), care își are sediul în orașul Montreal și reprezintă mai multe asociații ale diasporei moldovenești, reprezentând diverse orașe și regiuni din toată Canada. Instituțiile naționale au încurajat astfel de inițiative prin intermediul programului guvernamental „Grupurile de Excelență ale Diasporei”, parte al programului Diaspora Engagement Hub, realizat de către BRD și OIM Moldova în cadrul proiectului „Consolidarea capacităților de dezvoltare a Moldovei prin crearea parteneriatelor dintre diasporă și țara de origine”, finanțat de Fondul pentru Dezvoltare Internațională al OIM [8].

O situație similară este și în cazul diasporei moldovenești din SUA, care s-au organizat într-un grup comun prin intermediul Convenției Moldo-Americane, din componența caruia fac parte mai multe organizații

ale diasporei noastre din SUA. Reuniunile anuale ale Convenției sunt prilej pentru setarea unor obiective anuale de angajare a diasporei în diverse aspecte ale dezvoltării Republicii Moldova și susținerea procesului de europenizare. Aceste acțiuni sunt susținute de BRD prin intermediul programului de granturi tematice Diaspora Engagement Hub, subprogramul de susținere a acțiunilor culturale și educaționale în diasporă [9].

Consolidarea comunității diasporei moldovenești și sporirea raporturilor cu instituțiile statului reprezintă un obiectiv de pe agenda guvernamentală. Astfel, Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2020-2023 cuprinde obiectivul „consolidarea mecanismelor de protejare a drepturilor și intereselor cetățenilor și ale agenților economici din Republica Moldova peste hotare” [10]. BRD rămâne a fi instituția coordonatoare a politicilor naționale în domeniul diasporei și realizării strategiei naționale dedicate diasporei, care antrenează instituțiile statului într-un raport constant cu conaționali noștri de peste hotare [11]. MAEIE implementează partea de asistență consulară și păstrarea legăturii cu diaspora moldovenească atât la nivel social și cultural, cât și politic prin implicarea acesteia în realizarea agendei de relații bilaterale și multilaterale cu statele de reședință.

O susținere amplă în realizarea acestui obiectiv este realizată prin intermediul unor acțiuni și proiecte care urmăresc formarea unor relații strânse între comunitățile și asociațiile de moldoveni aflați peste hotarele țării, facilitarea interacțiunii cu conaționali aflați acasă, încurajarea schimbului de experiență și crearea unei baze de date de experți și resurse în diverse domenii. Aceste acțiuni ale MAEIE, alături de eforturile altor instituții ale statului și asociațiilor obștești implicate, au contribuit la sporirea interacțiunii diasporei cu instituțiile naționale și atragerea experților din cadrul diasporei în diverse inițiative și programe naționale.

Consolidarea diasporei moldovenești au determinat instituțiile naționale de a spori raporturile statului cu diaspora, însă acestea nu sunt suficiente și nu pot să valorifice pe deplin resursele diasporei și o să antreneze în diplomația națională. Se cere un parteneriat de lungă durată între instituțiile statului și asociațiile diasporei, care să fie construit pe principiul transparenței, pe încredere și conlucrare.

Concluzii

Realizarea diplomației naționale prin intermediul diasporei reprezintă o nouă etapă a politicii externe. Diaspora moldovenească care își conturează prezența și statutul în statele gazdă, reprezintă tot mai mult un important actor non-statal, care, prin diversitatea resurselor umane și capitalului economic pe care îl poate mobiliza, poate contribui semnificativ la realizarea dezideratelor politicii externe și interne ale Republicii Moldova. Diaspora are o influență tot mai mare asupra procesului de europenizare atât în aspect economic, dar și prin influența sa asupra realizării tranziției și schimbărilor necesare la nivel instituțional, politic, economic și social pentru ca Republica Moldova să devină un stat modern, dezvoltat și european.

Includerea diasporei printre elementele esențiale ale politicilor naționale, în special, al politicii externe, constituie un element esențial al procesului de integrare europeană. Diaspora este implicată în diverse procese social-politice, economice și culturale, care facilitează acest proces, iar diaspora contribuie la inițierea, dezvoltarea și implementarea politicilor, strategiilor și reformelor naționale de dezvoltare și integrare europeană. Această implicare și contribuție a diasporei trebuie să fie facilitată în continuare de către instituțiile naționale pentru a spori rolul diasporei în acest proces strategic.

Atribuirea diasporei unui rol semnificativ în cadrul politicii externe, constituie o acțiune strategică. Parteneriatul activ al statului cu diaspora facilitează proiectele de cooperare bilaterală și internațională cu statele lor de reședință. Susținerea inițiativelor venite din partea diasporei contribuie la realizarea unui transfer de cunoștințe și de expertiză în diverse domenii cheie între profesioniștii înalt calificați din diaspora moldovenească și instituțiile de profil din Republica Moldova.

Valorificarea diasporei ca instrument diplomatic reprezintă o resursă importantă pentru promovarea obiectivelor politicii externe, de dezvoltare și integrare europeană. Această politică ar trebui să vizeze, în primul rând, antrenarea într-un dialog eficient și continuu, precum și mobilizarea resurselor umane, a conaționaliilor noștri din diasporă, care sunt importanți prin experiența și profesionalismul lor în diverse domenii, dar și atașamentul păstrat față de țara lor de origine. Acești factori marchează importanța diasporei ca un instrument important în realizarea politicii externe și diplomației naționale.

Referințe:

1. JOVENIR, CHRISTELLE M. *Diaspora Diplomacy: Functions, Duties, and Challenges of an Ambassador*, 2013, p. 7-8.
2. GONZALES, J. J. *Diaspora Diplomacy: Philippine Migration and its Soft Power Influences*. University of San Francisco, Minneapolis, Mill City Press, 2010.
3. COHEN, R. *Diasporas and the State: from Victims to Challengers*. *International Affairs*, 1996, vol. 72, nr. 3, p. 507-512.
4. Regulamentul privind organizarea și funcționarea Biroului relații cu diaspora din cadrul Cancelariei de Stat.
5. Ghid Electronic - privind mecanismele de colaborare a APC/APL cu diaspora Republicii Moldova, Chișinău 2021.
6. *Diplomația faptelor concrete 4D: dezvoltare europeană, dialog, diaspora, diplomație economică*. Conferință susținută de către Nicu POPESCU, viceprim-ministru, ministrul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova. Disponibil: <https://usm.md/?p=9233>
7. *Strategia Națională „Diaspora-2025”* Aprobata: Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 200 din 26.02.2016 Publicat: 04.03.2016 în Monitorul Oficial nr. 49-54 art. 230.
8. *Consiliul Național al Diasporei*. Disponibil: https://www.ipn.md/ro/in-canada-a-fost-constituit-consiliul-national-al-diasporei-7967_1039538.html#ixzz7siLsO666
9. *Biroul pentru Relații cu Diaspora. Convenția Moldo-Americană*. Disponibil: <https://brd.gov.md/ro/content/conventia-moldo-american-ajuns-la-cea-de-8-editie-0>
10. Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2021-2022. Aprobat prin HG nr. 636, din 11 decembrie 2019, Chișinău.
11. *Regulamentul privind organizarea și funcționarea Biroului relații cu diaspora din cadrul Cancelariei de Stat*. Disponibil: https://brd.gov.md/sites/default/files/regulamnet_brd.pdf

Date despre autor:

Andrei ENACHI, doctorand, Școala doctorală Științe Sociale și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova; diplomat, cercetător, Ofițer Senior de proiect al Consiliului Europei, oficiul din București.

E-mail: enachi.andrei@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3395-4137

Prezentat la 16.02.2023

CZU: 314.74(=135.1):061.1EU

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_34](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_34)

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ МОЛДАВСКОЙ ДИАСПОРЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Георгий МОШНЯГА

Молдавский государственный университет

В данной статье представлен историографический обзор молдавской трудовой миграции и молдавской диаспоры за рубежом. В статье отмечаются основные этапы трудовой миграции из Республики Молдова; основные направления и объёмы; факторы, влияющие на формирование сообществ и диаспоры; политики страны выхода и стран приёма молдавских мигрантов; мер по возвращению и реинтеграции мигрантов на родине.

В статье уделяется внимание аспектам адаптации и интеграции мигрантов в принимающее общество. Так же упоминаются и отдельные проблемы на этом пути, такие как непосредственная сплочённость или разрозненность мигрантов, их недоверие к институтам власти, и другие. Другой затронутый аспект – трансформация мигрантских целей, статуса и возможностей; роль и влияние мигранта на жизнь страны выхода. В статье так же проводится хронологический анализ научного интереса и источников, посвящённых данной проблеме, как на родине, так и за рубежом.

Ключевые слова: миграция, диаспора, сообщества мигрантов в Европейском Союзе, политики интеграции, трансформация, участие.

CERCETAREA SUBIECTULUI DIASPOREI MOLDOVENEȘTI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ: ASPECTE ISTORIOGRAFICE

În articol se prezintă analiza istoriografică a migrației de muncă din Republica Moldova și a diasporilor moldovenești în străinătate. În articol se enumeră principalele etape ale migrației de muncă din Republica Moldova; principalele destinații și numărul migraților; factorii ce influențează formarea comunităților și a diasporei; politicile țărilor de ieșire și de destinație ale migraților moldoveni; practicile privind întoarcerea și reintegrarea migraților în patrie.

În articol se acordă atenție aspectelor adaptării și integrării migraților în societatea-gazdă. La fel, se menționează și probleme specifice, precum coeziunea sau dezbinarea migraților, neîncrederea lor în instituțiile puterii și altele. Un alt aspect vizat – transformarea scopurilor migrației, statutului și posibilităților; rolul și influența migrantului asupra vieții în țara de ieșire. De asemenea se prezintă o analiză cronologică a interesului și a surselor științifice dedicate subiectului atât în patrie, cât și peste hotare.

Cuvinte-cheie: migrație, diaporă, comunitățile de migrați în Uniunea Europeană, politici integraționiste, transformare, participare.

THE STUDY OF THE TOPIC OF MOLDOVAN DIASPORA IN THE EUROPEAN UNION: HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS

The following article offers a historiographic analysis of Moldovan labor migration and diaspora abroad. The article lists the primary stages of labor migration from the Republic of Moldova; its main destinations and volumes; the factors that influence the formation of communities and diaspora; the policies of exit and destination countries of Moldovan migrants; the measures taken for the return and reintegration of migrants home.

The article draws attention to the aspects of migrants' adaptation and integration into the host society. Attention is likewise given to specific problems in this regard, such as the migrants' cohesion or division, their suspicion of governmental bodies, etc. Another touched upon aspect – the transformation of the migrants' goals, status, and possibilities, the role and influence migrants have on the life of their exit country.

The article also provides a chronological analysis of scientific interest and sources dedicated to the topic, both at home and abroad.

Keywords: migration, diaspora, migrant communities in the European Union, policies of integration, participation.

Введение

Одной из важных задач, стоящих перед исследователями, является всестороннее осмысление и комплексный анализ процессов, происходящих в обществе, что находит свое отражение в монографиях и научных статьях. Для Республики Молдова проблема миграции и диаспоры является очень актуальной в связи с тем, что значительное число молдавских граждан выехали из страны или намерены это сделать в ближайшее время. Это приводит к формированию молдавских сообществ за рубежом и их постепенной трансформации в диаспору при использовании различных политических, экономических, культурных механизмов. Учитывая, что сегодня большая часть молдавских мигрантов выезжает в страны Европейского Союза, представляется важным проанализировать историографию исследования проблемы молдавских сообществ / диаспоры в ЕС, что и является целью данной статьи.

При исследовании молдавской диаспоры и молдавских сообществ в Европейском Союзе в первую очередь, используются международная и национальная научная литература по данной теме. Отметим, что проблемы миграции, молдавских сообществ за рубежом, молдавской диаспоры сегодня получили достаточно широкое распространение в молдавской научной литературе, являются объектом постоянного интереса со стороны государственных структур Республики Молдова, молдавских политических партий. Эти темы получают отражение в ходе избирательных кампаний по выборам президента, парламентских и местных выборов.

Научный интерес в исследовании молдавских миграционных сообществ и диаспоры фокусируется вокруг следующих проблем: причины и направления миграции граждан Республики Молдова в Европейский Союз; количественная и качественная динамика молдавских сообществ в Европейском Союзе; адаптация и интеграция молдавских граждан в странах ЕС; институциональная консолидация молдавских сообществ / молдавской диаспоры в странах ЕС; политическое и социально-экономическое участие молдавских мигрантов из ЕС в политических и социально-экономических процессах в Республике Молдова; политика Республики Молдова в консолидации молдавской диаспоры; роль международных институтов и властей / обществ стран приема в формировании молдавской диаспоры в ЕС.

Полученные результаты и дискуссии

Первые публикации отечественных исследователей по проблемам миграции в Республике Молдова начинают появляться во второй половине 1990-х годов, когда миграционные процессы в / из Молдовы выступали в форме эмиграции, репатриации, вынужденной миграции (беженцы и внутренние перемещенные лица) и трудовой миграции в Содружество Независимых Государств (СНГ). Трудовая миграция в Европейский Союз только начиналась.

Проведенный анализ зарубежных и отечественных научных источников показал, что молдавская трудовая миграция в ЕС начинает развиваться со второй половины 1990-х годов XX века, а с конца 1990-х годов – начала 2000-х годов приобретает массовый характер. Основными причинами молдавской миграции в Европейский Союз являются экономические и социетальные причины, воссоединение семей и желание получить европейское университетское образование [1; 2].

Факторы, детерминирующие выбор страны трудовой миграции разнообразны и типичны для международной трудовой миграции. Это желание больше заработать и обеспечить материальное благосостояние себе и своей семье; языковая близость; наличие социального капитала / сетей в стране назначения. Выбору страны назначения содействуют проводимые в странах ЕС политики интеграции мигрантов. Отметим значение «румынского» фактора (гражданство, университетские дипломы и др.), облегчающего миграцию и интеграцию в странах назначения [3].

В миграциях молдавские граждане используют различные формы проникновения, пребывания и трудовой деятельности в ЕС (туристические визы; нелегальное пересечение границы; нелегальное трудоустройство; легальные индивидуальные и коллективные трудовые контракты; трудовые квоты; трудовые визы; безвизовый режим и др.). Наиболее привлекательными странами молдавской трудовой миграции являются Италия, Германия, Франция, Великобритания, Испания, Польша, Португалия, среди которых абсолютным лидером в притяжении молдавских трудовых мигрантов является Италия [4; 5].

Молдавская трудовая миграция в Европейский Союз свидетельствует, что мигранты демонстрируют стремление интегрироваться в принимающее общество, трансформировать свой статус из нелегального в легальный, из малоквалифицированного статуса в профессиональный, соответствующий их уровню образования, квалификации и опыту трудовой деятельности. Из трудовых мигрантов они становятся трудовыми эмигрантами, меняются их планы и стратегии на будущее. Они стремятся стать полноправными гражданами новой родины и не стремятся вернуться в Молдову.

Безвизовый режим ЕС с Республикой Молдова создает новые возможности для молдавской трудовой миграции в страны ЕС. Количество молдавских краткосрочных трудовых мигрантов в странах ЕС в условиях безвизового режима возросло более чем в 2 раза. Временное пребывание в стране приема и трудовая деятельность, как правило, не изменяет установок на возвращение на родину у краткосрочных мигрантов [6].

Республика Молдова продемонстрировала высокую мобильность населения, его включенность в процессы трудовой миграции: почти каждое второе домохозяйство имеет трудовых мигрантов. Потенциал миграции в Республике Молдова еще достаточно велик, и в перспективе она должна возрасти [7; 8].

В условиях пандемии выявились новые тренды в молдавской трудовой миграции в ЕС: снизились объемы, мотивация, возросла реэмиграция. Особенно это касается краткосрочных мигрантов, которые пользовались безвизовым режимом. Они оказались вне поля социальной и правовой поддержки стран приема. От пандемии экономически пострадало более 80% молдавских трудовых мигрантов, среди которых наиболее пострадавшими стали циркулярные мигранты [9].

Проблематика формирования молдавских сообществ в зарубежье и молдавской диаспоры стала объектом научного анализа молдавских ученых со второй половины 2000-х годов. Пионером исследования этих трех аспектов (миграция, молдавские сообщества за рубежом, молдавская диаспора в Европейском Союзе) стал В. Мошняга, который самостоятельно и в соавторстве с другими учеными опубликовал многочисленные работы. При этом отметим, что в постановке и анализе проблемы диаспоры государственные структуры Республики Молдова опередили ученых. Декрет Президента Республики Молдова П. Лучинского, в котором определялась молдавская диаспора и очерчивались ее содержательные параметры, был опубликован еще в августе 2000 года. В то время как первая научная статья по молдавской диаспоре была опубликована молдавскими исследователями А. Маргаринт и А. Морозан только в 2006 году.

Большое значение в исследовании данной проблемы имеет анализ нормативно-правовой и законодательной базы молдавской политики в области миграции и диаспоры, программы в этой области, реальная практика взаимодействия государства и молдавских сообществ за рубежом, в том числе и молдавской диаспоры в Европейском Союзе.

В зарубежной и отечественной литературе большое внимание уделяется количественной и качественной динамике молдавских сообществ в Европейском Союзе. Эксперты считают, что общая численность молдавских трудовых мигрантов в России и Европейском Союзе составляет от 700 тысяч до 1 млн. человек. В 2008 году на СНГ (Россию) и Европейский Союз ориентировалось, соответственно, 66% (Россия - 63%) и 34% молдавских трудовых мигрантов. К 2013 году доля долгосрочных мигрантов в СНГ (России) составила 56% (ЕС – 44%). К 2015 году их доля понизилась до 44%. Доля ЕС же возросла до 56%. Изменения происходят и в отношении краткосрочных мигрантов. В 2015 году доля молдавских краткосрочных мигрантов в ЕС выросла с 10% до 22%. В то же время в России она снизилась с 90% до 78%). Причины этого заключаются в экономическом кризисе, который переживает Россия с 2014 года; изменения в миграционной политике Российской Федерации; введение ЕС в 2014 году безвизового режима для граждан Республики Молдова.

Практика показала важную тенденцию начального этапа молдавской трудовой миграции в страны приема. Люди первоначально ехали в столичные и крупные города, где легче найти жилье, работу, получить большую зарплату. Постепенно проявляется другая тенденция – рассредоточение по всей стране, освоение других регионов страны.

Молдавская трудовая география в ЕС выглядит следующим образом: Италия, Чехия, Германия,

Греция, Франция, Ирландия, Испания, Португалия, Великобритания, Ирландия. Италия является основным потребителем молдавских трудовых мигрантов в ЕС. В этих странах сосредоточено более 80% всех молдавских трудовых мигрантов.

Молдавские сообщества в разных странах ЕС неоднородны по половозрастной, образовательной, профессионально-квалификационной структуре, занятости в странах назначения. В то же время наблюдается процесс диверсификации сфер деятельности. Это обусловлено тем, что растет число молдавских граждан, получивших образование в странах ЕС. Многие молдавские мигранты, нострифицировав дипломы о высшем образовании, сумели трудоустроиться в соответствии с полученной квалификацией [10-18].

Важной исследовательской проблемой, которая находит свое отражение в зарубежной и отечественной научной литературе по проблемам миграции и диаспоры, является адаптация и интеграция молдавских мигрантов в принимающее общество. В молдавской научной литературе проблема интеграции молдавских граждан в зарубежье начинает рассматриваться со второй половины 2000-х годов. Это обусловлено тем, что до этого «акцент в исследованиях ставился на изучение феномена международной миграции молдавских граждан, выявления ее основных направлений, численности молдавских эмигрантов, в том числе и трудовых. В рамках этих исследований рассматривались и отдельные аспекты проблематики адаптации и интеграции молдавских граждан в отдельных странах ЕС» [19, с. 4].

Под интеграцией мигранта понимается процесс превращения иммигранта в неотъемлемую часть принимающего общества. Процесс интеграции выступает двусторонним процессом, включающим в себя как деятельность государства, проводящего соответствующие политики интеграции мигрантов, гражданского общества, так и стремление самих мигрантов стать неотъемлемой частью общества, страны Европейского Союза. В исследованиях молдавских авторов особое внимание акцентируется на основных странах приема молдавских граждан в ЕС: Германия, Греция, Ирландия, Испания, Италия, Португалия, Румыния, Чехия, Франция [20-25].

Адаптация и интеграция мигрантов в стране приема является очень сложным процессом, который «зависит от многих факторов: от особенностей иммиграционной политики страны приема, от взаимодействия государства с гражданским обществом, от толерантности местного населения по отношению к мигрантам» [26, с. 113].

ЕС осуществляет целенаправленные политики в области интеграции мигрантов. Как отмечают в своей работе В. Мошняга и В. Цуркан, «процесс интеграции носит комплексный характер и касается всех сфер жизни общества, распространяется на политическое участие, работу и трудовую мобильность, проживание, доступ к гражданству, системе образования, системе социальной и правовой защиты, обеспечению фундаментальных, гражданских и политических прав, реализацию языковых, религиозных, социокультурных потребностей людей» [27]. С этой целью в рамках ЕС разрабатываются общие подходы, направленные на соответствие национальных политик общими коммунитарным стандартам [28; 29].

«Молдавские иммигранты в странах ЕС демонстрируют высокий уровень интеграции, стремление войти в принимающее общество на правах законопослушных граждан и цивилизованных людей. Успешность их интеграции в странах ЕС во многом зависит и от политик молдавского государства, его сотрудничества как со странами приема, так и с международными структурами в обеспечении прав и свобод молдавских граждан, их правовой и социальной защите за рубежом» [27]. Также существенна и роль диаспоры.

Молдавские исследователи особо отмечают тот факт, что наряду с количественной динамикой происходит и качественная трансформация молдавских сообществ – от трудовых мигрантов в транснациональные сообщества. Эта трансформация становится реальностью при задействовании различных механизмов политического, социально-экономического, социо-культурного порядка со стороны самих мигрантов в стране назначения, которые начинают организовываться, создавать свои ассоциации; со стороны государства назначения, которое проводит политику по интеграции мигрантов в социум страны приема; со стороны государства происхождения, которое стремится сохранить своих граждан, выехавших за рубеж в своем круге, в контакте, взаимодействии.

Обращаясь к проблеме институциональной консолидации молдавских сообществ/молдавской диаспоры в странах Европейского Союза, ученые отмечают, что трансформация молдавских сообществ в молдавскую диаспору связана с появлением и консолидацией институтов (ассоциаций) диаспоры. Типология ассоциаций молдавской диаспоры сложная и разнообразная, в зависимости от юридического статуса, модели управления и области деятельности.

Этнические/национальные сообщества мигрантов трансформируются в диаспору в условиях сознательного стремления к поддержанию разнообразных связей со своей исторической или реальной родиной. Во многом этому способствуют разнообразные ассоциации диаспоры, выступающие институционализацией диаспоры. Членство, работа в ассоциациях диаспоры демонстрирует стремление мигранта к поддержанию связей с родиной не только на индивидуальном, но и на коллективном уровне.

Формирование молдавских ассоциаций диаспоры является стихийным процессом, связанным с решением задач этнокультурного и языкового порядка молдавских граждан в зарубежье. Ассоциации, наряду с церковью, выполняют функцию объединения, культурного и идентификационного оформления мигрантов. Но постепенно расширялся круг декларируемых целей. Это свидетельствовало о растущей интеграции молдавских ассоциаций в правовое и социокультурное пространство страны пребывания. Они постепенно трансформируются в институты гражданского общества страны пребывания.

Среди основных проблем молдавских диаспоральных институтов выделяются: кадровый состав, профессиональная подготовка лидеров, ограниченный потенциал членов, активистов этих ассоциаций. Слабость ассоциаций нередко связана с тем, что они не обладают необходимой материальной базой, финансирование проектов, которые они осуществляют. Имея ограниченные финансовые возможности, ассоциации диаспоры используют различные способы для получения финансирования своих проектов как со стороны молдавских бизнесменов в стране назначения, государственных и неправительственных структур, как страны назначения, так и государства происхождения, так и со стороны международных институтов.

Другой проблемой является недостаточная солидарность и сотрудничество между институтами диаспоры. Молдавская диаспора нередко разобщена вследствие партийно-политического, геополитического и религиозного/церковного размежевания. Нередко сами священники выступают в качестве создателей или руководителей неправительственных ассоциаций в зарубежье. Важно учесть и проблему лидерства, личных амбиций, конкуренцию между лидерами ассоциаций молдавской диаспоры, которые нередко ведут скрытую борьбу за информационные ресурсы, финансы, близость к молдавскому посольству и т.д.

Одна из ключевых проблем функционирования диаспоры заключается в отсутствии, или неумении получить и использовать информацию. Это связано с коммуникацией, неспособностью эффективно использовать существующие коммуникационные каналы.

Молдавские граждане в основной своей массе не знают о существовании организаций. Одной из причин этого является то, что сами молдавские мигранты в незначительной степени открыты для общения, сотрудничества, коммуникации. Для реализации предложений и пожеланий мигрантов необходимо и содействие, большая активность и самих рядовых представителей молдавских сообществ [30-33].

Одним из инструментов трансформации молдавских сообществ в Европейском Союзе в молдавскую диаспору выступает политическое и экономическое участие мигрантов в политических и экономических процессах в Молдове. В зарубежных и отечественных научных публикациях отмечается, что политическое участие диаспоры в жизни страны происхождения может проявляться в различных государственных и негосударственных формах: участие в электоральных, парламентских и консультационных политиках (участие в выборах, референдумах, работе в качестве членов в политических партиях; в качестве членов различных консультационных советов и диалоговых платформ; групп давления/лобби), протесты, демонстрации, политические забастовки, голодовки, бойкоты и др.

Политическая вовлеченность молдавской диаспоры в ЕС в жизнь Республики Молдова выража-

ется в различных формах, среди которых можно выделить, в первую очередь, участие в парламентских и президентских выборах, референдумах, работе парламента, в различного рода советах и т.д. Используются и формы внепарламентского участия: протесты, бойкоты перед молдавскими посольствами в странах ЕС и т.д.

Политическое участие диаспоры зависит от ряда факторов, которые могут как стимулировать, так и блокировать ее участие. Это: избирательное законодательство страны и политические права; структура политических возможностей, связанная с доступностью избирательной системы как в стране происхождения, так и в стране пребывания [34-40].

Если ранее молдавские сообщества за рубежом рассматривались в основном как объект политического воздействия, то сегодня молдавская диаспора все в большей степени начинает ощущать себя политическим субъектом в жизни Республики Молдова [41-43]. Растет ее активность в электоральном процессе. Молдавские граждане все более активно участвуют в выборах. Это позволяет диаспоре влиять на результаты процесса принятия политических и государственных решений [44-45]. Диаспора избирает 3 депутатов молдавского парламента.

Другой формой трансформации молдавских сообществ в Европейском Союзе является участие молдавских мигрантов в развитии экономики страны происхождения, развитии «малой родины» мигрантов. Экономическое участие в развитии страны происхождения проявляется в различных формах. В первую очередь, это финансовая поддержка своих родных и близких посредством денежных переводов в Молдову. Социологические исследования показывают, что эти деньги в основной своей массе идут на решение материальных и нематериальных долгосрочных и текущих проблем семьи, домохозяйства мигранта. Незначительная часть идет на развитие бизнеса [46].

Об этом же говорят и результаты продвигаемой государством Программы «PARE 1+1». За 10 лет существования «PARE 1+1», менее 2000 человек стали участниками этой программы. Инвестиции в реализацию бизнес-проектов составили менее 200 миллионов молдавских леев. Причина этого кроется в недоверии к молдавским властям, рисках политической и социально-экономической нестабильности в стране. Социологические исследования свидетельствуют, что люди хотели бы инвестировать деньги в социальные проекты.

Во-вторых, это помощь в развитии своего населенного пункта. Это выражается в оказании финансовой помощи школе, спортивной команде, в постройке церкви, дороги, освещения села, колодца и т.д. При этом просматривается тенденция к росту солидарных действий мигрантов, выходцев из данного населенного пункта, когда люди объединяются, объединяют свое финансирование для решения важных для местной общины вопросов.

В-третьих, это содействие устойчивому развитию страны. Денежные переводы от мигрантов содействуют укреплению банковской системы страны, укреплению национальной валюты, консолидации золотого запаса и валютных резервов. За период 1995-2019 годы Молдова получила денежных переводов на сумму более 20 млрд. долларов США [47].

С начала 1990-х годов начинает разрабатываться политика Республики Молдова в отношении миграции и диаспоры. За 30-летний период она прошла достаточно насыщенный путь приближения к реальности и более адекватного отражения и реагирования на изменяющуюся действительность, накопления опыта, сотрудничества с международными структурами. На протяжении этого периода научное сообщество реагировало на изменения, связанные с политикой молдавского государства относительно диаспоры, консолидации ее роли и вклада в сохранение связей со страной происхождения, устойчивого и демократического развития Молдовы.

В развитии миграционной политики Республики Молдова отечественные исследователи выделяют несколько этапов, которые характеризовались различными задачами, объектами и субъектами воздействия. Работа с молдавскими ассоциациями за рубежом/диаспорой начинается в первой половине 2000-х годов, с 2002 года начинают проводиться конгрессы диаспоры. С началом пятого этапа развития миграционной политики Молдовы основной целью становится поддержка диаспоры, привлечение ее для устойчивого развития страны, создание позитивного имиджа Молдовы в зарубежье. Внимание к диаспоре проявлялось и раньше, но с 2013 года она становится основным объектом

миграционной политики молдавского государства. В качестве отдельного направления выделяется политика в области диаспоры. В этом нашло отражение как то, что молдавские сообщества за границей начинают интенсивно интегрироваться в странах приема, трансформироваться в диаспору. Диаспора начинает становиться самостоятельным актором в миграционной политике, требовать к себе большего внимания, институционализации ее роли в жизни страны. Принимаются Национальная стратегия «Диаспора – 2025» и План действий по ее внедрению, которые выступают в качестве базовых и ключевых документов политики Республики Молдова в области миграции, развития и диаспоры.

Создание Бюро по связям с диаспорой благотворно сказалось на консолидации молдавской диаспоры, были разработаны многочисленные программы работы с диаспорой, проводятся Конгрессы (с 2002 года), Дни диаспоры, Инвестиционные форумы диаспоры и т.д. С 2013 года ежегодно реализуется программа «DOR», предназначенная для детей диаспоры. Отметим программу MiDL, благодаря которой представители молдавской диаспоры оказали содействие социальному развитию 26 населенных пунктов в Молдове, уроженцами которых они являются.

Утверждаются новые подходы и приоритеты молдавской политики в области миграции и диаспоры. Этот переход был связан, во-первых, с изменениями глобального подхода к миграции – переходом от количественного «migration policy» к качественному подходу «diaspora policy», и, во-вторых, с национальным контекстом, обусловленным становлением и развитием молдавской диаспоры, потребностью в соответствующей политике. Действие этих факторов сказалось на институциональной реформе, необходимости разграничения функций между специализированными государственными институтами, реализующими политику в области миграции и диаспоры.

После создания Бюро по связям с диаспорой работа, сотрудничество с молдавской диаспорой интенсифицировалось, получило серьезный импульс. Структура стала известна многими молдавскими мигрантами и ассоциациями диаспоры. В то же время выявились и определенные ограничения, обусловленные политическими, электоральными причинами, социально-экономическим и политическим контекстом развития страны.

Институциональная база в сегменте диаспоры, миграции и развития развита слабо и не позволяет эффективно координировать политику. Для удовлетворения потребностей граждан реализация общего видения диаспоры, миграции и развития является необходимым и первичным условием. Инициатив на уровне правительства в сфере диаспоры, миграции и развития множество, но они не синергичны, поэтому некоторые программы дублируются или не дают ожидаемого эффекта. Чтобы обеспечить рост доверия граждан, необходимо создать и развить институциональную основу, а также согласованную и всеобъемлющую политику для всех вовлеченных сторон, как на национальном, так и на местном уровне [48-54].

В формировании молдавской диаспоры в ЕС большую роль играют международные институты и власти/общества стран назначения. Как показал анализ научных источников, проблема участия международных институтов и органов власти стран назначения в формировании диаспоры раскрыта недостаточно широко, несмотря на то, что в последние десятилетия интеграция мигрантов в принимающих странах и формирование диаспоральных сообществ постоянно находится в поле зрения Европейского Союза.

Разработанная в рамках Международного Форума по миграции и развитию «дорожная карта» определяет политику правительств стран пребывания по взаимодействию с диаспоральными сообществами, привлечения их к диалогу и устойчивому развитию. Политика, избираемая страной пребывания, во многом зависит от исторически сложившихся связей со страной происхождения диаспоры, а также от того, насколько успешно диаспора интегрирована в общество. В 2004 году ЕС утвердил основные принципы политики интеграции мигрантов из европейских стран, которые охватывают разносторонние аспекты интеграции. Европейская повестка дня для интеграции, утвержденная в 2011 году, содержит спецификацию «интеграция граждан третьих стран», подчеркивая интеграцию как способ «использования потенциала миграции», а также совместную ответственность стран-членов ЕС в отношении интеграции [55].

В конце 2020 года Европейская комиссия утвердила новый план действий «по интеграции и инклюзии» на период 2021–2027 годов, в котором особое внимание уделяется социальной сплоченности и инклюзивным обществам. В документе подчеркивается, что интеграция и инклюзивность являются ключом к успеху для тех, кто прибывает в страны ЕС, а также имеют долгосрочные выгоды для принимающих стран. Отмечая, что «все политики должны быть доступны, а также должны работать для мигрантов», власти ЕС просят о солидарности всех, кого затрагивает интеграционный контекст: гражданское общество, учебные заведения, работодателей, религиозные общины, диаспорские организации и мигрантов [56].

Важным направлением является заключение двусторонних соглашений между правительствами стран приема и стран происхождения диаспоры в различных сферах, способствующих регулированию и защите молдавских мигрантов [57-61]. Так, только в 2021 году Республика Молдова подписала соглашения с Грецией и Испанией в сфере социального обеспечения, с Литвой и Германией по вопросу признания водительских прав. С целью использования потенциала диаспоры правительства стран приема разрабатывают и реализуют решения, программы и планы действий в области сотрудничества с диаспорой, привлекают ее к участию в различных сферах деятельности, обеспечивают финансирование проектов развития под руководством диаспоры, наращивание потенциала и поддержку предпринимателей из диаспоры.

Выводы. Исследование историографических аспектов проблемы формирования молдавской диаспоры в Европейском Союзе позволяет сделать следующие выводы.

1. Проблемы миграции, формирования молдавских сообществ/молдавской диаспоры за рубежом получили достаточно широкое распространение в молдавской научной литературе, являются объектом постоянного интереса со стороны государственных структур Республики Молдова, молдавских политических партий, научного и академического сообщества. Молдавская трудовая миграция в ЕС начинает развиваться со второй половины 1990-х годов XX века, а с конца 1990-х годов – начала 2000-х годов приобретает массовый характер, что нашло свое отражение в зарубежной и отечественной научной литературе. Исследование проблемы формирования молдавских сообществ и молдавской диаспоры в зарубежье, в Молдове начинается во второй половине 2000-х годов.

2. Важной исследовательской проблемой для молдавского научного сообщества является адаптация и интеграция молдавских мигрантов в принимающее общество, зависящая от различных факторов. Как показывает анализ научной литературы, молдавские мигранты хорошо мотивированы к интеграции, трудоустройству в стране пребывания, стремясь стать неотъемлемой частью общества, страны Европейского Союза. Но успешность их интеграции в странах ЕС зависит не только от политик самого ЕС. Важную роль играют и политики молдавского государства, его сотрудничество со странами приема и международными структурами в сфере обеспечении правовой и социальной защиты своих граждан за рубежом.

3. Комплексный анализ международных и национальных научных источников показал, что можно выделить многообразные инструменты трансформации молдавских сообществ в молдавскую диаспору: появление и консолидация институтов (ассоциаций) диаспоры; политическое и экономическое участие мигрантов в политических и экономических процессах в Молдове; участие молдавских мигрантов в развитии экономики страны происхождения, развитии «малой родины» мигрантов.

4. Молдавские исследователи сходятся во мнении, что консолидация молдавской диаспоры в значительной степени зависит от политики Республики Молдова в области миграции и поддержки диаспоры. Происходит консолидация молдавских политик в отношении миграции и диаспоры. Создание Бюро по связям с диаспорой оказало положительный эффект на разработку и внедрение политики в области диаспоры, были созданы основы для взаимовыгодного сотрудничества между молдавской диаспорой и молдавским государством, его институтами. Достаточно эффективная политика молдавского государства в отношении диаспоры во многом стала возможной благодаря поддержке международных организаций и европейских коммунитарных структур.

Литература:

1. CIRLIG, V., MOSNEAGA, V. Migration Movements between Moldova and the EU: Policies and Numbers. In: *ICMPD, Research Papers drafted within the framework of the „Building Training and Analytical Capacities on Migration in Moldova and Georgia (GOVAC)” project*. Internship to ICMPD, September 2011. Vienna, OstWest Media, 2012, p. 43-75.
2. LUESKE, M., MAHMOUD, T. O., TOMAN, S. A. *Labour migration and remittances in Moldova: Is the boom over?* Trends and preliminary findings from the IOM-CBS AXA panel household survey 2006-2008. Chisinau, OIM, 2009. ISBN 978-92-9068-522-7.
3. МОШНЯГА, В. Миграции в Республике Молдова в трансформационном контексте. В: *Постсоветские трансформации: отражение в миграциях*. Под. ред. Ж. А. Зайончковской, Г. С. Витковской. Москва, ИТ «Адамантъ», 2009, с. 187-225.
4. CHEIANU-ANDREI, D. *Cartografierea diasporei moldovenesti in Italia, Portugalia, Franta si Regatul Unit al Marii Britanii*. Chisinau, OIM, 2013.
5. MOȘNEAGA, V. *Cartografierea diasporei moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia si Rusia*. Chisinau, OIM, 2017. 220 p. ISBN 978-9975-4469-9-0.
6. MOSNEAGA V. (coord.) *Visa-free regime: international and Moldovan experience*. Chișinău: CEP USM, 2019. 190 с. ISBN 978-9975-149-70-9.
7. МОШНЯГА, В., МОРАРУ, В., РУЧАК, Г. *Маятник миграции*. Кишинэу: Tipografia-Sirius, 2012. 199 с. ISBN 978-9975-57-025-1.
8. MOSNEAGA V., Mosneaga Gh. *Moldovan labor migration into the European Union*. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. 2019, nr. 1 (LXXXIV), p. 154-187. ISSN 1812-2566.
9. TABAC, T., GAGAUZ, O. Migration from Moldova: Trajectories and Implications for the country of Origin. In: *Societies and Political Orders in Transition. Springer Nature Switzerland*, 2020, p.143-168. ISSN 2511-2201.
10. DAVYDOVA-MINGUET, O., MOSNEAGA, V., POZNIAK, O. *Gendered Migration from Moldova and Ukraine to the EU: Who Cares?* In: Liikanen I., Scott J. W., Sotkasiira T. (eds.) *Borders, Migration and Regional Stability in the EU’s Eastern Neighbourhood*. Joensuu, Karelian Institute of the University of Eastern Finland, 2014, p. 225-240.
11. DRBOHLAV, D., BAILEY, A.J., ČERMAK, Z., ČERMAKOVA, D., LOZOVANU, D., MASNA, E., PAVELROVA, L., SEIDLOVA, M., STOJANOV, R., VALENTA, O., VIETTI, F. Diversification trends in Moldovan international migration: evidence from Czechia and Italy. In: *AUC Geographica*, 52, 2017, No.2. Published online 24 November, p. 237-248.
12. DUSZCZYK, M., MATUZCZYK, K. The Employment of Foreigners in Poland and the Labour Market Situation. In: *Central and Eastern European Migration Review*. 2018. Published online: 20 July, p. 1-16.
13. MARGUES, J. C., GOIS, P. Imigrantii din Europa de Est in Portugalia: asemanari si deosebiri între ucraineni, rusi si moldoveni. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica)*. 2008, nr. 4(XLIII), p. 81-103. ISSN 1812-2566.
14. MORARU, V., MOSNEAGA, V., TURCAN, V., RUSNAC, Gh. *Fașele unui proces: migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia*. Chisinau, Editerra Prim, 2011. 265 p.
15. MOSNEAGA, V., IATCO M. Caminos de emigration de la Europa Del Este a Espana. Un analisis comparada: Romania, Bulgaria, Moldavia y Ucraina. In: *Revista de Estudios Europeos*, No. 62, 2013, p. 13-35.
16. MOSNEAGA, V., MORARU, V. *Moldovan Labour Migration in Italy and Spain*. In: Montanari A. (ed.) *BraiNet-Working: Migration Flows Feeding into Business Internationalization*. Rome, Rubbettino, 2010, p. 199-238.
17. ZWAGER, de, N., SINTOV, R. *Driving innovation in circular migration. Migration and Development in Moldova*. Chisinau, Moldova, Nexus, IASCI, 2016. 122 p. ISBN 978-9975-66-430-1.
18. MOSNEAGA, V., LUPTAK, M. *Česko v plánech a strategiích moldavských pracovních migrantů*. In: Drbohlav D. (ed.) *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha, Karolinum, 2008, s. 203-210. ISBN 9788024615523.
19. МОШНЯГА, В. *Молдавские трудовые мигранты в Европейском Союзе: Проблемы интеграции*, Carim-East RR 2012/40 Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2012. [Просмотрено 15.09.2022] Доступно: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/26640/CARIM-East_RR-2012-40.pdf?sequence=1

20. МОШНЯГА, В., ЦУРКАН, В. Миграция и интеграция: молдавские трудовые мигранты в Европейском Союзе. В: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2012, № 4(59), p. 111-148. ISSN 1812-2566.
21. ROSCA, L. Migrants' social integration through understanding and communication. Holistic approach. In: *Relații internaționale. Plus.* 2017, nr. 2(12), p. 225-241 ISSN 1857-4440.
22. DELEU, E. I migranti moldavi in Italia. În: *Observatorio romano sulle migrazioni. V rapporto.* Roma, Idos, 2009.
23. HUDLLESTON, Th., NIESSEN, J., ЧАОИМН, Е. N., WHITE, E. *Migrant Integration Policy Index III* Romania, 2011.
24. МОШНЯГА, В., БУРДЕЛЬНЫЙ, Е., ВАСИЛЬЕВА, Л., МАЛИНОВСКАЯ, Е. *Проблемы реинтеграции и возвращения трудовых мигрантов из Европейского Союза в страны Пограничья.* Вильнюс, ЕГУ, 2012, 342 с.
25. МОШНЯГА, В., Молдавские гастарбайтеры в Западной Европе: состояние и проблемы. В: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Partea XVII. Chișinău, USM, 2001, p. 113-134. ISSN 1812-2566.
26. МОШНЯГА, В., ЦУРКАН, В. Миграция и интеграция: молдавские трудовые мигранты в Европейском Союзе. В: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2012, №4(59), p. 111-149. ISSN 1812-2566.
27. МОШНЯГА, В., ЦУРКАН, В. Миграция и интеграция: молдавские трудовые мигранты в Европейском Союзе. В: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2012, №4(59), p. 111-149. ISSN 1812-2566.
28. Secretary-General of the European Commission, Commission Staff Working Document, The consolidation of the EU framework on integration, Report to the 2010 Ministerial Conference on Integration Brussels, 9.3.2010, SEC(2010) 357.
29. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: European Agenda on the Integration of Third-country Nationals, SEC (2011) 957 final.* [Просмотрено 15.09.2022] Доступно: http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/immigration/docs/agenda/1_EN_ACT_part1_v10.pdf
30. CHEIANU-ANDREI, D. *Cartografierea diasporii moldovenesti in Italia, Portugalia, Franta si Regatul Unit al Marii Britanii.* Chisinau, OIM, 2013.
31. MOȘNEAGA, V. *Cartografierea diasporii moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Rusia.* Chisinau, OIM, 2017. 220 p. ISBN 978-9975-4469-9-0.
32. СЛОБОДЕНЮК, Г. Механизмы социальной интеграции эмигрантов из Республики Молдова в Португалии (на примере Культурного Центра Молдовы «Centro Cultural Moldavo»). В: *Populația Republicii Moldova în contextul migrațiilor internaționale.* Vol. II. Iași, Pan-Europe, 2006, p. 174-183.
33. ТУРКО, Т., СВЕТЛИЧНЫЙ, Р. Опыт национально-государственных и неправительственных акторов в реализации политики управления диаспорой в Республике Молдова: достижения и проблемы. В: *Politici și practici ale reglementării migrației în contextul provocărilor moderne.* Chișinău, OIM, 2017, с. 236-243.
34. ANGI, D., MARIAN, C., RADU, B., RIGMAN, C. *Reprezentarea politică și votul românilor din străinătate.* Fundația Soros Romania, 2009. [Просмотрено 15.07.2022] Доступно: <http://www.polito.ubbcluj.ro/old/polito0911/content/files/trei-studii-votul-migranților.pdf>
35. KOINOVA, M. Four Types of Diaspora Mobilization: Albanian Diaspora Activism For Kosovo Independence in the US and the UK. In: *Foreign Policy Analysis*, 2013, No 9, pp.433–453. [Просмотрено 15.07.2022] Доступно: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1743-8594.2012.00194.x/epdf>
36. MARTINIELLO, M. *Political participation, mobilization and representation of immigrants and their offspring in Europe.* Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, School of International Migration and Ethnic Relations. Malmö, Malmö University, 2005.
37. OSTERGAARD, N. The Politics of Migrants' Transnational Political Practices. In: *International Migration Review.* Vol. 37, No. 3, 2013. p. 760-786. ISSN 0197-9183.
38. VERTOVES, S. The Political Importance of Diasporas. In: *The online journal of the migration policy institute.* June 1 2005. [Просмотрено 15.07.2022] Доступно: <http://www.migrationpolicy.org/article/political-importance-diasporas>
39. ZAPATA-BARRERO, R., GABRIELLI L., SANCHEZ-MONTIJANO, E., et. all. *The political participation of immigrants in host countries: an interpretative framework from the perspective of origin countries and societies.* INTERACT Research Report 2013/07. [Просмотрено: 15.09.2022] Доступно: <http://interact-project.eu/docs/publications/Research%20Report/INTERACT-RR-2013-07.pdf>

40. ПОЛОСКОБА, Т. *Современные диаспоры (внутриполитические и международные аспекты)*. Москва, 2002. 284 с.
41. GOTTSCHLICH, P. Diaporas and Diaporic Communities as New Sources of Power in International Relations. In: *Goga S. Current Issues of the international Politics through the Eyes of Young Europeans*. Prague: Jan Masaryk Centre of International Studies, 2006. pp. 103-136.
42. RUSU, R. *Diapora – subiect sau obiect politic? În: Diapora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. Chișinău, OIM, 2017, p. 297-306. 594 p.
43. RUSU, R., TODOROVA, L. Rolul diasporei în cadrul relațiilor internaționale. În: *Administrarea Publică*, nr. 1, 2012, p. 117-121. ISSN 1813-8489.
44. PUTINĂ, N. Participarea diasporelor la procesul politic din statul de origine: abordare electorală. În: *Diapora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. Chișinău, OIM, 2017, pp. 132-143, 594 p.
45. PUTINĂ, N. Impactul comunităților diasporale asupra procesului politic în statele de origine. În: *Politici și practici ale reglementării migrației în contextul provocărilor moderne*. Chișinău, OIM, 2017, p. 229-233.
46. ПЕЛЯХ, М. Не только денежные переводы: подходы к вовлечению диаспоры в социально-экономическое развитие. În: *Diapora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*, Chișinău, OIM, 2017, pp. 367-374, 594 p.
47. MOȘNEAGA, V. *Cartografierea diasporei moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Rusia*. Chișinău, OIM, 2017. 220 p. ISBN 978-9975-4469-9-0.
48. MOȘNEAGA, V. *Cartografierea diasporei moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia și Rusia*. Chișinău, OIM, 2017. 220 p. ISBN 978-9975-4469-9-0.
49. HARUȚA, C. Politici și strategii de implicare a migranților și a membrilor din diaspora în dezvoltarea statului de origine. În: *Revista Transilvană de Științe Administrative*, №1 (38), 2016, p. 40–61. ISSN: 1454-1378.
50. SLOBODENIUC, Gh. Instituționalizarea politicii de stat în domeniul relațiilor cu diaspora în perioada 2000-2015: provocări și perspective. В: *Современные миграционные процессы: состояние и основные формы*. Chișinău, OIM, 2016, p. 216–225. 326 с
51. PUTINĂ, N. Diaspora între fenomen istoric și categorie științifică (abordare teoretico-metodologică). În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2015, nr. 3(LXX). Chișinău: AMSP, 2015, p. 27–40. ISSN 1812-2566.
52. MOȘNEAGA, V. RUSU, R. Formarea diasporei moldovenești peste hotare: esența și specificul. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*, 2008, nr. 1(XL), p. 91–103. ISSN 1812-2566.
53. ТУРКО, Т., СВЕТЛИЧНЫЙ, Р. Разработка и имплементация политики управления диаспорой в Республике Молдова. В: *Современные миграционные процессы: состояние и основные форм*. Кишинэу, MOM, 2016. 326 с.
54. BRINKERHOFF, J. M. Creating and Enabling Environment for Diaspora's Participation in Homeland Development. In: *International Migration*, 2012, vol. 50, nr. 1, p. 75-95. ISSN 0020-7985/50s1.
55. Principiile comune de bază cu privire la politicile de integrare a imigranților, 2004. [Proscuturată 15.09.2022] [Доступно: https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/common-basic-principles_en.pdf](https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/common-basic-principles_en.pdf)
56. *Planul de acțiuni pentru integrare și incluziune, 2020*. [Proscuturată 15.09.2022] [Доступно: https://ec.europa.eu/homeaffairs/sites/default/files/pdf/action_plan_on_integration_and_inclusion_2021-2027.pdf](https://ec.europa.eu/homeaffairs/sites/default/files/pdf/action_plan_on_integration_and_inclusion_2021-2027.pdf)
57. DELEU, E. Rolul instituțiilor politice în procesul de colaborare cu cetățenii moldoveni și descendenții lor din diaspora. În: *Teoria și practica administrării publice/Materialele conferinței științifico-practice internaționale*. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 17 mai 2018, p. 205-209.
58. КОЖУХАРЬ, И. Пути преодоления антиинтеграционного потенциала диаспоральных сообществ в процессе государственного строительства принимающих стран. În: *Diapora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltarea durabilă a țărilor de origine*. Chișinău, IOM, 2017, p. 405-417. 594 с.
59. DONU V. Strategii de consolidare a dialogului cu organizațiile din diaspora. În: *Diapora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. Chișinău, IOM, 2017, p. 432-442. 594 с.

60. COTILEVICI, V. Diaspora moldovenească în contextul politicii migraționiste a Republicii Franceze. În: *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. Chișinău, IOM, 2017, p. 418-427. 594 c.
61. AGUNIAS, D. R., NEWLAND, K. *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development*. International Organization for Migration, 2012. ISBN 978-92-9068-628-6. [Просмотрено 15.09.2022]
Доступно: https://publications.iom.int/.../free/Diaspora_Handbook_EN_For_Web_28May2013.pdf

Данные об авторе:

Георгий МОШНЯГА, докторант, Докторская школа социальных и образовательных наук, Молдавский государственный университет.

E-mail: gheorghemosneaga@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5372-3016

Prezentat la 28.10.2022

CADRUL POLITICO-JURIDIC AL REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND DIGITALIZAREA SERVICIILOR PUBLICE

Tatiana LUNGU, Svetlana CEBOTARI

Universitatea de Stat din Moldova

Angajamentul Moldovei față de transformarea digitală a devenit din ce în ce mai clar și s-a accelerat atât la nivel de politică, cât și la nivel de implementare. În contextul războiului din Ucraina, sprijinirea și consolidarea elementelor sistemului digital al țării, cum ar fi securitatea cibernetică a infrastructurii critice, alfabetizarea media a cetățenilor și mediul favorabil pentru afacerile IT devin un imperativ al timpului. Alfabetizarea digitală este o prioritate clară a politicii Republicii Moldova.

În scopul securizării serviciilor, dar și în scopul de a se armoniza la cerințele și standardele Uniunii Europene (UE), Guvernul a aplicat măsuri de implementare a unor politici și strategii privind digitalizarea serviciilor. Acest lucru a fost condiționat de prezența unui sistem de securitate cibernetică fragmentat, a unui număr redus de cadre în domeniul securității cibernetică, dar și din cauza capacității tehnice guvernamentale slabe. Prezentul articol scoate în relief principalele acțiuni întreprinse de către conducerea țării în scopul digitalizării serviciilor publice.

De asemenea, prezentul articol scoate în evidență lacunile cu care se confruntă Republica Moldova în contextul digitalizării serviciilor publice.

Cuvinte-cheie: *Republica Moldova, UE, digitalizare, legislație, standarde, securitate.*

THE POLITICAL-LEGAL FRAMEWORK OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA REGARDING THE DIGITALIZATION OF PUBLIC SERVICES

Moldova's commitment to digital transformation has become increasingly clear and has accelerated both at the policy and implementation levels. In the context of the war in Ukraine, supporting and strengthening elements of the country's digital system, such as cyber security of critical infrastructure, media literacy of citizens, and enabling environment for IT business become an imperative of the hour. Digital literacy is a clear priority of the policy of the Republic of Moldova.

In order to secure services, but also in order to harmonize with the requirements and standards of the European Union (EU), the Government has introduced measures to implement some policies and strategies regarding the digitization of services. This was due to the presence of a fragmented cyber security system, a small number of cyber security cadres, but also due to weak government technical capacity. This article highlights the main actions undertaken by the country's leadership in order to digitize public services.

Also, this article highlights the gaps faced by the Republic of Moldova in the context of the digitalization of public services.

Keywords: *Republic of Moldova, EU, digitization, legislation, standards, security.*

Introducere

În ultimul deceniu, angajamentul Moldovei față de transformarea digitală a devenit din ce în ce mai clar și s-a accelerat atât la nivel de politică, cât și la nivel de implementare. Odată cu venirea la conducerea Republicii Moldova a guvernului Gavriliță, în august 2021, a fost înființat pentru prima dată în istoria țării Biroul Viceprim-ministrului pentru Digitalizare. Actualmente, una din prerogativele guvernului, prezente și în Agenda de lucru [1] care este sprijinită de către comunitatea internațională se axează pe digitalizarea serviciilor și sistemelor guvernamentale, pe creșterea sectorului TIC și pe facilitarea adoptării comerțului electronic. În contextul războiului din Ucraina, sprijinirea și consolidarea elementelor sistemului digital al Moldovei, cum ar fi securitatea cibernetică a infrastructurii critice, alfabetizarea media a cetățenilor și mediul favorabil pentru afacerile IT devin un imperativ al timpului.

Moldova găzduiește o piață competitivă de telecomunicații, internet la prețuri accesibile și o infrastructură de internet bine dezvoltată, dintre care o mare parte a fost realizată în ultimii zece ani. În timp ce Moldova deține o acoperire 100% 3G și 99% 4G, introducerea serviciilor 5G este pe larg supusă dezbaterilor. Guvernul depune eforturi pentru realizarea planurilor de lansare a 5G. Cu toate acestea, operatorii de telecomunicații ezită din cauza costurilor mari de implementare și a cererii insuficiente. În ciuda acoperirii puternice, rămân unele lacune în cererea rurală pentru servicii de internet, 60% din populația neconectată raportând că costul ridicat al dispozitivelor îi împiedică să acceseze internetul [2].

În scopul securizării serviciilor, dar și în scopul de a se racorda la cerințele și standardele Uniunii Europene (UE), Guvernul a introdus măsuri de implementare a unor politici și strategii privind digitalizarea serviciilor. Acest lucru a fost condiționat de prezența unui sistem de securitate cibernetică fragmentat, a unui număr redus de cadre în domeniul securității cibernetice, dar și din cauza capacității tehnice guvernamentale slabe. Alocarea resurselor financiare și umane este, de asemenea, inadecvată pentru nevoile în creștere și schimbare de securitate cibernetică. În conformitate cu Hotărârea Guvernului Nr. 482 din 8.07.2020 [3] privind aprobarea unor măsuri necesare pentru asigurarea securității cibernetice la nivel guvernamental și modificarea Hotărârii Guvernului nr 414/2018 [4] cu privire la măsurile de consolidare a centrelor de date în sectorul public și de raționalizare a administrării sistemelor informaționale, precum și în vederea executării prevederilor Hotărârii Guvernului Nr. 746 din 18.08.2010 „Cu privire la aprobarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat” [5], s-a desemnat ca Instituția Publică „Serviciul Tehnologia Informației și Securitate Cibernetică” să fie în calitate de Centru guvernamental de reacție la incidente de securitate Cibernetică (CERT-GOV-MD). CERT guvernamental cuprinde patru angajați și totuși servește drept punct focal pentru toate comunicările și raportarea incidentelor de securitate cibernetică [6]. Alte organe guvernamentale guvernamentale responsabile de problemele securității cibernetice se află în cadrul Procuraturii Generale și a Ministerului Afacerilor Interne.

Alfabetizarea digitală este o prioritate clară a politicii Republicii Moldova [7]. Actualmente, există numeroase inițiative desfășurate de către guvern privind alfabetizarea digitală. De asemenea, acest domeniu prezintă interes și pentru donatorii internaționali și sectorul privat. Cu toate acestea, multe dintre aceste eforturi se apropie de final, iar nevoia de a le susține și de a le extinde este și mai relevantă odată cu utilizarea sporită a internetului provocată de criza COVID-19. În cea mai mare parte, inițiativele de alfabetizare digitală nu s-au concentrat încă pe competențe care probabil vor fi din ce în ce mai relevante, cum ar fi igiena cibernetică sau alfabetizarea media. Alfabetizarea digitală este capacitatea de a accesa, gestiona, înțelege, integra, comunica, evalua și crea informații în mod sigur și adecvat prin intermediul dispozitivelor digitale și tehnologiilor în rețea pentru participarea la viața economică și socială. Acestea pot include competențe denumite în mod diferit alfabetizarea computerelor, alfabetizarea în tehnologia informației și comunicațiilor, alfabetizarea informațională și alfabetizarea media [8].

În timp ce sistemele și serviciile de guvernare digitală din Republica Moldova sunt avansate, cu peste 200 de servicii publice parțial sau integral digitalizate, eforturile sunt concentrate la nivelul guvernului central, cu resurse limitate alocate pentru a aborda numeroasele lacune prezente la nivel local. Administrațiile locale nu sunt echipate cu software-ul, hardware-ul, bugetele sau abilitățile necesare pentru a ține pasul cu transformările care au loc la nivel central. Deși lansarea serviciilor digitale de către guvernul central nu a fost satisfăcută de o adoptare similară entuziastă la nivel de utilizator, COVID-19 s-a dovedit a fi un factor de impuls puternic. Guvernul și-a extins, de asemenea, utilizarea tehnologiilor digitale pentru e-democrația participativă.

La moment, Republica Moldova are lacune în ceea ce privește legislația privind protecția datelor, accesul la informații și protecția copiilor și tinerilor împotriva daunelor digitale. Cadrul de reglementare actual privind protecția datelor nu este conform standardelor recomandate de Regulamentul general privind protecția datelor - GDPR [9]. De asemenea, accesul la informații, cât și taxele pentru datele publice continuă să împiedice jurnalismul independent. Încrederea generală în mass-media este scăzută, iar în ciuda faptului că majoritatea moldovenilor folosesc rețelele sociale ca sursă principală pentru căutarea de știri și informații, este prezentă tendința de a avea încredere în știrile de televiziune, în rețelele sociale și

site-urile de știri online. O parte din această neîncredere provine din răspândirea dezinformării care a crescut în timpul COVID-19 și poate fi, parțial, atribuită prezenței propagandei ruse în Republica Moldova.

Sectorul TIC se confruntă cu o creștere a specialiștilor calificați din punct de vedere tehnic și de lipsa de startup-uri promițătoare în tehnologie. Contribuțiile semnificative la creșterea sectorului includ prioritizarea guvernului și sprijinul donatorilor. Cu toate acestea, chiar și aceste inițiative sunt frânate de deficitul de competențe care se datorează exodului în străinătate la muncă a moldovenilor calificați. Apariția sistemului inovației limitează, de asemenea, numărul de companii locale de tehnologie care sprijină digitalizarea și creșterea sectorului TIC.

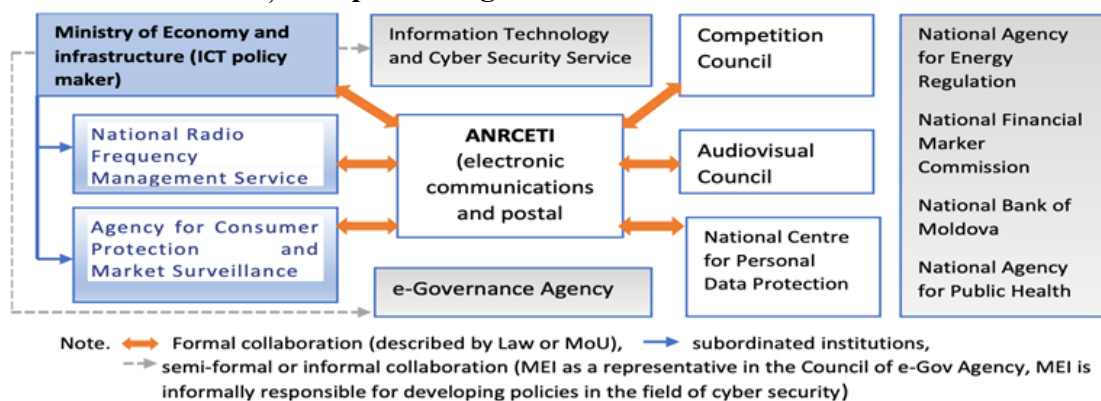
Deși Banca Națională a Moldovei nu are o unitate sau o strategie dedicată incluziunii financiare pentru îmbunătățirea rezultatelor, comerțul electronic se află pe agenda guvernului. De asemenea, în Republica Moldova există un decalaj între datele privind incluziunea financiară digitală. Moldova rămâne în urma țărilor vecine în cazul incluziunii financiare, îndeosebi a celei digitale. Barierele în calea adoptării serviciilor financiare digitale includ neîncrederea în sectorul financiar și o aversiune față de transparența care vine cu tranzacțiile digitale. Poate exista o oportunitate de a promova incluziunea financiară digitală prin construirea unui sistem guvernamental de plăți digitale, MPay. Sectorul subdezvoltat al serviciilor financiare digitale este completat de piața de comerț electronic, aflat într-un proces lent de creștere. În ciuda faptului că guvernul acordă prioritate comerțului electronic și constituirii unui cadru legal solid, există lacune de capacitate și cerere din partea consumatorilor care împiedică sectorul.

Reglementarea digitalizării serviciilor publice în Republica Moldova

Pentru o mai bună comprehensiune a digitalizării sistemului de servicii în Republica Moldova apare necesitatea de a face o analiză a situației prezente în domeniul respectiv. Astfel, guvernul Gavriliță în august 2021 a înființat pentru prima dată în istoria Republicii Moldova Biroul Viceprim-ministrului pentru Digitalizare [10]. Viceprim-ministrul (VMD) pentru Digitalizare cu Ministerul Economiei (ME) supraveghează sincronizarea politicilor și strategiilor sectoriale aferente programului de modernizare tehnologică al Guvernului Republicii Moldova. Viceprim-ministrul pentru Digitalizare supraveghează, de asemenea, Agenția de Guvernare Electronică [11] și Serviciul Tehnologia Informației și Securitate Cibernetică (STISC) [12], părți interesate în serviciile publice digitale și securitatea cibernetică, precum și în întreținerea și dezvoltarea infrastructurii IT și de comunicații a autorităților administrației publice. Accesul la registrele cheie de stat pentru servicii electronice precum MPay, cadastru, înregistrarea persoanelor juridice sau registrul național al populației (buletine de identitate, acte de stare civilă, bunuri imobile, servicii electronice etc.) este gestionat de Agenția Servicii Publice [13], în timp ce Ministerul Infrastructurii și Dezvoltării Regionale [14] este responsabil pentru infrastructura națională de comunicații. Acesta din urmă include accesul la rețelele și serviciile publice de comunicații electronice, dezvoltarea facilităților pentru formarea societății digitale și a serviciilor digitale, accesibilitate sporită la internet fix, mobil, de mare viteză și acces sporit la serviciile de comunicații radio și TV digitale terestre. Ulterior, Agenția Națională pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației (ANRCETI) acționează ca autoritate cheie de reglementare în sector, cuprinzând o rețea independentă de furnizori, producători de echipamente de comunicații electronice și Guvern. ANRCETI este o persoană juridică cu buget propriu care reglementează piața comunicațiilor electronice, serviciilor IT și comunicațiilor poștale. La fel implementează strategiile de dezvoltare ale acestor sectoare și supraveghează conformitatea lor legislativă. Figura 1 prezintă alte instituții conexe și legăturile lor.

De asemenea, accelerarea transformării digitale este o prioritate pe agenda guvernului actual. În ultimul deceniu, angajamentele Moldovei față de transformarea digitală s-au accelerat în mod vizibil atât la nivel de politică, cât și la nivel de implementare. Schimbările frecvente în guvern, totuși, au perturbat adesea continuitatea necesară pe termen lung a politicilor pentru ca acestea să aibă eficacitate. Odată cu instituirea funcției de Viceprim-ministru pentru digitalizare, actualul guvern trimite un semnal clar cu privire la prioritizarea ridicată a sectorului. Deși, direcțiile cheie de politică subsectorială sunt bine puse în aplicare, mai multe lacune politice și legislative, cum ar fi legislația și strategia cuprinzătoare privind securitatea cibernetică și legislația anticipată și politicile pentru lansarea tehnologiilor emergente sunt încă nesoluționate. Planurile 5G sunt cuprinse conceptual în noul Program de management al spectrului de

Figura 1.1 Cadrul instituțional pentru reglementarea TIC în Moldova.

Sursa: ITU (mai 2021) *Studiu de caz de reglementare în colaborare Republica Moldova* [15]. În august 2021, Ministerul Economiei și Infrastructurii a fost restructurat în Ministerul Economiei și Ministerul Infrastructurii și Dezvoltării Regionale.

frecvențe radio pentru anii 2021-2025 [16]. Programul reflectă importanța disponibilității și utilizării eficiente a spectrului de frecvențe radio ca resursă limitată - proprietate publică a statului, pentru piața internă a rețelelor și serviciilor publice de comunicații electronice, precum și pentru alte sectoare ale economiei naționale a Republicii Moldova. Deși Programul include o analiză al impactului frecvențelor radio, tot mai mult este necesară o strategie de implementare cuprinzătoare și o legislație privind protecția sănătății publice atunci când vine vorba de 5G. De asemenea, lipsesc instrumente eficiente de monitorizare pentru evaluarea stării acțiunilor planificate, precum și a impactului și evaluarea acestora, care ar permite ajustări relevante ale politicilor. În strategia sectorială care este în prezent elaborată de Viceprim-ministru pentru digitalizare și susținută de donatori, poate exista loc pentru a lega aceste elemente diferite.

În luna iulie 2020 a fost aprobată Foaia de parcurs pentru impulsionearea procesului de digitalizare a economiei naționale și dezvoltare a comerțului electronic [17]. Foaia de parcurs pentru digitalizarea comerțului electronic a fost pregătită de Consiliul Economic pe lângă Prim-ministru [18] în baza căruia Parlamentul Republicii Moldova a adoptat primul Pachet legislativ digital în noiembrie 2021. Economia digitală explorează rolul pe care îl joacă tehnologia digitală în creșterea oportunității și eficienței economice, a comerțului și a competitivității și a integrării economice globale. Domeniile de cercetare includ serviciile financiare digitale (carduri de credit sau de debit, aplicații de plată, bani pe mobil și produse digitale de economisire și împrumut), incluziunea financiară, reglementarea finanțelor digitale, comerțul digital, comerțul electronic și mediul favorabil al tehnologiei financiare. Cele 29 de inițiative legislative [19] urmăresc să extindă digitalizarea economiei moldovenești și a comerțului electronic și să-și sporească rezistența la recuperarea după pandemia COVID-19. Măsurile planificate în Foaia de parcurs includ extinderea serviciilor electronice și stimulentele pentru persoane juridice, IMM-uri și diaspora. Aceasta implică o utilizare mai largă a semnăturii electronice (și recunoașterea unilaterală a semnăturilor digitale UE în Moldova), împuternicirea electronică, înregistrarea și lichidarea online a întreprinderilor, procedurile de achiziții electronice îmbunătățite și gestionarea de la distanță a contractelor de muncă, dar și schimbul electronic îmbunătățit de documente între autoritățile locale și administrația centrală (Agenția Servicii Publice).

Strategia Națională de Dezvoltare - Moldova 2030 [20] a fost emisă de Guvernul precedent în 2021 și a fost aliniată la Acordul de Asociere cu UE [21] și Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030 a ONU [22] și se concentrează pe patru priorități de politică: 1) economie durabilă și incluzivă; 2) capital uman și social puternic; 3) instituții corecte și eficiente; și 4) mediu sănătos. Deși digitalizarea nu este recunoscută ca un pilon focal cu indicatori cheie de performanță specifici, TIC-urile sunt menționate ca un factor sectorial transversal cheie pentru dezvoltarea Moldovei. Strategia este în format proiect din 2019, nu a fost adoptată oficial.

Programul de management al spectrului de frecvențe radio pentru anii 2021-2025 este un succes al Programului de management al spectrului pe anii 2013-2020 [23] dezvoltat în 2020 de Ministerul Econo-

miei și Infrastructurii. Programul furnizează resurse de spectru radio și determină prețurile pentru rețelele de comunicații electronice mobile terestre în bandă largă. De asemenea, asigură conformitatea benzilor de frecvență ale Moldovei cu reglementările radio ITU și UE, în special în pregătirea pentru implementarea 5G. Benzile vizate pentru 2021 până în 2025 sunt 700 MHz, 3600 MHz, 26 GHz și 1500 MHz (banda L) și 2300 MHz. Biroul Regional pentru Europa al ITU [24] și Institutul Coreean de Dezvoltare a Societății Informaționale [25] au sprijinit dezvoltarea programului.

Strategia Națională de Dezvoltare a Societății Informaționale - Moldova Digitală 2020 [26] a prioritarizat extinderea infrastructurii TIC și a conectivității cu acces nediscriminatoriu pentru toți moldovenii cu următorii indicatori cheie de performanță: 1) dotarea localităților și primăriilor cu cel puțin 30 Mbps (la o fibră optică) rețea; 2) implementarea unei viteze minime în localitățile conectate de 30 Mbps până în 2020; 3) asigurarea accesului la internet în bandă largă pentru cel puțin 60% din gospodării; 4) 85% din localități să aibă acces mobil în bandă largă; 5) 100% din clădirile civile noi să aibă acces la infrastructura pentru rețelele de comunicații electronice; 6) 80% din rețelele noi din zonele urbane să fie amplasate în subteran; 7) 100% din populație să aibă acces la televiziunea digitală terestră. Politicile care au continuat Strategia Moldova Digitală 2020 au fost elaborate și finalizate în 2022.

Actualmente, în scopul eficientizării sectorului digital, cât și pentru a stabili un spațiu comun de roaming, Republica Moldova colaborează cu 5 țări din Parteneriatul Estic (EaP). Acordul Regional de Roaming (RRA) [27] și Acordul Regional privind Spectrul (RSA) [28] sunt necesari pași importanți pentru realizarea armonizării regionale a telecomunicațiilor în regiune. Pentru a stabili un spațiu comun de roaming între cele șase țări din Parteneriatul Estic (EaP) - (Republica Armenia, Republica Azerbaidjan, Republica Belarus, Georgia, Republica Moldova, Ucraina), Guvernul Republicii Moldova a conlucrat cu Comisia Europeană (EU4Digital) la procedurile naționale oficiale de aprobare și la discuțiile RRA. Toate țările Parteneriatului Estic care doresc să se alăture unui spațiu comun de roaming trebuiau să semneze RRA și să finalizeze procedurile de aprobare în timp util, dar după criza de securitate regională și războiul din Ucraina de la sfârșitul lunii februarie 2022, procesul de aprobare a Parteneriatului estic a fost pus în regim de așteptare. Între timp, la 11 februarie 2022, Moldova a semnat un Acord cu România privind reducerea tarifelor de roaming. Cu toate acestea, politicile Moldovei în managementul spectrului sunt bine aliniată și sincronizate cu UE prin intermediul platformei Conferinței Europene a Administrațiilor Poștale și Telecomunicațiilor (CEPT) [29].

Odată cu progresul rapid al TIC, receptivitatea reglementărilor și politicilor devine din ce în ce mai dificilă, dar cu atât mai esențială. Legea 28/2016 privind accesul pe proprietăți și utilizarea partajată a infrastructurii asociate rețelelor publice de comunicații electronice [30] necesită îmbunătățiri. În paralel, este în desfășurare o inițiativă discutată între Ministerul Infrastructurii și Dezvoltării Regionale și AN-RCETI cu privire la sfera de aplicare a cartografierii cuprinzătoare a infrastructurii (în conformitate cu Codul Construcțiilor) și a cartografierii infrastructurii rețelelor naționale, a activelor digitale publice și private.

Munca pregătitoare pentru adoptarea și lansarea pe scară largă a 5G este, de asemenea, un domeniu important, aflat în prezent în discuție de Guvernul Republicii Moldova, autorități de reglementare și operatori. Pe lângă acestea din urmă, legislația privind câmpurile electromagnetice (banda C) și stabilirea standardelor de sănătate corespunzătoare (protecția împotriva expunerii la activități electromagnetice) este remarcabilă și trebuie abordată, deoarece implementarea 5G ar necesita instalarea multor baze noi.

Discuțiile dintre guvern și operatorii de telecomunicații cu privire la lansarea 5G sunt în desfășurare de câțiva ani. Guvernul intenționează să înceapă să vândă drepturi de licențiere 5G operatorilor de telecomunicații până în al doilea trimestru al anului 2022, cu implementare în 2023 până în 2025. Cu toate acestea, acest calendar poate fi amânat, deoarece operatorii continuă să-și exprime interesul scăzut pentru resursele propuse după un succes slab a licitațiilor de spectru din regiune (de exemplu, în România). În timp ce Guvernul, respectiv Ministerul Economiei, Ministerul Infrastructurii și Dezvoltării Regionale și Serviciul Național de Management al Frecvenței Radio [31] favorizează foarte mult lansarea 5G, cei trei operatori de telecomunicații Orange, MoldCell și Starnet au opinat că lansarea 5G este în prezent prematură pentru piața moldovenească. Costurile ridicate de implementare, cererea insuficientă pentru 5G și infrastructura 4G care funcționează bine, suficientă, dar încă subutilizată, au fost enumerate drept moti-

ve-cheie pentru această viziune. Aceste preocupări au fost transmise primului-ministru de către operatori într-o scrisoare comună.

Începând din 2019, Ministerul Economiei și Infrastructurii al Republicii Moldova de atunci a organizat consultări publice periodice cu privire la lansarea 5G în Moldova cu reprezentanți ai Orange, Moldcell, Moldtelecom, Agenția Națională pentru Sănătate Publică, Serviciul Național de Management al Frecvenței Radio și Agenția Națională pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației. Discuțiile s-au concentrat pe elaborarea noului Program de management al spectrului radio, planurile operatorilor de comunicații mobile pentru tehnologiile 5G de următoarea generație și aspecte privind protecția sănătății publice. Recent, aceste discuții au fost relansate cu scopul de a coordona disponibilitatea operatorilor de a investi, iar Guvernul face pași suplimentari în acest sens. Evoluția regională în implementarea 5G și competiția internă va rămâne determinantă, dar până acum nu sunt observați pași importanți aici. Guvernul, pe de altă parte, vede 5G ca un stimulent important pentru creșterea viitoare a sectorului TIC al Republicii Moldova. Planurile Moldovei pentru lansarea rețelei 5G sunt enumerate în Programul de management al spectrului de frecvențe radio pentru anii 2021-2025, care a fost dezvoltat de MEI, susținut de Biroul Regional al ITU pentru Europa și Institutul Coreean de Dezvoltare a Societății Informaționale. Într-o întâlnire din ianuarie 2019 cu reprezentanți guvernamentali la nivel înalt, compania din RPC, ZTE, a exprimat planuri de afaceri pentru a sprijini implementarea tehnologiei 5G în Moldova [32].

Concluzii

Supunând analizei situația din Republica Moldova privind digitalizarea sistemului de servicii, este de menționat faptul că actualmente, deși se depun eforturi în acest domeniu, totuși, există și o multitudine de lacune. Lacunele existente în domeniul digitalizării serviciilor identificate sunt: insuficiența, dar și calitatea echipamentelor, software-ului, maturitatea tehnică a următoarei generații de televiziune digitală (difuzare digitală terestră) și difuzare sonoră, precum și calitatea rețelelor furnizorilor de telefonie mobilă. Mai mult, procedura de obținere a certificatelor și a permiselor (deși s-au făcut anumiți pași) este percepută ca fiind greoaie și birocratică. În scopul eficientizării digitalizării segmentului de servicii, apare necesitatea, ca conducerea Republicii Moldova să depună eforturi mai mari, iar în scopul lichidării lacunelor existente apare necesitatea intensificării colaborării statului cu comunitatea internațională, inclusiv și prin atragerea specialiștilor înalt calificați.

Referințe:

1. *Program de activitate al guvernului „Moldova vremurilor bune”*. Disponibil: <https://unpaspentru.md/2021/08/03/program-de-activitate-al-guvernului-moldova-vremurilor-bune/>
2. *Measuring digital development ICT price trends 2020. International Telecommunication Union Development Sector*. Disponibil: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/prices2020/ITU_ICT-PriceTrends_2020.pdf
3. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 482 din 08-07-2020 privind aprobarea unor măsuri necesare pentru asigurarea securității cibernetice la nivel guvernamental și modificarea Hotărârii Guvernului nr. 414/2018 cu privire la măsurile de consolidare a centrelor de date în sectorul public și de raționalizare a administrării sistemelor informaționale de stat*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122272&lang=ro
4. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 414 din 08-05-2018 cu privire la măsurile de consolidare a centrelor de date în sectorul public și de naționalizare a administrării sistemelor informaționale de stat*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119166&lang=ro
5. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 746 din 18-08-2010 cu privire la aprobarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=21237&lang=ro
6. *CERT-GOV-MD*. Disponibil: <https://stisc.gov.md/ro/cert-gov-md>
7. *The innovation ecosystem of Moldova report prepared under unido country programme for Moldova 2019-2023, October 2020*. Disponibil: https://www.unido.org/sites/default/files/files/2021-02/Report_on_Innovation_Ecosystem_of_Moldova.pdf

8. *Digital literacy primer. How to Build Digital Literacy into USAID Programming*. Disponibil: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/USAID_Digital_Literacy_Primer.pdf
9. *GDPR compliance*. Disponibil: <https://gdpr-info.eu/>
10. *Responsabili de digitalizare în Republica Moldova?* Disponibil: <https://gov.md/ro/advanced-page-type/responsible-digitization-republic-moldova>
11. *Agenția de Guvernare electronică*. Disponibil: <https://stisc.gov.md/ro>
12. *Agenția Serviciilor Publice*. Pagina oficială. Disponibil: <https://asp.gov.md/>
13. *Guvernul Republicii Moldova. Ministerul Infrastructurii și Dezvoltării Regionale*. Disponibil: <https://midr.gov.md/>
14. *Collaborative Regulation Casestudy Republic of Moldova ITU. Regional Initiative for Europe on Broadband Infrastructure, Broadcasting and Spectrum Management*. Disponibil: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Events/2021/National%20Workshop%20for%20Moldova/Moldova_case%20study_final.pdf
15. *Hotărâre cu privire la aprobarea Programului de management al spectrului de frecvențe radio pentru anii 2021-2025*. Disponibil: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/proiectul_764.pdf
16. *Foaie de parcurs pentru stimularea digitalizării economiei și dezvoltării comerțului electronic*. Disponibil: <https://consecon.gov.md/wp-content/uploads/2021/08/FOAIE-DE-PARCURS-PENTRU-STIMULAREA-DIGITALIZ%C4%82RII-ECONOMIEI-%C8%98I-DEZVOLT%C4%82RII-COMER%C8%9AULUI-ELECTRONIC.pdf>
17. *Экономический совет при премьер-министре ПМ*. Disponibil: <https://consecon.gov.md/ru/>
18. *Moldova adopts legislative package to digitalise the economy - EU4Digital*. Disponibil: eufordigital.eu
19. *National Development Strategy Moldova – 2030*. Disponibil: <https://www.fao.org/faolex/results/details/ru/c/LEX-FAOC191490/#:~:text=Priority%20objective%20of%20the%20National,the%20share%20of%20untreated%20wastewater>
20. *EUR-lex. Acces to European Union Law*. Disponibil: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/LSU/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/LSU/?uri=CELEX:22014A0830(01))
21. *Agenda de dezvoltare durabilă 2030*. Disponibil: <https://cancelaria.gov.md/ro/apc/agenda-de-dezvoltare-durabila-2030>
22. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 116 din 11-02-2013 cu privire la aprobarea Programului de management al spectrului de frecvențe radio pe anii 2013-2020*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109654&lang=ro
23. *International Telecommunication Union (ITU) Regional Office for Europe*. Disponibil: <https://www.itu.int/itu-d/sites/europe/>
24. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr.857 din 31-10-2013 cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020”*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=49441&lang=ro
25. *Regional Roaming Agreement: how roaming prices can fall in Eastern partner countries by almost 90 %*. Disponibil: <https://eufordigital.eu/regional-roaming-agreement-how-roaming-prices-can-fall-in-eastern-partner-countries-by-almost-90/>
26. *Regional Spectrum Agreement (RSA) on harmonized technical conditions between the Eastern Partnership countries (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, the Republic of Moldova and Ukraine) for Land Mobile Radio-Communication Networks in the 694-790 MHz and 3.4-3.8 GHz1 frequency bands*. Disponibil: https://eu.eventscloud.com/file_uploads/b33a422a866ebc4fc6f5384ac1b0955c_RSATextv2_2.pdf
27. *Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova*. Disponibil: <https://mfa.gov.md/>
28. *CEPT – Conferința Europeană a Administrațiilor de Poștă și Telecomunicații*. Disponibil: https://www.ancom.ro/cept-_5744
29. Ibidem.
30. *Legea Republicii Moldova Nr. 28 din 10-03-2016 privind accesul pe proprietăți și utilizarea partajată a infrastructurii asociate rețelelor publice de comunicații electronice*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106023&lang=ro

31. *Serviciul Național de Management al frecvențelor radio*. Disponibil: <http://www.snfr.md/index.php?l=ro>
32. *5G country profile Republic of Moldova*, p. 8. Disponibil: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Events/2020/5G_EUR_CIS/5G_Moldova-final.pdf

Date despre autori:

Tatiana LUNGU, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: tatiana.lungu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4553-9718

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat, profesor universitar, Departamentul Relații Internaționale, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: svetlana.cebotari11@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9073-104X

Prezentat la 18.01.2023

CZU: 351.86:343.343.6

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_36](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_36)

ISTORIOGRAFIA CERCETĂRII MIGRAȚIEI ILEGALE CA AMENINȚARE LA ADRESA SECURITĂȚII. UNELE CONSIDERAȚIUNI

*Anatoli BUZEV**Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”**Svetlana CEBOTARI**Universitatea de Stat din Moldova*

Prezentul articol examinează abordarea cercetării interdisciplinare a migrației ilegale care permite reflectarea esenței acestui fenomen complex, contribuie la evidențierea (i)legalităților comune, precum și particularităților specifice migrației ilegale în cadrul studiilor de securitate. În același timp, fenomenul migrației ilegale comportă un caracter sistemic pentru societatea contemporană și este integrativ după natura sa. Repercusiunile influențează diferite aspecte ale activității economice, sociale, politice, culturale etc. Astfel, problema migrației ilegale poartă un caracter universal, interdisciplinar, ceea ce s-a reflectat în apariția unor noi discipline de studiu.

În acest context, putem menționa că problema migrației ilegale este un obiect de studiu interdisciplinar, tematica privind migrația ilegală a fost, în special, supusă cercetărilor politologilor, sociologilor, economiștilor și, recent, experților în domeniul securității naționale și internaționale.

Cuvinte-cheie: migrație ilegală, studii interdisciplinare, risc, amenințări, securitate națională.

HISTORIOGRAPHY OF ILLEGAL MIGRATION RESEARCH AS A SECURITY THREAT. SOME CONSIDERATIONS

This article examines the interdisciplinary research approach to illegal migration that allows the reflection of the essence of this complex phenomenon, contributes to highlighting the common (il)legalities, as well as the particularities specific to illegal migration within security studies. At the same time, the phenomenon of illegal migration has a systemic character for contemporary society and is integrative by nature. The repercussions influence different aspects of economic, social, political, cultural, etc. activities. Thus, the problem of illegal migration has a universal, interdisciplinary character, which was reflected in the emergence of some new study disciplines.

In conclusion, we can mention that the problem of illegal migration is an object of interdisciplinary study, the issue of illegal migration has been, in particular, subjected to research by political scientists, sociologists, economists, and, recently, experts in the field of national and international security.

Keywords: illegal migration, interdisciplinary studies, risk, threats, national security.

Introducere

Începutul secolului XXI se caracterizează prin actualizarea amenințărilor vechi și apariția unor noi amenințări. Terorismul, traficul de droguri, migrația ilegală, pirateria maritimă - aceasta este o listă a provocărilor globale cu care se confruntă omenirea în secolul XXI. Migrația este un fenomen uman și social complex, prezent de-a lungul istoriei. Migrația ilegală, ca urmare a proceselor de globalizare care se dezvoltă rapid pe arena internațională este caracterizată prin multitudinea formelor și metodelor generatoare de riscuri și amenințări la adresa securității. De asemenea, migrația ilegală contribuie la redefinirea relațiilor interstatale. Evenimentele prezente pe arena internațională condiționează schimbări în mediul de securitate în: instabilitate, diversificare, digitalizare, incertitudine și mobilitate avansată. Factorii care duc la intensificarea și diversificarea fenomenului devin tot mai variați, fiind determinați de schimbările politice, sociale, economice și tehnologice care se produc în ultimele decenii. Actualmente, fluxurile migraționiste ilegale, însoțite deseori de traficul de ființe umane, trafic de arme și droguri reprezintă adevărate provocări la adresa securității internaționale, dar și a securității naționale.

Aspecte istoriografice ale cercetării fenomenului migrației ilegale ca amenințare la adresa securității

Deși migrația ilegală este prezentă pe mapamond încă din timpuri străvechi, interesul reprezentanților comunității academice vis-a vis de acest fenomen a fost dezvoltat abia în anii 1970. Migrația ilegală, fenomen care până în secolul trecut a fost supus modest cercetării, în secolul al XXI-lea a devenit un subiect care atrage tot mai multă atenție, dar și a devenit obiectul discursurilor politice și a celor academice. Abordarea interdisciplinară a migrației ilegale devine una dintre cele mai importante particularități ale cunoașterii științifice a fenomenului, deoarece la baza ei se află transformări evolutive și calitative ale progresului științific și social, ce dezvoltă legături între diverse părți ale subiectului de studiu și intensificării proceselor de conexiune cu dimensiunile de securitate națională.

Astfel, analizând istoria apariției fenomenului migrației ilegale, cercetătorul G. Sciortino consideră că, odată cu încercarea statelor de a-și fortifica propriile teritorii, acestea au stabilit și controlul asupra proceselor de mișcare a populației. Încercarea statelor de a „monopoliza mijloacele legitime de mișcare” a făcut ca migrația ilegală să apară ca un proces secundar multidimensional [1]. Supunând analizei fenomenul migrației ilegale, cercetătorii S. Castles și M. Miller [2, p. 19] au constatat o relație interdisciplinară cu alte științe precum: sociologia, știința politică, istoria, economia, geografia, dreptul și studiile de securitate. Autorii consideră ca fenomenul migrației ilegale poate fi cercetat prin prisma politologică, sociologică, dar și prin prisma evoluției istorice. Aceeași opinie este susținută și de către cercetătorul K. Koser [3, p. 33], conform căruia în domeniul politic, amenințările migrației ilegale sunt definite, în mod tradițional, în termeni de suveranitate, independență și integritate teritorială. Obiectele de referință pot fi entități politice atât naționale, cât și supra naționale. De exemplu, suveranitatea este amenințată de punerea la îndoială a recunoașterii, legitimității sau autorității guvernării, iar la nivel supranațional, structurile internaționale sunt amenințate de situații ce subminează regulile, normele și instituțiile ce le constituie.

În discursurile politice și mass-media, migrația ilegală este adesea descrisă ca fiind o amenințare la adresa suveranității statului. Simplu spus, argumentul este că statele au dreptul suveran de a controla cine le traversează frontierele și că, subminând acest control, migranții ilegali amenință suveranitatea. Rezultă că oprirea migrației ilegale este fundamentală pentru reafirmarea suveranității depline. În anumite discursuri mai extreme, migrația ilegală a fost percepută și ca o amenințare la adresa securității statului, mai precis, migrația ilegală și azilul, pot oferi canale pentru ca potențiali teroriști să intre în alte țări [ibidem, p. 10].

În opinia lui S. Castles și M. Miller, migrația ilegală poate fi supusă cercetării și din perspectiva științelor juridice. Reglementarea migrației ilegale devine aria cercetărilor din perspectiva juridică, fie cea a dreptului internațional, fie din perspectiva dreptului național. În contextul analizei migrației ilegale autorii consideră că acest fenomen poate fi examinat și din perspectivă politologică, în special în perspectiva rolului și a impactului minorităților etnice în schimbarea socială și culturală a statului gazdă. Aceeași idee este susținută de către H. Kissinger. Astfel, conform poziției lui H. Kissinger, între „problemele de migrație și securitate” există o legătura strânsă [5].

În pofida multitudinii de cercetări cu referire la fenomenul migrației, majoritatea guvernelor statelor acordă maximă prioritate acestei probleme. Tendințele statelor de a impune restricții asupra acestui fenomen, cât și recurgerea la implementarea politicilor și inițiativelor îndreptate în mod explicit împotriva migranților ilegali devine un imperativ al timpului. Aceste evoluții au avut o serie de consecințe. Astfel, conform opiniei lui Echeverria, costurile financiare și umane în procesul trecerii frontierelor statelor au crescut dramatic. În opinia autorului, fluxurile circulare sau sezoniere a migranților ilegali, cu timpul s-au transformat în ședere permanentă pe teritoriul statelor gazdă. În acest context, Echeverria scoate în relief rolul crescând al traficantilor de persoane, care, prin activitatea ilegală, condiționează creșterea gradului de amenințări la adresa securității statelor [6, p. 31].

Adesea binevenită din motive economice, politice și umanitare, migrația, desfășurată în condiții de intensă globalizare, condiționează apariția unei multitudini de probleme de securitate cum ar fi creșterea gradului de infracționalitate, a crimei, a apariției unor conflicte de origine etnică sau religioasă. Pe termen mediu și lung, migrația afectează dreptul de a decide compoziția etnică și rasială a populației, cultura publică, securitatea socială, locurile de muncă și ordinea publică [7, p. 48].

Astfel, conform opiniei lui Ș. Stamatin, „migrația ilegală este componenta cea mai dinamică a crimei

organizate. Ea presupune canale ilegale, distanțe mari de parcurs și o foarte bună organizare, pe care doar rețelele de crimă organizată o pot realiza. Volumul migrației internaționale, și în special al celei determinate de cauze economice pe traseul est-vest, a crescut în mod dramatic. Grupările criminale și cele teroriste au preluat controlul acestui fenomen, au introdus elemente organizatorice noi, dispun de mijloace de falsificare a documentelor și controlează companii de transport maritim, feroviar și rutier, transformând totul într-o industrie extrem de profitabilă. Pe diverse segmente, grupările criminale angajate în traficul de droguri cooperează și cu alte organizații ilegale, sporind astfel profitul obținut” [9, p. 158-167].

Pentru I. Stanciu, migrația ilegală, împreună cu dezvoltarea organizațiilor locale de tip mafiot, reprezintă o bază potențială de creștere a traficului de armament și a tranzitului elementelor teroriste prin Marea Neagră către Europa. Proximitatea față de Orientul Mijlociu, Balcani și Asia reprezintă un avantaj semnificativ pentru teroriștii din aceste regiuni de a se conecta la aceste zone de tranzit și rute și de a lansa atacuri pe continentul european [10, p. 22].

Deci, după cum ne demonstrează A. Saranschii, migrația are un impact direct asupra tuturor dimensiunilor securității: politică, economică, inclusiv și cea societală, etc [11, p. 22]. Din punct de vedere teoretic, conceptul de securitate societală include problema migrației. Pe agenda europeană de securitate, migrația tratează consecințele actuale și potențiale asupra securității societale datorate prezenței unui mare număr de imigranți în țările Uniunii Europene. Migrația afectează profund dreptul de a decide cine poate pătrunde pe teritoriul unui stat (grup de state), pentru a căpăta reședință, dar și pentru a obține un loc de muncă.

Problema migrației ilegale devine din ce în ce mai acută, deoarece are un efect contradictoriu asupra economiei și societății. Pe de o parte, migrația ilegală face posibilă atenuarea consecințelor crizei demografice, pe de altă parte, poate duce la consecințe negative de natură socială, politică, economică, etnică și interetnică. Migranții neregulați pot reprezenta o amenințare pentru sănătatea populației gazdă din cauza accesului lor limitat la serviciile de sănătate. De regulă, migranții ilegali nu sunt supuși examinărilor și examinărilor medicale, în urma cărora detectarea la timp a bolilor devine aproape imposibilă. În plus, mulți migranți provin din țări cu condiții sanitare și epidemiologice precare, astfel încât pot deveni purtători de diverse boli infecțioase și epidemiologice

Consecințele negative ale migrației ilegale condiționează o schimbare în compoziția socio-etnică în societate care apare din cauza afluxului unei varietăți culturale diferite. Un rezultat probabil ar putea fi pierderea identității culturale a statului gazdă. Adesea, din cauza diferențelor etno-culturale și etno-confesionale, comunitățile de societatea țării etnii formate ca urmare a migrației ilegale nu sunt integrate în societățile gazde. Deseori migranții nu acceptă legislația și regulile adoptate în țara gazdă, cautând să răspândească obiceiurile în rândul populației locale. Acest lucru duce la tensiuni sociale și interetnice și la întărirea extremismului [12].

Idei similare sunt susținute și de către Poalelungi care consideră că sursa insecurității societale este migrația. Migrația amenință identitatea unei societăți, cauzând o schimbare în compoziția societății. Fluxul de emigranți la scară largă din societăți diferite poate duce, în ultimă instanță, la transformarea culturii migranților în cultură dominantă [13].

În contextul analizelor cu referire la impactul migrației ilegale asupra securității, în special pe dimensiunea societală merită atenție cercetările elaborate de către B. Buzan. Astfel, conform opiniei lui Buzan, depopularea poate reprezenta o altă sursă de insecuritate pentru societăți, fie că aceasta este generată de prezența unui sau mai multor conflicte, de epurările etnice, de prezența bolilor sau de declinul sporului natural. Mai mult, Școala de la Copenhaga s-a folosit de securitatea societală pentru a explica reacția „societăților” europene împotriva politicilor de migrație ale statului și împotriva lărgirii și aprofundării integrării în Uniunea Europeană [14].

„Migrația lezează dreptul de a decide securitatea socială și ordinea publică și totodată puterea statelor de a-și domina frontierele, devenind astfel un fenomen de securitate” [15]. Principalul aspect care se datorează acestui lucru este dat de adaptarea socială a imigranților: se formează tabere de imigranți, birocrăție locală pentru datele personale ale imigranților etc. În același timp, pe lângă riscurile societale ce pot apărea la adresa securității unei țări, pot apărea și riscuri militare: terorism, conflicte de grupuri, acțiuni iredentiste [16. p. 48].

Pe același plan social, statele-gazdă se confruntă cu provocarea dată de promovarea concepțiilor subver-

sive și a ideologiilor care incită la încălcarea legilor. De asemenea, este posibil ca localnicii, îndeosebi cei din vecinătatea granițelor, să fie atrași în activități de natură infracțională, sporind astfel acțiunile specifice crimei organizate. Accesul la internet pentru orice persoană și folosirea mediului informațional ca mijloc de răspândire a propagandei extremiste creează riscul autoradicalizării. Intrarea în contact cu indivizi deja radicalizați și/sau frustrările din cauza neîndeplinirii așteptărilor de la statul-gazdă sunt factori potențiali de aderare a unor migranți la mișcări extremiste. În același timp, trebuie ținut cont de faptul că, odată cu valorile de sosiri, riscul proliferării unor boli contagioase este la cote înalte [17, p. 137].

În Republica Moldova este vorba mai curând de o instabilitate socială, caracterizată prin: amplificarea costurilor sociale generate de tranziția spre economia de piață (șomaj, insuficiența protecție socială, nivel de trai în scădere etc.), care pot favoriza amplificarea unor fenomene și acte antisociale (crima organizată, corupția etc.); lipsa preocupării pentru reconstruirea și buna funcționare a societății civile; migrația ilegală, derivată din șomajul exorbitant și stagnarea socială și economică a țării; calitatea redusă a protecției sociale, a asistenței medicale, disfuncționalități ale sistemului educațional, migrația internă, deprecierea valorilor naționale, perturbațiile demografice (îmbătrânirea populației, scăderea ratei natalității și creșterea celei a mortalității, scăderea ratei populației active etc.), reducerea nivelului moral și spiritual al societății [18, p. 36].

Fenomenul migrației ilegale este analizat din din perspectivă economică, adică a impactului migrației ilegale asupra economiei statelor furnizoare de valuri migraționiste, cât și asupra economiilor statelor care recepționează migranții. Migrația ilegală a afectat în ultimele decenii atât țările de origine a migranților ilegali, cât și statele de primire. Aceste transformări par să fi determinat o creștere bruscă a numărului de potențiali migranți în primul caz și o creștere substanțială a cererii forței de muncă ieftină în cel de-al doilea. Combinația acestor două circumstanțe, cu alte cuvinte intensificarea simultană a factorilor de tip *push* și *pull*, ar fi determinat un sprijin puternic pentru migrația internațională. Influențate de dinamica acestor tendințe economice, încercările statelor de a limita migrația s-au dovedit ineficiente. Încercând să limiteze canalele obișnuite de intrare, statele se confruntă cu trecerea migranților la căi ilegale [19, p. 49].

Sectorul informal din Europa este dependent de munca neregulată sau ilegală, la care participă un nivel și mai mare de lucrători domestici ilegali. În consecință, aranjamentele aparent legale sau ilegale, inteligente și greu de descoperit, se bucură de un grad ridicat de aprobare nespusă, de legitimitate socială aparentă și de multe ori și de toleranță tacită din partea autorităților. Acesta este cazul, în ciuda faptului bine cunoscut că munca neregulată sau ilegală este de obicei prost plătită, neasigurată, netaxată și adesea legată de muncă extrem de grea și pericole pentru sănătate. Amenințările simbolice și raidurile ocazionale împotriva angajării „imigranților ilegali” sunt, prin urmare, concepute pentru a consolida atitudinile defensive xenofobe în rândul publicului larg [20, p. 358].

Procesele de migrație sunt complexe și cu mai multe fațete, oferind atât impact negativ asupra mediului socio-politic și economic, cât și aspecte pozitive. Examinând impactul migrației ilegale asupra dimensiunii economice a securității, este de menționat faptul că migrația are și unele consecințe pozitive. Aceasta stimulează creșterea economică generală a statelor gazdă. Potrivit datelor Băncii Mondiale, migrația internațională crește PIB-ul global, deoarece permite lucrătorilor să se mute acolo unde sunt mai productivi. Pentru țările cu natalitate scăzută, imigranții pot fi deosebit de importanți. Potrivit Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), migranții sunt responsabili pentru 47% din creșterea forței de muncă americane și 70% din creșterea forței de muncă europene în ultimii 10 ani. Cu toate acestea, lucrătorii migranți sunt adesea acuzați pentru creșterea concurenței pentru locurile de muncă, ceea ce poate reduce salariile și poate priva unii lucrători locali de perspective de angajare. Oamenii sunt, de asemenea, îngrijorați de impactul pe termen lung al migrației asupra cheltuielilor guvernamentale (mai ales atunci când migranții își aduc familiile numeroase care ar putea să nu lucreze), deoarece mai mulți oameni pun presiune asupra sistemului de asistență medicală, educației, transportului și altor servicii publice. Aceeași opinie este susținută de către Golovataia [21, p. 133]. Conform opiniei sale, majoritatea migranților ilegali care lucrează sunt angajați ilegal, dar analiza demonstrează că mulți dintre ei plătesc cel puțin o parte din impozite. Migranții ilegali sunt, de asemenea, consumatori, astfel prin cheltuielile lor cresc cererea și generează creșterea economică. Se pare că multe sectoare semnificative ale economiei depind într-un fel sau altul de migranții ilegali. Serviciile prestate de migranții ilegali se regăsesc în principal la construcții,

agricultură, textile, hoteluri și restaurante, lucrări de îngrijire și de uz casnic. Acestea sunt sectoare care se confruntă adesea cu probleme în recrutarea angajaților din cadrul populației locale, în special atunci când angajatorii oferă salarii mici și contracte temporare. Sectoarele respective sunt caracterizate prin servicii pe termen scurt, prestate de către migrații legale care activează în aceste sectoare la sosirea în țara de destinație, dar apoi trec la alte locuri de muncă mai avantajoase.

Supunând cercetării fenomenul migrației ilegale, cercetătorii V Sumarokov, I. Doronina și E. Moskvitina vin cu o teză care generalizează practic toate ideile înaintate anterior. Astfel, conform poziției cercetătorilor, migrația ilegală este o amenințare directă la adresa securității naționale a țării, afectând toate sferele societății:

- 1) În sfera politică, există o amenințare la adresa intereselor geopolitice ale țării și imaginii internaționale;
- 2) În sfera economică, există o extindere a economiei subterane din cauza nerespectării legilor fiscale, a scăderii ponderii fondurilor în afaceri datorită ieșirii în străinătate, agravării situației de pe piața muncii, creșterii pieței ilegale necontrolate de bunuri și servicii;
- 3) În sfera socială, are loc creșterea tensiunilor și a xenofobiei, a fenomenului criminalității, apariția unor amenințări la adresa sănătății populației din țara primitoare din cauza situației sanitare și epidemiologice precare în rândul migraților, extinderea zonei de încălcare a drepturilor omului;
- 4) În sfera culturală, există o estompăre a granițelor între culturile diferitelor națiuni și naționalități, creșterea tensiunii interetnice și întărirea mișcărilor politice naționaliste extremiste [22].

Concluzii

Supunând analizei istoriografia cercetării impactului migrației ilegale asupra securității, am putea constata că migrația, în toate formele sale de manifestare, este un fenomen care poate fi supus analizei prin prisma mai multor aspecte, lucru care oferă acesteia un caracter interdisciplinar. De asemenea, fenomenul migrației ilegale afectează toate dimensiunile securității: politică, economică, societală etc., atât la nivel internațional, cât și la nivel național. Cercetarea interdisciplinară a fenomenului migrației ilegale, sub toate formele sale de manifestare, contribuie esențial la crearea unor răspunsuri oportune și eficiente ale statului privind contracararea unor riscuri și amenințări la adresa securității economice, politice și sociale.

Referințe:

1. SCIORTINO, G. *The regulation of undocumented migration*. In M. Martiniello & J. Rath (Eds.), *An introduction to international migration studies*. Amsterdam: Amsterdam University Press. 2013. p. 349–375.
2. CASTLES, S., MILLER, M. J. *The age of migration. International population movements in the modern world*. First edition. New York. 1993. ISBN: 9780230355774.
3. KOSER, K. *Irregular migration, state security and human security*. University College London. 2005. 33 p.
4. Ibidem, p. 10.
5. JOSÉ, J., SANMARTÍN, I. *Inmigración, seguridad y democracia*.
6. ECHEVERRIA, G. *Towards a Systemic Theory of Irregular Migration*. IMISCOE Research Series. 2020. 251 p.
7. SARCINSCHI, A. *Migrația și Securitatea*. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008. 44 p.
8. ALBU, N. *Securitatea națională: aspecte teoretice și practice*. Centrul de studii strategice de apărare și securitate. Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”. Chișinău, 2014. p. 240.
9. STAMATIN, Ș. Fenomenul crimei organizate transfrontaliere. Conferința „Cooperarea internațională a organelor de drept în prevenirea și combaterea criminalității transnaționale”, Chișinău, 5-6 noiembrie 2009, p. 158-167.
10. STANCIU, I. *Fenomenul terorist contemporan din zona Mării Negre. Factori de risc la adresa securității naționale a României*. În: Volumul 2 de lucrări prezentate în cadrul Sesiunii internaționale de comunicări științifice organizate de Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate 23-24 noiembrie 2006. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”. București. 2006. 481 p.
11. SARCINSCHI, A. *Op.cit.*
12. СУМАРОКОВ, В. Н., ДОРОШИНА, И. П., МОСКВИТИНА, Е. И. *Нелегальная миграция как угроза национальной безопасности Российской Федерации: понятие, содержание, причины возникновения*,

- направления противодействия. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/nelegalnaya-migratsiya-kak-ugroza-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii-ponyatie-soderzhanie-prichiny-vozniknoveniya/viewer>
13. POALELUNGI, O. Migrația și aspecte ale securității sociale a lucrătorilor migranți din Republica Moldova. În: *Revista de filosofie, sociologie și științe politice*, 2011, nr. 2, p. 191.
 14. WAEVER, O., BUZAN, B., KELSTRUP, M., LEMAITRE, P. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. New York, St Martin's Press and CEU, 1993, p. 23.
 15. CAUA, A. Analiza conceptului de securitate societală. În: *Studii naționale de securitate*, nr.1(3), Chișinău, 2021. p. 10.
 16. ANDREI, E. A. Migrația - o problemă de securitate. *Diplomacy & Intelligence. Revistă de Științe Sociale, Diplomație și Studii de Securitate*. Disponibil: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=639592>
 17. PETERCĂ, A. Implicațiile migrației ilegale și ale refugiaților asupra securității europene. În: *Materialele conferinței științifice internaționale Gândirea militară românească*. 132 p.
 18. ALBU, N., ROȘCA, A. Securitatea națională a Republicii Moldova și identificarea riscurilor în condițiile globalizării. În: *Moldoscopie*, 2007, nr. 2(37), p. 28-47.
 19. ECHEVERRIA, G. *Op.cit.*
 20. BADE, K. J. *Legal and illegal immigration into Europe: experiences and challenges*. 2004. 38 p. European Review, Cambridge University Press, vol. 12(3), p. 339-375.
 21. ГОЛОБАТАЯ, Л. Migrația - componentă a securității economice a statelor. In: *Materialele Conferinței științifico-practice internaționale Spațiul european de securitate: provocări, oportunități, perspective de integrare*, 11 octombrie 2019, Chișinău. Chișinău: Tipogr. „PrintCaro», 2019, p. 123-135.

Date despre autori:

Anatoli BUZEV, doctorand, Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”.

E-mail: anatoli.buzev@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4373-3645

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat, profesor universitar, Departamentul Relații Internaționale, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: svetlana.cebotari11@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9073-104X

Prezentat la 05.12.2022

CZU: 327.5:323(478)

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_37](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_37)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ПОСТКОНФЛИКТНОГО ЭТАПА МИРОТВОРЧЕСТВА В «ЗАТЯЖНЫХ КОНФЛИКТАХ»: НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Анатолий ДИРУН, Валентина ТЕОСА

Молдавский государственный университет

Статья посвящена анализу теоретических подходов к исследованию постконфликтного этапа миротворчества в «затяжных конфликтах». В этом контексте анализируются определения «затяжной конфликт» и «постконфликтный этап», рассматриваются различные подходы к определению постконфликтного этапа в теории трансформации конфликтов. Отдельное внимание уделяется анализу факторов, влияющих на возникновение постконфликтного этапа в «неурегулированных конфликтах». Применение теории трансформации конфликтов для анализа взаимоотношения сторон в условиях «гибридного мира», который включает в себя отсутствие боевых действий и наличие диалога между сторонами конфликта, а также использование усилий международных акторов для достижения политического решения об урегулировании конфликта закладывает основы методологии исследования этапа постконфликтного миротворчества применительно к конфликтам на постсоветском пространстве. Этот подход, представляющий не только научный, но и практический интерес в условиях существования неурегулированного затяжного конфликта в Республике Молдова, выдвигает необходимость формирования иного взгляда и новой практической политики в процессе урегулирования приднестровского конфликта.

Ключевые слова: *«затяжные конфликты», постконфликтное миростроительство, трансформация конфликта, приднестровское урегулирование, поствоенный этап.*

ABORDĂRI TEORETICE ALE CERCETĂRII ETAPEI POST-CONFLICT DE CONSOLIDARE A PĂCII ÎN „CONFLICTE PRELUNGITE”: CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

Articolul este dedicat analizei abordărilor teoretice ale studiului etapei post-conflict de consolidare a păcii în „conflictele prelungite”. În acest context sunt analizate definițiile „conflict prelungit” și „etapă post-conflict”, precum și diverse abordări ale apariției etapei post-conflict în contextul teoriei de transformare a conflictelor. O atenție deosebită se acordă analizei factorilor care influențează apariția etapei post-conflict în „conflictele nerezolvate”. Aplicarea teoriei transformării conflictelor pentru a analiza relația părților în condițiile „păcii hibride”, care include absența ostilităților și prezența unui dialog între părțile de conflict, precum și utilizarea eforturilor actorilor internaționali de a lua o decizie politică privind soluționarea conflictului, formează baze ale metodologiei de studiu a stadiului de consolidare a păcii post-conflict în raport cu conflictele din spațiul post-sovietic. Această abordare, care prezintă un interes nu numai științific, ci și practic în contextul existenței unui conflict prelungit nerezolvat în Republica Moldova, pune în evidență necesitatea formării unei abordări diferite și a unei noi politici practice în procesul de soluționare a conflictului transnistrean.

Cuvinte-cheie: *„conflicte prelungite”, consolidarea păcii post-conflict, transformarea conflictului, reglementarea transnistreană, etapa postbelică.*

THEORETICAL APPROACHES TO STUDYING THE POST-CONFLICT PEACEBUILDING IN „PROLONGED CONFLICTS”: THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The article is devoted to the analysis of theoretical approaches to the study of the post-conflict stage of peacebuilding in „protracted conflicts”. In this context, the definitions of „prolonged conflict” and „post-conflict stage” are analyzed, as well as various approaches to the emergence of the post-conflict stage in the context of conflict transformation theory. Particular attention is paid to the analysis of the factors that influence the emergence of the post-conflict stage

in „unresolved conflicts”. The application of the theory of conflict transformation to analyze the relationship of the parties in the conditions of the „hybrid field”, which includes the absence of hostilities and the presence of a dialogue between the conflict parties, as well as the use of the efforts of international actors to reach a political decision on the resolution of the conflict, form the basis of the methodology of the study of the post-conflict peace consolidation stage related to the conflicts in the post-Soviet space. This approach, which is of not only scientific, but also practical interest in the context of the existence of a prolonged unresolved conflict in the Republic of Moldova, highlights the need to form a different vision and a new practical policy in the process of resolving the Transnistrian conflict.

Keywords: „protracted conflicts”, post-conflict peacebuilding, conflict transformation, Transnistrian settlement, post-war stage.

Введение

Политическое устройство современного мира находится в процессе глобальной трансформации. Увеличение количества международных конфликтов, а также отсутствие прочных международных договоренностей по урегулированию существующих «затяжных» конфликтов, содержит в себе риски возникновения новых кризисов. Сложившаяся ситуация требует не только поиска новых способов воздействия на конфликты, но и формирования новых подходов к управлению ими. В этих условиях многократно повышается теоретическое значение исследования постконфликтного миростроительства в «затяжных» конфликтах, в рамках которого происходит урегулирование, либо разрешение конфликта.

Политическое урегулирование конфликтов, т.е. нахождение взаимоприемлемого согласия между участниками конфликта политическим путем, при помощи переговоров, политических технологий и процедур, сегодня является важнейшей категорией современной конфликтологии. Существующие стратегии постконфликтной трансформации не в полной мере обеспечивают процесс миростроительства в «затяжных» конфликтах по причине недостаточно разработанной теоретической базы постконфликтного этапа в теории «трансформации конфликта». Это в свою очередь влияет на эффективность процесса постконфликтного миростроительства, который зачастую не отражает новые запросы и вызовы, возникающие в «затяжных» конфликтах, увеличивая тем самым риск дестабилизации ситуации с перспективой дальнейшей эскалации конфликта. Эта тенденция находит свое подтверждение и в процессе приднестровского урегулирования.

Цель данной статьи – на основе анализа теоретических подходов к исследованию постконфликтного этапа миростроительства в «затяжных конфликтах» определить особенность и характеристики данного этапа приднестровского конфликта, как основу последующего мониторинга эффективности существующих практических политик в процессе постконфликтного миростроительства. Для решения этой задачи нам необходимо рассмотреть понятие «затяжного конфликта», а также проанализировать теоретическое обоснование возникновения постконфликтного этапа в «затяжном» конфликте.

К понятию «затяжного конфликта»

Термин «затяжные конфликты» не сразу получил широкое распространение среди исследователей, занимающихся проблематикой конфликтов на постсоветском пространстве. Это было вызвано тем фактом, что с момента своего возникновения в конце 80-х начала 90-х годов, конфликты в Молдове, Азербайджане и Грузии позиционировались как внутренние противоречия в пределах советского государства.

После распада СССР и фактического изменения европейской структуры безопасности, конфликты на постсоветском пространстве к началу 2000-х годов с точки зрения их разрешения оказались в неопределенном состоянии. С одной стороны, к этому времени были прекращены активные боевые действия между сторонами. С другой, достигнутые перемирия рассматривались экспертами как временные соглашения и не гарантировавшее нового возобновления боевых действий. В этой связи возникает термин «замороженных конфликтов».

В своем выступлении от 5 ноября 2003 года посол США Александр Вершбоу в совете по международным делам Филадельфии, характеризуя отношения США и России, говорит о необходимости «работать вместе и разрешить, то, что мы называем «замороженными конфликтами» - сепаратистские проблемы в Грузии и Молдове» [1]. Заметим, что существующий к тому моменту конфликт, связанный с образованием непризнанной Турецкой республикой Северного Кипра (июль 1974) не получил такой характеристики. С нашей точки зрения динамичное распространение определения «замороженный конфликт» на постсоветские конфликты было вызвано необходимостью идентифицировать ситуацию, сложившуюся в Молдове, Грузии и Азербайджане в контексте выстраивания взаимоотношений между Россией и Западом, по вопросам европейской безопасности [2].

При этом важно отметить, что сам термин «замороженный конфликт» не является новым в политической науке с точки зрения характеристики отношений между сторонами. Так, профессор Сиракузского университета Луис Крисберг, выделил категорию «замороженные» споры, к которой отнес конфликты, где «обе стороны, остаются полностью, привержены своим несовместимым позициям, при которых не одна из них не хочет разрешить вопрос путем примирения, уступок или военного завоевания» [3]. Вместе с тем, ряд авторов, которые сами использовали термин «замороженный» конфликт, с течением времени стали подвергать его все большей критике. Так «разморозка» конфликта в Южной Осетии в 2008 году, а также итоги войны в Карабахе в 2020 г. еще раз красноречиво показали, что такого рода противостояние может быстро перейти из статуса «замороженных» в прямо противоположное «горячее» состояние, с трудно предсказуемыми последствиями [4-5].

Таким образом, более чем 30-летний период развития конфликтов на постсоветском пространстве, а также их трансформация под влиянием внешних и внутренних факторов, позволила исследователям охарактеризовать последние как «затяжные конфликты» (protracted conflicts). Термин, который к этому времени уже устойчиво закрепился в международных организациях и исследованиях зарубежной конфликтологии. Это связано в первую очередь с теорией «затяжных социальных конфликтов», которая акцентирует внимание на специфике возникновения таких длительных конфликтных ситуаций и причинах их неурегулированности.

Возникновение данной теории связано с именем, американского ученого Эдварда Азара. Изучая конфликты в Ливане, Шри-Ланке, Северной Ирландии, исследователь определил такое долгое противостояние как «затяжные социальные конфликты». При этом ключевым фактором, влияющим на продолжительность конфликта, является «длительная и зачастую ожесточенная борьба общественных групп за такие базовые потребности как безопасность, признание и принятие, справедливый доступ к политическим институтам и участию в экономической деятельности» [6, p. 93].

Ограничение доступа определенных групп к базовым потребностям, по мнению Э. Азара, является главной причиной противостояния и затяжного характера. Вместе с тем, динамика развития «затяжных» конфликтов в (Северная Ирландия, Северный Кипр) дает нам примеры, что даже в этих условиях стороны приходят к этапу заключения перемирия. В свою очередь, после подписания соглашения о прекращении огня на первый план выходят задачи «предотвращения рецидива войны» и поддержания мира. Характеристику такого хрупкого мирного состояния описал Кеннет Болдуинг, который выделил два состояния мира в контексте трансформации конфликта: «негативный мир» и «позитивный мир». В частности, он отмечал, что «С негативной стороны мир можно понимать как отсутствие чего-либо – отсутствие беспорядка, напряженности, насильственного конфликта и войны... С позитивной стороны мир означает условия хорошего управления, упорядоченные действия по разрешению конфликта, гармонию, присущую зрелым отношениям между сторонами. Позитивное понимание мира представляется, как умение эффективно управлять конфликтом и как развитие широкой системы упорядоченных отношений, которая объемлет в единое целое ранее враждовавшие стороны» [7, p. 3]. Таким образом, говоря применительно к этапу завершения активных боевых действий и сохранения перемирия в контексте «затяжного» конфликта, мы используем понятие «негативного мира». В свою очередь, процесс трансформации «негативного мира» ставит перед нами вопрос анализа возникновения постконфликтного этапа миростроительства в «затяжном» конфликте.

Постконфликтный этап в «затяжных конфликтах»: постановка проблемы

Понятие постконфликтное миростроительство впервые было сформулировано в программном заявлении «Повестке дня», с которой в 1992 году выступил Генеральный секретарь ООН Б. Бутрос-Гали. Постконфликтное урегулирование было определено как «действия, направленные на обнаружение и поддержку структур, имеющих тенденцию укреплять и упрочивать мир с целью избежать рецидива конфликта» [8]. Однако развитие конфликтов в 90-е годы на постсоветском пространстве и территории бывшей Югославии, а также попытки их разрешения привели к уточнению формулировки постконфликтного миростроительства. В 1997 году Генеральный секретарь ООН К. Аннан, сформулировал постконфликтный этап как «разнообразные, одновременно осуществляемые и скоординированные действия, предпринимаемые по окончании конфликта для консолидации мира и предотвращения повторения вооруженной конфронтации» [9].

Центральным элементом, как первого, так и второго определения постконфликтной стадии является момент окончания конфликта. В конфликтологии переход к постконфликтному этапу, т.е. «устойчивому миру» представляют собой определенный рубеж, на котором конфликт прекращается формально, а процесс дальнейшей трансформации конфликта продолжается после достигнутого мирного урегулирования. В свою очередь, формальное прекращение конфликта включает в себя ситуации, когда одна из сторон одерживает военную победу, либо обе стороны согласны на окончательное урегулирование.

Однако 30-летняя динамика развития конфликтов на постсоветском пространстве привели к возникновению нового качественного состояния конфликтов, а именно формированию их «затяжного» характера, которые можно охарактеризовать двумя отличительными признаками. Первый, ни одна из сторон конфликта не может заявить о своей победе военным путем. Второй, между сторонами конфликта достигается длительное перемирие, которое не институализируется в мирный договор, снимающий ключевые противоречия между сторонами.

На этом этапе «затяжного» конфликта перед исследователем возникает два вопроса. Первый, как можно охарактеризовать отношения, возникающие между сторонами конфликта, которые вышли из состояния вооруженной борьбы, подписав соглашение о прекращении огня, но в то же время не пришли к заключению мирного политического договора. Вопрос актуальный, так как хронологически такой этап может длиться не один десяток лет, например, в приднестровском конфликте такой период длится уже более 30 лет, а перемирие, заключенное в ходе конфликта на Кипре, продолжается уже более 48 лет. Второй вопрос, можно ли столь длительное по временному периоду перемирие считать постконфликтным этапом в этих «затяжных» конфликтах? Ответы на эти вопросы находятся, на наш взгляд, в понимании «трансформации конфликта» как современного подхода к урегулированию.

«Трансформация конфликта»

Термин «трансформация конфликта» является относительно новым направлением области исследований мира и конфликтов, получившей название «теории трансформации конфликтов». Как относительно новая область, она все еще находится в процессе определения, формирования и создания терминологии. В течение 1990-х годов ряд теоретиков (Й. Галтунг, К. Рупесингхе, Э. Шверин, Р. Вайринен) помогли закрепить то, что Джон Ледерах назвал формированием новых определений, используемых в области и практике исследования мира и разрешения конфликтов.

В своем исследовании «Разрешение конфликтов как трансформация конфликта» Й. Галтунг писал, что в основе перспективы разрешения конфликтов лежит предположение о том, что каждый конфликт имеет конечную жизнь и четкий конец и, следовательно, может быть разрешен или объявлен неразрешимым. Из его аргумента, что конфликты - это бесконечные приливы и утасания социальных взаимодействий, также вытекает идея о том, что возникающие из-за этого продолжающиеся энергетические и поведенческие противоречия не поддаются разрешению, а нуждаются в трансформации [10].

В данном контексте Р. Вайринен справедливо замечает, что одна из наиболее серьезных ошибок при анализе мирного процесса – это статичный подход к проблемам конфликтологического менеджмента,

при котором проблемы спора, акторы и интересы рассматриваются как раз и навсегда заданные и неизменные. На самом же деле спорные проблемы, акторы и интересы являются политическими переменными, они способны трансформироваться вследствие социальной и политической динамики общества, в котором происходит конфликт [11, p. 4]. Такая характеристика Р. Вайренена в полной мере может относиться к природе урегулирования приднестровского затяжного конфликта, в котором трансформация происходит не столько на гармонии интересов сторон, сколько на осознании достижения реальных изменений в восприятии сторонами своих интересов и самоопределений.

Одними из таких политических переменных, анализирующих конфликт в процессе трансформации являются концепция «гибридного мира» используемая О. Ричмондом для исследования миротворческих и миростроительных операций в государствах мирового Юга. Как показала практика, в большинстве случаев попытки установления демократических институтов не увенчались успехом, а интервенции под эгидой ООН содействовали лишь временному «замораживанию» конфликтов [12]. Это заставляло исследователей и политиков пересматривать подходы к восстановлению мира. К примеру, усилия миротворцев были направлены на построение не только негативного (прекращение огня), но и позитивного мира (сотрудничество и интеграция обществ).

Понятие «гибридного мира», предполагает сочетание миротворческой практики международных институтов с местными традициями и нормами в постконфликтных обществах. В данном случае международные институты могут оказывать поддержку местным акторам, в роли которых могут выступать местные торговые связи, благотворительные фонды, женские движения, общественные движения и неправительственные организации. Данный подход, который применялся на практике в миротворческих и миростроительных операциях в Восточном Тиморе, Руанде, Афганистане и других странах [13].

В своей работе «Помимо насилия: построение устойчивого мира» американский исследователь Дж. Ледерах описывает возникновение постконфликтной фазы в контексте переходной трансформации развития конфликта. Ученый выдвигает идею, что на постконфликтном этапе система миростроительства управляется не иерархическим (сверху вниз) фокусом, а органическим политическим процессом, который «предполагает миростроительство как сеть взаимозависимых действий и людей». В этом видении трансформационное миростроительство на постконфликтном этапе происходит в рамках открытой системы, которая поощряет участие широкого круга участников со всех уровней затронутых обществ, а не только узкую группу лидеров за официальным столом переговоров.

С этой целью Ледерах предлагает комплексную парадигму миротворческой деятельности. Это включает немедленные действия, такие как «определение повестки дня» задач, которые необходимо решить. Эти задачи могут варьироваться от демобилизации и разоружения до управления и трудоустройства и затрагивать различных людей, структуры и процессы. «Переходная» деятельность как часть этой вложенной парадигмы определяет доведение задач повестки дня до реализации. Эта переходная фаза встроена в «трансформационные процессы», которые должны иметь дело с более актуальными вопросами [14].

Если использовать предложенную Дж. Ледерхом парадигму миростроительства в контексте «затяжных» конфликтов, то переходный период, который характеризует прекращение боевых действий и выстраивание мирных коммуникаций между сторонами, с определенного момента отношений сторон может рассматриваться как точка отсчета возникновения постконфликтной этапа миростроительства. И если на первой фазе таких отношений, речь, как правило, идет о недопущении «рецидива войны», то с определенного момента стороны оказываются в ситуации заинтересованности ведения политического диалога как альтернативы военным действиям.

Стоит отметить, что термин постконфликтный этап миростроительства характеризует собой состояние именно ненасильственных отношений между сторонами. Концептуальность этого утверждения вызвана тем фактом, что в практике затяжных конфликтов также существует модель «низкой боевой интенсивности», при которой стороны формально подписали соглашение о прекращении огня, но процесс вооруженного противостояния сохраняется на практике.

В свою очередь, прекращение боевых действий и обеспечение механизма контроля над ситуацией на протяжении длительного периода времени, позволяет говорить о возникновении нового - **поствоенного этапа** в контексте постконфликтного миростроительства в «затяжных» конфликтах. Поствоенный этап, таким образом, можно определить как *период мирных взаимоотношений между сторонами конфликта с момента прекращения боевых действий до заключения политического соглашения об урегулировании этнополитических причин конфликта*.

Вполне логично, что с момента прекращения огня стороны используют это время, в том числе и для модернизации своих вооруженных сил. Однако, когда мы говорим о начале поствоенной стадии конфликта, на практике это означает реализацию трех механизмов, сводящих к минимуму возможность возобновления боевых действий. Первое, проведение миротворческой операции на линии соприкосновения между конфликтующими сторонами; второе, организация прямого диалога между сторонами конфликта в рамках переговорного процесса; третье, общественный запрос на урегулирование конфликта мирным, а не вооруженным путем.

На формирование поствоенного этапа в приднестровском урегулировании значительное влияние оказывает геополитический подход. По мнению профессора А. Буриана, геополитический анализ позволяет рассматривать поведение сторон в контексте внешнеполитического выбора между Западом и Востоком, нейтральностью и блоковой принадлежностью [15]. В свою очередь, В. Жук справедливо отмечает, что процесс европейской интеграции не означает обострения отношений Молдовы с Россией, а открывает новые возможности их укрепления на уровне двусторонних отношений. Это, по мнению исследователя, позволит консолидироваться на «традиционных рынках» и не выступать в качестве пресловутого «связного моста», утратившего свою актуальность в условиях взаимозависимости [16].

Вместе с тем, даже в этих условиях полностью исключить возможность возобновления боевых действий невозможно. Тем более, что стороны хорошо знают болевые точки друг друга. Возобновление боевых действий в 2008 году в Южной Осетии, где как минимум были реализованы два из трех факторов, влияющих на стабильность поствоенного этапа, демонстрируют не только хрупкость поствоенного этапа, но также отсутствие у сторон стратегии по урегулированию конфликта ненасильственными методами [17].

Заключение

Анализируя состояние и эволюцию процесса приднестровского урегулирования, необходимо констатировать существование некоторых постконфликтных механизмов взаимодействия между сторонами конфликта в области спорта, неправительственных организаций, муниципальных образований, политических партий. Ценность таких коммуникаций заключается в том, что их развитие происходило даже на фоне «охлаждения» официальных отношений между Кишиневом и Тирасполем. Несомненно, что возникновение и развитие таких коммуникаций обеспечивается политической стратегией государства, закрепленной в Конституции страны, а их эффективность, в полной мере, зависит от политических устремлений и целенаправленных действий правящей элиты.

Несмотря на противоречивый характер и нестабильность коммуникаций процесса миростроительства, он минимизирует возможность возникновения новых боевых действий на постконфликтном этапе, устанавливая и закрепляя связи и контакты на экономическом, социальном и гуманитарном направлениях. Более того, на примере Республики Молдова, очевидна эффективность поддержки на этапе постконфликтного миротворчества со стороны международных партнеров [18]. Под воздействием международных участников миротворческого формата урегулирования и стран, поддерживающих страну на пути европейской интеграции, Республика Молдова в сложнейших условиях регионального кризиса стремится сохранить целостность, укрепить идентичность и обеспечить безопасность, всем гражданам страны, не смотря на наличие неразрешенного окончательно конфликта на своей территории. В контексте политик, программ и мер многостороннего сотрудничества этап постконфликтного миротворчества в современных условиях необходимости обеспечения гарантий мира и безопасности открывает новые возможности для сближения двух берегов Днестра.

Литература:

1. GRANT, T. *Frozen Conflicts and International Law*. [Accessed on 04.10.2022] Available: <https://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol50/iss3/1>
2. HILL, W. *Russia, the near abroad, and the West: lesson from the Moldova-Transnistria conflict*, Woodrow Wilson Center Press Washington, DC, 2012. 261 p. ISBN 9781421405660.
3. KRIESBERG, L. *Social Processes in international relations: A Reader*. New York: John Wiley & Sons, 1968. 577 p.
4. МАРКЕДОНОВ, С. *Региональные конфликты: перезагрузка*. 2008. [Просмотрено 1.10.2022] Доступно: http://www.globalaffairs.ru/number/n_11631
5. *Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine*. 2016. [Accessed on 10.04.2022] Available: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP09_fhs.pdf
6. AZAR, E. The Analysis and Management of Protracted Social Conflict. In: *The Psychodynamics of International Relationships*. 1991, vol. II: Unofficial Diplomacy at Work. p. 93-120.
7. BOULDING, K. *Stable Peace*. University of Texas Press, 1978. 156 p. ISBN 978-9975-4295-4-2.
8. BOUTROS-GALII, B. *An Agenda for Peace*. 1992. [Accessed on 10.04.2022] Available: <https://digitallibrary.un.org/record/145749>
9. ANNAN, K. *Renewing the United Nations: a programme for reform: report of the Secretary-General*. 1997. [Accessed on 10.04.2022] Available: <https://digitallibrary.un.org/record/245922?ln=ru>.
10. GALTUNG, J. Conflict Resolution as Conflict Transformation: The First Law of Thermodynamics Revisited. In: *Conflict Transformation*. 1995. New York: St. Martin's Press. 270 p. ISBN 0312124872.
11. VAYRINEN, R. *New Direction in Conflict Theory: Conflict Resolution and Conflict Transformation*. L.: Sage, 1991. 232 p. ISBN 9780803984356.
12. СМІРНОВА, А. *Проблемы применения концепции «либерального мира» в российских исследованиях*. 2015. [Просмотрено 1.10.2022] Доступно: https://sthb.petsru.ru/files/pdfs_a4T6sdq42RtE34werSR/journal_5021.pdf?v=1
13. RICHMOND, O. *The Dilemmas of a Hybrid Peace*. [Accessed on 02.10.2022] Available: <http://www.e-ir.info/2012/12/23/the-dilemmas-of-a-hybrid-peace/>
14. LEDERACH, J. Beyond Violence: Building Sustainable Peace. In: *The Handbook of Interethnic Coexistence*. 2000. New York, Abraham Fund Publication, p. 236-247.
15. BURIAN, A. Moldovan Statehood: geopolitical perspective and prospects. In: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, 2008, nr. 2, p. 37-50. ISSN: 1857-1999.
16. JUC, V. Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoreticometodologice și replieri geostrategice. Chișinău: „Tipogr.-Sirius” SRL, 2011. 248 p. ISBN 978-9975-4222-5-3.
17. DIRUN, A. „Operations of influence” in the settlement Moldovan-Transnistrian conflict. In: *Annual Laboratorului Pentru Analiza Conflictului Transnistrian. Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (Sibiu)*, 2019, vol. 3, nr. 1, p. 37-42.
18. TEOSA, V. STAMATIN, E. Relatiile de cooperare dintre Consiliul Europei si Republica Moldova in contextual integrării europene. In: *MOLDOSCOPIE*, 2013, nr. 2(49), p. 107-121. ISSN 1812-2566.

Данные авторов:

Анатолий ДИРУН, кандидат политических наук, доцент, Тирасполь, постдокторанд, Молдавский государственный университет.

E-mail: anatoliidirun16@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7129-7433

Валентина ТЕОСА, доктор хабилитат политических наук, профессор, Молдавский государственный университет.

E-mail: valentina.teosa@usm.md

ORCID: 0000-0002-3430-2803

Prezentat la 18.10.2022

CZU: 323.273:355

[https://doi.org/10.59295/sum3\(163\)2023_38](https://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_38)**POTENȚIALUL MILITAR AL REGIMURILOR SEPARATISTE****Valeriu DELIGHIOZ***Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”*

În articol sunt analizate principalele componente ale potențialului militar al regiunilor separatiste, printre care: efectivele armatei; armamentul și tehnica de luptă; moralul militarilor; numărul și calitatea cadrelor de comandă; organizarea, disciplina și coeziunea internă a armatei; gradul dezvoltării științei militare și doctrinei militare; pregătirea de luptă a trupelor; pregătirea populației pentru apărarea țării ș.a.

Pe baza acestor componente determinante, putem evalua potențialul militar al regimurilor separatiste, care reprezintă o amenințare majoră la adresa suveranității, securității și integrității teritoriale a unui stat.

Pentru a contracara corespunzător această amenințare, structurile de stat responsabile trebuie să concentreze toate eforturile pe evaluarea obiectivă și multiaspectuală a potențialului militar și să analizeze minuțios fiecare componentă a acestora.

Cuvinte-cheie: *potențial militar, regim separatist, formațiuni paramilitare ilegale.*

THE MILITARY POTENTIAL OF SEPARATIST REGIMES

This article describes the main components of the military potential, including: the number of army personnel; the weaponry and combat vehicles; the morale of the military; the number and quality of command staff; the organization, discipline and internal cohesion of the army; the degree of the development of military science and military doctrine; combat training of troops; the population preparation for the defense of the country.

Based on these components, we can assess the military potential of some separatist regimes, which represent a major threat to the sovereignty, security and territorial integrity of the state.

In order to successfully counteract this threat, the responsible state structures must focus all efforts on the objective and multilateral assessment of military potential and thoroughly analyze each of their components.

Keywords: *military potential, separatist regime, illegal paramilitary formations.*

Introducere

În literatura de specialitate, studiul tendințelor separatiste reprezintă un interes atât teoretic, cât și aplicativ, deoarece abordarea corectă a acestei noțiuni va contribui la soluționarea altor probleme ce țin nemijlocit de securitatea națională a unui stat. Tema separatismului de astăzi este acută, mult discutată și polarizată ca niciodată. Mișcările separatiste sunt, de regulă, regimuri suficient militarizate. Practic, simultan cu autopromovarea, pentru atingerea scopurilor sale politice, aceste pseudo-state încep să creeze pilonul existenței lor constituit din formațiuni paramilitare ilegale. Astfel, pentru a contracara eficient aceste forțe ilegale, structurile de forță ale statului e necesar să evalueze corect potențialul militar al regimului separatist. Potențialul militar la nivel de conținut este definit ca totalitatea forțelor și mijloacelor de luptă armată, pe care un stat le poate afecta pregătirii și ducerii războiului [1, p. 135]. Principalele componente ale potențialului militar sunt: efectivul armatei; armamentul și tehnica de luptă; moralul militarilor; numărul și calitatea cadrelor de comandă; organizarea, disciplina și coeziunea internă a armatei; gradul dezvoltării științei militare și doctrinei militare; pregătirea de luptă a trupelor; pregătirea populației pentru apărarea țării [2, p. 256].

În conformitate cu respectivele rigori, poate fi evaluat potențialul militar al regimurilor separatiste.

Particularități privind evaluarea potențialului militar al regimurilor separatiste

Evaluarea inamicului este cea mai importantă obligație a comandanților și a statelor majore. Complexitatea și versatilitatea informațiilor despre adversar nu ne permite să alegem un singur procedeu (mod) pentru evaluarea acestora, deoarece nu există și nu poate exista o astfel de metodă. În același timp, constatăm anumite modele de gândire, de cercetare și reguli (principii) fundamentale, ghidându-ne după faptul care poate facilita evaluarea inamicului și de a realiza fără erori semnificative.

La nivel de organizare și efective ale formațiunilor paramilitare ilegale, acestea sunt create, în general, după principiul teritorial. În ele sunt afiliați locuitorii unui sat (așa-numitele detașamente de autoapărare), ai unui raion administrativ și ai unui oraș, ceea ce constituie brigăzile și batalioanele miliției populare etc. Activitățile acestora sunt limitate, de asemenea, de respectivele teritorii.

O excepție de la regula generală o reprezintă formațiunile (detașamentele, grupurile etc.) de mercenari, care au un efectiv internațional și nu țin neapărat de restricțiile teritoriale.

Structura organizatorică a forțelor paramilitare ilegale nu este identică, omogenă, însă depinde de studiile militare ale conducătorilor. Astfel, pe teritoriul fostei URSS, structura lor era analogică unităților și subunităților Armatei Sovietice sau trupelor interne ale Ministerului Afacerilor Interne. Cu toate acestea, în Caucazul de Nord, din cauza situației tactice create și a particularităților teritoriale, formațiunile paramilitare ilegale aveau o structură organizatorică diversă, formată dintr-un comandant, stat major și (pe perioada acțiunilor militare) două grupări, aproximativ cu același număr de personal (până la 500 de oameni): gruparea de luptă, destinată desfășurării directe a operațiilor în raionul indicat și gruparea de rezervă, destinată pentru a concentra eforturile și înlocuirea planificată (de regulă, după o săptămână) a luptătorilor aflați în acțiune. Aceste formațiuni erau împărțite în cinci-șase detașamente (până la 100 de persoane), conduse de emiri (cu statut de comandanți de câmp). Detașamentele, la rândul lor, se împărțeau în grupuri. Baza detașamentului era grupul central (până la 100 de oameni), care se afla permanent în munți, echipat și aflat în stare de luptă. Grupul central era împărțit în trei plutoane a câte 33 de persoane fiecare, iar plutonul – în trei grupe a câte 11 persoane fiecare [3].

Efectivele forțelor reprezintă dimensiunea cantitativă a capacității operaționale militare, de primă prioritate, având un caracter fundamental, deoarece, dacă celelalte resurse sunt regenerabile cu ușurință, atunci resursele umane se consumă în cantități enorme, din care motiv menținerea integrală a efectivelor pe timp de război reprezintă o mare dificultate, deoarece resursele umane sunt limitate, nu se poate crea și nici improviza [4, p. 9].

Factorul principal care determină dimensiunea efectivelor, este cel de natură demografică, ai cărui indicatori sunt: numărul și densitatea populației ca dimensiune cantitativă, precum și alți indicatori: gradul de pregătire tehnico-profesională și intelectuală, distribuția pe medii, profesioni, vârste, sexe, mobilitatea spațială și socială, mișcarea naturală (natalitatea, mortalitatea, sporul natural). Prin urmare, factorul demografic se constituie într-un factor de putere, devenind, pe parcursul timpului, o principală componentă a capacității militare a statelor [5, p. 17].

Cu toate acestea, trebuie de remarcat faptul că efectivul formațiunilor paramilitare ilegale ține nu numai de situația demografică a regiunii separatiste, dar și de posibilitatea de a-l înarma.

De asemenea, se ia în considerare că în componența acestora se pot afla persoane care nu sunt supuse mobilizării, în funcție de vârstă sau starea sănătății, dar odată cu izbucnirea acțiunilor militare, după cum arată analiza conflictelor armate din interiorul țărilor, pot fi încadrați minori și femei, precum și mercenari, dar și de regulă, unitați și subunitați din alte state, care susțin regimul ilegal respectiv.

Forțele ilegale sunt completate, de regulă, cu personal bine instruit din diferite categorii de vârstă (20-50 de ani). Așadar, dacă la etapa inițială a conflictului trec „sub arme” aproape exclusiv în mod voluntar, atunci când acesta escaladează, în absența unei rezerve de voluntari și a nevoilor crescânde de oameni, nu este exclusă mobilizarea populației masculine, precum și implicarea prin înșelăciuni, mituiri sau amenințări.

În aceste formațiuni își găsesc locul elemente interne, mercenari, emigranți, indivizi străini sosiți ca turiști, concediați, cetățeni certați cu legea (transfugi, dezertori cu sau fără armă, deținuți evadați din închisori, foști deținuți, delicvenți, vagabonzi, persoane fără ocupație etc.), specialiști militari în diversiune, sabotaje, gherilă [6, p. 141].

Mercenarii sunt luptătorii cei mai bine pregătiți și capabili de luptă, care sunt folosiți pentru îndeplinirea celor mai complexe misiuni, fapt ce necesită calificări înalte de luptă, precum și în calitate de consilieri ai comandanților de formațiuni și ai instructorilor centrelor de instrucție. Ei se pot consolida în detașamente separate (sau alcătuiesc nucleul lor), care sunt orientate pentru misiuni speciale de luptă, în efectuarea diversivunilor și actelor teroriste.

La evaluarea compunerii și efectivului formațiunilor paramilitare ilegale, este important să se țină seama de faptul că acestea au și așa-numitele „rezerve” – cetățeni care îi simpatizează, dar locuiesc acasă, formal

duc un stil de viață care respectă legea, însă aproape întotdeauna dețin arme nedeclarate. Rezerva reală este constituită și din foști membri ai formațiunilor ilegale, care pe parcursul activităților de dezarmare a acestora, „benevol” au renunțat de a participa fizic, și-au depus armele și s-au legalizat. Periodic, aceste două categorii de cetățeni se contopesc în detașamente paramilitare active, pentru a participa la acțiuni pe scară largă, pentru a realiza cercetarea și dezinformarea forțelor de ordine guvernamentale.

Din perspectiva armamentului și tehnicii de luptă deținute, la etapa inițială, aceste formațiuni sunt înzestrate cu arme de vânătoare și de tir, însă, pe parcurs, pe măsura escaladării conflictului cu autoritățile centrale, principala sursă de arme a forțelor ilegale o constituie capturarea de la forțele de ordine a armamentului de infanterie, iar de la unitățile militare a armamentului de infanterie, explozivelor, mijloacelor de cercetare radio și război electronic, aparatelor de zbor fără pilot, mijloacelor de transmisiuni, transportului auto, tancurilor, mașinilor de luptă ale infanteriei, transportoarelor amfibii blindate, artileriei și aruncătoarelor de bombe, instalațiilor de rachete antiaeriene și antitanc etc. În acest sens, mai poate fi invocată și confiscarea armamentului de la diverse tipuri de structuri de pază și de la populație. Ei scontează ca să se înarmeze cu aceleași sisteme de armament care se găsesc în structurile oponente. Dotarea cu diferite categorii de armament și muniții a formațiunilor paramilitare ilegale poate fi, de asemenea, efectuată din exterior, printr-un segment al frontierei de stat controlat de către separatiști.

În regiunile dezvoltate industrial, poate fi organizată și producția proprie de arme și muniții. De exemplu, formațiunile ilegale ale așa-numitei „Republicii Populare Donețk” au început producerea de lansatoare portabile pentru loviturile reactive calibru de 122 mm Grad-P „Partizan”, pe teritoriul regiunii Donețk, care, de fapt, nu a fost niciodată în dotarea Forțelor Armate ale Ucrainei.

Ținând cont de faptul că, moralul efectivului poate fi definit ca un ansamblu de calități morale și psihologice care determină capacitatea lor de luptă [8, p. 131], membrii formațiunii ilegale pot fi împărțiți în două categorii – cei care luptă pentru idei și cei care luptă pentru bani. După cum demonstrează practica, în pofida desfășurării diferitelor activități propagandistice și educative, de la primele insuccese în acțiunile militare și pierderi majore în resurse umane și tehnică militară, se observă o scădere bruscă a moralului până la părăsirea pozițiilor de luptă și predarea acestora către forțele guvernamentale.

Completarea formațiunilor paramilitare ilegale într-un mod forțat, prin înșelăciuni, mituiri sau amenințări, slăbește semnificativ stabilitatea moral-psihologică a detașamentelor (grupurilor) și poate fi folosită eficient pentru combaterea acestora. De exemplu, anunțarea la timp a amnistiei luptătorilor contribuie la o scindare în rândurile lor, ceea ce în cele din urmă reduce semnificativ activitatea formațiunilor și contribuie la trecerea unora dintre aceștia de partea guvernului legitim.

Un alt aspect important îl constituie numărul și calitatea cadrelor de comandă. Atunci **când se evaluează potențialul militar al** forțelor ilegale, este necesar să se țină cont de numărul și calitatea cadrelor de comandă. De regulă, organizatorii și conducătorii formațiunilor paramilitare ilegale sunt foști militari profesionali sau angajați ai organelor de drept, reduși, concediați sau demisionați din anumite motive din serviciu, deși, trebuie menționat faptul, că uneori există și reprezentanți ai altor caste profesionale [9, p. 131].

Aici se iau în considerare nu numai calitățile de luptă (educația militară, profesionalismul înalt, experiența de luptă), ci și cele voliționale, psihologice, personale precum: autoritatea, priceperea și capacitatea de interacțiune cu subordonații, pentru a asigura finalizarea cu succes a misiunilor de luptă ale comandanților formațiunilor ilegale.

De asemenea, se ține cont de prezența diferitor tipuri de consilieri și instructori foarte bine pregătiți, ajunși incognito în respectivele formațiuni, pentru a oferi ajutor militar cadrelor de comandă în organizarea luptei de arme întrunite, în pregătirea pentru luptă și în activitatea cotidiană ale forțelor paramilitare.

O particularitate difinitorie o constituie disciplina și coeziunea internă. Disciplina în formațiunile paramilitare ilegale a fost întotdeauna problematică și la un nivel nesatisfăcător, din cauza proporției semnificative de foști criminali, eliberați din închisori și izolatoare de detenție provizorie, criminali căutați, persoane dependente de droguri și alcoolici. Din aceste considerente, activitățile detașamentelor paramilitare se combină **adesea** cu jafurile, tâlhăriile, prădările și alte forme de violențe.

Coeziunea internă se remarcă numai în formațiunile organizate după principiul teritorial, unde luptătorii se cunosc practic unul pe altul. Cu toate acestea, nu există coeziune privind unitățile locale cu detașamente și

grupuri de mercenari, care stau deoparte și, uneori, desconsideră localnicii, motivând că-și riscă viața pentru ei. Drept urmare, deseori, apar conflicte între aceste categorii, în care se atestă și folosirea armamentului.

Știința militară și doctrina militară practic nu se dezvoltă, fiindcă totul se bazează pe regulamente, manuale de luptă, instrucțiuni și îndrumări aduse în regiune de consilierii și instructorii străini din țările care sprijină regimul separatist. În cadrul funcționării formațiunilor paramilitare ilegale nu constatăm existența unui suport metodologic și științific.

În pofida faptului că membrii contingentului de bază al formațiunilor paramilitare ilegale au îndeplinit serviciul în forțele armate și au pregătire militară, totuși, la etapa de centralizare a conducerii se organizează centre de instrucție (școli), unde, de regulă, în calitate de instructori sunt militarii sosiți din exterior, iar, uneori, și reprezentanții locali care au o pregătire înaltă în domeniul dat.

Pentru specialiștii care necesită o pregătire specifică sunt organizate cursuri în taberele de instruire în afara regiunilor separatiste. Pregătirea formațiunilor paramilitare ilegale se desfășoară, de regulă, conform programelor pregătirii pentru luptă respective genurilor de arme. O atenție deosebită este acordată instruirii actelor diversioniste și teroriste, acțiunilor de gherilă și lucrului de propagandă cu populația. Trebuie de menționat că centrele de instrucție (școlile) oferă luptătorilor o pregătire suficient de înaltă.

Împreună cu pregătirea pentru luptă a formațiunilor paramilitare ilegale, conducerea regimurilor separatiste acordă o mare atenție pregătirii populației pentru apărarea regiunii nerecunoscute. La uzine, fabrici și alte întreprinderi, reprezentanții forțelor ilegale și administrația militară locală realizează regulat diferite adunări, convocări, exerciții, lecții practice, aplicații la pregătirea pentru luptă cu persoanele care nu sunt supuse mobilizării. Nu fac excepție nici copiii. Sub pretextul educației patriotice a tinerei generații în instituțiile de învățământ se desfășoară ore și lecții tematice, la care participă membrii formațiunilor paramilitare.

Mizând pe generația tânără, se creează diverse mișcări militar-patriotice și cluburi, în cadrul cărora, sub conducerea instructorilor cu experiență, periodic se organizează diferite tabere militar-educative și convocări de instruire, unde copiii cu vârsta cuprinsă între 10 și 18 ani, în special, se pregătesc la instrucția de front, trageri, la pregătirile de cercetare, transmisiuni, geniu, topografie militară, medico-militară, apărarea nucleară, bacteriologică și chimică, tactica ducerii luptei, lupta corp la corp, supraviețuirea în diferite condiții și la alte discipline.

Concluzii

Potențialul militar al regimurilor separatiste este unul dintre cel mai puternic mijloc de realizare a obiectivelor politice și reprezintă o amenințare majoră la adresa suveranității, securității și integrității teritoriale a statului. Această amenințare este mai pronunțată în statele cu reprezentanță etnică diferită. Toate particularitățile enumerate, la nivel de conținut, organizare și funcționare a formațiunilor paramilitare ilegale sunt repere de evaluare multiaspectuală a potențialului militar al acestora.

Pentru a contracara cu succes această amenințare, structurile corespunzătoare ale statului trebuie să evalueze obiectiv și multilateral potențialului militar și să analizeze detaliat fiecare parte componentă.

Această evaluare va contribui la stabilirea reperelor de contracarare, care vor fi reflectate la nivel de acte naționale, instituționale și mecanisme practice de contracarare a formațiunilor paramilitare ilegale.

Referințe:

1. *Culegere de termeni și noțiuni din domeniul militar*. Chișinău: Marele Stat Major al Armatei Naționale, J3 Direcție operații, 2016. 186 p.
2. AGUD, I., ș.a. *Lexicon militar*. Chișinău: Editura Saka, 1994. 365 p. ISBN: 5-86892-110-0.
3. *Состав незаконных вооруженных формирований*. [Accesat la 15.08.2022] Disponibil: <https://studopedia.org/11-31312.html>
4. MEREUȚĂ, Gh. *Managementul resurselor umane – factor potențator al capacității militare a unui stat*. Teza de doctor în științe militare. București, 2005. 228 p.
5. MEREUȚĂ, Gh. Conceptul de capacitate militară. Potențialul militar. Dimensiunile cantitative ale capacității militare a unui stat. Dimensiunile calitative. Dimensiunile potențialului destinat apărării. În: *Revista Militară* nr. 1-2/2009. Chișinău: Institutul Militar al Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, 2009. pp. 17-27. ISSN 1857-405X.

6. DELIGHIOZ, V. Considerații privind contracararea formațiunilor paramilitare ilegale. În: *Materialele conferinței internaționale „Republica Moldova în contextul noii arhitecturi de securitate regională”*. Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, 2015. pp. 140-144. ISBN 978-9975-3048-7-0.
7. Боевики наладили производство переносных установок «Град» – разведка. [Accesat la 18.08.2022] Disponibil: <https://fakty.ua/210311-boeviki-naladili-proizvodstvo-perenosnyh-ustanovok-grad---razvedka>
8. АРТАМОНОВ, В. Боевой дух Русской армии XV—XX вв. *Военно-историческая антропология*. Ежегодник 2002. Москва, 2002. С. 131-147. [Accesat la 21.08.2022] Disponibil: http://reenactor.ru/ARH/PDF/Artamonov_04.pdf
9. DELIGHIOZ, V. Caracteristicile participanților formațiunilor paramilitare ilegale. În: *Materialele conferinței interuniversitare „Dezvoltarea Armatei Naționale în contextul aprofundării reformelor democratice”*. Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, 2019. pp. 257-262. ISBN 978-9975-84-095-8.

Date despre autor:

Valeriu DELIGHIOZ, colonel (r), lector universitar, Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, mun. Chișinău, Republica Moldova.

E-mail: dvok83@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7903-6043

Prezentat la 12.11.2022

PARTICIPAREA VÂRSTNICILOR LA PROCESUL DECIZIONAL DIN COMUNITATE: APLICAREA METODEI TEORIEI ÎNTEMEIATE

Aliona CHIRA

Universitatea de Stat din Moldova

Vârstnicii constituie la ora actuală o problemă stringentă pentru societatea moldovenească, acutizată de procesul intensiv de îmbătrânire demografică, migrația populației tinere și adulte peste hotare, scăderea calității vieții ca urmare a deficitului bugetar, creșterea dependenței față de serviciile sociale. Situația creată impune autorităților publice și guvernamentale să acorde o atenție sporită acestei categorii de vârstă, incluzând-o în toate politicile publice, programe și proiecte etc. Totodată, sunt create măsuri de sporire a activismului social și economic în rândul persoanelor vârstnice, astfel încât acestea să-și mențină independența față de serviciile și prestațiile sociale. Cu toate acestea, rezultatele înregistrate sunt destul de modeste. Prin urmare, scopul studiului prezent rezidă în explicarea comportamentului participativ al vârstnicilor la procesul decizional din comunitatea locală, prin identificarea factorilor care obstrucționează o implicare activă și stabilirea mecanismului prin care acești factori se condiționează. Pentru realizarea acestui deziderat a fost aplicată metoda teoriei întemeiate, versiunea straussiană. În rezultat a fost identificată categoria centrală – discreditarea opiniei vârstnicilor, precum și alte 15 categorii între care au fost stabilite relațiile de cauzalitate, pentru a genera modelul teoretic explicativ. Au fost formulate și un set de ipoteze operaționale derivate din date, care pot constitui noi piste de cercetare.

Cuvinte-cheie: *metoda teoria întemeiată, interacționism simbolic, model teoretic, teorie substanțială, vârstnic, proces decizional, utilitate socială, activism economic, schimb social, economia politică a îmbătrânirii.*

ELDERLY PARTICIPATION IN THE DECISION-MAKING PROCESS FROM COMMUNITY: APPLICATION OF THE GROUNDED THEORY METHOD

The elderly are currently a pressing problem for moldovan society, exacerbated by the intensive demographic aging process, the migration of the young and adult population abroad, the decrease in the quality of life as a result of the budget deficit, the increase in dependence on social services. The created situation requires public and governmental authorities to pay more attention to this age group by including it in all public policies, programs and projects, etc. At the same time, measures are being created to increase social and economic activism among the elderly, so that they maintain their independence from social services and benefits. However, the results recorded are quite modest. Therefore, the purpose of the present study lies in explaining the participatory behavior of the elderly in the decision-making process in the local community by identifying the factors that obstruct an active involvement and establishing the mechanism by which these factors are conditioned. To achieve this goal, the grounded theory method was applied, the Straussian version. In the result, the central category was identified – discrediting the opinion of the elderly, as well as 15 other categories between which the causal relationships were established for generate the explanatory theoretical model. A set of operational hypotheses derived from the data were also formulated, which may constitute new avenues of research.

Keywords: *method grounded theory, symbolic interactionism, theoretical model, substantive theory, elderly, decision-making process, social utility, economic activism, social exchange, political economy of aging.*

Introducere

Procesul intens de îmbătrânire demografică constituie principala caracteristică a societății post moderne. La începutul anului 2022, la nivel global, persoanele cu vârsta de 65 ani și peste constituiau circa 771 milioane, iar pentru anul 2050 estimările indică o creștere a ponderii acestei categorii de persoane în totalul populației de până la 16% [1]. Situația din Republica Moldova la acest capitol se înscrie în tendința globală. La începutul anului 2022 numărul persoanelor cu vârsta de 60 ani și peste era de 593,0 mii persoane, iar

coeficientul de îmbătrânire al populației a constituit 22,8%, ceea ce reprezintă un nivel înalt de îmbătrânire demografică [2]. Schimbările semnificative care se produc în structura populației au implicații directe în toate sferile socialului, fapt care obligă autoritățile de toate nivelurile să insiste, atât pe calitatea vieții persoanelor vârstnice în procesul de adoptare a deciziilor, cât și pe sporirea activismului în rândul acestui segment de populație.

Pentru promovarea activismului în rândul persoanelor vârstnice, Guvernul Republicii Moldova a aprobat *Planul de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active (2018-2021)* a cărui scop de bază a fost promovarea măsurilor de extindere a participării persoanelor vârstnice la viața socială și economică prin reconsiderarea potențialului lor de muncă, revalorificarea experienței profesionale, atât pentru familie, cât și pentru activitatea socio-economică a comunității [3]. Acest Plan de acțiuni a condus la o creștere ușoară a scorului Indicelui Îmbătrânirii Active – 28,7 puncte din 100, ceea ce presupune că din potențialul total al populației în vârstă de 55 ani și peste, mai puțin de o treime este capabil să participe în economie și societate, iar peste 70% rămâne nevalorificat, cu șanse reduse spre a îmbătrâni activ și a contribui economic prin activități remunerate [4, p. 4].

Evoluția modestă înregistrată, deși poate fi explicată din varii perspective, se datorează în special elaborării măsurilor de intervenție în bază de dovezi, neglijându-se aproape total explicațiile teoretice ale comportamentului vârstnicilor la diferite solicitări din partea societății sau comunității. Această neglijare nu este o rea intenție din partea factorilor de decizie, cât o lipsă a teoriilor explicative în acest sens care ar asigura utilitatea și potrivirea intervențiilor cu situația de facto.

Având în vedere această situație, autorul articolului de față își propune să dezvolte o teorie substanțială sau de fond care să explice comportamentul de participare a vârstnicilor la procesul decizional din comunitatea locală.

Necesitatea dezvoltării teoriilor explicative despre comportamentul vârstnicilor

În încercarea de a examina aspecte ale procesului de îmbătrânire, cercetătorii sunt operativi în a furniza date referitor la fapte, dar amână să le integreze într-un cadru explicativ mai larg, conectând noile descoperiri cu explicațiile anterioare ale fenomenelor sociale studiate. De cele mai multe ori, proiectele de cercetare sunt elaborate sub o teorie implicită despre modul în care un set de fenomene poate fi corelat și verifică ipoteze derivate din explicații anterioare. Astfel sunt incluse variabile de la care se așteaptă producerea unor corelații în vederea explicării unui fenomen într-un anumit fel. Rezultatele empirice obținute sunt descrise, pur și simplu, fără a fi prezentate în contextul unor explicații mai generale. Or, prin această manieră de a realiza cercetările, se pierde procesul de construire, revizuire și interpretare a modului „cum” și „de ce” apar fenomenele [5]. Problema care apare aici constă în lipsa unei teoretizări explicite, care să reflecte dinamica continuă a construirii explicațiilor. Progresele în explicarea problemelor studiate depind de cunoștințele – teoretizarea – care le-au precedat, așa cum ele, la rândul lor, modelează cunoștințele rezultate.

Încercarea de a explica un fenomen, produs la un anumit timp, exprimă esența teoriei. Încadrarea explicației într-un interval de timp concret demonstrează că teoriile sunt provizorii, supuse respingerii, perfecționării sau reconsiderării, pe măsură ce noile cunoștințe se modifică într-o lume în continuă schimbare. Deci valoarea principală a teoriei constă în construirea cunoștințelor într-un mod sistematic și cumulativ, astfel încât eforturile empirice să conducă la integrarea cu ceea ce este deja cunoscut și să evidențieze inconsecvențele în cunoștințele existente [6, p. 24].

Pe lângă explicație și înțelegere, există și motive pragmatice pentru a investi în eforturile de dezvoltare a teoriei (1). Încurajând explicația, prin specificarea „de ce” și „cum” sunt legate faptele empirice, teoria contribuie la integrarea cunoștințelor în timp, lucru ce le permite viitorilor cercetători să testeze teoria, să o perfecțeze sau să o infirme, încurajând astfel dezvoltarea viitoarelor cunoștințe (2). Predicția este o altă contribuție pragmatică a teoriei. Studiile bazate pe teorie pot indica noi direcții de cercetare bazate pe constatări care sunt parțiale, neașteptate sau chiar anormale și care altfel ar putea rămâne ascunse (3). Teoriile ghidează intervențiile pentru îmbunătățirea condițiilor umane, atât la nivel macro social - prin acțiunile guvernelor a căror intervenții, prin politici sociale, sunt menite să amelioreze problemele persoanelor vârstnice, cât și la nivel micro social – prin intervențiile practicienilor care deservește persoanele în vârstă [6, p. 26].

Actul de teoretizare în domeniul gerontologiei, la momentul actual, „a devenit excesiv de elitist, obscur

și marginal social” [5, p. S73] fără a se lua în considerare că investițiile financiare în programe de intervenții sau în politici sociale adresate vârstnicilor trebuie să se fundamenteze pe ipoteze teoretice derivate din datele empirice obținute prin cercetarea socială. În această situație, soluția este de a genera teorii prin metoda teoriei sau a unor modele teoretice explicative ale fenomenelor.

Teoria întemeiată: aspecte generale

Teoria întemeiată sau după denumirea ei originală *grounded theory* aparține tradiției americane a cercetării calitative, fiind concepută de către doi sociologi americani - Barney Glaser (1930-2022) și Anselm Leonard Strauss (1916 – 1996). Teoria întemeiată a fost dezvoltată ca un răspuns la contestarea cercetării calitative și la discrepanța semnificativă dintre teorie și cercetarea empirică. În momentul apariției teoriei întemeiate, cercetările sociale se realizau preponderent utilizând metodologia cantitativă, care era considerată a fi riguroasă, obiectivă și credibilă. Cercetările calitative nu erau evitate, dar se impunea cercetătorilor calitativiști să investigheze condiția umană prin metode cantitative de cercetare, ceea ce însemna ajustarea situației din teren la ipotezele înaintate și nicidecum explicarea problemei studiate. Pe de altă parte, acest lucru era promovat și de mediul academic în procesul de formare a tinerilor sociologi. Aceștia erau instruiți cum să verifice marile teorii ale epocii sau munca profesorilor, dar nu cum să genereze teorii. Astfel mediul universitar se scindase în două pături intelectuale: capitaliștii, care erau teoreticienii, marile genii ale sociologiei clasice, și proletariatul verificator, adică studenții [7, p. 10]. Situația creată la nivel epistemologic se caracteriza prin promovarea teoriilor nefondate empiric și producerea datelor empirice neintegrate în teorii formale. Dezvoltarea teoriei întemeiate a condus, în primul rând, la legitimarea cercetărilor calitative și la generarea de teorii ancorate în datele empirice.

Pentru prima dată, teoria întemeiată a fost articulată de către B. Glaser și A. Strauss în lucrarea *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research* [7] publicată în 1967 la solicitarea comunității de metodologi din domeniul social, după furorile monografiei *Awareness of Dying* [8] din domeniul sociologiei medicale, sector în care A. Strauss își desfășura munca academică. Teoria întemeiată este produsul a două școli de gândire socială – Școala de la Chicago și Școala Columbia, reprezentate prin cei doi autori. Școala de la Chicago era recunoscută ca etalon, dar și ca bastion, al cercetării calitative, iar Școala Columbia se evidenția prin preocupările continue de a dezvolta teoria de interval mediu. Așa se face că A. Strauss, ca reprezentant al Școlii de la Chicago, a insistat pe interacționismul simbolic și pragmatismul american în procesul de analiză și interpretare a datelor în cadrul metodologiei teoriei întemeiate, iar B. Glaser, ca discipol al Școlii Columbia, a realizat proiectul de dezvoltare a teoriei ancorate în datele empirice, utilizând concepția cantitativistă însușită în timpul studiilor doctorale.

Ce presupune teoria întemeiată? Într-o accepțiune largă aceasta se definește ca o metodologie inductivă și comparativă, ce oferă linii directoare, sistematice pentru colectarea, sinteza, analiza și conceptualizarea datelor calitative, în scopul generării/construirii teoriei, care să explice, la nivel conceptual, un proces, o acțiune/interacțiune referitor la un subiect de fond [9]. Liniile directoare care stau la baza generării teoriei din date sunt: (1) culegerea suficientă de date pentru a demara analiza; (2) analiza datelor folosită pentru a genera categorii; (3) apoi prin intermediul metodei comparative constante sunt comparate secțiuni de date în permanență, unele cu altele, facilitând evidențierea unor relații dintre diverse categorii; (4) categoriile concrete sunt ulterior modificate în concepte abstracte; (5) aranjarea acestor concepte într-o schemă logică, care poate fi modificată pe măsură ce sunt culese mai multe date; (6) în baza acestei scheme logice a conceptelor se construiește teoria [10, p. 127]. O remarcă aici: datele sunt culese în continuare în raport cu o categorie până când aceasta este saturată. Metoda de selecție a cazurilor în vederea analizei nu presupune o eșantionare reprezentativă, ci una teoretică, adică o eșantionare de conveniență prin care sunt alese cazurile ce pot contribui la generarea teoriei.

Evoluția ulterioară a metodologiei de descoperire a teoriei din date este strict legată de fidelitatea co-autorilor față de filosofii școlilor în care s-au format. Deși au decis împreună supra principiilor de generare a teoriei din date, modul de implementare a acestora a fost diferit. Acest fapt a fost sesizat chiar de la bun început de către doctoranzii lui A. Strauss. Motivul principal a constat în percepția diferită asupra teoriei întemeiate din punct de vedere metodologic. Pentru B. Glaser teoria întemeiată a reprezentat o metodologie de descoperire a teoriei din date, iar produsul preconizat era o teorie substanțială sau o teorie formală.

Diferența dintre acestea două constă în nivelul de abstractizare conceptuală. Pentru A. Strauss, însă, teoria întemeiată a constituit o metodă de analiză a datelor calitative, subordonată direct interacționismului simbolic. În acest caz produsul rezultat nu mai putea fi o teorie descoperită din date, ci un model teoretic explicativ derivat din datele empirice.

Percepțiile diferite asupra implementării principiilor teoriei întemeiate au condus la o schismă între autori, care s-a soldat cu dezvoltarea altor versiuni ale teoriei întemeiate. Deși B. Glaser a rămas fidel versiunii originale, cunoscută ca versiunea clasică a teoriei întemeiate, A. Strauss, împreună cu doctoranzii săi, a remodelat și reformulat această metodă, creând un precedent exploatat ulterior de cercetătorii din alte domenii, care continuă să adapteze principiile teoriei întemeiate la propriile domenii profesionale.

Metoda teoriei întemeiate ca proces al dezvoltării unui model teoretic

Teoria întemeiată abordată ca metodă de analiză a datelor calitative este cunoscută sub denumirea de perspectivă straussiană a teoriei întemeiate și îi are ca reprezentanți principali pe A. Strauss și Juliet Corbin, asistenta lui universitară și fostă doctorandă. Lucrarea în care autorii explică modalitatea de implementare a principiilor teoriei întemeiate este *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* [11]. La ora actuală versiunea straussiană a teoriei întemeiate este cea mai populară și cea mai exportată în alte domenii.

Întrebarea, care interesează cel mai mult în acest context, este: cum s-a ajuns la formularea unei noi versiuni a teoriei întemeiate fără acordul celui alt co-autor, B. Glaser? Și în ce au constat disensiunile? Răspunsul este că, pe lângă fidelitatea lui A. Strauss față de interacționismul simbolic, au existat niște inconveniențe legate de aplicarea în practică a metodei teoriei întemeiate, precum și unele cerințe din partea mediului academic pentru acceptarea și promovarea unei metode inovative de cercetare. La modul concret, A. Strauss a promovat teoria întemeiată în cadrul Departamentului de Științe Sociale și Comportamentale, pe care-l conduce, din incinta Facultății de Nursing a Universității din California, San Francisco. Ideea este că A. Strauss iniția studenții de profil medical în aplicarea canonului teoriei întemeiate, a căror competențe în ceea ce privește conceptualizarea și abstractizarea conceptelor erau destul de modeste, fapt care a condus la imaginea teoriei întemeiate ca fiind neparcimonioasă, consumatoare de timp și resurse, și cu rezultate modeste în generarea teoriei. Pentru a soluționa aceste inconveniențe, A. Strauss a creat un sistem standardizat de codare a datelor, care putea fi utilizat și prin intermediul soft-urilor de analiză a datelor calitative, de care dispunea Universitatea.

O altă problemă a apărut din partea mediului academic, care era foarte reticent față de lucrările doctoranzilor în care era aplicată metoda teoriei întemeiate din considerentul că nu era clar specificată orientarea sau paradigma metodologică. Desigur, opțiunea era orientarea interpretativă. Or, această solicitare l-a determinat pe A. Strauss să adapteze cumva canonul teoriei întemeiate pentru a corespunde cerințelor înaintate.

Pe lângă acestea, a existat și o frustrare a lui A. Strauss, încă din timpul colaborării cu B. Glaser, referitor la consultarea literaturii din domeniu înainte de a iniția cercetarea. Argumentul lui era că un cercetător veritabil, cât de mult ar dori, nu poate face abstracție de cunoștințele deținute față de fenomenul cercetat. Acestea oricum îl vor influența în procesul de analiză și interpretare a datelor.

Ținând cont de toate acestea, A. Strauss a propus o modalitate mai atractivă de aplicare a teoriei întemeiate, care presupune următoarea logică:

- Teoria întemeiată se aplică atunci când subiectul de interes a fost relativ ignorat în literatură sau i s-a acordat doar o atenție superficială.
- Înainte de a iniția cercetarea se permite un studiu preliminar al literaturii pentru a identifica problemele de cercetare și domeniile în care să se caute date.
- Cercetarea nu pornește doar de la o singură întrebare, ci de la un set de întrebări care ar putea să ofere explicații relevante despre subiectul cercetat: cine, ce, când, cum, de ce etc.
- Colectarea datelor începe cu un caz de conveniență.
- Simultan cu transcrierea interviului începe și procesul de codare a datelor, care este fragmentat în 3 etape: codarea deschisă, codarea axială și codarea selectivă. Codarea deschisă este primul pas analitic, în care cercetătorul trebuie să se concentreze asupra datelor colectate, examinându-le, comparându-le și conceptualizându-le în cuvinte care transmit acțiune. Prin codarea axială codurile deschise sunt regrupate pentru a

forma explicației despre fenomenul cercetat și pentru a permite apariția categoriei. Codarea selectivă presupune rafinarea categoriilor și subcategoriilor identificate anterior, prin compararea și analizarea continuă și prin integrarea noilor date, în scopul identificării categoriei centrale sau a procesului social de bază.

- Categoria centrală este un concept larg și abstract, care descrie pe scurt ceea ce cercetătorul consideră tema principală a studiului.

- În timpul procesului de codare a datelor, A. Strauss a introdus un instrument analitic denumit paradigma de codare sau modelul paradigmatic. Acest instrument are rolul de a ordona sistematic datele, de a integra structura și procesul, și de a intercepta dinamica evolutivă a faptelor. Modelul paradigmatic este constituit din 5 componente: context, condiții cauzale, condiții de intervenție, strategii și consecințe și are ca scop principal stabilirea relațiilor între categorii.

- Procesul de codare a datelor este realizat prin intermediul comparației constante. Această metodă este o combinație dintre colectarea, codarea și analiza sistematică a datelor cu eșantionarea teoretică, pentru a genera o teorie integrată, apropiată de date.

- Eșantionarea teoretică desemnează procesul de colectare a datelor suplimentare în lumina modelului paradigmatic care s-a conturat din etapele anterioare ale analizei. Eșantionarea teoretică nu are loc o singură dată pe parcursul cercetării, ci este o trăsătură recurentă: în diverse momente cercetătorul trebuie să se întrebe: ce contexte, ce evenimente, ce tipuri de persoane ar merita să fie investigate mai departe pentru a dezvolta modelul teoretic. Eșantionarea teoretică încetează doar în momentul în care s-a atins saturația teoretică.

- Saturația teoretică reprezintă etapa analizei calitative a datelor, în care cercetătorul continuă să colecteze și să analizeze date până când nu mai apar date noi și toate conceptele teoriei sunt bine dezvoltate, iar legăturile lor cu alte concepte sunt descrise în mod clar” [12, p. 1123]. Din acest moment colectarea datelor ar putea înceta.

- Pe tot parcursul colectării și analizei datelor este recomandată luarea de notițe sau memo-uri. Notițele reprezintă un instrument crucial în generarea teoriei. Ele pot fi tipuri specializate de înregistrări scrise, ce conțin produse de analiză sau eventuale direcții de analiză pentru cercetător, au un caracter analitic și conceptual, mai degrabă decât unul descriptiv. Notițele nu sunt pur și simplu „idei”, ci ele sunt implicate în formularea și revizuirea teoriei în timpul procesului de cercetare.

- La sfârșitul etapelor de codare, teoria generată este organizată în funcție de elementele modelului paradigmatic.

- Un alt instrument analitic propus de A. Strauss este matricea condițională, constituită dintr-un set de 8 niveluri de cercuri integrate, care sunt inserate unul în celălalt, reprezentând contexte cu diferite grade de generalitate: internațional, național, comunitar, organizațional, sub organizațional, colectiv, inter relațional și de acțiune. Utilizarea matricei condiționale ajută la identificarea relațiilor și conexiunilor dintre condiții/consecințe și acțiuni, care implică evenimente pe parcursul dezvoltării teoriei.

Un alt aspect important de menționat este utilizarea strategiei abductive în procesul de generare a teoriei prin versiunea straussiană, fapt care exclude necesitatea ca modelul teoretic generat să fie verificat printr-o altă cercetare. Ceea ce se impune este asigurarea validității și fiabilității constructului social elaborat.

Deși această versiune a teoriei întemeiate a lui A. Strauss și J. Corbin a fost intens criticată de B. Glaser, totuși acesta nu a fost împotriva utilizării ei, doar că a solicitat autorilor să nu folosească sintagma de teorie întemeiată, pentru că produsul generat nu este o teorie întemeiată ci o descriere conceptuală. Chiar dacă suntem de acord cu B. Glaser că versiunea straussiană nu descoperă teoriile din date, ci mai mult forțează derivarea lor din date, nu putem susține nici faptul că rezultatul obținut este doar o descriere conceptuală. Adevărul este că versiunea straussiană dezvoltă un model teoretic explicativ al fenomenului sau subiectului cercetat, susținut de modelul paradigmatic din timpul codării.

Participarea vârstnicilor în procesul decizional: aspecte metodologice

Participarea în societate a vârstnicilor, din perspectiva indicatorilor compoziți ai Indicelui Îmbătrânirii Active, nu are o imagine optimistă în contextul Republicii Moldova. Pentru anul 2020 acest indicator a înregistrat un scor de 13 puncte, mai mic cu 4,7 puncte față de media europeană [4]. De aici deducem că și la capitolul participarea vârstnicilor în procesul decizional din comunitate, situația nu este diferită. Din acest considerent ne-am propus ca și scop, în studiul pe care l-am realizat, să explicăm comportamentul pasiv al vârstnicilor

în participarea la procesul decizional prin elucidarea mecanismului de condiționare dintre cauze, condiții, context, strategii și consecințe.

Menționăm că în vederea realizării scopului propus am optat pentru aplicarea metodei teoriei întemeiate, versiunea straussiană, din motiv că interviuarea vârstnicilor necesita a fi condusă de întrebări de cercetare și cercetătorul deținea cunoștințe despre tematica cercetată.

Ținând cont de diferențele semnificative dintre vârstnicii din mediul rural și cei din mediul urban, am decis să vizăm în studiu doar vârstnicii din mediul rural, fapt care a facilitat construirea modelului teoretic.

Întrebările de cercetare stabilite inițial au fost: (1) Ce înseamnă pentru un vârstnic participarea la procesul decizional? (2) Cine sunt factorii decizionali din comunitate? (3) Când se implică vârstnicii în procesul decizional? (4) Cum se implică în procesul decizional? (5) De ce se implică așa cum se implică? (6) Ce categorie de vârstnici se implică? (7) Care este motivația sau de ce se implică în procesul decizional din comunitate? Precizăm că în timpul analizei datelor au fost formulate încă 3 întrebări referitor la autopercepția vârstnicilor, imaginea percepută a vârstnicilor și utilitatea socială.

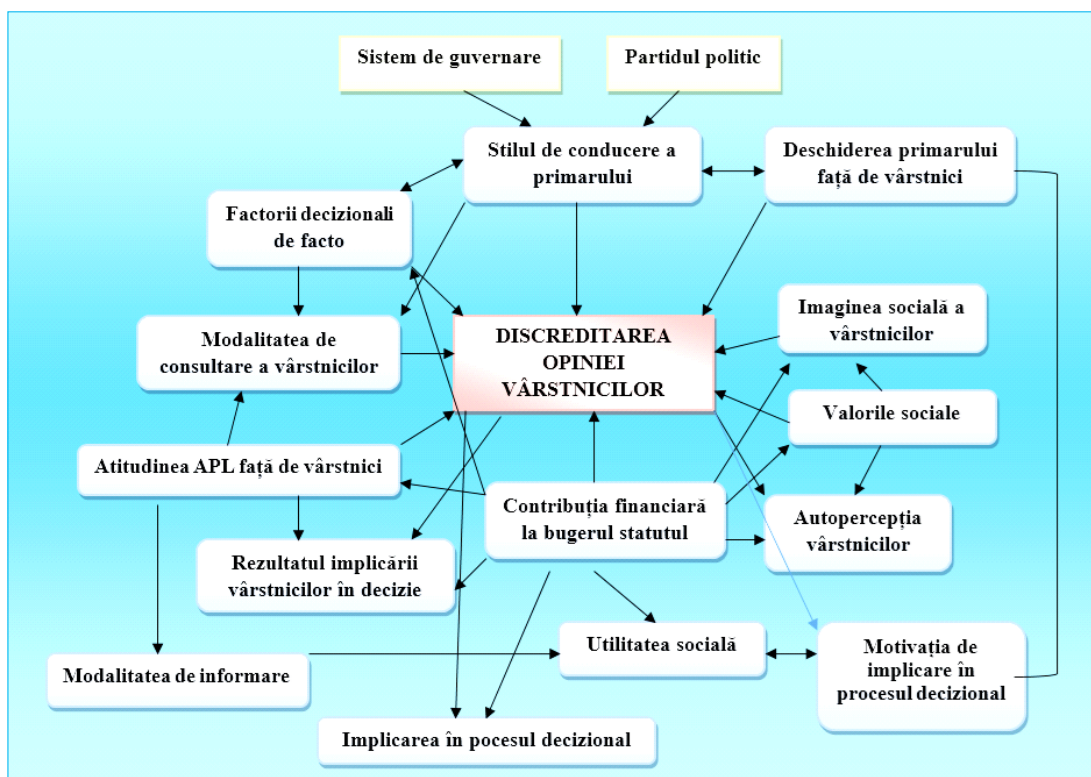
Referitor la particularitățile eșantionului studiului notăm că saturația modelului a fost atinsă după interviuarea a 38 de vârstnici, dintre care 24 au fost femei, iar 14 – bărbați. Vârsta interviuaților a variat între 60 ani și 87 ani. După criteriul nivelul instruirii – dintre 38 de vârstnici: 7 dețineau studii superioare, 13 – studii medii de specialitate, restul - studii medii. În momentul interviuării 9 persoane au menționat că sunt angajate în funcții publice, restul aveau doar statutul de pensionar. Dintre cei 9 vârstnici activi economic – 7 erau cei care dețineau studii superioare.

Cercetarea a fost realizată utilizând metoda interviului și s-a desfășurat în perioada iulie-octombrie 2020, imediat după relaxarea parțială a restricțiilor impuse de pandemia Covid-19.

Spre un model teoretic al participării vârstnicilor la procesul decizional din comunitate

În urma procesului de analiză și codare a informațiilor furnizate de interviuați au fost create per total 380 de coduri deschise, care au fost grupate în 15 categorii și 58 de subcategorii. Categoria centrală sau procesul social de bază identificat este discreditarea opiniei vârstnicilor. Relațiile dintre categoriile identificate și categoria centrală sunt prezentate în Figura 1.

Fig.1. Harta relațiilor dintre categoriile studiului „Participarea vârstnicilor la procesul decizional din comunitate”.

Modelul teoretic explicativ al comportamentului pasiv al participării vârstnicilor la procesul decizional din comunitate gravitează în jurul conceptului de discriminare a vârstnicilor concretizat prin discreditarea opiniei acestora. Factorii cauzali care contribuie la discreditarea opiniei vârstnicilor la nivel macro social sunt: (1) schimbarea paradigmei conceptului de vârstnic, de la cea tradițională de „înțelept al comunității” la cea modernă de „neputință și dependență”; (2) investirea cu noi semnificații, aprecieri, judecăți de valoare și mituri a statutului de vârstnic ca „simbol social”, odată cu tranziția spre o societate democratică; (3) apariția conflictelor intergeneraționale generate de contestarea autorității vârstnicilor asupra generațiilor mai tinere, aspirațiile și valorile diferite, angajarea în câmpul muncii, lipsa de încredere în stimularea materială etc.; toate acestea conducând la (4) atitudinea discriminatorie, uneori chiar ofensatoare, a generațiilor de tineri față de vârstnici.

La nivel mezzo social, contextul discriminării este generat de (1) percepția autorităților publice locale despre capacitatea și abilitatea persoanelor vârstnice, (2) de stilul de management adoptat de autoritățile publice locale, (3) de contribuția financiară a persoanelor vârstnice la bugetul local, (4) de informarea populației vârstnice despre deciziile care urmează a fi luate. La nivel micro social, se poate vorbi despre (1) auto discreditarea propriei opinii de către vârstnici, (2) acordarea unei importanțe prea mari imaginii percepute și (3) percepția eronată a utilității sociale.

Consecințele conștientizării de către vârstnici a fenomenului de discreditare a opiniei au generat următoarele comportamente: scăderea motivației de a participa la procesele decizionale din comunitate; impunerea unor condiții în eventuala participare la procesul decizional; delegarea procesului decizional către autoritățile locale; responsabilizarea tinerilor generații în administrarea comunității; ne dorința de a participa în societate la diverse acțiuni; participarea la anumite activități doar la solicitarea personală.

Alte constatări reieșite din conexiunile categoriilor și a proprietăților lor, care pot fi folosite ca ipoteze operaționale, sunt:

- Implicarea vârstnicului în procesul decizional ține de personalitatea acestuia. Dacă vârstnicul s-a implicat în trecut în procesul decizional, acesta continuă activ să participe la luarea deciziilor în comunitate.

- Vârstnicii au tendința de a delega responsabilitatea de a decide celor pe care i-au ales prin vot.

- Procesul decizional este relaționat cu contribuția la bugetul localității.

- Implicarea vârstnicului în procesul decizional ține de orientările valorice ale comunității. Dacă în comunitate domină valori precum solidaritatea, altruismul, responsabilitatea, atunci vârstnicii sunt implicați în procesul decizional.

- Vârstnicii sunt implicați în procesul decizional doar în situații excepționale.

- Instabilitatea politică din țară scade motivația vârstnicilor de a se implica în procese decizionale.

- Vârstnicii participă la procesul decizional atunci când dețin cea mai mare pondere în structura demografică a populației din localitate.

- Vârstnicii care au studii superioare sunt îndreptățiți să participe la luarea deciziilor.

- Activismul social al vârstnicilor depinde de atitudinea APL-ului față de ei.

- În procesul decizional se implică vârstnici care cred în schimbare.

- Implicarea vârstnicilor în procesul decizional local depinde de percepția primarului despre vârstnic. Dacă primarul consideră vârstnicii ca persoane cu experiență de viață, cu cunoștințe și abilități temeinice în rezolvarea problemelor, atunci îi va implica în procesul decizional și invers.

- Deciziile se iau de clasa conducătoare, chiar dacă sistemul de guvernare este democrat.

- Vârstnicii pot influența decizia luată numai dacă este în favoarea factorilor decidenți, în caz contrar pot fi refuzați sau sancționați.

- Migrația în masă a tinerilor și adulților determină implicarea vârstnicilor în procesul decizional.

Referitor la criteriile de validare: validitatea externă a fost asigurată de selecția cazurilor care să urmeze logica de replicare, iar validitatea internă a fost îndeplinită de respectarea liniilor directe de codare straussiană în faza de analiză a datelor. Fiabilitatea a fost garantată de procesul de saturație și nivelul de transparență al studiului, care permite replicarea metodologiei utilizate pentru a obține același rezultat.

Concluzii

Societatea post modernă se caracterizează printr-un proces de schimbare permanentă, care produce diverse fenomene și probleme sociale ce impun o intervenție promptă și eficace, pentru a stopa escaladarea lor. În

acest context este absolut necesară existența unui cadru teoretic/ a unui set de teorii, care să explice problema socială prin identificarea faptelor/fenomenelor generatoare și relațiile care se stabilesc între ele. Pentru a produce teorii relevante contextului social, care să se potrivească întrutotul datelor empirice, să lucreze, să fie predictibile și să-și demonstreze utilitatea, poate fi aplicată cu certitudine metoda teoriei întemeiate, dar cu condiția de a respecta „prescripțiile” autorului versiunii selectate, principiile metodologice, procesul și procedurile acesteia.

Referințe:

1. World Population Prospects 2022. Summary of Results. United Nations Publication, 2022. ISBN: 978-92-1-148373-4.
2. *Vârșnicii în Republica Moldova în anul 2021*. [Accesat la 15 noiembrie 2022] Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/varstnicii-in-republica-moldova-in-anul-2021-9578_59794.html
3. *Măsuri active de promovare a participării persoanelor vârstnice la viața socială și economică*. [Accesat la 10 iulie 2019] Disponibil: <https://old.msmps.gov.md/ro/content/masuri-active-de-promovare-participarii-persoanelor-varstnice-la-viata-sociala-si-economica>
4. Indicele Îmbătrânirii Active în Republica Moldova 2020. Chișinău: INCE, 2021. ISBN: 978-9975-3486-2-1.
5. BENGTON, V. L., BURGESS, E. O., PARROTT, T. M. Theory, explanation, and a third generation of theoretical development in social gerontology. In: *The Journals of Gerontology: SOCIAL SCIENCES*, 1997. Vol. 52B, No. 2, pp. S72-S88. DOI: 10.1093/geronb/52b.2.s72.
6. BENGTON, V. L., SETTERSTEN, R.A. (edit.) *Handbook of Theories of Aging*. Third Edition. New York: Springer Publishing Company. 2016. e-book ISBN: 978-0-8261-2943-7.
7. GLASER, B. G.; STRAUSS, A. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New Brunswick (U.A.S.) and London (U.K.): Aldine Transaction. 2006. ISBN: 0-202-30260-1.
8. GLASER, B. G.; STRAUSS, A. *Awareness of Dying*. Chicago: Aldine Publishing Company. 1965. ISBN: 0-202-30001-3.
9. HENNY, SUSANA MEDIANI. The Origin and Development of Grounded Theory: A Brief History. In: *Padjadjaran Nursing Journal*. Vol. 6. No.1, April 2018. DOI: 10.24198/jkp.
10. AGABRIAN, Mircea. *Cercetarea calitativă a socialului*. Iași: Institutul European. 2004. ISBN: 973-611-284-5.
11. STRAUSS, A., CORBIN, J. *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. (2nd ed.). London: Sage, 1998. ISBN: 9780803959392.
12. MORSE, J. M. Theoretical saturation. In: LEWIS-BECK M. S., BRYMAN, A., LIAO, T. F. *The Sage encyclopedia of social science research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. Disponibil: <http://sk.sagepub.com/reference/download/socialscience/n1011.pdf>

Date despre autor:

Aliona CHIRA, lector la Facultatea de Psihologie, Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: kalionaelena@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-0302-1961

Prezentat la 15.12.2022

CUPRINS

Științe juridice

Serghei BRÎNZA, Alexandru STRÎMBEANU
UNELE ASPECTE ALE LATURII OBIECTIVE
A INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE
LA ART. 259 DIN CODUL PENAL

Elena ARAMĂ
UNELE REFLECȚII METODOLOGICE
DESPRE CERCETAREA JURIDICĂ
LA ETAPA DOCTORATULUI

Alexandru ARSENI
SEPARAȚIA PUTERILOR - SPIRITUL
EXERCITĂRII SUVERANITĂȚII
NAȚIONALE PRIN REPREZENTARE

Aurel BĂIEȘU
CLAUZELE ARBITRALE PATOLOGICE:
PROBLEME ȘI SOLUȚII

Vitalie STATI
INFRAȚIUNILE SĂVÂRȘITE PE PIAȚA
GAZELOR NATURALE: UN NOU
SUBGRUP DE INFRAȚIUNI ECONOMICE

Sergiu BAIEȘ, Elena ARAPU
IMPLICAȚIILE BUNEI-CREDINȚE
ÎN CADRUL ACȚIUNII REVOCATORII

Oleg PANTEA
CLASIFICATOR LEGAL DE PENITENCIARE
ÎN REPUBLICA MOLDOVA. PROBLEME
ȘI SOLUȚII DE DREPTURILE OMULUI

Arkadiusz WUDARSKI
CONCEPTUL RELAȚIILOR DE FACTO
ÎN POLONIA

Tatiana MACOVEI
CONCEDIEREA SALARIAȚILOR PE MOTIV
DE REDUCERE A NUMĂRULUI SAU
A STATELOR DE PERSONAL

Ludmila DUMNEANU, Anastasia BOLDESCU
VÂNATUL ÎN PERIOADA INTERZISĂ –
IPOSEZĂ PREVĂZUTĂ DE ART. 233 DIN CODUL
PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA

Vlad VLAICU
METODELE INDIRECTE DE ESTIMARE
A OBLIGAȚIILOR FISCALE - ASPECTE
TEORETICO-PRACTICE

Svetlana SLUSARENCO, Veronica POZNEACOVA
ASPECTELE SPECIFICE ALE TEORIEI
CONTRACTULUI SOCIAL ÎN VIZIUNEA
LUI JEAN-JACQUES ROUSSEAU

SUMMARY

Legal sciences

3 SOME ASPECTS OF THE OBJECTIVE SIDE OF
THE OFFENSES PROVIDED IN ART. 259 OF
THE CRIMINAL CODE

16 SOME METHODOLOGICAL REFLECTIONS
ON LEGAL RESEARCH AT
THE DOCTORAL LEVEL

22 SEPARATION OF POWERS - THE SPIRIT OF
EXERCISING NATIONAL SOVEREIGNTY
THROUGH REPRESENTATION

30 PATHOLOGICAL ARBITRATION CLAUSES:
PROBLEMS AND SOLUTIONS

39 OFFENSES COMMITTED ON THE NATURAL
GAS MARKET: A NEW SUBGROUP
OF ECONOMIC OFFENSES

50 THE IMPLICATIONS OF GOOD FAITH
IN THE ACTION FOR REVOCATION

59 LEGAL CLASSIFIER OF PENITENTIARIES
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA. HUMAN
RIGHTS PROBLEMS AND SOLUTIONS

70 THE CONCEPT OF DE FACTO
RELATIONSHIPS IN POLAND

76 DESMISSAL OF EMPLOYEES DUE TO
REDUCTION OF THE NUMBER
OR STATE OF STAFF

82 HUNTING DURING THE PROHIBITED PERIOD –
HYPOTHESIS PROVIDED BY ART. 233 OF
THE CRIMINAL CODE OF THE
REPUBLIC OF MOLDOVA

93 INDIRECT METHODS OF ESTIMATING
TAX LIABILITIES - THEORETICAL
AND PRACTICAL ASPECTS

102 THE SPECIFIC ASPECTS OF THE
JEAN-JACQUES ROUSSEAU'S
SOCIAL CONTRACT THEORY

<i>Elnur NURIYEV</i> THE AIM OF THE EUROPEAN UNION TO INTENSIFY THE FIGHT WITH MONEY LAUNDERING	107	OBIECTIVELE UNIUNII EUROPENE ÎN COMBATAREA SPĂLĂRII BANILOR
<i>Maria STRULEA</i> REMEDIIILE COMPENSATORII ÎN EXECUTAREA DETENȚIEI PE VIAȚĂ ÎN DREPTUL COMPARAT	111	COMPENSATORY REMEDIES IN THE EXECUTION OF LIFE DETENTION IN COMPARATIVE LAW
<i>Victor MORARU, Victor SAMOILENCO</i> ROLUL INFRASTRUCTURII PENITENCIARE ȘI A CADRULUI LEGAL ÎN DIMINUAREA EFECTELOR PRODUSE DE SUBCULTURA CRIMINALĂ A PERSOANELOR PRIVATE DE LIBERTATE	115	THE ROLE OF THE INFRASTRUCTURE AND THE LEGAL FRAMEWORK IN REDUCING THE EFFECTS PRODUCED BY THE CRIMINAL SUBCULTURE OF PERSONS DEPRIVED OF LIBERTY
<i>Vitalie STATI, Anatolie COLȚENIU</i> DETERMINAREA SAU ÎNLESNIREA SINUCIDERII ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ȘI ÎN CEA A STATELOR MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE: ANALIZĂ DE DREPT COMPARAT	126	DETERMINING OR FACILITATING SUICIDE IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND IN THAT OF THE MEMBER STATES OF THE EUROPEA UNION: COMPARATIVE LAW ANALYSIS
<i>Oleg PANTEA, Olesea PANCHIV</i> CONCEȚIA NOUĂ A CLASIFICATORULUI DE PENITENCIARE BAZATĂ PE REGIMURI PROGRESIVE	136	THE NEW CONCEPT OF THE PENITENTIARY CLASSIFIER BASED ON PROGRESSIVE REGIMES
<i>Victor MORARU, Victoria SAMOILENCO</i> DISCIPLINA MUNCII ÎN CADRUL ADMINISTRAȚIEI NAȚIONALE A PENITENCIARELOR ȘI SUBDIVIZIUNILOR ACESTEIA	143	LABOR DISCIPLINE IN THE NATIONAL ADMINISTRATION OF PENITENTIARIES AND ITS SUBDIVISIONS
<i>Alexandru STRÎMBEANU</i> ACȚIUNEA ADIACENTĂ DIN CADRUL INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA ART. 259 DIN CODUL PENAL	149	ADJACENT ACTION FROM THE COMPOSITION OF THE OFFENSES PROVIDED IN ART. 259 OF THE CRIMINAL CODE
<i>Tatiana MIHAILOV</i> SCURTE CONSIDERAȚII PRIVIND UTILIZAREA SEMNĂTURII ELECTRONICE ÎN CADRUL RAPORTURILOR JURIDICE DE MUNCĂ	159	BRIEF CONSIDERATIONS ON THE USE OF ELECTRONIC SIGNATURES IN LEGAL EMPLOYMENT RELATIONSHIPS
<i>Petru VÎRLAN, Florin ZAGAICAN</i> OPINII REFERITOR LA ÎMBOGĂȚIREA ILICITĂ. PERSPECTIVE DE APLICABILITATE ÎN RAPORT CU OPINIA COMISIEI DE LA VENEȚIA	163	OPINIONS REGARDING ILLEGAL ENRICHMENT. PERSPECTIVES OF APPLICABILITY IN RELATION TO THE OPINION OF THE VENICE COMMISSION
<i>Вадим СУХОБ</i> МОДЕЛЬ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ГАРАНТИРУЕМОЙ ГОСУДАРСТВОМ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА: НОРМАТИВНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ	168	LEGAL REGULATION AND FUNCTIONING PROBLEMS OF STATE-GUARANTEED LEGAL AID MODEL IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

<i>Cristina CHIHAI</i> DELIMITAREA INFRAȚIUNII DE PRACTICARE ILEGALĂ A ACTIVITĂȚII FINANCIARE DE ALTE INFRAȚIUNI CONEXE	180	DELIMITATION OF THE OFFENCE OF ILLEGAL PRACTICE OF FINANCIAL ACTIVITY FROM OTHER RELATED CRIMES
<i>Andrei STRATAN</i> OBIECTUL JURIDIC GENERIC ȘI OBIECTUL JURIDIC DE SUBGRUP AL INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA ART. 238 DIN CODUL PENAL	190	THE GENERIC LEGAL OBJECT AND THE SUBGROUP LEGAL OBJECT OF THE OFFENSES PROVIDED IN ART. 238 OF THE CRIMINAL CODE
<i>Anastasia BOLDESCU</i> CONȚINUTUL ILEGALITĂȚII FAPTEI CARE ESTE INCRIMINATĂ ÎN ART. 233 DIN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA. VÂNATUL FĂRĂ AUTORIZAȚIA CORESPUNZĂTOARE	198	THE CONTENT OF THE ILLEGALITY OF THE ACT THAT IS CRIMINATED IN ART. 233 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA. HUNTING WITHOUT PROPER AUTHORIZATION
<i>Анатолій КОСТРОМИЦКИЙ</i> УНИТАРНАЯ ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА: ПОНЯТИЕ И ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ	211	UNITARY FORM OF THE STATE STRUCTURE: CONCEPT AND MAIN FEATURES
<i>Alexandru PRISAC</i> COMPETENȚA GENERALĂ – O PREMISĂ A EXISTENȚEI FORMEI JUDICIARE DE APĂRARE A DREPTURILOR CIVILE	219	GENERAL COMPETENCE – A PREMISE OF THE EXISTENCE OF THE CIVIL FORM OF DEFENSE OF CIVIL RIGHTS
<i>Nicolae COȘLEȚ</i> ORGANIZAȚIA TRATATULUI DE SECURITATE COLECTIVĂ	226	COLLECTIVE SECURITY TREATY ORGANIZATION
<i>Daniel CRISTEA</i> PROTECȚIA DATELOR CU CARACTER PERSONAL ALE MARTORILOR ȘI PĂRȚILOR VĂTĂMATE ÎN CADRUL DESFĂȘURĂRII ȘEDINȚELOR DE JUDECATĂ	230	PROTECTION OF THE PERSONAL DATA OF WITNESSES AND INJURED PARTIES DURING COURT SESSIONS
<i>Stanislav PAVLOVSKI</i> CONSIDERENȚELE RATIFICĂRII PROTOCOLULUI NR. 16 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI DE CĂTRE REPUBLICA MOLDOVA	239	CONSIDERATIONS ON THE RATIFICATION OF PROTOCOL NO. 16 TO THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS BY THE REPUBLIC OF MOLDOVA
<i>Științe politice</i>		<i>Political sciences</i>
<i>Cristina EJOVA</i> UNELE ABORDĂRI CONCEPTUALE ALE TEMATICII TERORISMULUI	245	SOME CONCEPTUAL APPROACHES TO THE TOPIC OF TERRORISM
<i>Olga RUDIC</i> AVANSAREA POLITICLOR PENTRU EGALITATE DE GEN ÎN ȚĂRILE ÎN CURS DE DEZVOLTARE PE FUNDALUL PROVOCĂRILOR GLOBALE ACTUALE	255	THE ADVANCEMENT OF GENDER EQUALITY POLICIES IN DEVELOPING COUNTRIES ON THE BACKGROUND OF CURRENT GLOBAL CHALLENGE
<i>Andrei ENACHI</i> DIPLOMAȚIA DIASPOREI ÎN CADRUL POLITICII EXTERNE A REPUBLICII MOLDOVA	261	DIASPORA DIPLOMACY IN THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

<i>Георгий МОШНЯГА</i> ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ МОЛДАВСКОЙ ДИАСПОРЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	266	THE STUDY OF THE TOPIC OF MOLDOVAN DIASPORA IN THE EUROPEAN UNION: HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS
<i>Tatiana LUNGU, Svetlana CEBOTARI</i> CADRUL POLITICO-JURIDIC AL REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND DIGITALIZAREA SERVICIILOR PUBLICE	278	THE POLITICAL-LEGAL FRAMEWORK OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA REGARDING THE DIGITALIZATION OF PUBLIC SERVICES
<i>Anatoli BUZEV, Svetlana CEBOTARI</i> ISTORIOGRAFIA CERCETĂRII MIGRAȚIEI ILEGALE CA AMENINȚARE LA ADRESA SECURITĂȚII. UNELE CONSIDERAȚIUNI	286	HISTORIOGRAPHY OF ILLEGAL MIGRATION RESEARCH AS A SECURITY THREAT. SOME CONSIDERATIONS
<i>Анатолий ДИРУН, Валентина ТЕОСА</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ПОСТКОНФЛИКТНОГО ЭТАПА МИРОТВОРЧЕСТВА В «ЗАТЯЖНЫХ КОНФЛИКТАХ»: НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА	292	THEORETICAL APPROACHES TO STUDYING THE POST-CONFLICT PEACEBUILDING IN „PROLONGED CONFLICTS»: THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
<i>Valeriu DELIGHIOZ</i> POTENȚIALUL MILITAR AL REGIMURILOR SEPARATISTE	299	THE MILITARY POTENTIAL OF SEPARATIST REGIMES
<i>Sociologie</i>		<i>Sociology</i>
<i>Aliona CHIRA</i> PARTICIPAREA VÂRSTNICILOR LA PROCESUL DECIZIONAL DIN COMUNITATE: APLICAREA METODEI TEORIEI ÎNTEMEIATE	304	ELDERLY PARTICIPATION IN THE DECISION-MAKING PROCESS FROM COMMUNITY: APPLICATION OF THE GROUNDED THEORY METHOD

Adresa redacției:
str. A.Mateevici, 60
MD 2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 22 53;
E-mail: studia.universitatis@usm.md
web: <https://studiamsu.md/>

Formatul 60x84 ^{1/8}
Coli de tipar 26,3. Coli editoriale 21,0.
Comanda 90. Tirajul 100 ex.
Centrul Editorial-Poligrafic al USM,
str. Al. Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009